

Павло Гай-Нижник

Український
націонал-консерватизм:
ГЕТЬМАНСЬКИЙ РУХ

Книга III

Частина 1

1945–1957

Павло ГАЙ-НИЖНИК

Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух

Книга III

Частина 1

1945–1957

Саміт-Книга
2025

УДК 329.73(=161.2)

Г14

Гай-Нижник, Павло.

Г14 Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух.
– Кн. III. – Ч. 1. 1945–1957 рр. / Павло Гай-Нижник. – Київ: Са-
міт-книга, 2025. – 528с., іл.

ISBN 978-966-986-671-4

«Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух» – історико-політологічна трилогія, в якій висвітлюються та аналізуються розвиток ідеології українського націонал-консерватизму та його теоретичні засади від початку ХХ ст. і до початку ХХІ ст. Зокрема розглянуто розвиток українського консерватизму як різновиду суспільно-політичної думки, моделі побудови Української Держави, її політичної та економічної системи тощо, засади українського націонал-консерватизму, теорії класократії та концепції трудової монархії, а також перебіг зародження й діяльності Гетьманського Руху в еміграції.

Праця насичена витягами з програмних документів, праць і промов теоретиків, ідеологів та провідних діячів українського націонал-консерватизму і Гетьманського Руху. До наукового обігу введено численні, раніше маловідомі і невідомі джерела історико-політологічного характеру, зокрема з документальної бази радянських, німецьких, польських, американських, британських тощо спецслужб у поєднанні з документальними матеріалами українських політичних партій та організацій, що стосувалися українського державотворення, національно-визвольного фронту, націонал-консервативного політикуму та світового Гетьманського Руху. Простежено, висвітлено та проаналізовано політичну діяльність консервативно-гетьманських організацій як в контексті загальноукраїнського політикуму та його національно-визвольних змагань, так і з огляду на геополітичне і внутрішньополітичне становище в Європі та у світі.

Частина перша Книги третьої хронологічно охоплює відстань від 1945-го по 1957-й роки. У книзі йдеться про часи від завершення Другої світової війни (травень 1945 р.) до смерті гетьманича Данила Скоропадського (лютий 1957 р.). Відтворено повоєнний процес діяльності Союзу Гетьманців-Державників (СГД) на чолі регентом Гетьманського Руху гетьмановою Олександрою Скоропадською та на чолі (від 1948 р.) з верховним керманичем гетьманичем Данилом Скоропадським. Висвітлено функціонування гетьманських організацій в Європі, Північній Америці, Південній Америці та Австралії. Зокрема проаналізовано внутрішні суперечки в СГД Англії, СГД Німеччини й Австрії, СГД Канади та Українській Гетьманській Організації Америки (УГОА).

Зображено політику Гетьманського Руху щодо становища українців в DP-таборах, а також щодо Центрального Представництва Української Еміграції в Європі (ЦПUE), Союзу Українців у Великобританії (СУВ), Конгресу Українців Канади (КУК), Українського Конгресового Комітету Америки (УККА), Пан-Американської Української Конференції (ПАУК), Української Головної Визвольної Ради (УГВР), Української Національної Ради (УНРади), Української Повстанської Армії (УПА), Антибільшовицького Блоку Народів (АБН) тощо. Проаналізовано взаємини СГД (Гетьманського Руху) з провідними політичними силами (ДЦ УНР, ОУН, ЗЧ ОУН та УРДП), домовленість Д. Скоропадського з С. Бандерою щодо політичного союзу СГД з ЗЧ ОУН та становище і політику гетьманців щодо створення єдиного українського національно-визвольного фронту в еміграції, а також ставлення Гетьманського Руху до “білої” російської еміграції, “червоних” росіян та усієї Росії–СРСР.

Подано промови Данила Скоропадського щодо різних сфер українського національного життя і державотворення. Відображено позиції провідних діячів Гетьманського Руху щодо бачення ними становища Церкви, економічного і соціально-політичного ладу в майбутній Українській Державі та її конституційного устрою. Висвітлено аспекти інтимного життя Д. Скоропадського, його громадсько-політичну діяльність та зміни у структуризації і кермуванні Гетьманським Рухом.

Відтворено останні хвилини життя гетьманича Данила, обставини та загадки його несподіваної смерті й останній (поховальний) шлях одного з провідних діячів української діаспори та еміграції.

УДК 329.73(=161.2)

*Всі права захищені. Повне або часткове відтворення матеріалів книги
можливе лише за письмовою згодою правовласника.*

© Павло Гай-Нижник, 2025

© Видавництво «Саміт-книга», 2025

ISBN 978-966-986-671-4

ЗМІСТ

Книга I

1900–1936 рр.

Передмова

Розділ 1

В. Липинський, М. Міхновський та Українська Демократично-Хліборобська Партія в теорії українського консерватизму і практиці національного державотворення (1900–1920 рр.)

Розділ 2

Український Союз Хліборобів-Державників: теорія трудової монархії В. Липинського і становлення Гетьманського Руху на чолі з П. Скоропадським (1920–1936 рр.)

Книга II

1937–1945 рр.

Розділ 3

Союз Гетьманців-Державників і світовий Гетьманський Рух під проводом Павла Скоропадського (1937–1945 рр.)

Книга III

1945–2023 рр.

Розділ 4

Гетьманський Рух в середині XX ст.: верховне керманництво гетьманича Данила Скоропадського (1945–1957 рр.)

Розділ 5

Гетьманський Рух у другій половині XX ст.: верховне керманництво гетьманівен Марії, Єлисавети та Олени Скоропадських (1957–1990 рр.)

Розділ 6

Світ на переломі та Україна: глобальні виклики і національна безпека. Позиції і завдання сучасного українського націонал-консерватизму

Розділ 4

Гетьманський Рух в середині ХХ ст.: верховне керманництво гетьманича Данила Скоропадського

(1945–1957 рр.)

РОЗДІЛ 4. ГЕТЬМАНСЬКИЙ РУХ В СЕРЕДИНІ ХХ СТ.: ВЕРХОВНЕ КЕРМАННИЦТВО ГЕТЬМАНИЧА ДАНИЛА СКОРОПАДСЬКОГО

(1945–1957 рр.)

«Ми стоїмо перед подіями, яких не було в історії. Новітня тактика, техніка й нові винаходи передбачають великі події. Ми мусимо думати. Думати швидко і діяти. Сьогодні не можемо їхати волами. Замало часу...

Ми повинні прискорити темп нашого громадського і політичного життя... Майбутнє залежить від нас».

Данило Скоропадський

Світова війна в Європі завершилася перемогою суперечливо-антагоністичного й неприродного, а тому й ситуаційно тимчасового альянсу демократично-ліберального Заходу і тоталітарно-комуністичного Сходу. Ще до її закінчення, перебуваючи у Меллінгені, з огляду на непевність часу, Павло Скоропадський призначив 8 квітня 1945 р. начальника Союзу Гетьманців-Державників полк. Бориса Гомзина своїм заступником у провіді Гетьманського Руху і регентом свого сина гетьманича Данила¹. Посаду регента Б. Гомзин зберігав до часу передачі її гетьмановій Олександрі Скоропадській².

1 - Давиденко В. Борис Гомзин // Свобода. – 1962. – Ч. 177. – 15 вересня. – С. 3; Український Літопис. – 1947. – Ч. 7–8. – С. 1.

2 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с.

По смерті гетьмана П. Скоропадського його вдова гетьманова Олександра 29 червня 1945 р. перебрала на себе обов'язки *регент* Гетьманського Руху (секретарем було призначено гетьманівну Єлисавету)³, а 14 вересня було створено й Регентську Раду. Тож Гетьманський Рух тимчасово очолила *Регентська Рада* на чолі з регентом гетьманича Данила, його матір'ю її світлістю ясновельможною пані гетьмановою *Олександрою Скоропадською* з роду Дурново (23 травня 1878 р. – 29 грудня 1951 р.), яка спочатку на короткий час зупинилася у м. Обераммергау, а невдовзі оселилася у м. Оберстдорф у Баварії. Від 30 січня по 5 травня 1946 р. і 23 травня 1948 р. відбулося зо три десятки засідань Регентської Ради та сесій Вищого Проводу Гетьманського Руху (протоколи яких збереглися), що збиралися в Оберстдорфі та Аугсбурзі⁴. Гетьманич Данило Скоропадський, що перебував у Лондоні, нічого не знав про долю своєї родини й розшукував її членів через усі можливі і доступні на тоді канали, в тому числі й через англійський та американський Червоний Хрест⁵.

Смерть гетьмана, звісно ж, завдала величезного морально-го удару як членам родини Скоропадських, так і гетьманцям й консервативним українським колам в еміграції. Утім, справу очільництва СГД і Гетьманським Рухом формально було упорядковано ще заздалегідь до початку Другої світової війни та додатково потрактовано і закріплено документально під час її тривання. Крім того, ще перед від'їздом до Великобританії Данила, Павло Скоропадський завбачливо розпорядився, що у випадку його смерті кермо Гетьманського Руху мало би перейти до його сина з усіма правами та обов'язками⁶.

У випадку ж передчасної смерті Данила, або коли б він через особливі обставини не зміг після смерті батька перейняти одразу на себе його обов'язки, то провід Гетьманським Рухом

3 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 166, арк. 1–2.

4 - Там само, спр. 168, арк. 1–15; спр. 1105, арк. 1–9; спр. 1118, арк. 1–9; спр. 1133, арк. 1–61.

5 - Там само, спр. 284, арк. 1–2.

6 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга I. 1900–1936 рр. – Київ: Саміт-книга, 2023. – 544 с.; *Гай-Нижник П.* Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с.

мала би перебрати на себе найстарша донька у родині Скоропадських. Допомогати їй у тій праці мушили би іменовані нею дві особи, що разом складали б Регентську Раду⁷. Таким чином повинна була б забезпечуватися тяглість і безперервність політичної роботи. Саме такі обставини й настали, адже Данило Скоропадський за тогочасних умов опинився практично ізольованим в Англії, зв'язок з яким перервався.

Час же вимагав негайних рішень. Гетьманський Рух перебував на піднесенні, до його лав масово вливалися нові члени з числа десятків тисяч українських військовополонених, біженців, колишніх примусових робітників, що творили свіжу хвилю еміграції.

Передбачаючи усі складнощі, що спіткають гетьманців після очевидної скорої перемоги демократичних (західних) та комуністичних (російсько-радянських) союзників в Європі загалом і в Німеччині та Австрії зокрема, ще 21 березня 1945 р. начальником СГД Б. Гомзиним⁸ було складено *таємну Директиву ч. 1*, ви-

Борис Гомзин

7 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с.

8 - Борис Володимирович Гомзин (7 (20) червня 1887, хутір поблизу м. Саврань – 15 листопада 1965, Берлін) – український військовик, політик, поет, прозаїк, драматург, публіцист, фейлетоніст, філософ, підполковник Армії УНР, полковник, один з найближчих соратників гетьмана П. Скоропадського в еміграції. Походив з дворян Санкт-Петербурзької губ., що мали великі маєтки у Балтському пов. Подільської губ. Народився на хуторі поблизу містечка Саврань Балтського повіту Подільської губ. (нині Одеської обл.). Греко-католик за віросповіданням. Закінчив Єлисаветградську класичну гімназію (1905). Навчався у Новоросійському університеті в Одесі, проте залишив його і закінчив Єлисаветградське військове кіннотне училище (1908) у ранзі корнета. Служив корнетом 9-го гусарського Київського полку (Васильків). Воював у роки Першої світової війни. Від 3 листопада 1914 р. – командир ескадрону 5-го запасного кіннотного полку (Балаклія). Від 14 червня 1915 р. – штабс-ротмістр. Від листопада 1917 р. – командир українізованого 5-го запасного кіннотного полку. Після захоплення Балаклії більшовиками та розформування полку у січні 1918 р. виїхав до Полтави, де вступив до куреня Червоних гайдамаків Гайдамацького Коша Слобідської України. Від квітня 1918 р. – ад'ютант коменданта Харкова. Від липня 1918 р. – начальник канцелярії коменданта Харкова. Від січня 1919 р. – начальник оперативної частини штабу Правобережного фронту Дієвої армії УНР. З травня 1919 р. – старшина для доручень при Військовому міністерстві УНР. З липня 1919 р. – помічник командира 1-го пішого рекрутського полку Дієвої армії УНР. Від квітня 1920 р. – командир кіннотного дивізіону 6-ї Січової дивізії Армії УНР. З 23 червня 1920 р. – помічник начальника розвідного відділу Генерального штабу УНР. Від 1921 р. – віце-директор Політичного департаменту МВС УНР й, водночас, в. о. начальника Відділу зв'язку з повстанцями в Україні. Від 1923 р. жив на еміграції у Львові (Річ Посполита), згодом перебрався до Чехо-Словаччини. У 1925 р. долучився

тяг з якої довірочно призначався для відома винятково тільки для членів СГД. Документ зберігся в приватному архіві одного з провідних діячів Гетьманського Руху Володимира Лучканя, матеріали якого було переслано авторові цих рядків. З огляду на те, що досі зміст цієї Директиви (ч. 1) не було введено до наукового обігу (тобто є невідомим для дослідників), подаю тут текст повністю:

«Витяг з Директиви ч. 1

Довірочно.

Тільки для членів СГД.

Всім членам СГД без виїмку прийняти до відома й виконання наступне:

1. Провід СГД безмежно вірить у свою ідеологічну Правду й тому вважає кожний відхил від ідеологічних позицій за зраду Українства й Української Справи, а особливо це тоді, коли це робиться з метою принатуритися до обставин і оточення для особистого ратунку чи влаштування.

2. Член СГД не сміє ніколи й ніде втрачати своєї ідеологічної індивідуальності й тим ставити під удар організаційну цілість. Навпаки – він завжди і всюди, підкреслюючи свою організаційну приналежність (на цьому основана вимога, щоб кожний член СГД завжди і всюди носив свою відзнаку. Тільки боягузи й “соглашателі” можуть уникати її носити!), має своїм дією-прикладом впливати на те середовище, в якому йому доводиться діяти, в напрямі накинення тому оточенню й заприп’яття ним його, члена СГД, віри й волі.

3. Провід СГД вважає, що в сучасну хвилю СГД повинен продовжувати традиційну боротьбу своїх пращурів, що від віків стояли на розграні Заходу і Сходу й боронили християнську

до Гетьманського Руху, був його чільним діячем. Був керівником Союзу Гетьманців-Державників у Чехо-Словаччині. Навчався на історико-філологічному відділі Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова (Прага). Працював асистентом кафедри історії української літератури, потім редактором журналу «Студент». У 1938 р. переїхав до Берліна, на певний час очолив місцеву Українську Громаду, до 1945 року виконував функції начальника Союзу Гетьманців-Державників і редагував журнал «Нація в поході». 8 квітня 1945 р. був призначений заступником П. Скоропадського і регентом до часу, коли провід Гетьманського Руху перейняла вдова покійного гетьмана. Був одружений (дружина – Ольга Дмитрівна, діти – Людмила і Володимир). Автор численних поезій, статей та спогадів. Помер 15 листопада 1965 р. у Берліні.

культуру, на якій зросла і росквіла сучасна Європа, та рідну Землю від навали азійського степу і його кочових орд.

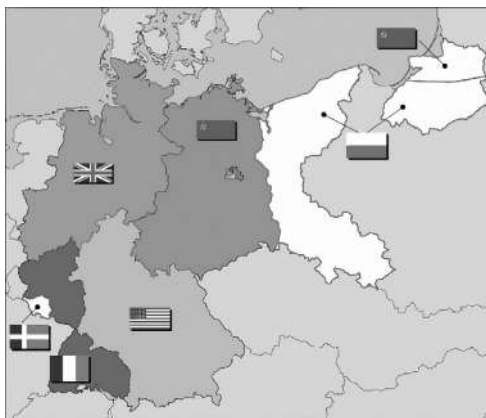
4. Ставлячись критично й більш чи менш негативно до ідеологічних позицій інших укр. угруповань та їх ролі в майбутньому житті Нації, СГД вважає, що під сучасну хвилю він не може замкнутися сам у собі й тим урвати зв'язок з дійсністю, в якій діє решта Українства, тому є вказана кооперація на різних відтинках і в різному вимірі з іншими українськими силами, бо в мент, коли загрожене саме буття Нації, тільки спільним зусиллям можна уникнути небезпеки знищення.

5. Під цю епохального порядку грізну хвилю кожний член СГД, де б він не був, повинен активно й ініціативно – за директивами свого Проводу – мужньо стати чолом до смертельної небезпеки й тим понести далі й ось так передати нащадкам наше гасло:

Бог, Гетьман, Батьківщина!»

Серед гетьманців також довірочно розповсюджувалося попередження (друковане транслітерально латинськими буквами, але зберігаючи змістовно український текст, що свідчить про неможливість вже у той час знайти друкарську машинку з українськими літерами) про загрозу передачі в руки Сопітів колишніх громадян СРСР й застерігалося (у т. ч. й через розповсюдження у такій формі наказу західних військово-окупаційних сил, зокрема майора Stanley Hirtly) від необачних зізнань в цьому під час потрапляння на патрулі союзників чи до DP-таборів тощо.

Сила силення людської маси зосереджувалася тоді у Німеччині та Австрії в трьох західних окупаційних зонах (американській і французькій у Південно-Західній Німеччині, англійській – у

Мапа поділу Німеччини протягом 1945–1949 рр.
з центрами: Франкфурт, Бад-Ейнгаузен,
Баден-Баден, Східний Берлін

Північно-Західній Німеччині). Усі вони, як старі емігранти-біженці, так і нові опинилися у реквізованих готелях, у шкільних будинках або касарнях, а згодом й у негайно створених союзниками-переможцями DP-таборах, якими опікувалася ІРО (International Refugee Organization). У таборах одразу ж почали діяти еміграційні уряди, які мали приготувати біженців до подальшого виїзду за океан, а також українські еміграційні політичні сили.

На той час в Оберстдорфі перебували три представниці-спадкоємниці гетьмана П. Скоропадського – гетьманова Олександра, гетьманівна Марія (Маріка) та гетьманівна Єлисавета (Лілі). Наймолодша гетьманівна Олена перебувала у Мергентгаймі, гетьманич же Петро через свою хворобу в політичний розрахунок не брався.

Тут важливо зауважити на моменті, який згодом впливатиме на увесь подальший розвиток СГД й справлятиме від'ємний вплив на Гетьманський Рух.

Єлисавета, Олександра та Олена
Скоропадські (Ваннзее, 1942 р.)

Чи не усіма гетьманцями, надто провідними особами, властиво, само собою передбачалося і розумілося, що регентом, а відтак і головою Регентської Ради стане гетьманівна Єлисавета. Таке мовчазно визнавалося усіма з тієї причини, що ані гетьманова Олександра, ані старша донька Марія не були ретельно обізнані ні з практичною політикою, ані зі структурою та специфікою діяльності СГД і Гетьманського Руху, а відтак усіма очікувалося, що кожна з них відмовиться від керманництва на користь гетьманівни Єлисавети, яка з часу від'їзду Данила до Британії (й частково ще до цього) викону-

вала ролю довіреної особи і секретарки батька-гетьмана, приймала участь у керівництві Гетьманським Рухом і СГД та була улюбленицею усіх гетьманців. Проте саме цього й не сталося.

«Першого дня після приїзду Лілі до Оберстдорфа здавалося, що матір заламається, – згадувала гетьманівна Олена. – Всупереч своїй звичній поведінці, вона виглядала цілком апатичною, була частково дезорієнтованою. Більшу частину вона проводила, зачинившись у кімнаті, яку ділила з хворим Петром, щоб нічого не чути й не бачити.

Мама розповіла мені згодом, яке велике душевне зусилля довелось зробити їй над собою, щоб повернутися з жалоби за батьком, у яку вона поринула, й протиставитися вимогам життя. Хоч як важко це давалось, вона мусила це зробити, бо відчувала, що тепер їй належить прийняти правильне рішення.

Грищинський, який, доставивши Лілі до Оберстдорфа, залишився в маминому помешканні, щоб допомогти – він спав на матраці на піддашші, – розповідав мені, що був здивований і водночас вражений, наскільки достойно моя мати, незважаючи на своє велике страждання, зуміла опанувати цю важку ситуацію»⁹.

Гетьманова у ці важкі місяці намагалася знов налагодити роботу керівних органів Гетьманського Руху, зокрема її спеціальний посланець прибував до DP-таборів, в яких перебували лідери СГД з такою запискою (липень 1945 р.): «Згідно бажанню мого покійного чоловіка, я перебрала провід. В зв'язку з цим мені потрібно мати протоколи Засідань Гетьманської Ради, які я прошу передати панові... (ішло ім'я післанця)»¹⁰. У серпні з цією ж метою Д. Грищинський їздив й до англійської окупаційної зони Німеччини.

У цей час Б. Гомзин все ще позиціонував себе як повноправний заступник покійного гетьмана П. Скоропадського, а отже й в. о. керманіча Гетьманським Рухом. Виходячи з такого свого становища, *18 серпня 1945 р. Б. Гомзин видає у Гіллегоссені (земля*

9 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 297-298.

10 - Базилевський М. Гетьманова Олександра // Ранок. – 1952. – Ч. 1. – 31 травня. – С. 4.

Борис Гомзин – підполковник Армії УНР (1920 р.)

Нордрейн-Вестфален) надзвичайно важливу й історичну директиву, в якій наказувалося¹¹:

«Начальникові СГД до кермування.

I.

1. Гетьманський Рух і його основна організація СГД – це явище не тільки всеукраїнського (територіально й політично), а світового характеру.

2. В випадку втрати певного терену для кермівної орг. праці, а зокрема при неможливості її вести в силу специфічних властивостей того терену, – центр ваги такої пра-

ці автоматично переноситься на інші більш сприятливі для такої праці терени.

В одному часі основою для цього мають бути організації СГД в Америці, Канаді й Аргентині.

3. До з'ясування становища Д. П. [Данила Павловича (Скоропадського) – П.Г.-Н.] не втягувати Його посередньо чи безпосередньо в будьяку акцію на терені Німеччини.

II.

1. В висліді вище сказаного СГД в цілому має на терені Німеччини різко відокремитися від всяких “високих політик”.

Всякі спроби зорганізувати на терені Німеччини український “уряд”, зокрема в формі признання УНР, а також і “конференції” з приводу цього вважати не на часі й не на місці, навіть можна дивитися на це, як зручно ведену провокацію.

Зрештою конференція 3-х політичних груп у Кіссінгені показала всю недоцільність таких спроб у силу внутрішнього стану Українства.

11 - Документ зберігався в приватному архіві одного з провідних діячів Гетьманського Руху Володимира Лучканя, матеріали якого було переслано авторів цих рядків. З огляду на те, що досі зміст цієї директиви не було введено до наукового обігу (тобто є невідомим для дослідників), подаю тут текст повністю.

Події, що зайшли, вимагають нової переоцінки дотеперішніх здобутків і стану річей.

2. Завданням Проводу СГД на терені Німеччини – це якнайшвидче досягнути можливості перекинення частини членів СГД за океан для підсилення тамошніх організацій СГД і ведення там дальшої праці за вказівками Д. П. [Данила Павловича (Скоропадського) – П.Г-Н.].

3. Для цього на терені Німеччини треба:

а) Привести до катастрофальних подій літа 1945 р. до порядку організаційний кістяк СГД.

б) Скріпити ідеологічне настановлення членів та організаційну дисципліну.

в) Поповнити склад СГД ліпшими українськими одиницями.

г) Взяти членству СГД ініціативну й широку участь у суто громадському житті на тлі Захисної Української Акції.

III.

(Тільки для вищих начальників СГД)

1. На зовнішньому полі:

а) Перед аліянтами на терені Німеччини представляти нашу акцію, як чисто гуманітарну – захист людей, що не могли й не можуть жити в Советах.

б) Шукати зв'язків і порозуміння з кавказькими народами, прибалтійськими, поляками, чехами, як рівно ж з білими москалями.

2. На внутрішньо політичному:

а) Продовжувати зв'язок з ОУН полк. А. Мельника, привертаючи її до прийняття нашої точки погляду.

Конкретніше: розпочате на громадському відтинку на терені [Українська] Громада – УНО перенести й розгорнути на терені СГД – ОУН.

б) Серед бандерівців вести повільну уперту працю в напрямі прийняття ними нашого становища.

в) Різно урвати з УНР.

пполк. Д-р Борис Гомзин (в. р.)

В заступництві Св. Пам'яті Гетьмана
Павла Скоропадського».

Олександра Скоропадська

Зі свого боку гетьманова О. Скоропадська вранці 14 вересня 1945 р. наказала Д. Грищинському віднайти у малій валізі покійного гетьмана розпорядження про успадкування й закликати до її кімнати усіх доньок-гетьманівен, родину Гаврусевичів та усіх гетьманців, що тоді перебували у містечку. При цьому вона передала йому аркуш паперу з коротким текстом, що був написаний напівукраїнською і напівросійською мовами, який Д. Грищинський мав переписати гарною українською.

По обіді уся кімната гетьманової була дощенту заповнена. Олександра Скоропадська увійшла до неї дуже блідою і помітно виснаженою, коротко привітала присутніх і, стоячи, сильним голосом прочитала розпорядження свого чоловіка про його спадкоємця – гетьманича Данила. По цьому гетьманова оголосила свою заяву, що після зрілих роздумів вважає за обов'язок взяти на себе керівництво Гетьманським Рухом.

Тоді ж Олександра Скоропадська повідомила, що іменує проф. Дмитра Дорошенка й полк. Бориса Гомзина, обох близьких співробітників свого чоловіка, членами Регентської Ради і призначає Дмитра Грищинського своїм секретарем. Усіх українців гетьманова попросила допомагати їй продовжувати справу її чоловіка, як він заповідав, аж поки вона, треба сподіватися, незабаром зможе передати її в руки свого сина Данила. Потім вона швидко мовчки залишила кімнату. «Грищинський розповідав мені, – писала згодом гетьманівна О. Отт-Скоропадська, – що всі присутні гетьманці відчували велике полегшення, що справа вирішилася так швидко і без дискусій. Вони висловлювали свій подив для моєї матері за її мужність і енергію, й за те, що вона взяла на себе тяжке завдання. Обидві доньки німо

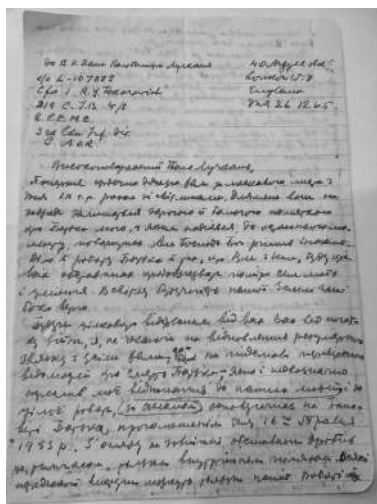
стояли обіч. Маріка сприйняла материне рішення спокійно. Що відчувала тоді Лілі, не знаю, але гадаю, що їй було нелегко його прийняти, адже в українських справах вона почувалася найкомпетентнішою. Невдовзі потому її здоров'я знову погіршилося. Грищинський відвіз її до Мюнхена, в неврологічну клініку, де вона провела довгі місяці»¹².

Отже членами Регентської Ради було призначено Дмитра Дорошенка і Бориса Гомзина. Наприкінці вересня Д. Грищинський разом з гетьманівною Оленою прибув до Аугсбургу, де тоді перебував Д. Дорошенко і передав йому папери від гетьманців з англійської зони окупації. Наступного дня гетьманівна з ад'ютантом вантажівкою відбула до одного з таборів IRO, а потім – до Оберстдорфа. Зв'язок з гетьманськими групами в IRO/DP-таборах в американській та французькій окупаційних зонах було налагоджено найперше, трохи згодом – з англійською.

Д. Дорошенко на 30–31 жовтня 1945 р. був запрошений до Франкфурта на нараду «відпоручників тимчасової централі представництв українців». Як видно з його листа до гетьманця В. Лучканя від 24 жовтня з Райнштаттена, 28 жовтня Д. Дорошенко планував вже бути в Аугсбурзі й побачитися з ним у DP-таборі «Зомме-Казерне», а потім наприкінці жовтня у Франкфурті зустрітися з ще одним провідним діячем СГД В. Сегейдою. Після зустрічі з Д. Дорошенком В. Лучкань зумів отримати 23 листопада 1945 р. у французькій місії в Аугсбурзі перепускний документ для поїздки до Констанца, що на кордоні зі Швейцарією й 7 грудня такий же аусвайс від англійців для поїздки у Франкфурт-на-Майні, для зустрічі там з гетьманівною Марією, а потім для поїздки у Гамбург.

Уся ця подорож і зустріч були організовані з метою, аби В. Лучкань зумів передати з Гамбурга до Лондона для Д. Скоропадського листи від себе і від М. Скоропадської-Монтрезор зі світлинами і відомостями про справи родини та загибель батька-гетьмана. Завдання було успішно виконано, про що свідчить лист Д. Скоропадського до В. Лучканя від 26 грудня 1945 року.

12 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 299.

Лист Д. Скоропадського до В. Лучканя від 26 грудня 1945 р.

Наступним листом гетьманич мав передати через довірених осіб свої докладні доручення, відомості про стан справ і про подальші плани.

Зі свого боку гетьманівна Марія листом з Оберстдорфа від 10 січня 1946 р. ще раз дякувала В. Лучканю «за подорож і за Вашу добру опіку»¹³. У вдячність вона надіслала йому рукавиці, зв'язані власноруч і разом з Надею, решту якихось матеріалів і повідомляла, що майже дов'язала для його сина пуловер, а також, що передала через проф. Чуйка, який збирав на підписні листи пожертви для Рідної Школи, пачку з різними порошками.

За місяць, 11 лютого М. Скоропадська-Монтрезор надіслала В. Лучканю телеграму (німецькою): «Новини отримала, мушу їхати наступними днями. Чи могли б ви мене супроводжувати, якщо так – то готуйтеся до цієї подорожі. Відповідь телеграфом. Марія Монтрезор»; а вже 16 лютого наступну: «Приїжджаю в неділю ввечері будь ласка заберіть. Марія Монтрезор». Тож, стає зрозумілим, у 1945–1946 рр. один з перших каналів зв'язку сім'ї Скоропадських в Оберстдорфі з гетьманичем Данилом у Лондоні, за який відповідала гетьманівна Марія, було встановлено саме через (за посередництва) В. Лучканя.

Вочевидь зв'язок з Англії зі Швейцарією налагодити стало легше у 1946 р., ніж з повоєнною Німеччиною, поділеною на чотири зони окупації. Свідченням цьому є те, що чергові листи до В. Лучканя, Д. Скоропадський надіслав через Швейцарію, де у Цюриху їх отримала його сестра О.Скоропадська, яка, своєю чергою, переправила їх в німецьку Баварію до Оберстдорфа, де жили мати та інші сестри гетьманича. За дорученням гетьма-

13 - Листи Д. Скоропадського і М. Скоропадської-Монтрезор до В. Лучканя зберігалися у його приватній колекції в США, а також були доступні авторові цих рядків для прочитання та опрацювання разом з іншими документами архіву.

нової О. Скоропадської Д. Грищинський 29 квітня кореспонденцію переправив до Аугсбурга В. Лучканю. У супровідному листі Д. Грищинський повідомляв його про передані гетьманівною Оленою листи з привітаннями від гетьманича Данила З'їзду Пластунів. Власне, В. Лучканю цю кореспонденцію було спрямовано двома шляхами: копії – через Д. Грищинського (з прилогою листа від Її Світлості), а оригінали – через полк. Б. Гомзина.

Олександра та Олена
Скоропадські¹⁴

Отже у власноручному листі від 9 квітня 1946 р. Д. Скоропадський вітав З'їзд Союзу Українських Пластунів Емігрантів¹⁵:

«дня 9го Квітня
р. Б. 1946.

До Хвальної Президії З'їзду
Союзу Українських Пластунів Емігрантів
Хвальна Президія!

Засилаю Вам і цілому З'їздові Союзу Пластунів Емігрантів мій сердечний привіт і побажання успішної роботи.

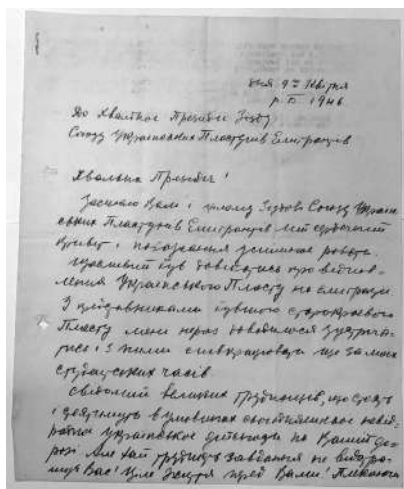
Щасливий був довідатись про відновлення Українського Пласту на еміграції. З послідовниками бувшого старожавого Пласту мені не раз доводилося зустрічатись і з ними співпрацювати ще за моїх студентських часів.

Свідомий великих труднощів, що стоять і стоятимуть в умовах сьогоднішньої невідрадної української дісности на Вашій дорозі. Але хай трудність завдання не відстрашує Вас! Ціле Життя перед Вами! Плекаючи ідею особистої свободи – так, як її розуміють в західньо-демократичному світі – свободи, обмеженої обов'язками супроти загалу, гартуючись духово й фізично

14 - Архів Східно-Європейського дослідного інституту ім. В. Липинського у Філадельфії.

15 - У зв'язку з тим, що це привітання гетьманича Данила ще не було оприлюднене, подаю нижче його зміст у повному обсязі (зберігався в особистому архіві В. Лучканя в США).

серед теперішніх злиднів, Ви тимсамим підготовляєте тверді основи для Вашої пізнішої, більш безпосередньої і відповідальної служби нашому Народові.

Лист Д. Скоропадського до Президії
З'їзду Союзу Українських Пластунів
Емігрантів від 9 квітня 1946 р.

На Вас, активних представників української молоді, наше старше покоління як в Краю, так і на вигнанні дивиться з надією і на Вашу допомогу розраховує.

Розбудовуючи відновлений Український Пласт, Ви з другого боку створюєте умовини сприятливі для наближення між Вами і англо-саксонською молоддю Старого й Нового Світу, що завжди давала доказ свого патріотизму і державницького настановлення.

Ваш зв'язок з нею буде ще одним містком, [що] долучить нас всіх з демократичним і свободолюбним

Заходом. Цей новий зв'язок може багато спричинитись до поширення розуміння реальностей національного українського життя – так як ми їх розуміємо – і до побільшення числа друзів нашого Народу на Заході.

Отже Ваші завдання великі й нелегкі. Але вірю, що Ви, несучи глибоко в серці тверде бажання допомогти Україні, йдучи одноставно, спокійно, послідовно й уперто, всі Ваші завдання доконаєте.

Тому ще раз:

У Вашій роботі щастя Вам Боже!

Данило Скоропадський».

Разом з тим адресат отримав ще й особистого листа, що був датований наступним днем, тобто від 10 квітня 1946 р., в якому гетьманич висловлює свої думки вже не у контексті урочистого привітання, а з точки зору тогочасного становища Пласта та

української діаспори і політичної еміграції. У тому листі Д. Скоропадський, зокрема, писав¹⁶:

«Високоповажний Пане Лучкань.

Пишу коротенько, бо маю всякої іншої роботи. Більш докладно напишу трохи згодом.

Наперед стверджую одержання Вашого листа з дня 24.2. с.р., за який сердечно дякую. Дякую також за всі матеріяли, які справно до мене дійшли. Поквітовання за анкети будуть вислані мною, або безпосередньо з Допомогового Бюра. В справі Євтимовича мені було обіцяно в Доп. Бюрі, що буде висланий лист. За нею буду доглядати.

Ваші думки в зв'язку з відновленням Українським Пластом цілком поділяю. На мою допомогу можете розраховувати. До речі я мав до діла з Пластом коли ще був студентом, властиво головним чином з Василем Ісаєвим (він був Лісовим Чортом).

Тимчасом передав примірники “Пластуна” (від 15-го січня) сотн. Фролякові і Панчукові. Вислав для Вас також цілий ряд пластових книжок, які дістав в тутешній головній Пластовій Централі на Buckingham Palace Road.[?]. Вислав також 10 примірників журналу “Скаутер” за місяць березень. За квітень вишлю цими днями. Всі ці матеріяли були вислані на руки Д-ра Гомзина для передачі Вам. Переглянувши їх прошу ласкаво мені написати чи вони для Вас підходять. Коли маєте які небудь спеціальні бажання, прошу написати.

Більшість з інших примірників вже розіслав по адресам, що Ви їх мені подали. Був би вдячний, коли б Ви регулярно надсилали далші примірники.

З Лордом Роуелен-ом увійти в особистий зв'язок мабуть не буде представляти труднощів, але, на мою думку, ліпше зачекати з турбуванням його до того часу, доки Укр. Пласт не розів'ється на більшу скалю. З другого боку, одначе, маю добру інтродукцію до Міжнародного Бюра Бой-Скаутів (властиво до полк. Вілсона), з яким мабуть буду мати побачення цими дня-

16 - Подається повністю з огляду того, що документ, який зберігався у приватному архіві В. Лучканя у США, вперше вводиться до наукового обігу.

ми, оскільки встигну його застати перед його від'їздом до Америки. Оскільки його не впіймаю, буду говорити з кимсь іншим. Тимчасом розмова може мати тільки більш загально-інформативний характер. Міжнародньому Бюрові передам підчас побачення примірник "Пластуну".

В залученні посилаю мій привіт до Президії Пластового З'їзду, про який Ви мені писали. На жаль не міг зазначити місця, де він має відбутись, бо Ви мені про це не писали.

Тимчасом "Пласт-Прият"-у тут заложити так швидко не вдалося, бо як Фроляк так і Панчук були довший час в роз'їздах на Континенті. До цієї справи трохи згодом поверну. Тимчасом, думаю, нічого не треба форсувати. Звертаю Вашу увагу, що Доп. Бюро вже є в зв'язку з представниками Пласту в Бритійській Зоні, натомість не мало зв'язку з ним в Зоні Американській.

Всім Вашим приятелям по пластовій лінії можете сказати, що я особисто буду робити все, що зможу, аби Пластові на тутешньому терені допомогти.

Володимир Лучкань
(Аугсбург, листопад 1948 р.)

Про те, як тут будуть розвиватись відносини в зв'язку з повищим буду тримати Вас в курсі. Тимчасом прохав би Вас дати мені всебічний опис положення Пласту в усіх зонах (також у Франції, Бельгії і Австрії), оскільки відносини там Вам відомі. Хто стоїть на чолі цілої організації. Який її чисельний стан. Як устійнені відносини щодо проводу і компетенцій між окремим[и] зонами і т. д. Мені це важно знати, бо цілком певно тутешні пластові провідники будуть мене про це запитувати. Чи не маєте Ви

також які небудь матеріали про бувший старокраєвий Пласт, який був розв'язаний. Мені до речі не цілком ясно чому той старий Пласт був на поганому рахунку на Заході. Я мав вражіння, що він завжди мав труднощі, але не по своїй вині. Отже за всі

інформації в зв'язку з повищим був би вдячний (багато розписуватись не треба. Мені потрібні тільки головні факти і оцінки).

Не знаючи точно де Ви зараз знаходитесь, посилаю оригінал цього листа і мого привіту на З'їзд до Гомзина, а копії обох до моєї сестри Оленки для дальшої пересилки Вам.

На прикінці хочу сказати, що Вашу ініціативу вітаю, її підпираю і бажаю Вам повного успіху».

Зі свого боку Д. Скоропадський, як він повідомляв В. Лучканю у листі від 10 червня 1948 р., в Англії налагодив співпрацю з Т. Атаманюком, який організував там першу невелику групу українського Пласту.

Тим часом, попри повоєнні поневіряння і злидні, Олександра Скоропадська і гетьманський провід не припиняли підтримувати українців у їхньому повоєнному згуртуванні. Так, 29 червня 1946 р. на відкритті першого Конгресу українських політичних в'язнів, що розпочав засідання в приміщенні театру «Ліра» у Мюнхені, член Управи цієї організації М. Марунчак серед вітань зачитав й листи від особисто О. Скоропадської та Б. Гомзина (від СГД)¹⁷.

Гетьманова О. Скоропадська починає збирати розпорошених по Європі повоєнним лихоліттям гетьманців, розподіляє їхні нові ролі, визначає напрямки праці, налагоджує зв'язки з іншими українськими організаціями, вживає заходів до налаштування пресової служби (позаяк гетьманцям тоді було відмовлено у ліцензії на видання друкованих органів), налагоджується нова сітка гетьманських осередків в Німеччині та Австрії тощо. Один з провідних діячів-гетьманців полк. М. Янів (Янов) згадував: «Пам'ятаймо про одне, – говорила Гетьманова Олександра, – що в часи формування нашої Державности не може бути благих справ, речей, випадків, потягнень. Це є довгий ланцюг змагань, щоб побороти не тільки перешкоди назовні, але й самих себе. Лише міцна віра в Бога та приборкання пристрастей розчистять дорогу до взлету і перемоги»¹⁸.

17 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9845, т. 4, арк. 518.

18 - Янів М. Похорони Гетьманової Олександри // Український Робітник. – 1952. – Ч. 7. – 15 лютого. – С. 5.

Тоді ж (ще від 1944 р.) радянськими спецслужбами на теренах Румунії розшукувалися такі провідні діячі-гетьманці (усього налічували 60–70 осіб) як:

Трепке Василь Васильович (1894 р. н.) – колишній бессарабський кіннозаводчик, помічник військового аташе, потім 1-й секретар дипломатичної місії УНР в Румунії, доктор права і «прихильник Скоропадського», лідер Української Громади (Українських Громад) в Румунії й заступник голови, а потім голова Українського Допомогового Комітету в Румунії, що «був пов'язаний з видними діячами гетьманців майже у всіх країнах Європи, свою роботу контактував з усіма групами емігрантів за кордоном», а також, що «сколочував їх для збройної боротьби з Рад. Союзом»¹⁹. Був заарештований наприкінці 1944 р. комуністичною військовою спецслужбою «Смерш»;

■ Трепке Ніна – членкиня Ради української еміграції, очільниця Союзу українських жінок-емігранток в Румунії, що особливу увагу приділяв «на пропаганду українського сепаратизму та антирадянських ідей серед іноземців, разом з тим були встановлені міцні зв'язки з тими українськими жіночими закордонними організаціями, котрі входили до складу міжнародних жіночих організацій»²⁰;

■ Ярош Микола Степанович – очільник українського монархічного Союзу гетьманців в Румунії, що підпорядковувався Гетьманській Управі, член Комітету Української Громади Румунії та Українського Допомогового Комітету²¹;

■ Черницький – український монархіст, секретар Союзу гетьманців в Румунії (М. Яроша), член Управи Української Громади Бухареста і Комітету Української Громади Румунії²²;

■ Бережний Давид Олексійович (1890 р. н.) – селянин з Херсонщини (народився в м. Гладосси, Єлисаветградського пов.), колишній поручник імператорської армії, армії УНР (ад'ютант-

19 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7866, т. 1, арк. 149.

20 - Там само, арк. 139.

21 - Там само, арк. 146, 147, 153.

22 - Там само, арк. 146, 147.

ський полк, помічник міського коменданта, Галицько-Український полк), двічі арештовувався за активну антибільшовицьку діяльність органами ЧК й кожного разу втікав з в'язниці. В Румунії працював у Бухаресті на залізничних складах акційного товариства, член (потім – ревізор) Українського Допомогового Комітету, член Комітету Української Громади Румунії, співпрацював з румунською розвідкою проти СРСР і з резидентом Абвера Калюжним, який за відомостями радянських спецслужб «в СРСР мав резидентуру»²³. Як вказувала радянська розвідка, «являючись одним з лідерів організації українських монархістів в м. Бухаресті, Бережний керував військовою секцією цієї організації, готував емігрантів для збройної боротьби з Радянською владою»²⁴. Був заарештований наприкінці 1944 р. комуністичною воєнною спецслужбою «Смерш»;

■ Мельник Василь – колишній начальник штабу отамана Заболотного, один з керівників гетьманської монархічної організації в Румунії, довгий час був лідером і координатором діяльності Українських Громад в Румунії, член Комітету Української Громади Румунії, голова Українського Еміграційного Комітету, мав приятні контакти з бухарестськими ОУНівцями й «займався вербовкою добровольців для боротьби з партизанським рухом в Югославії»²⁵.

У серпні вдалося налагодити листування й з Данилом Скоропадським. Зв'язковим став британський солдат українського походження Роберт Федорович, що служив в англійській окупаційній зоні на півночі Німеччини. Під час відпустки додому він встановив з гетьманичем Данилом контакт і привіз від нього листи. Далі листування з Д. Скоропадським родина підтримувала через Р. Федоровича засобом англійської військово-польової пошти. В середині ж Німеччини, у якій все ще не було відновлено поштового сполучення, гетьманці організували мережу кур'єрської служби, яка згодом досить тривалий час справно

23 - Там само, арк. 147, 151.

24 - Там само, арк. 151.

25 - Там само, арк. 147, 152, 153, 154.

працювала з проміжками доставки у 5–6 тижнів. Завдяки таким кур'єрам гетьманівна Марія у супроводі оберстдорфського гетьманця навіть неодноразово їздила до англійської зони, де дізнавалася про життя свого брата²⁶.

Данило Павлович Скоропадський серед українців-воjakів британської армії після Великодньої служби (Лондон, 1945 р.)²⁷

У ті часи в Оберстдорфі постійно з'являлися на кілька днів делегати від різних гетьманських організацій. Для них гетьманова винайняла у маленькому пансіоні дві невеликі кімнати. Попри те, що більшість гетьманців схвально сприйняла тимчасове перейняття дружиною П. Скоропадського керівництва Гетьманським Рухом в Європі, була серед них також і доволі потужна група, що обурювалася тим, що це кермо не було надано

26 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 307.

27 - *Скоропадські. Родинний альбом.* – Кн. 2 / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко; ред. Ю. Олійник]. – Київ: Темпора, 2014.

в руки гетьманівни Єлисавети, яка мала надзвичайну популярність серед українців.

Гетьманова Олександра, окрім внутрішньої самотності вдови, докладала великих зусиль та витримки нервів у не менш самотньому становищі щодо керівництва Гетьманським Рухом. Окремих клопотів їй завдавала й надзвичайно дієва опозиційна група, що інтригувала (як відкрито, так і позалаштунково) проти гетьманової на користь гетьманівни Єлисавети. Власне, не завжди безхмарними були й особисті стосунки між матір'ю та донькою. На нетривалий час становище згладив багаторічний друг родини Скоропадських і один з давніх провідних діячів СГД і Гетьманського Руху, консул Василь Кужім, який оселився в Оберстдорфі у сусідньому пансіоні «Марія Терезія» і що був закоханий у гетьманівну Лілі й, водночас, добре розумівся на українських політичних справах²⁸.

Тож нові умови принесли й нові проблеми. «До великого болю за нашим батьком додався тепер період важких політичних ускладнень в гетьманському русі, взаємні підозри й інтриги. Це призвело до того, що вже довгий час приховані напруження всередині родини стали ще більшими й дійшло до важкого конфлікту, від якого дуже терпіли всі учасники. Досі збережені письмові свідчення з того часу це доводять, – згадувала гетьманівна О. Отт-Скоропадська. – Перед своєю смертю я їх знищу, бо деталі цього конфлікту зовсім нікого не обходять»²⁹.

* * *

У цей час чи не у найважчому становищі опинилися українці, зокрема й гетьманці Німеччини та Австрії – колишніх теренів поваленого Райху, що підпали під зони окупації армій переможців. З огляду на це, члена Вищого Проводу Гетьманського Руху Миколу Базилевського було призначено на крайового

28 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 308, 417.

29 - Там само. – С. 285.

Микола Базилевський

начальника СГД британської зони окупації Німеччини³⁰. Як досвідчений та авторитетний адміністративний діяч, що за життя П. Скоропадського був членом Президії і секретарем Гетьманської Ради, на якій головував сам гетьман, М. Базилевський мусив не лише зберегти Організацію, а й налагодити мережу з порятунку гетьманців та інших українців з радянської зони окупації, забезпечити їхню безпеку і не допустити видачу земляків радянцям. І усю цю роботу він мав провадити, перебуваючи у таборі для переміщених осіб ім. М. Ли-

сенка у Ганновері, де працював у таборовій управі. Так починалися нові сторінки діяльності Гетьманського Руху.

Відбувалася й переоцінка ролі Німеччини у Другій світовій війні та становища у ній українців загалом й Гетьманського Руху зокрема. «Дійсно, коли розгорнулась друга світова війна, й Україна стала одним з найважливіших театрів військових дій, то всі українці радісно витали німецькі війська, і бачучи в них своїх визволителів, готові були їм допомагати. Одною з найголовніших помилок Гітлера була та, що він не врахував і належно не оцінив цього настрою українського громадянства. Замість того, щоб піти на зустріч сподіванкам українського народу й активно допомогти творенню української держави, Гітлер, у своєму божевільному захопленні ідеями здобуття життєвих просторів для німецького народу, повів на Україні чисто колоніальну політику й тим дуже скоро настроїв проти себе увесь український народ.

Замість того, щоб придбати цінного спільника, Гітлер створив собі на Україні нового ворога, що своїм прихованим спротивом і активними повстанськими діями в значній мірі спричинився остаточно поразці Німеччини», – розмірковував по

30 - Поронюк М. У 60-ліття інж. Миколи Базилевського // Ранок. – 1953. – Ч. 1. – 25 лютого. – С. 4.

тій війні неофіт гетьмансько-консервативної ідеї і колишній радянський громадянин, що під час німецької окупації став гетьманцем, лояльно сприйняв прихід німців й разом з ними полишив Україну перед новими наступом та окупацію України радянською Червоною Армією проф. І. Марченко³¹. А mgr. О. Огневич, наприклад, визначав німецьку політику щодо українців за часів Другої світової війни бруталною екстермінацією³².

Утім, для повноти відтворення ланцюга нового етапу в історії Гетьманського Руху, надто за умов, коли основний архів СГД було втрачено під кінець Другої світової війни, слід згадати, що в часі, коли гетьман П. Скоропадський з нечисленним оточенням у середині квітня 1945 р. дістався Платтлінга, начальник СГД, його заступник у керівництві Гетьманським Рухом і один з регентів гетьманича Данила Б. Гомзин перебував у політичних справах ще у Ваймарі. У день, коли на залізничній станції Платтлінг в Баварії гетьман П. Скоропадський був смертельно поранений внаслідок авіабомбардування, уповноважений гетьмана для перемовин у справі створення об'єднаного політичного Українського Комітету Борис Гомзин 16 квітня 1945 р. з Ваймару в Тюрінгії писав у цій справі листа К. Паньківському, що представляв тоді УЦК. «Вчора я довідався, що в суботу чи п'ятницю на минулому тижні мали місце на терені міста Ваймару сходи в помешканні УЦК у Ваймарі, – зазначав обурений Б. Гомзин. – Хто скликав ті сходи і кого запрошено на них, цього я встановити не міг. Треба думати, що тут ішло про принагідну ініціативу людей, що не несли відповідальности за свої кроки. За моїми відомостями на тих сходинах обрано Комісію з завданням увійти у зв'язок з американським військовим командуванням для репрезентації тутешніх українців та для захисту їх інтересів. Вважаю, що такі потягнення можуть тільки дискредитувати українство»³³.

31 - Марченко І. Україна, як чинник Європейської політики // Український Літопис. – 1947. – Ч. 1. – С. 13–14.

32 - Огневич О. На Сході – Ми // Український Літопис. – 1947. – Ч. 1. – С. 15.

33 - Паньківський В. Від Комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; – Торонто: Життя і Мислі, 1968. – С. 103–104.

Борис Гомзин

Б. Гомзин писав далі у листі, що Гетьманський Рух та Українська Громада вважають, що в даному випадку має бути спільна акція організованих українських громадських груп. «За такі вважаємо: УЦК, УНО і Українську Громаду. Кожна з цих організацій своїм складом охоплює найрізноманітніші верстви українського громадянства, як територіально, релігійно, так і соціально-світоглядно. Тому дозволяю собі цим запропонувати Вам у найкоротшому часі скликати у Ваймарі нараду з відпоручників вищевказаних трьох організацій для обговорення стану річей та для прийняття відповідних рішень», – зауважував Б. Гомзин³⁴. У відповідь К. Паньківський погоджувався з думкою про безвідповідальність тих, хто скликав зібрання своїх прихильників по-тайки від інших, але зауважив, що Громадський Комітет все ж обрали і управа його вже побувала у військовій команді й з цим фактом треба рахуватися. Водночас він додавав, що вже вжив заходів щодо упорядкування справ нового Комітету, а щодо трьох громадських груп, згадуваних Б. Гомзиним у листі, вказував що це, по перше, організації німецького часу й, по друге, їхня потрібна нарада не дала б досконалої репрезентації усіх верств українського громадянства³⁵.

Тим часом 25 квітня у Ваймарі відбулося розширене засідання екзильного уряду УНР і президії від лояльної йому української громадськості. Предметом наради були питання складу і роботи Громадського Комітету, доповідь В. Доленка «Сучасний мент і наші завдання», розподіл функцій і праці уряду. У доповіді «від імени Організованої Української Соборної Громадськості» автор ставив питання об'єднання всіх українських по-

34 - Там само.

35 - Там само. – С. 104.

літичних сил, адже поза тим об'єднанням залишалися дві гілки ОУН і гетьманці.

Стосовно останніх В. Доленко зазначав: «Гетьманський рух, що виник в практичній дії в досить невідповідних для себе обставинах і формах, не може вважатися анахронізмом українського державно-національного відродження і не повинен трактуватися в світлі його минулого, може іноді хибного. Його треба трактувати з погляду майбутніх завдань, а не з погляду його минулого. На Україні є дуже багато людей релігійних, для яких політична платформа ще й сьогодні визначається двома словами: “Бог і цар”. Що Бога вони розуміють як і всі українці, то це не створює ніякої політичної небезпеки. А от царя, тобто монарха, ототожнюють вони з московським монархом царем і цей факт для державно мислячого українського діяча не може бути байдужим. Тому мусить бути українська партія, яка поставила б своїм завданням замінити старе чуже гасло новим українським “Бог і гетьман” або ширше “Бог і український монарх”.

Насаджена віками російська монархістична ідеологія мусить бути переборена, знищена. Треба додати до цього, що скільки існує державне буття народів, завжди існують державні форми монархічні і республіканські. Відроджена українська нація, спромігшись на відбудову суверенної держави, все буде прагнути до одної або до другої форми державності. Помилку роблять ті республіканці, що беруть собі монополію на провід у відбудові держави, як і ті гетьманці, що порочать принципово республіканську систему і кожного республіканця, помилково думаючи, що цим возвеличують монархічний принцип, самих себе і сприяють відбудові Української Держави. Створення української монархічної партії, побудованої на сьогоднішньому культурному і економічному рівні народу, на його соціальній структурі, є завданням для українських патріотів, що вважають монархічну форму правління за кращу»³⁶.

Без об'єднання усіх сил, писав В. Доленко у доповіді, годі говорити про єдину націю, про єдність її інтересів, про єдиний

36 - Там само. – С. 110–111.

Володимир Доленко

державно-національний фронт як передумову успішної боротьби. Доповідач також включив до програми роботи уряду розроблення законопроектів про організацію дорадно-законодавчих органів, Державної Ради (Сенату) і Державного Союму... У підсумку, після обговорення, учасники засідання висловили згоду з основними тезами і аргументами доповіді. Тоді ж екзильний уряд УНР прийняв за своє завдання долучити до спільної праці в Державному Центрі УНР усі українські політичні групи і створити у найшвидшому часі репрезентацію політичної волі українського народу у формі Національної Ради.

Невдовзі, 28 квітня 1945 р. у Ваймарі відбулося велике засідання в місцевих справах, скликане діючим головою Громадського Комітету Д. Ковпаненком. Від УЦК був присутнім Є. Пастернак із співробітником і К. Паньківський, співробітник відділу суспільної опіки нової міської управи у Ваймарі Бриндзан, від ДАФ Ю. Глипка, від РНШ Ладижинський, уповноважений Українського Червоного Хреста в Женеві Є. Архіпенко і всі члени нового Комітету (за винятком Яременка), які вирішили змінити назву комітету з «громадського» на «допомоговий» (Ukrainian Relief Committee). Тоді було одностайно схвалено запросити до складу Управи Комітету представника гетьманської громади у Ваймарі інж. М. Рознятовського³⁷.

Пізніше М. Рознятовський увійшов також до громадського допомогового комітету Герсфельду та до його міжпартійної делегації до Аугсбургу в справах організації центрального представництва³⁸. В Аугсбурзі у середині травня 1945 р. зусиллями цієї делегації було започатковано тимчасову Українську Цен-

37 - Там само. – С. 112.

38 - У її складі були: проф. Ветухів (голова), М. Рознятовський (СГД), С. Підгайний (колишній в'язень Бугенвальду) та Б. Слободян (ОУН-б).

тральну Установу Допомоги на чолі з О. Ветухівим, заступником якого став гетьманець М. Рознятовський³⁹.

У цей час, коли щойно Німеччина капітулювала й була зайнята союзницькими військами, східна частина якої і Берлін опинилися під окупацією радянської Червоної Армії, провідники української політичної еміграції вкотре опинилися в новому геополітичному становищі й вкотре перед ними постала можливість (і потреба) об'єднатися в єдиний національно-визвольний рух зі спільним політичним центром в екзилі.

Перші дієві спроби на цьому шляху у повоєнний період розпочалися з консультацій вже у червні–липні 1945 р. республіканцями і гетьманцями. Своєю чергою у цей час О. Бойдуник, що мешкав у Бад-Кіссінгені, від імені Проводу ОУН(м) відвідав там А. Лівицького і висунув тезу, підтримувану його Організацією і гетьманцями, поділу українського політичного простору на рівнорядні і рівноцінні «чотири політичні чинники», а саме: ОУН під проводом А. Мельника, ОУН під проводом С. Бандери, СГД під проводом гетьманича Д. Скоропадського й УНР під проводом А. Лівицького. ДЦ УНР не розглядався серйозно коаліцією націоналістів і гетьманців й вважався лише відголоском минулого, а вказані вище чотири «сьогодні діючі» або «дійові» чинники мали б домовитися й створити новий політичний «керівний орган» закордоном, що не мав би свого постійного голови, а голови лиш чергувалися б кожен раз з тих чотирьох сил. Водночас О. Бойдуник гостро розкритикував А. Лівицького за «необдуману» організацію уряду УНР без порозуміння з рештою трьома політичними чинниками⁴⁰.

Позиція О. Бойдуника мала цілковиту підтримку кіссінгенських гетьманців. Тож 17 липня А. Лівицький провів перемовин з кожним окремо представником чотирьох політичних сил й відбулася нарада з вище названими особами. Більшість учасників наради наполягали на скликанні конференції саме на базі «чотирьох політичних чинників». Як найстарший за віком

39 - Лише у червні в Аугсбурзі і Кіссінгені тільки-но дізналися про смерть у Меттені 26 квітня 1945 р. П. Скоропадського й було відслужено Богослужби і панахиди, в яких брала участь уся громада.

40 - Паньківський К. Від Комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; – Торонто: Життя і Мислі, 1968. – С. 135.

А. Лівицький мав виступити з ініціативою започаткування цієї конференції, проте він відмовився. Натомість погодився, аби запрошення було зроблено від імені А. Мельника. Тоді ж УНРівцям було надано проєкт О. Бойдуника під назвою «Деклярація сьогодні діючих політичних чинників, осередків чи рухів».

Осип Бойдуник

Згідно з нею, передбачалося створення спільного національно-визвольного керівного політичного органу – Всеукраїнської Верховної Ради. Також мали бути створені: виконавчий орган ВВРади, український парламент, Головна рада українських комбатантів, український суспільно-громадський централь та український найвищий трибунал. «Деклярація» також визначала, що «членами Всеукраїнської Верховної Ради мали б бути представники чотирьох українських політичних чинників», а кермувати нею – чотири провідники від цих сил, що головували би по чергову за чітко визначеним регламентом⁴¹. Майбутня державність мала би назву не УНР, а УССД (Українська Самостійна Соборна Держава).

Урядовці УНР, відтак, скликали власну нараду. На ній більшість заперечила поданий О. Бойдуником проєкт. Виразником тієї більшості став В. Соловій, який заявив, що державність в еміграції може представляти винятково Державний Центр УНР в екзилі й авторитарно-націоналістична та монархічно-гетьманська ідеології, попри суперечки з ідеологією республікансько-демократичною, мусять в особі своїх політичних сил піти на компроміс і визнати цей факт як dokonаний правно і єдино легальний. А. Лівицького ж було застережено у дотриманні саме цього конституційного шляху. Текст доповіді В. Соловія

41 - Там само. – С. 137.

було передано А. Лівницькому (ДЦ УНР), А. Мельнику (ОУН) та представнику гетьманців – М. Рознятовському (СГД).

Менше з тим, 17 липня 1945 р. А. Лівницький з курортного Бад-Кіссінгена⁴² в області Майн-Франкен (Нижня Франконія) у північно-західній Баварії надіслав на ім'я С. Бандери (як і А. Мельнику) листа, в якому повідомляв: «В порозумінні і за згодою представника УНР та представника гетьманського руху, маю шану в імені їх і мойому власному, запросити Вас на конференцію в Бад Кіссінген, дня 1. серпня 1945 р. о год. 10-ій в готелі Бюдель»⁴³. Предметом розгляду конференції мали стати питання:

1) унормування відносин в українському політичному секторі і остаточне оформлення українського політичного керівного осередку щодо внутрішньої солідарності та всеукраїнської репрезентації на зовні;

2) унормування відносин в українському суспільно-громадському секторі і остаточне створення Централі для суспільно-громадських справ в питанні допомоги української еміграції і виступів на зовні в тих же справах перед компетентними властями;

3) обговорення питання військового характеру.

Того ж дня подібне запрошення на ім'я С. Бандери, «в порозумінню і за згодою наступника Голови Директорії УНР і представника Гетьманського Руху», надіслав й голова ПУН А. Мельник. «В обличчі дійсности, в якій опинилася Україна і українство, солідаризація всіх діючих українських політичних чинників є показом хвилі, а тим самим і конференція, яка мала б за завдання довести до тієї солідаризації та участі в ній всіх чотирьох наведених осіб необхідна», – вказувалося у запрошенні⁴⁴.

У нараді-конференції мали взяти участь: від ДЦ УНР – Андрій Лівницький; від однієї течії ОУН – Андрій Мельник; від іншої те-

42 - У 1944–1946 рр. у німецькому курорті Бад Кіссінгені в Баварії розташовувалися керівні органи Державного Центру УНР в еміграції. Там же, спочатку у монастирі Марія Більдгавзен, а від 11 липня 1945 р. – у місті, мешкав й А. Лівницький.

43 - ЦДАЗ України, ф. 35, оп. 1, спр. 2, арк. 9.

44 - Паньківський К. Від Комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; – Торонто: Життя і Мислі, 1968. – С. 138–139.

чії ОУН – Степан Бандера; від Гетьманського Руху (СГД) – Борис Гомзин. Планувалося, що перемовини тривали би від 1-го по 4-те серпня 1945 року. Станом на 1 серпня відмови від участі від С. Бандери не було, проте на нараду не прибув ані він, ані його представник, тож було вирішено відкласти її початок на добу.

Конференція чотирьох політичних чинників розпочалася 2 серпня 1945 р. у складі: А. Лівицький і В. Соловій (ДЦ УНР), М. Рознятовський і В. Сегейда (СГД), А. Мельник і О. Бойдуник (ПУН)⁴⁵. Від ОУН(б) ніхто не прибув. Обговорення і наради тривали три дні, але так і не дали жодних наслідків. Представники ПУНу твердо стояли на позиціях запропонованої ними декларації, дотримуючись думки, що насамперед слід домовитися політичним чинникам, а вже сформоване ними керівне тіло покличе громадське представництво. Гетьманці категорично відкинули думку будь-якого домовлення навколо Державного Центру УНР. При цьому, як згадував республіканець К. Паньківський, «мельниківці і гетьманці наполягали на створення “керівного центру”, в якому головували б представники чотирьох чинників по черзі»⁴⁶. Таку формулу принципово відкинув А. Лівицький, оперуючи до цього ж, що на конференції відсутній четвертий чинник – С. Бандера або його представник. Тож перемовини завершилися нічим.

Невдовзі, 9–11 серпня 1945 р. у Баварії було зроблено чергову спробу об'єднання української політичної еміграції у спільний національно-визвольний центр, коли знову відбулися безплідні консультації на конференції між представниками ДЦ УНР, СГД, ОУН(м) та ОУН(б). Після обміну думками, учасниками наради стверджено потребу порозуміння якнайширших українських політичних сил, що діяльно виступали за суверенну, соборну Українську Державу. Разом з тим конференція констатувала засадничі розбіжності двох, виявлених в перебігу дискусії, по-

45 - Зауважу принагідно, що коли 13 квітня 1966 р. відбувалися похорони О. Бойдуника, на церемонії провів покійного від СГД покласти вінок і віддати останню честь покійному прибув представник гетьманців – сотник Прозорівський.

46 - Паньківський К. Від Комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; – Торонто: Життя і Мислі, 1968. – С. 139–140.

зицій й дійшла до висновку, «що створення українського політичного керівного осередку з репрезентованих учасниками сьогоденної конференції сил, зустрічає, наразі, великі труднощі»⁴⁷. І хоча перемовники зауважували, що це не ставало перешкодою до порозуміння їхніх політичних сил у вирішуванні важливіших актуальних питань поточного життя, до згоди так і не дійшло й, зрештою, було вирішено за конечне притягнення до участі в такому порозумінні інших, незаступлених на тій конференції, політичних організацій. Прибули гетьманці на плановану об'єднавчу конференцію і восени 1945 р., проте її було зірвано через безкомпромісову позицію ДЦ УНР.

Тим часом у березні 1946 р. сталися події, що вчергове внесли важливі зміни у керівництві гетьманців. Родині Скоропадських, що все ще мешкала у Оберстдорфі (окрім Данила, що залишався в Англії, та Олени, яка вже переїхала до Швейцарії) надійшла пропозиція переселитися до англійської окупаційної зони у Білефельд. Тоді гетьманською організацією в англійській зоні керував Б. Гомзин, який через двох своїх посланців повідомив Скоропадським про приготовану у Білефельді для них дев'ятикімнатну віллу. Відтак в англійську зону до Білефельда поїхала гетьманівна Єлисавета, яка вирішила перевірити усе сама на місці безпосередньо. Виявилось, що нічого з повідомленого не відповідало дійсності, а поведінка самого Б. Гомзина здалася їй підозрілою. Тож гетьманівна надіслала матері в Оберстдорф листа, сповненого звинуваченнями на його адресу. Гетьманову такі відомості про свого давнього знайомого, гідною довір'я провідного гетьманця та довіреної особи її покійного чоловіка надзвичайно здивували.

Відтак до Білефельду було відправлено В. Кужіма, який застав там гетьманівну Є. Скоропадську в дуже пригніченому стані. Своєю чергою він з великим розчаруванням був змушений визнати, що частина звинувачень на адресу свого багаторічного друга та однодумця таки мали істотне підґрунтя й між ними навіть дійшло до серйозної суперечки. Вочевидь, справа

47 - ЦДАЗ України, ф. 35, оп. 1, спр. 2, арк. 69.

торкалася вищезгаданих діяльності й перемовин Б. Гомзина з іншими групами української політичної еміграції, що велися ним на власний розсуд без відповідних повноважень і рекомендацій як з Оберстдорфу (від гетьманової), так і з Лондона (від гетьманича). З того часу Бориса Гомзина де-факто практично було усунено від провідних ролей у Гетьманському Русі й він перестає відігравати істотну роль в українських еміграційних політичних справах.

Василь Кужім (12 серпня 1939 р.,
Ваннзее)

Разом з тим, події в Білефельді зблизили Є. Скоропадську та В. Кужіма настільки, що по поверненні до Оберстдорфа гетьманівна повідомила матері про своє бажання вийти заміж за свого супутника. Спочатку гетьманова погодилася на таке одруження, але наполягла на його відтермінування до отримання згоди на шлюб від гетьманича Данила, як батькового спадкоємця. Тоді ж відбулося невеличке свято у найвужчому колі, проте офіційно широкому колові про заручини не повідомлялося.

Менше з тим, звістка невдовзі швидко поширилася серед гетьманців, а отже, як то часто буває, серед них з'явилися й невдоволені обраним партнером улюбленої всіма українцями гетьманівни Єлисавети й, відтак, проти В. Кужіма розпочалися інтриги, ширилися підозри, образи, наклепи і навіть різного роду звинувачення. До супротивників приєдналися гетьманівна Марія та секретар гетьманової Д. Грищинський. Восени 1946 р. змінилося ставлення до нареченого й з боку Олександри Скоропадської, яка зрештою відкликала свій дозвіл на одруження⁴⁸. Ба більше, незабаром під тиском Оберстдорфа Вищий Про-

48 - Гетьманівна Єлисавета Скоропадська залишилася вірною і відданою своєму коханню й навесні 1949 р. вийшла заміж за Василя Кужіма без благословення матері. Церковне вінчання відбулося у Мюнхені. У серпні того ж року Є. Скоропадська-Кужім подала прохання до Підготовчої комісії міжнародної організації біженців, контрольного центру IRO (м. Аугсбург) про надання їй та її чоловікові статусу переміщених осіб.

від Гетьманського Руху навіть прийняв ухвалу про зречення Єлисаветою Скоропадською династичних прав, у разі її одруження з Василем Кужімом⁴⁹.

В оберстдорфському обістці Скоропадських усі між собою пересварилися (осторонь від подій трималися лише Данило та Олена, які перебували у той час, відповідно, в Англії та Швейцарії)⁵⁰. Зрештою 6 грудня 1947 р. В. Кужім надіслав гетьмановій О. Скоропадській листа із заявою про свій вихід з членства в СГД⁵¹. Від 10 грудня його справа розглядалася, після чого 20 грудня 1947 р. В. М. Кужіма наказом заступника СГД американської і французької зони Німеччини й Австрії М. Овчинника, як видно з витягу з протоколу засідання Управи, було виключено з членів СГД⁵². Таким чином наприкінці 1946-го року фактично від керівних ролей у Гетьманському Русі, а наприкінці 1947-го й офіційно з лав СГД відійшов ще один важливий і впливовий його діяч, що був одним з найближчих і найдавніших соратників П. Скоропадського, майбутній чоловік гетьманівни Єлисавети – консул Василь Кужім⁵³.

* * *

Українські консолідаційні змагання на політичному полі знов дієво відновилися на початку 1946 року. Слід зауважити, що у перший повоєнний рік т. зв. таборової «війни» (протистояння різних політичних груп у DP-таборах, що часто-густо закінчувалися жорстокими бійками і навіть вбивствами поміж українцями) Д. Скоропадський доручив своєму побратимові і неопублічному прихильнику гетьманців д-ру о. В. Кушніру виїхати з Канади до Німеччини і силою свого авторитету змусити воюючі сторони усістися до примирюючого круглого столу.

49 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1388, арк. 1-29.

50 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 419-420.

51 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 226, арк. 1-3.

52 - Там само, спр. 1113, арк. 1-3.

53 - У 1951 р. Управа МО СГД у м. Дорнштадт спрямувала звернення до крайового начальника СГД Кмети Архипа Петровича з проханням про відновлення Кужіма Василя Михайловича членом СГД.

Василь Кушнір

Тоді, 12 березня 1946 р. відбулася нарада всіх політичних українських партій у Франкфурті над Майном. Провідником нарад був о. д-р В. Кушнір, голова Комітету Українців Канади (КУК), який таки прибув до Німеччини з-за океану⁵⁴. Саме він формально й підписав запрошення на цю нараду до усіх її учасників, в якій прийняли участь: 1) Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО); 2) Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП); 3) Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП)⁵⁵; 4) Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР); 5) Організація Українських Націоналістів (ОУН); 6) Організація Українських Націоналістів-Революціонерів (ОУН-р); 7) Союз Гетьманців-Державників (СГД); 8) Група т. зв. “громадськості” (програмово неоформлена група емігрантів-харків'ян); 9) Група, що згуртована навколо осередку УНР. Відтак постала, як її ще називали, Контактна Українська Комісія, а з неї – КУК (УКК).

На нараді учасники започаткували Український Контактний Комітет (УКК), проте дійти до згоди з інших питань не вийшло. У гетьманських колах КУК (УКК), перш за все, розглядався як круглий стіл між силами української еміграції, який мав би спонукати її до взаємного громадсько-політичного замирення і був показником та іспитом державницько-консолідаційної зрілості українських еміграційних політичних чинників⁵⁶. Саме тому, попри кардинальні ідеологічні розбіжності з партнерами

54 - Комітет Українців Канади постав 1 листопада 1940 р. До нього увійшли такі організації: БУК, СУС, УНО, СГД і СУО (у 1950-х роках – УРО). Першим президентом КУК був о. д-р Василь Кушнір, який перебував на цьому посту до 1953 року. На IV Всеканадійському Конгресі, що відбувався 8–10 липня 1953 р. у Вінніпегу, цей пост перебрав молодий адвокат Антін Яремович, уродженець Канади.

55 - Пізніше УСРП, УПСР і УСДРП об'єдналися у Союз Українських Соціалістів (СУС).

56 - Власне, визначально КУК було створено 7 листопада 1940 р. з осідком у Вінніпезі з метою консолідації української opinio й праці українців у напрямку корисних прагнень для щонайшвидшого й успішного закінчення війни. Тоді по численних і довгих переговорах згоди дійшли представники СУС, УНО, БУК, СГД і СУО. Від гетьманців у перемовинах брав участь д-р Теодор Дацків, а до складу першої Президії КУК увійшов на посаду скарбника А. Малофій [Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонті. – Торонто, 1991. – С. 292–293].

по КУК/УКК, зокрема з демо-соціалістами, гетьманці все ж вважали за необхідне приєднатися до цього Комітету.

Не вдалося досягнути домовленостей й у березні 1946 р. на наступній нараді, в якій учасниками були: Українська Соціал-Демократична Робітнича партія (УСДРП), Українська Партія Соціалістів-Революціонерів (УПСР), Українська Соціалістично-Радикальна Партія (УСРП), Українська Революційно-Демократична Партія (УРДП), Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО), Організація Українських Націоналістів (ОУН), Організація Українських Націоналістів (ОУН-с) та Союз Гетьманців-Державників (СГД).

Проте від 12 березня 1946 р., за посередництва о. В. Кушніра, все ж таки тривали політичні наради. Того дня за відправні точки було прийнято засади, що складні і несприятливі для українства міжнародні умови та важке становище нової української еміграції, зокрема й її неоформлений та неозначений з правного огляду стан, переконливо свідчили про необхідність до об'єднання усіх організованих українських політичних груп і партій до спільної, чесної та лояльної співпраці над внутрішнім консолідаційним процесом. За передумову до практичного переведення цього наміру в життя були узгоднені такі засади:

а) здорове громадське і політичне життя нації має базуватися на твердих принципах права і християнської моралі;

б) усі політичні чинники засуджують як суперечні з правом і мораллю та як шкідливі у житті нації, зокрема для її нормального розвитку, всякі прояви морального та фізичного терору;

в) усі політичні групи якнайрішучіше відкидають усілякі тотально-монопартійні тенденції, як фашистського і націонал-соціалістичного, так і більшовицького характеру, та спільними силами поборюватимуть їх у кожній ділянці українського життя;

г) українські політичні чинники визнають у публічному житті нації такі основи для реалізації консолідації: свобода думки і слова, взаємна лояльність, чесна критика відмінних поглядів та порозуміння в справах одностайних політичних виступів на-

зовні й, одночасно, виключають побороювання осіб, ідей і рухів засобами наклепів, інсинуацій, очорнювання та денунціації⁵⁷.

Слід зауважити, що вже тоді націоналісти-бандерівці з ОУН(с) заявили, що постанову про осуд морального і фізичного терору їхня Організація може прийняти тільки з обмеженням («в тенденції»), але на засідання 6 червня 1946 р. все ж погодилися на ній без застережень⁵⁸. Крім того 13 липня до «контрольної комісії» українських політичних організацій надійшло від УНДС (Харківської групи) подання, в якому усім політичним чинникам пропонувалося прилучитися до його домагання перед «легальним» головою Директорії УНР про скликання Української Національної Ради як передпарламенту. Таке формулювання й риторика різко були сприйняті з боку СГД, де вважали, що «більш невдалого, безтактового й дразливого виступу ледви чи й можна було придумати»⁵⁹. Гетьманці не лише роздратовалися, а цілком логічно запідозрили республіканців у якійсь нечистій грі й у цілеспрямованій провокації щодо зриву КУК (УКК). Своєю чергою 14 липня оунівці виступили проти зобов'язання узгоджувати з іншими силами акції загально-національного значення.

Зрештою 14 липня 1946 р. вісім еміграційних політичних сил, здавалося б, домовилися і створили Координаційний Український Комітет для погодження своїх планів і починань у веденні визвольної боротьби. Це, зокрема, були: 1) Українське Національно-Демократичне Об'єднання; 2) Українська Соціалістично-Радикальна Партія; 3) Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія; 4) Українська Партія Соціалістів-Революціонерів; 5) Організація Українських Націоналістів; 6) Український Національно-Державний Союз; 7) Союз Гетьманців-Державників; 8) Українська Революційно-Демократична Партія⁶⁰.

Тоді ж було ухвалено кілька резолюцій про входження у взаємний контакт з метою здійснення внутрішнього упоряд-

57 - Комунікат Ч. 1 Координаційного Українського Комітету від 11 вересня 1946 року.

58 - Комунікат Ч. 2 Координаційного Українського Комітету.

59 - *Н-гай С.* Дещо про "КУК" та його перспективи // Український Літопис. - 1947. - Ч. 1. - С. 27.

60 - Комунікат Координаційного Українського Комітету // Свобода. - 1946. - Ч. 232. - 26 листопада. - С. 3.

кування українського політичного і громадського життя та координування національно-визвольних зусиль. За передумову успішності цієї акції було прийнято вищевказані засади, узгоджені на нараді 12 березня 1946 року, а також те, що прийняти в ній участь могли тільки ті сили, які їх сприймали і зобов'язувалися виконувати. Усі свої акції загально-національного значення ті організації мали би проводити за попереднього повідомлення і порозуміння з іншими організаціями у спільному координаційному органі. Усі ті політичні сили мусили визнати, що свої спільні сили покладатимуть до здобуття державної волі українського народу та втілення народоправного ладу і соціальної справедливості. Учасники порозуміння сходилися на необхідності плекання і підтримки добросусідських взаємин з демократичними визвольними рухами народів осередньої і східної Європи та народами Азії у визвольній боротьбі на основах демократичної національної рівності в етнографічних межах. Члени домовленості визнавали подальшим завданням створення спільного керівного осередку – Координаційного Українського Комітету.

Далі спільна Комісія Комітету відбула ще засідання 27 серпня і 4 вересня 1946 р., на якому оунівці вказали, що не погоджуються з усіма засадами, прийнятими 12 березня. Отже вже на першому ж засіданні КУК (УКК) 4 вересня 1946 р. представники ОУН, очолюваною закордоном С. Бандерою, заявили, що вони не братимуть участі у роботі Комітету⁶¹. Проблеми виникли, головним чином, через непоступливість ОУН й наполягання на провідному становищі у цій справі заснованої нею УГВР.

У жовтні 1946 р. Український Контактний Комітет офіційно перетворився на *Український Координаційний Комітет (УКК)*, що мав докладно спрецизовану платформу політичної праці⁶².

61 - Комунікат Ч. 1 Координаційного Українського Комітету від 11 вересня 1946 року.

62 - Варто також згадати й про те, що у тому часі була спроба створити на еміграції *Союз Українських Парламентаристів*, до якого мали входити усі ще живі на той час члени Української Центральної Ради і Трудового Конгресу (у Києві 1919 р.), усі колишні послы і сенатори-українці до польського Сейму, усі колишні послы до австрійського Парламенту та усі колишні послы до Сейму Карпатської України. Цій справі було присвячено дві наради, але до створення такого Союзу так і не дійшло. Причин було декілька, проте найважливішою була проблема мети установлення такої організації, якої не можна було ясно означити під тодішню пору, коли вже почав діяти Український Координаційний Комітет.

У зв'язку з цим дійшло ще у Координаційному Комітеті до певного внутрішнього розладу, коли при перетворенні УКК з нього виступили представники ОУН (ЗЧ ОУН). Крім того, замість групи “громадськості” і групи УНР у складі УКК з обох тих груп було створено нову партію під назвою Український Національно-Державний Союз (УНДС)⁶³.

Печатка Президії УГВР

У той час, коли схвильовані за долю УКК (КУК) гетьманці шукали форми подальшої доцільності праці в Комітеті, наспіла неприємна для них звістка – УГВР та УНР спільно виступили за свою участь у мировій конференції в Парижі. У відповідному «Меморіалі» було зазначено, що уряд УНР нібито був українською владою на еміграції, а УГВР – державною владою, що знаходилася в Краю та керувала змаганнями українського народу за його визволення та повну державну неза-

лежність. УНР та УГВР заявили також спільний протест проти того, аби на післявоєнній мировій конференції була присутньою делегація так званої УРСР на чолі з Д. Мануїльським. Тож у «Меморіалі» наголошувалося, що представляти український народ на мировій конференції мали би представники від УНР та УГВР.

«Те, що виступає десь і якимось УГВР, поскільки її представники вже вийшли з КУК-у, то їх справа, – реагували гетьманці. – Щож до “УНР”, то, очевидно, він якраз репрезентує тих, що є в КУК-у, що його визнають і надають йому уповноважень. Тобто, він є для цих політичних груп їх посланцем і виконавцем...

63 - По Другій світовій війні в еміграції виникли також ще три новозасновані українські політичні партії: Український Національно-Державний Союз (УНДС), Українська Революційно-Демократична Партія (УРДП). УНДС офіційно долучиться до УКК після організаційного оформлення, у жовтні 1947 р. У 1948 р. також буде засновано ще Союз Земель Соборної України (СЗСУ).

Значить, КУКовські уенерівці однією рукою пишуть і подають меморандуми через “УНР”, другою складають і подають через КУК. Отже, не тільки не здійснюють основної та найважливішої постанови КУК-у про “одностайні виступи на зовні”, а навпаки самі утворюють і демонструють перед зовнішнім світом неодностайність, майстерно осягаючи цього навіть з однієї і тієї ж політичної групи»⁶⁴. Коли ж на черговому засіданні КУК (УКК) представник гетьманців заявив, що в зв’язку з паризькою історією його становище в КУК (УКК) стало вже дуже ускладнене, представник групи УНДС поспішив заперечити цей виступ, посилаючись на свій комунікат, інші ж уенерівці промовчали.

Слід також зазначити, що від кінця Другої світової війни, зокрема й у 1946-му році, гетьманська преса продовжувала обвинувачувати у руйнуванні спроб створення єдиного національного політичного фронту демократів з табору ДЦ УНР, що претендував на ролі єдиної легально-правної репрезентації України. Гетьманці звинувачували «республіканців» в руйнування державності та нелегітимності конструкту УНР, надто – в еміграції. «Нова політична ситуація вимагає сьогодні нових форм і методів праці для здійснення політичних ідеалів Українського Народу, який аж тепер, навчений страшним досвідом чужих окупацій, приходить до національної і державної свідомості», – наголошували гетьманці⁶⁵. Гетьманська преса також різко критикувала, з певною долею демонстративного глузування, й новопосталу ліво-республіканську УРДП, яка увійшла до згаданого вище Координаційного Комітету⁶⁶. Дехто з консерваторів-монархістів й взагалі вважав, що «створення і визнання єдиного проводу в умовах еміграції практично може бути здійсненим під проводом Центрального Українського Допомогового Бюро в Лондоні, визнаного українським громадянством усього світу»⁶⁷.

64 - Н-гай С. Дещо про “КУК” та його перспективи // Український Літопис. – 1947. – Ч. 1. – С. 28.

65 - Хто є справді єдиним легальним виразником волі всього Українського Народу і його єдиним правним заступником? // Український Літопис. – 1946. – Ч. 2. – С. 13.

66 - Н. С. З нашого життя // Український Літопис. – 1946. – Ч. 3. – С. I–IV.

67 - К. Г. Вимога часу // Український Літопис. – 1946. – Ч. 5. – С. 11.

Разом з тим гетьманцями усвідомлювалося й те, що КУК (УКК) все ж був механічним зліпком різнорідних політичних партій та організацій, такою собі арифметичною сумою різних за своєю величиною додатків, органічно між собою не поєднаних. І цей факт механічного об'єднання ще не означав органічної консолідації, що наближала би українство до об'єданого національно-політичного проводу. Проте саме цієї політичної спільності й прагнули гетьманці. «Гетьманці-державники на КУК дивляться, як на найвищу політичну інстанцію українців в Німеччині і тільки в Німеччині. Це є КУК на Німеччину. Згаданий КУК має увійти в безпосередній контакт і зв'язок з аналогічним КУК-ом Канади, З.Д.А., Південної Америки, Англії, Бельгії і Франції з метою утворення єдино-національного КУК-у, який по суті і буде політичним зверхником українського народу та його єдиним репрезентантом, що повстане в результаті співділення на теперішньому історичному етапі діючих реальних політичних груп, як реально-політичний центр. Зона єдино-національного КУК-у і мав би в потрібний час виконитися Український Еміграційний Уряд, що явився б логічною синтезою впливів, значення питоменности та історичного традиціоналізму всіх державно-творчих українських сил», – вказував під псевдо “В. Хліб” один з провідних діячів СГД⁶⁸.

При цьому у лавах Гетьманського Руху накопичувалося певне розчарування з того, що відбувалося між українськими політичними чинниками, власне, в середині самого КУКу (УКК). Так д-р. І. Чинченко, зазначав, що «хоч формально всі партії, крім ОУН-бандерівців, об'єдналися в КУК, але ж нема там дійсного об'єднання, деякі партії намагаються використати це об'єднання, приміром один із “видних провідників” ОУН-мельниківців, п. Ф. Кордуба заявив: “решта (крім ОУН-мельник.), то є старі скелерозники, в КУК-у ОУН-мельник[івці] задають тон”»⁶⁹. Додаючи, що мельниківська ОУН почала називати себе «орденом», автор

68 - Хліб В. До консолідаційної акції українських політичних організацій (Голос гетьманця) // Голос Державника. – 1947. – ч. 1. – С. 23–24.

69 - Чинченко І. Союз Гетьманців-Державників, Порівнюючи з Іншими Угрупуваннями На Еміграції // Український Робітник. – 1947. – Ч. 50. – 19 грудня. – С. 3.

вказує й на те, що бандерівська ОУН й взагалі нікого не визнає, а інші соціалістичні партії загалові українського громадянства мало відомі. Єдиною ж політичною силою, що мала ідеологічну і кадрову стабільність, а також авторитет серед українців в діаспорі та серед еміграції автор, звісно ж, називає гетьманців. «Власне через своє координуюче становище Гетьманський Рух причинився в поважній мірі до об'єднання української заокеанської еміграції, і саме бажання вплинути на об'єднання укр[аїнської] європейської організованої суспільності вплинула на участь Гетьманського Руху в Коор[динаційному] Укр[аїнському] Комітеті, хоч гетьманці самі більш чим свідомі того, що вартість усіх партнерів того порозуміння далеко нерівна», – пояснював І. Чинченко⁷⁰.

Як істинний пропагандист, він був впевнений, що «Гетьманський Рух знає, що ідеологічно він не має в укр[аїнському] світі рівного собі партнера, і нема нічого в укр[аїнському] світі, що могло б ідеологічно протиставитися нашому засадничому ворогові [зі] Сходу» й навіть безапеляційно переконував: «Переважна більшість селян Придніпр[янської] України, тепер рабів нової колгоспної системи, мріє про Гетьманську Укр[аїнську] Державу. Ось тому то більшість інтелі-

«Гетьманці, консервуються!»
(жартівливий шарж у гумористичному журналі
«Блазень»; Ч. 2, 1946 р.)

генції з Придніпр[янської] України хотіла б бачити Українську Державу Монархічною. Ось тому то більшість інтелігенції з України, особливо з Лівобережної вірить, що ролю нашого рідного укр[аїнського] де Голя, доведеться відіграти нашому Геть-

70 - Там само.

манові Данилові Скоропадському»⁷¹. Тож І. Чинченко був впевнений, що коли у звільненій Україні його одностайні почнуть розмову з українським селянином на тему, яку б він хотів Україну, тобто з яким устроєм, то одержить відповідь – лише гетьманську. Відтак в СГД не було сумнівів щодо свого політичного майбуття, адже його адепти були певні, що коли настане час вирішення української справи, коли буде переводитися референдум про державний устрій, то населення скаже своє тверде слово – Монархічна Україна.

Ба більше, були гетьманці, що воліли, аби Гетьманський Рух творив особну політичну силу, до якої змушені були б згодом пристати інші. Так, наприклад, автор під ініціалами «О. Г.», під якими не важко упізнати ідеолога українського імперіалізму Осипа Губчака, вважав, що «завдання нашої організації на еміграції є власне підтримання й організація хотінь таких активних Українців, які хочуть Гетьманської Української Держави. Іншими словами наше завдання тут на еміграції зводиться до підготовки акції на терені України, в яку згодом увільються і пасивні маси тих, яким потрібна вже готова, вже продумана і зорганізована акція»⁷². А для цього мусить бути створена політично-ідеологічна організація, у якій буде сила для державницької акції саме в Україні. «Коли такою силою хочемо бути ми, то ми нею станемо через організацію не пасивних, а активних елементів, – наголошував О. Губчак у 1946-му. – Хто приходить до нас і каже: “дайте нам акцію” – женіть його від себе, поки ми ще на еміграції. Хай ідейно і територіально він підкормлюється собі де інде. Все одно він потім прийде до нас, як у нас буде сила; і ми ніколи його не побачимо, як сили у нас не буде. Щоб ця сила у нас була, приймаймо тут на еміграції до себе тільки тих, хто каже: я хочу Гетьманської України; де б і в яких умовах я не був, я буду її хотіти; до ніякої акції, яка не має мити їх ненависними»⁷³.

71 - Там само.

72 - О. Г. Міркування на сучасні теми // Український Літопис. – 1946. – Ч. 10. – С. 10.

73 - Там само. – С. 10–11.

Крім цього О. Губчак застерігає від романтизму як щодо Заходу, так і щодо Сходу. Вже тоді поляками було висунено концепцію «Межимор'я», вказує він, «і яку легковірно і простодушно, готові прийняти деякі наші земляки, ця для України – на випадок перемоги цієї концепції не що інше як повторення історії Виговського чи Петлюри»⁷⁴. І автор нагадує, що тоді треба остерігатися вимог відступлення Львова і Вільна, а можливо й Кам'янця-Подільського, що викличе зворотню реакцію і знов призведе до пролиття братської крові й наприкінці знову буде перемога Москви і Варшави.

Відтак О. Губчак звертає увагу на більш серйозну концепцію, що була висунута українськими революційними колами – Антибільшовицький Блок Народів (АБН). Він зауважував, що в основі АБН, в принципі, покладено не «Межимор'я», а «Межигір'я» – від Алтаю по Карпати. «Межимор'я» могла б уміститися у «Межигір'я» і стати однією зі складових цієї концепції, але частиною, що була б змодифікована на союз «трьох слов'янських морей»: Балтійського (Польща), Чорного (Україна) та Андріатичного (Югославія). При чому Польща мусила би погодитися, за таких умов, на тогочасну «лінію Керзона». Це й так стало би великою вимушеною жертвою України, але б дало їй шанс на відновлення державності й вона могла боронити права Польщі до Одера і Тиси.

Тож О. Губчак був переконаний, що «передумовою успіху на зовні – є внутрішня спаяність». Він, зрештою, говорить про комбінований союз консерватизму і націоналізму: «Трагедією України було часто те, що люди розуму і консерватизму виказували мало волі, а люди революційного чину-волі мало зрілості. Так є ще й нині. І доки цієї синтези не буде, ціле українське питання буде напевно безнадійним хитанням і шарпаниною, якого розв'язка – сумна доля вигнанців. Коли ж, що дай, Боже, – бо є познаки до такого порозуміння, – розум і воля злучаються (чин підпорядковується Голові і “бестія – без голови” дістане голову), – тоді, при назріваючих політичних перспективах, прига-

74 - Там само. – С. 12.

дуємо: аналогія до Візантії, Нарсеса і противника зі Сходу – можемо сміливо будувати будуче Української Нації–Держави»⁷⁵.

Своєю чергою демократично-республіканські партії 19 квітня 1947 р. скликали у Майнц-Кастелі власну нараду, на якій вирішили створити такий еміграційний центр (передпарламент) під назвою Українська Національна Рада (УНРада)⁷⁶, аббревіатура якої явно вказувала на асоціацію зі спадщиною Української Народної Республіки (УНР)⁷⁷. Тоді ж було створено комісію з підготовки скликання УНРади, на чолі з экс-прем'єр-міністром УНР І. Мазепою, до якої не долучилися ні обидві ОУН, ані СГД.

Насправді ж, ще влітку 1947 р. Д. Скоропадський у конфіденційному листі до своїх прихильників накреслив основну стратегію гетьманців щодо участі в консолідаційних переговорах:

1) консолідаційні перемовини отримують позитивний відгук в українському середовищі в Європі та за океаном, а тому СГД повинен у них брати участь через можливість репутаційних втрат у разі відмови;

2) участь у роботі КУК повинна зводитися до «оздоровлення відносин у самім КУК-у»;

3) основну увагу слід звернути на пропаганду ідеології українського монархізму та залучення до своїх лав молоді.

Особливо пильну увагу Д. Скоропадський вказував звертати на молодь ОУН(б): «Цей відлам українського суспільства є взагалі характерний для цілої нашої України, з її анархічністю, страшною енергією, політичною неформленістю і рівночасно цікавих талантів [...], серед них є потенційно немало гетьманців»⁷⁸.

Відтак СГД активно включився до роботи в КУК (УКК) і вже 3–4 грудня 1947 р. вісім його представників взяли участь у конференції Ширшої Ради КУКу (усього делегатів було 64 особи і понад 30 гостей, що представляли БУК, СУС, УНО, СГД, СУО і

75 - Там само. – С. 13–14.

76 - Неділя. – 1949. – 7 серпня.

77 - Станом на 1946 р. серед української еміграції діяло 25 політичних партій та організацій, що мали і висували свої політичні програми.

78 - ЦДАЗ України, ф. 35, оп. 1, спр. 5, арк. 39–41.

СУКВ і, власне, КУК)⁷⁹. Натомість дійти згоди щодо УНРади так і не вдалося...

Менше з тим, але президент ДЦ УНР в екзилі А. Лівицький не вважав цей стан речей остаточним і все ще не виключав, принаймні у листі до І. Косенка від 27 вересня 1947 р., що «гетьманці ввійдуть до Нац. Ради, як праве консервативне крило»⁸¹. При цьому він все ж довірочно вказував своє зверхнє і зневажливе ставлення до тих же гетьманців, додаючи іронічно і насмішливо: «Хоч вони у нас слабенькі, але яко своєрідна (анахронічна) ідея – можуть мати своє значення, хоч би для “Черчіля” Д. Дорошенко, [що] вже був і погодився, але недавно виїхав до спасенної Канади»⁸².

Печатка Української
Національної Ради
(др. пол. 1940-х рр.)⁸⁰

Ба більше, якщо пригадати принагідно, що у 1935-му А. Лівицький у листі до М. Шумицького від 1 березня писав, про «безмежну глупоту “гетьманців”, яка скоро доведе їх до повного розкладу», а у 1943-му, коли вкотре зайшлося про єднання української еміграції, А. Лівицький у листі до В. Петріва від 26 січня прямим текстом називав прихильників П. Скоропадського психопатами⁸³, то можна цілком достеменно зрозуміти, що антипатія А. Лівицького до П. Скоропадського була патологічною на особистісному, а не тільки на політичному рівні й сповнена важко прихованою ненавистю й огидою. Свідчить усе це й про те, що СГД запрошувалося до УНРади швидше задля політичної демонстрації її ваги і зовнішньопоказової пози перед суспільні очі, але аж ніяк не для пошуку справді спільно узгодженого становища українських сил та не з метою пошуку їхньої єдності

79 - Конференція Ширшої Ради КУК // Свобода. – 1947. – Ч. 293. – 17 грудня. – С. 3.

80 - ЦДАЗ України, ф. 35, оп. 1, спр. 10, арк. 92.

81 - Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі, спр. 16.1. Архів Іларіона Косенка. Листи Лівицького Андрія до Косенка І. 7 вересня 1928 р. – 27 вересня 1947 р.

82 - Там само.

83 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк. 41.

у взаємних поступках заради створення спільного національно-визвольного фронту українства на чужині⁸⁴.

Голоси гетьманців, які, попереджаючи про можливу нову світову війну, закликали у 1947 році об'єднатися навколо УПА в Україні й політично в єдиний національний фронт на еміграції під проводом Данила Скоропадського, не були почуті⁸⁵. Цілком логічно, що поза увагою українського еміграційного політикуму залишилися й слова колишнього члена Директорії УНР О. Андрієвського, який стверджував: «Українці, на еміграції суцї, не можуть зрозуміти, що в боротьбі за Державу живий символ Держави міг би об'єднати розпорошені сили; всі організовані групи – і уенерівці, і гетьманці, і члени організації полковника Мельника, і Бандери, найшли б місце коло державного символу; могли б зговоритися й утворити спільний фронт. Без живого символу об'єднання, власне, не можливе; бо кожний буде претендувати на першенство і кожний буде його оспорювати. Живим символом нашої Держави є Данило Скоропадський»⁸⁶.

Коли ж було вироблено перший проєкт Статуту УНРади, то у жовтні 1947 р. до його постатейного обговорення вищевказані політичні сили було повторно запрошено. Перемовини з гетьманцями комісія уповноважила вести найстаршого свого члена С. Барана, який мав зконтактуватися з керманичем СГД Д. Скоропадським і ознайомити його з напрацюваннями комісії, майбутньою структурою УНРади та її завданнями. С. Баран також просив гетьманича уповноважити чільних представників СГД на переговори щодо участі в роботі комісії. У відповідь Д. Скоропадський у листі дипломатично зазначив, що хоча й вважає за доцільне створення на еміграції одного політичного осередку, але передбачає труднощі в його здійсненні⁸⁷.

84 - Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі. Архів М. Шумицького. Лист А. Лівницького до М. Шумицького 1 березня 1935 р.; *Лівницький А. Листування (1919–1953 роки) / Упор. Я. Файзулін. – К.: Фенікс, 2019. – С. 248.*

85 - «Непопулярна» лінія // *Український Робітник. – 1947. – Ч. 33. – 3 серпня*; «Непопулярна» лінія // *Український Літопис. – 1947. – Ч. 1. – С. 30–32.*

86 - *Андрієвський А. М. Наша Конституція // Український Робітник. – 1947. – Ч. 12. – 21 березня*; *Андрієвський А. М. Наша Конституція // Український Літопис. – 1947. – Ч. 5–6. – С. 10.*

87 - *Українська Національна Рада: Документи, матеріали, статті, інформації. – Лондон, 1949. – С. 3.*

Повторне запрошення до співпраці представникам СГД було подано у січні 1948 р. через особисте звернення голови підготовчої комісії І. Мазепи.

На той час Верховна Рада Гетьманського Руху мала такий склад: Д. Скоропадський (голова). В. Гришко, І. Марченко, В. Бачинський, Д. Левчук, Й. Біловус, В. Коростовець, П. Силенко.

Гетьманці відгукнулися тим, що відрядили на засідання комісії 6 лютого 1948 р. трьох своїх представників (В. Гришка, М. Рознатовського⁸⁸ та А. Кмету), які свою подальшу участь в її роботі обумовили кількома принциповими застереженнями (ультиматумом):

- УНРада мала б постати не як еміграційний передпарламент, а як координаційний центр для узгодження діяльності політичних партій;
- такий «Верховний орган» мав складатися з представників чотирьох різних ідеологічно-політичних напрямів;
- очолювати УНРаду мав би колективний орган, а не одна особа;
- зміна назви з «УНР» на іншу.

Такий ультиматум підготовчою комісією УНРади було очікувано відхилено й відтак СГД відмовився брати участь у її роботі й в подальшому ігнорував УНРаду, піддаючи критиці у своїй пресі⁸⁹.

Варто зазначити, що делегати від СГД заперечували й саму назву «УНРада», яка асоціювалася аббревіатурою з соціалістично-республіканською УНР, а натомість цілком логічно наполягали на об'єднувальній національній назві створюваного органу – «Український Державний Центр» (УДЦ). Свою позицію гетьманці обґрунтували листі до «Комісії по створенню Українського Державного Центру», переданій на руки її голови І. Ма-

88 - На той час Микола Георгійович Рознатовський очолював керівництво Союзу Гетьманців-Державників в DP-таборі «безпідданих» München-Feltnohing (Schleifheim), в якому перебувало до 4 тис. 500 осіб (росіян, українців, поляків, кубанців, калмиків та ін.). У таборі була російська та українська православні церкви, молитвинні доми для калмиків-буддистів, євангельських християн, баптистів, а також великі осередки ОУН (як бандерівців, так і мельників), Союзу Гетьманців-Державників, Союзу монархістів, Союзу комбатантів, Союзу української молоді, Національної гвардії та інших.

89 - 18 листопада 1947 р. мельниківці з ОУН відрядили своїх представників до повноцінної участі у роботі комісії, бандерівці з ЗЧ ОУН зголосилися прийняти у ній участь від березня 1948 р., проте з метою стати співзасновницею УНРади й висунення на ній своїх вимог у визнанні УГВР керівним центром національно-визвольної боротьби, а гетьманці продовжували її ігнорувати.

зепи. У ньому делегація СГД розтлумачувала своє бачення УДЦ в еміграції «по основних точках конституційного проєкту, внесеного редакційною колегією на пленум Комісії» у наступних засадничих тезах:

- український єдино державно-політичний центр на еміграції має бути розбудований на цілковито повній національній базі з включенням усіх, без винятку, чинних на той час політично-національних факторів, з углядженням інтересів кожного з них;

- передумовою мало би бути пошанування державницьких традицій усіх українських урядів, починаючи від 1917 р., що змагалися за утвердження Суверенної Української Держави і що разом узмістовлюють законну тяглість та єдиноуніверсальну, національно-інтегральну спадкоємність державницьких традицій і легітимності;

- конкретним вислідом з цього, з огляду на відсутність в еміграції території та усього українського народу, мусило стати визнання, що форма верховної державної влади і основний устрій Української Держави визначався би тільки на Рідних Землях;

- тому державницька ідея в еміграції мала би бути узмістовлена лише в титулі Суверенної Соборної Української Держави і саме цей титул є спільним ідеалом усіх національно-політичних концепцій, а тому й міг становити найреальнішу базу для створення повноправного українського національного фронту і його речника – Державного Центру;

- Державницький Центр Української Держави в еміграції в усіх своїх органах (Національна Рада, Рада міністрів і Верховна Репрезентація) повинен був би розбудовуватися на засадах колегіальності, чим в усіх органах Державного Центру забезпечувалася б повнота національно-політичної репрезентації і чим підводилася б єдино реальна база для консолідації усіх основних політичних факторів, в усіх ланках Державного Центру;

■ відповідно до цього Верховна Репрезентація Української Держави мала б становити Верховну Колегію у складі голови і двох її членів, або ж – голови та двох чинних заступників⁹⁰.

Така формула і форма щодо створення єдиного національного державно-політичного центру в еміграції, запропонована делегацією СГД учасникам пленуму Комісії, була нею відкинута, про що й було заявлено його головою І. Мазепою. Саме такими категоризмом і безкомпромісовістю пленуму Комісії й було унеможливлено подальшу участь делегації СГД в обговоренні проекту, позаяк він, як цілком справедливо заявляли гетьманці у вказаному листі, «узгляднює лише концепцію УНР і в ній чим звужено береги національно-політичної думки та поставлено під загрозу повноцілу ідею створення національно-політичного проводу»⁹¹.

Водночас гетьманці усвідомлювали, що до цього, узгодженого на взаємних компромісах, еміграційного політичного проводу справа в рамках УКК (КУК) так і не дійде, позаяк вже на той час окрему позицію займали як прихильники уряду УНР-ади, так і адепти уряду УГВР. У ставленні ж до УГВР гетьманці-державники, виходячи засадничо зі своєї політики підтримання розбудови єдиної збройної сили українців у вигляді УПА (чи УНР-а), вважали, що УГВР може розглядатися лише як керівна військова верхівка чи як штаб військової збройної сили тощо, але аж не як загальнонаціональний уряд. «Тільки за таких умов має і матиме сенс заклик групи С. Бандери включатися до УГВР як до провідного військового штабу, куди змогли б прийти всі військово-здібні спеціалісти. Але передумовою цього мало б бути відмовлення УГВР від прерогатив уряду, – заявлялося гетьманцями. – Тільки тоді УГВР набрала б характеру всеохоплюючого українського національного збройного фактора, коли б перестала іменуватися урядом»⁹². Менше з тим, вже від 1946 р. в гетьманській пресі знов з'явилися публікації на підтримку

90 - ЦДАЗУ, ф. 35, оп. 1, спр. 5, арк. 53.

91 - Там само.

92 - Хліб В. До консолідаційної акції українських політичних організацій (Голос гетьманця) // Голос Державника. - 1947. - ч. 1. - С. 26-27.

УПА⁹³ і навіть більше – звернення та повідомлення УГВР⁹⁴. Крім того, принаймні 1947-го року, СГД у своєму ставленні до кооптації з ЗЧ ОУН в УГВР також волів би, аби вона з доброї волі припинила конспірологію від своїх партнерів і була взаємно з ними контрольована, як і спільнокерованими тоді мали б стати народний збройний опір і боротьба в Україні.

Що ж до повоєнної структуризації української політичної еміграції загалом та місця у ній Гетьманського Руху зокрема, то опинившись по закінченні Другої світової війни в демократичному світі, кількість українських політичних партій та організацій 1946-го року сягнула двадцяти п'яти, коли не лише розкололися старі політичні утворення, а з'явилися й нові, утворені часто цілком за випадкових обставин чи на групових засадах тощо. На цьому тлі гетьманці-державники тішилися, що усі консервативні елементи українського еміграційного суспільства не зазнали партійного розшарування й залишилися згуртованими навколо єдиного політичного представника консервативної думки – Союзу Гетьманців-Державників. «Він можливо має певні дефекти в своїй організації, може в ньому трохи бракує активності, але він складає дружню громаду, об'єднану біля одного проводу. Серед членів Союзу самозрозуміло не може бути цілковитої тотожності поглядів щодо тактичних питань, але ні в якій мірі не помітно тенденцій до створення різних консервативних партій», – констатував один з нових провідників гетьманців в Німеччині (а потім – в Англії) І. Марченко⁹⁵.

Відтак він висловлював впевненість, що СГД і в майбутньому залишиться єдиним репрезентантом консервативних складових українського суспільства в діаспорі. Разом з тим І. Марченко висловлював сподівання, що й інші українські політичні сили природнім шляхом дійдуть до свого об'єднання за ідеологічно-світоглядом принципом, творячи поряд з гетьманця-

93 - Пропагандивна відозва УПА // Український Робітник. – 1946. – ч. 10. – 8 березня. – С. 2; Українські повстанці в боротьбі // Український Робітник. – 1947. – ч. 15. – 11 квітня. – С. 2.

94 - До всіх українських вояків поза межами Батьківщини. Звернення Президії Української Головної Визвольної Ради (УГВР), Генерального Секретаріату Військових Справ УГВР і Головної Команди Української Повстанської Армії (УПА) // Український Робітник. – 1946. – ч. 10. – 8 березня. – С. 2.

95 - Марченко І. Сучасна світова криза // Український Літопис. – 1946. – ч. 11. – С. 6.

ми-державниками другу політичну формацію, другу партію. «Тим самим хотілося б вірити, – додавав він щодо українців в еміграції, – що і ми прийдемо до найздоровішої, поступової форми демократичного устрою, до двопартійної державно-політичної структури»⁹⁶.

* * *

Від 1946 р. до Великої Британії почали прибувати перші групи «дивізійників», ще восени 1945 р. фракційність у таборах DP стала темою жвавих дебатів. Відтак відбулася таємна зустріч (у її протоколі було позначено: «Конфіденційно – не для публікації!»), у якій взяли участь співробітники Центрального Українського Допомогового Бюро (ЦУДБ) в Лондоні⁹⁷ Б. Панчук (директор), С. Фроляк (секретар), Ю. Ключевський (скарбник) та П. Смильський, а також члени Об'єднання українців у польських збройних силах М. Бура, майор С. Нагнибіда, капітан В. Гренко та Г. Сальський. До них приєдналися Д. Скоропадський і посланці обох фракцій ОУН Д. Андрієвський (від мельниківців) та П. Шумовський (від бандерівців). Головував президент КУК В. Кушнір, який відкрив конференцію і запропонував делегатам відверто висловити свої погляди щодо того, який би

96 - Там само. – С. 7.

97 - Центральне Українське Допомогове Бюро (ЦУДБ) – громадська установа заснована після Другої світової війни з метою надання допомоги українським переміщеним особам і біженцям. ЦУДБ було засноване у Лондоні у вересні 1945 р. провідними діячами Союзу Українських Канадійських Вояків (СУКВ), під патронатом Українського Канадійського Допомогового Фонду (УКДФ) та Злученого Українського Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК). ЦУДБ спочатку мав свій центр у домівці СУКВ, за адресою 218 Sussex Gardens, London W2. Незадовго до ліквідації Бюро його центр перенесено до іншого приміщення, за адресою 46 Seymour Street, London W1. ЦУДБ було головною установою, через яку українці в Канаді і США спрямовували допомогу переміщеним українцям. Воно також координувало діяльність допомогових комітетів, що їх створили самі переміщені особи в Австрії, в британській та американській окупаційних зонах Німеччини, а також українські громади в різних країнах, зокрема в Бельгії, Франції, Італії, Швейцарії, Аргентині, Бразилії та Сполученому Королівстві (Український Допомоговий Комітет у Великій Британії). З огляду на те, що діячі Бюро в більшості належали до канадійських або американських збройних сил, вони мали відносно вільний доступ до таборів для переміщених осіб на європейському континенті. Бюро надавало українським переміщеним особам та біженцям матеріальну допомогу, намагалось запобігти їхній примусовій репатріації до СРСР, виступало за надання їм можливості переїзду до інших країн Заходу на постійне перебування тощо. Протягом декількох місяців у 1946 р. при ЦУДБ діяла Українська Інформаційна Служба. У 1947 р. бюро видавало місячник «The Refugee». Із серпня до листопада 1947 р. при ЦУДБ діяло підприємство «Українська Книгарня і Видавництво», відповідальність за яке згодом перейняв Союз Українців у Великій Британії (СУВ). У 1947 р. ЦУДБ присвячувало чимало уваги наданню допомоги українцям зі статусом Європейських добровільних робітників та колишнім воякам дивізії «Галичина», які тоді прибували до Сполученого Королівства. З початку 1948 р. відповідальність за це перейняв СУВ. У грудні 1948 р. через брак коштів ЦУДБ було ліквідовано.

міг бути найкращий метод плекання єдності між українськими політичними партіями, що виникають тепер в еміграції у середовищах ДР. Того дзвінка було достатньо, щоб між Д. Андрієвським і П. Шумовським розпочалася дискусія, часом гостра, про характер політичного життя в цій еміграції, а особливо про те, хто має очолити цю післявоєнну діаспору. Відтак розмова завершилася нічим⁹⁸.

Богдан Панчук
(Gordon Bohdan Panchuk)

Навесні 1946 р. Богдан Панчук повідомив, що йде з посади директора ЦУДБ, позаяк вже майже п'ять років не був вдома у Канаді. Собі на заміну він пропонував капітана Стівена Давидовича, ще одного українсько-канадійського ветерана, який перед початком Другої світової війни керував Українським Національним Інформаційним Бюро в Лондоні, фінансованим українцями Північної Америки від імені тоді ще об'єднаної ОУН. Він повторив цю рекомендацію на засіданні ЦУДБ 13–14 квітня 1946 р. в присутності В. Кушніра. С. Фроляка, П. Смильського, Романова, Д. Скоропадського, Ю. Ключевського і Д. Андрієвського. На цій зустрічі також було погоджено, як зазначено в її протоколі, що у разі відсутності директора «генеральний секретар діятиме від імені та за його доручення з повноваженнями та обов'язками директора»⁹⁹. Генеральним секретарем у той час був Святослав (Стенлі) Фроляк і хоча в збережених записах немає жодних вказівок на те, що його навіть розглядали на посаду директора ЦУДБ, він з травня по жовтень 1946 р. таки директорував. Невдовзі розгорівся скандал з приводу директорування С. Фроляка, проте факт його призначення директором ЦУДБ, як підтверджували присутні очевидці на конференції представників Українського Комітету Допомоги, що відбулася в

98 - *Luciuk L. Y. Searching for place: Ukrainian displaced persons, Canada, and the migration of memory.* – Toronto: University of Toronto Press, 2000. – P. 86.

99 - Там само. – P. 90.

Парижі наприкінці липня 1946 р., серед яких були члени ЦУДБ Д. Скоропадський і Ю. Ключевський¹⁰⁰. У жовтні 1946 р. Бюро знов очолив Б. Панчук¹⁰¹.

Дмитро Андрієвський, Данило Скоропадський, Богдан Панчук у Лондоні в 1945 році¹⁰²

Зауважу при цьому, що радянські спецслужби (1-ше і 2-ге Управління МДБ УРСР), які пильно відстежували діяльність ЦУДБ, вважали справжніми керівниками Бюро Богдана Панчука, Володимира Коростовця і Данила Скоропадського, що «з метою прискорення переселення українців відвідали в Лондоні американських, англійських і канадійських офіційних представників, від яких отримали відповідні гарантії про підтрим-

100 - Вісті (Бельгія). – 1946. – 15 вересня.

101 - Директорами ЦУДБ були: Богдан Панчук (вересень 1945 – травень 1946), Святослав Фроляк (травень–жовтень 1946), Богдан Панчук (жовтень 1946 – грудень 1947), Антін Яремович (січень–вересень 1948). Серед інших діячів ЦУДБ були: Дмитро Андрієвський, Василь Библів, Степан Давидович, Михайло Капуста, Юрій Ключевський, Володимир Коростовець, Михайло Луцик, Юрій Луцький, Анна Панчук, Йосиф Романов, Данило Скоропадський, Петро Смильський, Анна Храплива, Степан Яворський.

102 - Колекція Панчука, Архів Онтаріо.

ку вимог українських націоналістів у переселенні переміщених осіб»¹⁰³.

У цей час вчорашні британські союзники-переможці – Соевти (СРСР) – розпочати потужний дипломатичний тиск на офіційний Лондон щодо діяльності ЦУДБ, місія якого опинилася майже заблокованою в Англії. Тож Б. Панчук і Д. Скоропадський мусили більшу частину свого часу витратити на відвідування різних урядових міністерств і посадових осіб, консультації з іноземними посольствами та спілкування з іншими групами, пов'язаними з соціальною допомогою та імміграційною роботою серед біженців.

Так, наприклад, 18 листопада 1946 р. Б. Панчук і В. Коростовець мали розмову зі співробітником американського посольства в Лондоні Коботом Ковілем. Він офіційно заявив їм, що ніяких перешкод на виїзд українців з європейських країн американське представництво не чинитиме. К. Ковіль також повідомив співрозмовникам, що в Канаді та США організуються відповідні дитячі заклади, які будуть приймати дітей-сиріт. За його запевненням, видачу віз для в'їзду до США українським емігрантам видаватиме політичне управління при воєнному штабі у Франкфурті-на-Майні. К. Ковіль також запевнив присутніх, що американська влада не застосовуватиме жодних заходів щодо репатріації українців на Батьківщину, а питанням масової еміграції до США вже почав займатися міжурядовий комітет зі справ біженців.

Незабаром (27 листопада) європейський уповноважений відділу колонізації сільського господарства і канадійських залізниць Гуртон, що водночас очолив й відділ з прийому української імміграції, заявив, що його країна також готова до прийому іммігрантів й лише очікує вказівок від свого уряду, який зацікавлений в колонізації і заселенні українцями пусткових земель Канади для сільськогосподарських робіт. Проте на той час перепорою до цього була відсутність необхідного транспорту. З цього приводу тоді ж Б. Панчук і американський украї-

103 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9867, т. 1, арк. 28.

нець В. Галан мали зустріч і бесіду з послом Венесуели в Лондоні, який повідомив їм, що його держава виявила бажання прийняти до 50 тисяч українських емігрантів¹⁰⁴.

18 листопада Б. Панчук, А. Яремович і Данило Скоропадський також зустрілися з Т. Браймлоу (Thomas Brimelow, Baron Brimelow) з МЗС Великої Британії, щоб пояснити мету місії ЦУДБ. Він повідомив їм, що МЗС Великобританії і Контрольна Рада в Німеччині дозволили створення в англійській зоні окупації Європи «Українського Комітету» і випуск ним україномовної газети «Наша пошта». На очільника Комітета Б. Панчук рекомендував А. Яремовича¹⁰⁵.

Томас Браймлоу

Утім несподівані складнощі політичного характеру виявилися саме зі сторони англійців. Зокрема незабаром українцям знову нагадали, що вони повинні обмежити свою діяльність суто культурно-освітньою роботою, уникаючи політики, якщо не хочуть підпасти під кару офіційного осуду. «Тримайтеся подалі від антирадянської пропаганди», – прямо сказав їм Т. Браймлоу¹⁰⁶.

Подібне повідомлення вони отримали й у Військовому відомстві Великобританії 22 листопада, де Б. Панчук та ад'ютант Д. Скоропадського В. Коростовець зустрілися з полковником В. Куком (William Edward Hinchley-Cooke) з таємної служби безпеки МІ5. Тим часом вони також поінформували офіційних осіб Американського Посольства в Лондоні про цілі команди, повторивши ці відомості й представникам Американського Червоно-

104 - Там само, арк. 28–29.

105 - Там само, арк. 29–30.

106 - *Luciuk L. Y. Searching for place: Ukrainian displaced persons, Canada, and the migration of memory.* – Toronto: University of Toronto Press, 2000. – P. 106.

го Хреста, з якими вони також зустрілися, Службі допомоги Товариству друзів (квакерів) у Великобританії та багатьом іншим.

Попри це, Данило Скоропадський і Володимир Галан зустрілися з провідними діячами англійської Ліберальної Партії Персі Гаррісом і Джеком Стюартом-Воллісом, яку zorganizував письменник Філіппс Гіббсон. Політики запевнили, що питання про підтримку українців ними буде порушено перед Ліберальною Партією й при цьому вони узгодили зі Д. Скоропадським і В. Галаном текст резолюції, яку англійці мали намір запропонувати для обговорення колегам¹⁰⁷.

Вільям Кук

Заручилися українці й допомогою Ватикану. З цією метою у листопаді 1946 р. В. Коростовець та А. Яремович мали зустріч з папським архієпископом Ціуським. Основним питанням бесіди було прохання про допомогу від Ватикана щодо вивозу з Італії колишніх дивізійників Ваффен-СС «Галичина». Вони просили архієпископа, щоби Папа Римський Пій XII звернувся з клопотанням до італійського уряду про надан-

ня дозволу на виїзд колишніх вояків цієї дивізії до різних країн Європи та Америки ще до виходу англійських військ з Італії. Зрештою архієпископ запропонував Б. Панчуку з усіх питань про становище українців в Європі написати йому спеціальну доповідь, на підставі якої він надішле до Риму обґрунтований меморандум Папі Римському¹⁰⁸.

Ці зусилля дали належні наслідки. Англійський уряд задіяв потужні заходи до недопущення насильницької репатріації колишніх вояків дивізії «Галичина» до Радянського Союзу. Британське МЗС вказало, до уряд його величності цих переміщених

107 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9867, т. 1, арк. 29.

108 - Там само, арк. 30.

осіб формально розглядав як військовополонених. У Лондоні також створювали умови для працевлаштування українців в Англії (Міністерство праці і суспільної опіки) та для створення умов до виїзду українців з Британії далі до Канади чи Південної Америки (МЗС)¹⁰⁹.

Вже навесні 1947 р. англійською владою розпочалося переміщення до Британії українців з італійського табору в Ріміні. Як повідомляла британська *The Manchester Guardian*, вже в травні 1947 р. з Венеції до Ліверпуля прибуло 4 тисячі осіб української національності¹¹⁰. У травні 1947 р. прибулих до Великобританії дивізійників уряд розташовував по таборах у Лінколнширі, Шеффільді (Лодж Мюір), Есексі, Норфолку та Нотінггемширі, а також у Шотландії (зокрема поблизу Едінбурга – Мортон Голл) як робітників у рільництві.

У 1948 р. приїжджає ще близько 20 тисяч українців (як робітники в текстильній індустрії), головно до Ланкаширу та Йоркширу. Вони також були розташовані по таборах скупченнями по 200–300 осіб (старшин Української Дивізії було відділено від воєцького та підстаршинського складу; між вояками залишилися старшини-священики та лікарі).

Протягом 1947–1948 рр. у Великобританії вже осіло також досить багато українських робітників з Німеччини й Австрії, куди вони потрапили під час II світової війни. Це було більш як 40 тис. осіб, частина яких були колишніми «дивізійниками» (бл. 9 тисяч з I УД УНА), частина – з польської армії ген. Андерса (6 тисяч),

Д. Скоропадський у президії на одному зі зборів Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії

109 - Там само, арк. 11–12.

110 - План отправки перемещённых лиц в Англию // Известия. – 1947. -- № 134. – 10 июня; ГДА СЗРУ, ф. 1, стр. 9867, т. 1, арк. 5.

частина – упівці¹¹¹) та 25 тисяч з таборів УНРА з Німеччини. З вищеперелічених було не більше 600 українських дівчат та кількадесят родин¹¹². Невдовзі переважна більшість з них набуде членства у Союзі Українців у Великій Британії (СУБ) та в Об'єднанні бувших Вояків Українців у Великій Британії (ОБВУ).

У багатьох DP-таборах як в Британії, так і в Європі були й організовані гетьманці, а також прихильники консерватизму чи шанувальники особисто гетьманича Данила¹¹³. Так, наприклад, українці з DP-табору у Гайденау, що в німецькій Нижній Саксонії, 13 лютого 1947 р. привітали його листовно з днем народження (під листом підписалося 1288 осіб). Крім того у самому таборі день народження гетьманича відзначили як всенародне українське державно-національне свято.

15 лютого на Стрітення після Служби Божої в греко-католицькій і православній автокефальній церквах були відправлені молебні. В натхненній промові настоятель греко-католицької церкви о. Ф. Побігушка закликав усіх шанувати старі українські роди, що були вірними захисниками прав нашого народу, відзначив заслуги роду Скоропадських й особливо тепло відгукувався про діяльність гетьманича Данила на користь українського народу. Настоятель автокефальної православної церкви

111 - Ранок. – 1948. – 27 листопада.

112 - Томків В. Історія діяльності ОБВУ // Альманах ОБВУ. 1949–1964. – Лондон, 1965. – С. 16.

113 - У квітні 1946 р. народний комісар державної безпеки УРСР С. Савченко підписав директиву, адресовану всім начальникам управлінь НКДБ, під назвою «Про завдання розвідувальної роботи за кордоном по українській лінії». До неї додавалося орієнтування «Про діяльність українських націоналістичних формувань за кордоном». Під поняття «націоналістичні» тоді підпадали практично всі українські осередки за кордоном. В орієнтуванні зазначалося, що українська еміграція після війни сконцентрувалася головним чином на території Німеччини, Італії та Австрії, що контролювалася англо-американськими військами. «Перший період поновлення організаційної діяльності українських націоналістів після поразки Німеччини, – йшлося у документі, – характеризувався прагненням останніх зосередити всіх біженців у створених англійцями й американцями спеціальних таборах, перешкоджати репатріації радянських громадян в РСРП і добитися надання всім біженцям права притулку як політичним емігрантам». Крім цього наводилася інформація про діяльність Українського Допомогового Комітету (УДК) на чолі з В. Мудрим. Зазначалося, що в складі Комітету діяли такі відділи: організаційний, преси та інформації, молодіжний, фінансовий, з роботи серед жінок, культурно-освітній та громадського забезпечення. Наводилися й деякі статистичні відомості зі звіту УДК. Зокрема, повідомлялося, що «станом на кінець 1945 року УДК зареєстрував 600 000 українців, які мешкали на території Німеччини, із них перебувають в американській зоні – 300 000, в англійській – 200 000, у французькій – 100 000. 90% мешкають у таборах і 10% – у приватних квартирах. Серед емігрантів ними [комітетами] взято на спеціальний облік: інженерів – 2 000, адвокатів – 2 600, священників – 600 (зокрема й 12 єпископів), службовців і торговельних працівників – 6 900, робітників різних професій – 170 000». У документі НКДБ також наголошувалося на тому, що «характерною особливістю підпільної діяльності українських націоналістів на даному етапі є їхнє прагнення до об'єднання і вперше на цьому напрямку досягнуті результати» [ГДА СЗР України, ф. 1, спр. № 11780, т. 2, арк. 24–25].

о. І. Губаржесзький в змістовній промові закликав шанувати Данила Скоропадського як і всіх провідників українців.

Потім свято продовжилося в урочисто вбраній залі «Просвіти» вечірньою Академією. На стіні висіли великий Герб Соборної України, таборовий український національний прапор і великий портрет гетьманича (його олійними фарбами намалював художник В. Добролеш). Проф. І. Марченко прочитав присутнім доповідь на тему «Розвиток ідеї Української Гетьманської Державности». За цим аудиторія співала «Многая літа» Данилові Скоропадського, а театральний хор під проводом Ю. Тамарченка майстерно виконав «Ой горе тій чайці-небозі», стрілецьку та інші пісні¹¹⁴.

Своєю чергою гетьманич Данило відповів на вищезгаданий лист:

«До українців, членів табору в Гайденав, Німеччина, що згадали мене в день мого народження, 13.2.47.

Лондон 25-го липня Р. Б. 1947.

Дорогі Земляки і Приятелі по Скитальщині!

Кілька днів тому я одержав від всіх Вас привітання, з нагоди дня мого народження, з численними Вашими підписами. Щасливий бачити серед Ваших імен представників майже всіх наших Земель.

Ваша увага до мене, прихильність і скріпили на душі в ці тяжкі для нас часи.

Сердечне всім Вам спасибі!

Молю Господа Бога, аби Він допоміг нашому народові на його страдному шляхові, дав би йому мудрість внутрішню єдність і відчуття власної непоборної сили і вивів би його, нарешті, на шлях щасливого, світлого буття.

Хочу, аби всі Ви знали, що я завжди й при всіх обставинах працюватиму в міру моїх сил і уміння для добра й величі України, тим самим виконуючи Заповіт мого Покійного Батька.

114 - Відзначення Дня Народження В. П. Гетьманича в Таборі Гайденав // Український Робітник. – 1947. – Ч. 17. – 25 квітня. – С. 7.

до Гетьманців, який Микола
Гетьманців, який Микола
Гетьманців, який Микола
Гетьманців, який Микола

Листо
25-го липня,
р. 1947.

Всім Вам Щастя Боже!», – відповідав їм Д. Скоропадський з Лондона власноручним листом від 25 липня 1947 року¹¹⁵. Вітав гетьманич особистим листом й Об'єднання Українських Робітників у Франції, що 31 травня – 1 червня 1947 р. зібралися у Парижі на свій 2-й конгрес¹¹⁶.
Д. Скоропадський, не цураючись, також відвідує українців-біженців в англійському міжнародному DP-таборі Маркет-Гарборо поблизу Лондона. Перед приїздом гетьманич повідомив про свій приїзд телеграмою Управу табору. Його вітала при вході делегація на чолі з др. Платонівим, що складалася з осіб різних політичних поглядів, а панна Л. Роздайвода піднесла гостю китицю квітів. На зустрічі були не лише етнічні українці, а й представники інших народів та англійської влади. Гетьманич відвідав також DP-табір для вояків дивізії «Галичина» в Англії, де мав довгі розмови з її старшинами. І хоча Д. Скоропадський планував зустріч лише з прихильниками гетьманської ідеології, на прохання дивізіонників кількогадинна розмова відбулася з усіма бажаючими (на зустріч з гетьманичем зголосилися 140 старшин – усі, окрім одного пана старшого віку)¹¹⁷.
Нові поселенці прибули й до обох Америк та Австралії. Д. Скоропадський одразу ж нав'язав контакт з новими поселенцями-українцями, не зважаючи на їхні політичні й громадські переконання, а гетьманці допомагали їм влаштуватися на працю тощо.

Власноручний лист Д. Скоропадського від 25 липня 1947 р. до українців табору у Гайденау

115 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. З промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 28.

116 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9866, т. 1, арк. 341.

117 - Гетьманич Данило між скитальцями і полоненими // Український Літопис. – 1947. – Ч. 9–10. – С. 31–32.

Невдовзі ж українська еміграція у Британії стала однією з найбільших у Європі. Тож Д. Скоропадський визначив одним з головних для себе завдань створення єдиної для всіх українців-емігрантів в Об'єднаному Королівстві організації, якою й став створений 1946 р. в Единбурзі (Шотландія) Союз Українців у Великій Британії (СУБ).

Саме у цей час починає знов зростати роль і вага Данила Скоропадського у середовищі всієї української еміграції, що не залишилося, звісно ж, й поза увагою радянських спецслужб. Так, наприклад, у листі від начальника 1-го Управління (зовнішня розвідка) МГБ СРСР П. Фітіна на ім'я міністра державної безпеки УРСР В. Савченка від 7 травня 1946 р. зазначалося, що гетьманич Данило бере активну участь у роботі українських націоналістичних організацій, зокрема таких як Союз Українських Канадійських Воїнів (СУКВ), Центральне Українське Допомогового Бюро (ЦУДБ) та інших, часто відвідує Клуб українських канадійських воїнів у Лондоні та його філію у Манчестері. Між іншим у Москві не лише стежили за діяльністю Д. Скоропадського, а й намагалися перехоплювати його листування. Про це свідчить інформація МГБ про відомий спецслужбі «постійний письмовий зв'язок» його з Б. Гомзином, С. Шеметом і Д. Дорошенком, а також, зокрема, й наведений у вищезгаданому документі витяг з листа гетьманича до Української Громади в Туреччині від 6 березня 1946 р., де той запевняв, що «діяльність покійного батька за будь-яких обставин продовжуватиму, виконуючи тим самим його заповіт, оголошений 23 травня 1933 року»¹¹⁸. Відтак у Москві було вирішено завести на Д. Скоропадського нову справу під шифром «український націоналіст» (що є досить промовистим саме по собі) й, відповідно, запровадити у її розробку із залученням агентурних мереж в Англії та інших країнах, а також посилити контроль поштових відправлень тощо.

Сам Д. Скоропадський жив у Лондоні дуже скромно у досить пересічному помешканні. Кузена гетьманича Данила Марія

118 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 10.

Будинок у Лондоні, де в одній з квартир жив Данило Скоропадський

розповіла згодом його сестрі Олені, що вона була вражена, наскільки примітивно й нездорово він жив. «Його помешкання було хоч і просторим, але страшенно незатишним, повним старих меблів, які він, ні з ким не порадившись, накупив на ринку старих речей просто тому, що вони були дешевими. Все було занедбане. Данило не мав часу, щоб дбати ще й про

помешкання. Він усе мусив робити сам. Навіть штани прасував сам, що її дуже вразило. (Правда, він робив це навіть у Ваннзее, навчився цього у своєї швейцарської мадам і стверджував, що ніхто не зможе зробити цього краще, ніж він сам), – писала у спогадах О. Отт-Скоропадська. – Коли він на тижні повертався щодня зі своєї роботи додому, стомлений після довгого робочого дня, на нього чекала політична робота, гори кореспонденції, на яку треба було відповідати, постійні відвідувачі, заповіджені й незаповіджені, які всі чогось хотіли від нього. Часто він не мав часу, щоб нормально поїсти. По дорозі купував собі на лотку “рибу й чіпси”, нездорову жирну їжу, якою потім смерділо все помешкання. Рідко траплялося, щоб він мав удома фрукти. Не дивно, що став занадто важким і огрядним. І обідав він тільки в їдальні, що теж було не надто здоровим. Ніколи не мав часу, щоб вийти на повітря або навіть зайнятися спортом.

У вихідні, коли напруга, в якій він жив увесь тиждень, спадала, часто страждав на сильні мігрені. До лікаря через брак часу теж не ходив. Хоча він і мав міцну, стійку природу, але те, як він жив, було просто варварським підриванням свого здоров'я. [...] У всіх своїх листах до мене Данило аж до своєї смерті завжди нарікав на брак часу»¹¹⁹.

119 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 453.

Одразу ж по закінченні війни, Д. Скоропадський, аби не обтяжувати гетьманців США і Канади фінансовими витратами на своє утримання, повернувся до праці за фахом. Починаючи з нового 1947 р. гетьманич відійшов від щільної роботи в Центральному Українському Допомоговому Бюрі, де працював протягом попередніх 17 місяців¹²⁰. Таке рішення було зумовлене тим, що він прийняв пропозицію технічно-професійної роботи в одній англо-американській фірмі. «Посада, що я її тепер маю, не зла, але ще не маю певності, що мені вдасться на ній утриматись, з огляду на те, що одержав її виключно на виразне бажання і за інтродукцією знайомих американців і переборюючи скриту опозицію тутешніх партнерів. Найближчі місяці покажуть в який бік моя справа буде хилитись, – писав Д. Скоропадський 5 квітня 1947 р. у листі до М. Скрипника.

– Моє завдання полягає в осягненні технічного удосконалення дотеперішніх методів масової продукції, приймаючи під увагу нові обставини мирного часу, а зокрема потребу удешевлення цілого виробництва, з'огляду на поважну конкуренцію»¹²¹.

Працював гетьманич за отриманим в молодості фахом інженером-директором на заводі англійської філії американської літакобудівної компанії «Dzus Fastener Co Inc» біля Лондона (пізніше – технічним директором). Місце роботи розташовувалося бл. 50 миль від англійської столиці, тож Д. Скоропадський витрачав денно щонайменше 4 години лише на подорож мотоциклом.

З власником цієї великої літакобудівельної компанії з США, американцем українського походження Володимиром Джусом

Володимир Джус

120 - Слід зазначити, що Д. Скоропадський все ж продовжував працювати в ЦУДБ й допомагати йому. Довелося гетьманичу брати участь й у процедурі його закриття. Восени 1948 р. через брак коштів розпочався процес згорання діяльності ЦУДБ. До складу ліквідаційної комісії увійшли: Енн Креплів (Ann Craple), яка виконувала роль езекутриси, а також Данило Скоропадський, Біблоу та Б. Панчук. У грудні 1948 р. ЦУДБ було ліквідовано.

121 - 3 листа Гетьманича Данила до М. Скрипника // Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 60а.

Д. Скоропадський познайомився у Лондоні 1946 року за посередництва співробітника його фірми, англійського літуна Агазерена. Тоді гетьманич запросив нового знайомого в гості до себе в оселю, де жив разом з іншими українцями, що не мали британського громадянства. В. Джус побачив у якому скрутному матеріальному становищі живе український “принц”, який до того ж не мав морального права через політичні мотиви і титулатуру гетьманича клопотати про британське громадянство для себе, а отже й не міг, відтак (як “бездержавник”), й здобути легальну роботу. Тож В. Джус представив становище Д. Скоропадського директорам своєї фірми і зарядив, аби його прийняли на працю, не дивлячись на те, що той був “бездержавний”. Два роки гетьманич працював на фірмі В. Джуса як інженер, а потім став директором його лондонської фірми. Відтоді й аж до самої смерті протягом одинадцяти років працював у філії його фірми в Англії. Сам В. Джус неодноразово зауважував, що якби не громадсько-політична діяльність, Данило Павлович міг би зробити значно успішнішу, до того ж, більш стрімку бізнесову кар’єру в індустрії¹²².

Говард Даніельс, що у ті часи був співробітником фірми Thomas P. Hedland Ltd, у своїх спогадах надзвичайно виразно описав фахові й людські якості та характер гетьманича Данила. «При виконанні моєї праці я був відповідальний за представлення інженерських проєктів клієнтам. Коли виникала якась технічна проблема, якої я не міг сам розв’язати, я йшов до Пана Скоропадського. Він був завжди чаруюче ввічливий і готовий на жарт – навіть перед обговоренням поважної справи.

Він ніколи не дав би себе змусити до поспіху. Я добре пам’ятаю один з його улюблених висловів: “Почекайте хвилинку, почекайте хвилинку! А тепер ми ще раз розглянемо все”. Це показує його надзвичайну докладність. Він ніколи не довірявся би чомусь, на що він не мав доказів. Він ніколи не дозволив би ризику в інженерськiм проєкті, або якоїсь непевности, чи даний

122 - [Лист В. Джуса до М. Скрипника від 25 квітня 1964 р.] // Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 61.

інженерський принцип буде діяти, чи ні, – згадував про гетьманича Данила Г. Даніельс.

– Пан Скоропадський мав тонке почуття гумору. Воно часто виявлялося серед розмови, коли хто небудь вжив слово, яке здавалося йому забавним. Тоді він переривав розмову, щоб зробити дотеп з приводу цього слова чи фрази – дуже часто з “подвійним сенсом”, внаслідок чого все оточення вибухало сміхом.

Він мав повільний, привабливий спосіб розмови, дбайливо зважуючи кожне слово. Він був справжнім мужчиною, в товаристві якого завжди було приємно. Йому ніколи не бракувало теми для розмови і його конверсація була ясною і виразною, в рамках тих обмежень, які накладає чужа мова.

“Мій любий приятелю”, бувало каже він. Це його типовий, лагідний і ввічливий вираз.

Він подобався кожному в фірмі – і ніхто не міг почувати інакше»¹²³.

Весь свій вільний час Д. Скоропадський віддавав українським справам. Цим він також викликав до себе симпатії українців, і не лише гетьманців. Про це свідчать й листи до Д. Скоропадського від українців з DP-таборів. Так, наприклад, під листом до гетьманича з привітаннями з його днем народження від українців табору Гайденав підписалося 1 тис. 238 осіб. Відповідаючи з подякою на цей лист, Д. Скоропадський 25 липня 1947 р., зокрема, писав: «Молю Господа Бога, аби він допоміг нашому народові на його страдному шляхові, дав би йому мудрість, внутрішню єдність і відчуття власної непоборної сили і вивів би його нарешті, на шлях щасливого, світлого буття!»¹²⁴.

Гетьманич також завірив земляків, що завжди й за всіх обставин працюватиме в міру своїх сил та умінь для добра і величі України. Самі ж гетьманці постійно намагалися підтримувати свого провідника. Зокрема гетьманці США, наприклад, як зазначував голова Управи Української Гетьманської Організації Америки Л. Бей, кожного місяця надсилали Данилові по 200 до-

123 - Daniels Howard. Memories of a business friend // Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 62а.

124 - Голос Державника. – 1947. – ч. 4–5. – С. 3.

Олександра і Данило Скоропадські серед гетьманців (Оберстдорф, жовтень 1948 р.)¹²⁵

ларів (на той час, це була хоч і невелика, але слухна підтримка).

Що стосується релігійності, то особисто гетьманич сповідував, як і його батько, православ'я і ставився до віри дуже ревнісно. Відомо, що Д. Скоропадському кілька разів пропонувалося перейти у католицизм, на що він емоційно відповів «Тоді я не Геть-

манич!». З архіву інж. П. Весоловського дізнаємося, що коли по Британії, де мешкав Данило, поширилися чутки про його перехід на католицизм, він почав часто прилюдно заявляти «Мій дід був православним, батько був православним і я умру православним». Мешкаючи у Лондоні, гетьманич належав до Української Автокефальної Православної Церкви, часто здійснював грошові пожертви на її потреби¹²⁶. Проте Данило Скоропадський був не просто прихожанином УАПЦ, але й активним її діячем. Зокрема він був членом Генерального Церковного Управління УАПЦ у Великій Британії, брав активну участь у 2-му з'їзді британської УАПЦеркви¹²⁷.

18 серпня 1947 р. Д. Скоропадський у Лондоні вперше особисто зустрівся майбутнім головою УАПЦ, єпископом Переяславським, керуючим Західно-Європейською Єпархією УАПЦ Мстиславом (Скрипником), що також був небожем С. Петлюри. Під час зустрічі обговорювалися релігійні справи, стано-

125 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3077, арк. 12.

126 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Бачення гетьманським рухом по Другій світовій війні становища Церкви в майбутній Українській державі // *Гуманітарний seminarium*. – 2003. – № 1. – С. 82–87; *Гай-Нижник П.* Гетьманський рух і Церква. До 130-річчя від дня народження гетьмана Павла Скоропадського // *Людина і світ*. – 2003. – № 4. – С. 10–16; *Гай-Нижник П.* Позиція Гетьманського руху після Другої світової війни щодо становища Церкви в майбутній Українській Державі // *Друга міжнародна науково-практична конференція “Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації”*: Збірник доповідей: 18–20 червня 2008 р., м. Львів. – Львів: Поліграфічний центр Видавництва Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – С. 274–281.

127 - *Солуха П.* Ставлення Гетьмана до релігії // *Солуха П.* Договір з Москвою проти Гетьмана Павла Скоропадського. – Хутір діда Петра (США), 1973. – С. 345–346.

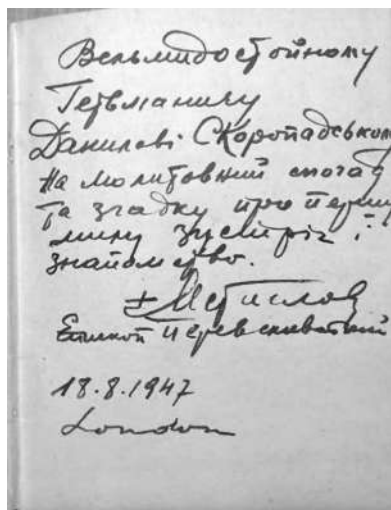
вище православ'я, зокрема й серед української діаспори та еміграції. Тоді Мстислав подарував Д. Скоропадському молитовник, що був виданий у Парижі 1947 р., з власноручним підписом: «Вельмидостойному Гетьманичу Данилові Скоропадському на молитовний спогад та згадку про першу нашу зустріч і знайомство».

Тим часом 25 вересня 1947 р. відбулася сесія Релігійної Ради та Вищого Проводу Гетьманського Руху, що розглянула низку питань організаційно-ідеологічного порядку, а також справу внутрішнього життя УАПЦ.

Зокрема було постановлено цілковито підтримувати Українську Автокефальну Православну Церкву, що стояла на засаді канонів Вселенської Православної Церкви. Сесією також було засуджено акцію зі скликання «I церковного З'їзду в Ашаффенбурзі», а гетьманців, що прийняли у ньому участь, було закликано до порядку і вказано заборонити усіляку діяльність проти УАПЦ.

В справі УПА було ухвалено: акцію УПА вважати за спонтанний вияв протесту українського народу проти радянського і німецького окупантів та розглядати УПА збройною організацією цілого українського народу в боротьбі за своє визволення і державне утвердження.

Було також остаточно вирішено заснувати науково-архівну установу – Інститут імені В'ячеслава Липинського, опрацювати його статут та розпочати відповідні подальші організаційні заходи.

Власноручний дарчий підпис єпископа УАПЦ Мстислава Скрипника) для Д. Скоропадського на молитовнику (18 серпня 1947 р., Лондон)

У справі ж утворення державно-національного Центру було вироблено Декларацію Союзу Гетьманців-Державників, яку слід було оголосити у пресі. У ній, власне, зазначалося:

«Українське еміграційне громадянство давно вимагає від українських політичних угруповань і партій узгодження політичної праці й виділення одного авторитетного політичного центру.

Останніми часами про потребу такого центру заговорили й політичні партії. – Вбачаючи в цьому вимогу часу, СГД вважає за вказане довести до відома Українського Громадянства на еміграції свій погляд на цю справу:

1. Ідеологія СГД зумовлює постійні й традиційні намагання СГД до консолідації й співпраці з усіма політичними угрупованнями для досягнення спільної для всіх українців цілі – Незалежної, Соборної, Самостійної Держави на всіх українських землях.

2. При сучасній ситуації консолідація й узгодження політичної акції з іншими угрупованнями можливі лише на паритетних засадах.

3. Життя і преса свідчать, що головною причиною розходжень є різниця в поглядах на форму верховної влади.

4. Виходяче з цього заложення українське еміграційне громадянство можна поділити лише на 4 політичні угруповання: СГД, УНР, ОУН(б), ОУН(м).

5. Оскільки ні одне з політичних угруповань на еміграції не дає даних твердити, що воно репрезентує кваліфіковану більшість громадянства на рідних землях (од 40 мільйонів), – всеукраїнський державний центр твориться за рівними представництвами.

6. Головування в ньому належить представникам усіх 4-ох груп по черзі, а всі рішення приймається одноголосно.

7. Найвищого репрезентанта всієї України до часу не визначається.

8. Підготовча політична нарада може відбутися при додержанню п.п. 4, 5, 6 і 7 цього освідчення»¹²⁸.

Декларація свідчить принаймні про дві важливі позиції СГД: гетьманці чітко визначили та обґрунтували свої вимоги та бачення не лише шляху до єдиного національно-визвольного еміграційного центру і принципів його засади, а й цілком означено заявили, що у своїй політиці зважають, понад усе, на думку не еміграційних політичних кіл, а українського народу в Краї й не бояться принести саме на його вибір свою консервативну ідеологію і державницьку ідею.

Саме тому гетьманці також доволі різко відреагували на спроби однобічно і безапеляційно оголосити в еміграції Українську Головну Визвольну Раду (УГВР) об'єднаним центром національно-визвольної боротьби. На своїх шпальтах один з провідних друкованих органів Гетьманського Руху «Український Літопис» (орган Крайової Організації СГД на Англію) з цього приводу жорстко апелював: «Хто, де й коли уповноважив УГВР бути “всеукраїнським політичним центром?”

...Де, коли і як дійшло “до скликання представників Українських Земель та політичних середовищ”, які “покликали до життя всеукраїнський керівний центр УГВР”? – Усім же відомо, що ні одне з існуючих українських політичних середовищ не признається до участі в УГВР, крім ОУН-Б (“бандерівців”)¹²⁹.

Разом з тим гетьманці взяли участь вже у другому З'їзді української еміграції в Європі, що відбувався 14–16 листопада у Діллінгені¹³⁰. Він став продовженням його першого етапу, який пройшов у 8–10 травня в Регенсбурзі¹³¹. Тоді більшість депута-

128 - 3 постанов Гетьманського Центру // Голос Державника. – 1947. – Ч. 4–5. – С. 4–5; Декларація // Український Літопис. – 1947. – Ч. 9–10. – С. 16.

129 - “Мета і межа” // Український Літопис. – 1947. – Ч. 9–10. – С. 12.

130 - 30 жовтня – 1 листопада 1945 року на з'їзді за участю 142 делегатів у Ашаффенбурзі було засновано Центральне Представництво Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) й діяло Українське Центральне допомогове об'єднання в Австрії. На чолі організації мала стати Головна Рада, Головна Управа, Центральна. У подальші роки серед керівництва ЦПУЕН, між інших, були й гетьманці Д. Левчук (керівник організаційного відділу Головної Управи) та А. Кмета (голова Центральної Вибірчої Комісії). У 1951 р. було прийнято рішення перенести Управу ЦПУЕН з Аугсбурга до Мюнхена.

131 - Станом на кінець 1945 р. Український Допомоговий Комітет (УДК) зареєстрував 600 тис. українців, які мешкали на території Німеччини, з них перебували в американській зоні – 300 тис., в англійській – 200 тис., у французькій – 100 тисяч. 90% мешкали у таборах і 10% – у приватних квартирах. Серед емігрантів Комітетами

тів виявилася противниками об'єднання навколо КУКу, але було створено коаліційну Управу, до складу якої увійшли націоналісти, гетьманці (СГД), УНДО і УНДС. Тож метою другого етапу було – довести до спільного знаменника всі діючі серед української еміграції сили і зусилля серед повоєнного хаосу й розбиття¹³². Відтак було остаточно започатковано самоврядний громадський центр (ЦПУЕ – Центральне Представництво Української Еміграції) на найширших громадсько-політичних засадах¹³³.

Що ж до Конгресу Українців Канади, то тамішні гетьманці не припиняли співробітництво в рамках цієї всеукраїнської організації, хоча й офіційно у Другій світовій війні гетьманські структури в США і Канаді були розпущені владою. Проте вже у 1946 р. гетьманці (офіційно, не представляючи Гетьманський Рух) взяли участь у 2-му Всеканадійському Конгресі Українців Канади, що відбувся 4–6 червня в Торонто. Так, першого ж дня на Конгресі д-р Т. Дацків доповідав (як скарбник КУКу) про фінансові справи, а третього дня його роботи – М. Гетьман зачитав свій реферат на тему «Загальне українське питання»¹³⁴.

Між тим канадійські гетьманці хоч і неофіційно, але зберігали організаційні структури й в часи війни і після неї аж до відновлення легалізації. У 1946-му році це виразно проявилось, наприклад, у влаштованих парастасах й панахидах по загиблому П. Скоропадському¹³⁵. Місцеві Коші СГД зберегли структурну мережу і дієвість, як і окружні отамани й головний обозний СГД Канади М. Гетьман. Активно працювали А. Асафатів, П. Багрій, В. Ведиш, Д. Ведиш, Р. Гальчук, Ю. Гальчук, С. Горба-

було взято на спеціальний облік: інженерів – 2 тис., адвокатів – 2 тис. 600, священників – 600 (зокрема й 12 єпископів), службовців і торговельних працівників – 6 тис. 900, робітників різних професій – 170 тисяч [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11780, т. 2, арк. 24–25].

132 - Станом на кінець 1946 року, на Заході і Півдні Німеччини перебували 177 тис. українців, найбільше – в Баварії. Далі був масовий виїзд в інші країни Західної Європи, в Північну Америку та Австралію. Опіку над емігрантами перебрали міжнародні організації: спочатку УНРРА, а з 1947р. – ІРО.

133 - Час. – 1947. – 23 листопада; Велика перемога української ідеї. З приводу Другого З'їзду української еміграції в Німеччині // Свобода. – 1947. – Ч. 294. – 18 грудня. – С. 2.

134 - Програма Другого Всеукраїнського Конгресу Українців Канади // Український Робітник. – 1946. – Ч. 22. – 31 травня. – С. 4.

135 - Український Робітник. – 1946. – Ч. 22. – 31 травня. – С. 7.

чевський, Т. Дацків, Н. Джулинський, Н. Калинович, Й. Кремпович, В. Кміть, І. Мазуркевич, І. Миськов, Й. Обельницький, М. Обельницький, П. Онисик, Пасічник, Й. Рихло, о. П. Серветник, В. Слободзян, Ю. Старецький, Н. Стецик, І. Федорович, Т. Федорович, о. П. Швалюк, І. Шведик, Р. Шуст та інші.

У листопаді 1947 р. гетьманці США і Канади брали участь в Українській Пан-Американській Конференції в Нью-Йорку та у маніфестації українців міста й його околиць.

10 червня 1948 р. СГД отримав звернення від Пан-Американської Української Конференції, що відбулася 18–21 листопада 1947 р. у Нью-Йорку і в якій взяли участь представники зорганізованого українського громадянства обох Америк (Українського Конгресового Комітету Америки, Комітету Українців Кана-

Українська школа в колонії Фрам у Парагваї
(друга половина 1940-х рр.)

ди, Товариства прихильників української культури в Бразилії та Об'єднаного Комітету Українців Аргентини, Парагваю та Уругваю). На ній було створено Пан-Американську Українську Конференцію (ПАУК) та обрано її першу Екзекутиву та згодом Генеральний секретаріат¹³⁶. Головними цілями ПАУК визначив собі координування і репрезентацію назовні акції українців американських країн в справі допомоги визвольним змаганням українського народу та започаткувати всі намагання, що були звернені на об'єднання українських сил за для створення демократичної Соборної Української Держави. ПАУК також мала намір скликати Всеукраїнський Національний Конгрес поза межами поневоленої Батьківщини, в якому б взяли участь

136 - До складу Екзекутиви ПАУК увійшли: о. д-р В. Кушнір (голова; представник УКК), д-р Л. Цегельський (заступник голови; представник УКК), Д. Галичин (касир; представник УКК), І. Гочарук (Товариство прихильників української культури в Бразилії), якого невдовзі змінив о. М. Каміський (ЧСВВ), а також І. Грегоращук (Об'єднаний Комітет Українців Аргентини, Парагваю і Уругваю). Генеральний секретаріат ПАУК очолив С. Шумейко, а директором канцелярії став д-р В. Шандор.

усі українські політичні групи і національні представництва з цілого світу, й таким чином створити один фронт багатоділянкової визвольної боротьби за самоозначення української нації. Саме у цій справі ПАУК й звернулася до СГД, запрошуючи його до співпраці. Безпосередньо ж в Європі ПАУК пропонувала створити поза «залізною завісою» єдине українське політичне представництво на демократичній і в найбільш можливій за тих умов легальній базі, що могло б стати речником українських визвольних змагань та поневоленого українського народу¹³⁷.

Так мала постати «Всеукраїнська Світова Акція» (ВУСА), у яку мав намір включитися й СГД¹³⁸. Гетьманці-державники вважали за наказ часу в інтересах нації обмежитися створенням Всеукраїнської Світової Акції та що її вдасться досягти досить легко і буде за тогочасної мінливої політичної кон'юнктури світу, з огляду статусу емігранта та евентуальних демаршів задекларованих і потенційних ворогів українства, легальним кроком. При цьому СГД зауважив, що «не вина Гетьманців-Державників, що КУК, з яким куківська преса занадто носилася, фактично припинив своє життя. Знайшлися контрагенти, що свою улюблену дитину – КУК – живцем поховали і державотворчу ідею Всеукраїнської Світової Акції занедбали з причин непоборного бажання пересісти на коня, що відразу в урядові кабінети впроваджує і урядовими гонорами уласкавлює»¹³⁹. Гетьманці ж заявляли, що для правдивого європейського політика є аксіомою, що творити уряди еміграція зможе або вже на рідних землях, або на порозі до них у відповідний час. Створення ж будь-якого уряду за тогочасних умов, вважали в СГД, буде у зовнішньому світі розцінене щонайменше, як крок політичних фантастів, що закриє багато дверей і дасть ворогам українства неоціненну і довгоочікувану

137 - До Всеукраїнської Світової Акції. Пан-Американська Українська Конференція // Український Літопис. – 1948. – Ч. 4–5. – С. 5–6.

138 - «Акція», за встановленим КУКом статутом, мала свої органи: Конгрес, Раду і Контрольну комісію з Генеральним секретаріатом. Більше того, за пунктом 5-им параграфу 7-го Статуту ВУСА було погоджено відповідно до кількості і позапартійної еміграції такий ключ голосів на Конгрес: Європа – 40 голосів, США – 27, Канада – 18, Бразилія і Аргентина – 4, Парагвай – 2, Зелений Клин – 2 голоси.

139 - Відношення Союзу Гетьманців-Державників до Консолідаційної Акції // Український Літопис. – 1948. – Ч. 4–5. – С. 8.

нову нагоду завдати удару по їхнім інтересам. Тож, були переконані гетьманці, слід було створювати не ілюзорний український еміграційний уряд, а здійснити Всеукраїнську Світову Акцію, з лона якої в хвилину доцільності могла б народитися й Екзекутива у найбільш сприятливій формі: Національний Комітет, Комітет Визволення України тощо.

Натомість в унерівських колах виникла ідея створення шляхом представництва політичних організацій *Української Національної Ради*, як іншої форми консолідаційної акції. Цей задум в СГД вважали менш вдалим, позаяк проєкт УНРади виключав з її рамок широке еміграційне громадянство США, Канади, Південної Америки та інших країни світу (гетьманці ж небезпідставно прогнозували, що у скорому часі діаспорно-еміграційний центр і громадське зосередження перебуватиме саме у Північній Америці), проте все ж пристали на цю нову форму консолідації, сподіваючись не гаяти часу і хоча б в УНРаді зосередити представництво усіх, без винятку, національно-політичних сил і концепцій. Погоджувалися вони і на виділення, за потреби, в її рамках екзекутивного органу, створеного на абсолютно повній національно-політичній базі. Виходячи з таких міркувань, СГД запропонував УНРаді прийняти принцип пошанування усіх історично-державних українських конструкцій і, в зв'язку з цим, рекомендували не пов'язувати її ані з жодною з них, обмежившись спільним для еміграції і цілого українського народу титулом *Української Соборної Самостійної Держави*.

Зі свого боку гетьманці заявили, що в цілях загального добра і зближення вони не висуватимуть написаного на їхньому політичному прапорі ідеалу Трудової Монархії. Таким чином, прагнучи компромісу заради спільної мети, СГД поступався у своєму визначальному ідеологічному моменті, висунувши принцип, що державна форма може бути вирішена тільки і лише на Рідних Землях в демократичний спосіб. Натомість на поступки відмовилися йти соціалісти-республіканці, які у протигагу руба висунули тезу, що загальна консолідація може відбуватися тільки на засадах УНР, отже і національна Рада та

екзекутивні органи мусять бути розбудовані виключно в рамках УНР. Тож СГД заявив, що «консолідація за таких умов для Гетьманців-Державників рівнозначна була б акту політичної смерти ще й за власним присудом»¹⁴⁰.

Показовим, до речі, в аргументації від СГД був наголос, що усі ці події відбувалися «в момент підготовки до евентуального зудару з окупантом наших земель, в момент, коли українська нація в цілях боротьби з комуністичною доктриною і практикою має змобілізувати надійні націонал-консервативні сили», які для державотворення так само важливі як і революційні, що, однак є необхідним, але сезоновим, на час зриву, чинником¹⁴¹.

І в цьому контексті через історичний екскурс у часи Центральної Ради і Директорії було звернено увагу на розвінчання міфу про т. зв. легітимність тогочасного президенства УНР в екзилі й згадано про відомий договір УНР з Польщею щодо питання соборності. Тож, парирував СГД, нав'язування уряду УНР до проблеми консолідаційної акції ні з міркувань легітимності, ні з міркувань фактичного укладу реальних сил на еміграції, ні з інтересів українського народу, ані з інтересів соборності Української Держави не є поплатним для гетьманців і нації аж ні в якій мірі. Тому, вказувалося у заяві-відповіді СГД, гетьманці-державники відмовилися зв'язуватися з вищезгаданим урядом (що заповідали й іншим) і, натомість, пропонували за доцільне повернутися негайно до урухомлення Всеукраїнської Світової Акції. Разом з тим, було також запевнено, що гетьманці охоче віддадуть усі свої духовні і фізичні сили для консолідації й у формі Української Національної Ради, але не на базі УНР, а на абсолютно повній національно-політичній базі реальних сил, без гегемонії з будь-якого боку. Виділення ж екзекутивного органу, бодай у формі Національного Комітету, могло бути прийнятним також на цілковито повній національній основі за співучасті ПАУК. «Ідеї Консолідації Гетьманці-Державники

140 - Там само.

141 - Там само. – С. 9.

всім серцем співчували і співчують і за повищих умов в любов хвилину включаться», – запевнялося в заяві СГД¹⁴².

У цьому сенсі важливу роль відіграло і ставлення щодо установа УНРади, як об'єднавчого центру української політичної еміграції, Д. Скоропадського. Свої міркування у цій справі він виклав у листі до В. Гришка у Мюнхен від 17 травня 1948 р. з Лондона. Ось що, зокрема, писав йому гетьманич, а значить й інструктував про позиціонування СГД:

«1) Я тільки що пер[е]глянув всі Ваші листи в справі переговорів про створення Н[аціональної] Ради і стверджую, що з позицією, окресленою нашою делегацією, цілком погоджуюсь.

2. Коло 20-х чисел минулого місяця я мав розмову з Дмитром Андрієвським, який повертаючись зі Злучених Держав, зупинився на кілька днів в Лондоні. Як Вам, мабуть відомо, він був делегований європейським КУК-ом до Злучених Держав на Пан-Американську Конференцію, після якої об'їхав головні осередки українців в Злучених Державах і Канаді.

Він є близьким співробітником полк. Мельника і властиво веде закордонний відділ ОУН. Має також поважний вплив на устійнення напрямних цієї організації на внутрішньому фронті. Він був одним з тих, що досі сильно натискали на те, щоб використати легальність уряду УНР для того, щоб, розширивши його громадську базу, дати змогу іншим групам – а в першу чергу його власній – взяти участь в новім уряді.

В розмові з ним, одначе, виявилось, що з огляду на всякі труднощі він схиляється тепер до думки, що міжгрупове порозуміння можна буде досягнути

Данило Скоропадський

142 - Відношення Союзу Гетьманців-Державників до Консолідаційної Акції // Український літопис. – 1948. – ч. 4-5. – С. 9.

не шляхом творення нового уряду, але всеукраїнського Комітету (напр. Комітет Державного Визволення України, Нац. Комітет, Український Держ. Центр. Назва тут не грає ролі).

Я зі свого боку ствердив, – зазначав Д. Скоропадський, – що такий підхід цілком покривається з нашим і ми будемо готові всіма силами таку концепцію і з цього впливаючий конкретний плян підпирати. Про деталі останнього ми не говорили, бо не було часу перед виїздом Андрієвського до Бельгії. 25-го минулого місяця я його знова бачив впродовж пів години в Брюсселі, куди їздив в професійних справах, і тоді про повище питання з ним не говорив.

Тепер повстає питання, чи ті відомості, які були опубліковані в пресі (я читав про це в “Неділі”), були подані після того, як Андрієвський встиг сконтактуватись з підготовною комісією, яка цілий плян з Н. Радою і реорганізацією уряду УНР розробляла, чи може він на них ніякого впливу не мав? Оскільки останнє припущення правильне, то можливо що переговори в справі прийняття конституції ще не можна рахувати закінченими.

3. Засадничо я вважаю, що грання на еміграції в будь які “уряди” просто дурниця. Жиди урядів не мали, мали натомість “Жидівську Агенцію”, яка вилонила з себе уряд тільки тоді, коли стала твердо на палестинській території. Але й цей перший уряд має тільки тимчасовий характер. Справжній уряд буде сформований тільки після законних виборів, мабуть в кінці цього року, оскільки новопостала держава до того часу втримається. Цей жидівський приклад для нас дуже показовий, бо вказує як найліпше і найпрактичніше за такі справи братись і їх переводити в життя.

Коли б навіть признати легітимність уряду УНР (теперішнього) з чим мабуть поважна частина українського громадянства не погодиться, то в ніякий демократичній державі нікому навіть в голову не прийде, що законний уряд, пробувши на еміграції майже тридцять літ, ще далі може мати які небудь претензії на мандат виборців. У випадку теперішнього уряду УНР такого мандату взагалі не було.

4. Звертаю увагу, що УНР-івці досі не відкликали Варшавського договору.

5) Ніхто не збирається заперечувати, що уряд УНР був останній на Україні. Це історичний факт. Але смішно з цього робити висновок, що всі ті, що з цим урядом як підчас його існування на Українських Землях, так і на еміграції, не погоджувались, мають тепер признати його легальним і йти до нього з поклоном. Очевидно, що Гетьманці на це в такій формі погодитись не можуть, хоч, теоретично, бачуть сьогодні можливість співпрацювати зі всіми бувшими політичними противниками в площині питань, що мають загально-національне значіння, але на цілком паритетних началах. Але така співпраця не може відбуватись під покровом УНР, бо тим самим передопреділювалась би форма майбутнього уряду в Україні, що може бути вирішеним тільки на звільнених Землях.

6. Я говорив тут з деякими англійськими приятелями. Всі в один голос говорять, що нормальна практика, це творити на еміграції Комітети (Визвольні, Всенаціонального Об'єднання і т. д), а не уряди. Творення останніх не маючи для цього свіжого мандату, пахне звичайним емігрантським блефом і справі буде шкодити.

Врешті решт не “символічність” такого “уряду”, а реальний уклад сил на еміграції і уміння останньої в слушний час зв'язатись з рідною територією, рішатиме про успіх, чи неуспіх визвольної справи.

7. Я вважаю, що не гаючи часу, було б бажаним, аби Ви, або хтось з Вашого доручення вияснив точно сьогоднішню позицію як мельниківців, так і УГВР. Особливо останніх. Оскільки дійсно правда, що м[ельниківці] і б[андерівці] до чогось конкретно добалакались (в чім я трохи сумніваюсь), було б вказаним постаратись вплинути на б[андерівців], щоб вони настоювали на відложенні оголошення цілої справи, бо ми маємо на увазі виступити з новим проектом. Я взагалі вважаю, що добре було б, щоб під час всіх дальших переговорів були принаймні обсерватори з нашого боку. В таких випадках найгірше втрачувати

всякий контакт, бо це очевидно [може] бути використано як доказ обструкції, вузькоглядности, або просто національного шкідництва. Присутність обсерватора ні до чого не зобов'язує.

8. До речі Андрієвський згадував про Марголина (Ви про нього також згадуєте). Останній мав нібито натякати, що об'єднуватись треба по лінії Комітету, а не "Уряду". Він має здається, якусь офіційну посаду у Американців. Це жид з України, але тепер має бути американським горожанином.

9. Справа з Н. Радою (або з Комітетом) може мати поважне значіння, оскільки буде правильно зорганізована. Ми мусимо зокрема зважати на опінію наших заокеанських земляків, які нею цікавляться. Тому, безперечно, було б небажаним, аби на зовні виглядало, що тільки гетьманці "торпедують" всенаціональне порозуміння. З другого боку є межа, яку нам переступати не вільно без заперечування самих себе. Ми мусимо, отже бути готові витримати оскільки це буде потрібно, досить гостру пресову боротьбу і відповідно підготувати нашу аргументацію. Страшного в цьому нічого нема. Кожна боротьба людей сильних гартує. Частина слабших може почати хитатись, та не буде великої біди, коли б вони навіть відійшли. Було б далеко гірше, коли Рух в цілому загубив своє ясне обличчя. Та я думаю, що на цей раз до такої "гострої" боротьби може і не дійде.

10. Підсумовуючи все вищесказане, вважаю, що потрібно:

а) зібрати всі нові інформації про сучасне положення переговорів і зокрема вияснити позицію УГВР (б[андерівців]). Приймаючи під увагу їхні відносини з м[ельниківцями] я маю враження, що з ними в цій конкретній справі з Н[аціональною] Р[адо]ю легше знайти спільну мову як з м[ельниківцями], так довго як останні ще далі тримаються пляну створення "уряду", а не Комітету. Але можливо, що м[ельниківці] будуть змінювати свою лінію.

б) виявити нове зацікавлення з нашого боку цілою справою, що може бути висловлене шляхом приватних розмов з провідними чинниками угруповань, що ведуть переговори, в яких ми не беремо участі. Дальшим кроком може бути висилка обсер-

ваторів з нашого боку. Чи не варто було б, щоб хтось з нашого боку відновив контакт з д-ром Бараном і спокійно і річово вияснив нашу точку погляду.

в) повищі переговори вести в площини створення всеукраїнського об'єднання на еміграції у формі Комітету (можна його назвати і Державним Центром), який в залежності від обставин міг би в майбутньому повністю, або частиною виловити з себе справжній уряд, але вже на наших Землях. Наша скромність в цей еміграційний період дасть далеко ліпши наслідки, як безпідставні претензії на всякі "урядові" гонори.

Звертаю увагу, що вищесказане в головних рисах покривається з позицією нашої делегації. Я думаю, однак, що ліпше уникати терміну "міністрів", що належить членам справжнього уряду. Треба знайти якийсь інший вираз», – вказував Д. Скоропадський¹⁴³.

Гетьманич також застерігав на непотрібності загострення відносин в часі тривання міжгрупових переговорів, що недоречно викликає ворожу реакцію й додавав: «Оскільки йти цією лінією, то можна, напр[иклад] далеко більше сказати про б[андерівц]ів, але чи це потрібно?». Натомість він наголошував на вкрай необхідному завданні роздобути необхідну ліцензію для нового гетьмансько-консервативного друкованого органу в Європі.

Невдовзі, 25 травня 1948 р. у своєму черговому листі до В. Гришка, Д. Скоропадський просив докладних відомостей про взаємини в контексті консолідаційної акції двох політичних таборів ОУН. «Я маю вражіння, – розмірковував гетьманич, – що мельниківці хочуть підтримати концепцію УНР, паралізувати впливи б[андерів]ців», нагадуючи своєму організаційному підлеглому, що він «засадничо готовий підтримати всі здорові і реальні причини в напрямку консолідації»¹⁴⁴.

22 липня 1948 р. Д. Скоропадський отримав від проф. В. Гришка звіт про першу сесію УНРади, яка тривала протягом 16–20 лип-

143 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 344, арк. 12–13.

144 - Там само, арк. 30.

ня в Аугсбурзі, та про формування її уряду¹⁴⁵. Проф. М. Пасіка лінію СГД щодо справи УНРади пояснював, вказуючи, що зрештою політичні крутіїства навколо об'єднавчого намагання не лише не дали успіху, а й перетворилися на жалюгідне видовище, що вилилося у довгі, безмірні дискусії та торги, висування безплідних претензій і в закулісні ігри, у творення уявних або перебільшених величин, зійшовши на спроби поборювання інших груп штучно створеною більшістю тощо. Усе це призвело до чергового розколу, появи Декларації ЗП УГВР і тимчасовий вихід з перемовин представників СГД.

Основною причиною до таких сварок стала позиція групи УНР та її соціалістичних союзників, що стояли на безкомпромісовості свого чільного становища у консолідаційній акції і саме під УНРівським знаменником з єдиним легітимним лідером А. Лівичким. Крім того УНРівці безальтернативно наполягали на визнанні усіма іншими групами її концепції республіканського устрою майбутньої Української Держави. Натомість гетьманці не лише розвінчували легітимність еміграційного центру УНР як державно-спадкоємного від не менш нелегітимної Директорії 1918 р., а й нагадували республіканцям-соціалістам, що перед нею були також Центральна Рада і Українська Держава (Гетьманат), водночас була й ЗУНР, а опісля – УВО, ОУН, СБУ, Карпатська Україна та її Сойм і уряд, Акт 30 червня 1941 р. про відновлення Української Держави та Українська Національна Рада 1941 р. у Києві, а згодом УПА та її політична надбудова УГВР.

Тож у справі щодо УНРади гетьманці-державники й далі стояли на засадах, висловлених у жовтневій 1947 р. Декларації СГД, головні тези якої полягали у наступному:

1) СГД змагає до узгідненої і щирої співпраці всіх політичних угруповань на еміграції, що стоять на платформі Української Соборної Незалежної Держави;

2) СГД стоїть за створення тимчасового Українського Державного Центру на еміграції, цебто за створення Української

145 - Там само, спр. 211, арк. 4–7.

Національної Ради, як політичної репрезентації й тимчасового законодавчого тіла й “Українського Комітету”, як екзекутиви (назва – несуттєва);

3) СГД є проти вирішення в еміграції форми державного устрою України, а за те, щоб цю справу вирішив законно обраний Державний Соєм на звільненій від окупанта Рідній Землі;

4) СГД проти творення еміграційного уряду, призначування еміграційних міністрів, президента і т. п. аж до часу, поки не буде певності, що бодай кілька держав, або ж бодай одна з великих держав, визнають цей уряд з усіма його прерогативами;

5) СГД проти накидування силою або інтригою усіляких тоталітаризмів та проти нав'язування своєї волі іншим, як це намагаються робити прихильники концепції УНР;

6) СГД проти захоплення державного центру однією політичною групою, а за колегіальність і паритет, тобто за рівність прав, обов'язків і відповідальність кожного політичного угруповання, що приймає участь у розбудові українського тимчасового державного центру¹⁴⁶.

* * *

У квітні 1948 р. гетьманич Данило вперше по війні покинув Британію й відвідав континентальну Європу.

Тоді ж Д. Скоропадський відіслав гетьманцям та українцям зі всього світу подяки за привітання його з днем народження (13 лютого), що вже встигло стати гарним звичаєм з початку кожного року. Як і багато інших листів від українців з DP-таборів, не залишилися без вдячної відповіді й вітання з Діллінгену, що в німецькій землі Саар:

«Дорогі Земляки.

Сердечне спасибі всім Вам за ласкаві поздоровлення з нагоди дня мого народження.

Ваше доброзичливе й прихильне відношення до мене сильно мене зворушило.

146 - Пасіка М. З приводу консолідаційної акції // Український літопис. – 1948. – Ч. 4-5. – С. 13.

Данило Скоропадський.
Державництво і патріотизм. 3
промов, виголошених у Канаді й
США в 1937–1938 роках (1947)

Зокрема сердечно дякую в особі настоятеля Св. Андріївського приходу Митроф. Прот. о. М. Лящука всьому всечесному українському православному духовенству табору в Діллінгені, а в особі о. Пароха отця Володимира Коваля всім всечесним панотцям української греко-католицької церкви, що також ласкаво надіслали мені свої поздоровлення.

Складаю також свою подяку В. П. Комендантові Табору, а через нього всій таборовій адміністрації і зокрема технічному і фінансовому відділам.

Нарешті дякую всім членам М.О. С.Г.Д., що поздоровили мене через свій провід.

Бажаю всім Вам дружньої і успішної співпраці на добро спільної, для всіх українців, Визвольної Справи.

Глибоко вірю в світле майбутнє України і в те, що державне відродження наше настане в наслідок спільного чину всіх українських патріотів, незалежно від їх партійної чи групової приналежності.

З нагоди нашого Великодня засилаю Всім Вам щиросердечне Христос Воскрес!», – писав у листі-відповіді гетьманич Д. Скоропадський 4 квітня 1948 р. до українців DP-табору у Діллінгені.

Наприкінці квітня 1948 р. гетьманич приватно два дні пробув у столиці Бельгії Брюсселі, де 25 квітня мав півгодинну розмову з Д. Андрієвським (ОУН-м)¹⁴⁷, а також зустрічався з гетьманцями та представниками української еміграції, відвідав

147 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 344, арк. 12.

вечорницю з лювенськими студентами і побував на панахиді по своєму батькові¹⁴⁸.

У жовтні гетьманич знов відвідав Бельгію, після чого через валонський Льеж відбув до Німеччини¹⁴⁹. 25 жовтня 1948 р. Д. Скоропадський прибув до Баварії в Оберстдорф, де після десятирічної розлуки нарешті зустрівся з матір'ю та сестрами у Оберстдорфі й відвідав могилу батька у Вісбадені¹⁵⁰. Гетьманич також склав візити генеральному вікарієві УКЦ о. Н. Вояковському та архієпископові УАПЦ в Мюнхені Геннадієві. Він також завітав до Українського Вільного Університету в Мюнхені, де його вітали професура й студентство. Д. Скоропадський також мав зустрічі з деякими українськими громадськими і політичними діячами¹⁵¹.

Потім були відвідування ДР-таборів. Так, зокрема, 4 листопада 1948 р. гетьманич побував в українському таборі Мюнхен-Фрайман, куди на побачення з ним приїздили українці з навколишніх усяд¹⁵². Потім – табір на Шлесгаймі. У таборі «Вернер-Казерне» у Фраймані його вітали місцеві і позамісцеві гетьманці та представники українського організованого громадянства. У Централі кооперативи КОС Д. Скоропадському були представлені голови таборових громадських організацій та українські громадяни, які цього побажали. Потім гетьманич у супроводі громадськості відвідав церкву УАПЦ, де о. протоієрей Білецький відправив молебен і виголосив патріотичну промову і проповідь, а церковний хор відспівав багатоліття гетьманичу і гетьмановій. У залі таборового театру, де зібралося бл. 2 тис. людей, голова МО СГД проф. М. Пасіка відкрив зібрання і запросив до президії др. Хробака, проф. Маслянку і студента Фізера.

Д. Скоропадський виголосив коротку промову, в якій підкреслив, що українська справа стає на міжнародному терені актуальною і що усім українцям треба ще багато попрацюва-

148 - В. П. Гетьманич Данило у Бельгії // Світанок. – 1948. – ч. 1. – 28 липня. – С. 3.

149 - Там само.

150 - Ранок. – 1948. – 27 листопада.

151 - Неділя. – 1948. – № 150. – 24 листопада.

152 - Овчинник С. Гетьманич Данило в Мюнхен-Фраймані // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 14.

Гетьманич на зустрічі з українцями у DP-таборі Мюнхен-Фрайман. На світлині: о. Білецький, Д. Скоропадський, проф. М. Овчинник, ген. В. Трутенко, проф. В. Гришко, полк. Е. Дітель

ти, аби довести до здійснення Української Держави. Він закликав усіх українців, без огляду на їхні переконання, до єдності і підкреслив, що він приїхав не тільки для і до гетьманців, але до всіх українців. Далі промовець наголосив, що він добре пізнав систему західної демократії і від неї багато доброго навчився.

Гетьманич сказав також,

що він вітає УНРаду, як переломовий крок у змаганні до повної політичної консолідації української еміграції. На цих словах оратора перервали тривалі оплески. По закінченні промови присутні усі разом співали національного гімна, а малі українські дівчатка в народних строях вручили гетьманичеві китицю троянд.

Після цієї зустрічі Д. Скоропадський також мав розмови з представниками громадських організацій, українськими членами таборової адміністрації, керівниками молоді, запрошеними громадянами і гетьманцями. Свої промови також мали: голова табору др. Тершаковець, парох о. Даревич від УГКЦ, о. проіерей Білецький від УАПЦ, голова ЦК СУМу інж. Сердюк, вояк УПА Маркусь від молоді, пані Рубчак від місцевої жіночої організації, проф. Пасіка та багато інших. У своєму слові-відповіді гетьманич Данило заявив, що він пильно стежить за збройною боротьбою, яку веде український народ і його збройне ра́м'я Українська Повстанська Армія і що ця боротьба знаходить чимраз більше розуміння на Заході.

За цим Д. Скоропадський від'їхав до Оберстдорфа, щоби привітати свою матір з її 70-річчям (народилася 23 травня 1878 р.). «В жовтні 1948 року, якраз на свій 70-й день народження, мати пережила велику радість. Данило приїхав до Оберстдорфа. Че-

рез дев'ять сповнених поворотами долі років вона нарешті знову змогла обійняти свого сина, – згадувала наймолодша донька Скоропадських Олена. – Я теж приїхала зі Швейцарії, щоб відсвяткувати мамин день народження й знову побачити Данила. Я була при зустрічі мами

Приїзд Данила Скоропадського до Оберстдорфа. Його зустрічає сестра Олена (жовтень 1948 р.)¹⁵³

з Данилом і бачила, як вона сяяла від радості й щастя. Ще майже молодим хлопцем вона відпустила його до Лондона влітку 1939 року. Тепер перед нею стояв поставний, трохи тяжкуватий мужчина з сивими скронями. Роки війни не минули для Данила безслідно. Я попередила його в листі, аби він не дивувався, як дуже мама змінилася за цей час. Для матері було великим полегшенням, що тепер вона зможе офіційно передати керівництво Гетьманським рухом своєму синові. Це звільняло її від одного з великих тягарів у житті»¹⁵⁴.

5 листопада 1948 р. розпочався новий етап розвитку Гетьманського Руху. У той день гетьмановою О. Скоропадською було складено з себе обов'язки реґента Гетьманського Руху і розпущено Реґентську Раду. До відома всіх гетьманців, установ, прихильників Гетьманського Руху і взагалі всіх українців доводилося, що з того часу спадкові права і обов'язки гетьманської булави, а також верховне кермо Гетьманським Рухом і діло визволення України передається *Його світлості ясновельможному панові гетьманичу Данилові*¹⁵⁵.

153 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3077, арк. 4.

154 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 422.

155 - *Гай-Нижник П.* Гетьманич Данило Скоропадський (1904–1957). До історії встановлення старшинства в Гетьманському Роді та спадкоємства в українському монархічному рухові // Київська старовина. – 2002. – № 4. – С. 110–125.

У «Слові Її Світлості Ясновельможної Пані Гетьманової Олександри Скоропадської з нагоди передачі наслідних Прав і Обов'язків Гетьманської Булави Його Світлості Ясновельможному Панові Гетьманичу Данилові Скоропадському» наказувалося, що гетьманич має стояти на чолі українців і носити свій титул «аж до часу, коли Україна стане Вільною і Незалежною Державою та коли можливим буде одверте та свободне волевиявлення цілого Українського Народу, що сам собі визначить форму державного устрою»¹⁵⁶.

Олександра Скоропадська
(1946 р.)

Зокрема гетьманова Олександра виголосила: «Всім Гетьманцям та Установам Гетьманського Руху, по цілому світі чужинному, наслідком лихоліття України розсіяним та на Рідних Землях під найтяжчою московсько-большевицькою неволею перебуваючим, як рівнож всім Прихильникам Гетьманського руху і всім взагалі Українцям до відома, подаю оцим мою волю:

I. Загальне положення нашої Батьківщини-України в обличчі світових подій та інтереси визвольної боротьби за Її національно-державне буття невідкладно наказують, щоб усі справи

Гетьманського Руху були зосереджені в мужніх і сильних руках.

II. Кермуючись мотивами найшвидшого добра для України, враховуючи всю многогранність існуючих обставин та грядучих подій вважаю, що надійшов час, щоб усі наслідні права бл.п. Гетьмана-Батька формально і цілковито передати синові нашому Данилові.

Тому, виконуючи Волю і Заповіт Покійного, сьогоднішнім днем, 5-го листопада Р. Б. 1948, складаю з себе обов'язки Регента Гетьманського Руху і розв'язую Регентську Раду, а синові нашо-

156 - За єдність нації. - 1954. - Ч. 4. - С. 3-5.

му, Гетьманичеві Данилові – передаючи Йому Верховну Керму Гетьманським Рухом – заповідаю і наказую:

Непохитно і вірно зберігати та утверджувати найкращі традиції державних чинів, що беруть початок від Княжої Доби нашої історії і тягнуться через цілий період творчого Гетьманства, аж до визвольної боротьби останніх десятиліть.

Не покладаючи рук стреміти до з'єднання усіх українських творчих сил на найбільше Діло, Діло визволення України та відбудови і утвердження Суверенної, Соборної Української Держави.

Бути гідним прикладом відданості і найбільшої жертвенності для тої Справи, йдучи слідами Гетьмана-Батька та усіх чесних українських патріотів-державників.

Шанувати і цінити всіх українських людей, що несуть жертви для досягнення найвищого добра Нації, без чого ніхто, від найбільшого до найменшого з її членів, не зазнає справжнього щастя, тиняючись на чужині, або знемагаючи в неволі загарбників Української Землі.

Бути толерантним до всіх інако-мислячих, але чесних українських патріотів, що їх пізнається з одвертої поведінки і мужнього висловлювання своїх поглядів та з відрази до безвідповідального баламучення народніх мас і стремління до групової або класової боротьби: чи то задля задоволення власних амбіцій, чи за чужинецькими ворожими підшептами і підкупам.

Поважати й шанувати обидві Християнські Українські Церкви і всемірно піддержувати Їх. Ці бо дві великі Інституції стремлять до збереження і утвердження ідеалів християнських, як непорушної основи української духовости, що зберігала від віків нашу національну окремішність – першу передумову світлої будуччини нашої Нації.

Гетьманичеві Данилові віднині титулуватись: Його Світлість Ясновельможний Пан Гетьманич, аж до часу, коли Україна стане Вільною і Незалежною Державою та коли можливим буде одверте та свободне волевиявлення цілого Українського Народу, що сам собі визначить форму державного устрою.

III. Передаючи формально і цілковито усі, по бл. пам. Гетьманові Павлові, наслідні права і обов'язки, а тим самим і Верховне Керівництво Гетьманським Рухом, нашому синові Гетьманичеві Данилові, я, поскільки Господь Бог дасть мені сил і, як що зайде для того потреба, буду допомагати Йому, як мати любому синові, що перейняв Батьківський тягар і вже давно зобов'язався нести його повністю, а лише незалежні від нас обставини наказували дотепер, мірою моїх сил і уміння, Його заступати.

Від усього серця дякую всім Гетьманцям, а зокрема моїм ближчим Співробітникам, що в так тяжкий для нашої Батьківщини час, гідно і дисципліновано несли часто непосильний тягар національної праці, а також за виявлену любов та пошану для всієї осиротілої Гетьманської Родини.

Зокрема дякую від себе і цілої Родини нашої Заокеанським Гетьманцям за відданість Гетьманській Ідеї і за жертви, що вони їх несли і несуть, допомагаючи своїм братам, підчас нашого скитальчого лихоліття, тим самим зменшуючи міру невідрадноностей наших.

Дякую взагалі всім Українським Людям, що завжди прихильно і з належним зрозумінням ставилися до мене й цілої нашої Родини, улегшуючи нам нести тягар відповідальности, що його Боже Провидіння і Заповіти бл. п. Гетьмана Павла поклали на нас.

Данило Скоропадський

IV. Прошу тепер усіх виявити повноту довір'я і любови до Гетьманича Данила і всі зусилля свої скерувати на допомогу Йому в Його складнім і тяжким Ділі.

Хай Господь Бог хоронить Його і всіх Вас на Вашому життєвому шляху, для дальшої Вашої служби на добро і велич Матері-України»¹⁵⁷.

Того ж дня (5 листопада 1948 р.) *Данило Скоропадський* склав «Обітницю» з урочистою заявою продовжувати гетьманську справу, започатковану його батьком:

«Заявляю твердо й урочисто що, виконуючи Заповіт Покійного Батька Мого – Гетьмана Всієї України Павла – продовжуватиму Гетьманське Діло, започатковане Ним.

Так само, як і Він, завжди і по кінець життя мого служитиму найвищим національно-державним прагненням Українського Народу та Його визвольній справі.

Гідно нестиму хрест цей в глибокій вірі, що тільки Гетьманська Ідея, освячена нашою історією, спроможна дати внутрішню тривалу єдність і силу нашому Народові і вивести Його на твердий і щасливий шлях державного буття.

Молю Господа Бога, щоб скріпив мене в духових і фізичних силах для успішного продовжування й закінчення розпочатого Діла на добро й велич України.

Молю Господа Бога, щоб дав усім Українцям внутрішню віру, єдність і силу, щоб освятив боротьбу Українського Народу за Його законні права і дав Йому остаточну перемогу»¹⁵⁸.

На цей момент Д. Скоропадському виконалося сорок чотири роки. Гетьманич був патріотом України, над ним не тяжіло, як колись над його батьком, великоросійське виховання, а освіта отримана серед європейської молоді разом з тим не зацיקлювала його світогляд виключно на вузьконаціональному чи суто ідеологічно-гетьманському розумінні політичних процесів і світової дійсності.

Слідуючи напрямом свого батька, Д. Скоропадський активно брав участь у всезагальній організації емігрантського суспільно-політичного життя українців. Як результат цієї діяльності, у 1948 р. його було обрано членом Ради Союзу Українців Британії. Гетьманич став також головою його Статутної Комісії.

Того (1948-го) року 7–8 лютого у Лондоні, в залі Westminster Catholic Cathedral Hall, відбулися *Четверті Загальні Збори Союзу*

158 - Батьківщина. – 1993. – Лютий-Березень; Обітниця гетьманича Данила // 60-річчя відновлення гетьманства. – Торонто, 1978. – С. 109.

Українців у Великобританії (СУБ), в яких прийняло участь понад 300 делегатів і членів¹⁵⁹. У Зборах також взяли участь представник англійських церков, державних і професійних організацій, кардинал Гріффін, два референта Міністерства праці і суспільної опіки та представниці General Workers Trade Union (District London).

Головував на Зібранні редактор М. Семчишин, заступником його був журналіст Н. Ржепецький, а президію посіли представники Церков: о. декан Й. Жан (від УГКЦ) та о. Й. Скакальський (від УАПЦ). На Зборах своє головування в СУБ склав М. Бура, а новим очільником Організації в доволі напруженій обстановці було обрано Б. Панчука. Кардинала Гріффіна від імені СУБ гарною промовою вітав гетьманець В. Коростовець. У відповідь представник Ватикану, між іншим, заявив, що добре знає, що заступлені на Зборах робітники – це жертви війни, жертви політичного терору, який замкнув їм двері до Рідних Земель. В імені Зборів Д. Скоропадський висловив достойному гостеві щиру подяку і запевнення, що українці виправдають виявлене їм довір'я¹⁶⁰.

Від 1949 р. Данило Скоропадський стає почесним головою Союзу Українців Британії (СУБ) і перебуває на цій посаді аж до своєї смерті. Саме того року до нового проводу СУБу було обрано людей з середовища націоналістично-революційного, гетьмансько-монархічного і безпартійного¹⁶¹.

П'яті Великі Збори СУБ відбулися у Лондоні 12–13 березня 1949 р. за участі 359 делегатів¹⁶². У якості гостя присутнім був представник УНРади Д. Андрієвський, а серед делегатів – такі знакові особи як Д. Скоропадський, В. Коростовець, І. Губаржевський, ген. Крат і полк. Долинський.

159 - На 1 січня 1947 р. СУБ налічував 1 тис. 466 членів, а вже на 1 лютого 1948 р. їхня чисельність досягла 5 тис. 240 осіб (в тому числі 1 тис. 588 жінок), що були згуртовані в 234 осередках на чолі з мужами довір'я чи з головами окружних відділів СУБ. Найбільший на той час осередок СУБ був у Манчестері.

160 - Загальні Збори Союзу Українців у Великобританії // Неділя. – 1948. – 26 лютого. – С. 3; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9867, т. 1, арк. 106.

161 - *Навроцький В.* З життя українців у В. Британії // Гомін України. – 1949. – Ч. 20. – 24 вересня. – С. 7.

162 - Станом на березень 1949 р. у складі СУБ вже налічувалося 22 тисячі членів, що перебували у 84 осередках.

Слід зауважити й на тому, що Д. Скоропадський фактично zorganizував переворот в керівництві СУБ і змістив з головування в Організації свого колишнього колегу по роботі в ЦУБД Б. Панчука, який долучився до прихильників табору демократів-республіканців з УНРади. Д. Скоропадський об'єднав усіх, хто виступав проти УНРади, усіх, хто не любив особисто Б. Панчука й усіх, хто був нейтральним чи коливався. Гетьманці утворили дуже міцний блок з бандерівцями і безпартійними в СУБ, створивши потужну фракцію, яка потім «неконституційно» допомогла поглинути і перехопити керівництво організацією.

Б. Панчук у своєму поваленні звинувачував саме Д. Скоропадського та його ад'ютанта В. Коростовця, які півроку працювали над об'єднанням «сил зла». Цю коаліцію, мовляв, Д. Скоропадський заколотив із С. Бандерою, коли їздив до Німеччини, а після повернення до Англії в листопаді 1948-го розпочав втілювати у життя операцію з захоплення влади у СУБ.

Отже 12–13 березня 1949 р. на щорічних зборах СУБ до влади прийшов абсолютно новий склад членів Виконавчої Ради цієї організації. Відтак головою СУБ став д-р Осип Фундак, якому допомагали проф. А. Манцибович (заступник голови) і Теодор Данилів (відповідальний секретар), а почесним головою СУБ став ніхто інший як інженер Данило Скоропадський. Членами Правління СУБ обрані: В. Коростовець, П. Силенко, Дячишин, Г. Данилів, Дударев, В. Личманенко та ін.¹⁶³

Але, звичайно, цей переворот у владі в СУБ був набагато більшим і глибшим, ніж просто голосування на березневому засіданні чи персональні зміни в керівництві – він був політичним і стратегічним.

Данило плідно працював не лише на засіданнях Ради та Президії СУБу, а й взагалі часто відвідував його відділи, влаштовував регулярні зустрічі з пересічними українцями. Ним провадилася надзвичайно активна праця серед британських українців. Осторонь його уваги не залишалася й молодь. Він

163 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9867, т. 1, арк. 175–176.

очолював Комітет допомоги українським студентам (КОДУС), був членом Пласту, куреня ім. А. Пачовського.

30 липня 1949 р. у Лондоні відбувся *Всезагальний Установчий З'їзд бувших українських вояків у Великобританії*, участь в якому взяли 700 делегатів. Серед делегатів З'їзду був, зокрема, й Данило Скоропадський, а до складу правління цієї воєнізованої Організації увійшов один з провідних гетьманців Англії хорунжий В. Личманенко. Учасники Зібрання, поміж іншим, направили привітання уряду Великої Британії, папі римському Пію XII, командуванню УПА й особисто ген. Т. Чупринці (Р. Шухевичу)¹⁶⁴.

Данило Скоропадський

П'ятиріччя свого існування СУБ відзначав на *Ювілейних Зборах*, що відбулися у Лондоні 30–31 березня 1951 року. Тоді ж було обрано й нове керівництво Організації: почесний голова СУБ – інж. Д. Скоропадський, голова – др. О. Фундак; члени Ради СУБ: Г. Данилів, інж. Р. Долинський, В. Коростовець, Г. Драбай, інж. Т. Кудлак, проф. Р. Борковський, С. Самотулка, інж. Ю. Мороз, сот. Ю. Андрієвський, М. Гринюк, Б. Тарнавський, інж. Я. Гаврилів, М. Головчак, Я. Скурський, Ю. Дяків, інж. К. Монцибович, інж. В. Петлиця, проф. А. Кірпіч, Я. Зінченко, проф. В. Лиманченко; за-

ступники членів Ради СУБ: С. Фостун, В. Кордуба, інж. Я. Мотрук, І. Вітошинська, В. Іванчук.

Контрольна Комісія СУБ: Ф. Живогляд (голова), В. Яворський, О. Мікіцей; заступники членів КК СУБ: М. Ральо, І. Горобець, інж. Р. Руденський; Мировий Суд: інж. С. Каратницький (голова), Е. Кордуба, інж. В. Коваленко-Неклеса; заступники членів МС СУБ: інж. М. Шуляк, С. Ших, М. Клименко.

164 - Там само, арк. 345–346.

Після виборів керівних органів СУБ Загальні Збори затвердили бюджет на поточний рік і прийняли резолюцію¹⁶⁵.

Саме після зміни керівництва СУБ у 1949 р. й, відповідно, від 1950–1951 рр., як відзначалося у матеріалі 1-го Управління КГБ при Раді міністрів УРСР, «СУБ повністю перейшов на антирадянські позиції й усіма засобами, що малися в його розпорядженні, розгорнув активну підривну діяльність проти СРСР та інших соціалістичних країн», а основним завданням Організації визначалася боротьба за «звільнення України і створення самостійної Української Держави»¹⁶⁶.

* * *

СГД прагнув до співпраці з іншими партіями та угрупованнями діаспори. Гетьманці тісно співпрацюють з закордонними частинами ОУН (особливо з ЗЧ ОУН, а Д. Скоропадський мав приятельські стосунки особисто з С. Бандерою), вважаючи за головну мету еміграції відновлення Української Соборної Самостійної Держави. Власне, приїзд гетьманича до континентальної Європи у 1948 р. мав за мету не лише зустріч з родиною, відвідання могили батька та вирішення внутрішньо організаційних питань повоєнної діяльності Гетьманського Руху, а й з'ясування та розв'язання безпосередньо проблем, що виникли навколо ідеї створення єдиного національно-визвольного фронту та політико-координаційного центру української еміграції.

Нагадаю, що Павла Скоропадського, який помер 26 квітня 1945 р. в лікарні бенедиктинського чоловічого монастиря у Меттені, було поховано 28 квітня 1945 р. на монастирському

Павло Скоропадський у труні (1945 р.)

165 - Український Робітник. – 1951. – Ч. 25. – 22 червня; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9867, т. 1, арк. 609.

166 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 15695, т. 1, арк. 20.

цвинтарі у цьому ж місті, на залізничному вокзалі якого він отримав важке поранення внаслідок авіабомбардування літаків антигітлерівської коаліції.

У 1946 р. було створено Фонд вшанування пам'яті гетьмана, метою якого було увічнення пам'яті П. Скоропадського, популяризації його імені у світі, збір коштів для втілення цих завдань, а також для зведення усипальниці гетьмана України на православному цвинтарі у Вісбадені – місті, де він народився.

Могила П. Скоропадського у
Меттені (1945 р.)

2 квітня 1948 р. П. Скоропадського було перепоховано з Меттена на православному цвинтарі у Вісбадені, поряд з могилою його бабці Єлисавети Тарновської¹⁶⁷. Передбачалося зведення на місці поховання гетьмана усипальниці, проте вже влітку 1949 р. її будова припинилася через брак коштів, про що 16–17 липня на 2-й сесії Управи Гетьманського Руху й доповідав полк. О. Сливинський. Як можна дізнатися з листа гетьманової О. Скоропадської до члена Управи Гетьманського Руху проф. В. Гришка від 8 серпня, на завершення першого етапу будівництва у Фонді Будови бракувало близько 1 тис. 500 – до 2 тис. марок¹⁶⁸. Зібрати належні кошти у повоєнній Європі було

вкрай складно, тому В. Гришко, якому Д. Скоропадський доручив опікуватися цією справою спробував, з дозволу гетьманича (як видно з мюнхенського листа, якого Д. Скоропадський отримав у Лондоні 17 серпня 1949 р.), вирішив спинитися на двох таких способах набуття грошей: 1) звернення через симпатика Гетьманського Руху, колишнього підхорунжого УГА, генерального вікарія о. П. Голинського, апостольського візитатора УГКЦ

167 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с.

168 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 173, арк. 5.

у Німеччині до апостольського візитатора УГКЦ і 2) випустити підписний лист до поодиноких заможних осіб. До УАПЦ по фінансову допомогу було вирішено не звертатися через її матеріальну бідність¹⁶⁹.

У 1950 р. архітектор Ю. Сластіон написав ескіз до проекту усипальниці Павла Скоропадського на цвинтарі у м. Вісбаден¹⁷⁰. Були здійснені ескізи, креслення, малюнки усипальниці тощо, проте втілити в життя цей знаковий й амбітний задум не вдалося через низку причин, зокрема й через спротив російської еміграції, радянських чинників і проросійських політичних кіл Німеччини¹⁷¹.

Ба більше, ще в листопаді 1949 р. труну з останками гетьмана П. Скоропадського сім'єю було таємно вивезено у надійний і безпечний сховок з вісбаденського православного цвинтаря через непорозуміння з управою кладовища, яка підлягала діюцезії російського митрополита Серафіма. Справу ж зведення усипальниці й взагалі загрожено припинити через судовий процес¹⁷². Крім того російська емігрантська православна церква вже тоді опинилася під впливом кремлівських спецслужб, а управа цвинтаря у Вісбадені шляхом терористичних методів – у руках комуністично-російського елементу. Тож могила П. Скоропадського опинилася під загрозою безчинства і погрому комсомольськими методами. Розслідування гетьманців достеменно виявило, що коріння терору щодо вже давно мертвого гетьмана П. Скоропадського та його могили ведуть не до духовенства, а сягають Радянського Союзу й вісбаденські терористи керуються наказами російських комуністів і кремлівських спецслужб, серед агентури яких були й етнічні українці.

Саме з огляду на такі обставини, труну з останками гетьмана й було таємно вивезено з цвинтаря у Вісбадені й захована у безпечному місці, про що навіть не знала адміністрація кладови-

169 - Там само, спр. 211, арк. 18.

170 - Там само, спр. 2193, арк. 65.

171 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с.

172 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 173, арк. 7.

ща. Про місце переховування труни з останками П. Скоропадського було відомо лише кільком особам, які зобов'язалися цю таємницю зберігати, а плани з точним позначенням місця, де була схована труна з останками гетьмана, зберігалися за межами Німеччини¹⁷³.

З огляду на цілий комплекс заваджень, для побудови усипальниці гетьмана Павла у Вісбадені, В. Гришко у листі до гетьманової Олександри від 16 травня 1950 р. запропонував відмовитися від цього наміру, а натомість негайно приступити до технічного упорядкування нової могили в іншому підібраному місці та виготовлення в мінімальному часі гарної надмогильної мармурової плити. Перепоховати тлінні останки П. Скоропадського пропонувалося після місячних приготувань, а згодом до мармурової плити на могилі гетьмана було би встановлено й хреста. Доручити цю справу радилося полк. О. Сливинському,

позаяк проф. В. Гришко готувався перебратися з Баварії до Північної Америки¹⁷⁴.

Один з провідних діячів СГД, член Управи Гетьманського Руху В. Гришко не знав про таємницю, що в могилі гетьмана на цвинтарі у Вісбадені його труни й останків немає, як і не знав він про те, що гетьманова Олександра вже давно вирішила, що її чоловік – гетьман П. Скоропадський – в ніякому разі на вісбаденському православному цвинтарі знов похованим не буде. Утім, допоки тривав збір матеріалів до судової справи, факт того, що труна з останками гетьмана загадково зчезла з могили тримався

Ескіз архітектора Ю. Сластіона до проекту усипальниці П. Скоропадського на цвинтарі в м. Вісбаден (1950 р.)

173 - Там само, арк. 8.

174 - Там само, спр.211, арк. 27–27 зв.

у суворій таємниці, аби про це не дізналися вороги українства з російської еміграції та комуністичні агенти Москви.

Станом на 14 грудня 1950 р. таємниця зникнення і переховування труни з останками П. Скоропадського все ще зберігалася, проте у зв'язку з тим, що все більше гетьманців переймалися проблемою зведення усипальниці на його могилі у Вісбадені й це питання могло бути порушене на 3'їзді СГД Німеччини та Австрії 17–18 грудня 1950 р. в Новому Ульмі, гетьманова О. Скоропадська допускала, у разі його підіймання делегатами, доповісти їм про відсутність в могилі труни. При тому необхідно було взяти з присутніх гетьманців обітницю абсолютної мовчанки, а у протоколі перебігу 3'їзду про цю справу нічого не зазначати й ані словом не згадувати. Гетьманова Олександра також не застерегувала б, якби делегати 3'їзду, дізнавшись про таємницю, побажали би перевезти труну з останками гетьмана і перепоховати П. Скоропадського в Англії. Тоді таке письмове клопотання слід було таємно передати гетьманичу Данилу до Лондона¹⁷⁵. Утім делегатів 3'їзду так і не було посвячено у ту детективну історію і ця таємниця зберігалася аж до цього часу.

Гетьманова О. Скоропадська воліла таємно перепоховати свого чоловіка-гетьмана П. Скоропадського в Англії¹⁷⁶, проте цей задум до здійснення доведено не було. Зрештою прах гетьмана було перевезено родиною до Оберстдорфа у Баварії й перепоховано на цвинтарі «Friedhof». Могила знаходиться біля огорожі у північній частині цвинтаря ближче до вулиці Am Bannholz та перехрестя з Bahnhofstraße¹⁷⁷. На ній прилаштовано мармурові плити й встановлено сірий кам'яний козацький хрест¹⁷⁸.

175 - Там само, спр. 173, арк. 8.

176 - Там само, арк. 8 зв.

177 - Цвинтар «Friedhof» (мирний тихий двір) у м. Оберстдорф (нім. Oberstdorf) – містечко ярмарково-торговельної общини в урядовому окрузі Швабія в районі Верхній Альгой федеральної землі Баварія у ФРН, на південному кордоні Німеччини з Швейцарією, у підніжжі альпійських гір Небельгорн та Фельгорн. [Гай-Нижник П. Місце поховання гетьмана всієї України (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) Павла Скоропадського // Місця пам'яті української дипломатії: енциклопедичний довідник. – Київ: Горобець, 2022. – С. 425–427].

178 - Архівні документи свідчать (зокрема лист особистого секретаря гетьманича Данила П. Силенка до скульптора і різьбляра на мармурі Б. Мухіна-Дуная від 10 серпня 1948 р. з додатками світлин), що гранітного хреста, який встановлений на могилі П. Скоропадського в Оберстдорфі, було виготовлено ще саме 1948 року [ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 2699, арк. 1–5].

Павло Гай-Нижник при могілї гетьмана всїєї України Павла Скоропадського, гетьмановї Олександри, гетьманича Петра, гетьманівен Марії (Монтрезор) та Єлисавети (Кужім) й консула Василя Кужіма (Оберстдорф, Баварія, 16 березня 2018 р.)

Під час побуту в Баварії Д. Скоропадський разом зі своїм ад'ютантом Р. Калюжним¹⁷⁹, перебуваючи у 1948 р. в Німеччині й здійснюючи декілька турне американською зоною окупації (Західною Німеччиною), відвідав не лише українські табори поблизу Мюнхена, Український Вільний Університет та Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Мюнхені. Так, зокрема, під час виступу перед студентами Мюнхенського університету гетьманич Данило наголосив: «Доля України не вирішується в політичних суперечках, які відбуваються в кабінетах. Доля України

179 - У різні часи ад'ютантами-секретарями Д. Скоропадського були: М. О. Чорний, А. М. Гончаренко, П. А. Силенко та Р. М. Калюжний.

вирішуватиметься на полі бою, і я сподіваюся зустрітися з вами там»¹⁸⁰.

Також Д. Скоропадський мав особисті зустрічі з відомими українськими діячами, в тому числі 6 листопада 1948 р. з С. Бандерою під час перебування в американській зоні окупації Німеччини, коли гетьманич прибув до Аугсбурга для відвідування DP-табору Зомме-Касарне¹⁸¹. Прикметно, що розвідці Советів так і не вдалося встановити точне місце, де відбулася розмова двох провідних діячів української політичної еміграції, проте було відомо, що ця зустріч сталася не в Аугсбурзі. За цілком таємними оперативними відомостями 2-го Головного Управління МГБ СРСР, які 21 грудня 1948 р. з Москви було надіслано у Київ заступникові міністра державної безпеки УРСР генерал-майору Дроздову, того дня на зустріч із Степаном Бандерою Данило Скоропадський прибув у супроводі полковника М. Яніва, полковника В. Євтимовича, доктора В. Яніва, В. Сегейди, Р. Калюжного і добродія Колесника. Звісно ж, ця подорож гетьманича перебувала під пильним наглядом з боку радянських спецслужб. Так, у вказаному таємному повідомленні МГБ СРСР зазначалося, що підсумком переговорів між Д. Скоропадським і С. Бандерою «була досягнута угода про співробітництво “Союзу гетьманців-державників” і ОУН-бандерівців в “Українській Національній Раді”»¹⁸².

С. Бандера запевняв Д. Скоропадського, що він і надалі підтримує зв'язки з повстанцями в Україні та поза її межами, і вони готові до співпраці з гетьманцями в майбутньому великому конфлікті з комуністами.

Степан Бандера

180 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 99.

181 - Горобець І. Гетьманич Данило Скоропадський // За всенародну єдність. – Торонто, 1983. – С. 132.

182 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 94.

Зі свого боку Д. Скоропадський повідомив С. Бандері, що вжив заходів для пом'якшення ставлення до бандерівців з боку влади Великобританії та у тому напрямі, аби не позбутися підтримки англійського уряду. С. Бандера був задоволений перемовинами і вони «розійшлися привітно». Згодом, внаслідок зусиль гетьманича, бандерівська ОУН отримала левову частку британської підтримки¹⁸³. В перспективі ж саме Д. Скоропадський багато в чому забезпечив просування і розвиток діяльності у Великій Британії ще й Антибільшовицького Блоку Народів (АБН).

Щоправда не усім українським консервативним колам було до душі зближення Д. Скоропадського з С. Бандерою. Зокрема тоді ж І. Лисяк-Рудницький опублікував у листопаді 1948 р. у газеті «Неділя» першу частину своєї статті під назвою «Дилема гетьманського табору», у якій, як сам записав у щоденнику 12 листопада того ж року, саме під звістку про зустріч керманіча СГД з провідником ЗЧ ОУН, гостро критикував гетьманців за спілку з націоналістами-бандерівцями¹⁸⁴.

Прикметно, що той же І. Лисяк-Рудницький, якого 1940 року було виключено з лав СГД, дивувався, що внаслідок цієї своєї статті не відбулося пресової полеміки з боку гетьманців (попри схвальну реакцію на нею з боку унерівців-республіканців, зокрема й А. Лівицького). Чекав І. Лисяк-Рудницький й відповіді безпосередньо від Д. Скоропадського, якому він переслав ті числа «Неділі» зі статтею та коротким листом від себе до гетьманіча¹⁸⁵. Проте, судячи зі щоденникових записів І. Лисяка-Рудницького, Д. Скоропадський так і не відписав йому з цього приводу, хоч той і зазначав у своїх записах щонайменші приватні новини про гетьманіча, як от враження про керманіча Гетьманського Руху від М. Рудницької¹⁸⁶ (запис від 14 січня 1949 р.): «Мама ба-

183 - David C. S. Albanese. In Search of a Lesser Evil: Anti-Soviet Nationalism and the Cold War. – Boston, Massachusetts: Northeastern University, 2015. – С. 187–188.

184 - Лисяк-Рудницький І. Щоденники. – К.: Дух і Літера, 2019. – С. 384.

185 - Там само. – С. 395.

186 - Мілена Рудницька (1892–1976) – відома західноукраїнська суспільно-політична діячка, мати Івана Лисяка-Рудницького, доктор філософії і педагогіки, професорка Високого педагогічного інституту у Львові. Депутатка до польського Сейму від УНДО (1928–1935), делегатка від західних українців до Ліги Націй у Женеві (1928–1934), голова Світового Союзу Українок (від 1934), редакторка журналу «Жінка» (1935–1939), засновниця і голова Українського Допомогового Комітету (1945–1950), представниця Української Національної Ради у

чила й говорила коротко з Данилом Скоропадським. Каже, що робить дуже позитивне враження: не тільки гарний мужчина, але й милою, тактовною та розумною поведінкою»¹⁸⁷.

Окрім того й сам верховний керманич Гетьманського Руху відвідав також табори для переміщених осіб у Фраймані та Аугсбурзі. То не були формальні зустрічі, а теплі й часто зворушливі стосунки між українцями і гетьманичем, адже він не лише опікувався долею таборян-українців з числа переміщених осіб, а й з багатьма з них вів особисте листування, як і з різними організаціями, офіційними особами і державними діячами, що переймалися наданням матеріальної і правової допомоги інтернованим після Другої світової війни¹⁸⁸.

6 листопада 1948 р. о 16-й годині Д. Скоропадський у супроводі колишнього начальника Генштабу за часів Гетьманату 1918 р. полк. О. Сливинського відвідав вже DP-табір «Зомме-Казерне» у м. Аугсбург в Баварії. Біля таборової брами його зустріли багато мешканців самого табору, українці з міста, представники адміністрації та управи табору, члени СГД, пластуни, СУМівці, а також численні прибулі з таборів і міст Діллінген,

Пластунка вітає гетьманича Данила Скоропадського (1948 р.. Аугсбург)

Швейцарії (1948–1950).

187 - Лисяк-Рудницький І. Щоденники. – К.: Дух і Літера, 2019. – С. 401.

188 - Йдеться, передовсім, про UNRRA, під юрисдикцією якої до 1947 р. перебували усі переміщені особи, а згодом і про Центральне Українське Допомогове Бюро в Лондоні, Український Допомоговий Комітет (діяв у Великій Британії, Бельгії, Парагваї та інших країнах), Українське Товариство Червонохресної Допомоги Біженцям у Берліні та інші. Від 1947 по 1952 рр. переміщені особи (DP – displaced persons) переселялись до країн, які дали згоду прийняти репатріантів, головним чином до США, Канади, Великої Британії. Більша частина переміщених осіб з числа українців, що перебували на теренах Німеччини, повернулась до Радянського Союзу. Приблизно 250 тис. українців відмовились повертатись до СРСР. Близько 110 тисяч виїхали пізніше до США. Значна кількість виїхала також до інших країн, майже 25 тисяч залишились у Західній Німеччині [Кугай В. Данило Скоропадський у таборі «Зомме-Казерне» в м. Аугсбург (Німеччина): епізод з життя української еміграції // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 7. – С. 182].

Новий Ульм, Ашаффенбург, Регенсбург, Мюнхен та інших. Від імені усіх таборян гостя вітав проф. Лисинецький, а представниця від молоді Карташевська піднесла букет живих квітів.

На спортивній площі, де в той час відбувалися футбольні змагання за першість американської зони, гетьманича привітала делегація Ради фізичної культури. Головним розпорядником зустрічі був полк. М. Янів, який запросив Д. Скоропадського до сповнених людом православної та греко-католицької церков на урочисті богослужіння на його честь.

Архієпископ Полтавський і Кременчуцький Ігор відправив у Свято-Покровській православній церкві під спів церковного хору молебень «за многотраждальну Матір нашу Україну, воїнство її, за рабів божих Олександрю і Даниїла» і проголосив проповідь. Після цього уся людність перейшла до греко-католицької церкви, де отець-декан Пилипець під молитву «Владико неба і землі» з опери «Запорожець за Дунаєм» відслужив молебень перед гетьманичем, який сидів за приготованим столом, вкритим червоним оксамитом.

Далі у таборівій Раді Д. Скоропадський приймав численні делегації від таборового населення, а після цього попрямував з поштою до театру, де на нього вже чекало декілька тисяч людей, що вітали гостя кількарразовими вигуками «Слава!» і вітання хлібом-сіллю від голови громадського комітету, доктора К. Кришевського. Зайнявши місце за столом на підвищенні, що було удекороване чудовими гуцульськими килимами, гетьма-

нич прийняв вітання від представників різних делегацій: від «Пласту», студентської молоді, безпартійного громадянства тощо, від селян-хліборобів, що прибули з м. Новий Ульм у кількості 40 осіб, а від табору м. Діллінген проф. А. Моска-

ленко підніс у дарунок скриньку гуцульської роботи, з гарною козацькою люлькою в ній, і вишивану хустку.

Увечорі в таборовому театрі відбулася зустріч із населенням з численними привітаннями, підношенням квітів і промовою гостя. Зала театру була сповнена духових переживань. «Немов якась хвиля по тій групі пробігає – люди розступились і дали дорогу двом молодим людям у військових одностроях, але без рангових відзнак. Молоді люди вояцьким кроком “в ногу” підходять, немов на команду зупиняються і коротко складають привіт: “В імені Української Повстанчої Армії вітаємо Вашу Світлість, Ясновельможний Гетьманичу й засвідчуємо нашу відданість та чекаємо наказів і допомоги воюючій Україні!” – коротка пауза – Гетьманич пильно дивиться представникам воюючої України в очі і відповідає одним тільки словом: “дякую”, вклавши в це слово всю силу почуття. Далі – короткий стиск руки, у молодих вояків спалахують в очах вогники вдовolenня – зрозуміли, що означала подяка! – військовий пів-поклін, зворот “кругом”, два – три кроки в напрямку до групи делегатів і в ній зникають... А театр спалахує таким вогнем ентузіазму, такими оплесками й окликами:

“Слава! Хай живе Гетьманич”, “Хай живе УПА!”, що здавалося, ця буря оплесків та окликів зірве в театрі стелю!», – змальовував ці події у спогадах полк. В. Євтимович¹⁸⁹.

У своєму слові до присутніх Д. Скоропадський говорив про єдність українців, про хліборобський клас, про воюючу Україну, про значення Національної Ради тощо. Його

Данило Скоропадський у DP-таборі «Зомме-Казерне» (м. Аугсбург, Баварія) з представниками СГД, СУМ, Пласту та УПА. На світлині: архієпископ Ігор, Д. Скоропадський, о. декан Пилипець (сидять); О. Дрогобицький, М. Шашкевич, В. Лучкань, М. Ганушевський, Р. Боднар, З. Вітенко (стоять)

189 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 3, спр. 2787.

промову, що переривалася бурхливими оплесками і вигуками: «Слава! Хай живе гетьманич Данило!», зала завершила тривалими оваціями і спільним співом національного гімну.

Після театру Д. Скоропадський у супроводі представників таборового самоврядування, гетьманців і духовенства відвідав приміщення Української Вільної Академії Наук, де його зустрів вчений секретар проф. В. Міяковський з колегами. Саме УВАН стала правонаступницею Української Академії Наук (УАН) закордоном, яку заснував у 1918 р. гетьман Української Держави П. Скоропадський. Після розмови з вченими, гетьманич отримав від УВАН свіжу збірку наукових праць і пообіцяв віднайти серед українців за океаном грошову допомогу для Академії.

Урочиста вечеря на честь Д. Скоропадського у DP-таборі «Зомме-Казерне» (м. Аугсбург, Баварія)

У сусідньому ж блоці на нього вже чекали на скромну таборову вечерю зі склянкою вина і келихом пива представники Спілки Української Молоді (СУМ). Від селян-хліборобів запальну промову виголосив Скляренко та від гетьманців проф. В. Гришко. За цим з напутнім словом до присутніх звернувся Д. Скоропадський, по якій

зала знову заспівала національний гімн, а владика Ігор стоячи виголосив молитву. На завершення, вечері гетьманич знову роздавав автографи, фотографувався й все іще приймав представлення, зокрема й талановитого поета В. Барку та директора театру-студії, артиста Й. Гірняка.

Ось як писав про своє враження від перебування Д. Скоропадського у баварських DP-таборах член бандерівської ОУН: «Тому тиждень був у нас гостем Гетьманич Данило, промовляв у залі театру до народу й усі його радо вітали. Всі організації зложили йому привіти й пам'яткові подарунки, крім соціалістів. Вечі-

ром відбулася спільна вечерея, на якій і я мав честь бути гостем. Сам Данило дуже симпатична людина і загально зробив на всіх дуже симпатичне вражіння, всі формально позалюбувалися в нім. Його промова видержана в дусі консолідаційнім і будуючим. Лишив по собі дуже миле вражіння і хто його бачив, той мусив виявити йому симпатію.

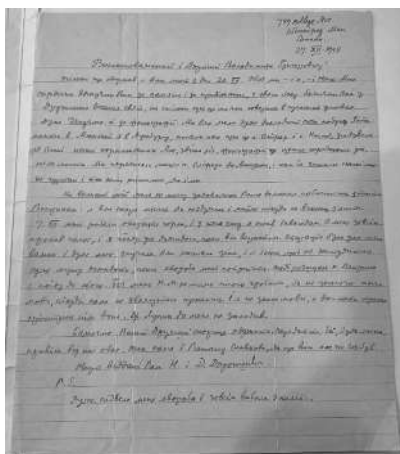
Висококультурна, ідейна з виробленими товариськими та політичними відносинами людина. Він гідно міг би репрезентувати Український Нарід»¹⁹⁰.

У листі до Д. Дорошенка від 20 грудня 1948 р. В. Лучкань, який у DP-таборі «Зомме-Казерне» в Аугсбурзі мав особисті зустрічі і розмови з Д. Скоропадським, писав, що «Гетьманич Данило зробив на всіх надзвичайне враження і мав великий успіх, це було щось спонтанного, чого описати неможна»¹⁹¹.

Ще більш захоплено відгукувалися про ті зустрічі гетьманці. Так О. Гончаренко у листі від 9 листопада 1948 р. до полк. М. Семирозу-ма в голландський Гільверсум захоплено писав: «В нас тут була свого рода “коронація”».

Тобі вже, певно, писав Варфоломей [Євтимович] про приїзд Гетьманича Данила та про той тріумф, який ми пережили тут! Це була красаота!...

...Скажу коротко, що ми сподівалися користи з приїзду Його до нас, але більше для себе, для нашої організації, але вийшло – величезна користь для всієї нашої справи. Не лише наші прихильники та симпатики стали нашими друзями, а вороги – похилили свої дурні голови у наш бік!

Лист Д. Дорошенка до В. Лучканя від 27 грудня 1948 р.

190 - Український Робітник. – 1948. – Ч. 50. – 17 грудня.

191 - Особистий архів Володимира Лучканя (США).

Кожне Його слово, кожний рух, ба, сама поява викликала ентузіазм. Так, це той, кого нам бракувало до цього часу! – чути було скрізь, де тільки станеш, де тільки повернешся»¹⁹².

Увечері того ж дня у супроводі полковників А. Кмети і М. Яніва Д. Скоропадський виїхав автом до залізничної станції на потяг «Мюнхен – Франкфурт – Дортмунд»¹⁹³, потім гетьманич відвідав могилу батька-гетьмана у Вісбадені, а звідти вже відправився до Лондона в Англію¹⁹⁴.

Радянські спецслужби, які пильно відстежували мандрівку Д. Скоропадського також високо оцінили її наслідки й висновували, що завдяки цій поїздці він набув багато прихильників серед різних політичних кіл. «Це виявилось, не стільки в тому, що на офіційних прийомах його вітали представники націоналістів, але особливо в тому, що виникла тенденція бачити у ньому символ національного об'єднання. Партійні супротивники гетьманців також опинилися на боці Скоропадського.

Крім того, його зовнішність, дипломатичний такт, ораторський таланти сприяли набуттю ним особистих прихильників (говорячи про прилив в організацію гетьманців жінок). Бандерівцям приписують фразу: «Якби наш Бандера був таким, який гетьманич»», – зазначалося у цілком таємній довідці МГБ СРСР з Москви у Київ від 17 січня 1949 р. під назвою «Про перебування Скоропадського Данила у Західній Німеччині»¹⁹⁵.

Принагідно до вищевказаного, зазначу на одному епізоді. 20 травня 1948 р. гетьманівна Єлисавета написала братові у Лондон листа, до якого додала вирізку з опублікованого у Мюнхені перекладу інструкції, оприлюдненої в *Baltic Review* та *East Europe*, що мала би загострити увагу Д. Скоропадського до питання національної єдності та політичної спілки українців в

192 - Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 16.

193 - Після від'їзду Д. Скоропадського з Німеччини, як засвідчував А. Москаленко, у листопаді 1948 р. в Аугсбурзі у DP-таборі «Зомме-Казерне», під блоком "С" у підвалі, на ухвалу однієї партійної «Трійки», були спалені плівки зафотографованих зустрічей гетьманича з народом у Мюнхені, Фраймані, Аугсбурзі, в церквах тощо [Батьківщина. – 1960. – Ч. 23–24. – 2 липня].

194 - Українська Трибуна. – 1948. – 28 листопада.

195 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 99.

еміграції¹⁹⁶. В інструкції кремлівських спецслужб йшлося про необхідність викликувати господарську і політичну незгоду і ворожнечу між утікачами різних національностей, що повинно знаходити висвітлення у пресі. Культурна діяльність біженців мала би бути паралізованою. З цією метою потрібно було заохочувати (в тому числі й через пресу) ігнорантів і тупих осібняків до вимагання керівних посад, дбаючи про те, аби їхні публічні писання, які не можуть зашкодити комуністичній ідеї, мали першенство у пресі утікачів. Крім того ставилося завданням викликувати скандали серед біженців, які б залишали у світової громадськості враження, що утікачі від Советів, це негативний для їхніх країн елемент. Слід було усілякими способами знецінювати біженців в очах представників тих держав, які прагнули б дозволити їм іммігрувати, наприклад до Канади, США, Аргентини, Бразилії тощо. Також вказувалося на необхідності поглиблювати роз'єднання між католиками, греко-католиками і православними.

Ставилося також завдання усілякими способами руйнувати економічну базу біженців, збільшення числа кримінальних злочинів в DP-таборах, посилення загальної недовіри і зневіри між мешканцями таборів та управами, провокувати адміністрацію табору і поліцію до несправедливих і жорстких вчинків чи покарань. На керівні посади в адміністраціях та управах DP-таборів потрібно було висувати неінтелігентних, аполітичних і неосвічених людей, яких можна використати в інтересах СРСР.

Найбільше зусиль вказувалося звернути на те, аби викликати ворожнечу між біженцями та альянтами (альянтську поліцію слід було переконати, що утікачі – це кримінальні елементи). Так само потрібно було змінити приязнь на ворожнечу між біженцями та їхніми закордонними опікунами. Щодо преси біженців мало бути вживано такої тактики: на місце боротьби проти комунізму має прийти боротьба всередині різних національних груп. Росіян слід було штовхнути проти українців, українців проти поляків і тому подібне. Усю емігрантську пре-

196 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 86.

су потрібно було компрометувати і знеславлювати; так само слід було чинити з людьми, що у цій пресі працювали¹⁹⁷.

Де б не був гетьманич і перед якою публікою не виступав би, у всіх своїх промовах він неодмінно закликав українців до єдності та політичної згуртованості, проте за умов нового вихору протистояння серед еміграційних таборів його зусилля виявлялися марними, надто – у суперечностях з республіканцями від ДЦ УНР. Тоді ж, як зауважувала розвідка США, «за для збереження свого престижу Бандера вступив у переговори з Данилом Скоропадським, головою Гетьманського Руху, з метою координації діяльності двох організацій в українському політичному полі», про що згодом було оголошено щодо досягнення розуміння між цими політичними таборами¹⁹⁸.

197 - Baltic Review. – 1947. – November 28; East Europe. – 1947. – № 162. – December.

198 - The Ukrainian Element // CIA Freedom of Information Act (FOIA) Electronic Reading Room. – Special Collection. – Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act. – Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 5197c266993294098d50e5ff. – Nwcd3/75/QRPLUMB. – Vol. 1/QRPLUMB VOL. 1_0007. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201_0007.pdf. – P. 99.

Йшлося, зокрема, про можливості співпраці СГД та ЗЧ ОУН в системі координат УГВР та ставлення цих організацій до УН-Ради. Крім того вже 4–7 березня 1949 р. в Аугсбурзі на бурхливому III З'їзді ЦПУЕ бандерівці і гетьманці розкололи керуючий міжпартійний блок і фактично захопили керування цією Організацією (переобраний голова ЦПУЕ В. Мудрий лише тиждень пробув на своїй посаді, після чого зрезигнував, а його місце посів колишній заступник І. Вовчук)¹⁹⁹.

Суть подій полягала у тому, що тоді на голову ЦПУЕ знов переобрали колишнього голову УНДО в Галичині і колишнього віцемаршала (до вересня 1939 р.) польського Сейму Василя Мудрого, однак до Президії, Управи та до всіх інших керівних і контрольних органів увійшли тільки представники ОУН (бандерівського крила) та СГД, що й склали абсолютну більшість, і лише кілька діячів галицького УНДО. Проте ще напередодні з'їзду ЦПУЕ, на окремому зібранні представників ЗЧ ОУН, СГД та УНДО в Зомме-Касарнях було ство-

Василь Мудрий

рено політичну коаліцію, а також заготовано 13 нейтральних делегатів з англійської зони на чолі з С. Біляком. Ставленики змовників опанували Центральну виборчу комісію (її член д-р Р. Слюзар і секретар Ю. Лінгарт, що був фаховим юристом і гетьманцем) й мали стежити за процедурами зібрання, а сформована більшість створити атмосферу безкомпромісовості і нетолерантності супроти опонентів²⁰⁰.

199 - Створено "Союз Українців у Німеччині" // Свобода. – 1949. – Ч. 114. – 18 травня. – С. 1, 3.

200 - М. Д. Відокремлення від громадянства (по З'їзді ЦПУЕ) // Промінь. – 1949. – Ч. 13. – 1 квітня. – С. 4.

Таким чином коаліція з націоналістів-бандерівців, гетьманців-консерваторів і націонал-демократів, як запевняв часопис ЗЧ ОУН «Сурма», зірвала плани поодиноких партій забезпечити свої впливи й наміри «цю громадську установу перетворити на політичне знаряддя УНР»²⁰¹. Щоправда пізніше (23 грудня 1949 р.) головний секретар УНДО д-р Л. Макарушка заявив, що «справою виборів на 1-ій сесії Головної Ради ЦПУЕ в днях 4–7. III. ц. р. Президія УНДО ані перед сесією [ЦПУЕ], ані в часі сесії не занималася, ніякої тактики для своїх членів на ті збори не визначувала та ніякого бльоку з іншими політичними організаціями не заключувала. Ті члени партії, що у витвореній на зборах ситуації дали свою згоду на їх вибір до нововибраних органів ЦПУЕ, зробили це на власну відповідальність та без апробати зі сторони Президії Партії»²⁰². Зі свого боку соціалісти, ліві республіканці й провідні діячі УНРади та її Виконного Органу також мали своє зібрання напередодні з'їзду ЦПУЕ 3 березня в ресторані «Меркур», де розробляли свою тактику і стратегію перемоги над ЗЧ ОУН і СГД, або взагалі не допустити проведення з'їзду²⁰³.

Першого дня з'їзду голосували 49 делегатів, визнаних мандатною комісією, але вже наступного дня вісім з них залишило з'їзд. Тож третього дня зібрання голосував 41 делегат, з яких 28 склали пересічну більшість, 9 – пересічну меншість, 3 делегати утрималися від голосування²⁰⁴. Усього ж за три дні З'їзду у ньому взяли участь бл. 200 промовців. Блок лівих програв: соціалісти, УНДС (група з УНР та УЦК), СЗСУ, УРДП (під кермом І. Багряного) та ОУН (під проводом полк. А. Мельника). До управлінських органів ЦПУЕ було обрано людей з кіл ОУН (під проводом С. Бандери), СГД (під керманництвом Д. Скоропадського), УНДО та лояльних до них безпартійних²⁰⁵.

201 - III З'їзд ЦПУЕ // Сурма. – 1949. – Ч. 3. – 31 березня. – С. 21.

202 - Макарушка Л. Заява // Промінь. – 1949. – Ч. 13. – 1 квітня. – С. 2.

203 - Звичайна подія і великий галас // Сурма. – 1949. – Ч. 3. – 31 березня. – С. 19.

204 - Українська Трибуна. – 1949. – 20 березня.

205 - Склад управи ЦПУЕ: голова – В. Мудрий, перший заступник – І. Вовчук, другий заступник – І. Павличковська, генеральний секретар – З. Пеленський; члени Управи: Я. Дзиндра, Р. Слюзар, М. Глобенко, М. Овчинник; заступники членів Управи: Г. Дутко, Ю. Бобровський, М. Хустинський, К. Годованець. Контрольна

Через короткий час В. Мудрий виїхав на постійний побут до Америки й, відтак, передав очільництво в УНДО інж. Юліяну Павликовському, а головування в ЦПУЕ – до рук свого першого заступника Івана Вовчука²⁰⁶. Таким чином ЗЧ ОУН і СГД здобули повний контроль над ЦПУЕ²⁰⁷. При цьому, однак, не підтримувалося ніякої співпраці Гетьманського Руху з Державним Центром УНР в екзилі.

* * *

Союз Гетьманців-Державників не включився 1948 року до системи УНРади. Суперечка з екзильним проводом УНР загострилася після того, коли ДЦ УНР, створивши у липні 1948 р. Українську Національну Раду (УНРаду), проголосив її єдиним представницьким органом українського національно-визвольного руху в еміграції. В континентальній Європі становище СГД щодо УНРади серед української громадськості у DP-таборах найбільш наполегливо і широко просували гетьманці В. Гришко та

Відзнаки Союзу Гетьманців-Державників для осіб, що належать до Гетьманського Руху

Комісія: В. Блавацький, В. Болюх, М. Базилевський, С. Галамай, К. Громов; заступники Контрольної Комісії: О. Діхтяренко, о. В. Бойсак. Центральна Виборча Комісія: Ю. Лінгарт, Є. Лозинський, Я. Рак, М. Коновалець, І. Подригуля, Б. Волянський, І. Винник, о. М. Харина; заступники: Я. Ємець, В. Повзанюк, О. Городинський, Р. Борковський. Президія Головної Ради: В. Плющ (голова), П. Шумейко, О. Соколишин, В. Гришко, В. Давиденко. Голова Найвищого Суду – Т. Мацьків.

206 - Відгук недавніх зборів Ц.П.У.Е. в Німеччині // Українські Вісти. – 1949. – Ч. 20. – 24 травня. – С. 2.

207 - Натомість їхні супротивники 7 травня 1949 р. в Аутсбурзі створили конкуруючу організацію – Союз Українців у Німеччині (СУН), який опирався на індивідуальному членстві, а не на таборах ІРО. Головою СУН став інж. В. Ржевський (Фюрт), його заступником – адвокат М. Рибак (Мюнхен), головним секретарем – Я. Маковецький (Мюнхен). Членами Головної Управи були обрані: інж. О. Мелешко, І. Базюк, ред. М. Задорецький, проф. Х. Рябоконь; заступниками: проф. М. Зубович і д-р Б. Гнатевич. Контрольна Комісія: проф. М. Смолянський (голова), М. Бігун, Б. Левицький (заступники – Ф. Кордуба і полк. В. Тачерський). Громадський Суд: М. Хробак (голова), З. Городинський, І. Ващенко, проф. Д. Соловій та А. Повх. Таким чином керівництво СУН тоді склали представники УНДО, УНДС, УРДП, СО та ОУН(м).

В. Євтимович, доводячи неправочинність і недоцільність існування ДЦ УНР в екзилі²⁰⁸.

Гетьманцям пропонувалося чотири місця в УНРаді й одне – секретаря її Президії²⁰⁹. Частина діаспорного громадянства ставила у провину в цьому розколі усім основним гравцям того часу. «Як звісно, еміграційна група Союзу Гетьманців-Державників поки що не вступила в склад Укр[аїнської] Нац[іональної] Ради на скитальщині. Вина в тім – нашу думку – по обох боках українських соціалістів різної масти та зв'язаних з ними націоналістів табору полк. Мельника, як і Гетьманців, що становлять справу не політично, а ідеологічно – цебто не як квестію практичної політики, а як питання принципів ідеології. На наш погляд вони могли і повинні були прилучитись до УНРади з відповідними застереженнями та могли, будучи в ній, переперти такі зміни, які вказані і які лиш скріпили б українську єдність і авторитет [УН]Ради», – нарікав у жовтні 1948 р. філадельфійський часопис «Америка»²¹⁰.

При цьому українська ліва еміграційна преса виступила з критикою позиції СГД щодо УНРади. «Українська громадська думка із здивованням стежила за тими манівцями, якими почали йти гетьманці після створення УНРади. Тривога на долю цієї політичної групи збільшувалася тому, що вона досі брала участь у консолідаційних заходах, підтримувала їх і завжди підкреслювала свою готовість йти до компромісів та солідарної співпраці з іншими політичними середовищами.

Ці дотеперішні, віримо щирі наміри, раптом рішуче припинились після створення УНРади та її Виконного Органу, які не були побудовані так, як цього ця єдина група хотіла... Замість доброзичливої та конструктивної критики всередині УНРади, гетьманці пішли непопулярним шляхом “блискучого відокремлення”, проти якого донедавна самі боролися. Здорова громадськість рішуче zareагувала на жалюгідні наклепи п. Марчен-

208 - ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 30, арк. 5.

209 - Баран С. Після першої сесії Національної Ради // Свобода. – 1948. – Ч. 197. – 25 серпня. – С. 2.

210 - Америка. – 1948. – 22 жовтня.

ка у “Світанку”²¹¹ та безвідповідальні виступи горе-політика п. В. Євтимовича, – нарікав, зокрема, зальцбурзький тижневик «Промінь».

– І саме в цю хвилину, коли загальна думка чимраз більше засвоювала собі погляд, що гетьманці ледве чи зійдуть з шляху “блискучого відокремлення”, – приїхав п. інж. Данило Скоропадський, який не раз, гадаємо щиро, висловлювався про пекучу потребу з’єдинення всіх українських сил. Це ж саме було ним недавно навіть і задекларовано. А тому, у зв’язку з його приїздом, і виникають певні надії, що він, енергійна та найавторитетніша серед гетьманців особа запровадить порядок всередині організації СГД (Союзу Гетьманців Державників), подолає всі хворобливі явища в ній та виведе її на правильний шлях. Ще невідомо чи пощастить Д. Скоропадському прочистити атмосферу та перевести деяку внутрішню реорганізацію СГД. А тому покищо немає жодних підстав, крім окремих поголосок та повідомлень деяких охочих до сенсацій газет, розглядати рішучі зміни у ставленні гетьманців до УНРади, як доконаний факт»²¹².

Зокрема полк. В. Євтимович 5 вересня в ДР-таборі «Лаґард» в Ашаффенбурзі різко виступив проти претензій УНРади на спадкоємця української державності в еміграції, а згодом разом з проф. В. Гришком у Регенсбурзі, коли оголосили, що СГД перебуває в опозиції до УНРади²¹³.

Особливо обурював республіканців-соціалістів лексикон епітетів тексту І. Марченка, в якому він вказував, що Українська Національна Рада – це «непеконливий факт», збір числом політичних партійок, вплив яких не поширюється поза межі їхнього власного членства», що вона має «позалаштунково-змовницький характер», витвір «незаконний» і «недемократичний», що це «вертепно-комедійне дійство», орган «обмежений мізерним числом і невисокою якістю представництва політичних пар-

211 - «Світаною» – шестисторінковий часопис Місцевої Організації СГД табору ім. Гетьмана Богдана Хмельницького в Гайденау, що виходив під редакцією Івана Марченка.

212 - Куди підуть гетьманці? // Промінь (Зальцбург). – 1948. – Ч. 34. – 26 листопада. – С. 1.

213 - Ю. С. Дивна співпраця // Промінь. – 1948. – Ч. 30. – 27 жовтня. – С. 3.

тій» і що це «підпільно-змовницька мафія», а ухвали її – «злочинні» тощо.

Тож подібну риторику УНРівцями було затавровано як більшовицьку диверсію І.Марченка, що підступом втілювався у лави гетьманців місцевої організації СГД в Гайденаві і приступив до виконання своєї злочинної зрадницької роботи. При цьому адепти УНР висловлювали переконання в тому, що «компетентні чинники Союзу Гетьманців-Державників дадуть своє становище до видання, що підшивається під їхнє ім'я, бо ми не можемо собі уявити, щоби партійне засліплення і нетерпимість політичного середовища, – що так часто пригадує про свої етичні і моральні основи християнської любові і братерства, – могло мати в собі стільки злоби і ненависти, щоби власними руками бурити те, за що зложили життя і дали безмежні жертви труду мільйонні маси українського народу. Ми віримо в те, – зазначалося УНРівською пресою, – що під іменем політичного середовища, яке має всі дані включитися в співпрацю в визвольній боротьбі українського народу, большевицька агенатура хоче проводити своє ганебне діло, і що здорові елементи гетьманського середовища дадуть належний відпір і осуд її запродацям»²¹⁴.

Данило. Олександра, Марія та Олена
Скоропадські (Оберстдорф, 1948 р.)²¹⁵

На це СГД на чолі з Д. Скоропадським виступив із заявою, в якій чітко висловив позицію гетьманців щодо тієї ролі, котру УНРада мала відігравати як дійсно представницький орган усієї української громадськості на чужині. Гетьманці наголосили, що республікансько-соціалістичну концепцію УНР поділяють не усі українці. Відтак СГД вимагав, що для того, аби УНРада набула

214 - Перші атаки большевицької агентури на Укр. Нац. Раду // Промінь. – 1948. – Ч. 20. – 18 серпня. – С. 1.

215 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3077, арк. 3.

справді рівня загальнонаціонального політичного центру, вона мусила б вийти за рамки вузьких соціалістичних і республіканських рамок з диктатурою лівих еміграційних демократів.

Тож провід Гетьманського Руху у своїй «Заяві Союзу Гетьманців-Державників в справі консолідації українських політичних сил на еміграції» від 12 квітня 1949 р. наголосив на «непрезентативності УНР» і запропонував структурно реорганізувати УН-Раду й формат поданого СГД проєкту «Верховного Керівництва» через представництво усіх чотирьох політико-ідеологічних політичних сил (УНР, ОУН(с), ЗЧ ОУН, СГД), що сповідували основні державно-визвольні концепції в еміграції й виразниками яких були чотири особи: А. Ливицький (республікансько-ліберально-соціалістично-марксистівська), С. Бандера (революційно-народницька), А. Мельник (провідницько-націоналістична) і гетьманич Д. Скоропадський (трудова монархія).

Гетьманці також наполягали, що окрім «Верховного Керівництва», мали б діяти Національна Рада, створена «шляхом виборів або анкетним порядком», та Виконний Орган, як екзекутива Національної Ради²¹⁶. Проте таку пропозицію було відкинуто. При цьому показове ігнорування гетьманцями УНРади було й демонстративним, що виявилось у тому, що вищевказану заяву СГД було передано до неї через В. Мудрого, проте адресувалася вона йому не як заступнику голови Виконного Органу УНРади, а як голові Центрального Представництва Української Еміграції.

Гетьманці також виробили й відповідне «Роз'яснення» своєї позиції, скласти яке ще під час свого pobuty в Німеччині наприкінці 1948 р. доручив Д. Скоропадський відповідно до його власних вказівок. «Українське Громадянство на еміграції стоїть перед ніби доконаним фактом узгодження міжгрупової політики й узгодженням співпраці всіх українських політичних угруповань в рамках давніше запроектованої й нині ніби-то створеної “Української Національної Ради”, та, як це відомо, – без участі в тих політичних комбінаціях Союзу Гетьманців-Державників.

216 - ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 30, арк.8; Ранок. – 1949. – 24 квітня.

На цьому місці додаємо – без участі групи УГВР, що нині діє окремо від ОУН-Б та групи повсталі в днях 6–8-го травня “Союзу Земель Соборної України”, – зазначалося в «Роз’ясненні».

– Союз Гетьманців-Державників з повною свідомістю відповідальності може освідчити, що в цілях досягнення згоди, йдучи на найбільші компроміси й уступки, він не міг і не може піти на єдиний лише компроміс, а саме: на компроміс із речами та явищами, що стоять у противенстві з його розумінням і почуттям законності, національної гідності й сумлінням СГД не переступить!»²¹⁷

Мотивами, в силу яких СГД не міг пристати на концепцію УНР, на базі якої прийшло до створення Українського Державного Центру в еміграції, були такі:

I. УНР, будучи витвором наскрізь революційним, ніколи не була затверджена (легітимізована), як законна для України форма державності, таким законодавчим актом, як постанова єдино управнених до видання такого закону Всеукраїнських Установчих Зборів. Тож цей факт заперечував будь-яку легітимність концепції УНР, на яку нібито легітимну законність посилаються її прибічники.

II. Уенерівська концепція, як концепція революційна, не має підстав претендувати на легітимність свого постановня та правосильність ще й тієї причини, що в часі свого перебування й діяння в Україні вона не здобула фактичного визнання й через те не мала підтримки українського народу, а тому й не змогла здобути його визнання і підтримки від світових держав. Завинила тому фатальна політика тогочасних, як правило – соціалістичних, урядів УНР, що в засадничих напрямках нічим не відрізнялася від політики більшовицької й цим однаково дезорганізувала як своїх, так і чужих, через що останні окреслили Директорію УНР як “большевиків другої сорти”. Визнання ж УНР з боку Польщі тривало лише короткий час, позаяк те “визнання”, зауважували гетьманці, було корисне і потрібне тільки для самої ж Польщі: від квітня 1920 р. (Варшавський договір) і

217 - Роз’яснення // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 19.

Члени СГД у DP-таборі в Новому Ульмі (29 грудня 1948 р.)

до жовтня 1920 р. (Ризький договір). Відтак стверджувалося, що, як випливає з тексту того договору, то не було визнання конкретно-реальної Української держави, а лише визнання права України на державність і тільки-но у формі УНР та під зверхнім проводом С. Петлюри.

III. Наслідком програної війни з радянською Росією прийшло до жахливого панування в Україні московських більшовиків. Відповідальність за всі злочинства, яких доконала в Україні Москва, гетьманці однаковою мірою покладали і на провідні чинники УНР, які ту війну програвши, допустили до завоювання України Росією. Тож у провину УНРівським діячам закидалася втрата української державності та ствердження їхнього невміння організувати державність.

IV. Традиції УНР, на які люблять посилатися її прибічники, то є традиції перманентної революції для самої революції, з яких вона повстала, й традиції політичного аматорства, з яким вона діяла в минулому, та яке є завдатком на невдачі й поразки в майбутньому.

V. Провід політичної концепції УНР складають ті самі люди, в переважній більшості – соціалісти-марксисти, що довели цю політичну концепцію до воєнної поразки та до катастрофи української державності у 1917–1920 рр. І це при тому, що українці, що зазнали найгіршого пекла в УСРР, саме слово “соціалізм” сприймали з ненавистю та огидою.

VI. Визнати політичну концепцію української державності у формі УНР на чолі з тими людьми, які очолювали її в минулому, означало б санкціонувати й перебрати на себе усі зобов'язання УНР. Зокрема й визнати у всій повноті шкідливий для України “Варшавський договір” С. Петлюри з поляками, підписаний А. Лівицьким, укладений потай від українського народу та на його шкоду, тобто – визнати відступлення Польщі Галичини, Волині, Полісся, Підляшшя, Холмщини, Засяння й Лемківщини (162 тис. кв км одвічно української землі з понад 12 млн українського населення), зректися соборності українських земель, визнати великоземельним польським магнатам упривілейоване й непорушне право власності в Українській Державі.

VII. Нечуваним політичним дивоглядом, крім того, вважався той факт, що колегіальний орган, яким мала б бути Директорія, у той час складався з одного “голови” тієї в дійсності неіснуючої Директорії, дарма, що цього становища й пов'язаного з ним офіційного титулу не встановлював і не встановив ніякий закон. Подібно ж не встановлено було законним порядком і посади та титулу президента УНР, з якого одночасно користав той же “голова Директорії УНР”. Ці два факти користування з неузаконених титулів, знаменуючи сваволю їхнього носія, ставили під знак питання взагалі усіляку законність в майбутній УНР, коли б така постала, й роблячи з легітимності УНР фікцію, висміюючи її саму та її визнає в очах чужинецького світу. Смішне ж ніколи не стане поважним, заключали в СГД.

VIII. Не будши прихильником Директорії, як органу зверхньої влади в Україні, СГД вважав, що за наявності до того часу ще живих дійсних членів Директорії УНР в особах Афанасія Андрієвського, Володимира Винниченка та Андрія Макаренка,

Андрій Лівицький, що членом Директорії ніколи не був, права представляти одноособово колегіальне тіло, яким мала б бути Директорія, dokonano не мав. З огляду цього наявного факту А. Лівицький щодо вказаних дійсних членів Директорії УНР являвся узурпатором, а цим самим він власною особою заперечував усіляку і будь-яку легітимність політичної концепції УНР своєю зверхністю.

IX. Форму державного устрою майбутньої Української Держави – республіканську чи монархічну – мали би встановити Всеукраїнські Установчі Збори, а тому створення на еміграції українського державного центру у формі УНР являлося недопустимою узурпацією волі Українського Народу, отже було актом незаконним.

X. Для еміграції цілком вистачило б, вважали в СГД, окреслити істоту і функцію свого провідного органу як “Представництво чи Провід Української Соборної Суверенної Держави”, без міністерств, а лише з актуальними за еміграційних умов рефератами чи то секретаріатами на кшталт: організаційно-адміністративний, політичний, військовий тощо²¹⁸.

Відтак гетьманці заявляли: «Не відкидаючи, противно, змагаючи до узгодженої співпраці всіх українських політичних угруповань, що стоять на платформі Української Соборної Суверенної Держави, зокрема в справі створення Українського Державного Центру на еміграції, СГД твердо стоїть на засадах, виражених в його декларації з жовтня 1947 р.»²¹⁹.

Не вдалося зблизитися емігрантським чинникам і на засадах проекту ухвали міжпартійної наради, виробленому 3 березня 1949 р. д-ром З. Кузелею. Він, зокрема, «щоб позбутися розбиття й повернути єдність в суспільному секторі», пропонував для УНДО, ОУН, ЗЧ ОУН, УРДП, УНДС і СГД ухвалити на спільній нараді таку базу співпраці на терені Німеччини в рамках Центрального Представництва Української Еміграції (ЦПУЕ)²²⁰:

218 - Там само. – С. 19–21.

219 - Там само. – С. 21.

220 - На межі 1948–1949 років в Німеччині та Австрії перебувало бл. 300 тис. українців. Згідно зі статистичними даними, зібраними ЦПУЕ, в Німеччині станом на березень 1946 р. в зонах окупації західних альянтів

Зенон Кузеля

1. У суспільному житті встановлюється засаду одностайної і єдиної централі в кожній країні замешкання української еміграції, яка повстає з волі українського громадянства шляхом демократичних виборів. Політичні середовища реалізують свої ідейно-політичні заложення серед українського громадянства в здоровому змагові за демократичними засадами і через обраних громадянством представників здійснюють свої ідейні впливи на централі, оберігаючи засаду єдиної централі – на терені Німеччини ЦПУЕ²²¹.

2. Для привернення єдності в суспільному житті Німеччини вважати за доцільне поповнити відповідно до завдань і умов, що повстають перед українською еміграцією Німеччини, органи ЦПУЕ, обрані законно і правно згідно з статутом і виборчим правильником, що був ухвалений 6 березня 1949 р.

3. Скликати Головну Раду ЦПУЕ для реорганізації на засадах членства, де затвердити новий статут.

4. Існування СУН²²² вважати за недоцільне²²³.

опинилося 177 тис. 630 українців (в американській смузі окупації перебувало 104 тис. 024 українців, в англійській – 54 тис. 580 українців, у французькій – 19 тис. 026 українців). В Австрії у трьох смугах опанованих західними союзниками (американській, англійській і французькій) перебувало 206 тис. 871 українець. З тієї усієї чисельності українців приблизно 50% становили чоловіки, бл. 30% – жінки й бл. 20% – діти. Понад половини з українців творили греко-католики, а решту – православні за віросповіданням (переважна кількість їх були колишніми громадянами Польщі та СРСР, а чисельність колишніх громадян Чехо-Словаччини (Закарпаття) і Румунії (Буковина) була невеличкою [Календар-Альманах Українського Народнього Союзу на 1949 рік. – Джерсі Сіті, 1948. – С. 108].

221 - Відразу після капітуляції Німеччини в більших українських скупченнях Західної Німеччини та Австрії створилися українські комітети, іноді на базі клітин колишнього Українського Центрального Комітету (УЦК), із завданням самопомогти і самооборони, особливо від примусової репатріації. На з'їзді української еміграції Західної Німеччини в Ашафенбурзі 1 листопада 1945 р. було створено Центральне Представництво Української Еміграції (ЦПУЕ) з осідком в Аугсбурзі, яке об'єднало місцеві українські громадські організації (перший голова – В. Мудрий); в англійській і французькій окупаційних зонах діяли крайові представництва української еміграції (в англійській зоні від 1947 р. – Український Центральний Допомоговий Комітет); в Австрії діяло Українське Центральне Допомогове Об'єднання з осідком в Інсбруку.

222 - Союз Українців у Німеччині (СУН) з осідком у Мюнхені було створено 1948 року. Він мав завдання, подібні до завдань ЦПУЕ.

223 - АЦДВР, ф. 23, т. 5.

Гетьманці категорично відкинули пропозицію УНРади щодо скликання міжпартійної наради. Так, зокрема, показовою у цьому сенсі є заява, підписана виконуючим обов'язків начальника Гетьманських організацій на Німеччину і Австрію Андрія Швеця та секретаря Мартина Прозорівського:

«До Української Національної Ради.

Доводимо до відома Українській Національній Раді, що ми не можемо взяти участі на Вашій міжорганізаційній нараді по наступним причинам:

1. Світовий Конгрес українців це організація до українців всього світу без огляду на їх політичні переконання. Українська Національна Рада є ясным і виразним речником уряду Української Народньої Республіки, тобто уряду, який присвоює собі незаконно не тільки право уряду, але ще більше, тут на еміграції передрішує форму уряду на Україні.

2. Політичну нараду, про яку говорить Ваше запрошення, може скликати лише така інституція, як ЦПУЕН або як це було перед першою Світовою війною Союз Визволення України. Іншими словами інституція, яка не в'язана політичними партійними переконаннями, а тим менше фіктивним урядом Української Народньої Республіки»²²⁴.

Протистояння уенерівців і гетьманців набуло ще більш гострої форми й дійшло до того, наприклад, що у 1949 р. до зали засідань II сесії УНРади не було допущено навіть кореспондентів, що представляли українську консервативну пресу²²⁵. Усі вимоги і пропозиції СГД та його політичного союзника – бандерівської ОУН (ЗЧ ОУН) були відхилені штучно створеною більшістю Пленуму УНРади²²⁶.

Зі свого боку Управа СГД у Німеччині та Австрії щодо засідання УНРади 23–27 червня 1949 р. поширила ще одну заяву за підписами В. Гришка та М. Овчинника, також ігноруючи її ке-

224 - Там само, т. 1.

225 - Ранок. – 1949. – 9 липня.

226 - II-га Сесія УНРади // Гомін України. – 1949. – Ч. 15. – 1 серпня. – С. 2.

рівництво (Президію) й звертаючись безпосередньої до Сесії. У ній, зокрема, вказувалося:

«Президія Національної Ради, як і Виконний Орган її до цього часу не зайняли становища до нашої Заяви, таке поступовання свідчить про небажання органів Національної Ради досягти завершення повної консолідації через включення до неї і СГД. Повідомляючи про це Пленум Української Національної Ради, Союз Гетьманців Державників, який щиро стремить до органічної і повної консолідації, підкреслює, що в разі, коли і Пленум Національної Ради не займе становища Заяви СГД, цим самим скріпиться думка, що і ціла Національна Рада не шукає шляхів до порозуміння, в наслідок чого витвориться ситуація, відповідальність за яку паде на Національну Раду»²²⁷.

На це, з подання своєї адміністративно-політичної комісії, Сесія УНРади 27 червня 1949 р. ухвалила постанову у справі участі СГД в УНРаді, в якій Президія УНРади заявила, що дійшла висновку, що з того, «що СГД відкидає рацію правного пов'язання УНРади з законами і органами УНР, впливає, СГД сам собі унеможлиблює участь в УНРаді»²²⁸. І хоча у постанові вказувалося, що УНРада готова до подальших перемовин²²⁹, проте, як свідчить зміст однієї з аналітичних записок Державного Центру УНР, «одною з головних причин, що відхиляє групу СГД від участі у державно-відповідальній акції разом з другими політичними групами, що творять нині Державний Центр УНРади, є пов'язання монархічної концепції СГД з родом бувшого гетьмана Павла Скоропадського», з чого, мовляв, «виразно видно нічим не умотивовані династичні концепції в данім випадку і в історії гетьманської України, взагалі»²³⁰. Тож таку зневагу було виявлено й публічно-показово у всіх офіційних документах УН-

227 - ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 58, арк. 51.

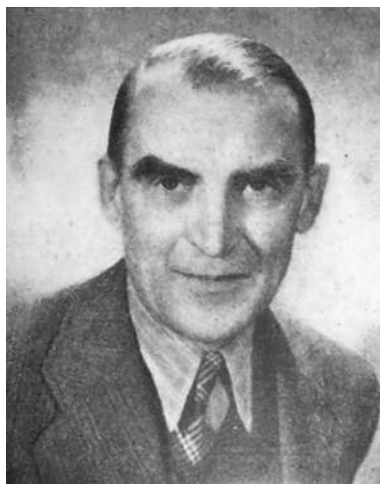
228 - Там само, спр. 30, арк. 8.

229 - «Згідно з відозвою УНРади з дня 27 червня 1949 року двері УНРади лишаються відкритими для СГД і виключно від цього угруповання залежить, коли і як воно захоче скористатися з можливості взяти участь в політично-державному центрі і в той спосіб включитися в єдиний український національний фронт» [ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 58, арк. 9].

230 - ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 30, арк. 7.

Ради, коли Д. Скоропадського не титулювалося республіканцями «гетьманичем», а називалося не більш як «інженер».

Логіку і підтекст протистояння намагався пояснити член ОУН(с) Д. Андрієвський, який визнавав, що у справі УНРади «є моменти, які можуть і мусять бути продискутовані, особливо коли мова про вдосконалення самої установи і про її діяльність», але й були її правно-моральні підвалини, які «треба уважати поза дискусією»²³¹. Цей діяч мельниківської ОУН хоч і визнавав, що неучасть гетьманців в УНРаді шкодить національно-державній справі і «відсутність там групи консерватистів

Дмитро Андрієвський

відбирає українському національному фронтові суцільність і повноту», та все ж зауважував, що самі ж «гетьманці вважають, що приступлення їх, монархістів, до цієї “республіканської” установи було би рівнозначне з їх політичною смертю»²³². Разом з тим Д. Андрієвський намагався апелювати й до того, що «італійські чи французькі монархісти належать до республіканських парламентів їх країн і тим самим себе політично не убивають» та все ж це не врівноважувало офіційні державні виборчо-представницькі органи Італії чи Франції з еміграційним, по суті громадсько-політичним, зібранням у вигляді УНРади, що представляла малу частину українського громадянства у чужині й зі штучно виділеними квотами визначеного нею ж партійного представництва²³³.

231 - Там само, спр. 40, арк. 29.

232 - Там само.

233 - Зауважу також, що по завершенні другої сесії УНРади від учаті в її діяльності відмовилася й ЗЧ ОУН, а у подальші роки з ДЦ УНР вийшли також і соціалісти, Національно-Демократичний Союз, ОУН та інші політичні партії та організації.

Натомість гетьманці, надто В. Євтимович та В. Гришко, як і націоналісти-бандерівці, розгорнули потужну роботу і пропаганду в українських таборах на території Західної Німеччини, де нівелювали й дискредитували ДЦ УНР в екзилі та не без успіху поширювали націоналістичні та консервативно-гетьманські ідеї, а також і модель трудової дідачної монархії майбутньої Української Держави²³⁴. Ще у листопаді 1948 р. Д. Скоропадський призначив інж. М. Базилевського начальником Крайової Організації СГД на Німеччину і Австрію, який керував нею до кінця 1949 р., коли 25 грудня емігрував до Монреалю в Канаду²³⁵.

Водночас у червні 1949 р. СГД разом з Лігою Визволення України (ЛВУ), ЗЧ ОУН і Братством Українців-Католиків (БУК) виступили з рішучою вимогою до КУКу вплинути на окремі пресові

234 - ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 30, арк. 5.

235 - Базилевський Микола Михайлович (8 (20) січня 1893 р., с. Стукалівка Полтавської губ. – 26 травня 1957 р., Монреаль, Канада) – український інженер, сотник Армії УД та УНР, публіцист, дійсний член НТШ, провідний діяч Гетьманського Руху. Народився у с. Стукалівці в сім'ї священника у Лубенському повіті на Полтавщині. Середню освіту здобув у Лубенській гімназії та Полтавській духовній семінарії. Згодом вчився у Київському комерційному інституті, де вступив до Української студентської громади Києва, але навчання перервала Перша світова війна. Закінчив військову школу й 1915 р. у званні старшини (поручника) вирушив на фронт. Наприкінці 1917 р. вступив до лав Армії УНР, а потім УД у 1918 р. Був командиром Кіннотної сотні 1-го Дорошенківського полку у складі Запорозького корпусу, пройшов усі етапи визвольної боротьби під командою О. Натієва, а потім – П. Болбочана. Захищав північний кордон Української Держави. На початку 1919 р. у зв'язку з хворобою тимчасово перебував поза фронтом, згодом повернувся до лав кіннотного полку Чорних Запорозжців, а потім перейшов у 1-й Запорозький кіннотно-чорний гарматний дивізіон полковника О. Алмазова, де займав посаду полкового ад'ютанта дивізіону. Пізніше служив полковим ад'ютантом у 4-му кіннотному полку Окремої дивізії. Після війни перейшов з армією польський кордон і був інтернований спочатку в Пикуличах, а згодом у Вадовицях, де був головою студентської громади. У 1919 р. брав участь у Зимовому поході у званні командира кіннотної сотні, яка охороняла штаб ген. Омеляновича-Павленка (старшого). У 1920 р. воював ад'ютантом в окремій кіннотній дивізії 4-го кінного полку ім. Івана Сірка.

На початку 1920-х років переїхав до Чехо-Словаччини, де у 1923–1927 рр. навчався на економічно-кооперативному факультеті Української Господарської Академії в Подебрадах й отримав диплом інженера-економіста. У 1924 р. одружився з онукою Софії Русової Ольгою Русовою. Від 1923 р. став організованим гетьманцем. Разом з графом А. Монтрезором був співорганізатором у ЧСР «Українського Стягу» – союзу емігрантів-гетьманців з Наддніпрянщини, створеного за сприяння Центральної Управи Об'єднаних Хліборобських Організацій. 1927 р. на запрошення Д. Дорошенка переїхав до Берліна, де працював асистентом в Українському Науковому Інституті, досліджуючи на кафедрі соціології, яку очолював В. Липинський, тему «Можливості організації хліборобського класу в Українській консервативній державі». Згодом повернувся до Чехо-Словаччини, а після уніфікації Гетьманського Руху став членом УСХД. Наприкінці 1930-х років знову переїхав до Німеччини, де під час Другої світової війни працював на примусових роботах на фабриці зброї у Галлендорфі біля Брауншвейгу. У Гетьманському Русі посідав становища: а) старшина для доручень при Штабі гетьмана П. Скоропадського; б) редактора місячника «Воєнно-науковий альманах»; в) члена Президії й секретаря Гетьманської Ради під головуванням П. Скоропадського. У 1945–1949 рр. перебував у таборі для переміщених осіб ім. М. Лисенка в Ганновері, де працював у таборовій управі. Під час регенства гетьманової О. Скоропадської був членом Вищо-го Проводу Гетьманського Руху і крайовим начальником СГД британської зони окупації Німеччини. У 1948 р. призначений гетьманцем Д. Скоропадським начальником Крайової Організації СГД на Німеччину і Австрію. 25 грудня 1949 р. емігрував у Монреаль (Канада). Був членом Головної Управи Ліги Визволення України та активістом місцевого осередку Комітету Українців Канади й передовим членом СГД Канади. Співпрацював у кварталнику «Державницька Думка», часописах «Ранок», «Гомін України» та ін. Від 1955 р. – член редколегії гетьманського часопису «Батьківщина» у Торонто. Помер 26 травня 1957 р. у Монреалі.

органи в Канаді, щоби вони покінчили з безупинним плямуванням новоприбулих українців до Канади²³⁶. 20 червня на засіданні Екзекутиви КУКу член його Президії др. Т. Дацків від імені СГД безпосередньо порушив це питання, зокрема щодо засудження низки публікацій у «Новому Шляху», в яких було надруковано зневажливі ставлення про нових іммігрантів, де їх порівнювалося з більшовицькими генералами, називалося «термітами» і «черваками» тощо.

«Було б краще, щоб новоприбулі вливалися до існуючих організацій. Коли ж це з різних причин у 100 проц. неможливе, коли вони тут і там роблять спроби творити свої власні організації, то від цього не зупинемо їх брудними лайками. Це тільки відчужить їх від старих організацій, – наголосив Т. Дацків. – Новоприбулі – це не діти. Це зрілі люди, які пережили страхіття, про які старим канадійцям навіть і не снилося. Між ними є люди високої культури. Не можна забувати, що до Канади прибуло тепер поверх 1000 українців з кваліфікаціями і дипломами, здобутими в європейських університетах. Коли т. зв. друга імміграція до Канади дала 10–15 інтелігентів з університетською освітою і та мала горстка людей виконала позитивну роботу в громадському житті українців у Канаді, то яку силу являють сьогодні собою 1000 висококваліфікованих людей! Проводи старших організацій повинні докладати всіх зусиль, щоб нові іммігранти почувалися тут, як між своїми рідними. Якщо повстануть деякі нові організації, то це тільки оживить наше життя. Не виключене, що новоприбулі можуть навіть дечого навчити своїх давніш осілих тут братів. Тому – навіть у випадку розбіжності думок повинна бути скрізь захована толеранція і виrozumіння. Брутальними нападами в пресі, такими, як статті “Нового Шляху”, можна дійсно довести до поділу української спільноти в Канаді на два ворогуючі табори, що було б нещастям для цілої української нації та її змагань»²³⁷. Т. Дацківа та вищенаведене

236 - Від Пресового Бюра Ліги Визволення України // Гомін України. – 1949. – Ч. 15. – 1 серпня. – С. 3.

237 - Український Робітник. – 1949. – 23 липня; Гомін України. – 1949. – Ч. 15. – 1 серпня. – С. 4.

становище СГД підтримали також др. Т. Михайлівський та голова БУКу о. Семчук.

Слід наголосити, що гетьманич Данило плідно допомагав переїзду репатріантів-гетьманців з Німеччини до інших країн, де сприяв також і їхньому працевлаштуванню. Його безпосереднім зусиллям завдячують кращою долею в Британії та інших державах, зокрема, й понад 40 тисяч українців-воєнків 14-ї дивізії Ваффен СС «Галичина», а згодом українські цивільні біженці та воєнки УПА. «На еміграції опинилося багато хліборобського елементу зі східних і західних земель України. Обов'язком усіх наших культурних сил на чужині зробити все можливе, щоб піднести ці хліборобські елементи на еміграції й причинитися до їх активізації та як найбільшого включення в суспільно-громадське і політичне життя. Те саме стосується і промислово-робітничого елементу», – ставив Д. Скоропадський 1948 року завдання загальнонаціонального значення у статті «Чужина і Батьківщина»²³⁸. Він мислив широко і глибинно водночас, зазначаючи: «Завдання всіх нас на еміграції зробити все можливе, щоб всі наші висококваліфіковані культурні й наукові сили були поставлені в такі умови, в яких моглиби продовжувати свою фахову працю надалі. Без цього обнизиться, і то дуже швидко, загальний рівень українського культурного, а далі й суспільно-громадського життя»²³⁹.

Не дивно, що на тлі цієї молодой енергійной постаті національного масштабу, його всеукраїнського обширу суспільно-політичного мислення і способу громадсько-культурного діяння, його особистого інтелектуально-освітнього рівня, інші тогочасні вітчизняні еміграційно-політичні діячі видавалися анахронічно-рептильними постаменами з минулої епохи, що не спроможні були вийти за межі своїх кучих партійно-групових інтересів й не здатні були сягнути думкою поза межі сектантсько-ідеологічних догм, не усвідомлювали загальносвітових ціннісно-світоглядних змін і дійсностей нової доби, а відтак

238 - Овчинник С. Гетьманич Данило // Для України. – 1950. – ч. 1. – С. 6.

239 - Там само.

своєю однотипністю думки та обмеженістю спрямування дій виглядали задрібними для ролі новітніх провідників всенародної величини.

Гетьманич же був прикладом загальноукраїнської роботи: допомагав біженцям та емігрантам налагодити своє життя на чужині, займався організаційними справами з молодіжними колами, співпрацював з Антибільшовицьким Блоком Народів (АБН), був одним зі створювачів Об'єднання бувших вояків-українців у Великобританії (ОБВУ), до якого вступили бійці з різних збройних формацій та армій (зокрема 1-ої УД УНА, Вермахту, «Галичини», польської армії, Червоної армії, «Карпатської Січі», УПА, УГА тощо), а його зізнання: «Я буду працювати для України, хоч була б вона і не гетьманська», ще більш зміцнили авторитет Д. Скоропадського і визнання його як загальнонаціонального політичного діяча в еміграції²⁴⁰.

Переймався Д. Скоропадський й духовним життям українських емігрантів в Англії, а відтак він долучився до створення у Великобританії Української Автокефальної Православної Церкви²⁴¹, про що свідчить, зокрема, лист гетьманича до митрополита УАПЦ і голови Собору єпископів і Священного Синоду

240 - Овид. - 1957. - Ч 8. - С. 4.

241 - На той час, при кінці Другої світової та у повоєнні часи, українське емігрантське православ'я було доволі строкате й серед кількох його церковно-організаційних гілок дві були чисельнішими і впливовішими, що остаточно стали на власні шляхи після 1947 р.: а) Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), звана також як «Синодальна» або «формації 1942 року», найбільше численна, до якої належали 11 архиєреїв з митрополитом Полікарпом у проводі; б) Українська Автокефальна Православна Соборноправна Церква (УАПСП), звана також як «Липківська» або «формації 1921 року», під управою єпископа Григорія. Митрополит УАПЦ Полікарп, добравшись до Бад-Кіссігену, 16 липня 1945 р. разом з чотирьма іншими владиками провів першу нараду, на якій було схвалено тимчасові організаційні форми діяння та вирішено скликати Собор єпископів УАПЦ. Такий Собор відбувся 14-17 березня 1946 р. в Етлінгені (біля Штуттгарта). У Соборі взяло участь 9 владик (троє не брали участі з поважних причин) і на ньому було схвалено основні постанови передовсім правового характеру, обійнято ціле церковне життя «від верху до низу» організаційними рамками та поділено територію діяння поодиноких єпископів. Фактично ця більшість владик та вірних прийняла організаційні форми, якими управлялася Православна Церква в Польщі (перед війною) і на північно-західних землях України в часи війни. 25-27 грудня 1947 р. у Регенсбурзі відбувся 1-й Православний Український Церковний З'їзд УАПЦ, в якому взяло участь 8 владик та делегати від священства і мирян (в загальному 60 членів з вирішальним правом голосу та 88 гостей). Інша, менша частина владик на чолі з єпископом Григорієм прагнула встановити у всій Церкві постанови, схвалені на Першому Всеукраїнському Православному Соборі в Києві 1921 р., коли Православну Церкву очолював митрополит Василь Липківський. Крім цих двох чисельно найбільших Церков, існували ще й малі групи: в) Автокефальна Православна Церква (АПЦ) з Генерал-губернаторства, яку очолювали висвячені для українців в Генерал-губернаторстві митрополит Іларіон і архієпископ Палладій; г) Православна Автономна Церква (ПАЦ) під проводом архієпископа Серафима, підпорядкована Російській Зарубіжній Церкві.

Президія Перших Загальних Зборів ОБВУ (Лондон, «Сант Панкрас Голл», 30 липня 1949 р.).
Зліворуч: д-р О. Фундак, гетьманич Данило
Скоропадський, голова Зборів полк. Р. Долинський,
колишній капелан УГА о. Йосафат Жан (ЧСВВ)

Полікарпа від 29 жовтня 1949 р. Ось що писав у ньому Д. Скоропадський:

«Ваше Блаженство!

Складаю на Ваші руки мої якнайліпші побажання Священому Синодові з нагоди Сесії Його в Ділінгені.

В ці тяжкі часи, коли народ наш на скитальщині поволі розсіюється по всьому світові, тим самим все далі віддаляючись від Рідної Землі, тільки

віра, оперта на глибокім розумінні і відчутті Христової Правди, може дати йому внутрішні сили і витривалість на його страдному шляху, завзяття в дальшій боротьбі за нашу Державу і надію, що Господь Бог почує наші молитви і дасть волю і щастя Україні.

Українська Автокефальна Православна Церква має перед собою велику місію. Спираючись на непорушних, вселюдських засадах Християнської Віри, Вона водночас несе на своїх плечах прадавню традицію Українського Православного Сходу, скріплюючи його морально в його боротьбі за здійснення Христової Правди на Землі.

Глибоко відчуюючи трагедію Українського Народу від щирого серця бажаю, щоб Православна Церква Наша якнайбільше спричинилась до повної єдності і братньої згоди в лоні нашої спільноти і знайшла б засоби і шляхи для Свого дальшого організаційного скріплення у теперішніх незвичайно тяжких обставинах скитальщини, а зокремо бажаю, щоб наперекір усім силам, що проти Неї борються, – осягнула б фактичного і формального визнання з боку всіх інших Православних Церков і стала б повноправним членом Вселенської Православної Церкви.

Глибоко вірю, що всі Православні Українці їй в цих її змаганнях всіми силами допоможуть.

Вміру виїзду наших людей з Європейського континенту зростає значення наших Православних Громад за Океаном, а зокрема і особливо в Англії. На мою думку справа нашої Церкви в Англії значно виграла б і престиж її б сильно зріс, коли б до цієї країни, яка ще довго відограватиме одну з провідних ролей при формуванні світових відносин, було призначено одного з наших Архипастирів. Це тим більше важливо, що Англиканська Церква по своєму характеру, схильна виявляти до УАПЦ прихильність і активний інтерес. Для успіху, однак, наша Церква тут мусіла б бути репрезентована одним з найвищих наших Єрархів.

Є всі дані, що з матеріяльного боку нашого Архипастора можна було б тут відповідно забезпечити. Щож торкається формально-правної сторони переїзду, то я не передбачаю більших труднощів.

Був би щасливий, коли б Ви, Ваше Блаженство, знайшли б можливим і бажаним для цієї важливої справи знайти становище під час Ваших нарад.

Прошу вірити, що я і всі Православні Українці в Англії доложимо всіх зусиль, щоб у випадку позитивного настановлення Священного Синоду, всіми силами допомогти здійснити її.

Ще раз, Ваше Блаженство, засилаючи Вам, всім Архипасторам і Панотцям – учасникам Нарад – мій синівський привіт, поручаю себе Св. Вашим Молитвам і остаюсь з висловом глибокої до Вас Пошани»²⁴².

Невдовзі 27-28 січня 1951 р. у Лондоні відбувся *Другий З'їзд духовенства і вірних УАПЦ*, який закликав усіх до єдності і підтримки Церкви та її першоєрархів, відомих своєю діяльністю в Україні, найперше митрополита Полікарпа (Сікорського)²⁴³.

242 - Скоропадський Д. До Його Блаженства Блаженнішого Митрополита УАПЦ Полікарпа, Голови Собору Єпископів і Священного Синоду. Лондон, 29. X. 1949 // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 22.

243 - Першу українську православну Службу Божу у будинку Союзу Українців Британії (СУБ), відвідавши кілька українських найчисельніших осередків з українськими військовими полоненими, відслужив 17 серпня 1947 р. владика Мстислав (Скрипник), чим фактично й започаткував організаційну діяльність зі створення УАПЦ в Англії [Мизак Н. Українська кров під Монте-Кассіно. – Чернівці: Рута, 2013. – С. 148]. Тоді ж було створено керівний орган – Церковну Раду УАПЦ у Великій Британії, куди прибули: перший священник, отець ієромонах Іов Скакальський, отці Лев Опока, Андрій Мірошніченко, згодом Олександр Довгаль, Михайло Галиця

З'їзд дав суттєвий поштовх до розвитку УАПЦ у Великій Британії й об'єднав усіх свідомих православних українців в одну громаду²⁴⁴. Відтоді православна громада УАПЦ почала ширитися й митрополитові Полікарпу навіть довелося приїхати до Англії, зокрема до парафій у Брадфорді, Нотінгамі, Дарбі, Манчестері, Болтоні, Рочдейлі та інших провінціях, для висвячення нових священників та кандидатів у священництво УАПЦ. Того ж року, виявляючи свою приязнь до СГД в особі Д. Скоропадського, митрополит УАПЦ Полікарп 29 квітня, вітаючи гетьманича з Великодніми святами, писав йому:

Данило Скоропадський у православній церкві (1940-ві роки)²⁴⁵

«Високоповажний Пане Інженере
Даниле Павловичу!

ВОЇСТИНУ ВОСКРЕС ХРИСТОС!

Сердечно вітаю Вас з Великодніми Святами і бажаю Вам провести їх в добром здоров'ї, в радості сердечній та спокої душевному.

Воскрес Христос – воскресне й Україна Самостійна і Незалежна!

В цій вірі, вітаючи Вас старохристиянським привітанням “Христос Воскрес”, молитовно бажаю Вам затримати радість о Воскресінні Христі у всіх земних скорботах сучасної доби.

Бажаю Вам успіху в Вашій праці на користь нашої Рідної Церкви і народу.

Воскреслий Господь нехай благословить Вас»²⁴⁶.

Своєю чергою СГД в Англії підтримував тісний зв'язок з предстоятелем УАПЦ й, як вияв своєю шанування, гетьманці, в осо-

[Відкритий лист Духовенства УАПЦ у Великій Британії // Нариси історії Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії 1947–1987. – Лондон: Єпархіальне управління УАПЦ у Великій Британії, 1988. – С. 15]. Докооптувавши Церковну Раду 8–9 жовтня 1948 р., у Лондоні відбувся Перший З'їзд УАПЦ, який накреслив найближчі плани розвитку Церкви у Великій Британії.

244 - Відзначення в Олдгамі 40-ліття відновлення УАПЦ // Нариси історії Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії 1947–1987. – Лондон: Єпархіальне управління УАПЦ у Великій Британії, 1988. – С. 17.

245 - Бібліотека і архів імені Тараса Шевченка в Лондоні.

246 - ЦДАЗ України, ф. 51, оп. 1, спр. 3, арк. 18.

бі крайового начальника В. Личманенка, зазначали у листі від 7 березня 1952 р. до митрополита Полікарпа:

«Ваше Високопреосвященство, Преосвященніший Владико!

З почуттям глибокої душевної радості маємо честь вітати Ваше Високопреосвященство із великим днем Вашого Ювілею єпископського служіння, служіння Богові й Україні, незломного служіння Правді Божій на землі.

Молимо Господа Вседержителя зіслати Вам, Ваше Високопреосвященство, сил і здоров'я на багато літ дальшого такого ж служіння на славу Богові і добро нашої Святої Церкви і України страдниць.

З синівською відданістю просимо Вашого благословіння»²⁴⁷.

Тож у Третньому З'їзді духовенства і вірних УАПЦ у Британії, що відбувся 13 грудня 1952 р. у м. Рочдейлі, вже брав участь сам митрополит Полікарп, який закликав парафії будувати для себе власні церкви й незабаром у м. Олдгамі місцева громада спромоглася звести будинок церкви, що став першим “храмом” УАПЦ в Англії²⁴⁸.

Наприкінці 40-х рр. ХХ ст. Д. Скоропадський мав вже неабиякий досвід громадської і політичної діяльності та заслужений авторитет серед широкого кола українців і не лише їх, адже основним гаслом у своєму житті завжди вважав шляхетність поведінки, терпимість до інакомислячих і намагання об'єднати в загальній праці в ім'я визволення Батьківщини всі кола української еміграції. Щодо ролі і завдань еміграції, він відзначав:

«Я певен, що наша праця тут залишить глибокий слід у житті українського народу. Досвід історії говорить нам, що у всіх народів завжди еміграція приносить велику користь своїй країні, спрямовує прагнення народу, допомагає в упорядкуванні громадського й господарського життя держави. Перед нами стоять величезні завдання, для цього ми мусимо бути максимально об'єднані. У нас є різні партії, й кожна з них має в своєму складі

247 - Там само, спр. 10, арк. 56.

248 - Третій з'їзд УАПЦ у Великій Британії // Нариси історії Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії 1947–1987. – Лондон: Єпархіальне управління УАПЦ у Великій Британії, 1988. – С. 23.

багатьох чесних українських патріотів – треба намагатися всіх їх єднати для служби нації».

У цьому контексті гетьманівна Олена пригадувала, що Данило раз навіть заявив, що за умов набуття Україною незалежності згодився б стати її президентом, і це здійняло широке незадоволення серед окремих кіл гетьманців. Разом з тим Д. Скоропадський був прихильником англійського суспільно-політичного ладу, який в Україні слід було перетворити на національний зразок. При цьому він усвідомлював, що у майбутньому відроджена українська державність цілком можливо матиме й зовсім іншу, не гетьмансько-монархічну форму свого державного устрою і суспільно-політичну модель, а тому він прийме вибір народу й працюватиме на благо своєї Батьківщини. «Скажіть і запевніть ваших приятелів, що я далекий від думки, що Україна може бути лише гетьманською і ніякою іншою, – говорив Д. Скоропадський своєму співрозмовнику у 1946 р. – Україна може бути і не гетьманською, і для такої України, оскільки б вона повстала, буду працювати, як, напевно, працюватиме кожний здородумаючий українець і патріот»²⁴⁹.

* * *

По Другій світовій війні, наприкінці 1940-х у середовищі гетьманців мимоволі розгорнулася полеміка щодо майбутньої форми господарчих відносин у відродженій Українській Державі.

Вже в першій половині 1946 р. канадійський гетьманць з Оттави *В. Войнаровський* опублікував статтю «Земельна справа на Україні в світлі гетьманської ідеології В. Липинського», в якій намагався застосувати ідеї теоретика діличного монархізму і класократії середини 1920-х

²⁴⁹ - Вісті. – 1946. – Ч. 14. – 15 квітня; Проголошення Гетьманської Держави та її розбудова 29.IV. – 14.XII.1918 р. – 1946. – Квітень-Травень. – С. 26.

років до нової повоєнної дійсності другої половини ХХ ст. у контексті майбутньої денонсації радянської колгоспно-радгоспної системи в Україні на засадах приватної власності й класократичного аргаризму.

Відповідно автор вбачав вирішення майбутньої земельної справи у двох секторах.

В колгоспному секторі приватна власність на землю запроваджувалася б негайно. Кожний селянин і козак діставав би назад у приватну і дідичну власність свою земельну посілість. Земля ділилася б за «екомасованим» принципом – хуторським і відрубним. Решта – у резервному фонді, звідки виділятиметься за відповідну винагороду на підставі земельних актів, розмір яких встановлюватимуть Хліборобські Ради. Скупчення землі в одних руках вище за 15–25 га на один двір мало би суворо переслідуватися, роздроблення ж земельних посіlostей з метою продажу не допускалося б. Хліборобські Ради (з центральною такою радою у Києві) мусили б діяти узгоджено з Хліборобським державним банком, який би переймався наданням селянам широкого кредиту в рамках земельної реформи. Права на володіння землею позбавлялися б ворожі Україні елементи й чужинці.

Другий етап розв'язання земельної проблеми стосувався б радгоспної системи, яка в часі першого етапу (колгоспного) аграрної контрреволюції тимчасово залишалася б непорушеною під контролем Хліборобських Рад. Потім радгоспний фонд мав би бути парцельований з урахуванням можливих помилок, допущених при переведенні в життя першого етапу, за наступним принципом:

а) за кошт цього фонду мали би бути створені середні економічно й матеріально сильні господарства;

б) потім формувалася б певна кількість більшої земельної посіlostі, обмеженої оптимальними розмірами;

в) з радгоспного сектору земель виділявся б запасний земельний фонд для задоволення різних, непередбачених з потребами держави, вимог.

У підсумку В. Войнаровський міркував про співвідношення малих і середніх господарств у 85% та 15% великих (25 млн га, що займуть приблизно 8–10 млн робітників). Автор також пропонував використати принципи земельної реформи, підготовленої за Гетьманату 1918-го року у Міністерстві земельних справ на чолі з В. Леонтовичем²⁵⁰.

Статтю В. Войнаровського гостро розкритикував інший гетьманець, захований під ініціалами «Н. С.», який доводив, що той «невірно виловив погляди Липинського», зауважуючи: «На жаль, підібрані цитати і настрій статті і деякі необґрунтовані висновки утворюють негативне вражіння від неї, тим самим кидаючи тінь на ідеологію В. Липинського, як на вузького консерватора, що прагне лише до повернення старого соціального ладу, що крім інтересів поміщиків не визнає інтересів інших класів, не визнає потреби здорового поступу, якого настирливо вимагають нові умови громадського життя»²⁵¹.

Бачення канадійця В. Войнаровського у своїй статті «Земельна справа в Україні» розкритикував і заперечив також й ветеран Гетьманського Руху “аргентинець” А. Білопольський. «Упорядкування земельної справи є питанням організації провідної верстви. Лише після того, як витвориться в Україні політична сила, здібна відвоювати українську територію від зовнішніх сил і побороти підсилюваний зовні український внутрішній розгартіаш, можливо говорити про упорядкування земельної справи так, як того вимагають життєві інтереси української нації і тривкість та здібність до розвитку Української Держави», – перш за все зауважував А. Білопольський²⁵².

Він застерігав від спокуси у майбутньому застосувати щодо землі небезпечний “чорний” або егалітарний переділ, тобто – арифметичний поділ обширу десятин землі на кількість населення, що бажало би її мати. Автор наполягав на кла-

250 - Войнаровський В. Земельна справа на Україні в світлі гетьманської ідеології В. Липинського // Український Літопис. – 1946. – Ч. 4. – С. 8–17.

251 - Н. С. З приводу статті В. Войнаровського: «Земельна справа на Україні в світлі ідеології В. Липинського» // Український Літопис. – 1946. – Ч. 6. – С. 6.

252 - Білопольський А. Земельна справа на Україні // Український Літопис. – 1946. – Ч. 5. – С. 1.

сократичному підході: земельна справа в Україні мусить бути упорядкована в той спосіб, щоб повстав міцний і здібний до якнайбільшого розвитку український хліборобський клас, що має бути також і лицарсько-войовничим. Тож право на приватне володіння землею мало би надаватися не усім, хто бажає мати земельку, й не стільки в залежності від мови чи походження, скільки від участі у відвоюванні від зовнішнього ворога України.

Старі права на землю колишніми власниками втрачені, бо вони свого часу не змогли оборонити державу від ворогів. Але оскільки селяни не залишали боротьби за свою землю, їхня втрата не може вважатися остаточною. Утім, переконував автор, земельна політика після відродження Української Держави, розуміється, не може здійснюватися без урегулювання розмірів власності окремих господарств і без новоутворюваного міцного хліборобського класу. Відродження латифундій буде соціально неможливим, поважні труднощі здобуло б, на думку А. Білопольського, й намагання відновити господарства з площею навіть в кілька тисяч десятин (за винятком площ під пасовиська, промислового цукроварства чи расового скотарства тощо). Основу ж хліборобського класу мали би скласти власники господарств в розмірі 25–50 десятин, як це свого часу планувалося у 1918 році за Гетьманату.

Держава також мала би стати на заваді надмірному дробленню земельної власності (як було зроблено тоді у німецькому земельному законодавстві). Україні вкрай буде необхідним створити національний середній клас, який у той час, вважав А. Білопольський, міг і мусив вийти тільки з села – ремісники, купецтво, дрібні промисловці, інтелігенція та урядовий апарат. Корисною він вважав також й урбанізацію – розростання щонайменше десяти міст до понад мільйонного населення (на той час в Україні не було жодного міста-мільйонника), а також індустріалізацію за рахунок прийшлого елемента з села.

Разом з тим А. Білопольський зауважував: «Вдаватися тепер в подробиці над способом розподілу землі та розводити дискусії на цю тему – це б значило зачинати справу з кінця з явним

заміром її заплутати та ускладнити. Натомість питання, яким способом об'єднати українців в силу кермовану одною волею і тим боєздатну, є корінною проблемою української земельної справи.

Спосіб цей знайдений в формі класократичного устрою Української Держави і класової організації сил»²⁵³.

О. Кохановський натомість наголошував на необхідності «депролетаризації» та оздоровленні робітництва в майбутній Українській Державі. Він міркував, що індустріалізація та її ко-нечність вимагатиме, з одного боку, створення української національної промисловості й, з іншого боку, витворення міцного сільського господаря та боротьби з роздрібленням земельної власності, а це означало, що виникне потреба «відпомпування» з сільського господарства значної кількості населення. При цьому він згадує в паралелі як в Англії була проблема «молодшого сина», що не мав паю в родинному господарстві, й у пошуку власного шматка хліба мусив їхати за межі країни і створив колоніальну велич Британської імперії. Водночас, автор констатував, що радянська індустріалізація в УСРР/УРСР створила ненаціоналізованого («інтернаціоналізованого») і деморалізованого пролетаря, що творив таке ж неукраїнське місто, а відтак і таку ж країну.

Одним із засобів боротьби з цією денационалізацією він вважав електрофікацію України. При цьому в СРСР її можливості і напрямки були перекручені. Автор вказував, що у вільній Україні заводи будуть зацікавлені мати власні електричні потужності від 100–200 кіловат до 25–50 мегават і стануть незалежними від диктату держави, а робітники матимуть більше часу на просвітництво чи роботу на землі. На великих підприємствах робітник стане не пролетарем, а співвласником, адже там буде зацікавленість у виробництві шляхом випуску і розподілу серед робітників дрібних акцій (вартістю у 50 – 100 – 200 крб). Видача в оренду таким робітникам невеличких ділянок землі, субсидювання будівництва ними власних хат і купівлі худоби, а по-

253 - Там само. – С. 6.

тим і передача цього майна у власність робітника спонукатиме прив'язуванню працівника до свого підприємства і виробленню в родині діничної (спадкової) передачі професії та створить династії майстрів. За державного сприяння і підтримки така політика, на думку О. Кохановського, сприятиме депролетаризації свідомості робітництва, а значить й віддалятиме його від лівосоціалістичних ідей та від денаціоналізації²⁵⁴.

Зі свого боку *проф. М. В-в* вважав, що економічний устрій країни мав би бути синтезом найкращих досягнень економічного життя передових країн Західної Європи та Америки, а також історично-географічних і соціально-культурних умов України. «В своєму майбутньому господарчому житті Україна повинна орієнтуватися на принцип Канта про рівноправність людської особи і тому вищою метою повинно бути таке побудування економічного життя, коли б кожному членові суспільства був би забезпечений такий рівень матеріальних достатків, який би дав йому можливість найширшого користування сучасної культури» – зазначав він²⁵⁵. Для здійснення цього завдання Україна, перш за все, мусила б відновити права приватної власності та приватної ініціативи, вільного господарювання на своїй землі і своєму підприємстві тощо. Обсяг приватної власності та вільної конкуренції мав обмежуватися лише рамками, обумовленими новітніми науковими дослідженнями та досвідом сучасної практики державного втручання у сферу економічного життя, здобутим у передових країнах світу, аби забезпечити захист слабких верств і членів суспільства.

Загальна ж економічна політика повинна скеровуватися в напрямку створення індустріально-аграрної країни на засадах приватної власності. В руках держави мала би залишитися тільки обмежена, невелика частина землі у вигляді великих посіlostей для виконання культурно-передових заходів у сільському господарстві і для забезпечення деяких галузей промисловості сировиною (особливо в перші роки нового ладу, поки селянство,

254 - Кохановський О. Депролетаризація робітника // Український Літопис. – 1946. – Ч. 8. – С. 18–20.

255 - В-в М. До економічних питань майбутнього // Голос Державника. – 1947. – ч. 1. – С. 30.

через ринкові відносини, не пристосувало б своє господарство до нового товарно-промислового попиту). Про повернення ж поміщицького господарства не могло б йтися взагалі.

Промисловість же мала би будуватися на мішаних основах, а саме:

1) існування невеликих і середніх підприємств в руках приватного капіталу (з певною винагородою державі з боку приватного підприємства за передачу йому цих підприємств);

2) існування державних підприємств більшого розміру з притягненням приватного капіталу (оскільки передбачалося, що у перші десятиліття нового ладу відчуватиметься недостача капіталів, вони мали би компенсуватися шляхом започаткування державно-концесійних підприємств з притягненням чужоземного інвестиційного капіталу);

3) існування спеціально-концесійних підприємств з пізнішою передачею їх в руки держави;

4) існування суто державних підприємств (державними мали залишитися стратегічні галузі промисловості, що впливають на розвиток усього господарства країни);

5) існування повної свободи ремісництва.

Данило Скоропадський і Григорій Стадник на вечері в Лондонському клубі українців-військово-вослужбовців Канади (27 серпня 1944 р.)²⁵⁶

У галузі торгівлі вчений був переконаний, що повинно б бути встановлено найширше панування приватного капіталу, яке є найкращим регулятором торговельного ринку, всього процесу обміну й, відтак, усім народним господарством.

Суспільною ж формою торгівлі, яка протистояти-ме сфері приватного капіталу і обмежуватиме його

256 - Архів Музея гетьманства.

негативні риси, мав б стати широкий розвиток всіх видів кооперації. У галузі зовнішньої торгівлі Україна мала би вступити в інтенсивні зв'язки з іншими країнами на основі найбільшого сприяння, але з поміркованою системою тарифного захисту української промисловості і сільського господарства. Не маючи за кордоном власних інвестицій на початку відродження державності і не маючи можливості мати активний платіжний баланс, Україна, вочевидь, повинна була б, надто з метою підтримки своєї валюти, мати активний торговельний баланс.

У транспортній сфері залізничний і водний річковий транспорт, оскільки вони мають монопольний характер, мусили б бути залишені в руках держави (з повним виключенням приватного капіталу). Інші ж види транспорту, як от водний морський, автомобільний та повітряний могли бути організовані й на приватно-капіталістичних засадах.

В кредитовій галузі вважалося доцільним установами повної монополії держави в емісійних установах, але запроваджувався б вільний розвиток приватно-капіталістичних акційних банків у сфері народно-господарського кредитування. Щодо валютної політики, то основною грошовою одиницею держави мав би стати карбованець, забезпечений реальними цінностями...

В муніципальній сфері основоположними заходами вважалися:

- 1) залишення всіх підприємств громадського користування в руках муніципальної влади (або з допущенням концесійного капіталу);

- 2) передачі всіх дрібних землеволодінь і будівель в містах у приватну власність;

- 3) передачі великих землеволодінь і будівель у приватну власність з постійною участю муніципалітетів в прибутках цих володінь в розмірі не менш як 50%.

Соціально-економічна сфера бачилася вченому керованою державою у напрямі захисту слабших елементів суспільства. Її основи зводилися б до таких моментів:

а) захист і сприяння розвитку сільського господарства системою загальної аграрної політики;

б) в галузі промисловості і торгівлі запровадження всіх видів соціального страхування і фабричного законодавства: від нещасних випадків, хвороб, інвалідності, старості, безробіття, регулюванням довжини робочого дня, заробітної платні тощо на зразок передових держав світу;

в) повна воля створення професійних організацій у всіх галузях народного господарства;

г) участь робітництва у прибутках підприємств.

Зауважувалося також на важливості рівня харчування трудового народу і наголошувалося на потребі звернути особливу увагу на різні форми найширшої допомоги біднішим класам населення для будівництва дешевих, комфортабельних власних жител шляхом відповідного фінансування державою. Для забезпечення життя непрацездатних членів суспільства держава муситиме широко розгорнути також й усі види харчтативних організацій.

Для сприяння найширшому розвитку усіх галузей народного господарства державою широко повинен бути підтриманий розвиток всіх видів професійно-технічної освіти, що в комплексі всіх інших соціально-економічних заходів повинно буде посісти важливе місце у державній політиці.

Загалом же ці тезові міркування вченого щодо найважливіших напрямків соціально-економічної політики в майбутній Українській Державі, звісно ж, потребували б деталізації та поглиблення на практиці. Проте, як зазначав сам їхній автор, в тій державі «повинно бути гармонійне поєднання широкої приватної ініціативи на базі приватної власності і широка участь і керівництво державою основними процесами економічного життя, що є загальною тенденцією розвитку сучасної стадії економіки»²⁵⁷.

Найбільше займало думи інтелектуалів-гетьманців давнє і болюче питання майбутнього земельного ладу на селі в Укра-

257 - В-в М. До економічних питань майбутнього // Голос Державника. – 1947. – Ч. 1. – С. 35.

їнській Державі. Проте, як справедливо застерігав цитований вище проф. М. В-в (прізвище встановити не вдалося), великою хибю багатьох, хто займався тоді земельним питанням майбутнього ладу в Україні, була методологічна помилка змішування тих питань, які могли бути у тогочасні продискутовані у комплексі з тими, вирішення яких буде залежати від суто конкретних обставин, що повстануть безпосередньо вже у звільненій Батьківщині. Він вказував, що в еміграції вже тривала розробка таких питань як детальна організація комісій, які повинні на місцях впроваджувати новий земельний закон, або ж точно вираховувалися розміри земельних наділів і розподіли угідь, що складуться в майбутньому, тоді, коли ніхто навіть не знав справжньої кількості населення у тогочасній Україні. Відтак вчений вважав, що за таких умов в еміграції могли бути обговорюваними лише основні (засадничі) напрямки майбутньої діяльності на селі і майбутнього земельного устрою й саме таке обговорення може призвести до повного устійнення поглядів і накреслення позитивної політики.

Він вважав глибоко помилковими і небезпечними для суспільства деякі думки серед емігрантів щодо тимчасового збереження та перебудови колективних форм господарства. Основою українського сільського господарства може бути лише один принцип – володіння землею на основі приватної власності, наполягав вчений. А отже, земля майже повністю повинна бути передана селянам і в створенні сильного середняцького господарства є головна мета земельного устрою майбутньої Української Держави. В руках держави (не селянською власністю) мала залишитися тільки обмежена, невелика частина землі у вигляді великих посіlostей, що потрібні будуть для виконання культурно-передових заходів у сільському господарстві і для забезпечення деяких галузей промисловості, особливо в перші роки нового ладу, поки селянство, через ринкові відносини не пристосує своє господарство до нового товарно-промислового життя. «На цьому місці ми гетьманці повинні чітко і виразно зазначити, – наголошував М. В-в, – що про повернення

поміщицького господарства не може бути ніякої мови і відкинути ті обвинувачення, які робляться несвідомо, або навпаки для дискредитації, ніби гетьманський рух представляє і захищає інтереси великих землевласників»²⁵⁸.

Другим важливим питанням було визначитися: як повинна бути організована передача землі селянству – за гроші чи безкоштовно. Сам автор стояв на позиції безкоштовності, позаяк не вірив в юридичну аргументацію тих, які доводили, що наявність в руках селянина купчої кріпості є підвалиною стабільності в земельних питаннях (на відміну від сили державної організації). За безкоштовну передачу землі селянам наводилися як підстави:

- моральне право селянства, яке вже кілька разів за останні десятиліття оплачувало кров'ю свою боротьбу за землю;
- економічний стан селянства у щойно визволеній Україні може бути такий, що вимагати від нього нових грошових сплат буде неможливо;
- перехід до індивідуального господарства може потребувати значних витрат на здобуття реманенту та інших заходів господарчого порядку і накладання обов'язку грошових сплат за землю може мати тяжкі наслідки для молодого, що ще ставатиме на власні ноги, індивідуального господаря.

Разом з тим, пропонувалося замість грошових сплат на протязі певного періоду (8–10 років) що всі, хто одержить землю, повинні б були сплачувати державний податок у вигляді натуральних поставок. Система такого податку, який би задовольняв потреби молоді держави у прохарчуванні міського населення, який би не був обтяжуючий для щойно установлених індивідуальних господарств і який був звиклою формою сплат для тогочасного населення, була б більш гнучкою, ніж стабільні викупні платежі, здійснення яких залежало би від багатьох невідомих – стану ринку сільськогосподарських продуктів, стабільності валютних відносин тощо. Сплата ж натурально-

258 - В-в М. До земельного питання на Україні (В порядку обговорення) // Голос Державника. – 1947. – Ч. 4–5. – С. 40–41.

го податку, що взагалі не повинен бути високим і розмір якого змінювався б державою в залежності від стану і кон'юктури сільського господарства на даний рік – був би вигідною формою відносин обох сторін: держави і селянства.

Третім аспектом було унормування певного часу між моментом передачі землі в руки селян і остаточним закріпленням її у повну власність з правом продажу, передачі в спадщину тощо. Цей певний час потрібен би був встановлений для того, аби на його протязі особа, що одержала землю, довела б що вона взяла її не для якихось спекулятивних цілей, а для того, щоб побудувати на базі обробки землі своє існування і стати каменем у кладці нового українського національно-державного організму. Тож саме це мусила б довести сумлінною обробкою землі на протязі встановленого терміну й, як вже згадувалося вище, виконання певних зобов'язань перед державою.

У разі невиконання цих двох умов земля повинна бути від такої особи відібрана і передана іншим. Запровадження перехідного терміну між передачею у володіння і остаточним закріпленням землі вважалося необхідним ще й з міркувань недопущення спекулятивної гарячки торгівлі землею і підриву тим самим нормального розвитку народного господарства в процесі передчасного старту мобілізації земельної власності, яку буде допущено згодом з метою прогресивного розвитку сільського господарства. Мобілізацію ж земельної власності пропонувалося провадити лише в межах встановленого державою максимального розміру земельного володіння у 25 чи 50, або ж у 75 гектарів. Окремо зауважувалося на тому, що у розподілі земель не повинні існувати якісь привілеї для певних груп населення, що викликало б ворожнечу і непотрібні пристрасті, а також інші негативні моменти²⁵⁹.

Зі свого боку один з провідних діячів СГД, який на той час перебував в Аргентині, *Андрій Білопольський*²⁶⁰ визнавав, що

259 - Там само. – С. 41–43.

260 - Андрій Білопольський (нар. 1 грудня 1892 р. на Херсонщині) закінчив Київський комерційний інститут (1918), брав участь у визвольних змаганнях, був членом Української Центральної Ради та одним з співзасновників Українського союзу хліборобів-державників (УСХД). У 1930 р. прибув до Аргентини, а 1956 р. емігру-

Андрій Білопольський

«організація хліборобського класу є основною передумовою повстання української сили взагалі і держави зокрема, а впорядкування робітничого питання в той спосіб, щоб кожний робітник мав свою власну хату і перетворився з кочовника-пролетаря в свідомого громадянина, є умовою її розвитку і зміцнення»²⁶¹. Він вважав, що з огляду на те, що стара хліборобська, або точніше землевласницька верства за жодних умов не буде в стані власними силами відвоювати державу й себто прийти до влади, а тим самим і до посідання своїх земель, на черзі дня у відродженій Українській Державі стоятиме все ж таки земельний “переділ”. Найбільшою ж спокусою при цьому, а разом з тим і небезпекою, виявиться так званий “чорний” або егалітарний переділ: арифметичний поділ кількості десятин на чисельність населення, що зажадає їх мати. Відтак, хоча й точної статистики обсягу сільськогосподарської землі та схильного до хліборобства населення в Україні не існує і не існуватиме, поки не будуть усталені границі держави, зауважував А. Білопольський, все ж таки найрізноманітніші дані сходилися на тому, що на кожне господарство припало би близько трьох десятин землі.

Отже, висновував автор, якщо покрити Україну трьохдесятинними господарствами, то кожне з них опиниться в умовах, коли для повного оброблення десятини поля потрібно щонайбільше 9 днів (два дні оранка, два дні управа та засів, два дні косовиця, два дні возовиця, молотьба та інші роботи з меливом включно, і день на тримання в порядку знарядь). Враховуючи

вав до США, де й помер 30 вересня 1986 р.

261 - Білопольський А. Земельна справа на Україні // Український Літопис. – 1946. – Ч. 5. – С. 1.

ж, що з розвитком техніки ця кількість часу неминуче йтиме до зменшення, трьохдесятинне господарство вимагатиме від господаря 27 днів, або ж округлено – один місяць праці на рік, а решту часу господарі намагатимуться заповнити плеканням худоби, птахівництвом, молочарством та городництвом. Усі ці можливості на трьох десятинах будуть дуже обмежені і навряд чи займуть ще два місяці часу. Відтак А. Білопольський задавав-ся питанням: що має господар робити решту року? І додавав, що воно не є виключно питанням його власного господарства – це є питанням, незалежного існування і розвитку держави. Відповідуючи ж, він зазначав, що держава, яка більше за три чверті свого населення прив'яже до трьохдесятинних господарств і тим самим примусить кожного животіти, працюючи три місяці, а решту часу заповнюючи постом та відпочинком, не може бути міцною²⁶².

Виходячи ж класократичного світогляду гетьманців-державників, який впливає з осілого способу думання людей войовничої вдачі з економічно творчими нахилами, земельна справа в Україні мусить бути упорядкована в той спосіб, щоби повстав міцний і здібний до якнайбільшого розвитку український хліборобський клас. Щоби стати опорою української державної незалежності і джерелом фізичного розвитку та поширення нації, він, окрім господарності, мусить бути лицарським войовничим. Першою ж передумовою того, аби хліборобський клас став опорою держави, на думку А. Білопольського, мало стати запровадження приватної власності на землю і створення політичних умов, що сприяли би приватно господарчій ініціативі. Право ж на володіння українською землею мало б надаватися не стільки в залежності від мови чи походження, скільки від участі у відвоюванні від зовнішнього ворога та усталенні кордонів Української Держави.

При цьому зауважувалося, що старі дореволюційні права на землю вже втрачені усіма її колишніми власниками, не виключаючи і селян, позаяк вони не спромоглися оборонити кордони

262 - Там само. – С. 2.

і внутрішній лад держави. Разом з тим, автор все ж таки вважав, що оскільки селяни в УРСР так і не припинили боротьби за свою землю, хоч і безуспішної, їхня втрата не може вважатися остаточною. Тому й право селян на громадську землю буде з певністю без обмовок прийняте всяким українським урядом, з яких би елементів він не складався. Право ж на інші (нові) землі, міркував А. Білопольський, буде здійснене чи відновлене та узасаджене мечем і кров'ю, його ніхто не в стані заперечити. І тих українців, що з мечем в руці в слухний мент стануть до звільнення та оборони Української Землі, ніхто не питатиме, якою мовою вони розмовляють та в якому обряді вірують – між ними повстане побратимство спільно пролитої крові.

Так само центр ваги у земельному питанні лежатиме не в проблемі латифундій, позаяк їхнє відновлення буде соціально неможливе (площею навіть в одну тисячу десятин). Найвищий розмір окремих господарств мусить залежати виключно від розмірів площі, необхідної для урухомлення ще й такої великої хліборобської промисловості як цукроварство, горілчарство, расове скотарство тощо. А. Білопольський з цього приводу вказував, що про цей розмір можливо докладно говорити лише в конкретних умовах реально існуючої держави. Що ж до господарств, з яких мала б складатися товща хліборобського класу, то він вважав, що ідеальний розмір для них був би в 25–50 десятин, як це було свого часу плановано гетьманським урядом у 1918 році. При цьому уся новонаділена земля мусить бути заплачена (хоч в умовах сплати мають бути пороблені якнайдалші полегшення, а винагорода за військову службу, поранення і т. д. уможливлуватиме набуття певної невеличкої кількості землі без виплати). Усі ж хліборобські господарства, в яких не вистачатиме землі, аби зайняти хлібороба на цілий рік, мусіли б бути якнайскорше зліквідовані, як також і необхідне поставлення перешкод для безупинного дроблення землі. Держава могла б без великого напруження оплатити всі дрібні господарства, менші від трьох і навіть п'яти десятин, і повернути свою витрату розпродажем землі шестидесятинникам і вище.

Для розширення ж можливостей малоземельних, або тих, хто стане безземельним, державою має бути вироблений широко закроений план соціальної розбудови нації з одного боку та індустріалізації держави з другого. Для гармонійного розвитку нації слід буде витворити, в першу чергу, й свій власний дуже численний середній клас – ремісників, купецтво, дрібних промисловців, інтелігенцію та урядовий апарат, до яких увіллється вивільнена творча маса з села. Тож розбудова промисловості, портів та щонайменше десяти міст-мільйонників, на думку А. Білопольського також мала стати однією з найголовніших вимог життєздатності Української Держави.

Автор при цьому застерігав, що дискутуючи над формою земельного устрою України, ніколи не варто випускати з уваги пункти державотворчої програми: де лежить її початок, продовження і закінчення. Сам він вважав, що її початок – це нагромадження української сили, продовження – це відвоювання держави, а вже решта являється закінченням. «Поки не буде Незалежної Української Держави, доти рішення земельної справи лежатиме в площі колонізації Місіонесу, Чако, Парагваю, Бразилії, Канади і т. д., – наголошував А. Білопольський. – Вдаватися тепер в подробиці над способами розподілу землі та розводити дискусії на цю тему, – цеб значило зачинати справу з кінця з явним заміром її заплутати та ускладнити. Натомість питання, яким способом об'єднати українців в силу кермовану одною волею і тим боєздатну, є корінною проблемою української земельної справи.

Спосіб цей знайдений в формі класократичного устрою Української Держави і класової організації сил. Він є органічний, бо виходить зі співпраці та рівноправності класів і суспільних груп, також має в класократичній державі кермуюче і почесне місце»²⁶³.

Інший гетьманець (С. Н-ай), що опублікував свої міркування у статті під назвою «Головніші тези до проекту аграрної і робітничої реформи в Україні», зазначав, що такі питання не можуть

263 - Там само. – С. 6.

за визначеннями бути партійним. Він наголошував, що «як стверджують міжнародні чинники, в майбутній ситуації загостреної економічної боротьби окремих націй за їх місце серед інших народів, зараз ідеться про таке його вирішення, при якому дана нація-держава, осягаючи при найменшій собівартості найбільшої продуктивності, змогла б протидіяти тенденціям інших великих держав до безкровного (раніше – “дружнього”) економічного перетворення її на свою кольонію; змогла б в цих економічних змаганнях відстояти свою суверенність»²⁶⁴. При цьому автор зауважував, що за наявності у певних потужних держав великої переваги у технічних засобах і капіталах, Українська Держава зможе витримати економічну агресію й зберегти свою суверенність лише: а) своєю більшою міжкласовою консолідованістю і міжкласовим компромісом; б) плановим й доцільно пов'язаним господарством і промисловістю; в) більшим напруженням праці. Розраховувати ж тільки на кращу українську землю, на краще підсоння або багатші надра, на його думку, було б помилкою, адже ці переваги перекриватиме висока техніка великих потуг. В цьому сенсі Україні мали б допомогти не дріблення землі, а створення більших, культурних і доходових господарств, можливо повне використання навику й ініціативи колишніх носіїв вищої хліборобської культури, всебічне сприяння підвищенню культури й доходовості менших селянських господарств й участь робітників, як співвласників у промисловості.

Тож автор пропонував такі головні принципи проєктів аграрної і робітничої реформ у відновленій Українській Державі:

1. Усі землі, надра, ліси, води, рухоме й нерухоме майно є спільною власністю всього українського народу – власністю держави.

2. Найдоцільнішою формою побудови держави й зокрема сільської господарки є побудова її на принципі приватної власності. Відтак усі орні й лугові землі, за винятком спеціальних

264 - Н-ай С. Головні тези до проєкту аграрної і робітничої реформи в Україні // Український Літопис. – 1947. – Ч. 5–6. – С. 21.

господарств, держава має передати окремим громадянам у приватну власність.

3. Право набути землю у власність мають усі громадяни Української Держави, хто її обробляв і спроможний обробляти (а не спекулювати нею чи здавати в оренду).

4. Всі активні борці за незалежність Української Держави, без огляду на політичні погляди, мають переважне право на наділення землею в першу чергу. Крім землі, що їм буде належати на загальних підставах, Держава забезпечує їм право ще й на додатковий наділ-дарунок, або відповідну компенсацію грошима.

5. Землю наділяється в обсязі, не меншому від встановленого для цієї місцевості мінімуму.

6. Обсяг найменших господарств для кожної місцевості встановлює загальний проєкт державної сільської господарки в залежності від зони, якості землі, характеру найбільш рентабельного для цієї місцевості господарства, аграрного перенаселення тощо. За попередніми висновками для Правобережжя обсяг найменшого польового господарства мав би складати 6–8 га, Лівобережжя – 8–10 га, у південній степовій смузі – 15 га, у приміській під городи – 2 га і менше (в залежності від вартості землі).

7. Принцип визначення додатку до встановленої найменшої норми повинен базуватися на наявності земельної площі, кількості працездатних і непрацездатних членів родини й господарчій спроможності окремого двору, а остаточне вирішення цього питання мало покладатися на саму земельну громаду й затверджуватися відповідним органом.

8. Усі селяни, хуторяни і взагалі всі колишні хлібороби-власники, що дійсно провадили господарство, а не гендлювали ним, одержують у власність раніше приналежну їм особисто (чи то правом спадку) землю в кількості, яку вони мали до революції, але не більше як 50 га (що дорівнювало 10 тис. дореволюційних рублів) орної землі. Такий обрахунок обумовлювався тим, що в Наддніпрянській Україні було понад 4 млн сільських дворів, за наявності придатної до обробітку 25 млн га землі. Отже ви-

ділення більших, ніж у 50 га землі, господарств призвело б до зменшення селянських наділів до нерентабельного розміру. З іншого боку – сприяло би до надмірного збільшення безземельних кадрів, яку була би спроможна прийняти тогочасна промисловість. Відтак вважалося, що норма у приблизно 25–50 га є найменшою, при якій можливо було ще вести висококультурне експансивне товарне господарство.

9. Неспроможність будь-якого хлібороба зорганізуватися після одержання ним землі у своє господарство – веде за собою її вивласнення.

10. Ті з колишніх селян-хліборобів, що мали власної землі менше від встановленої в даному терені норми, одержують на загальних підставах і після встановленого принципу додаток до норми.

11. Незалежно від одержаних наділів, усім хліборобам надається однакове право оренди з наявних державних фондів за установленними державою цінами для посіву буряків та інших культур. При цьому агрокультурні господарства, цукрові, сортові, заповідники расової худоби й інші, з відповідною площею землі на майбутній розвиток, держава залишала б за собою у якості державних господарств.

12. За орендаторами, що під час оренди зуміли зорганізувати своє господарство на рівні сучасної техніки, залишається право по закінченні оренди викупити в держави з орендованої ними землі до 50 га за пільговими цінами на встановлених в інтересах держави умовах, і переважне право на подальшу оренду.

13. Усі хлібороби, що мали право посідати власну землю, одержують її, як правило, в тих місцевостях і тих громадах, де вони жили до революції і лише за наявності переконливих поважних причин – в інших місцях.

14. Землю передбачалося наділяти на двір без права поділу її між спадкоємцями (спадкоємці, що не одержать землю, діставали відшкодування після норм, що установлювалися законом держави).

15. Земля може бути передана чи продана лише з дозволу відповідного органу і лише тим громадянам, які безпосередньо на ній мали господарювати з обмеженням для них розміру посілості.

16. Для наділення землею лише дійсних хліборобів, які спроможні і мають намір організувати своє сільське господарство і з цього жити (а не спекулювати), землю наділялося б за виплатою на термін у 40 років (за дореволюційними цінами). Остаточне рішення з цього питання мав прийняти Український Сойм.

17. Розподіл землі мав би завершитися за три роки (протягом цих трьох років землею би користувалися в розмірах, хто скільки обробить за розподілом і під наглядом обраної громадою земельної комісії).

18. Разом з проведенням самої земельної реформи, як вважав автор статті, має проводитися близько пов'язана з нею система заходів щодо механізації сільського господарства, меліорації, зрошення, боротьби з посухами, організації мережі виробничих підсобних ремісничих закладів, поліпшення місцевих шляхів, утворення зерносховищ тощо.

19. Держава мусить допомогти у відбудові в кожному селі традиційних громадських зерносховищ (магазинів), де завжди має бути запас допомоги натурою для вжитку й посіву, а також (в окремих випадках) для збереження приватно-власного збіжжя.

20. За допомоги держави мають бути організовані на кооперативній основі випозичальні станції сільськогосподарських машин та інвентаря.

21. За участі держави повинна здійснюватися система зрошення ґрунтів, особливо у південно-степовій смузі.

22. Для боротьби з посухами та суховіями також має проводитися в життя система захисних лісових та інших заходів.

23. Одним з найважливіших завдань держави мусить бути максимальне обводнення України шляхом регулювання річок, утворення водосховищ, відбудова майже усіх знищених старих і створення у великій кількості нових ставків, використання усіх стокових вод для зрошення степів, використання енергії вітру тощо.

Автор також виходив у своїх міркуваннях з того, що відновлення Української Держави очевидно розпочнеться після війни за повної господарчої руїни і відсутності фінансових засобів. При цьому він вважав, що притягнення інтернаціонального капіталу не було б бажаним. Відтак разом з земельною реформою пропонувалося здійснити такі загальні заходи:

- колишні землевласники та власники заводів і фабрик, як і власник будь-якого іншого рухомого і нерухомого майна, мають бути обмежені в правах власності на користь держави;

- такою нормою пропонувалася еквівалентна дореволюційній вартості 50 га землі, що дорівнювала б 10 тис. пудів хліба чи 10 тис. дореволюційних рублів (на підставі такого принципу всі власники нерухомого майна, ділянок, садиб по містах, фабрик, заводів тощо після оцінки вартості майна спеціальними комісіями залишатимуться й далі їх власниками зо всіма з цього наслідками, але на суму зверх встановленої норми видаватимуть державі закладні, акції чи спеціально встановлені зобов'язання за встановленими відсотками);

- вищевказаний принцип має проводитися шляхом співучасті громадянства і системи відповідних фінансово-адміністративних заходів, а вартості понад встановлені норми в даному разі поступали би у безпосереднє користування держави;

- з тією ж метою пропонувалося посилити державні спроможності до відбудови національного господарства через конфіскації (за винятком предметів першої необхідності) всього майна колишніх комуністів та активних їхніх співробітників;

- вжити усіх заходів щодо встановлення реального і твердого курсу державної валюти (в тому числі на перший час може бути й хлібна валюта (1 карб. = 20 кг пшениці; 1 кг пшениці = 5 коп.; 1 пуд пшениці = 70 коп.), тобто така, яку держава забезпечує повсякчасно хлібом, що є на її складах);

- практичне забезпечення на перших порах мало би здійснюватися одержанням від хліборобів їхніх земельних податків, оплати чи оренди за землю натурою – хлібом (за встановленою

шкалою на різні його види) й побудовою для цього поблизу залізничних і водних станцій відповідних державних зерносховищ (що сприятиме також й експорту зерна).

Що ж до робітничого питання, то “С. Н-ай” пропонував розв’язання його на підставі таких засад: міжкласової консолідації; співучасті робітників у розв’язанні суперечок між роботодавцями і робітниками, як власників або співвласників підприємства; одержуючи після оцінки підприємства акції на зверхнормальну власність, держава частину цих акцій залишала би за собою (подібно до того, як і затримувала б за собою частину земель для державних підприємств), а частину – за робітниками; вартість акції робітників уточнювалася б Міністерством праці і промисловості (в залежності від характеру й рентабельності підприємства і матеріальної забезпеченості робітника, спрямовуючись до однаково справедливого розподілу поміж усіма робітниками); при переході робітника на інше підприємство, його акції обмінювалися за відповідним курсом на акції того чи іншого підприємства; кожен робітник мав би право свої акції продати або передати, але держава, дбаючи про те, щоб вони в більшості залишалися в руках робітників, складала би через орган праці відповідні інструкції для цього.

На підприємствах винятково державних (військових, транспортних та інших), що у своїй більшості не є рентабельними, робітники акцій не мали би, проте вони прирівнювалися б до інших співробітників (урядовців) з відповідно розробленою шкалою заробітної платні та емерітурою.

Враховуючи властивий українському «напівселянинові-робітникові» нахил до землі й приватної власності на ній, держава мала би забезпечити за кожним з них (щоб він мав свій дім і город) поблизу фабрики ділянку землі в 0,10–0,20 га й, окрім того, поруч організаційних заходів допомогти йому побудувати свою хату-котедж (шляхом відпуску матеріалів за догідно зниженими цінами, через організацію кооперативного вироблення черепиці, цегли, стандартних житло-будівних кроків тощо, а також через пільгові позички, технічну допомогу тощо).

Заробітня ж платня всіх робітників мала би вираховуватися за їхньою участю, виходячи з основного прожиткового мінімуму, пересічної норми виробництва й характеру праці. На почасових роботах – виходячи з прожиткового мінімуму з доплюсуванням надбавки на надгодинний час. Заробітня ж платня постійних сільськогосподарських робітників (в залежності від місцевих умов) вироблялася б місцевими органами й затверджувалася б відповідними державними органами. Крім заробітньої платні й відсотків на свої акції, кожний робітник мав би одержувати наприкінці року чи при виході з підприємства певний прибутковий відсоток, пропорційно до його заробітньої платні за рік або ж до проробленого часу.

Нормальним робочим часом вважалося б 45 годин на тиждень (5 на 8 плюс 5), але в залежності від обставин самі робітники за згодою свого трудового органу могли б його змінити. Час праці сільськогосподарських робітників визначався би за участі самих робітників і затверджувався б відповідними Міністерствами праці й хліборобства.

Гетьманці-державники

Усі робітники, як і всі вільні громадяни, мали би право на необмежену побудову приватного життя, зокрема й право вільного переходу з одного на інше підприємство. Крім того, дбаючи про їхнє здоров'я, держава зобов'язувалася б забезпечити робітникам систему профілактичних

заходів з охорони праці й здоров'я, безкоштовну медичну допомогу й компенсацію при втраті працездатності. В залежності від характеру виробництва робітникам також мала би забезпечуватися щорічна відпустка на термін не менш двох тижнів, а за потреби – допомога на курортне лікування.

Вирішуючи робітниче питання, вважав автор статті, держава буде намагатися відтягти з села у промисловість якомога більші кадри, адже цього вимагатиме необхідність зменшення аграрного перенаселення і конечність побудови високоякісної й розвиненої промисловості. Проте таке відтягування у вільній державі, на його думку, досягається не силою адміністративних розпоряджень, а лише утворенням для робітників якнайкращих (чи у всякому разі не гірших) умов праці й життя, ніж у селах на землі.

Наприкінці «С. Н-ай» резюмував: «Щоб мати належне суверенне місце серед держав, ми можемо покищо надолужити лише більш напруженою і зконсолідованою працею всіх клясів»²⁶⁵.

Свою чергою інж. *Петро Веселовський*²⁶⁶ також зауважував, що попри усі теоретичні міркування, «щоб сьогодні це питання докладно вирішити, треба мати вже державу з її границями та потрібні до цього точні статистичні дані, а оскільки ще таких немає, зараз можна говорити лише засадничо і наближено, взявши під увагу ті неточні статистичні дані, що маємо з року 1941-го»²⁶⁷. На той час площа української землі (в межах СРСР, Німеччини, Угорщини і Румунії) вважалася в обсязі 729 тис. кв км (з них – 68% припадало на рілля забудови, 14% – на сіножаті і пасовиська, 12% – ліси, 6% – інші ґрунти), з яких близько 82% припадало на сільськогосподарські площі (бл. 60 млн гектарів). З населенням у 40 млн 500 тис. осіб понад 80% були етнічними українцями (бл. 32 млн осіб).

По II світовій війні чисельність населення значно зменшилася, проте вчені в еміграції могли оперувати лише ними з розрахунком, що з плином часу за мирного життя його приріст вирівняє демографічне становище в країні. Прикметно, що, наприклад, той же П. Веселовський вказував, що в майбутній

265 - Там само. – С. 28.

266 - Інженер Петро Веселовський був одним з крайових начальників СГД у Сполученому Королівстві, мешкав у Кеттенгу в Англії; автор книжки «Монархія в прикладах» (Лондон, 1959).

267 - *Веселовський П.* Земельна реформа в Самостійній Українській Державі (В порядку обговорення) // *Голос Державника*. – 1947. – ч. 4-5. – С. 45.

державі розраховувати слід тільки на населення українське, «бо лише воно може посідати українську землю у власність», а чужоземний елемент може користатися в Україні лише правом праці²⁶⁸. При цьому зауважувалося, що в окремих випадках, коли б йшлося про чужонаціональних борців за волю України, то їх тоді слід було би рахувати нарівні з іншими борцями-українцями. Виняток також пропонувалося робити для колоністів, що осіли на українських землях від давніх часів і які істотно прислужилися до розвитку сільськогосподарської культури в Україні.

Весь земельний фонд, вважав П. Веселовський, держава мала би придбати без викупу, а особи чи нащадки тих, що володіли певною землею до 1917 р., не мусили б отримати жодної фінансової компенсації чи винагороди. Таким чином держава здобула би земельний фонд у бл. 60 млн га сільськогосподарської площі та бл. 9 млн га площі лісу. Що ж до лісових масивів, то головна її площа (бл. 7 млн га) мали залишитися державними, а решта (бл. 2 млн га) передавалися б до органів самоврядування й лише дрібні лісові площі, що не виправдали б витрат культурного обгосподарювання, могли передаватися у приватну власність.

Загалом землю пропонувалося поділити і передати у приватну власність, але при цьому й зберегти частину великих земельних маєтків також у власності державній (напр. до 500 тис. га під буряки). Держава також мусила б створити й свій земельний резервний фонд з якого б були утворені відповідні територіальні бази-маєтки для навчально- та науково-дослідних установ, навчально-релігійних установ, державні репрезентаційні маєтки земельного фонду для поширення промислових підприємств, проведення залізниць, автострад, для інших спеціальних цілей, для наділів господарств в окремих випадках тощо. Для цього, на думку П. Веселовського, слід було б виділити площу приблизно у 1,5 млн га. Таким чином, на його думку, бл. 2,5 млн га всієї сільськогосподарської площі (тобто бл. 4% її) мало би залишитися у державній власності. З

268 - Там само. – С. 46.

усієї площі (500 тис. га) по 2 тис. кв. м слід було зарезервувати поблизу у кілька кілометрів від промислових підприємств для парцеляції в приватну власність з метою будівництва будинків для службовців і робітництва (не більше 1 га в одні руки). Решта сільськогосподарського земельного фонду (бл. 57 млн га) мала би поділитися між селянськими господарствами економічного середнього типу (наділи у 10–25 га в залежності від кліматичних умов, якості ґрунту, характеру господарства тощо).

Поблизу міст не виключалося виділення по 3–5 га для заведення городництва через спеціальні господарства. За розрахунками П. Веселовського, таким чином можна буде створити 4 млн господарств для такої кількості родин, що будуть у приватній власності роду, на правах спадщини і неподільності й забезпечити працею у хліборобстві бл. 20 млн українського населення. Ще не менше 2 млн осіб були б задіяні у хліборобстві державної власності. Разом це склало би 67% усього українського громадянства. Передбачалося також добровільне внутрішнє переселення родин до країв з більшою кількістю вільних земель, а ті, хто не захоче переселятися змогли б переїхати до міст для роботи у промисловій сфері. Держава мала сприяти розвиткові кооперативів і була би зобов'язана допомагати у побудові родових господарств і забезпечити їх живим та мертвим інвентарем через відповідне фінансування з земельного фонду.

Щодо черговості в отриманні наділу землею для родового господарства, то пропонувалося такий порядок. В першу чергу землю отримували б родини, в яких хоча б один член брав участь у визвольній боротьбі за Українську Державу у лавах українського війська, починаючи від 1917 року. Другими у черзі були б родини, де хоча б один член брав участь у боротьбі за державність на урядовій цивільній службі від 1917 року. Наступними стали б родини, у яких хоча б один член був переслідуваний за українську державно-політичну діяльність, хто були розкуркулені і ті, що були з тих причин вислані за межі України або були у концентраційних таборах. Далі йшли родини, що мали щонайменше по четверо дітей. Й, нарешті, наступ-

ними були б усі інші українські родини, що заявили би бажання на переселення в краї менш населені хліборобами, але що не були членами протидержавних чи протиукраїнських організацій. Разом ці родини мали би також виказати можливості і здібності обробляти землю. Така земельна реформа мала би бути переведена протягом п'яти років. Ті ж, хто працював би на землі не дбайливо мав бути її позбавлений. Усі хутори і родинно-селянські господарства держава зобов'язана була сполучити дорогами, шляхами і залізницями, здійснити повсюдно електрифікацію тощо²⁶⁹.

Провідний експерт СГД, земський і кооперативний діяч, проф. *Олександр Моргун*²⁷⁰ вважав проєкт земельної реформи, запропонований інж. П. Веселовським, «за найбільш прийнятний з відомих до цього часу проєктів, що виходили з кіл прихильних до гетьманського руху»²⁷¹. Головними його позитивами були: а) визнання права власності; б) заперечення щодо утворення стану землевласників з великими маєтками; в) невизнання права на фінансову винагороду за колишніми (до 1917 р.) землевласниками; г) наділення землею за викуп.

Водночас О. Моргун виступив проти визначення чергування права на землю в залежності від участі у визвольній боротьбі, переслідувань за державно-політичну діяльність, перебування у концтаборах тощо. Він також висловився проти позбавлення права на землю тих, хто були членами протидержавних чи протиукраїнських організацій. Обумовленням цьому була небезпека і недоцільність таким чином будувати реформу, позаяк такі вимоги були доволі хиткі і непевні, які у конкретній дійсності породять ворожнечу, доноси, наклепи, нечесну боротьбу за землю тощо. Крім того, не виключено, що серед борців за українську державність могли опинитися й ті, що свого часу боролися

269 - Там само. – С. 47–54.

270 - Олександр Моргун (1874–1961) був земським і кооперативним діячем, професором Харківського кооперативного інституту, а від 1943 р. в еміграції – професором Української високої економічної школи та Українського технічно-господарського інституту (Мюнхен), членом УВАН та кураторії УВУ, головою Крайового Організаційного суду Крайової Управи Союзу Гетьманців-Державників Німеччини і Австрії (про що свідчить відповідна посвідка від 1958 р.), а також останнім чоловіком Наталії Полонської-Василенко-Моргун.

271 - *Моргун О.* Зауваження до проєкту земельної реформи Інж. П. Веселовського // *Голос Державника*. – 1947. – ч. 4–5. – С. 55.

й проти гетьманської держави, щиро вважаючи це корисним для України. Тож аграрне питання слід було би вирішувати, виходячи тільки з народно-господарчих, державних і соціальних інтересів, а право на землю надавати тим, що можуть, бажають і прагнуть обробляти її власними силами. Водночас неприпустимо було доводити перетворення землі на засіб нагороди чи подарунку за національно-політичні заслуги.

О. Моргун також вважав за необхідність ретельніше обрахувати нормальний наділ на родину, позаяк пересічні 15 га забезпечили б землю лише 3,8 млн хліборобських родин (тоді як тільки на Наддніпрянщині у 1928 р. нараховувалося 5,1 млн таких родин). Отже, за умов, що по усій Україні понад 80% населення було селянським, проект П. Веселовського забезпечував землю лише 67% українців-селян, а решта 13% мусила б переселитися до міст і до промислових районів. О. Моргун не вважав таку розв'язку аграрного перенаселення ліпшою, а відтак і неприпустимою. Він, натомість, пропонував не ігнорувати це явище, а з неминучою конечністю виробити заходи в широкому масштабі, зокрема запровадити проекти інтенсифікації, механізації, зміцнення й розвитку кустарно-ремісничої місцевої промисловості, трудоемної культури тощо.

Зауважувалося також на небезпеці залишати великі права державній владі в аграрній справі й утворювати великі державні хліборобські маєтки тощо. Сучасна держава, вважав О. Моргун, і без того захопила занадто багато у свою компетенцію, перетворюючись таким чином на тоталітарну систему, а отже й шкодила цим особі, громаді, суспільству. Тож він закликав не збільшувати залежність громадян від державної влади в економіці, а навпаки. Професор також вважав, що слід більшої уваги приділити розвитку в майбутній гетьманській Українській Державі кооперації – надати їй пільги і самостійності в розвитку, розширити сфери її компетенції у всіх галузях господарства. Так само О. Моргун пропонував надати більше можливостей місцевому самоврядуванню у самостійному урядуванні, розширити його функції та можливості.

Олександр Моргун

Крім того О. Моргун категорично був проти перехідного періоду, за якого б колгоспи і радгоспи тимчасово могли б існувати допоки земельну реформу не буде втілено в життя. Ці радянські форми господарювання він вимагав знищити одразу ж і негайно, позаяк ці одіозні пережитки соціалізму викличуть земельну анархію і будуть знесені стихійно²⁷².

Більш зібрано і загально своє бачення нової Української Держави О. Моргун виклав у праці «Принципи соціально-економічного устрою України (проект)». У ній автор бачив

Україну як «Трудову Державу», що об'єднувала б і захищала усіх трудящих усіх галузей фізичної, інтелектуальної і культурної праці. Базою ж і підпорою Української Держави – увесь український народ, усі стани й класи, усі українські громадяни. Він також бачив Україну правною державою верховенства закону, соціальної справедливості, рівності усіх перед законом з безстороннім судом. В Українській Державі, за баченням О. Моргуна, право приватної власності має вважатися за сталу й довіку непорушну основу господарчого життя, яку Держава охороняє усією силою законів і влади.

В концепції О. Моргуна Українська Держава вирішує аграрне питання на таких основних засадах:

а) основною системою землекористування вважається стала навіки непорушна приватна власність хлібороба на землю;

б) кожна хліборобська родина наділяється землею за певними нормами, достатніми для раціонального господарства, різними для окремих районів;

в) єдиною формою визнається відрубне господарство (за найвищу форму вважається хуторське господарство);

272 - Там само. – С. 55–57.

г) за найкращу форму запровадження заходів допомоги хліборобам щодо піднесення їх господарств на вищий щабель вважається кооперація;

д) земля, право попередньої власності на яку буде доведено й обсяг встановленого нормою обмежено, повертається хліборобам безкоштовно, а за решту наділу хлібороби виплачують державі вартість її по справедливості;

е) хліборобське господарство неподільно-майоратне, або, за відписом, переходить неподільно до одного лише спадкоємця, а земля абсолютно виключається зі спекулятивного обігу;

ж) єдиним володарем землі до реформи є лише держава, до якої переходять також відмерлі (виморочені) та інші безгосподарні землі; землі з державного фонду розподіляються за певну платню, що остаточно встановлюється Соймом, а в окремих випадках безкоштовно між установами місцевого самоврядування, кооперативами, різними громадами й об'єднаннями досвідчених у сільському господарстві фахівців на підставах довготермінової оренди, або довічне за обов'язком, зафіксованим у договорі;

з) земельні податки на користь земельного самоврядування й держави виплачуються грішми або продуктами сільського господарства в асортименті, який відповідає властивим для кожного району культурам; норми податків визначалися б для кожного району окремо органами місцевого самоврядування у погодженні з органами державного уряду; для земель, на яких провадиться меліорація, встановлюються певні пільги, які стимулювали б успішне виконання меліоративних заходів; збільшення земельних податків покладалося б на сільські громади;

і) виконання меліоративних заходів, що мають значення не лише для окремого господаря, а також для цілого району, обов'язкове для кожного приватного й громадського господаря;

к) меліоративні заходи, запровадження нових культур, заходи щодо піднесення сільського господарства мали провадитися за участі, матеріальної та організаційної допомоги держави, місцевого самоврядування й кооперації;

л) для впорядкування торгівлі збіжжям, що має світове значення, всередині України мало би бути запроваджено мережу елеваторів і систему гарантованих державою варіантів, що сприятиме значному піднесенню активу зовнішнього торговельного балансу й заробітку хліборобів;

м) з Державного земельного фонду задовольняються житлово-садибні потреби громадян та, за змогою, збільшуються фонди хліборобського користування для нових хліборобських господарств; церковні і монастирські землі належать державному фонду, натомість держава мала матеріально допомагати Церкві; угіддя всеукраїнського господарського значення (ліси, ріки, моря, їх береги тощо) знаходяться в порядкуванні держави;

н) приватна власність хліборобів на землю, замість колективної, впроваджується негайно; МТСи передаються хліборобським кооперативам.

Українська Держава приділяла би якнайбільшу увагу розвитку індустрії, ставлячи при цьому такі завдання:

а) повне задоволення за рахунок вітчизняної продукції для військових потреб;

б) фактичне здійснення економічної незалежності України, тобто: максимальне скорочення імпорту, задоволення внутрішніх потреб промислової продукції за рахунок виробництва української індустрії, збільшення експорту (в тому числі заміна вивозу промислової сировини, що сприятиме підвищенню народного прибутку);

в) завантаження індустріальною працею достатків робочої сили;

г) піднесення виробничо-промислової техніки на рівень вищих досягнень світової науки й культури.

Для досягнення цих завдань, необхідно було би здійснити такі основні засади:

а) запровадити систему державного протекціонізму розвитку вітчизняної промисловості;

б) заборонити інвестиції і концесії для іноземного капіталу;

в) мобілізувати внутрішні ресурси (фінансові, спеціальні фонди, пільги тощо);

г) максимально сприяти розвитку виробничо-промислової кооперації (особливо на селі);

д) сприяти і допомагати поширенню ремесел і кустарних промислів;

е) раціонально географічно розміщувати промислові заклади;

ж) створювати і розвивати науково-дослідні заклади, вищі інженерно-технічні школи, стимулювати технічні винаходи і раціоналізувати процеси виробництва, утримувати міцні штати високо-кваліфікованих фахівців-інструкторів і консультантів, промислових виробництв, організовувати конкурси, музеї, курси, екскурсії, закордонні відрядження, виставки, премії, нагороди тощо;

з) організовувати акційні товариства, трести, синдикати, що об'єднували б промислові заклади приватних власників, сприяти виробникам системою прогресивного оподаткування і пильним постійним доглядом з боку держави та органів місцевого самоврядування за їх діяльністю з метою попередження надмірному збагаченню обмеженої групи приватних осіб тощо. З тією ж метою заборонити спекуляцію, організацію приватних акційних банків, страхових товариств і т. п. Залучення іноземних капіталів для економічного розвитку України припускалося б лише у формі державних позик.

Головними суб'єктами торгівлі в Українській Державі О. Моргун вважав такі суспільні організації, які забезпечували б обіг торговельних прибутків на користь цілого народу, на зміцнення економічної сили держави, на розвиток продукційних сил України. Тож торговельна політика держави і зусилля провідних торговельних організацій мали скеровуватися на впорядкування торгівлі, недопущення спекуляції та експлуатації процудентів і споживачів, на максимальне скорочення сітки посередницьких інстанцій між процудентами і споживачами та на зміцнення промисловості за рахунок торговельних при-

бутків, внаслідок чого зростали би заробітки робітників, промислових закладів і процудентів-одинаків.

У цілому автор вважав, що соціально-економічна політика Української Держави мала за мету достаток людини і міць держави, запобігання та усунення соціальної ворожнечі, встановлення солідарності, органічної монолітності українського народу і піднесення праці, культури і народного добробуту на найвищий соціальний щабель. «Погоджена, координована співпраця Держави, місцевого самоврядування і кооперації, скерована в такому напрямкові, – був переконаний проф. О. Моргун, – забезпечується відповідною структурою районних, обласних і державних установ, які в комбінованих сполученнях кооперативних, земських, муніципальних і державних органів, солідарно співробітничать за певним розподілом обов'язків з метою осягнення великих соціально-економічних завдань на Україні»²⁷³.

Загалом дискусія в колі гетьманців щодо майбутнього соціально-економічного ладу у відновленій Українській Державі була зумовлена очікуванням постанови протистояння (і навіть війни) Заходу та СРСР й нового етапу національно-визвольної боротьби. Потребу у вироблені цих соціально-економічних форм можна висловити у формулюванні ветерана Гетьманського Руху В. Євтимовича, який стверджував, що «вже сьогодні треба думати, більше того, треба мати викінчені до подробиць продумані проєкти щодо форми державного устрою та програми-закону, після яких та держава буде жити, що їх – форму й закон – доведеться реалізувати завтра!

Потреба в них владно повстане з моментом коли буде звільнено від окупанта перше українське село, отже, стоїть уже сьогодні

[...] Кожна будова повстає спершу в творчому задумі будівничого, як ідея, далі переходить в проєкт і, нарешті, – в процес»²⁷⁴.

273 - Моргун О. Принципи соціально-економічного устрою України // Український Літопис. – 1947. – Ч. 7–8. – С. 28.

274 - Є-ч В. Про базу консолідації // Український Літопис. – 1947. – Ч. 9–10. – С. 2.

* * *

На початку 1950-х Гетьманський Рух втратив кількох своїх найстаріших членів і провідних діячів: Варфоломія Євтимовича, що пішов з життя 8 лютого 1950 р. у Міттенвальді, Дмитра Дорошенка, який помер 19 березня 1951 р. у Мюнхені²⁷⁵ та Володимира Коростовця, що після важкої хвороби упокоївся 29 вересня 1953 р. у Лондоні²⁷⁶. Залишили світ також й інші гетьманці старшого покоління: вже тоді легендарний дипломат, державний і політичний діяч ЗУНР, а в еміграції – гетьманець Лонгин Цегельський²⁷⁷, а також доктор філософії, лицар Зимового походу Микола Самойлович²⁷⁸, Софія Овчинник, полк. Н. Кріпак, журналіст Сергій Вишнівський-Білобережський²⁷⁹, Г. Сугак...

275 - Рятуючись від російсько-більшовицької навали, у 1945 р. у Празі Д. Дорошенко перед виїздом з міста змушений був спалити своє листування з П. Скоропадським, аби воно не потрапило до рук радянців. Помер 19 березня 1951 р. у Мюнхені в Баварії (ФРН), похований 22 березня на цвинтарі Вальдфрідгоф (поле 71). Ховали Д. Дорошенка три українські священники УАПЦ та грузинський православний священник. Віддати останню шану дипломату і вченому прийшло понад півтори сотні людей різних віровизнань та політичних переконань [Гай-Нижник П. Місце поховання Дмитра Дорошенка // Місця пам'яті української дипломатії: енциклопедичний довідник. – Київ: Горобець, 2022. – С. 421–424].

276 - Володимир Коростовець довгий час був довіреною особою та особистим радником гетьманича Д. Скоропадського в Англії. Після війни співпрацював з Центральним Українським Допомоговим Бюро та з Союзом Українців у Великій Британії (СУБ) у сфері надання допомоги повоєнним українським іммігрантам до Сполученого Королівства. Був членом Ради СУБ (1948–1952 рр.), Президії Ради СУБ (1949–1952 рр.) та ексекютиви Комісії Допомоги Українському Студентству у Великій Британії (1948–1952 рр.). Разом з гетьманичем Данилом організовував в Англії мовні і спеціальні інформаційні курси для більш як 40 тисяч військовополонених з дивізії «Галичина», а також вояків УПА і трудових біженців. У 1950–1951 рр. виголосив серію лекцій в Канаді і США на запрошення Канадійського інституту міжнародних справ. Був паралізований після інсульту й невдовзі помер 29 вересня 1953 р. Похований на цвинтарі Кенсал Грін у Лондоні [Гай-Нижник П. Місце поховання Володимира Коростовця // Місця пам'яті української дипломатії: енциклопедичний довідник. – Київ: Горобець, 2022. – С. 319–321].

277 - Гай-Нижник П. Лонгин Цегельський – патріот, націонал-консерватор, соборник // Вісник Національної асоціації адвокатів України. – 2024. – № 10. – С. 55–64; – № 11. – С. 56–64.

278 - Самойлович Микола Павлович народився 12 грудня 1890 р. у с. Нижня Дуванка Куп'янського повіту Харківської губернії. Після закінчення Куп'янської духовної школи вступив до Харківської духовної семінарії. Потім був студентом Київського комерційного інституту, де здобув музичну освіту, за фахом співак-басист. У 1917 р. був заарештований до війська. Під час більшовицького перевороту в Петрограді працював у Тамбовському гарнізоні з українізації та відокремлення українських вояків в окремі військові частини. Повернувшись в Україну брав участь у придушенні більшовицького заколоту на Київському заводі «Арсенал». Делегат двох перших Всеукраїнських військових з'їздів у 1917 р. Член Української Центральної Ради. Сотник Запорозького полку кінних гайдамаків імені кошового отамана Кості Гордієнка; командир другої чоти другого конвою командарма Армії УНР ген. М. Омеляновича-Павленка. Учасник Зимового походу Армії УНР. У 1920 р. емігрував до Праги. Там здобув ще й театральну освіту. Був оперним співаком, виступав у Празькій опері, театрі імені Садовського, концертував у Західній Європі. Дружина Олеса Самойлович була відомою поетесою. Активний член Гетьманського Руху (в Чехії – член Українського Стягу та СГД, а в США – член УГОА). Помер 23 грудня 1951 р. у США, похований на цвинтарі св. Івана у м. Провіденс штату Род-Айленд. 17 грудня 2020 р. у Нижній Дуванці на будівлі школи було відкрито меморіальну дошку на честь М. Самойловича.

279 - Вишнівський Сергій Аполінарійович народився 25 вересня 1898 р. в с. Білобережжя-Варковичі, що поблизу Дубна на Волині. Після Першої світової війни був редактором «Української Громади» в Луцьку, а потім – «Неділі». Був борцем за волю і державність України, вів потужну громадську діяльність у Луцьку і на Волині,

Варфоломій Євтимович

Варфоломій Євтимович перед смертю перебував у гостинах в гетьманівни Марії в Оберстдорфі, куди приїхав 21 січня і де вже 23 січня йому стало несподівано зле й стан погіршувався впродовж десяти днів. Місцевий лікар був безсилий й відтак 4 лютого 1950 р. М. Монтрезор-Скоропадська змушена була викликати телеграфічно лікарку Калюжну з Міттенвальда, яка амбулансом терміново перевезла хворого до міста, де він й помер за чотири дні.

В. Євтимович прожив буремне життя: служив в Російській імператорській армії під час Першої світової війни, на якій отримав чотири поранення, потім в Армії УНР, пережив 15 грудня 1935 р. у Варшаві замах на своє життя від «українських братів», шість місяців був ув'язнений у польській тюрмі (від 31 червня 1936 р. по 28 лютого 1937 р.), інтернований і катований польською владою у концтаборі в Березі Картузькій (1–18 вересня 1939 р.), став одним з найактивніших діячів Гетьманського Руху, за участь у проголошенні відновлення Української Держави у 1941 р. був заарештований і ув'язнений у німецькому концтаборі, однак незабаром звільнений, двічі опинявся у застінках гестапо (5 липня – 1 листопада 1941 р.; 28 листопада 1942 р. – 28 лютого 1943 р.), від 1943 р. служив старшиною в дивізії «Галичина», а потім у лавах 1-ї дивізії УНА, став заступником начальника старшинської школи у Празі²⁸⁰. Від 1945 р.

публікувався у Луцьку, Львові, Перемишлі. Кандидатувався на посла до польського Сейму, неодноразово тероризований польськими боївками, у день голосування до Сейму був заарештований й ув'язнений поляками у концтаборі в Березі Картузькій. У 1939 р. емігрував до Німеччини, де став учасником Гетьманського Руху. У 1945 р., будучи вже в Чехії, заарештовувався радянцями. На початку 1950-х виїхав до США. Був одним з провідних діячів Української Гетьманської Організації Америки. В еміграції співробітничав «Ранком», «Українським Робітником», «Америкою» та іншими часописами і журналами державницького і консервативного напрямку. Був талановитим журналістом, що підписував свої статті не лише справжнім прізвищем, а й псевдонімами («Борис Білобережський», «Андрій Савич», «Олег Шабля»). Автор не виданої за життя праці «Волинь». С. Вишнівський помер несподівано 18 червня 1952 р. на 54 році життя в Рочестері.

280 - Євтимович Варфоломій Пимонович народився 28 серпня 1888 р. у с. Перегонівка Васильків. пов. Київської губернії. Військовик, полковник, громадсько-політичний діяч, журналіст, член Управи Українського військово-

перебував у таборі для інтернованих у м. Міттенвальд в Німеччині, де став духовним батьком гетьмансько-консервативного друкованого органу «Ранок» та, як засвідчував І. Марченко, був «зверхником, ідейним керівником і плідним дописувачем часопису, визначаючи його тактично-політичне спрямування»²⁸¹. В. Євтимович, за словами свого побратима Б. Гомзина, воістину «міг бути тільки собою; він був особистістю; він був добрий вояк Ісуса Христа в Його українській когорті! Він міг жити тільки в справді українському кліматі, а коли такого, силою обставин, довкола нього не було, він намагався творити його»²⁸².

во-історичного товариства у Польщі, один з лідерів Гетьманського Руху. Народився в родині священника. Освіту набув у Київсько-Софійській духовній, реальній, художній та музично-драматичних школах у Києві. Закінчив 7-класну Київську художню школу. 1 грудня 1912 р. вступив однорічником до 168-го піхотного Миргородського полку. 1 вересня 1913 р. був прийнятий до Чугуївського військового училища, яке закінчив 1 грудня 1914 р., служив прапорщиком 25-го запасного батальйону. 3 поч. 1-ї світ. війни – ком-р піхот. роти на фронті. Після поранення 1915 р. служив у Полтаві. Від 2 квітня 1915 р. – молодший офіцер 7-го прикордонного піхотного Заамурського полку. Від 1 грудня 1915 р. – поручник. Від 25 серпня 1916 р. – полковий ад'ютант. Учасник Всеукраїнських військових з'їздів 1917 р., провідний діяч українізації частин російської армії (співпрацював з М. Міхновським), член УВГК. Протягом весни 1917 р. спільно з М. Міхновським займався організацією українських військових частин. У березні 1917 р. перебував у відпустці у Києві, був одним з організаторів Українського військового клубу ім. П. Полуботка. Повернувся на фронт (з 30 березня 1917 р. – командир батальйону 7-го прикордонного піхотного Заамурського полку), був поранений. Від 12 жовтня 1917 р. – курсовий старшина 1-ї Української військової школи ім. Б. Хмельницького. Від 8 листопада 1917 р. – командир сотні цієї школи. Від 22 грудня 1917 р. – штаб-старшина для доручень військово-шкільного відділу Українського Генерального штабу. Як сотник Вільного Козацтва брав участь у вуличних боях проти більшовиків та з загонами М. Муравійова у Києві взимку 1918 р. За Гетьманату – старшина інспекторату військових шкіл, працював секретарем редакційно-термінологічної комісії з редагування військових статутів та підручників, перекладав з російської на українську мову навчальні посібники з військової справи, входив до складу Вищої військової ради. У грудні 1918 р. уклад і видав «Московсько-український словник для військових». Від 21 грудня 1918 р. – т. в. о. начальника 2-ї Київської юнацької школи. 31 січня 1919 р. – другий старшина для інспекції військових шкіл. Від 21 квітня 1919 р. – начальник загального відділу Головної шкільної управи Військового міністерства УНР. 317 травня 1919 р. – начальник штабу коменданта тилу Дієвої армії УНР. 30 червня 1919 р. – штаб-старшина для доручень штабу Запорозької групи Дієвої армії УНР. У грудні 1919 р. був інтернований у Польщі. Від 1 квітня 1920 р. – помічник начальника культурно-освітнього відділу Головної управи Генерального штабу УНР. 30 липня 1920 р. – начальник відділу освіти та військової підготовки населення Генерального штабу УНР. За час Першої світової війни та Визвольних змагань дістав 4 поранення та 1 контузію. 1920 р. інтернований на території Польщі у таборі в Каліші. Начальник відділу роботи серед населення 3-го генерал-квартирмейстерства, співорганізатор художньої майстерні, театральної трупи, низки курсів. У 1922–1923 рр. – діяч Мистецько-літературного товариства «Веселка». Від 1924 р. мешкав у Львові. Член управи Українського воєнно-історичного товариства (1925), працював у редколегії його друкованого органу «За державність». Член Гетьманського Руху. У 1935 р. опублікував критичні матеріали про діяльність Державного центру УНР в екзилі. Був ув'язнений польською владою у концтаборі в Березі Картузькій (звільнений 1937 р.). З приходом радянських військ восени 1939 р. переїхав до Варшави. Як представник гетьманців увійшов до складу Українського Національного Комітету, наприкінці червня 1941 р. повернувся до Львова. За участь у проголошенні відновлення Української Держави заарештований та ув'язнений у німецькому концтаборі, однак незабаром звільнений зусиллями П. Скоропадського. Від 1943 р. – старшина дивізії «Галичина», 1-ї дивізії УНА, заступник начальника старшинської школи у Празі. Від 1945 р. перебував у таборі для інтернованих у м. Міттенвальд. Один з лідерів та ідеологів Гетьманського Руху. Помер 8 лютого 1950 р. у м. Міттенвальд в Німеччині.

281 - Марченко І. На новому етапі // Ранок. – 1952. – Ч. 1. – 31 травня. – С. 1.

282 - Гомзин Б. Варфоломій Євтимович – добрий вояк Ісуса Христа // Ранок. – 1952. – Ч. 4. – 12 липня. – С. 2.

21 січня 1952 р. у Лютензее в Німеччині постав Комітет з будови пам'ятника-надгробника В. Євтимовичу у складі М. Прозоровського (голова), Р. Дебрицький (заступник голови), М. Фарима (скарбник) і М. Паньчук (секретар)²⁸³. Пам'ятник на могилі В. Євтимовича було зведено 1952 р. зусиллями Крайової Організації СГД Німеччини та Австрії під головуванням А. Кмети та М. Самойловича²⁸⁴.

Павло Гай-Нижник при могилі Дмитра і Наталі Дорошенків (14 березня 2018 р., цвинтар «Вальдфрідгоф», Мюнхен, ФРН)

Сповідуючи про *смерть Дмитра Дорошенка*, гетьманич Д. Скоропадський писав 25 березня 1951 р. з Лондона: «З болем серця і глибоким смутком у душі ділюся з усіма гетьманцями та прихильниками Гетьманського Руху і з усім українським громадянством сумною вісткою: не стало між живими Проф. Дмитра Івановича Дорошенка.

Не стало одного з когорт незломних, Того, що невтомно, як міністер Закордонних Справ Української Гетьманської Держави, боровся за кращу долю і соборність Землі

Української; Того, що на еміграції, як близький співробітник Покійного Мого Батька і В. Липинського, був одним з піонерів відродженого Гетьманського Руху; не стало автора по-державницькому написаної Великої Історії України; не стало вченого світової слави, який так високо ніс у світ прапор української науки; не стало Того, що горів любов'ю до України і все життя присвятив їй.

283 - На пам'ятник полк. Євтимовича // Український Робітник. – 1952. – Ч. 6. – 8 лютого. – С. 2.

284 - Серед жертводавців на пам'ятник були гетьманці: А. Кмета, М. Самойлович, інж. Р. Калужний, др. Г. Деркач, інж. С. Лощенко, ред. Н. Стусс, М. Поронюк, М. Прозорівський, а також Українська Гетьманська Організація Америки.

Разом з усім українським громадянством схиляю голову перед ще свіжою могилою дорогого Покійника і висловлюю своє глибоке співчуття Його Дружині.

Втрата її – втрата цілої України»²⁸⁵.

Для вшанування пам'яті Д. Дорошенка у Мюнхені було створено Технічний комітет, завданням якого стало спорудження пам'ятника на його могилі. До складу комітету увійшли: проф. І. Мірчук, Н. Дорошенко, проф. М. Томашівська та А. Кмета²⁸⁶.

29 грудня 1951 р. на 73-му році життя у баварському Оберстдорфі *померла дружина П. Скоропадського гетьманова Олександра*.

Мить смерті О. Скоропадської у своїх спогадах відтворила її наймолодша донька Олена: «Я сиділа біля маминого ліжка і тримала її за руку. Тепер вона дихала вже не так важко. Виглядала майже нормально, лише ніс здавався загостреним і навколо рота залягла чужа складка.

Сестра [медична] прийшла знову, разом ми вдягли мамі свіжу нічну сорочку. Якусь хвилю все її тіло спочивало на моїх руках, воно здалося мені дуже тяжким, наче вже було мертвим.

Раптом дихання матері змінилося, стало пришвидшеним і поверхневим. Сестра і я переглянулися, ми зрозуміли, що йде до кінця. Я покликала Маріку з сусідньої кімнати. Дзвони оберстдорфської церкви почали бити, як завжди, за десять дванадцятья вполудне опустилася на коліна біля ліжка й накрила голову перехрещеними руками, в ногах сестра, стоячи навколішки, промовляла ружанцеву молитву. Я стояла поруч із мамою, дивилася в її обличчя й тримала руку. Було дуже урочисто. Рап-

Олександра Скоропадська
(остання світлина, Оберстдорф, 1951 р.)

285 - Скоропадський Д. Не стало між живими Проф. Дмитра Івановича Дорошенка // Державницька думка. – 1951. – Ч. 1. – С. 10.

286 - Професорові Дорошенкові // Український Робітник. – 1952. – Ч. 28. – 11 липня. – С. 4.

том сильне тремтіння пройшло через усе мамине тіло, потім ще глибоке зітхання, це був кінець. Дзвони перестали дзвонити, була рівно дванадцята година. Материна голова схилилася набік, виглядала вона дуже спокійно, зовсім відпружено, неначе спала.

Я подякувала сестрі за її молитву, обійняла плачучу Маріку. Я сама почувалася наче закам'яніла, відчуття, яке я вже знала. Я сказала Маріці: “Я зараз піду до Лілі, тоді до похоронного бюро й на пошту, щоб телеграфувати Данилові, а коли зроблю це, то ще в редакцію газети, щоб дати повідомлення”.

Лілі я застала вдома. Вони сиділи на софі, побравшись за руки з Кужимом, наче чекали на мене. Обое встали. Коли я сказала: “Мама померла”, – Лілі з плачем кинулася в обійми свого чоловіка, він міцно її пригорнув і погладив по спині. Лілі знову опанувала себе. Мовчки ми пішли поруч до села, де я її залишила й швидко подалася до ратуші, адже так багато треба було ще зробити»²⁸⁷.

Скоропадські важко сприйняли відхід в інші світи своєї мами і ще довгий час не могли сприйняти це як доконаний факт. «Ви собі уявити не можете як мені тяжко та самотно, – писала гетьманівна Марія 20 квітня 1952 р. до В. Лучканя. – Смерть нашої любої Матері є для нас страшним вироком. Мені ще досі не віриться, що вона ніколи не поверне.

Петро дуже тяжко переживає смерть Матері. Часом він забуває і питає мене: “А коли наша Дорога поверне?” Це все дуже тяжко переживати.

Д[анило] робить усе можливе, щоб ми виїхали до Англії. Але маємо великі перешкоди з Петром. Д[анило] не тратить надії, що вдасться усе перебороти. Але на разі ми в Оберстдорфі»²⁸⁸.

Гетьманова померла. Після завершення світової війни, гетьманич Данило марно докладав зусиль, аби переселити усю сім'ю Скоропадських до Англії, проте так і не встиг влаштувати усі формальності. Крім того гетьманова Олександра від ли-

287 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 426–427.

288 - Приватний архів В. Лучканя в США.

стопада 1949 р. переховувала у таємній схованці труну з останками свого чоловіка – гетьмана Павла Скоропадського (усіма вважалося, що на той час він був похований на православному цвинтарі у Вісбадені) й виношувала план з перепоховання його праху в Англії. За останній рік свого життя гетьманова зуміла двічі (у 1950-му і 1951-му роках) відвідати у Швейцарії свою наймолодшу доньку Олену та зятя Людвіга, які з великими складнощами зуміли здобути для неї в'їзну візу.

Звістку про смерть О. Скоропадської розповсюджено через канали зв'язку гетьманців, а далі – через друковані органи СГД. «Останні роки після закінчення II-ої світової війни і смерти ЯВП Гетьмана Павла, Пані Гетьманова обняла провід Регентською Радою Дому Скоропадських. Працюючи разом з гетьманцями-державниками з нової еміграції, це Її Світлості велетенська заслуга, що лави гетьманської організації і прихильників Гетьманського Руху за неповні три роки в двох тільки краях, Німеччині і Австрії, зросли до кількох тисяч. І всі ті, хто мав нагоду бачити і розмовляти з Її Світлістю пані Гетьмановою Олександрою в останні роки, підтверджують її світлий ум, глибокий такт і щиру пошану до чужих поглядів і переконань», – зазначалося у посмертній згадці про О. Скоропадську в одному з гетьманських часописів²⁸⁹.

29 грудня 1951 р. вранці секретар гетьманової Олександри Д. Грищинський і чоловік гетьманівни Олени Л. Отт дісталися автомобілем з Оберстдорфа найближчого табору українських скитальців у Фельдмогінг-Мюнхен й повідомили, що гетьманова після серцевого удару знаходиться у критичному стані, а тому й приїхали туди по православного священника.

Поховання гетьманової Олександри відбулося в Оберстдорфі у суботу 5 січня 1952 року. Таке відтермінування (зазвичай покійників ховають за три дні по смерті) відбулося з огляду на час, що був необхідний, аби гетьманич Данило зміг прибути до Баварії з Англії. Д. Скоропадський приїхав до Оберстдорфа

289 - Наша національна втрата // Державницька думка. – 1952. – Ч. 5. – С. 5.

ввечері напередодні похорону у супроводі кількох українців з Мюнхена.

Автобус зі священником і таборовим хором прибули до Оберстдорфа вже до каплиці німецького місцевого цвинтаря, де лежала труна гетьманової покрита національним українським прапором з гербом роду Скоропадських. В підніжжі – великий тризуб з хрестом, вінки і квіти... Отець протоіерей Петро Грановський, о. протоіерей Паладій Дубицький, о. протоіерей Ігнатій Воробець з прислужниками перед труною здійснили похоронні співи, а коло неї – почесна варта з чотирьох колишніх старшин Української Армії (полк. Кмета, сотн. Кизим, полк. Лощенко, полк. Сидоренко), які й несли труну на цвинтар²⁹⁰. Падав мокрий сніг...

Підполковник Армії УНР Сергій Сидоренко в однострої 2-го кіннотного полку ім. І. Мазепи 2-ї Волинської стрілецької дивізії (1920 р.)

Стоять занурені горем втрати гетьманич Данило, гетьманівни Марія, Єлисавета, Олена, В. Кужім, Л. Отт, Д. Грищинський, Н. Дорошенко, попрощатися зуміли приїхати за тих важких часів А. Кмета, М. Янів (Янов), С. Сидоренко, М. Косаревський, Кизим, С. Лощенко, Я. Гунько, іноземці. В останніх прощальних словах говорили о. П. Грановський, о. П. Дубицький, гетьманич Данило, крайовий начальник СГД на Німеччину й Австрію полк. А. Кмета, від гетьманського жіноцтва Наталія Дорошенко, начальник місцевої організації СГД в Кляйнкетцу полк. С. Сидоренко²⁹¹.

Поступово відходив від керівництва Гетьманським Рухом й *Борис Гомзин*. Дізнавшись про смерть гетьманової, він записав 4 січня 1952 р. у щоденнику: «Вчора одержав сумну вістку

290 - Сидоренко С. Відпровождаємо на вічний відпочинок матір Гетьманову 3-го січня 1952 р. в Оберстдорфі // Український Робітник. – 1952. – Ч. 10. – 7 березня. – С. 6.

291 - Янів М. Похорони Гетьманової Олександри // Український Робітник. – 1952. – Ч. 7. – 15 лютого. – С. 5.

про смерть Пані Гетьманової Олександри Скоропадської, з роду Дурново.

Вічна Їй Пам'ять!

Сучасні українці типу й жанру (стилю вони не мали й не мають!) Королевих-Старих і йому подібних ніколи не зможуть збагнути величі цієї людини.

Так короїди не в стані збагнути величі й краси дуба, що на ньому і з нього вони животіють...

І коли б встали з своїх могил наші прапредки часів св. Ольги, Ярослава Мудрого чи Ігоря Святославича, то вони з пошаною схиляли б свої буйні голови перед свіжою могилою.

Бо Небіжниця була Дружиною, Матір'ю і Людиною в ліпшому, християнському й державницькому розумінні цих слів!

Вічна Їй Пам'ять!»²⁹²

Ще 1947-го року, коли Б. Гомзину 20 червня виповнювалося 60 років, гетьманова Олександра Скоропадська у вітальному посланні ювілярові писала: «На протязі багатьох років і до останнього часу Ви були одним із найближчих співробітників мого чоловіка. Ви усей той час стояли міцно на сторожі Гетьманської Ідеї. Праця була тяжка та невдячна. Але, не зважаючи на все те, як і на невідрадливі життєві обставини, Ви проявили багато енергії та жертвенної праці на користь Гетьманському Рухові, а тим самим і для добра української справи в цілому.

Мій чоловік це бачив і цінив. Це тому він Вас в Меллінгені, передчуваючи близьку катастрофу, покликав на таке високе та відповідальне становище, яко свого Заступника. Цей покладений на Вас обов'язок Ви сумлінно та ретельно виконали до кінця, будучи вірним ідеї, яку персоніфікував мій чоловік.

Зі свого боку мені теж хотілося б Вам подякувати за поміч мені особливо в перші часи після смерти мого чоловіка. Людям зі сторони може часом здаватися, що не було все гаразд.

Але, взявши під увагу всі подробиці та надзвичайно тяжкий матеріальний та життєвий стан, в якому Ви з цілою Вашою ро-

292 - *Newfryingpan*. З щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти // Україна і Світ. – Зош. 8–9. – Ганновер, 1953. – С. 15.

диною опинилися, я цілковито Вас розумію та справедливо оцінюю ситуацію.

Цим я висловлюю свою щирю подяку Вам за виявлену Вами мені поміч на Вашому становищі, яко Начальника Союзу Гетьманців Державників, та за цінні поради, які Ви мені часом давали, і які були спрямовані на користь нашого Діла.

Я сподіваюся, що Ви і надалі стоятимете непохитно на сторожі інтересів Гетьманського Руху та, в міру Ваших сил і можливостей, будете помічником як мені, так і синові моему Данилові»²⁹³.

Борис Гомзин

Тоді ж гетьманські часописи розмістили на своїх шпальтах кілька статей з життєписами та з аналізом творчості Б. Гомзина²⁹⁴. Сам же він поступово відходив від активної політичної діяльності, в тому числі і через певні розходження у баченні розвитку Гетьманського Руху з окремими членами гетьманської родини, й відтак зосередився на власній творчості – політологічній, публіцистичній, прозі та поезії тощо.

У ті часи все ще глибоко вкоренився в українстві антисемітизм, але вже й створювалася держава Ізраїль у Палестині, що викликало різні відгуки серед українських політичних діячів. «В жидівстві можна зауважити якесь стихійне (расове чи може таке, що впливає з відчуття своєї “обраности” у світовій історії) відштовхування від Українства.

Ба, я сказав би навіть ненависть!

293 - Скоропадська О. До Вп. Пана пполк Др. Б. Гомзина // Український Літопис. – 1947. – Ч. 7–8. – С. 1.

294 - Євтимович В. Життєвий стиль Бориса Гомзина (В 60-ту річницю народження) // Український Літопис. – 1947. – Ч. 7–8. – С. 2–4; Косач Ю. Письменник Борис Гомзин (До 60-річчя з дня народження) // Український Літопис. – 1947. – Ч. 7–8. – С. 5–10.

І Шварцбардт стріляв не в С. Петлюру, бо Шварцбардт, як агент французької розвідки на теренах України, мусів був добре знати, що особисто С. Петлюра тут якнайменше завинив. Шварцбардт стріляв в Українство!

С. Петлюру він убив, але Українство живе й буде жити! І тому мене дивує, як це воно так, що жиди, люди з головами, з твердим і обрахованим підходом, і досьогодні посередньо виступають проти Українства, піддержуючи повною парою концепцію Єдиної Неділимої..., – записав у щоденнику своє щире і жорстке бачення проблеми в українсько-єврейських взаєминах Б. Гомзин 29 листопада 1951 року. – І тут я змушений сказати пару твердих слів до жидів:

Панове жиди! Від віків ви жили на нашій землі: Жили ви переважно з посередництва. Ми не вимагаємо від нас любови до нас. І коли ви, як роджені на тій землі, не хочете брати участі в змаганні її до свободи, поруч з її дітьми, себто, коли ви відчуваєте себе тільки принагідними гістями на тій землі, то тоді, щоб в очах дітей її не обернутися з “hospis-iv” у “hostis-iv”, ви повинні додержуватися неписаного закону, що обов’язує на цілому світі, – закону про гостя й його поведінку супроти господарів...

А ті люди типу “від одних відстав, до других не пристав” – сумний продукт асиміляторської лінії – мабуть, ніколи не зрозуміють свої сумнівної ролі супроти визвольних змагань Українства.

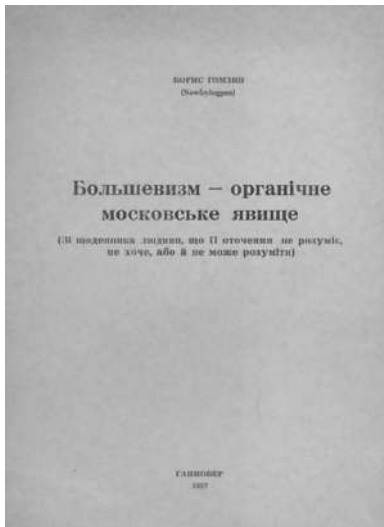
Але я маю надію в Бозі, що Ізраїльська Держава зрозуміє це швидше, бо її творці й будівничі зрештою пройшли вже той тернистий шлях, яким оце ще намагається йти Україна»²⁹⁵.

Слова і думки Б. Гомзина щодо Московії та її імперії з огляду на державно-національні прагнення українців, які він записав 21 листопада 1951 р., і досі вражають своєю глибиною і правдивістю. «Без допомоги саме немосковських народів (це ж вони, а не московські маси Іванів, усе були й є, а сьогодні особливо, духово гноблені й матеріально безпощадно використо-

295 - Гомзин Б. Большевизм – органічне московське явище (Зі щоденника людини. Що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти). – Ганновер: Україна і Світ, 1957. – С. 47.

вувані *ad maiorem gloriam Mosquae*, ніякої перемоги досягнути не можна... А коли навіть припустимо неможливе, що перемога така буде й без цього, то небезпека від цього не зникне, бо СРСР перетвориться в чергову небезпеку. Думати про якусь там демократичну Росію, – це чистісінька маніловщина... Общинницько-кочовницько-уходницький характер – цілковито суперечний осіло-хліборобському. Держава на такому підложжі могла витворитися й удержатися тільки під абсолютистичною (охлократичною) зверхністю, – міркував Б. Гомзин.

– ...І припускати можливість демократизації московського народу це даремна річ. Це однаково, що словами переконувати вовка в зайця обернутися. Культ необмеженого володаря (хана, царя чи вождя) був і є властивий москвиніві»²⁹⁶.

Обкладинка розвідки Бориса Гомзина «Большевизм – органічне московське явище»

Згодом, у 1957 р. його щоденникові записи будуть видані окремою книгою під знаковою назвою «Большевизм – органічне московське явище (Зі щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти)». У ній Б. Гомзин роздумує не лише над природою і характером комуно-більшовизму, а й над нутром пересічного москвитянина. Вона цілком вичерпна у таких його висновках (усвідомлено подаю об'ємну цитату): «Достоевський устами Раскольнікова каже про “незвичайних” і “звичайних” людей. Чи відчуває себе пересічний москвин, як такий, “незвичайним”? Думаю, що так... Це виявляється в

його відношенні до інших народів, а воно є насмішкливо-глузливо-презирливе, висловлюване звичайно у здрібнілій формі: ось так поляк для москвина це був тільки “полячішка”; фін –

296 - Там само. – С. 37–38.

“чухна белобрисая”; німець – “немчура”, “німець-перец колбаса” і т. д. та оповідання, як німець зі свинею до Москви дійшов; француз – “французішка”; італієць – “італьяшка”, “макаронщик”; японець – “япошка”, макака; китаєць – “кітайоз”, “ходя”, “чорт косоокій”; турки й узагалі з ними споріднені народи – “гололобие”, “мухоеданє”; білорус – “жабоед”; українець – “черкасішка”, “хахол”, “мазніца”; вірмен – “армяшка”; грузин – “кінтошка” й т. д.

Це – непошана до самих себе, що, обернена в середину, обертає москвина в звичайного холопа “батьюшки Сталіна”, назовні ж у чванькуватості і задирливості, що їх відгуки чуються в поведінці і словах Громик, Маліків, Царапкіних та інших кремлівських “дьяков” та “подьячих”, які якимось дивно подібні до своїх попередників: “думних дьяков” часів Івана IV., Олексія Тішайшого й ін. московських володарів. Самопониження, в якому чується якийсь садизм, ми бачимо й на самій горі: прикладом, підписи Івана IV. під деякими листами: “раб смердящий”, або підписи Петра I. у листах до своєї дружини. Самопониження не щире, підступне... Справді – “уніження паче гордості” – самопониження вище за гордощі...»²⁹⁷.

Проте від керівних ролей у Гетьманському Русі Б. Гомзин відійшов. Так, на початок 1950-х років організований Гетьманський Рух пережив чергову зміну у своїй верхівці – з перших ролей відходили такі знакові його особи як Дорошенко, Кужім, Шемет, Євтимович, Гомзин, Грищинський, Коростовець, Цегельський...

* * *

У лавах Гетьманського Руху відбувалася зміна поколінь, а з нею й оновлення його провідних діячів і керівного складу. Природно, що після завершення Другої світової війни, змінилася Європа, змінився світ, зазнала змін й *структура кермувального органу Гетьманського Руху*. У той час верховним керманичем його вже був гетьманич Данило Скоропадський, формальним

297 - Там само. – С. 28.

Відзнака Союзу Гетьманців-Державників для осіб, що належать до Гетьманського Руху

проводом – *Верховна Рада*, до складу якої увійшли: Д. Скоропадський (голова), В. Гришко, І. Марченко, В. Бачинський, Д. Левчук, Й. Біловус, В. Коростовець, П. Силенко. В рамках Верховної Ради Гетьманського Руху діяла його Президія, а також серед керівних органів – Найвища Колегія та Управа Гетьманського Руху.

У другій половині ХХ ст. гетьманці жили в умовах очікування ядерної сутички між СРСР та США, нової світової війни та хрестового походу проти більшовизму й, внаслідок поразки Радянського Союзу у ІІІ світовій війні,

здобуття Україною державності. «Міжнародні події останніх повоєнних років наглядно і незаперечно вказують на те, що зараз є горячкове готування фронтів до удару двох світів: західного, демократичного, сформованого протягом тисячоліть на засадах християнського ідеалізму та східного, тоталістично-комуністичного, побудованого силою і терором на засадах матеріалізму, – відзначав один з центральних часописів СГД у 1950-му. – Це potwierджується фактом тотальної мобілізації всіх економічних та військових середників, комуністичним сходом без перерви від кінця війни, та останній час заходом, який нарешті проснувся від оптимістичної сплячки, спричиненої воєнним альянсом»²⁹⁸. Очевидною інтродукцією нового світового удару двох систем гетьманці бачили також і у війні, що почалася в Азії, вважаючи, що з часом бойові дії перекинуться також і у Європу.

За таких обставин консерватори закликали українську еміграцію до єднання у спільному політичному національно-визвольному фронті, незважаючи на партійну чи групову приналежність. Гетьманці наголошували, що у боротьбі за дер-

298 - На порозі великих подій // Вісник української державницької думки. – 1950. – ч. 1. – 20 грудня. – С. 4.

жавність українці мусять розраховувати лише на власні сили, не відкидаючи принагідно можливої допомоги інших народів та урядів. Відтак на зовнішньополітичному відтинку цього фронту вказувалося на необхідності різкої і безкомпромісової постави питання відновлення української державності. Водночас зазначалося, що «зокрема вирішення цієї проблеми має кардинальне значення в справі організації збройних сил поза межами краю, які виконують свої завдання супроти рідної воюючої Землі тільки, коли вони будуть найвищим виявом організованого прагнення політично-активного українства на чужині»²⁹⁹. Тож гетьманці відкрито закликали не лише до політичного єднання усіх українських організацій, партій і груп, а й до створення в еміграції воєнізованих підрозділів та вироблення принципів, визначальних засад моделі української державності, які будуть закладені в часі її відродження на Рідних Землях.

Провідники Гетьманського Руху ще від 1950-х років вважали, що повоєнна Україна з переважаючим консервативно-селянським населенням буде погідним плацдармом для плекання гетьманської ідеї. Тому було вирішено, що Союз Гетьманців-Державників (СГД) мусить відійти від орденського типу своєї самоорганізації й має «вийти на ширші суспільні води», «має всі підстави вийти ще на ширшу суспільну базу, щоби в майбутньому на рідних землях Гетьманську Ідею зробити набутком українського народу, а Гетьманський Рух масовим», й найперше – «розбудовану Гетьманську Ідеологію донести до українського загалу, зберігши її чистоту, чіткість і ясність»³⁰⁰.

Саме з цією метою ідеологи і правники Гетьманського Руху, на основі вчення В. Липинського, почати розробляти консервативно-монархічну концепцію і модель майбутньої української державності. Гетьманці сповідували доктрину класократичного ладу у державі з конституційно-спадковою монархією у формі гетьманату. Вважалося, що за таких умов викристалізовується

299 - Там само. – С. 5.

300 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург, 1951.

той тип національної аристократії, що здобуває функції правлячої верстви, які не бере на себе ані каста, ані демократична інтелігенція, ані плутократія – лише верства організаторів, що персонально зв'язані з різними галузями праці і духа: думки (вчені, педагоги і церква), землі (агровиробники і селянство), верстату (промисловці і робітництво) та обміну (фінансисти і торговельники), і що виокремлюються шляхом внутрішньої селекції з кожної суспільної продукуючої групи – класу.

Саме ця провідна верства – класократична національна аристократія і є носієм державної влади та виконавцем державних функцій в силу своєї органічної приналежності до продукуючих, взаємно себе доповнюючих частин нації-класів й сама є вислідом організації динамічних і статичних сил цілої території національної держави. Як така, вона може об'єднуватися і групуватися лише навколо такого символу, що репрезентує національно-державну єдність, який, завдяки своїй постійності, непорушності і маєстатичності, стоятиме вище самих класів, над ними усіма, що є гарантом рівноваги і добробуту в державі. І таким персоніфікованим національно-державним гарантом і символом України мав стати її дідичний монарх – гетьман, що походив з родини Скоропадських.

Данило та Олена Скоропадські з гетьманцями
(Оберстдорф, жовтень 1948 р.)³⁰¹

Теренові обрії Соборної України в уяві гетьманців, додам принагідно, були досить імперськими (Козацька Великодержавна). Так вважав Остап Войнаренко, виходячи з проекту союзу козацьких народів під булавою українського гетьмана. Він також наводить думку колишнього члена Директорії УНР, а тоді

свідомого гетьманця Афанасія Андрієвського: «Коли Русин, Гуцул, Бойко, Галичанин, Буковинець, мешканець правого й

301 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3075, арк. 9.

лівого берега і навіть Кубанець на питання: хто ти та якої служби? – буде відповідати: я козак, служби Ясновельможного Пана Гетьмана; От тоді ми будемо непереможні!»³⁰² Проте сам О. Войнаренко поширює українську державницьку географію ще далі й, перефразовуючи попередника, додає, «що коли не тільки Русин, Гуцул, Бойко, Галичанин, Буковинець, мешканець правого й лівого берега чи Кубанець, але й Донець, Терець, Уралець, а може й Забайкалець та Українець з над Тихого Океану та з інших частин Сибіру, на питання: хто ти та якої служби! – буде відповідати: я козак, служби Ясновельможного Пана Гетьмана – Козацького Батька славної Козачої Нації! От тоді ми справді будемо непереможні, а майбутні Сполучені Козацькі Держави України та інших Козацьких Народів стануть одною з найбільших світових потуг.

Це в цьому призначення України і шлях до її справжньої волі та державної величі»³⁰³.

Згідно з гетьмансько-класократичною концепцією, саме завдяки цій своїй властивості класократична національна аристократія не може, як охлократія, гнобити за допомогою терору громадянство, до якого вона органічно належить і яке сама ж організовує. Так само не може вона його анархізувати, розпорошувати і атомізувати, як це робить демократія шляхом проповіді безмежної свободи діяльності і свободи лаїцізованої, раціоналістичної думки. Тому вона не прагне об'єднання в одних руках влади світської і влади духовної, були переконані гетьманці, тобто не хоче підпорядковувати владі матеріальній моральну організацію громадянства – Церкву, як водночас не прагне звести Церкву на ролі однієї з себе поборюючих світських ідеологій³⁰⁴.

За цією концепцією: оскільки класократична національна аристократія зобов'язана своєю появою постійній класифікації громадянством його активних творчих сил і покликана не лише правити, але крок за кроком розвивати та удосконалювати

302 - Український Робітник. – 1948. – 24 вересня.

303 - Войнаренко О. Призначення України (Уривок з недрукованої праці "Гетьман Павло і Покозачення України") // Ранок. – 1952. – Ч. 10. – 4 жовтня. – С. 4.

304 - Державний провід і військо // Голос Державника. – 1947. – Ч. 3. – С. 47.

саму організацію суспільства, остільки вона й вимагає постійного притоку свіжих організаторських сил. Звідси й впливає також й її роля щодо громадянства: силою своєї консервативної організації і визнанням морального авторитету Церкви в справах світських стримувати активні прогресивні громадські сили, які народжуються, і постійно залучати до своїх лав і скеровувати їхні сили на шлях творчості, а не руйнування того, що вже створене і досягнене. Тож гетьманцями визначалися такі конкретно-характерні риси класократичного ладу:

1) нерозривний зв'язок, який все відновлюється поміж тими, хто править і ким правлять;

2) постійна абсорбація з боку правлячої верстви та її консервативної організації тих активно-творчих елементів, що народжуються в громадянстві, скеровуючи їх по відповідальному шляхові громадської і державної організації;

3) поборювання в межах самого громадянства демократичного індивідуалізму та егалітаризму;

4) охлократичний метод придушення громадської самодіяльності і демократичний метод “непротивлення злу” поступаються місцем творчому змагання, де кожний знаходить місце для прикладання своїх творчих індивідуальних здібностей і де вартість кожного вимірюється не на підставі “благодійності” чи партійної приналежності, а лише тим внеском, який він своєю працею робить у скарбницю спільної організації³⁰⁵.

У цьому контексті слід також звернути увагу на специфіку позиції гетьманців щодо війська, командна ієрархія якого, завдяки класократичній структурі держави і громадянства, мала би бути тісно пов'язана не лише з правлячою верствою, але і з самим громадянством та з рядовим армійським складом. При цьому вважалося, що за таких умов не могло й бути мови за аполітичність армії. «Класократична армія є політичною, тобто вона має ясний політичний напрям, при чому політичне ділання кожного її членів належить йому через ту класову організацію, до якої він приналежний, – вказувалося в одному з геть-

305 - Там само.

манських часописів. – Така армія не може бути ані засобом для боротьби з громадянством, ані “необхідним злом”, натомість вона є школою для войовничих елементів всіх класів»³⁰⁶.

В перебігу обговорень щодо бачення засад господарчої та суспільно-політичної системи майбутньої Української Держави гетьманці бачили її спадковою монархією роду Скоропадських. При цьому, однак, часто-густо їхні опоненти вказували на монархію як на анахронічний пережиток з минулого. Зі свого боку гетьманці доводили, що трудова українська монархія не буде поверненням до диктатури, абсолютизму чи самодержавства у будь-якій їхній модифікації, нагадуючи про це витягами з теоретичних праць В. Липинського.

Водночас І. Марченко, один з повоєнних нових лідерів гетьманців в Англії, що став там близьким співробітником Д. Скоропадського, вкотре публічно писав, нагадуючи усьому українському громадянству: «Знову відроджена монархія аж ніяк не мусить нести з собою тільки реставрацію державних форм монархії, що була перед тим, тої монархії, що недавно виявила хибі своєї побудови й зазнала краху. Історія розвитку людства має свої суворі закони, яких не можна порушувати. Невільно повертати колесо історії назад. Відновлена монархія мусить мати й нову суть, мусить відповідати новим суспільно-громадським взаємовідносинам, мусить бути їх віддзеркаленням і гармонійним завершенням, – тільки в такому разі вона виступатиме як поступовий чинник, буде міцною, буде справді народньою»³⁰⁷.

Сказав своє слово у цьому спрямуванні й колишній член Директорії УНР А. Андрієвський, який висловився у тому сенсі, що об'єднати українську політичну еміграцію можливо лише навколо персо-

Афанасій (Опанас)
Андрієвський

306 - Там само. – С. 48.

307 - Марченко І. Республіка – монархія // Український Літопис. – 1947. – ч. 5–6. – С. 3.

ніфікованого державного лідера, який би посідав монархічний трон в системі на кшталт британської монархії. «Українці, на еміграції суцї, не можуть зрозуміти, що в боротьбі за Державу живий символ Держави міг би об'єднати розпорошені сили; всі організовані групи – і уенерівці, і гетьманці, і члени організації полковника Мельника, і Бандери, найшли б місце коло державного символу; могли б зговоритися й утворити спільний фронт. Без живого символу об'єднання, власне, не можливе; бо кожний буде претендувати на першенство і кожний буде його оспорювати. Живим символом нашої Держави є Данило Скоропадський; проти цього спорити нема правних підстав; берімо приклад з мудрого народу англійського; король у нього – це живий державний символ; він не править, а тільки царствує; всі кляси об'єднуднуються коло нього, а без нього вони ніколи не об'єднались би. Що більшість постановить, те святе; король, який живий символ волі народу й держави те стверджує і воно стає законом»³⁰⁸.

Сам же Д. Скоропадський вважав, що гетьманська ідеологія є революційною в розумінні боротьби за зміну триваючого від кількох століть в Україні різних відмін чужого, ворожого українству порядку. Водночас ця ідеологія є консервативною в тому розумінні, що вона зберігає найкращі досягнення національної традиції, найістотніші первні українського духу та історичного досвіду. При цьому така ідеологія обмежувала можливість проявів лихих навичок і хиб національної вдачі, відкидає негативну “традицію”. Саме тому гетьманці вважали свою ідеологію хоч і консервативною, але й революційною, проте аж ніяк не реакційною (назадницькою), як їм те закидали політичні супротивники³⁰⁹.

Було розроблено зразок державного Герба України, що ставовив зображення золотого тризуба з хрестом на стилізованому щиті³¹⁰. Проект його композиції ще у листопаді 1941 р. було до-

308 - Андрієвський А. М. Наша конституція // Український Робітник. – 1947. – ч. 12. – 21 березня; // Український літопис. – 1947. – ч. 5–6. – С. 10.

309 - Ранок. – 1949. – Ч. 53. – 20 листопада; Для України. – 1950. – Ч. 1. – С. 3–4.

310 - Український Літопис. – 1946. – Ч. 11.

ручено підготувати художнику-графіку Артемові Корнійчуку³¹¹. Що ж до державного прапора, то гетьманці-державники, знаючи про дискусію в еміграції щодо порядку розташування кольорів на ньому, апелювали до державних часів УНР та УД, коли державним прапором, військово-морським прапором, прапором торговельного флоту, прапорами морського міністра, послів, посланників Української Держави був блакитно-жовтий (синьо-жовтий) прапор³¹². Наголошувалося й на тому, що за гетьманської Української Держави 17 вересня 1918 р. було ухвалено державний прапор смуг «блакитньої (верхньої) та жовтої (спідньої)», який став останнім легітимним і після цього вже не касувався жодним правомічним урядом України³¹³.

Вплив Гетьманського Руху знов почав зростати. Серед українців, які прибули до Сполученого Королівства після війни було кількадесят членів та прихильників Гетьманського Руху. Це були головно колишні вояки дивізії «Галичина» та європейські добровільні робітники чи їхні родичі. У зв'язку ж з тим, що гетьманич Д. Скоропадський мешкав і працював у Великобританії центр Гетьманського Руху перемістився з Берліна і континентальної Європи до Лондона. Повернувшись на Туманний Альбіон з поїздки до Німеччини, Д. Скоропадський заходився до формального створення у Великій Британії Крайової Організації Союзу Гетьманців-Державників (фактично ж ця організація вже два роки існувала на острові). У підсумку 28 вересня 1949 р. гетьманич Данило затвердив Статут Крайової Організації СГД в Англії³¹⁴.

311 - Narodni archiv v Praze, iInv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

312 - За Державність. – 1935. – Ч. 5. – С. 128; Український Державник. – 1943. – С. 31; Ще про Український Державний Герб та прапор // Український Літопис. – 1947. – Ч. 2. – С. 23–24.

313 - Ще про Український Державний Герб та прапор // Український Літопис. – 1947. – Ч. 2. – С. 24.

314 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1154, арк. 1–53.

Невдовзі, 20 листопада 1949 р. у Болтоні (поблизу Манчестера) відбувся *Перший (основуючий) З'їзд Союзу Гетьманців-Державників в Англії*, підготовкою до якого займався головно Порфирій Силенко, близький співробітник і особистий секретар Данила Скоропадського³¹⁵.

На ньому гетьманич Д. Скоропадський наказував своїм однодумцям бути діяльними у суспільно-політичному середовищі. «Відсутні в громадському житті не можуть на нього впливати, не можуть його формувати, не можуть пізнавати вартостей окремих людей і вартостей загалу та їх помножувати», – наголошував верховний керманіч Гетьманського Руху³¹⁶. Водночас Д. Скоропадський зауважував гетьманцям, що «скромність і реальна праця, а не бомбастично-галасливі самореклями були, є і будуть вирішальними для об'єктивного добра, для істотної користі справі відбудови нашої Державности»³¹⁷.

«...Не була б повною картина історії повстання СГД в Англії, якби я не згадав Вам про те бодай найкоротше, – зазначав гетьманич 20 листопада 1949 р. у своїй промові до делегатів З'їзду. – Отож, перед самою минулою війною я знайшовся на цьому терені сам, де крім кількох родин давніх емігрантів-робітників та др. В. Коростовця, не було нікого з українців і українок в сьогоднішньому нашому розумінні, не було в Англії представлене.

Др. Коростовець, багато літ перед війною, сам один вів потужну роботу утримування зв'язків та ширення відомостей про Україну в Англії з доручення бл. пам'яті мого Батька. Завдання те він виконав, в міру можливостей, як найкраще і початок усіх цінних зв'язків з англійським світом, що ми їх тепер маємо значно поширеними уже, належить до незаперечних заслуг др. Коростовця мимо, що за засадою гетьманців: робити без самореклями і галасу, про це ширше не є відомим.

315 - Перший основуючий з'їзд Союзу Гетьманців-Державників в Англії // Ранок. – 1950. – 7 січня. – С. 3-6; – 21 січня. – С. 1-2; ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1157, арк. 1-25.

316 - Український Робітник. – 1950. – Ч. 3. – 20 січня; Овчинник С. Гетьманіч Данило // Для України. – 1950. – Ч. 1. – С. 6.

317 - Там само.

Вибухла війна і моє положення, в наслідок міжнародних обставин, було в Англії винятково тяжким. Довелось тяжко працювати як для нашої української справи, так і для того, щоб взагалі утриматися на поверхні життя.

Почали згодом прибувати канадійські українці та українці з польського війська, з якими в специфічних умовах війни, уже можна було робити, однак зовсім не багато, бо були то військовики і, як такі, були елементом змінним, що припливав і знова відпливав. По війні почали прибувати наші люди з континенту, як добровільні робітники, врешті прибула більша частина української дивізії. І, хоч наші військовики були в особливим положенні, що не дозволяло на широку національну роботу, однак дуже скоро позначився додатний вплив їх на пожвавлення національної, кипучої діяльності серед цілої маси українців, що знайшлися тут до 1948-го року. З дивізією прибули сюди і люди, що мали значний досвід в нашій гетьманській, національній роботі...

Я щасливий, що сьогодні маю можливість з усіма Вами, великою частиною організованих на цьому терені Гетьманців, обмінятися думками. Багатьох з Вас бачив там чи там, з багатьома коротко тамчи тоді обмінявся словом, але багатьох бачу вперше і тому моїм бажанням було би, щоб ми, бодай двічі до року, могли так зустрітися, якнайбільше нас, і обмінятися думками. Я тепер зокрема і особливо здоровлю всіх тількищо іменованих дійсними членами СГД, що стримали відзнаку Союзу. Та відзнака... є символом боротьби за Українську Державу... Все це зобов'язує всіх нас і на ціле життя брати участь у всіх проявах життя української суспільности.

Данило Скоропадський
(1940-ві роки)³¹⁸

Відсутні в громадському житті не можуть на нього впливати, не можуть його формувати, не можуть пізнавати вартостей окремих людей і вартостей загалу та їх помножувати. Тому ми мусимо йти в наше українське життя і залишаючись собою, вірним згаданому вище нашому основному ідеалові та зберігаючи наші засади, що виводяться з найкращих наших традицій, їх ширити і прищеплювати ширшим колам українських патріотів. Ви самі знаєте, що завдяки невтомній праці передових людей Гетьманського Руху, завдяки їх участі в громадському житті, завдяки їх гідній поведінці та чесному відношенню до прийнятих обов'язків, українська громадськість щораз більше звертає свої очі і симпатії в бік Гетьманського Руху. Він має далеко більше прихильників і симпатиків, як про це пишеться і говориться. Все це є добре, бо скромність і реальна праця, а не бомбастично-галасливі самореклями були, є і будуть вирішальними для об'єктивного добра, для істотної користи справі відбудови нашої державности...

Гетьманська Ідея є властиво надбанням цілого Українського народу... вона містить в собі і гармонійно пов'язує найліпший український традиціоналізм з розмірним поступом і для того наш Рух є Рухом революційним, але революційним не в розумінні заялозеного марксизму, а в розумінні боротьби за зміну триваючого від кількох століть на нашій Батьківщині різних відмін чужого, ворожого нашій Нації порядку.

Це дає нам змогу співпрацювати – в співпраці тій стреміти до всеукраїнської мети – Державности – передусім з сильним молодим активістичним рухом, що таксамо відмежовується від заялозених чужих доктрин марксизму, а також з усіма іншими чесними українськими патріотами.

Ми мусимо знати, що таке величне і складне Діло, як відбудова Національної Української Держави, найскорше і з найменшими жертвами може бути зреалізоване, навіть наперекір протиставним тому ріжним чужинецьким силам, тоді, коли всі українські сили до того впряжуться чесно й активно. Тому ми все стреміли і будемо стреміти до співпраці і співдії з усіма

правдиво патріотичними українськими і вільнолюбних сусідніх народів силами. Ця важлива засада буде й далі втілювана в життя незалежно від того, чи комусь з сьогоднішніх наших зовнішніх і внутрішніх противників це хочби й найбільше не подобалось...

Притому мусимо все пам'ятати – бо так уже в житті є, – що народні маси все організує ідейна, чесна і внутрішньо спаєна меншість. Від активності і завзяття тої меншости залежить, чи маси будуть підняті на великий, конструктивний чин, чи навпаки, народня енергія буде змарнована в хаосі. З цього випливає конечність нашої повсякчасної і все зростаючої активності.

Зовсім окреме місце в нашому житті повинна займати Церква. Гетьманці все були, є й будуть активно віруючими, як такі мусимо плекати прив'язаність і відданість Церквам, стремлячи до викорінення всяких ознак ворожнечі на тлі віровизнальних різниць.

Ми не повинні утотожнювати Церкви з поступованням, – особливо в секторі суспільно-громадським, – окремих душ-пастирів, які, як всі люди, можуть теж помилятися. Ні в якому разі ці помилки не повинні зменшувати престижу Церкви, якої такої, і виходячи тільки з такого заложення, можемо відповідно оцінювати нездорові явища, якщо такі трапляються...

Питомий тягар і значення Англії в майбутніх міжнародних рішеннях є і довгі часи ще будуть дуже великі, а її голос в питаннях прийдешнього упорядкування відносин в Європі взагалі, а в Східній зокрема – буде одним з вирішальних.

Це недвозначно вказує на те, що одним з добрих діл для нашої визвольної справи буде те, коли ми далі зміцнитимемо і поширюватимемо підстави для додатньої характеристики англійцями нашої суспільності...», – сказав гетьманич³¹⁹.

Д. Скоропадський у своєму виступі також вкотре наголосив, що Гетьманський Рух є складовою частиною загальноукраїнського руху і головною позицією гетьманців є консолідація всіх

319 - Промова Гетьманича Данила на Першому З'їзді СГД в Англії, 20 листопада 1949 р. // Український Робітник. – 1950. – 20, 27 січня.

українських політичних сил навколо Української Соборної Суверенної Держави.

Від того часу центр Гетьманського Руху поволі переносився до Англії. Крайовими ж начальниками СГД у Сполученому Королівстві були у різні часи: Роман Долинський, Василь Личманенко, Петро Веселовський, Іван Марченко, Іван Горобець. В Європі провідною газетою гетьманців-державників став часопис «Ранок» (видавався у Німеччині, згодом – в Англії під редакцією І. Марченка³²⁰) та на недовгий час «Державницька Думка», а наприкінці 1950 р. СГД у Великій Британії започаткував у Лондоні видання ще й свого «Вісника української державницької думки», перше число якого побачило світ 20 грудня того року.

Перший Крайовий здвиг Співки Української Молоді (СУМ) у Великій Британії. Д. Скоропадський на церемонії освячення прапора СУМ (1949 р.)

Тоді ж гетьманці заявили, що попри свою віру у найліпшу долю України саме в класократизмі і дідичній монархії, «ми не відкидаємо можливості, що в часі становлення й відродження української державности, вона може переходити певні етапи, які не цілком відповідатимуть засадничим стремлінням Гетьманського Руху»³²¹.

Тож Верховне керівництво Гетьманського Руху означено заявило про свою підтримку усіх позитивних проявів в площині суспільно-громадського і політичного життя – незалежно від того вони походять і які безпосередньо чи посередньо сприяють і сприятимуть виборенню й здвигненню спільної для всіх українців національної будови – Української Держави. Гетьман-

320 - Хрещеною матір'ю часопису «Ранок» була гетьманова Олександра Скоропадська, а ініціатором і первісним керівником видання – Варфоломій Євтимович. До складу першої редколегії «Ранку» також входили: ред. С. Кокот, проф. М. Брилінський та перший адміністратор С. Гомула. Після 1954 р. часопис припинив своє існування через нестачу коштів.

321 - Вісник української державницької думки. – 1950. – Ч. 1. – 20 грудня. – С. 2.

ці-державники також вкотре засвідчили, що вважають носієм волі і прагнень до українського державного самостановлення усе політично-активне українство, а в першу чергу ті сили, що ведуть завзяту й криваву боротьбу на Рідних Землях, якої найяскравішим виразником була Українська Повстанська Армія³²².

* * *

У листопаді–грудні 1950 р. у своєму інформаційному Бюлетені Крайова Організація СГД в Німеччині і Австрії, запропонувала до обговорення тези про *«Державний Устрій в майбутній Українській Трудовій Монархії»*.

17–18 грудня 1950 р. в Новому Ульмі у таборі Райнгардт-Казерне, що поблизу Аугсбургу (Австрія), відбувся *З'їзд Крайових Організацій СГД Німеччини і Австрії*, на який прибуло 50 делегатів³²³. Учасників своїм листом привітала гетьманова Олександра, який вона написала заздалегідь 14 грудня і переслала В. Гришку. Учасникам форуму зачитали свої доповіді крайові начальники СГД цих країн Д. Левчук і проф., д-р І. Марченко на тему *«Діяльність Крайових Організацій СГД і організаційні завдання»*, а також проф. В. Гришко про *«Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху»* та інж. І. Сапіга зі співповіддю *«Тактика СГД на нинішньому етапі»*³²⁴.

Штамп-емблема Д. Скоропадського, що нотувалася у верхньому правому куті його особистих листів

322 - Там само.

323 - ЦДІАК України. – Ф. 1219. – Оп. 4. Спр. 1165. – Арк. 1–73.

324 - Князь Ілля Юрієвич Сапіга (20 серпня 1889 – 28 серпня 1969) народився на о. Сахалін (Далекий Схід), куди його батька князя Ю. Сапігу запроторив царський уряд, звинувативши в участі у антимонархічному русі. Князь був позбавлений усіх своїх маєтків на Чернігівщині, князівського титулу і засланий на Сахалін як «ссылно-каторжний крестьянин». Згодом І. Сапіга закінчив комерційний інститут в Москві. Під час Першої світової війни був мобілізований і служив на залізничному транспорті. У 1917 р. він організував «Комітет українців Поволжя, Уралу й Сибіру», брав участь у протигетьманському повстанні в листопаді–грудні 1918 р.,

Учасники зібрання з Крайової Організації СГД в Німеччині і Австрії констатували, що у 1941 р. Україна опинилася в кайдах нового «визволителя», маючи на увазі нацистський Райх. Тож якщо за першого ката (СРСР) українські борці лавами йшли до концентраційних таборів далекого Сходу і Півночі, то за другого «визволителя» найкращі, найвідважніші українські сини вмирили і катувались в концентраційних таборах близького Заходу. На дії обох імперських катів українці відповіли створенням УПА. «І коли тепер менше чути скоростріли українського партизана, – зауважували гетьманці-державники з Німеччини та Австрії, – то то не є ознака безсилля, хоч ворог на багато раз переважає чисельно, то є віддих перед Великим Змагом, що блискавично наближається»³²⁵.

При цьому констатувалося, що коли один кат (Німеччина) впав, українці сподівалися, що західними переможцями буде заодно пред'явлено ультиматум другому катові (Радянському Союзові), але, навпаки, настав час повного незрозуміння ситуації з боку демократичного світу. Ба більше, почалися поступки і залицання до цього ката, до ще більшої потвори світу – СРСР. Тож українці, що перебували в Європі, зазнали репатріації, їхньої примусової видачі «совітам», безперешкодного господарювання радянських місій МЗС по усьому континенту, арештів і переслідувань національних комітетів тощо – такого собі «танку сатани», в колооберті якого настав час, що могли втратити орієнтацію найбільші патріоти Українського Народу. Гетьманці засвідчували, що калейдоскопічні зміни політичних подій та орієнтацій, сподівання на розсудливість Радянського Союзу щодо мирного співжиття націй, про що свідчать Тегеранська, Ялтинська і Потсдамська конференції, дезорієнтували полі-

у боях проти білогвардійців. За дорученням Директорії УНР формував корпус залізничників, певний час був керівником одного з департаментів у Міністерстві шляхів УНР. На еміграції І. Сапіга недовгочасно був діяльним членом Української Народної Республіканської Партії (УНРП), яка зажадала від С. Петлюри покласти край «соціалістичним експериментам» в уряді та Раді Республіки. Згодом тривалий час належав до Союзу Гетьманців-Державників. Одночасно був прихильником зближення та об'єднання українських Православної та Греко-католицької Церков. 18 років видавав журнал «Україна і Світ».

325 - Від Краєвої Організації С.Г.Д. в Німеччині // Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 1.

тичні організації української еміграції. Українці, що пережили жахіття сталінського терору й усвідомлювали небезпеку комуністичної системи та її пропаганди для західного цивілізованого світу, аж ніяк не могли збагнути і сполучити цю радянську політичну дійсність з поведінкою західних держав Європи та Америки.

Тож, за таких умов, визнавалося, що українські політичні організації довгий час не могли знайти потрібної рівноваги, не могли окреслити найраціональніші шляхи у боротьбі за свої ідеали. Водночас виникло сподівання, що дезорієнтація західних держав мала б викликати національну єдність, аби усіма силами поборювати всяку безґрунтовність у перебігу творення об'єднаного національно-політичного фронту, а натомість виходило навпаки – серед українських політичних організацій пішло розбиття, сварки, заперечення пропозицій одне одного. Зрештою дійшло до того, зазначали гетьманці з Німеччини і Австрії, що «одна система відновила на піску те, що вже безперечно вмерло і повинно було передатись в забуття, як негідне, збанкротоване в минулому, тому злочинне в перспективі» (соціалістична УНР), а інша, «гаряче сприймаючи строкаті події часу, зробилась строкатою по своїй ідеології і тепер розривається в розходженнях, докотившись в теорії до... “безкласового суспільства”» (малася на увазі ОУН³²⁶), але, наголошували вони, такі конструкції могли існувати лише в теорії, «бо на практиці цього не було і не може бути, як не може бути життя без повітря»³²⁷.

Причинами цього, вказували гетьманці, було те, що українська політична еміграція була скутою чужими формами, чужою організаційною сіткою та йшла не за голосом власного генія і своїх славних войовничих предків, а за наказом чужих зверхників, які, мовляв, сильні світу цього і вказували на соціалістичну моду. Відтак українські еміграційні провідники щоденно у

326 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-Б (1940–1990 рр.). – Київ: Крок, 2020. – 432 с.

327 - Від Краєвої Організації С.Г.Д. в Німеччині // *Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року.* – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 2.

своїй діяльності керувалися сказаним великими панями: Черчиллем, Етлі, Труменом, Ачесоном та іншими; забуваючи, що ті пани промовляли в інтересах власних народів, не маючи на увазі інтереси народу українського, адже з вуст тих панів прилюдно не було вимовлено й слово «Україна». «Гра в “уряди”, в “парляменти” і в лідерів одинадцятичленських партій тут, на еміграції, є ніщо інше як глум над святими прагненнями нашого Народу», – наголошувалося гетьманцями з Німеччини³²⁸. Українці ж, завіряли вони, мають завжди йти своєю власною дорогою, українською, дорогою вікової творчості, узгляднивши, ясна річ, чужий досвід на полі цивілізації, соціальних і культурних досягнень. Ось у цьому гетьманці вбачали «найвищий вияв українського державницького націоналізму – схороняти своє національне обличчя за найтяжчих часів, схоронити свою власну українську душу, а не в порожнечі дешевих, хоч може й ефектовних слів, бовтатись від одної орієнтації до другої, мавпувати кого хто схоче»³²⁹.

Ілля Сапіга (в центрі) на аудієнції українських паломників у Священній Конгрегації для Східної Церкви, де передав преосвященнішому архієпископові Де Валері, асесорові Конгрегації, дарунок (українську касетку) для Папи Римського Пія XII. 1950-й рік

Разом з тим гетьманці сподівалися, що гармати, які тимчасово замовкли, знову заревуть на весь світ. І саме тому СГД має виразно і цілісно в цей час сформулювати і заявити свої позиції та завдання в контексті перспектив розвитку і політичної спрямованості Гетьманського Руху, щоби донести їх до власного народу і світової спільноти у визначальний і вирішувальний момент історії. Тож, представляючи «Традиційний Національний

328 - Там само. – С. 3.

329 - Там само.

Гетьманський Рух, що єдиний маніфестує і представляє Україну чужинецькому світові, як властиву національну спільноту з її історичною національною окремішністю», українські консерватори заявляли:

«1. Ми критично ставимось до демократичного світу західніх держав в їх ставленні до московського імперіялізму і домагаємось, від державних діячів Заходу заманіфестувати на повний голос усамостійнення народів обабіч “залізної заслони”. Тим самим підкреслюємо свою цілковиту підтримку АБН³³⁰.

Ми прикладемо всі сили в дорозі розчленування і повної ліквідації т. зв. “єдиної Росії” з святою метою раз назавжди позбутися її оков і на своїх етнографічних і предковічних землях створити вільну Суверенну Українську Соборну Державу.

2. Ми в Європейську Федерацію, як шлях визволення України, не віримо і, принаймні, за мету її досягнення повної суверенності України її не ставимо. Український Нарід може обмежити свої суверенні права в користь всесвітнього ладу тільки добровільно, як рівний з рівним.

Ми завжди готові використати міжнародні обставини в користь визволення України. В той самий час ми відкидаємо будьяку орієнтацію на чужинців і сподіваємось лише на власні сили, бо ніхто нам України не дасть, коли ми самі її не здобудемо. На підставі цього гетьманці, підтримують Воюючу Україну

330 - АБН – Антибільшовицький блок народів – координаційний центр політичних організацій різних народів для боротьби з більшовизмом, що об'єднав поневолені СРСР та його сателітами народи. Створений 21–22 листопада 1943 р. з ініціативи ОУН на УЗ на таємній 1-й Конференції поневолених народів Східної Європи та Азії за участі 12 представників неросійських народів у с. Будераж в житомирських лісах. Першим головою АБН став оунівець Ростислав Волошин (професор Стеценко). На установчому конгресі 16 квітня 1946 р. у Західній Німеччині АБН було реорганізовано. У 1948 р. АБН очолив представник ЗЧ ОУН Я. Стецько, як голова його ЦК, переобраний 1954 р. До складу президії АБН входили генерал-полковник Ф. Дюрчанський (словак). Р. Островський (білорус) як його заступник та Й. Гігіс (литовець) як секретар. ЦК складався з представників усіх народів (по одному). Крім ЦК, була створена також Рада Народів. Її головами були: В. Берзінс, В. Каюм-Хан, Ф. Дюрчанський, Ф. Фаркаш де Кісбарнак, Р. Островський, генеральними секретарями – Н. Накашидзе і С. Покорни. Блок мав згуртовувати народи під гаслом: «Свобода народам! Свобода людині!». Після реорганізації 1946 р. зусилля АБН зосереджуються на залученні до його діяльності представників східно-європейської еміграції. Від часу заснування та в різні періоди діяльності АБН його членами були такі організації: Комітет «Вільна Вірменія», Болгарський Народний Фронт, Білоруська Центральна Рада, Козацький Народно-Визвольний Рух, Хорватський Народно-Визвольний Рух, Чеський Рух за Свободу, Чеський Народний Комітет, Естонський Визвольний Рух, Союз Естонських Борців за Свободу, Грузинська Народна Організація, Угорський Визвольний Рух, Угорський Рух Міндсенті, Латвійська Асоціація Боротьби проти комунізму, Литовський Рух Відродження, Словацький Комітет Визволення, Комітет Народної Єдності Туркестану, Союз Гетьманців-Державників (Гетьманський Рух), ЗЧ ОУН (ОУН р-б). У 1970-х рр. до АБН приєдналися організації «За свободу В'єтнаму», «Вільна Куба» та ін.

в особі Української Повстанчої Армії як новітній вияв традиційних козацьких аспірацій за торжество національно-державних ідеалів Українського Народу. В цей спосіб обернемо в реальну дійсність мрії наших Великих Гетьманів.

3. Ми цілком свідомі того, що Гетьманський Рух, щодо перспектив свого розвитку на Рідних Землях, посяде центральне місце в боротьбі за побудову Самостійної Соборної Держави і в найкоротший час буде визнаний переважною більшістю Населення. Підстави для цього полягають в тім, що, з одного боку, в природі людини завжди лежить прагнення до особистої свободи в житті, праці і побуті (що найкраще забезпечує Держава у формі клясократичної Трудової Монархії), а з другого – соціалістично-руїнницький хаос, створений соціалістично-демократичними партіями під час визвольних змагань 1917–20 рр. і марксісько-соціалістичні експерименти впродовж кількох десятиків років на Рідних Землях, ліквідували підстави для попиту уенерівської системи.

Націоналістичні рухи, що розвинулись в окупованій Україні з такою силою в наші часи, наберуть державницького характеру і сприятимуть переключенню українців ідеологічно на рейки національно-традиційного, історичного одноособового проводу у формі Гетьманства.

Ми віримо, що Українці підуть “своєю власною дорогою, українською, дорогою вікової творчості”.

4. Ми, гетьманці, ідеологічно найпослідовніші, найсильніші і стоїмо на соціально-політичних позиціях, найсприйнятніших для Українського Народу. Доказом цього є наш зріст впливу в еміграційному житті українців і то без галасу, без шарпанини. Ми маємо теорію Вячеслава Липинського – капітал, який дав, дає і буде давати Українському Народові багатії жнива і зробить його найбагатшою нацією серед інших націй світу.

Наше завдання чистоту, чіткість і ясність нашої ідеології довести до українського загалу.

Почуваючи силу і передбачаючи торжество нашої ідеї, в той самий час ми не хворіємо на зазнайство чи погорду до наших

політичних противників. Ми щиро декларуємо свою готовість співпрацювати зі всіма політичними середовищами, що стоять на національно-державницькій ідеології.

На цьому місці хочемо поставити наголос, що “поплентачами” будь яких інших політичних середовищ ми ніколи не були і не будемо в майбутньому. Повторюємо і з натиском підкреслюємо, що будемо всіма силами ганьбити розпалювання класової боротьби в нашому народі і носія цього розпалювання – соціалістично-уенерівську систему. Рівночасно відкидаємо теорію “безкласового суспільства” і заперечуємо “пролетаризацію” нашої славної УПА і тим самим, беремо під захист бувших можновладців і їх нащадків, які більш ніж будьхто інший мають відношення до Воюючої України.

Ми віримо в єдино правильний метод – метод класократичний – побудови, закріплення і розвитку Української Нації і ніколи цього методу не зрадімо.

“Союз Гетьманців-Державників ітиме національно-державницькими шляхами і на цих шляхах готовий ділити свою співпрацю з кожним, хто не зблудить з них”³³¹.

Саме з цією метою ідеологи і правники Гетьманського Руху, на основі вчення В. Липинського, почати розробляти комплексні консервативно-монархічну концепцію і модель майбутньої державності, які б чітко вказали, яку саме Україну прагнули побудувати гетьманці.

Тож ключовою на З’їзді Крайових Організацій СГД Німеччини й Австрії була доповідь проф. Василя Гришка «Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху». На той час, відзначав доповідач, в побуті обох Крайових Організацій Союзу Гетьманців-Держав-

Василь Гришко

331 - Від Краєвої Організації С.Г.Д. в Німеччині // Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З’їзду СГД Німеччини і Австрії від 17-18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 4-6.

ників на Німеччину й Австрію ґрунтовно змінилися обставини життя, значно змінився склад членства СГД в результаті виходу Організації «на ширші води» та влиття в неї нового підсилення з Рідних Земель в особі нової еміграції, особливо представників хліборобського стану. З іншого боку, зауважував В. Гришко, ціле еміграційне українство вросло в період історичної відповідальності перед прийдешнім, що ставить, зокрема, СГД перед суворим іспитом. Йшлося про відчуття, що наближалася вирішальна дванадцята година, яка покладе на лезо меча і долю України, а відтак й виникало питання того місця, яке обере СГД в поході нації на верхів'я сучасного їй світу, якою буде роля гетьманців в тім поході.

Стосовно місця Крайової Організації СГД Німеччини й Австрії в Гетьманському Русі зауважувалося, що не дивлячись на поступове змаління членства серед гетьманців в цих країнах по світовій війні й не зважаючи на від'їзд все більшої їх кількості, роля цієї організації СГД все ж не зменшується, а навпаки, відповідно до важливості й рішальності моменту, ще зростатиме в майбутньому. Доповідач зазначав, що раніше німецько-австрійська організація СГД мала центральне становище в Гетьманському Русі, насамперед, через географічне її положення в близькому сусідстві з окупантом України, в її безпосередньому розташуванні біля «залізної завіси». Крім того в терені цієї Крайової Організації билось серце світового Гетьманського Руху й світив мозок гетьманської ідеї: тут жили, вчили й серед праці на добро свого народу кінчили життя гетьман П. Скоропадський та ідеолог В. Липинський.

Саме в цьому терені понад тридцять років перебував український династичний рід – гетьманська родина Скоропадських, а гетьманова Олександра кілька літ перебувала в ролі регента Гетьманського Руху й передала кермо ним гетьманичеві Данилові саме в Німеччині. Зрештою, підкреслював автор, саме з Німеччини та Австрії випромінювали основні ідеї Гетьманського Руху не тільки в площині теоретично-ідеологічній, але й практично-ідеологічній; саме звідси роз'їхалися по всіх країнах сві-

ту чільні і найдостойніші гетьманці та саме ця організація СГД зростила й виховала багатьох відповідальних гетьманців для інших країн. Провідне становище цієї Крайової Організації СГД по Другій світовій війні визначалося і тим, що саме в Німеччині існував Європейський КУК, ставлення до якого гетьманців Німеччини й Австрії визначало і відношення до КУК цілого СГД. У Німеччині переважно містилися проводи політичних середовищ, взаємини з якими накладали особливу відповідальність на гетьманців Німеччини.

Вважалося, що географічне положення Німеччини та Австрії, особливо в часі загострення міжнародних взаємин, ще більше піднесе значення цього теренового осередку СГД. Тож, як міркувалося, весь потенціал активного впливу світового Гетьманського Руху в керуванні Рідних Земель проходитиме через цю Крайову Організацію, тут схрещуватимуться впливи усіх політичних середовищ й саме в Німеччині мали би перебувати чільні оперативні функціонери Гетьманського Руху, саме на цьому регіоні має бути прикована основна увага гетьманців усього світу. Наголошувалося, що у вирішальну хвилину саме на долю гетьманців Німеччини та Австрії випаде завдання виявити максимум політично-організаційних здібностей, державного розуму, витривалості, тож було кинуте клич до усіх побратимів в світі об'єктивно і правильно зважити на ту відповідальність і завдання та просилося допомоги, аби достойно підготуватися до майбутніх викликів³³².

Становище СГД до загальної політичної ситуації розглядалося в спектрі вирішального прийдешнього, коли гетьманці готувалися «виступити, як один з рішальних факторів цілого активного українського загону на боці західних народів в боротьбі за здійснення і загальноукраїнського ідеалу: Самостійної, ні від кого Незалежної, Соборної Української Держави»³³³. Гетьманський Рух є свідомий того, що цілий хрестовий похід під проводом ключових держав світу лише тоді досягне перемогу

332 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17-18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 10-12.

333 - Там само. – С. 12.

над найчорнішою реакцією світу, зауважував В. Гришко, коли у боротьбу буде кинено не тільки одну матеріальну перевагу зброї, а й морально-ідейну. Без останньої перемоги ворога на величезних просторах і втримати перемогу є тяжким завданням, подолання якого коштуватиме крові зайвих мільйонів людей, вважав він. І найголовнішою, найдошкульнішою і найгострішою з цього роду зброєю, сильнішою за атомну, гетьманці висували гасло усамостійнення і самовизначення поневолених народів. Проте трагізмом і катастрофічною помилкою сильних світу того було те, що вони у тогочасі ще не усвідомлювали і не сприймали значення і ваги цієї зброї.

Як носій української консервативно-державницької думки, Союз Гетьманців-Державників з тривогою за долю світу на повний голос акцентував цю небезпеку і закликав світ негайно повернутися до реалізації ще й досі нездійснених принципів Атлантичної хартії та засад відомих 14 пунктів В. Вільсона. СГД заявляв, що гасло «Воля народам – свобода людині!» – є національною святістю і найсвітлішим ідеалом усіх підневільних народів, голос яких мусив би почути світ і вийти назустріч йому з наказу неба. Відтак підкреслювалося, що кування морально-ідейної зброї є першорядним з першочергових завдань Західного Світу і зброя ця разить ворога у самісіньке серце, як тільки буде пущена в хід.

В. Гришко додавав також, що Західний Світ не доглянув, що перманентний агресор, відколи він існує, все чатував і чатує на жертви своєї агресії, підстерігає, розкладає і разить їх саме за допомогою цієї ідейної зброї, що ворог здавна високо цінує і безоглядно, хоч і лукаво, послуговується нею. Принадність навіть фарисейської ідеї – величезна, а правдива ідейна зброя зрушить сотні мільйонів, виправдає пролиту кров, закріпить перемогу над грізним ворогом і ошчасливить вдячні народи, запевняв доповідач. Тож було заявлено, що З'їзд гетьманців-державників Німеччини та Австрії своїм голосом прилучається до хору усіх під'яремних народів, що рішуче і категорично домагалися від тих, хто тримав в руках ключі від світової політики, заманіфе-

стувати гасло усамотійнення народів і тільки тоді перемога над агресором буде забезпечена³³⁴.

Торкаючись політичної проблеми, що впливала також і з ідейного світу, В. Гришко вказує на проблемні вузли Заходу у протистоянні з Радянським Союзом. Йшлося, зокрема, про те, що деякі суспільно-громадські чинники, користуючись демократичними свободами, заініціювали створення *Комітету «Вільної Росії»* та проектували скликання Конгресу в цілях винайдення форм структурально-державного тіла, яке на той момент іменувалося «Вільною Росією». Попри те, що ще не було відомо, як до того ставилися офіційні західні урядові чинники, проте легко передбачалося, що скликання такого російського Конгресу безперечно певним чином вплине пропагандивно-посередньо на реальну політику. Відтак, оскільки та тематика не виявлялася абстрактною, а стосувалася найреальніших інтересів багатьох народів, і в першу чергу українського, Союз Гетьманців-Державників вважав за свій обов'язок в цьому питанні зайняти своє непорушне становище. Зазначалося, що вже сама назва Комітету «Вільної Росії» є абсурдною, позаяк «Вільна Росія» чи «Свобідна Росія» це – нонсенс. Ба більше, саме слово «Росія» є синонімом в'язниці багатьох поневолених Москвою протягом століть народів і є тотожністю поняття неволі народів. Тож термін «Вільна Росія» був у розумінні гетьманців тим самим, що й «Вільна Неволь» і тут крилася абсурдність цього терміну, безплідність праці згаданого Комітету «Вільної Росії» та евентуального Конгресу.

Ні один нарід, упокорений Росією, не вибере вільно неволі, додавав В. Гришко, тож термін «Вільна Росія» є таким нонсенсом, як і «святий Антихрист», «добрий Диявол» чи «солодка сіль». Проте цього не усвідомлював Західний Світ, тож слід було довести йому, що слово «Росія» є імперіялістичним поняттям, імперіялістичним комплексом, штучно створеним московитами терміном в початку XVIII століття. В. Гришко нагадував, що московський нарід на своїх порівняно вузьких етнографічних

334 - Там само. – С. 12–13.

теренах історично творив Московське князівство, а згодом – Московське царство, та й сам московський нарід не називався російським, лише москвинами, московитами, московитянами. Доповідач нагадував, що свідком цього є об'єктивна історична наука, яка є також і до послуг пізнання Вільного Заходу, зокрема й у тому, що тільки пізніше, коли Московія підкорила собі цілу низку народів, в тому числі й Українську Державу, що в початках носила назву Русь-Україна, а наш нарід – назву руси, русини, руські, тоді Московія, заволодівши русько-українськими землями, перебрала й українську назву Русь, привласнила її та змодифікувала слово «Русь» спочатку на «Русія», а потім на Росія.

Вдавшись до невеличкого історичного екскурсу, В. Гришко також нагадував, що таких етнічних груп як «великоруси» чи «малоруси» ніколи і ніде не існувало, таких назв ні в літописах, ні в інших історичних джерелах нема і сліду. Він також зауважував, що прозвіська «великорос» і «малорос» однаково є ненауковими, антиісторичними, абсурдними, фіктивними й умруть разом з фікцією «єдиного русскаго народа» та «єдиной Росії». Доповідач додавав, що найкраще вияснює імперіялістичний зміст терміну «Росія» наш таки славний земляк Стефан Яворський, який сказав: «Великоимянитое Государство Россійское, которого вся имена й титла ни чернилом, ни киноварем, ни златом, ни железньш характиром, ниже пером, но мечем в крови омоченним..., на выях неприятельских паче же реку, в книгах безсмертныя славы суть написана. Кровію сіє имя (Государство Россійское – наше) стяжася, кровію купися, от крове родися, кровію воспитася і возрасте кровію». Ось що означає «Росія», наголошував В. Гришко, і ось чому «Росія» справедливо асоціюється з неволею народів. Саме тому термін «Росія» означає тільки імперіялістичний комплекс і це слід було довести до відома ініціаторам Комітету «Вільна Росія». Він також нагадував, що тогочасна т. зв. «Великая Русь» (асоціативна Московія з гімну Радянського Союзу) цілком серйозно у своїй пропаганді вже й говорила про Жовту Русь з наміром включити туди і Ко-

рею. Відтак задавалося питання: а чи не живе в сокровенних таємниках сердець московських володарів хотіння пересунути межі тієї «Русі» аж на терени, на яких мешкають автори ідеї «Вільної Росії», тобто – на Захід? Чи не очевидна для усіх фальш ідеї «Вільної Росії», якою б та Росія не була – монархічною, республіканською, буржуазною, народною чи архідемократичною?

Виходячи з вищевказаного, Союз Гетьманців-Державників з усією рішучістю і відповідальністю застерігав ініціаторів тогочасних і наступних, amatorів складання різноманітних імперіалістичних проєктів на взірць а-ля Комітету «Вільної Росії», які СГД засуджував та декларував свою невідкличну готовість поборювати їх усіма засобами, що мав у розпорядженні на тоді і посідатиме в майбутньому. Союз Гетьманців-Державників наголошував, що стоїть на становищі безумовної ліквідації трагічної фікції в образі «єдиной Росії» та створення натомість незалежних національних держав: Московської, Української, Білоруської, Кавказьких народів та інших. СГД, відповідно до історичної правди, закликав Західний Світ зрозуміти, що в природі не існує ні «російського» народу, ні «єдиного русскаго народа», ані «великорусскаго»; натомість існує московський нарід, який в своїх етнографічних межах має нарівні з іншими одинакове право на волю свого народу в своїй Московській Державі, але без імперіалістичних зазіхань на воскресіння «великої грішниці» – Росії³³⁵.

Щодо зовнішньополітичної акції польського народу та супроти «кривих» ходів його зовнішньої політики, Союз Гетьманців-Державників декларував свою непорушну, уже давно прийнятну засаду, що однаково толерує інтереси всіх сусідів, як рівною ж мірою і польського народу – засаду, що впливає зі святості і непорушності етнографічних земель. СГД наголошував, що ставить своїм завданням збудувати незалежну і суверенну Українську Державу на всіх предковічно-українських землях, що їх заселяли і заселяють та за них боролися численні покоління українських людей від світанку історії. Виходячи з

335 - Там само. – С. 13–16.

засади непорушності етнографічних земель усіх народів, Союз Гетьманців-Державників схвально акцентував прагнення ООН в напрямі до тріумфу цієї засади, зокрема в Кореї, несправедливо розділеної вздовж 38-го рівнобіжника, та заявляв, що з радістю вітатиме торжество цієї засади й щодо польського та інших народів, як єдино реальної і справедливої засади для міжнародного «модус вівенді»³³⁶.

Друкарська машинка Данила
Скоропадського³³⁷

Виявив СГД і своє ставлення до ідеї Об'єднаної Європи – Західно-Європейської Федерації, що наприкінці 1940-х – початку 1950-х років заактивізувала політичне життя західноєвропейських народів. Вказувалося на натуральність того, що цю проблему повністю поділяли соціалістичні угруповання усіх європейських народів, в тому числі й українського³³⁸. Водночас В. Гришко зауважував, що для соціалістів творення міждержавних комплексів, а то і злиття окремих держав в ширші спільноти зі знесенням етнографіч-

них меж і кордонів є засадою суспільно-політичного ідеалу, а тому ці угруповання й не застановляються над проблемою звуження суверенних прав кожного народу. В усякому разі, додавав він, це звуження не є для них перешкодою до федерації.

Вказувалося натомість, що Союз Гетьманців-Державників стоїть на становищі, що проблема Західно-Європейської Федерації не має перманентної вартості і не є сприйнятною для всіх європейських народів на дальшу віддаль як тривала ідея. При цьому зауважувалося, що слушність проблеми Західно-Єв-

336 - Там само. – С. 16–17.

337 - Музей гетьманства в Києві.

338 - Про ставлення до цього питання, наприклад, проводу ОУН дивіться: *Гай-Нижник П.* Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-Б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.; *Гай-Нижник П.* Зовнішньополітичні аспекти національно-визвольної боротьби і геостратегічне місце Української держави в концепції ОУН(Б) // *Україна дипломатична.* – Вип. XXII. – К., 2021. – С. 51–70.

ропейської Федерації диктується міркуваннями кон'юктурального, сезонного характеру і стабільність політичної ситуації в світі зменшить актуальність цієї проблеми до нуля. Тож, таким чином, тривала ідея повного суверенітету візьме гору над ідеєю Західно-Європейської Федерації і відсуне її в тінь в часі, коли непевність в політичній ситуації в світі зникне. Союз Гетьманців-Державників не вірить в марксівсько-соціалістичний прогноз, що розвиток модерної техніки вимагав неодмінно нової організації міжнародних відносин в напрямі створення ширших міждержавних комплексів, заявляв В. Гришко³³⁹. В тому числі й тому, що гетьманці-державники – не матеріалісти й не вірять у те, що в основі міжнародних взаємин лежить розвиток виключно техніки, а надають більшої ваги ідеалістичним первням, зокрема, громадській моралі, від якої залежить поступовання тієї чи іншої спільноти. І ця громадська мораль тогочасного повоєнного європейсько-ліберального суспільства

339 - Василь Тодосович Гришко (28 грудня 1897– грудень 1974) – правознавець, історик українського права. Народився в м. Прилуки. Вищу освіту здобув на правничому факультеті Київського університету (1928), учень М. Василенка. Від 1928 р. працював в Комісії західно-руського та українського права у ВУАН, з 1930 р. став її секретарем. Звільнений з ВУАН у 1934 р., оскільки у її структурі були ліквідовані правничі установи. У 1931–1933 рр. одночасно працював старшим асистентом агітаційно-пропагандистського сектора у Київському архіві давніх актів. У січні–лютому 1934 р. у «Висновках про Всеукраїнський центральний архів давніх актів у Києві (за матеріалами обстеження 31 січня – 3 лютого 1934 р.)» вказувалося, що В. Гришко під час підготовки архівної виставки «Селянська революційна боротьба в XVII ст.» у проспекті готованої ним брошури на тему «Селянська революційна війна в пол. XVII стол. на Україні» змалював «революційну боротьбу селянства проти феодално-колоніального гніту як уголовне розбішництво. Разом з тим в проспекті подано «старшинсько-шляхетницький провід повстанням». Тож заступником керівничого Центральної архівної управи УСРР Сенченком висновувалося, що В. Гришко у проспекті вищевказаної брошури «протаскав буржуазно-націоналістичну контрабанду», а відтак його «за змикання з класовим ворогом і за протаскування буржуазно-націоналістичної контрабанди потрібно з роботи в архіві звільнити» [ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1729, арк. 76–83]. 4 лютого 1934 р. звільнений з посади старшого асистента Архіву «за змикання з класово-ворожим елементом і протаскування буржуазно-націоналістичної контрабанди» [ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1728, арк. 16]. Під час Другої світової війни у 1942–1943 рр. очолював юридичний відділ Київської Обласної Управи, був членом підпільної гетьмансько-консервативної організації. У 1943 р. виїхав з України до протекторату Богемії і Моравії, згодом – до Німеччини. З 1945 р. – доцент, а потім у 1946–1952 рр. – професор Українського Вільного Університету в Мюнхені (1947 р. – доцент-суплент цивільного права; 1948 р. – надзвичайний професор; від 1949–1974 рр. – звичайний професор; у 1949–1952 рр. – декан факультету права та суспільних наук). Член Наукового товариства імені Т. Шевченка від 1947 р. Головний редактор часопису «Голос державника» (Мюнхен, 1946–1947). Член СГД, займав посаду головного прокурора в часи регентства гетьманової Олександри Скоропадської (1945–1948), голови Управи Гетьманського Руху в Німеччині і Австрії (1948–1949), особистого уповноваженого гетьманича Данила Скоропадського з усіх питань (1951). 1952 р. переїхав до США, мешкав у Нью-Йорку, де очолював Ідеологічно-політичну комісію УГОА. 1957 р. переїхав до сина в Монреаль (Канада). Очолював кураторію у справах архівів УГОА. Автор праць з історії права Русі та Гетьманщини, зокрема: «Свідчення літописів щодо північного чи південного походження Руси», «Давність в монастирському землеволодінні Гетьманщини», «До інституту виборних і підпомочних козаків на Україні», «До суспільної структури Хмельниччини» та ін. Автор праць «Панславизм в советській історіографії і політиці», «Історично-правне підґрунтя теорії III Риму», «В'ячеслав Липинський і його творчість» та ін. Був одним з провідних діячів і теоретиків Гетьманського Руху після II світової війни. Помер у грудні 1974 р. у Монреалі (Канада).

й актуалізувала проблему ширших міждержавних комплексів – федеративних держав, що впливало також і з інстинкту самозбереження слабших державних організмів. З хвилиною є зникнення небезпеки, з моментом у стабілізуванні політичної ситуації в світі, вважали гетьманці, зміниться і громадська мораль спільноти, що змусить зняти з порядку денного актуальність творення міждержавних комплексів.

Відтак Союз Гетьманців-Державників заявляв, що віддає перевагу повному суверенітету кожної нації, визнає пріоритет суверенітету над федерацією держав і розглядає останню хіба як засіб досягнення повного суверенітету, а не як самоціль, як то є у соціалістів-інтернаціоналістів чи комуністів. Ідея ж Сполучених Держав Європи для України, на думку проводу СГД, могла стати вартою уваги і набере значення лише тоді, коли світові потуги Заходу замість капітуляційного гасла «Оборона Європи на Піренеях, на Рейні чи на Ельбі», висунуть спасення й мобілізуюче для народів Європи гасло: «Оборона Європи там, де кінчаються її східні кордони»³⁴⁰.

В справі агресії північно-корейського комуністичного уряду проти Республіки Південної Кореї, СГД гаряче вітав рішучу поставу ООН, а особливо уряду Сполучених Штатів Америки, складаючи своє признание президентові Г. Трумену, й висловлював солідарність та приєднував і свій голос моральної підтримки в боротьбі з нападником. Схиляючи голови перед першими українськими жертвами в Корейській війні та закликаючи покликаних американською владою до війська українців сповнити свій обов'язок перед вільними народами, Союз Гетьманців-Державників одночасно не поділяв авантюристичних заходів деяких військових проуєнерівських кіл в справі добровільного зголошення українців на корейський фронт. Таку акцію СГД розцінював як рвацьку, безвідповідальну і безголову політичну гру уєнерівської отаманщини, невиправдану ні здоровим глуздом, ані найменшою державною рацією. Враховуючи знесилення

340 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 17–18.

українського народу у звитяжній боротьбі з окупантами, СГД стояв на становищі загостреної ощадності національно-еміграційних сил до часу, коли інтереси властивої визвольної боротьби продиктують потребу зі стану мобілізаційного поготівля перейти до бою з ворогом в напрямі Рідних Земель³⁴¹.

Перспективи розвитку Гетьманського Руху. У цій частині своєї доповіді проф. В. Гришко, який очевидно висловлював позицію керівних кіл СГД, зазначив, що Гетьманський Рух, який є втіленням національно-консервативної державницько-політичної думки, в перейденім етапі набрав на силі і розрості, став політично-ідеологічною потугою в українському політичному світі, ігнорувати яку, скинути з політичної шахівниці, уже ніяк не можна. Гетьманський Рух становить моноліт, запевняв він, що не піддається пошесті розколу, ані не знає найменших відламів, а відтак криє в собі такі потенціальні можливості, які часто є не помітними. Доповідач щиро визнавав, що на той історичний момент в умовах еміграції лише одиноко Гетьманський Рух протиставив себе сумі всіх українських політичних організацій на тлі т. зв. Національної Ради й успішно проніс на полі змагання з нею свій державницький прапор. Можливо це було, вказував В. Гришко, тільки за умов глухої згоди з політичною лінією гетьманців позапартійних українських державників, які кожне їхнє політичне потягнення схвалювали і благословляли. На його переконання, політична лінія гетьманського проводу виявилась настільки правильною, що на неї мимоволі задивлялись й цілі політичні середовища, бо в інакшому випадкові її легко можна було б зламати. Відтак Гетьманський Рух зростав тихо і поволі, без галасу і гаміру, а аромат гетьмансько-консервативної ідеологічної сили є всеопановуючим й розширює суспільну базу. Тож поступово, в міру зростання державницької свідомості українців, запевняв В. Гришко, Гетьманський Рух залучатиме в себе ширші верстви переважно з продукуючих шарів населення, а здекласовані інтелігенти з інших політичних організацій мають ще ґрунт в еміграційному суспільстві лише

341 - Там само. – С. 18.

там, де бракує голосу від верстатів праці, де немає продуцентів села і міста. Таким чином і на Рідних Землях гетьманці сподівалися оволодіти думами і серцями співгромадян, позаяк і там вершитиме справу переважна маса властителів матеріальної продукції.

Отже виникало питання: якими ж бачилися тоді перспективи розвитку Гетьманського Руху його adeptам в майбутньому та який мали шанс гетьманці, за їхніми ж міркуваннями, на Рідних Землях? Проф. В. Гришко пропонував проаналізувати ситуацію, що створиться в Україні по Третій світовій війні, яка вочевидь, на його думку, мала таки настати. Змальовував він спустошливу картину: через усі українські землі (може не раз і не два) прокотиться хвиля вогню, заліза і крові; кладовища й пожарища будуть страшними свідками тієї доби; майже усі засоби праці міста, якщо не будуть знищені у властивій війні, то будуть зруйновані і вивезені більшовицьким окупантом; де дотепер димилися заводи і фабрики буде спорожня країна. Передбачалося також, що ці хвилі вогню, заліза і крові, а мабуть й атомної зброї, безперечно, прокотяться головно і переважно містами, винищать, перш за все, населення міст – міського продуцента, а отже міський верстат, як і міський продуцент, зникнуть до певної міри. Уся країна перетвориться на руїну, але, все ж, на цьому тлі залишиться один верстат праці – земля, що вимагатиме, в першу чергу, праці на ній на початках найпримітивнішими знаряддями сільськогосподарського виробництва, яке тільки одне й залишиться. Тож одужання й відновлення національної економіки неминуче, як було це у віках, мало би розпочатися тільки від землі – цього тоді, можливо, єдиного повноцінного засобу праці.

Експерт передбачав, що з усіх можливих варіантів найправдоподібнішим по тій світовій війні є той, що в розпорядженні суспільства залишиться українська земля і збережеться вона в далеко більш переважаючій пропорції, ніж то було раніше в Україні, а також – сільський продуцент (навіть за умови примусового вивезення українського населення в час війни, за якого

відсоток вивезених мешканців міста далеко перевищить відсоток вивезених селян). Такою мала б залишитися матеріальна українська субстанція і так виглядатиме професійно-станово українське населення після світової війни за передбаченням В. Гришка і ось серед тих залишків національної господарки і матеріальної продукції, силами переважно українського консервативного села треба буде видвинути духа української державності.

При цьому гетьманці були переконані, що соціалістичні ідеї ґрунту за таких умов не знайдуть з тієї простої причини, що соціалізувати буде нічого й відтак українським соціалістам, як професіоналам-політикам, не буде роботи. Тобто соціалісти будуть цілковито зайвими людьми, позаяк їхні ідеї лише там зна-

Данило Скоропадський (Англія, 1951 р.)

ходять ґрунт, де уже є реально намацальні накопичення матеріальних благ і багатств, коли соціалістичні ідеї, як паразитарні організми, легко опановують стовбур капіталістичних накопичень і з'їдають його, жируючи на його живому тілі та соках, так довго, як живе ще той стовбур. Зі знищенням же того стовбура живого організму соціалістичним ідеям забракне поживи, а тому й по великій руїні Третьої світової війни соціалістичні ідеї не матимуть жодних перспектив не тільки в Україні, а й всюди, де світ зазнає глибшої руїни. Зі свого ж боку соціалістична система господарювання, констатували гетьманці, ще не дала позитивного взірця для суспільства, вона ще ніде у світі не сприяла накопиченню матеріальних благ, хіба що розподілу раніше набутих та нищенню їх.

В тих невідрадних умовах зруйнування української господарки після Третьої світової війни, вважали гетьманці, не знайде перспектив для своєї діяльності й блок демократичних пар-

тій, що орієнтувалися, за дефініцією одного з ідеологів цього блоку М. Шлемкевича, на виміряну якусь середню людину, що взагалі становить якусь фантастичну постать, незнану досьогочасним соціологам. В. Гришко зауважував з цього приводу, що ніякої суспільної ролі т. зв. «середня» людина не відіграватиме й подібна концепція є глибоко фантастична, надумана і нереляльна³⁴².

Було піддано критиці й тези іншого ідеолога унерівського толку – колишнього голови уряду УНР проф. І. Мазепи, який вважав мотором нації елементи міста і що саме вони, ці декласовані інтелігенти, яких надає переважно місто, творять еліту нації, яка забезпечить створення державно-адміністративного апарату – і уже матимем щасливу демократичну державу. Гетьманці зауважували, що становище, в якому опиниться Україна після Третьої світової війни, не дасть можливості розпочинати відбудову України за рецептом І. Мазепи – від міста, позаяк село спершу домінуватиме над містом економічно, світоглядowo, релігійно-морально, а значить, і політично-ідеологічно. То будуть часи, коли національні закони землі неподільно пануватимуть в українському суспільстві, а інтернаціонально-демократичні закони капіталу ледви животітимуть. Тому блок демократичних партій, як і соціалістичних, були переконані гетьманці, не знайде для себе в тих реальних умовах ідейної, інтернаціональної, за своїм змістом, поживи. Відтак й саме тому ці два блоки, не маючи ґрунту в прийдешньому на Україні, намагаються з усіх сил уже на еміграції закріпитися в рамках готового квазі-уряду УНР та його незаконної дитини-лжепарламенту – Національної Ради.

Вважалося також, що у тих повоєнних умовах руїни націоналістичні рухи будуть занові та затяжкі для сприйняття пе-

342 - Микола Шлемкевич у 1950 р. був співзасновником Союзу Українських Національних Демократів. Провідною ідеєю його філософії було шукання правди (істини). Як переконаний ідеаліст, він прагнув до здійснення ідеалів Т. Шевченка та І. Франка про добро, правду і красу, за нову українську людину, озброєну ідеєю національної свідомості й соборності, шукав нових доріг для українського суспільства, для його морального зміцнення і державного оформлення. Як прихильник демократичних принципів, високо цінував публіцистику і пресу як основу народоправства. Як філософ досліджував проблеми типології, зокрема, психоетнічного портрету сучасного українця.

реважно селянською, консервативно настроєною Україною. Разом з тим, передбачали гетьманці, якщо ж націоналістичні рухи і знайдуть собі деяке підґрунтя в політичній свідомості українського населення, то провідницький принцип цих рухів лише допомагатиме скорше переключити більшість населення ідеологічно на рейки національно-традиційного, знаного йому, історичного, одноособового проводу у формі Гетьманства. Тож діяльність націоналістичних рухів у цьому напрямі матиме спільні точки дотику і політично-державницької співпраці з Гетьманським Рухом. Отже, виснував В. Гришко, повоєнна Україна з переважаючим консервативним населенням буде ще більш догідним плацдармом для плекання ідей Гетьманського Руху. Він був переконаний, що все: і вища індивідуальна, і громадська мораль сільського населення, і верстати праці, і національний склад громадянства з національною традицією, вірою в Бога і консервативно-індивідуалістичним світоглядом – все промовлятиме за сприйняття ідеології Гетьманського Руху, розквіт якої буде залежати від того загону людей, що вже тоді в еміграції взяли на себе велику відповідальність, влившись до Союзу Гетьманців-Державників.

Озираючись в недалеку історію, проф. В. Гришко зазначав, що минув уже той час, коли організація гетьманців, в умовах 20-х років ХХ ст. під натиском ідей перемігшої тоді демократії, мала основним своїм завданням створити спасенну державницьку ідеологію й закріпити її, бодай, в обмеженому колі ближче знаних і цілковито вірних один одному осіб. Тоді, у ті часи, гетьманська організація у формі УСХД, в цілях вироблення ідеологічного імунітету серед моря демократично-соціалістичних ідей, мусіла замкнутися сама в собі і надати УСХД організаційних властивостей орденського характеру³⁴³. Обставини того часу виправдовували таке розуміння гетьманської організації й тому УСХД, як організація орденського типу, блискуче виконала завдання створення гетьманської державницької

343 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга I. 1900–1936 рр. – Київ: Саміт-книга, 2023. – 544 с.

ідеології, пронесла чистоту цього національного прапора серед хаосу згубних запозичених з-зовні ідей і пустила його на ширші суспільні води, створивши нову організаційну форму СГД, уже не як орденську організацію, а як організацію ширшої національно-державницької провідної верстви³⁴⁴.

Тож принцип орденського характеру організації гетьманців обумовлено мав уступити, одійти уже до історії Гетьманського Руху, адже перед ним виникли ширші завдання: слід було набути від піонерів Гетьманського Руху спадщину – це національне добро – не тільки зберігати саму для себе, а й запліднити нею бодай провідну верству. Отже, виснував В. Гришко, на тогочасному етапі СГД був організацією частини української провідної верстви й спроможний лише частинно формувати українсько-національне життя, але перед ним стоять завдання поширити свій вплив і організаційно підпорядкувати собі ширші кола провідної верстви з тим, щоби могли уже організаційно виступати на форумі українського життя ширшими лавами свого членства і формувати національно-політичне та суспільно-громадське життя українців в напрямі здійснення Гетьманської ідеї.

Відтак, проводом Гетьманського Руху визначалося, що з того часу СГД мусить уміти знайти вихід на ширшу суспільну базу, а звідси ставало зрозуміло, що певні потягнення деяких гетьманців в бік творення орденського характеру Організації, в суті справи, ведуть до звуження її завдань та є нічим іншим, як поступуванням назад. У цьому й крилася помилка прихильників орденського типу Організації, наголошувалося В. Гришком, особливо яскравою ця помилка виглядала на тлі ще дальших завдань, що неминуче стануть, а може і не так в далекому майбутньому, перед СГД на Рідних Землях, коли треба буде Гетьманську ідею буквально зробити набутком українського народу, а Гетьманський Рух – масовим.

344 - Дивіться: *Гай-Нижник П.* Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Книга II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с.

Не бачили у проводі Гетьманського Руху також жодного сенсу у пропозиціях змінити назву «Союз Гетьманців-Державників» на нову – «Союз Українських Монархістів». З цього приводу зазначалося, що міркування на користь зміни старої назви не можуть компенсувати шкоди, якої б зазнала Організація, перефарбувавшись з гетьманців на просто монархістів, яке слово на українських Східних Землях не позбавлене в уяві народу певного присмаку московського чорносотенства. Тож наголошувалося, що ця справа є ясною і не потребує, аби на ній більше затримувати З'їзд³⁴⁵.

Ідеологічні й соціально-політичні позиції Гетьманського Руху в сенсі своєму, передусім, полягали у підготовці тріумфу національно-державної ідеї на теренах України. За основу своїх внутрішніх завдань в еміграції Союз Гетьманців-Державників ставив організаційно-ідеологічну ділянку, передумовою для розгорнення якої, як успішної організаційної акції, в сенсі вербування нових кіл провідної верстви, вважалася активність ідеологічна.

На середину ХХ ст. СГД вже не потребував розбудови своєї ідеології, а ставив своїм завданням її тільки ширити, позаяк гетьманська ідеологія на той час була вже скрісталізованою, чіткою та ясною, яку, однак, ще слід було донести до українського загалу. У цьому контексті йшлося на порядку денному й про боротьбу зі спотворенням консервативної ідеології політичними супротивниками у протистоянні з якими клітини Гетьманського Руху часто не дотягували. І цей факт визнавався самими гетьманцями. Відповідальність же тієї пори була такою великою, зазначалося на з'їзді

Данило Скоропадський³⁴⁶

345 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 19–23.

346 - Бібліотека і архів імені Тараса Шевченка в Лондоні.

проф. В. Гришком, що примушувала негайно позиції Гетьманського Руху, бодай в деяких напрямках, насвітлити і звільнити від намулу неправди, перекручувань і наклепів його нечесних політичних супротивників. Якими були ці ярлики, було озвучено на з'їзді 1950-го року самими гетьманцями:

А. Чи гетьманці реакціонери? Так назвали їх московські большевики, а за ними й українські соціалісти ще з часів державного перевороту 29 квітня 1918 р. У відповідь же наводилася, між іншим, й одна з промов П. Скоропадського з того ж таки 1918-го року: «Здається, що дехто вважає мене в Німеччині за реакціонера. То невірно. Я смію запевнити, що моя програма й демократичні вимоги цієї програми йдуть навіть далі, ніж у панів Шейдеманів і Давидів³⁴⁷. Я не думаю, щоб вони почали здійснювати й довели до такої далеко йдучої земельної реформи, як це я хочу зробити і як це мені вдається. Я не бажаю тільки скасувати право власності на землю, як це зробив попередній уряд в III Універсалі, і держуся тієї думки, що кожна реформа повинна переводитися в порядку та спокою. Моя Батьківщина не повинна стати ґрунтом для соціалістичних експериментів»³⁴⁸.

Тож В. Гришко цією цитатою з гетьмана додавав, що вона ясно вказує, чому для соціалістів та комуністів гетьман і гетьманці були й залишалися реакціонерами, адже не хотіли соціалізувати Україну за рецептом різних інтернаціоналів. Відтак українські консерватори для соціалістів є такими ж реакціонерами, як і англійські, данські, або ж шведські тощо. При цьому, нагадуючи про промову Г. Трумена, у якій той назвав найчорнішою реакцією комуно-більшовиків, В. Гришко зауважував, що ні у кого не виникало сумніву у тому, що гетьманці з усього українського політичного світу засадничо завжди були найпослідовнішими ворогами тієї реакції й стояли супроти більшовиків на найдальшому протилежному соціальному та економічно-політичному плацдармі. Натомість, вказував оратор, саме українські соціалісти ідеологічно, політично-програмово і світоглядо-

347 - Філіпп Шайдеман та Едуард Давид – німецькі політики і соціал-демократи.

348 - Цитата В. Гришком гетьмана П. Скоропадського з праці Д. Дорошенка «Історія України, 1917–1923 рр.» (Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород, 1932. – С. 97).

во були не тільки попередниками більшовизму в минулому, а в тогочасі являли собою найбільш співзвучний йому елемент.

Б. Чи гетьманці за федерацію з Москвою? Найбільше в цьому гетьманців обвинувачували українські соціалісти, що засадничо (який парадокс, додавав В. Гришко) були, є і будуть федералістами. Повертаючись до вже згадуваної ідеї європейської федерації народів, В. Гришко наголошував, що саме українські соціалісти в еміграції і до цієї європейської федерації перли на всіх парах у той час, коли гетьманці ставилися до неї не безоглядно, а лише розсудливо, з застереженнями, стримано і критично. «У Гетьманців ніколи, ніхто і ніде жодна людина, а тим більше ціла організація не висловлювала і не виписувала жодного слова за федерацію з Москвою в засаді. Отже, ми гетьманці засадничо були і є найпослідовнішими ворогами федерації з Москвою. Саме тому, що гетьманці були проти федеративної ідеї і за самостійність, українські соціалісти їх називали реакцією», – додавав оратор³⁴⁹.

У цьому контексті, проте, неможливо було уникнути питання щодо федеративної грамоти П. Скоропадського від 14 листопада 1918 р. Її гетьманці оцінювали як державно-тактичний маневр, вимушений зовнішніми обставинами, коли гетьман, щоби зберегти свою державу, подібно пілоту, що іде на вимушену посадку, проголосив на вимогу Антанти в суті справи теоретичну федерацію з майбутнім некомуністичним урядом Росії, якого тоді ще не існувало. Тому, наголошували гетьманці, цей акт був тільки теоретичний, він жодних правових наслідків в дійсності не викликав і практичної шкоди Українській державності фактично не приніс і принести не може. Доказом цього наводилося й те, що акт цей не був двостороннім договором, підписаним контрагентами, а був це односторонній акт, чи, вірніше, гола декларація, для неіснуючого контрагента без взятих на себе зобов'язань, яка може бути анульована також одностороннім актом³⁵⁰.

349 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 25.

350 - Ставлення автора до цього акту гетьмана П. Скоропадського дивіться тут: *Гай-Нижник П. Павло Скоро-*

Натомість гетьманці гостро критикували двобічний Варшавський договір між УНР і Річчю Посполитою Польською з практичним відірванням Галичини й Волині на користь конкретного контрагента – Польщі³⁵¹. Консерватори вказували на нерівність обох актів за своїми практично-правними наслідками, коли Грамота про федерацію гетьмана була лише тактичним маневром, а Варшавський договір – ганебною торгівлею своєю територією. Тож гетьманці неодноразово заявляли, що жодні заяви підписанта цього договору й згодом президента УНР в екзилі А. Лівицького про те, що правосильність Варшавського договору за давністю вигасла, нічого не доводили. Ба більше, наголошували гетьманці, як можна співставити заяви А. Лівицького про недійсність міждержавного Варшавського договору за давністю часу і його твердження про часову безмежність народного мандату урядові УНР та наявність нелегітимної посади «президента» УНР, яку той посідав в екзилі. Одночасно згадувалося і про федеративну перспективу УНР, зазначену у IV Універсалі Центральної Ради, про яку еміграційні соціалісти-республіканці воліли навіть не згадувати.

Менше з тим зазначалося, що Гетьманська Організація ніде і ніколи не боронила акту федерації 1918 р., а лише правдиво його вияснявала й висвітлювала. Тож і з трибуни З'їзду СГД Німеччини і Австрії гетьманці ще раз заявляли ясно і недвозначно, що СГД відкидає будь яке значення акту федерації від 14 листопада 1918 р., у майбутньому не визнає його і не ставить федеративної концепції з Москвою чи будь з ким за свій політичний ідеал. Було вкотре наголошено, що СГД стоїть на ста-

падський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. – К.: Крок, 2019. – 626 с.; *Гай-Нижник П.* Геополітична пастка: Гетьманат та Антанта (1918 р.) // *Україна дипломатична.* – Вип. XX. – К., 2019. – С. 25–52; *Гай-Нижник П. П.* Грамота про федерацію 1918 р.: вимушений тактичний крок задля порятунку Української Держави чи завбачлива стратегія на відновлення єдиної Росії // *Гілея.* – 2018. – Вип. 138 (№ 11). – Ч. 3. Політичні науки. – С. 40–57.

351 - Дивіться: *Pawło Haj-Nyżnyk.* Refleksja nad rolą Symona Petlury i znaczeniem sojuszu wojskowo-politycznego Ukrainy z Polską (1920 r.) we współczesnej ukraińskiej pamięci historycznej // *Dziedzictwo Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość partnerstwa Polski i Ukrainy.* – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2021. – S. 61–77; *Гай-Нижник П.* Переосмислення ролі С. Петлюри та значення військово-політичного союзу України з Польщею (1920) в сучасній українській історичній пам'яті // *Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України.* – Київ: Ніка-Центр; Люблін: Видавництво УМКС, 2021. – С. 60–78.

новищі повної суверенності Української Держави на всіх предковічно-етнографічних землях України і що Гетьманський Рух відкинув акт федерації 1918 року і не в'яжеться з ним.

В. Ще один наклеп, які вимушені були спростовувати гетьманці, полягав у твердженні, нібито вони є за відновлення в Україні великоземельних поміщицьких посіlostей і за визиск трудового селянства. З високої трибуни З'їду було на повний голос офіційно задекларовано, що Союз Гетьманців-Державників стоїть на становищі недопущення законом великих приватних маєтностей на Україні, спекуляції й паразитарного ставлення до землі. Наголошувалося, що *земельна політика СГД* є спрямована на організацію міцних селянських господарств – товарових продуцентів на засадах привернення непорушного права приватної власності на землю, як основи культури і цивілізації українського народу, з розподілом колишніх великих земельних посіlostей поміж селянством. Іншими словами, СГД в земельній політиці стояв за створення індивідуального високопродуктивного сільського господарства, що становитиме економічно-національну основу в державі, за створення хліборобського стану, що являтиме національний хребет українського народу. Вказувалося також, що розподілятиме і нормуватиме землю у Вільній Україні сам хліборобський стан, на підставі відповідних законів, прийнятих і затверджених Народним Представництвом (Соймом). З відновленням Української Самостійної Держави земельна політика СГД скерована буде на ліквідацію колгоспів з негайною передачею колгоспних земель і майна, машино-тракторних станцій зі спорудами і реманентом у володіння хліборобського стану для розподілу в індивідуальну власність. З приватною власністю на землю співіснуватиме громадсько-кооперативна і державна власність (незначний державно-земельний фонд).

Г. Стосовно ж карних загонів, то гетьманці заявили, що історично вони повстали на Україні з хвилини приведення туди урядом соціалістичної Центральної Ради УНР у лютому 1918 р. німецько-австрійських військ. Зауважувалося також і про те,

що карні експедиції, як тогочасне суспільне явище, комплексно в'яжуться з тою руїною на селі, яку викликали в українській сільсько-господарчій економіці протягом 1917 року соціалістичні агітатори, що змагалися за першість в руїнницькій акції з комуно-більшовиками. По евакуації ж Центральної Ради з Києва під натиском більшовиків, в Україні з тою ж силою продовжувало панувати знане всім нищення економічно сильніших господарств. Карні загони, що їх почав творити в цілях самооборони в класовій боротьбі, з власної ініціативи землевласницький авантюристичний елемент, під захистом і з допомогою німецько-австрійських військ, є зворотньою стороною однієї й тієї ж руїнницької медалі.

В часі ж Гетьманщини 1918 року українські соціалісти вважали за справу своєї честі і за вищий клас революційності роздмухувати соціальну бурю на селі, щоби мати претекст за створену ситуацію валити обвинувачування на уряд гетьмана. Різної масті українські соціалісти основною метою ставили собі завдання зірвати уряд гетьмана з середини, з цією метою й провокували дії, наслідком яких продовжувалась акція недержавницького елемента зі створення каральних загонів. Тож, як заявляли керівництво та ідеологи СГД, каральні загони були жаданим явищем не для уряду Гетьманату, а для тогочасної соціалістично-більшовицької «п'ятої колонії», яка викликала через своїх агентів пожежу в Державі. В інтересі ж уряду було якнайшвидше зліквідувати і припинити тогочасну ворожнечу, розпалену в жорстоких формах аматорами класової боротьби, які діяли і всюди діють за принципом «чим гірше, тим ліпше». Тож не дивним є запевнення гетьманців-консерваторів, що ідеалом українських соціалістів в часі Гетьманату 1918 р. була соціальна агонія, за допомогою якої ті українські соціалісти зрештою зруйнували Українську Державу. Пізніше, ті гробопателі Української Держави провину за карні загони звалили і звалюють спільним хором на уряд гетьмана, який, як і всякий уряд скрізь і завжди, прагнув співпраці, правопорядку і спокою в Державі. Зрештою гетьманці вказували, що історична правда

про каральні загони полягає в тому, що то був вияв класової, обраної на власну руку, форми самооборони одних проти других в жорстокій збройно-класовій боротьбі, в громадянській війні, яку завше викликають ліві партії. Як одні, так і другі дозволу та наказу влади не питали, діяли на власну руку, а в інтересі ж всякого уряду було і є такої класової боротьби чи громадянської війни уникнути. Український народ, навчений довгим досвідом, заключали гетьманці, тепер уже цілком в цьому питанні може дати собі звіт і вияснити, хто працював тоді в білих рукавичках, а хто в темних³⁵².

На з'їзді також було завважено, що гетьманцям, як консерваторам, часто закидували, що вони є назадниками, ретроgrадами і ніби стояли за реставрацію старої Гетьманщини XVII–XVIII ст. чи, бодай, за відновлення Другої Гетьманщини 1918 року, так як вона була. З цього приводу, вустами В. Гришка було заявлено, що ідеалом СГД є ідея гетьманська, а не реставрована історична Гетьманщина з усіма її недоліками. Як високо СГД не цінить період Гетьманської державности в минулому, як не шанує великих творців її, проте гетьманці вказували, що СГД однак є цілковито свідомий нових умов, нових вимог і завдань, загального технічно-культурного і суспільного поступу, в ногу з яким має йти розбудова Третьої Гетьманщини. Історичній же Гетьманщині, як суспільно-структурній і соціально-економічній формації, вороття бути не може, запевнялося на з'їзді СГД.

Натомість підкреслювалося, що *значення Гетьманського Руху* полягає в тім, що він базується на такому творчому консерватизмі, який плекає старе й минуле не задля нього самого, а лише оскільки минуле являється умовиною майбутнього, оскільки минуле допоможе реставрувати дідівську славу і велич, волю й тисячолітню традицію Української Землі. І в цьому шляхетному сенсі гетьманці визнавали себе правдивими реставраторами, додаючи, що Гетьманський Рух рішуче заперечує усілякі спроби розбудови майбутнього на голому місці й шукає

352 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 24–29.

для гарантії майбутнього ґрунту в минулому, знайшовши його в гетьманській ідеї – найбільш українській ідеї, супроти всієї решти суспільно-політичних ідей, яким служить ціла сума політичних партій.

При цьому зазначалося, що:

- Гетьманська ідея, як ідея одноособового проводу, як ідея монархічна, є найбільш традиційна, своїм корінням виростаючи ще з доби Київської державности;

- ця ідея опирається на вікові традиції свого народу і тому є глибоко національна, вона має найглибший ґрунт в минулому;

- Гетьманська ідея не є набутком чи приналежністю одної класи, чи вузької суспільної верстви, вона не партійна, а понад-класова всенародня й загальнонаціональна, персоніфікатором якої є особа, що в силу факту самого походження є зв'язана з історією і традицією Українського народу і виноситься понад партії та класи на чоло нації;

- інші політично-суспільні ідеї потребують для свого розвитку штучної повсякденної підтримки, без якої вони жити не можуть в українському ґрунті, а Гетьманська ідея зросла з українського чорнозему і глибоко запала в серце українське;

- якщо правдою є, що сила суспільних ідей пізнається по кількості крові, пролитої за них, то Гетьманська ідея в віках освячена ріками чистої святої козацької крові, а тому майбутнє – за нею.

Відтак стверджувалося, що ідея історично-традиційного національного проводу, як ідея українського монархізму в національно-традиційних формах дідичного Гетьманства, здійснюватиметься не в абсолютній самодержавній монархії і не в військово-феодальній монархії, якими політичні супротивники Гетьманського Руху залякували український народ, позаяк час для тих форм давно уже минув. Союз Гетьманців-Державників зазначав, що ці віджилі форми монархії давно передав до архіву історії, а сам же сповідує ідеал трудової монархії, в якій самотнім мірилом усіх вартостей і становища громадянина в

Державі буде труд-праця, що породить і гарантує рівні права та обов'язки для всіх громадян Гетьманської Держави, в якій знайдуть своє застосування ідеї соціального прогресу й соціальної справедливості³⁵³.

Щодо дискусії навколо *проблеми кадрів української визвольної революції* й будівництва Української Держави, то з цього приводу на з'їзді СГД було обговорено кілька позицій. Зокрема, щодо місця в процесі побудови майбутньої Української Держави тогочасної радянської «аристократії» (комуністичної та позапартійної), як концепції «працюючих паразитів» (до яких зачислено і радянських фахівців) публіциста з-під стягу Селянської партії «Союзу Земель Соборної України» М. Павлюка, то гетьманці розглядали її як вкрай лівацько-шкідливу, що не становила жодної соціологічної вартості і була плодом фальшивих непродуктивних тверджень і викривленого аналізу.

Визнаючи слушною також і критику цієї шкідливої позиції з боку іншого лівого політичного діяча – І. Багряного, гетьманці водночас зауважують, що його неперебірлива, безпідставна атака всіх і вся, в тому числі й штукатурна лайка в бік українських монархістів, не робить йому честі. Зауважувалося також й на тому, що сам І. Багрянний несимпатичним, неповажним тоном в своїх писаннях «2-2=4» і «Дніпро впадає в Чорне море» порушив давню поважну проблему кадрів побудови Української Держави, чим викликав приправлену перцем полеміку, а висловлений погляд І. Багряного на радянські кадри був викривленням позицій гетьманців у цьому питанні. Йшлося, зокрема, про перекручування ним думок В. Липинського у його передмові до «Листів до братів-хліборобів» щодо комуністів ідейних і комуністів горлорізів та кар'єристів, а також щодо однієї з промов П. Скоропадського, в якій той говорив, що в цілях визначення практичної політики майбутню Українську Державу варто будувати, співпрацюючи з усіма українськими політичними групами, навіть з колишніми, комуністичними елементами, якщо вони попіратимуть ділами ідеї Самостійної України.

353 - Там само. – С. 29–32.

Вже у 1950-му році гетьманці пояснювали: ми готуємось залучити українські советські і партійні кадри до державного будівництва за умови, якщо вони стануть на службу українській суверенній державній ідеї; тільки за умови, коли ті кадри, обезброївшись ідеологічно, сприймуть українську національно-державну ідею, вірно служитимуть їй, дадуть доказ на це – вони набудуть статус повноправного українського громадянина.

Іван Багрянний

Ідеолог же УРДП І. Багрянний однозначно стверджував, що члени КП(б)У і ЛКСМУ³⁵⁴ становлять уже готові кадри нової України, кадри повноправні, домінуючі і превалюючі, позаяк, мовляв, наших еміграційних кадрів не вистачить, щоб обсадити й одну область. Тут, заявляли гетьманці, й крилися викривлення І. Багрянним їхніх засадничих поглядів в цій проблемі. Тож не дарма, прочитавши «Листи» В. Липинського, стверджували вони, І. Багрянний оприлюднив свій намір поставити В. Липинського з голови на уердепівські ноги на взірець К. Маркса, що перевернув Г. Гегеля, адже, читаючи

В. Липинського, І. Багрянний не міг не знати його поглядів щодо українських комуністів³⁵⁵.

Торкнувся на З'їзді СГД проф. В. Гришко й проблеми ставлення в лавах свого тогочасного політичного союзника (ОУН-р – ЗЧ ОУН) до питання ідеї побудови безкласового суспільства, яка була суголосною з політичною лінією ультралівової групи І. Майстренка (на тоді – соратник І. Багряного й УРДП) і з певними

354 - УРДП – Українська Револуційно-Демократична Партія; КП(б)У – Комуністична Партія (більшовиків) України; ЛКСМУ – Ленінський Комуністичний Союз Молоді України.

355 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 32–34.

колами в Закордонному Представництві УГВР³⁵⁶. Таку позицію гетьманці сприймали як не скристалізований політичний світогляд, такий собі блуд і хитання маятника, намагання йти кон'юктурними шляхами у пошуках самих себе, що виявляється у виразно катастрофічному крені в сторону безкласового суспільства. Така політична лінія, вважали гетьманці, ніби мала свідчити про достосовання цих середовищ до умовин на Рідних Землях, але в суті справи вона зійшла на політичні манівці, на політику без керма і вітрил й такий сумний, антидержавницький в своїй природі фінал був поза сумнівом вислідом відсутності у них стабільної державницької ідеології.

З огляду ж на те, що гріх безкласового суспільства поширився і на ближчого політичного сусіда Гетьманського Руху – ОУН, СГД вважав за необхідність, в обличчі небезпеки з титулу «сусідського права», заалармувати. Малися на увазі Програмові питання ОУН (див. «Сурма» за листопад 1950 р.) та підпільна брошура, видана в Україні другим накладом у 1950 р. під заголовком: «Хто такі бандерівці та за що вони борються». Зверталася увага й на те, що вказану брошуру було передруковано й «Українським Самостійником» з примірника, що С. Бандера одержав як презент від друзів з Воюючої України і саме ця обставина викликала серед гетьманців «загостреність тривоги». Йшлося, зокрема, про те, що прихильники С. Бандери усіляко відхрещувалися від сприйняття їх як оборонців інтересів «куркуля» чи «буржуазії», наголошуючи, що ОУНівці не мають нічого спільного з цими класами ні з огляду цілей своєї боротьби, ні з огляду соціального походження і класової приналежності учасників їхнього визвольного руху. Бандерівці неодноразово вказували, що в соціальному плані вони борються за побудову безкласового суспільства, за суспільну власність на знаряддя і засоби виробництва та проти повороту в Україну як поміщиків,

356 - Дивіться: Гай-Нижник П. УРДП: програмові засади та світоглядні ідеї (др. пол. 1940-х – 1960-ті рр.) // Україна XX ст.: суспільно-політичні моделі національної держави (державницька ідеологія та програмні засади провідних українських політичних партій і громадсько-політичних об'єднань) / П.П.Гай-Нижник (кер. проекту, упор. і наук. ред.). – Київ, 2018. – С. 592–615.

так і капіталістів, але, водночас, й проти колгоспів³⁵⁷. Крім того, ОУНівці віднесли до одного соціального «небуржуйського» класу малоземельних і безземельних селян, наймитів, середняків, робітників, студентів, учнів середніх шкіл, інженерів, лікарів, юристів та учителів³⁵⁸.

«Не треба розводитися над тим, скільки тут жахливих помилок, тяжких блудів і абсурдних тверджень, і яку дистанцію треба було пробігти, щоб від ідеї власності на землю на основі одноосібних трудових господарств перейти до ідеї суспільної власності на знаряддя і засоби виробництва та безкласового суспільства, – зауважував з цього приводу В. Гришко на З'їзді СГД Німеччини і Австрії. – Скачок головолімний і то в безодню. Просто неймовірно, щоби націоналістичний табір, сенс народження якого і лежав в тому, аби загоїти травми в українському суспільстві, поділеному і розбитому комуносоціалістичною ідеєю, аби знесилений український нарід підняти з безодні, зцементувати його розсипані атоми в міцний національний організм, – щоб тепер цей табір сам надумав поглиблювати прірву. Хочеться вірити, що ця концепція є тяжким непорозумінням»³⁵⁹. Тож гетьманці заявляли, що все ж таки вірять у здоровий ґлузд державницьких кадрів активного молодого середовища ОУН і що саме ці кадри не дадуться тягти воза в безодню, а їхня національно-державницька інтуїція не сприйме ідеї суспільної власності й безкласового суспільства, хто б її їм не накидав.

Союз Гетьманців-Державників висловлював також віру у те, що правдиві державники, в якому б таборі вони не були, на таку метаморфозу не підуть, адже соціологічна й соціальна вартість тих ідей є надто прозора, щоб ціла організація дозволила собі стати під її згубний прапор. Тож СГД сердечно зичив ОУН(б), аби вона вже знайшла себе ідеологічно, світоглядово і політично на правдиво національно-державницьких шляхах. Так само геть-

357 - Дивіться: Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – Київ: Крок, 2020. – 432 с.

358 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авґсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 37–39.

359 - Там само. – С. 39.

манці побажали й ЗП УГВР, аби і воно цю мрякобісну ідею безкласового суспільства найскорше передало її законному власникові – комуно-більшовизмові. Згадано було й І. Майстренка, якому гетьманці іронічно бажали щасливо преуспівати по лінії безкласового суспільства та скорше перетягти на свій бік свого найближчого партнера – УРДП – цього багряного носія українського титоїзму.

Політична ж діяльність Гетьманського Руху мала бути скерована на здобуття Української Держави та йти двома черговими етапами. Перший – збирання і підготовка української провідної верстви до визвольної боротьби в усіх її формах та якнайактивніша участь тих провідних українських кадрів у властивій боротьбі за визволення України. Другий – розбудова і зцементування Української Національної Держави в сенсі принципів та ідей Гетьманського Руху, висловлених в ідеології В. Липинського.

Зазначалося, що на той час гетьманці перебували на першому етапі, з якого витікала й їхня основна мета, що зводилася до культивування політики, націленої в керунку Рідних Земель, в напрямі мобілізації потенціалу української еміграції і підготовки її на вивершення завдань властиво-визвольної акції. Звідси, усій політичній акції Гетьманського Руху мала присвічувати основна ідея – створення Національно-визвольного фронту на якнайширшій суспільній основі. На цій підвалині визвольної боротьби мусила будуватися не лише власна політика СГД, а й взаємини і контакти гетьманців з іншими українськими організаціями й саме така мета визначала поступовання й оцінку Гетьманським Рухом своїх партнерів. У тогочасі ж керівництво Гетьманського Руху бачило своєю вищою політичною метою і національною рацією на поточному етапі – створення в еміграції на широкий суспільній основі Всеукраїнського Визвольного Комітету, структура якого дозволила б енергійно впрягти партійні і позапартійні національні сили усіх континентів до праці по лінії створення Національно-визвольного фронту зі включенням до того Комітету й ЗП УГВР.

У цьому сенсі в СГД вважали, що українська еміграція не може йти шляхом національно-політичного безголов'я і даремно витратити порох на боротьбу за «уряди» й, відтак, обезсилувати себе тим. Гетьманці заявляли, що:

- гра «в уряди» була не на часі, а на еміграції вона ще й безцільна і безумна, позаяк непотрібно нищить національну енергію політичної еміграції і стоїть на перешкоді шляху до завершення повної та органічної консолідації;

- спірні питання щодо уряду можуть бути вирішені тільки на Рідних Землях;

- безвідповідально залишати українських емігрантів в стані перманентної війни за той чи інший «уряд», позаяк саме в цьому і проявляється безумство гри в «уряди».

Провід Гетьманського Руху вбачав шляхом до національно-політичної єдності в еміграції створення *Всеукраїнського Визвольного Комітету*, який мав максимально сприяти визвольній акції на Рідних Землях до часу аж поки допровадить українську еміграцію на Батьківщину. Там, після зав'язування контакту з діючими силами на Рідних Землях (УГВР, УПА), Всеукраїнський Визвольний Комітет разом з ними мав би сформувати тимчасовий Український Уряд, завданням якого буде вести провід Україною до часу, аж поки український нарід серйозно зможе заходитися біля настановлення законного Уряду.

Таке бачення Гетьманського Руху визначило і його негативне

II Крайовий з'їзд Спілки Української Молоді (СУМ) у Великобританії (вересень 1950 р., Манчестер)

ставлення до українських незаконних урядів, що іменували себе «законними» та одночасно визначало також його прихильне ставлення до українських політичних факторів, що йшли дорогою визвольної акції. Отже, політичні стосунки Гетьманського Руху з політичними середови-

щами, що в еміграції грали комедію в «законних президентів», «уряди» та «парляменти» (як то «президентство» А. Лівіцького, уряд УНР чи «парламентська» УНРада) не були випадковими чи епізодичними. Рівною ж мірою, заявляли гетьманці, лояльні взаємини СГД з середовищем ОУН(б) були не надуманими, не кон'юнктурними, а обумовленими подібністю політичних позицій в питанні служіння загально-визвольній ідеї. Ця подібність політичних позицій й спонукала та давала СГД можливість співпрацювати саме з ОУН(б). Водночас гетьманці сподівалися, що у випадку більшого зближення цих подібних позицій в напрямку визвольної боротьби може дійти й до тотожності позицій, а тотожність ця уже дасть змогу зреалізувати ідею повстання Всеукраїнського Визвольного Комітету. Йти до цього пропонувалося політично тверезо, ширшим суспільним фронтом, залучаючи також туди громадський і позапартийний сектор, покинувши думку оволодіти визвольною акцією комусь одному. Відтак Всеукраїнський Визвольний Комітет мав би відбивати логічну синтезу впливів, значення питоменності та історичного традиціоналізму всіх державно-творчих українських сил.

Від імені провідництва Гетьманського Руху проф. В. Гришко також підкреслив, що яку б тактику діяльності не обрав з'їзд Крайових Організацій, Союз Гетьманців-Державників все буде виходити з інтересів національно державницької рації, а у своїх взаєминах з українським політичним світом все стоятиме на власних ногах, робитиме загальноукраїнську політику, на чужім інструменті не гратиме і робити чужої музики, крім національно української, не збирається. Було також чітко заявлено, що гетьманці стоять за толерантне і разом з тим за критичне ставлення до всіх українських політичних організацій, проте на тому першому етапі – періоді підготовки до здобуття Української Держави – СГД знаходить найбільше зрозуміння з боку ОУН(б). З огляду на зазначене, додавалося, що в СГД цінують такий стан взаємин і виступають за поглиблення добросусід-

ських взаємин з усіма середовищами гетьманців і націоналістів-революціонерів в засаді.

Водночас зауважувалося, що хоча й стосунки між СГД та ОУН(б) були доброзичливими і лояльними, становище Гетьманського Руху до ОУН(б) на далі, як і до всієї решти політичних середовищ, обумовлюватиметься зворотньо-взаємним відношенням до СГД. Крім того роз'яснювалося, що розмови про якийсь організаційний чи ідеологічний, формально зафіксований, бандерівсько-гетьманський блок являють собою ніщо інше, як маневр їхніх політичних супротивників, розрахований на віддалення цих організацій, що уже знайшли деякі ділянки співпраці. Тож гетьманці ще раз заявляли, що йтимуть національно-державницькими шляхами і на цих шляхах готові ділити свою співпрацю з кожним, хто не зблудить в них³⁶⁰.

Позиції Гетьманського Руху щодо Церкви виходили, перш за все, зі світоглядного підложжя віри в Бога. Разом з тим, на З'їзді СГД Німеччини і Австрії було піднято найделікатніше, за висловом В. Гришка, питання Українських Церков, яке у той час абсорбовано не мало уваги українського еміграційного світу і навколо якого ломилося багато списів. Досить часто й серед гетьманців на цю тему виникали (іноді в досить в подражненім тоні) невідповідні погляди, тож на часі стало нагадати позицію Гетьманського Руху в цій справі.

Перш за все нагадувалося давно усталене становище Гетьманського Руху про непохитну незгоду з демосоціалістичними проєктами повного відділення церкви від держави і визнання ним Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) та Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) на правах державних. Крім того наголошувалося, що надто після планового нищення Церкви Радянською державою (СРСР), Гетьманський Рух твердо стоїть на тому, що Українські Церкви обох панівних віровизнань відроджені можуть бути тільки за допомогою Української Держави. Щодо інших віровизнань в Україні, то супроти них Гетьманський Рух не посідатиме позицій виключности й

360 - Там само. – С. 40–42.

нетолеранції, але й не стане на шкідливий ґрунт повної свободи релігійних сект.

Окремим питанням стояла у той час проблема розколу Української Автокефальної Православної Церкви на синодальну і соборноправну³⁶¹. З цього приводу вказувалося, що Гетьманський Рух рішуче стоїть на становищі попєртя УАПЦ, яка діє на основі канонів Апостольської Православної Церкви, висловлюючи, однак, свої застереження до Синоду як органу керування Церквою. При цьому пояснювалося: церковна ідея соборноправності в суті справи веде до впровадження переважно невірних елементів на терен Церкви для перенесення туди світської політики. Цим елементам, які здебільшого були атеїстами, як вважали гетьманці, мало терену громадського життя, вони тотально прагнули проявити свою владу і в середині Церкви, палаючи бажанням опанувати Церкву в намірі перенести туди часто аморальні закони вулиці. Таким чином відбудеться опоганення релігійних почуттів віруючих, буде нівечено святість престижу Апостольської Церкви, а Храм Божий перетвориться на торжище, де правитимуть непокликані господарі.

Також обґрунтуванням супроти ідеї церковної соборноправності було й те, що:

361 - На той час УАПЦ очолював митрополит Полікарп (Сікорський). Його було обрано її главою (адміністратором) на соборі УАПЦ в Пінську 9–10 лютого 1942 р. У 1944 р. владика евакуювався до Варшави, а згодом через Словаччину до Німеччини. Восени 1944 р. до Німеччини прибули дванадцять єпископів УАПЦ, що розпочали організовувати там церковне життя. Митрополит Полікарп, котрий влітку 1945 р. перебував біля Ганноверу, скликав першу нараду єпископів, що відбулася 16 липня 1945 р. у Бад Кіссінгені. На ній було прийнято постанову надалі діяти як ієрархічний орган Української Автокефальної Православної Церкви в еміграції. Після закінчення Другої світової війни – першоепарх Української Автокефальної Православної Церкви в діаспорі. 13 вересня 1946 р. голова священного синоду УАПЦ в еміграції митрополит Полікарп надіслав до ООН з Лондона меморандум у справі становища української еміграції на окупованих німецьких землях, де пояснювалось, що православна церква в Україні зазнала жорстоких переслідувань як під радянською, так і під німецькою окупаційною владою. Рішуче заперечувалася будь-яка співпраця українських православних ієрархів з гітлерівськими окупантами. Влітку 1949 р. УАПЦ в діаспорі нараховувала близько 60 парафій, 20 тис. вірних, 127 священників та 20 дяконів. У Мюнхені існували Богословський науковий інститут та Богословсько-педагогічна академія. Однак Німеччина була для багатьох втікачів лише переходною станцією. Гнані сталінським терором, злиднями та нещастями, починаючи з 1948 р., тисячі українських втікачів шукали притулку в США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Південній Америці. У зв'язку з переселенням православних українців з Німеччини у 1946–1951 рр. емігрувала й більша частина єпископів і духовництва. З ієрархії УАПЦ в діаспорі у Європі залишилися тільки митрополит Полікарп (Сікорський) у Франції з осідком у Ольне-су-Буа під Парижем (від травня 1950 р., до того перебував у Німеччині в українських таборах Гронау і Гайденау) та архієпископ Никанор (Абрамович) у Карлсруе. Під безпосередньою духовною опікою митрополита Полікарпа залишилися церковні осередки УАПЦ у Франції, Бельгії, Великій Британії, Австрії, Австралії та інших заокєанських країнах. Архієпископ Никанор керував усіма парафіями у Німеччині. Помер митрополит Полікарп (Петро Дмитрович Сікорський) 22 жовтня 1953 р. в Ольне-су-Буа. Похований на цвинтарі Пер-Лашез.

■ вона завжди була виявом антагонізму в лоні Української Православної Церкви між ієрархією та віруючими;

■ проти цієї антиканонічної ідеї активно виступали найулюбленіші ієрархи Української Церкви: Петро Могила, Сильвестер Косів, а пізніше й Василь Липківський (щодо останнього, то пригадувалося його обурення, коли голова Церковної Ради у відсутність митрополита від імені радного демосу сам настановив єпископа);

■ соборноправна ідея в еміграційному виданні захитувала основи Української Церкви, чим породжувала скептицизм до неї у православно-віруючих українців, що прагнули авторитетності, дисциплінованості і послуху, порядку і твердих приписів в Церкві.

Митрополит УАПЦ Полікарп
(Сікорський)

Тож вважалося, що в ідеї соборноправності, як в методі церковного устрою, крився згубний вплив й тому Гетьманський Рух став на становище підтримки усіма засобами тієї Української Автокефальної Православної Церкви, що плекатиме церковний авторитет, безоглядний послух і непорушний порядок на основі канонів Апостольської Православної Церкви³⁶².

Іншим питанням, що вимагало засвідчення позиції Гетьманського Руху, була помітна тенденція у частини українців актуалізувати справу возз'єднання УГКЦ та УАПЦ. При цьому першим аргументом до негай-

ного возз'єднання висувалася потреба врятувати Українську Православну Церкву від роз'їдаючої її соборноправності, а другим – потреба посісти Українській Православній Церкві місце по стороні Заходу – Риму, чим Українська Православна Церква,

362 - Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 42–44.

мовляв, заманіфестує свій відхід від Москви, свій вибір між Римом і Москвою. Тож цей З'їзд СГД закликав усіх українських державників, а надто гетьманців і прихильників Гетьманського Руху в данім питанні посісти правильну позицію, яка свого часу була окреслена й В. Липинським, а саме – прагнути возз'єднання християнських церков, що є ідеалом усіх християн від 1054 року. Водночас зауважувалося, що шукати єдності Христової Церкви ще не означає перестати бути добрим католиком чи православним, а отже не варто ані на хвилину забувати, що земні способи досягнення небесних цілей лише принижують і не наближують їхнього кінечного тріумфу.

Саме тому ідеал єднання Христової Церкви може і має бути зреалізований цілком безболісно, в любові, в радості, в обопільній пошані, коли возз'єднання не носитиме для жодної з Церков ні характеру компромісу, ані, тим паче, віровідступництва. При цьому В. Гришко слушно зауважував, що втілення того ідеалу не було на порядку денному, а належатиме майбутнім поколінням, «коли Господь підведе християнські церкви одну до одної зовсім близько, коли кожна з них ітиме назустріч одна одній, нівелюючи свої розбіжності, коли еволюційно вони підійдуть до смиренних, але величних верховин релігії. То буде благословенний час возз'єднання усіх во Христі»³⁶³. А в межичасі ж кожна християнська Церква своєю дорогою має підготувати себе через зближення і нівеляцію диференцій до ідеалу возз'єднання в одній Церкві, під одним главенством, за одними догматично-канонічними приписами. Це і був шлях, сповідуваний Союзом Гетьманців-Державників, адже в умовах еміграції возз'єднання, досягнене в результаті зговорення самих ієрархій, поза участю народу, без його волевиявлення, не було б правдивим возз'єднанням.

Крім того, акт єднання Церков в еміграції, як застерігали гетьманці, міг бути використаний пропагандою радянського режиму, аби підняти здеорієнтовані українські підсовітські православні маси уже не на вітчизняну, а в обороні православія

363 - Там само. – С. 44.

на священну, релігійну війну і набути в очах православних українців фальшивого ореолу героя релігійного, борця за православ'я й дарма думати, що українське православ'я тільки через акт возз'єднання в еміграції з католицьким Римом зможе розірвати зв'язок в Україні з православною Москвою. Відтак гетьманці вірили, що лише у відродженій Українській Державі українське православ'я, що настільки відмінне від московського, як і ціла українська духовість й ціла українська культура, відродиться такою мірою, як і українська самобутність, як і українська державність. Саме в Українській Державі шляхи до возз'єднання православ'я з другим панівним в Україні – греко-католицьким віровизнанням в одній Христовій Церкві будуть скорочені. Тож СГД об'єктивно вважав, що справу втілення возз'єднання Церков мусить бути відкладено до щасливіших часів, а до тієї пори українське громадянство має негайно ставати на шлях найбільшої толеранції, на шлях взаємопошани і взаємозближення усіх християнських Церков, чим і виконає обов'язок свого покоління³⁶⁴.

Іван Марченко

364 - Там само. – С. 44–45.

365 - Там само. – С. 46.

Проф. І. Марченко, що готував співдоповідь з Д. Левчуком про організаційні питання Гетьманського Руху, доповів з'їздові про виявлену невідповідність деяких організаційно-структуральних моментів як в системі Гетьманського Руху, так, зокрема, і в основній його організації – Союзі Гетьманців-Державників – супроти нових завдань і перспектив Гетьманського Руху та наголосив на потребі скорегувати їх, як рівною ж мірою і деяких статутно-регулямінових позицій. По обговоренні цього питання було вирішено внести узгоджені пропозиції на розгляд верховної влади Гетьманського Руху³⁶⁵.

18 грудня 1950 р. було прийнято доволі ґрунтовну й об'ємну Резолюцію З'їзду Крайових Організацій СГД Німеччини і Австрії за підсумками доповіді проф. В. Гришка «Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху» та співдоповіді інж. І. Сапіги на тему «Тактика СГД на нинішньому етапі». У ній, зокрема, зазначалося, що з огляду на поважність загальної політичної ситуації, відповідальність часу і завдання Гетьманського Руху у близькому прийдешньому, З'їзд цілковито свідомий тієї виключно високої ролі, що припадає на Крайову Організацію СГД Німеччини та Австрії, як передову позицію світового Гетьманського Руху в безпосередній близькості з ворогом по той бік «залізної завіси» та закликав усі інші Крайові Організації СГД об'єктивно і правильно зважити відповідальність, ситуацію і роль її в грядучих подіях та негайно вийти назустріч їй по лінії всебічного підсилення морально-матеріального та ідеологічно-організаційного.

Стосовно загально-політичної ситуації у світі З'їзд постановив, що у своєму баченні Крайова Організація СГД Німеччини та Австрії виходить з наступних засад:

1. Демократичний світ західних народів у своїй боротьбі з перманентним агресором має числити не лише на матеріальну перевагу зброї, але й на морально-ідейну. Першою і домінуючою з цього роду зброї є гасло усамостійнення народів і самовизначення їх обабіч «залізної завіси». З'їзд констатував, що тогочасний західний світ ще недостатньо усвідомлював значення і вагу такої зброї, а саме в цьому й крилася небезпека, яка могла призвести до непоправних наслідків. Тож з метою уникнення небезпеки, З'їзд долучав і свій голос до хору поневолених Москвою народів, які рішуче домагалися від державних діячів, що тримали в руках ключі від світової політики, заманіфестувати на повний голос усамостійнення народів обабіч «залізної завіси».

2. З'їзд СГД також апелював до вільних народів Заходу, закликаючи їх не робити помилки щодо структурально-державного тіла, що іменувалося Росією. Світ мав би знати, зауважували гетьманці, що саме слово «Росія» є синонімом в'язниці народів, підбитих московським народом на протязі століть, що «Росія»

є поняттям і комплексом імперіалістичним. Гетьманці ще раз доводили, «Росія» є штучно створеним Московією терміном і у печатках XVIII ст. московський народ «російським» не називався, а відтак і не є «російським» народом – лише москвинами, московитами. Тож від тоді, коли Московська держава переіменувала себе на Російську імперію, вона заманіфестувала свою імперіалістичну істоту і зродила фікцію «російського» народу, а разом і фікцію «великоросійського» від слова «Велика Росія». Виходячи з вищевказаного, З'їзд СГД заявляв, що стоїть на становищі безумовної ліквідації трагічної фікції в образі «єдиної Росії» та створення натомість незалежних національних держав: Московської, Української, Білоруської, Кавказьких народів та інших. І в цьому розумінні, московський народ, який в своїх етнографічних межах має, нарівні з іншими, однакове право на волю свого народу в своїй Московській Державі, але без імперіалістичних зазіхань на реставрацію «великої грішниці» – Росії.

3. З'їзд СГД підкреслював основне завдання Союзу Гетьманців-Державників – збудувати Українську Суверенну Державу на усіх предковічно-українських землях, кладучи в основу своїх взаємин з усіма своїми сусідами принцип непорушності етнографічних кордонів. Виходячи з повищої засади, З'їзд вітав прагнення і зусилля ООН в напрямі до забезпечення свободи окремих народів як єдино реальної і справедливої засади для міжнародного співжиття вільних націй.

4. Крім того гетьманці заявляли, що до вузлових проблем світової політики належить з'актуалізована наприкінці 1940-х – на початку 1950 р. і справа творення ширших міждержавних комплексів, зокрема, Європейської федерації народів. Щодо останньої, то вказувалося, що СГД вважав її за проблему кон'юнктурно-тимчасового характеру і відмовлявся трактувати її як тривалу ідею перманентної вартості на дальшу віддасть. Відтак З'їзд СГД засвідчував таку свою думку, що настання стабільності політичної ситуації у світі усуне актуальність проблеми Європейської федерації народів і що тривала ідея повного суверенітету народів візьме гору над нею. Саме гетьманці заявля-

ли про віддання переваги суверенітету кожної нації, визнання пріоритету суверенітету над федерацією держав і що СГД розглядає останню хіба як засіб для досягнення повного суверенітету, а не як самоціль. Відносна ж вага і реальність гасла Сполучених Держав Європи для України актуалізується лише тоді, коли світові потуги Заходу замість капітуляційного гасла «Оборона Європи на Піренеях, на Рейні чи Ельбі» висунуть мобілізуюче для народів Європи гасло «Оборона Європи там, де кінчаються її східні межі».

5. Гетьманці Німеччини та Австрії наголошували, що вважали за конче потрібним використання сприятливого міжнародного стану і протиріч між Сходом і Заходом для звільнення України від більшовизму. Водночас З'їздом СГД підкреслювалася основна засада шляху до звільнення: вибороти самостійну і незалежну Українську Державу може лише власними силами Український Нарід й, виходячи з цього, гетьманці вітали воюючу Україну в особі Української Повстанської Армії (УПА) та з глибоким сумом схиляли голову перед могилами братів, що віддали своє життя в боротьбі за Волю України³⁶⁶.

Щодо питання перспектив Гетьманського Руху, то у резолюції З'їзду Крайової Організації СГД Німеччини та Австрії відображалось передбачення, що справу побудови майбутньої Української Держави на рідних землях будуть вирішувати переважно маси продуцентів, людей, що володіють засобами матеріальної продукції і безпосередньо зв'язані з нею. Проте зауважувалося, що відбуватиметься цей процес за відсутності великий власників землі і засобів виробництва. Прогнозувалося також, що, попри доконаний факт індустріалізації, в країні все ж збережеться в значно більшій пропорції сільський продуцент, а отже український хліборобський клас й становитиме основну рушійну силу в боротьбі за здійснення ідеї Української Державності.

366 - Резолюція З'їзду Краєвих Організацій СГД Німеччини і Австрії від 17-18 грудня 1950 р. по доповіді проф. Гришка «Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху» та співдоповіді інж. Саліги «Тактика СГД на нинішньому етапі» // Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17-18 грудня 1950 року. - Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. - С. 46-47.

За такого розвитку подій, як міркували гетьманці, соціалісти опиняться зайвими людьми, позаяк їхні ідеї знаходять належний ґрунт лише там, де є реальні капіталістичні накопичення матеріальних багатств. У невідрадних же умовах постколоніальної багатовікової експлуатації, а можливо, як тоді вважалося, ще й після руйнівної Третьої світової війни, не вдасться розпочати відбудову України за пролетарським (від міста) соціалістичним рецептом, як у той час пропонував уенерівський ідеолог І. Мазепа у своїй праці «Підстави нашого відродження» (1946 р.). Аргументом гетьманців слугували розрахунки, що після нової світової (атомної) війни індустрію міст буде зруйновано, а отже село ще довший час домінуватиме над містом економічно, світоглядowo, релігійно-морально, а значить і політично-ідеологічно. Тож, як вважали гетьманці, у тій повоєнній Українській Державі блок соціалістично-демократичних партій не знайде для себе ідейно-інтернаціональної за своїм змістом поживи, а відтак через усвідомлення такої безперспективності для себе у майбутньому на Рідних Землях, українські соціалісти і демократи намагатимуться вже на еміграції закріпитися в рамках готового квазіуряду УНР та їхнього лжепарламенту – Національної Ради. Націоналістичні ж рухи зі своїм провідницьким принципом лише сприятимуть скорішому переключенню більшості українського населення ідеологічно на рейки національно-традиційного, знаного йому, історично одноособового проводу у формі Гетьманства. Відтак висновувалося: повоєнна Україна з переважаючим консервативно-селянським населенням буде погідним плацдармом для плекання гетьманської ідеї.

З'їзд СГД відмічав також, що по невдалих визвольних змаганнях 1917–1921 рр., на організацію піонерів-гетьманців припала була свого часу честь

відновити та оформити гетьманську ідеологію. В цілях вироблення ідеологічного імунітету серед моря демократично-соціалістичних ідей, гетьманська організація, тоді у формі УСХД, мусила була замкнутися сама в собі і надати УСХД організаційних властивостей орденського характеру, але згодом життя висунуло ширші завдання. Тож й УСХД мав перетворитися на організацію ширшої національно-державницької провідної верстви, уступивши своє місце, як організації орденського типу, – Союзу Гетьманців-Державників – організації, що мала вийти на ширші суспільні води.

Виходячи з вищевказаного, делегати З'їзду були переконаними, що у другій половині ХХ ст. (з 1950 р.) СГД мав усі підстави вийти на ще ширшу суспільну базу, щоби в майбутньому на Рідних Землях зробити гетьманську ідею набутком українського народу, а Гетьманський Рух – масовим. Саме тому намагання надання гетьманській організації знов орденського характеру З'їзд СГД визначав за ніщо інше, як за регрес, за звуження його завдань так само, як не вбачалося сенсу і в пропозиціях змінити назву СГД на «Союз Українських Монархістів»³⁶⁷.

У резолюції були висвітлені також *ідеологічні й соціально-політичні позиції Гетьманського Руху*.

1. З'їзд СГД на тому етапі діяльності ставив за своє завдання розбудовану гетьманську ідеологію донести до українського загалу, зберігши її чистоту, чіткість і ясність. З цією метою перед українським загалом декларувалися такі основні ідеологічні та соціально-політичні засади СГД:

А) Підкреслювалося, що СГД в засаді був і залишався *найпоширенішим ворогом федерації з Москвою*. Грамота ж гетьмана П. Скоропадського про федерацію з Росією 1918 р. була виключно тактичним маневром, вимушеним трагічними зовнішніми обставинами й являла собою голу декларацією для неіснуючого контрагента, без жодних правових наслідків і практичної шкоди державності. СГД відкидав будь-яке значення цього акту на той час і в майбутньому не визнав його та не вважав федератив-

367 - Там само. – С. 47–48.

ну концепцію з Москвою за свій політичний ідеал, наголошуючи, що СГД стоїть на становищі повної суверенності Української Держави.

В) Союз Гетьманців-Державників стояв на становищі недопущення законом великих приватних маєтностей в Україні, спекуляції і паразитарного ставлення до землі. Відтак засвідчувалося, що *земельна політика СГД в майбутній Українській Державі* була би спрямована на організацію міцних середнього типу селянських господарств – товарових продуцентів на засадах повернення непорушного права приватної власності на землю, з розподілом колишніх великих земельних посіlostей поміж селянством. СГД мав намір і зобов'язувався боротися:

- за створення в Україні індивідуального високопродуктивного сільського господарства, що становитиме економічно-національну основу в державі;
- за створення хліборобського стану, що являтиме національний хребет українського народу;
- за негайну ліквідацію колгоспів і за перехід колгоспної землі і майна, машинно-тракторних станцій зі спорудами і реманентом у володіння хліборобського стану для розподілу в індивідуальну власність.

Одночасно з приватною, на вищевказаних засадах, власністю на землю СГД припускав можливість існування й громадсько-кооперативної та державної власності.

2. З'їздом підкреслювалося, що СГД ставив за свою мету не реставрацію історичної Гетьманщини як суспільно-структурної і соціально-економічної формації, а лише реставрацію гетьманської ідеї, що зросла з українського чорнозему, як ідея одноособового проводу ще з часів Київської державності, як ідея всенародна, загально-національна і персоніфікатором якої є особа, що своїм походженням є зв'язана з історією та традицією української нації і тому стоїть понад класами та партіями. При цьому наголошувалося, що СГД обстоює не абсолютну і не феодального типу монархію, лише трудову монархію, що є синтезом української традиції та соціального поступу, в якій міри-

лом усіх вартостей і становища громадянина в Гетьманській Державі буде труд, що гарантуватиме рівні права та обов'язки для усіх громадян.

3. З'їзд СГД заявляв про свою готовість активно співпрацювати з усіма політичними середовищами, що в своїй діяльності послуговуватимуться засадами єдиної християнської моралі та національно-державницькою ідеологією. Одночасно гетьманці застерігали усі середовища, які сповзли чи сповзали на згубні антинаціональні й антидержавницькі концепції безкласового суспільства та ідеї суспільної власності, що достосовання до цих принципів віщувало та зближувало час загибелі усіх національних святощів і вартостей української нації, а значить і цілковитої загибелі її.

4. Делегати З'їзду СГД декларували також у резолюції, що ціла діяльність Гетьманського Руху була і буде скерована на здобуття Української Держави. Діяльність ця розподілялася на два чергові етапи:

I) збирання і підготовка української провідної верстви до визвольної боротьби в усіх її формах та якнайактивніша участь тих провідних кадрів у властивій боротьбі за визволення України;

II) розбудова і зцементування Української Національної Держави в сенсі принципів та ідей Гетьманського Руху.

Констатовано, що тогочасне політичне становище було характерне вищевказаному першому етапові, на якому Гетьманський Рух ставив своїм завданням втілення ідеї національно-визвольного фронту на якнайширшій суспільній основі. Здійснення цього завдання в еміграції вважалося за можливе тільки через створення Всеукраїнського Визвольного Комітету, структура якого дозволила б включити партійні і позапартійні національні сили усіх континентів до праці по лінії за визволення Батьківщини. Всеукраїнський Визвольний Комітет мав би максимально сприяти визвольній акції українського народу на Рідних Землях до часу, аж поки допровадить українську еміграцію на Батьківщину.

Передбачалося, що після встановлення тісного контакту з діючими УГВР та УПА на Рідних Землях, Всеукраїнський Визвольний Комітет разом з ними сформує тимчасовий український уряд, завданням якого і буде допровадити до того, аж поки український нарід зможе фактично заходитися біля настановлення законного уряду відновленої держави. Водночас гетьманці вкотре зауважували, що гра «в уряди» на еміграції є безцільною і злочинною, позаяк постійно тримає еміграцію у стані перманентної війни за той чи інший «уряд» і таким чином непотрібно нівечить національну енергію політичної еміграції, стоячи на перешкоді повної й органічної консолідації на основі всебічної визвольної акції. Спірні ж питання щодо уряду можуть бути вирішені тільки на Рідних Землях.

З'їзд СГД наголошував, що реалізація ідеї національно-визвольного фронту уможливиться тоді, коли створення Всеукраїнського Визвольного Комітету спиратиметься на ширший суспільний фронт з залученням туди громадського та позапартійного сектору з одночасним залишенням думки монополізувати визвольну фікцію кимось одним. При цьому підкреслювалося, що в ділянці своїх взаємин з українськими політичними середовищами Союз Гетьманців-Державників виходитиме з інтересів національно-державницької рації й здійснюватиме загальноукраїнську політику. Ще раз наголошувалося, що СГД виступає за толерантне ставлення і поглиблення приязних взаємин з усіма українськими політичними середовищами. Зокрема вказувалося на добросусідські відносини між СГД та ОУН(б) й додавалося, що ставлення гетьманців до всієї решти політичних організацій обумовлюватиметься їхнім зворотно-взаємним відношенням до СГД, який ітиме національно-державницькими шляхами і на цих шляхах готовий ділити свою співпрацю з кожним, хто не зблудить з них³⁶⁸.

Щодо *позиції Гетьманського Руху у церковному питанні*, З'їзд СГД у своїй резолюції зазначив, що цілковито приймає і схвалює настанову Гетьманського Руху, якою вказувалося про ви-

368 - Там само. – С. 48–49.

знання майбутньою Гетьманською Державою Української Автокефальної Православної Церкви і Греко-Католицької Церкви на правах державних. З'їзд відкидав демосоціалістичні проекти повного відділення церкви від держави, наголошуючи, що звеличення і відродження цих двох Українських Церков будуть досягнені тільки за допомогою Української Держави. Було також зазначено, що за тогочасних умов розколу УАПЦ Гетьманський Рух рішуче став на становищі всебічного попертя Церкви, що діє на основі канонів Апостольської Православної Церкви³⁶⁹; ідею ж соборноправності, як метод церковного устрою, СГД відкидав і не підтримав³⁷⁰.

В частині *організаційних питань Гетьманського Руху* З'їзд СГД у своїй резолюції зазначив, що активізація його внутрішнього життя може прийти наслідком розв'язання самоініціативи місцевих клітин Руху з одного боку та підсилення організаційної дисципліни з іншого. Наголошувалося й на необхідності створення єдиного диспозиційного оперативного центру світового організованого Гетьманського Руху як і застосування в різних країнах в організаційній побудові, за мірою можливостей, подібних структуральних принципів. В цьому плані було підтримано пропозицію щодо злиття двох крайових організацій СГД в Німеччині та Австрії в одну Крайову Організацію СГД на Німеччину та Австрію з осідком Управи в Американській зоні Німеччини. З'їздом також було визнано потребу внесення певних змін до Статуту і Регламенту СГД шляхом обговорення внесків щодо тих змін на засіданнях місцевих клітин СГД протягом найближчих

369 - Взаємини проводу Гетьманського Руху з верховним кліром УАПЦ підтримувалися у дусі взаємоповаги і порозуміння. Так, наприклад, у чергову річницю гетьманського перевороту, що відбувся у Києві 1918 року, 29 квітня 1951 р. митрополит УАПЦ Полікарп (Сікорський) вітаючи Д. Скоропадського з святом Воскресіння Христового писав гетьманичу: «Високоповажний Пане Інженере / Даниле Павловичу! / Воістину Воскрес Христос! / Сердечно вітаю Вас з Великодними Святами і бажаю Вам провести їх в доброму здоров'ї, в радості сердечній та спокої душевному. / Воскрес Христос – воскресне й Україна Самостійна і Незалежна! / В цій вірі, вітаючи Вас старохристиянським привітанням “Христос Воскрес”, молитовно бажаю Вам затримати радість о Воскреслім Христі у всіх земних скорботах сучасної доби. / Бажаю Вам успіху в Вашій праці на користь нашої Рідної Церкви і народу. / Воскреслий Господь нехай благословить Вас. / З любовію до Вас / Митрополит У.А.П.Ц.» [ЦДАЗУ, ф. 51, оп. 1, спр. 3, арк. 18].

370 - Резолюція З'їзду Краєвих Організацій СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 р. по доповіді проф. Гришка «Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху» та співдоповіді інж. Сапіги «Тактика СГД на нинішньому етапі» // Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 49.

місяців та в спосіб усистематизування внесків Управою Крайової Організації на предмет представлення зведеного проєкту змін верховному керманичеві Гетьманського Руху³⁷¹.

Дмитро Левчук
(1953 р., Філадельфія)

З'їзд Крайових Організацій СГД Німеччини і Австрії також ухвалив *Резолюцію з приводу доповідей крайових начальників Д. Левчука і професора, доктора І. Марченка на тему: «Діяльність Крайових Організацій СГД і організаційні завдання»*. Резолюцією, зокрема, зазначалося, що Крайові Організації ствердили і прийняли в основу своєї діяльності дороговказ верховного керманича Гетьманського Руху Д. Скоропадського про те, що одне з його основних завдань полягає в тому, щоби «поглибити ідеологічну працю, використовуючи для того вже накопичений духовий матеріал, але й ведучи

рівночасно досвідчу дальшу роботу в дусі основних ідей Руху, під кутом зору нових обставин, що заіснували на українських землях в останніх роках»³⁷². З'їзд констатував, що Крайові Організації зрозуміли своє завдання правильно і рекомендував у майбутньому дотримуватись наступних засад:

а) звернути особливу увагу на піднесення ідеологічного рівня членства СГД з тим, щоби кожний гетьманець повністю був зорієнтований у завданнях Союзу Гетьманців-Державників;

б) підсилити пропагандивну роботу серед кандидатів, прихильників і симпатиків гетьманської ідеї з метою підготовки їх до активної праці в лавах СГД;

в) ширше і більш діловим методом знайомити членство з подіями на Рідних Землях як політичного, так і суспільно-економічного характеру з метою невідставання від життя на Батьків-

371 - Там само. – С. 49.

372 - Там само. – С. 7.

щині і з метою не втратити здібностей до творчої діяльності на Рідних Землях;

г) звернути особливу увагу на популяризацію гетьманської ідеї серед молоді з метою залучення її до лав СГД;

г) приступити до організаційного відновлення Вільного Козацтва як традиційно-українського лицарства, що віками несло – і нащадки його далі вірно несуть тепер – ідею національного визволення;

д) з моментом остаточної стабілізації залишенців у Німеччині, приступити до відновлення Української Громади в Німеччині та Австрії.

Вказувалося, що ідучи за вказівками верховного керманіча про те, що Гетьманський Рух інакше неможна розуміти, як складову частину всього українського життя на чужині, З'їзд повністю схвалив взятий курс Крайовими Організаціями, який полягав у тому, що гетьманці мусять брати найактивнішу участь в громадсько-політичному житті української еміграції, скрізь подаючи приклади відданої праці на добро Української Нації. Відтак усім гетьманцям рекомендувалося:

а) не відхилятись від будь-якої корисної праці в усіх галузях громадського життя еміграції і завжди охоче приймати на себе виконання громадських обов'язків³⁷³;

б) скрізь і завжди боротися з деструктивними елементами, що своїми облудними виступами підривають єдність і консолідацію української еміграції;

в) і надалі обстоювати та охороняти авторитет Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕ), як

373 - Слід, принагідно, згадати, що ще 1946 року зусиллями гетьманців, наприклад, у таборі Шляйсгайм-Фельдмогінг в Баварії (Німеччина) було започатковано Українську реальну гімназію, що діяла до 1950-х років і дала освіту десяткам матурантів та сотням учнів-українців. Станом на початок 1950-х років ця гімназія була єдиною українською середньою школою в Європі, де діти набували знання українською мовою та виховувалися в національно-державницькому дусі. У січні 1952 р. у ній навчалися діти батьків-українців, що з різних причин не змогли виїхати в інші країни, залишені сироти, що були зібрані з усіх закутків Німеччини: 27 хлопців, 36 дівчат. Найстаршою була сьома класа. «Професорський склад уже на протязі років, віддано стоючи в авангарді національної боротьби за душу дитини, віддає всі свої сили, але мусить вести півголодне існування, одержуючи, тай то не регулярно, до смішного мінімальну платню: від 20 (двадцяти) до 30 (тридцяти) н[імецьких] м[арок] місячно», – писав крайовий начальник СГД на Німеччину й Австрію Архип Кмета. Утримувати цей інтернат допомагали добродійні організації та пожертви від гетьманців з-за океану (одним з постійних добродійників був, зокрема, начальник 7-ї сотні Гетьманської Організації в Чикаго інж. Микола Рознатовський [Кмета А. Даймо їм змогу вчитися // Український Робітник. – 1952. – Ч. 4. – 25 січня. – С. 2].

єдино законного органу, що повстав, існував і діє відповідно до волі більшості емігрантського загалу.

З'їзд повністю схвалив поступовання Крайових Організацій в галузі боротьби з ліквідаційними, т. зв. «валізковими» настроями, що мали місце серед окремих членів СГД в Німеччині. З цього приводу нагадувалося, що долею чи недолею опинились гетьманці-українці на чужині не для того, щоби, перебігаючи з місця на місце, втратити пильність і віру до боротьби за національні ідеали. Наполягалось, що гетьманці-державники мусять завжди пам'ятати, що де б вони не перебували, в якому б стані не знаходилися, вони завжди і до кінця повинні бути гідними синами свободолюбного українського народу, завжди і повсякчас думати лише про те, як реальніше, як краще допомогти і прислужитися українській визвольно-державницькій ідеї. Тож усі гетьманці, вказувалося у резолюції, не повинні були ані на хвилину зупинятися і стримувати творчий дух, творчий запал до конструктивної праці. З'їзд, схвалюючи поступовання Крайових Організацій СГД, також констатував: дисципліна, організованість, щире побратимство між собою в ім'я Всеукраїнської Ідеї мусять бути відмінною і характерною рисою гетьманця-державника.

З'їздом визнавалося за цілком раціональне видання Крайовою Організацією СГД «Інформаційного Бюлетеня» як внутрішнього конче потрібного органа, що безумовно зміцнить солідарність в роботі Крайових Організацій з місцевими організаціями і членством. Зібрання також вітало своєчасний і доцільний крок Крайової Організації щодо видрукування в Бюлетені за листопад-грудень (з метою обговорення) тез про «Державний Устрій в майбутній Українській Трудовій Монархії».

Крім того З'їзд СГД констатував, що популяризація гетьманської ідеї серед української еміграції стоїть не на належній висоті, а відтак рекомендував Крайовій Організації Німеччини та Австрії підсилити діяльність на ідеологічному секторі, взявши курс на безкомпромісне викриття безглуздя соціалістичної демагогії, яка під час визвольних змагань 1917–1920 рр. вже раз

спричинилася до повалення української державності. Виходячи з цього З'їзд, зокрема, рекомендував:

а) розпочати видання цілої низки друків на ідеологічно-програмові теми Гетьманського Руху як в розрізі історичному (Гетьманщина XVII–XVIII ст. і Гетьманат 1918 р.), так і в сучасному, коли гетьманська ідея набирала нового, відповідного до часу, змісту;

б) висвітлювати всебічно причини невдач у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. за самостійність і тогочасну згубну діяльність соціалістичних партій.

Беручи ж на увагу ті завдання, що покладав тогочасний міжнародний стан на Гетьманський Рух у боротьбі за національне визволення, З'їзд рекомендував Крайовій Організації вжити всіх заходів для започаткування постійного пресового органу СГД Німеччини та Австрії у вигляді журналу-місячника ідеологічного напрямку. З цього приводу З'їзд щиро вітав ініціативу побратимів про збірку на пресовий фонд СГД і пропонував німецько-австрійській Крайовій Організації поширити цю збірку не тільки серед членства, а й серед прихильників і симпатиків СГД як в Німеччині, так і в місцях нового оселення української еміграції. У цьому контексті делегати З'їзду СГД відзначили ініціативу і наполегливу працю проф. І. Марченка щодо тривалого видання двотижневика «Ранок» й, водночас, рекомендували усім Крайовим Організаціям СГД опрацювати питання про можливість розбудови на базі «Ранку» збільшеного розміром друкованого органу СГД³⁷⁴.

Значення З'їзду Крайових Організацій СГД Німеччини та Австрії в Новому Ульмі у грудні 1950 р. для подальшого ідейно-теоретичного та структурно-дієвого розвитку Гетьманського Руху важко переоцінити. Новий вклад у його ідеологічно-практичне надбання внесла, зокрема, доповідь проф. В. Гришка, що відрізнялася широтою охоплених проблем, ясністю і конкретністю

374 - Резолюція З'їзду Краєвих Організацій СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 р. по доповідях Краєвих Начальників Д. Левчука і проф. Д-ра І. Марченка на тему: «Діяльність Краєвих Організацій СГД і організаційні завдання» // Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху в світлі матеріалів З'їзду СГД Німеччини і Австрії від 17–18 грудня 1950 року. – Авгсбург: Друкарня Б. Криницького, 1951. – С. 7–9.

постановки питань та вичерпною всебічністю бачення викликів нового часу.

Зауважу також на тому, що у 1950 р. в СГД було розроблено проект Тимчасового Статуту для організації кадрів Українського козацького стану (з додатками)³⁷⁵. Крім того за підсумками з'їзду 2 грудня 1951 р. у Мюнхені відбулася Конференція СГД Німеччини й Австрії, на якій було здійснено доповідь крайовим начальником СГД А. Кметою й прийнято ухвалу конференції. За встановленим порядком ці документи, а також протокол конференції А. Кмета надіслав Д. Скоропадському у додатку до свого листа від 28 грудня з відповідним звітом³⁷⁶.

Що ж до позицій і перспектив Гетьманського Руху, зокрема у пострадянській самостійній і державній Україні, то гетьманці були переконані, що їхня ідеологія і концепція державотворення буде підтриманою українським народом у Рідному Краї. Адже навіть й відомий діяч націоналістичного руху Л. Ребет визнавав, що, за винятком СГД і ССЗ, програми усіх еміграційних українських партій є подібними і були «по суті програмою всіх соціалістичних партій вільного світу»³⁷⁷. Тож консерватори-гетьманці були впевнені у тому, що їхнє державотворче бачення буде підтримане українським народом у Вільній Україні, позаяк СГД буде єдиним українським політичним і світоглядним рухом, що визнає й обороняє принципи класократичного суспільства з завершенням у формі трудової монархії та стоїть у повній гармонії і становить себе по стороні християнських цінностей. «СГД проголошує мирну співпрацю трудових клас населення. Співпраця для загального добра визлімінує гегемонію чи диктатуру одних над другими, усуне існуючі в капіталістично-соціалістичному світі соціальні і господарські нерівності та уможливить в той спосіб загальний ріст добробуту всіх клас, а в парі з тим цілого суспільства. Ми не знаходимо жадного оправдання для ідеї верхности чи диктатури одних над други-

375 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1166, арк. 1-24.

376 - Там само, спр. 770.

377 - Ребет Л. Чи мають ґрунт наші еміграційні партії? // Сучасна Україна. - 1952. - Ч. 14. - С. 3.

ми, – писав 1952 року в «Українському Робітнику» під криптонімом “С. Г.” один з німецько-американських гетьманських діячів (очевидно – доктор історії Степан Горак).

– ...Труд у різних формах є тим спільним знаменником, при чому перехід з одної кляси в другу буде узалежненим від волі бажаючого і відповідної фахової підготовки, але в ніякому разі не сміє бути утруднюваним державним законом.

У самостійній Україні принцип політичної свободи мусить бути вповні зреалізованим, а тим самим будуть створені умови для організації клясократичного суспільства, яке, виходячи з засад християнського світогляду, раз на завжди усуне капіталістичну і соціал-комуністичну експлуатацію вільної людини.

Фаховий парлямент України і монарх трудового суспільства будуть тим гарантом для соціальної справедливості і доцільної господарської системи. Ті відтинки людського життя не можуть бути визначені на “всі часи” раціоналістичною догмою програми, а будуть у стані еволюції і сталого покращання під кутом бажання одиниці і доцільності для суспільства.

...Клясократична форма правління не передбачає партійного посередництва між трудовим суспільством і державними органами, а за пряме заступництво селян, робітників і працівників ума в українському трудовому представництві – парляменті. Звідси і наш принцип трудової аристократії, або носіїв державницької думки, організаторів і реалізаторів нового соціального і господарського ладу. Найкращі з селян, робітників, ремісників, службовців, працівників вільних професій і військовиків будуть безпосередніми заступниками інтересів своїх спів-по-братимів.

Ми визнаємо факт постання в часи советської України нових кадрів передових людей у всіх ділянках життя і радіємо, що український нарід навіть в умовах жорстокого московського соціалізму зумів видати з себе тисячі інженерів, агрономів, організаторів державного апарату, вчених і військовиків, яких слід включити в організоване життя нової України. Це сини нашого народу, наша гордість і надія.

...Реалізація української трудової клясократичної монархії буде величезним поступом і завершенням змагань українського народу на його історичному шляху за відновлення власної держави, соціальної справедливості і господарського розквіту»³⁷⁸.

Ян (Іван-Степан-Марія)
Токаржевський-Карашевич

Водночас князь Я. Токаржевський-Карашевич вважав, що «характеристичним для українського гетьманства є те, що, будучи досить своєрідним історичним явищем, воно нагадує римську інституцію імператора», проте воно, хоч і має багато західних монархічних первнів, «мусить бути відроджене з цілим своїм суто національним змістом, або інакше його відродити не вдасться»³⁷⁹. Разом з тим він зауважував, що хоча й виборність гетьмана козацьким військом чи старшиною-шляхтою теж є одним

з органічних принципів історичного гетьманства, проте за сучасної доби такий традиційний підхід не здатен відновити в Україні ні гетьманат, ані монархію. У країні, яка пережила стільки потрясінь, на якій довгі роки тяжіло ярмо, якої традиції старанно виполювалися, на думку Я. Токаржевського-Карашевича, «державні форми мусять бути глибоко продумані, підготовлені і введені в життя сильною рукою»³⁸⁰.

Він, при цьому, вважав цілковитим абсурдом запроваджувати в Україні монархію на зразок англійської та ще й з парламентаризмом британського типу або ж уявляти собі, що гетьман може бути чимось подібним до американського президента (дарма, що той має особисту владу значно більшу від кожного з європейських монархів). «В українське гетьманство мусить

378 - С. Г. СГД в по-большевицькій Україні // Український Робітник. - 1952. - Ч. 31. - 15 серпня. - С. 2.

379 - Кн. Т. К. Монархія, її актуальність // Український Робітник. - 1952. - Ч. 35. - 19 вересня. - С. 3.

380 - Там само.

бути влита вся містика, яка робить його дорогим, але до цього треба по-перше людини, здатної до очолення монархії і людей пройнятих містикою, – писав Я. Токаржевський-Карашевич. – Треба людей, які вірили б у свою місію і своє покликання, але таких людей мусить знайти і створити той майбутній гетьман, так як це зробив у своєму часі Наполеон і на наших очах Франко»³⁸¹. Відтак князь і гетьманець, політик і консерватор, державник і дипломат, історик-геральдист і почесний лицар Мальтійського ордену, за два роки до своєї смерті (у 1954 році), наголошував: «Найважливішим є, щоб майбутні будівничі українського гетьманства не наслідували чужих зразків чи прикладів, а творили державну систему на суто національних основах, з містичним, національним фанатизмом і згідно з давними цілком національними традиціями»³⁸².

* * *

Відновився *Союз Гетьманців-Державників у Канаді*. Неформально СГД в Канаді ніколи не припиняв свого існування, але саме 8–9 травня 1948 р. у Торонто легально й офіційно відбувся *Крайовий з'їзд Гетьманців Канади*. З'їзд тривав в осідку Обозної Управи під головування Т. Дацківа, а писарем на ньому був Н. Стусс. У своїх постановках делегати, заслухавши доповідь про становище Канади у зв'язку зі щораз зростаючою напругою між західними демократіями та радянським тоталітаризмом, закликали гетьманців й усе українське громадянство «пильно зорити й безпощадно поборювати большевицьку П'яту Колону в Канаді, як платних агентів чужої нам влади, які намагаються знищити наші демократичні установи в монархічній Канаді й завести советського покрою свою криваву диктатуру над вільним народом Канади»³⁸³.

381 - Там само.

382 - Там само.

383 - Постанови, ухвалені на Краєвім З'їзді СГДК у Торонті (Канада) // Український Літопис. – 1948. – ч. 4–5. – С. 10; Український Робітник. – 1948. – Ч. 20. – 14 травня.

З'їзд схиляв голову перед пам'яттю гетьманів Б. Хмельницького і П. Скоропадського та закликав українців спільно завершити некінчену ними справу національного визволення й вітав правного спадкоємця Гетьманату Данила Скоропадського, бажаючи йому докінчити втілення в життя української державності.

Учасники зібрання також закликали усіх українців об'єднатися у спільну лаву і дати громадянству єдиний для всіх національний провід, аби, коли гряне грім, українці могли обстояти свої національні інтереси. Вочевидь, йшлося про політичне єднання усіх емігрантських політичних сил в очікуванні нової світової війни та виборення по ній національної держави. Таке завдання, на їхнє переконання, могла виконати не запозичена з чужини ідея, а лише гетьманство, як єдина творчо-українська ідея, що запалить до здвигу усі партії, групи, класи і стани українства, під прапором якої й слід буде домагатися для поневоленої України волі і незалежності. Природно, що достойним загальнонаціональним лідером і символом об'єданого українського політичного фронту, без пониження поваги і заслуг окремих партій, канадійські гетьманці-консерватори вважали гетьманича Д. Скоропадського. Учасники з'їзду засвідчили свою повагу і вітання усім борцям за волю України в еміграції, а надто – борцям-повстанцям за залізною завісою³⁸⁴.

Данило Скоропадський в оточенні канадійських воїнів українського походження під час їхнього перебування у Лондоні (1944–1945 рр.)

Тим часом 1950 року до Канади надійшли звістки про загибель в Україні головнокомандувача УПА Р. Шухевича. По країні гетьманці разом з іншими українськими організаціями зорганізовували акції та заходи вшанування пам'яті героя. Так, наприклад, в Ошаві члени Союзу Гетьманців-Державників

384 - Український Робітник. – 1948. – ч. 20. – 14 травня; Український Літопис. – 1948. – ч. 4–5. – С. 10.

Канади (СГДК) увійшли до складу ініціативної групи і комітету для вшанування пам'яті поляглого провідника воюючої України. 12 листопада 1950 р. в обох українських церквах було відслужено панахиди, а ввечері відбулася жалібна академія. Вступне слово від Української Православної Громади виголосив інж. І. Куниця, а потім на символічну могилу Р. Шухевича зложили вінки представники місцевих організацій (від СГД – пп. Кітела й Луник)³⁸⁵. Подібні заходи відбулися по усіх містах США і Канади, де мешкали українці.

Тоді ж в контексті пристрастей щодо потреби консолідаційних дій української еміграції в сенсі позитивного розвитку визвольної боротьби думку гетьманців висловив проф. В. Гришко, який написав в «Українському Самостійнику»: «Політична акція української еміграції, обумовлена її еміграційним буттям, зводиться лише до скоординування зусиль в один національний фронт в цілях підготовки і мобілізації всіх сил в напрямі реалізації державної ідеї. Інакше кажучи, вся українська еміграція перед порогом Рідних Земель включає увесь еміграційно-національний потенціал у визвольну акцію, шукає зв'язку з революційними силами на Рідних Землях та, крім організації власних еміграційних кадрів, підносить ідею і прапор боротьби за суверенну державність перед зовнішнім світом. На цьому її завдання кінчаються. Влада ж і форма держави, суспільний устрій, тощо – то прерогатива українського народу і тільки його. Він є суверен, він виявляє волю в тім напрямі і він децидує. Політичні кадри еміграції виконують своє призначення, коли підготують і зорганізують національно-визвольний фронт державницьких сил і поставлять його на службу українському народові»³⁸⁶.

Автор наголошував, що найширша консолідація має охопити не тільки політичні партії, її суспільно-громадська і суспільно-політична основа має бути найповніша з углядженням представництва і позапартійних організацій та осіб. Її метою

385 - Вшановують пам'ять Командира. Жалібна Академія в Ошаві // Гомін України. – 1950. – Ч. 47. – 2 грудня. – С. 6.

386 - М. С. Національна консолідація на найширшій базі // Гомін України. – 1950. – Ч. 27–28. – 15 липня. – С. 2.

має бути мобілізація всіх активно діючих державницьких сил і факторів для створення всебічно розбудованого національно-визвольного фронту з акцентуванням особливої уваги на збройну боротьбу, на зв'язок з революційно-повстанчими силами на Рідних Землях, а не згубна розбудова еміграційної держави.

Звідси, зауважує В. Гришко, – консолідаційний центр має бути не державним органом з державними прерогативами, а лише політичним. Тож політичний консолідаційний центр очолює весь національно-визвольний фронт і керує всебічною визвольною акцією українського народу. Він може називатися чи то Українським Визвольним Комітетом, чи Союзом Визволення України, чи то Українським Дійовим Комітетом тощо, але аж ніяк не урядом і не Державним Центром. Останній буде створено суверенним українським народом за всіма правилами все-народної, а не сурогатної вузько-класової «трудової демократії».

«Надання Керівному Центрові функцій не державного, а лише політично-визвольного органу створить щасливу можливість максимально використати добру волю і патріотизм українців – горожан інших країн, позапартійних і громадсько-фахові об'єднання, чим і розшириться суспільну базу та надається консолідаційному центрові правдиво-національного змісту, – вважав В. Гришко. – В той спосіб створений Політичний Центр буде виразником органічної консолідації національно-державних сил. Ключ частини політичних організацій, загально-національним центром ніколи не стане...»³⁸⁷. Тож у цих словах є не лише тверезий погляд на проблему і перспективи єдиного фронту українців у вигнанні, але й нищівне заперечення спроб оголосити себе державним визвольним центром з боку УНО чи ДЦ УНР.

Саме з претензіями щодо ставлення до УНРади та її позиціонування себе як репрезентанта української державності в еміграції був пов'язаний й вихід СГД Канади зі складу Конгресу Українців Канади. Щоправда того року представники СГДК ще встигли взяти участь у III Конгресі КУК 7–9 лютого у Вінніпе-

387 - Там само.

гу³⁸⁸, а потім до Екзекутиви відділу КУК прийшло повідомлення від канадійського Союзу Гетьманців-Державників про відкликання своїх представників з КУК³⁸⁹. У цьому демарші гетьманців на форумі Ради КУК під час його III Конгресу підтримали й представники Братства Українських Католиків – найпотужнішої на той час громадсько-релігійної організації серед українців Канади³⁹⁰.

Власне, у Заяві представників СГДК в КУК до Президії КУК щодо деяких рішень Ради КУК зазначалося:

«Спираючись на постанові уст. III – буква “г”, схваленого III Конгресом статуту Комітету Українців Канади, в якому сказано, що ціллю Комітету є: ...“вдержувати між складовими організаціями почуття взаємної пошани й толеранції та координувати співпрацю в усіх справах, які вони вважають за спільні для себе” – і спираючись на духові схваленої III Конгресом політичної резолюції (уст. IV – 2) представник СГД д-р Т. Дацків поставив на засіданні Ради 6 березня внесок, щоб:

I. Рада Комітету Українців Канади вирішила здержати грошеву підтримку для УНРади до часу переведення повної консолідації українських угруповань в Європі, і

II. на час доки згадана консолідація не буде завершена, канцелярія Комітету припинила збіркову акцію на УНРаду.

Свій внесок д-р Т. Дацків мотивував тим, що УНРада в теперішньому складі не є виразом національно-політичної думки українського народу й тому СГД – цебто одна зі складових організацій Комітету – не бажає мати з нею нічого спільного. Тим самим відпала передбачена статутом класифікація “спільної справи”.

В основу внеску д-ра Дацкова, як скарбника Комітету Українців Канади у відношенні до УНРади. Комітет Українців Канади веде одне діловодство й для себе й для УНРади, при чому тягар

388 - Україна залишилась далеко // Гомін України. – 1950. – Ч. 15. – 22 квітня. – С. 2; Ас І. Напередодні Конгресу Українців Канади // Гомін України. – 1950. – Ч. 5. – 4 лютого. – С. 3.

389 - Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонті. – Торонто, 1991. – С. 96.

390 - Що криється за тими анонімами // Український Голос. – 1950. – 10 травня; Консолідаційна база потребує оборони // Новий Шлях. – 1950. – 13 травня; Український Робітник. – 1950. – 19 травня; Сосновський М. Перед ви рішенням (3 приводу кризи в Комітеті Українців Канади) // Гомін України. – 1950. – Ч. 20. – 27 травня. – С. 1–2.

оплачування адміністративного апарату спадає виключно на Комітет. Дійшло до того, що Комітет Українців Канади не має фондів на покриття своїх зобов'язань в сумі 10.000 доларів – на томість УНРада розпоряджає досить високим активним кон-том.

Внесок цей підтримали представники Брацтва Українців Ка-толиків.

Рада під проводом о. Савчука не вважала за доцільне – як досі згідно з постановами статуту водилося – стреміти до узгіднен-ня суперечних поглядів і схвалення сприйнятливої для всіх пред-ставників складових організацій резолюції – лише спираючись проти постанов статуту на більшості голосів, відкинула внесок.

Цим нарушила Рада основну постанову, яка становить базу існування Комітету Українців Канади, а саме:

Засаду паралельності й однозгідності у вирішуванні справ.

Беручи це під увагу, представники СГД заявляють, що не бу-дуть брати участі в працях Комітету Українців Канади аж до часу, доки представники інших складових організацій не да-дуть запевнення, що на майбутнє шануватимуть постанови схваленого одноголосно статуту.

Вінніпег, 12 травня, 1950.

Д-р Т. Дацків

Д-р Т. Михайлівський

Представники СГДК»³⁹¹.

Саме з цього приводу 7 липня 1950 р. й з'явилася стаття од-ного з провідників канадійських гетьманців Т. Дацківа з про-мовистим заголовком: «Криза в КУК сприводу УНРади». Автор повідомляв громадськість про те, що делегація СГДК відмови-лася від подальшої співпраці з КУК саме через його взаємини з УНРадою й таке становище триватиме так довго, поки цю спра-ву не буде врегульовано. Спірним питанням, яке довело до при-пинення кооперації СГД у праці з КУК – це питання УНРади, пояснював д-р Т. Дацків³⁹².

391 - Становище СГДК до КУК-у // Гомін України. – 1950. – Ч. 20. – 27 травня. – С. 2.

392 - Дацків Т. Криза в КУК сприводу УНРади // Український Робітник. – 1950. – 7 липня; Криза в КУК сприводу УНРади // Гомін України. – 1950. – Ч. 27–28. – 15 липня. – С. 2.

Ця справа вперше виринула восени 1948 р., коли Президія КУК «визнала» УНРаду з усіма її розгалуженнями, а отже й з її Виконним Органом, тобто – визнала «уряд» і «президента» УН-Республіки в особі А. Лівницького. На тому засіданні представник СГД доводив, що УНРада у тій формі, як вона зорганізована, не буде визнаною українським народом і за кордоном не зможе відігравати ніякої ролі, позаяк жоден державний уряд не захоче мати справи чи й розмов з таким «урядом» у часи замирення Заходу з СРСР і визнання його суб'єктності. Представник СГД також стверджував, що на той час закордонним українцями потрібний Комітет чи Рада Визволення, а не якийсь «уряд» у бараках, який до того ж не має до себе прихильності й не має визнання великої кількості українського загалу.

Потім питання УНРади знов виринуло на сесії ПАУК також восени 1948 р. у Торонті, де представник Союзу Гетьманців-Державників Канади (СГДК) і також представник Української Гетьманської Організації Америки (УГОА) д-р Л. Цегельський висловили думку, що виставлення УНРади як державного органу є шкідливим для української справи. Під час палких дебатів дійшло до того, що перед голосуванням з цього питання Л. Цегельський, виведений з рівноваги плітками і демагогічними аргументами супротивників, заявив: «Панове, ви нас не зма-йоризуєте»³⁹³. Цим висловом він вже тоді виразно вказав, що у випадку повного зігнорування вимог гетьманців, СГД може виступити з КУК і ПАУК. Як наслідок, на той час було прийнято помірковану резолюцію, якою УНРаду лише вітали як першу пробу до об'єднання й не було зовсім згадано про її Виконний Орган (тобто – «уряд» УНРади), проти якого й було здійснено атаку гетьманцями.

Вчетверте питання УНРади було дебатовано перед останнім Конгресом КУК й під час Конгресу у Вінніпезі в Політичній Комісії КУК. СГД знов об'єднав КУКівську опозицію на противагу спробі більшості членів тієї комісії запропонувати Конгресові КУК до затвердження сервілістичну резолюцію про «повну і

393 - Там само.

беззастережну відданість КУК УНРаді»³⁹⁴. Відтак остаточно редакція резолюції в Політичній Комісії під час сесії Конгресу вже мала послаблений вигляд й у ній вже йшлося не про «визнання», а про потребу реорганізації УНРади. Згодою на таку правку СГД виявив свій намір не розколювати Конгрес КУК спірним питанням й не довести справу до його розпаду, але гетьманці, водночас, й застерегли його від безоглядних й не виважених дій чи рішень.

Водночас Т. Дацків пояснював чому ж у 1950-му році СГД таки вирішив перервати свою співпрацю з КУК:

■ доки КУК займався питанням невдалої УНРади більш менш в теоретичній площині і не намагався реалізувати своїх резолюцій, що були накинуті меншості проти виразного припису Статуту організації, доти СГД не вважав викликати своїм виходом кризу в КУК;

■ коли ж канцелярія КУК, попри не обговорення питання на Президії, почала творити референтури УНРади і розпочала коштами КУК централізувати в канцелярії КУК фінансову кампанію на користь УНРади, то СГД такого стану речей не міг далі терпіти³⁹⁵.

Так й було спричинено основи для заяви СГД про припинення співпраці з КУК, яка мала чинність до того часу, доки не була би дана гарантія, що КУК шануватиме й дотримуватиметься власного ж Статуту. В інакшому ж випадкові гетьманці застерігали на можливості повного розірвання взаємин СГД з КУК³⁹⁶.

394 - Там само.

395 - Там само.

396 - Додам принагідно, що у 1950 р. в приміщенні СГДК в Монреалі відбулися Збори Ліги Визволення України (ЛВУ), на якому були присутніми представники гетьманців д-р Кухаришин і сот. Базилевський, а в Ошаві приміщення місцевого СГДК було надано для проведення Надзвичайних Загальних Зборів тамішньої філії ЛВУ. Крім того, того ж року Управа СГДК в Торонто люб'язно надала у своєму будинку приміщення для осідку місцевого осередку Спільки Української Молоді (СУМ), допоки той не придбає власної домівки. Коли ж у серпні 1951 р., наприклад, у Віндзорі місцевий осередок СУМу правив урочисте посвячення свого прапору і злочення присяги на вірність ідеям Організації, палкий привіт учасникам заходу від імені віндзорського Коша СГД передав В. Дужий [Свято молоді у Віндзор // Гомін України. – 1951. – Ч. 35. – 1 вересня. – С. 6]. У серпні ж 1951 р. Відділ СГД з Дервенту із власними прапорами брав участь в урочистій церковній ході з приводу нагоди проведення Першого Конгресу українських католиків Західної Канади [Гомін України. – 1950. – Ч. 9. – С. 5; Ч. 14. – С. 5; Українські Вісті. – 1951. – Ч. 34. – С. 4].

Черговий З'їзд СГДК урочисто відбувся у липні 1950 р. на фермі заслуженого гетьманця В. Босого в Гримсбі³⁹⁷. Гетьманці Канади підвели підсумки своєї праці за чверть століття, відзначили заслуги у поширенні консервативної думки єдиного тижневика у Східній Канаді «Український Робітник», який виходив друком вже майже двадцять років, і запевнили, що «Канада була, є і залишиться фортецею Гетьманських Ідей аж до часу, коли на Рідних Землях постане Українська Гетьманська Держава»³⁹⁸.

Утім, ще 13 серпня 1949 р. Комісія колишніх вояків-гетьманців у складі Порфирія Силенка, Романа Долинського та Аверкія Гончаренка своїм листом повідомляла Данилові Скоропадському про небезпеку розпорошення СГД на різні течії³⁹⁹. Насправді серед канадійських гетьманців вже розгорався вогонь ворожнечі і розколу. Його причиною один з провідних гетьманських діячів М. Базилевський бачив не лише владні та майнові амбіції окремих осіб, а «значно глибше і захована вона в тих внутрішніх процесах, що уже роками відбувались в організації аж створили видимий на зовні конфлікт», а саме вона «полягала в слабій селекції життєдатних сил УСО «Січ» (СГДК) і в зв'язку з цим у слабості процесу постійного внутрішнього відмоложення організації, яке є конечністю для кожного живого організму»⁴⁰⁰. Тож не дивно, що СГДК того року припинив свою

Володимир Босий в однострої
Канадійської Січової Організації

397 - 1950 року Володимир Босий видав за сприяння Українського наукового інституту ім. В. Липинського та часопису «Український Робітник» (накладом Canadian Mosaic Publishers) популярну книгу «В'ячеслав Липинський. Ідеолог української трудової монархії», яка того ж року була відзначена Magna cum Laude Монреальським університетом. Наступного року відбувся ще один наклад цієї праці [Босий В. В'ячеслав Липинський. Ідеолог української трудової монархії. – Торонто, 1950. – 160 с.].

398 - Дель М. Чотири з'їзди // Державницька думка. – 1951. – Ч. 1. – С. 64.

399 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1151, арк. 1–6.

400 - Базилевський М. Поз'їздові рефлексії // Ранок. – 1954. – Ч. 8. – 10 липня. – С. 2.

участь у роботі Конгресу Українців Канади (КУК), подаючи формальною причиною негативне ставлення до підтримки КУКом УНРади⁴⁰¹.

Проте були й проблеми організаційного характеру, в тому числі й тому чи мають гетьманці об'єднуватися навколо їхнього пресового органу («Українського Робітника» й, відповідно, його редактора) чи рупор гетьманців має бути знаряддям (а не хаосом) пропаганди Організації. Тож за відбудову саме організаційної структури (як прерогативи) об'єдналася частина гетьманців навколо Н. Стусса⁴⁰². Аж раптом з настанням нового 1951-го року В. Босий відмовився виконувати обов'язки головного організатора оновленого СГДК. Невдовзі листом до головного обозного СГДК Н. Стусса від 14 травня 1951 р. В. Босий формально зрезигнував з виконання своєї організаторської роботи в СГДК і навіть заявив, що ніколи не вважав себе членом цієї гетьманської організації.

Якщо взяти до уваги листа В. Босого до головного обозного Н. Стусса від 14 січня 1951 р., то можна розгледіти й інші деталі конфлікту серед гетьманців-консерваторів Канади. Так, автор того листа нагадував, що за життя Павла Скоропадського члени канадійської «Січі» дотримувалися гетьманської ідеології, вітали його зі святами, а він дякував листовно і побажання висловлював, «але поза тим всім, ми більш окрім патріотично льюальних у відношенні до України почувань – нічого ані з Гетьманом, ані з Його оточенням, ані центром не мали»⁴⁰³. В. Босий додавав, що січовики Канади були радше ідеологічними визнавцями В. Липинського, отже – на загал монархістами, ніж політичними робітниками гетьмана України, що жив на еміграції. Ба більше, В. Босий, коментуючи постановня замість УСХД нової організації – СГД, додає до його назви словосполучення «так званий». Він вказував, що зі Статуту СГД «видно ясно всякому,

401 - Самостійна Україна. – 1950. – № 8 (31). – С. 32.

402 - Про мурашку й муравлище та про подільський лан... // Український Робітник. – 1952. – Ч. 6. – 8 лютого. – С. 1.

403 - Правні основи Канадійської Січової Організації (3 листа В. Босого до головного обозного з 14 травня 1951) // Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 3.

що це: 1) Українська організація, 2) що це виключно політична організація, 3) що це активне оруddя Гетьмана на еміграції, та 4) що це сцентралізована організація, де найвищою і останньою інстанцією являється сам Гетьман – тепер Гетьманич»⁴⁰⁴.

Далі В. Босий закидав колишньому обозному канадійської «Січі» М. Гетьману, що той знехтував легальну назву і статут зачартерованої організації (Ukrainian Sporting Sich Association of Canada) і без жодного скликання з'їзду чи легального голосування тощо, використавши сентимент гетьманців-січовиків в Канаді, накинув Січовій Організації назву Союз Гетьманців-Державників в Канаді (СГДК), яка не була ним зареєстрована у канадійському уряді.

По Другій світовій війні новоприбулі до Канади члени європейського СГД увійшли до СГДК і привнесли в нього європейські ж характер і правила. «Мало того, СГД, очолений тепер Паном Гетьманичем з центром в Лондоні, який перебрав персонально в свої руки Керівництво СГД став перебирати поволі в свої руки і під свої директиви та накази навіть в найдрібніших внутрішніх справах Канадійський СГД, тобто “Юкраїніян Січ”. [...] А тимчасом, європейські гетьманці, члени СГД – ще тут не заакліматизувавшись – думають і ділають так, неначе б вони і ми всі з ними мали вже завтра “повертатись на Україну”. [...] Та найболючіше в тім те, що Головний Керманич СГД обстоює нашу нелегальну назву СГД і висуває своїм Авторитетом наперед між нас тих власне новоприбулих, які хочуть, щоб ми зі всім майном нашим, організацією, пресою, дітьми і грішми – думали, жили, ділали і жертвували для одної цілі: повертатись на Україну. А ще болючійше в тім всім є те, що з Централі від “новоприбулих” ідуть директиви і накази в тім напрямі – майже у кожній організаційній справі, що поглиблює наше заклопотання і хаос. Заклопотання, бо ніхто з нас не хоче “бунтуватися”... проти П[ана] Гетьманича і його довірених людей, а хаос, тому що наша Організація плянує справи по канадійськи і після сво-

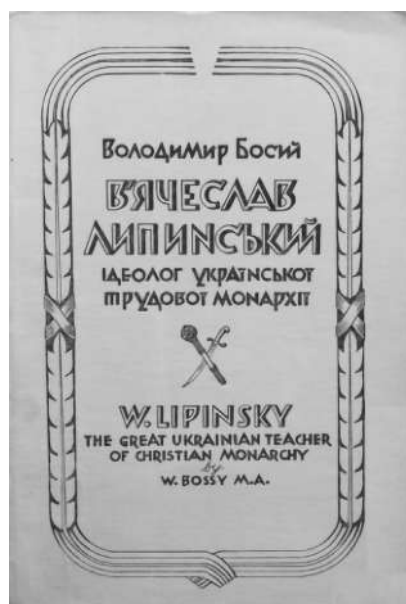
404 - Там само.

го статута, а Лондон наказує після статута і дисципліни СГД», – нарікав В. Босий⁴⁰⁵.

В. Босий також скаржився на гетьманців-емігрантів з піддзянської України (УРСР) через відсутність у них набожності. Так, наприклад, у травні 1951 р. він з обуренням писав у листі до головного обозного СГДК: «Атеїзм тих українських з під-советських людей є тим небезпечніший від “нашого” – галицького, що він, отой “советський атеїзм” є “науковий – діалектично обґрунтований, а “наш”, то просто так собі, слабкість волі, чи інша “мода”... Я був здивований, коли на З’їзді в Грімсбі вечером у ресторані мав я довшу розмову з щирим серед нас гетьманцем, професором зпід советів, який таки просто без обиняків сказав мені: “А я думаю, що можна бути гетьманцем й атеїстом рівночасно”... Щось, як той Кравченко, що “вибрав волю”, але від-

пекується від України, – на суді... А життя й обсервація ствердили мені, що вони, за малими виїмками – всі такі. І, що найболючіше – не їх у цьому вина! За глибоко врилась “наукова” пропаганда антирелігійна у них – коли ще були там за “залізною заслоною”. І довго ще потриває заки дехто з них вилікується... То що?, чи маємо дати тепер провід нашої організації цим людям? А що на це сказали б наші релігійні люди, якщо вже не наша ідея і совість?»⁴⁰⁶

Того ж року він (В. Босий) у своїй книзі, присвяченій В. Липинському, додавав: «Також велике число українців, утікачів з Великої України, сталися ревними агітаторам,

Титулка книги Володимира Босого «В'ячеслав Липинський. Ідеолог української трудової монархії» (1950 р.)

405 - Там само.

406 - Босий В. В'ячеслав Липинський. Ідеолог Української Трудової Монархії. – Торонто: Український Робітник, 1951. – С. 136.

що поборюють своїх земляків – визнавців марксизму. Рівночасно, однак, ця група нових Гетьманців з Великої України внесла в чисту християнську ідеологію Липинського і в ряди гетьманців також нову трудність і немале заклопотання. Ці люди – на загал – безперечно, щирі в поборюванні марксизму і Москви – були також довгими літами “науково” виховувані в матеріялістичній діалектиці й атеїзмі, так, що й тепер – за малими виїмками – тяжко їм повернутись до св. віри, яку одержується релігійними практиками (молитвою і ласкою), а не новим “розумуванням” з боку тих, що “ще” вірять і “також” ходять до церкви, що їх так дуже дивує... З цього виходять прикрі наслідки, для ідеї, організації і членів»⁴⁰⁷.

Ось в чому, насправді, полягало коріння зіткнення – у протиріччі свідомості між гетьманцями-діаспорянами і гетьманцями-емігрантами в Канаді, у перейменуванні там Січей на СГД, у несприйнятті європейського укладу СГД та впровадження прямого керманництва гетьманичем Данилом Скоропадським.

Відтак 5–6 квітня 1951 р. було скликано старшинську конференцію, на котрій обговорено справу поновлення членських заяв Канадійської Січової Організації (КСО)⁴⁰⁸, про що й було сповіщено в окремих обіжниках від 30 травня і 13 липня 1951 року. Гетьманці ж СГДК, звісно, таких заяв не писали.

Натомість звичайні збори Центрального Відділу СГДК в Торонто 22 листопада 1951 р. обговорили поточні справи й вирішили скликати на 14 січня 1952 р. загальні річні збори за присутності головного обозного СГДК та запрошених гостей симпатиків. Тоді ж присутні (І. Корчинський, Ю. Тарнович, М. Кміть, О. Обельницький, М. Обельницький, О. Солотвінський, М. Возний, Д. Білас, Б. Гадзевич, С. Годований) зложили власні грошові пожертви на підтримку Державницького Фонду й передали їх до Головної Обозної Команди СГДК в Кічинер⁴⁰⁹.

407 - Там само. – С. 135.

408 - Український Робітник. – 1951. – Ч. 24. – 15 червня; – Ч. 25. – 22 червня; – Ч. 43. – 9 листопада.

409 - Український Робітник. – 1952. – Ч. 1. – 4 січня. – С. 9.

Таким чином у 1952 р. стався розкол між гетьманцями з СГД Канади і гетьмансько-консервативною Канадійською Січовою Організацією (КСО), яку було відроджено 1950-го року. Ще 1951 року, з причин місцевого характеру, виникло непогодження між тогочасною Головною Управою «Січі» й членством Організації, що набрало досить гострих форм і призвело до того, що Головна Управа оголосила розв'язаним головний Кіш Організації у Торонто. Попри внутрішні незгоди, зауважу, що 8 липня 1951 р. гетьманці Торонта разом з трьома тисячами українців взяли участь в урочистому заманіфестуванні з нагоди відкриття у місті «Дому Просвіти»⁴¹⁰.

Володимир Босий

Тим часом 1 лютого 1952 р. В. Босий у черговому листі до головного обозного гетьманців Канади Н. Стусса повідомляє, що формально звільняється з посади начального редактора гетьманського часопису «Український Робітник», додаючи, що фактично ним ніколи не був. «Також ніколи я не вважав себе членом СГД-Канади, – заявив В. Босий, – навпаки, моя праця з Вами 1950 року була спробою відновлення гетьманського руху в Канаді в зачартерованій урядом Канади українській Січовій Організації»⁴¹¹. Далі В. Босий зрікається взагалі будь-якої політич-

ної організації гетьманців і повідомив, що вирішив присвятити себе виключно науковим студіям в Українському науковому інституті ім. В. Липинського. «Однак, – зауважував він, – залишаюся, як і досі, учнем й оборонцем концепції Липинського про Трудову Монархію» й побажав наприкінці листа Н. Стуссу

410 - Малащук Р. Нова українська станиця в Торонті // Гомін України. – 1951. – Ч. 28. – 14 липня. – С. 8.

411 - Босий В. Лист до Головного Обозного // Український Робітник. – 1952. – Ч. 6. – 8 лютого. – С. 5.

«і всім організованим Гетьманцям успіхів у вірній Службі Гетьманичеві Данилові»⁴¹².

У наступному досить об'ємному листі В. Босого до головного обозного Н. Стусса від 14 травня 1951 р., автор відверто накидається з обвинуваченнями на новоприбулих європейських гетьманців, які «увійшли, як до своєї хати і маючи більше і часу, і спириту, і політичного досвіду чим наші гетьманці робітники в Канаді – стали крок за кроком переісточувати канадійський СГД, тобто “Юкраїніян Січ” і т. д. в ідентичний під кожним оглядом характер з СГД на європейській еміграції... Мало того, що СГД, очолений тепер Паном Гетьманичем з центром в Лондоні, який перебрав персонально в свої руки Керівництво СГД став перебирати поволі в свої руки і під свої директиви та накази навіть в найдрібніших внутрішніх справах Канадійський СГД, тобто “Юкраїніян Січ”. Повстав знову конфлікт, який був в нас колись... та тимчасом куди тяжчий, тому що кожний любить Гетьманича – але не кожний з гетьманців канадійців готовий цілковито зрікатися з Канади, та лояльності її Законом»⁴¹³.

В. Босий обвинувачував також європейських гетьманців у тому, що вони («усі оті Базилевські і Петренки») «опановують цілу нашу організацію» і навіть Данила Скоропадського у тому, «що Головний Керманіч СГД обстоює нашу нелегальну назву СГД і висуває своїм Авторитетом наперед між нас тих власне новоприбулих»⁴¹⁴. Ба більше, автор листа неправдиво закидав гетьманичу намір спонукати усіх канадійських гетьманців-січовиків до повернення в Україну для визвольної боротьби й витратити на те усе своє майно, а відповідно й підпорядкуватися дисципліні СГД, що скеровується з Лондона.

В. Босий фактично погрожує Н. Стуссу, що коли той сприятиме тій «нелегальщині» й, виконуючи «директиви» з Лондона у прийнятті СГДК, то цим знищуватиме Канадійську Січову Організацію і порушить законодавство Канади. У будь-якому

412 - Там само.

413 - Босий В. Правні основи Канадійської Січової Організації // Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 3.

414 - Там само.

випадку В. Босий вимагав правного скликання Крайового З'їзду КСО, не допускаючи до його участі тих, хто підтримав СГДК. Відтак він заявив Н. Стуссові: «Так як справа стоїть тепер – Ви очолюєте нелегальну організацію СГДК, яка підшивається і надживає легальну організацію “Юкраїніян Січ Ассосіейшен” в Канаді. Тому в тій організації все є нелегальним від часу, коли вона “андер фалс претенсес” стала себе проявляти і рішати... аж до цього часу. Отже від зміни назви Організації М. Гетьманом, аж до Вас і сьогодні. Тому всі акти, що в тім періоді нелегальщини хотіли б стати правосильними – є нуль, і їх – коли цього треба було б можна б канадійським законом уневажнити в користь власників легальної Організації – тобто Січової»⁴¹⁵.

Далі В. Босий викладає В. Стуссові практичну інструкцію дій, яку той й втілюватиме згодом, й цілком відкрито називає СГД злом, додаючи, що він прийшов йому (В. Стуссові) допомагати у 1950-му році, щоб те зло направити, а тепер, у 1951-му, приходить з тим злом боротися, щоб його не було. При цьому, слід зауважити, боротися проти гетьманича і проти СГД в Канаді В. Босий відкрито не забажав, воліючи бути за ширмою процесу й висуваючи до протистояння, в тому числі й через маніпулятивне залякування, Н. Стуса.

На цьому тлі Н. Стусс мусив відреагувати й опублікував датовані 5 лютого 1952 р. свої замітки головного обозного напередодні скликання З'їзду канадійських січовиків-гетьманців. Він, перш за все, пояснював, що коли «нерадо» прийняв вдруге уряд головного обозного на Крайовому З'їзді гетьманців Канади у 1949 році, то стан Організації був занедбаний – були передплатники і читачі «Українського Робітника» та заледве кілька ще існуючих відділів. Решта гетьманців не були організованими членами ані у відділах, що підкорялися і керувалися б центрами, ані сплачували організаційних внесків. Гетьманці сходилися й дискутували над різними справами, а деякі почали вимагати відновлення централізованої організації й дисципліни (в тому числі й щодо сплати внесків).

415 - Там само.

Серед них були люди різних категорій: люди з 25-річним досвідом роботи в гетьманських Січах, як правило, вже канадійські громадяни; Січовики-гетьманці – молодші (їхні діти і знайомі) канадійського виховання; новоприбулі гетьманці з Європи середнього віку (серед них були й старі ідейні з Рідного Краю). Але з'явилися поміж гетьманцями Канади й «люди зовсім нікому невідомі – втікачі з підсоветської України з їх дивним заховуванням і претензіями в Організації»⁴¹⁶.

Тож перед головним обозним постало завдання об'єднати отих всіх різних людей й угруповання зі своєрідним українським характером і темпераментом (особливо зі специфікою еміграційної і діаспорної дійсностей) знов у єдину централізовану організацію. Не обійшлося й без протистояння ідейних з кар'єристами, діаспорників з емігрантами, «західних» з «совітськими», романтиків зі шкурниками тощо. Н. Стусс у боротьбі з цим «злом» вирішив обпертися на елементи чисто ідейні з Канади (рука в руку з Січовиками, які віддано служили ідеї, хоч би й ще з часів відвідин гетьманичем Америки) та на відомих усім гетьманців-інтелігентів з Європи (досвідчених і знаних провідних членів СГД). Так два роки тривало відновлення організаційної сітки, статутової дисципліни (у т. ч. й щодо сплати внесків), спаєності членства тощо.

Пізніше (у 1953-му) Н. Стусс звинуватить у розколі 1-й Кіш та його Управу в Торонто на чолі зі Г. Стадником, який нібито був у змові проти Головної Управи Канадійської Січової Організації (КСО) з новоприбулими європейськими гетьманцями-бунтівниками В. Ткаченком, Й. Павликом, О. Петренком та М. Абдулою, що були членами СГД й втікачами від Советів. Тож у 1950–1951 рр. Управа торонтського Коша і 75% його членства вже перебували під впливом цих членів СГД з Європи й не слухали і не виконували розпоряджень Головної Управи КСО, а весь час критикували її⁴¹⁷. Вони та гетьманці з Віндзору й Ошави дорікали Н. Стуссові за недбалість у видавництві «Українського Робіт-

416 - Стусс М. За спокій, лад, ідею і рівновагу // Український Робітник. – 1952. – Ч. 7. – 15 лютого. – С. 4.

417 - Стусс М. Хто і як киржичив? // Український Робітник. – СГД Англії. – Ч. 15. – 9 квітня. – С. 8.

ника», фінансову розпорошеність, протистояння волі Проводу СГД тощо. Інший відомий тогочасний гетьманець Т. Дацків з Вінніпегу, до речі, зайняв вичікувальне становище, хоча й раніше пропонував розв'язати обидві організації (і КСО, і СГДК) та на їхніх базах створити нову єдину гетьманську організацію з новою назвою.

Тож не усі канадійські гетьманці прагнули того єднання в лавах СГДК, позаяк дехто вважав за доцільне розвивати й Січову Організацію (КСО) як пропаганду масової руханкової справи і практичних дій (особливо для залучення прихильної молоді у гетьманське середовище), відродити в молодих канадійців “мрію про шаблю” (вислів О. Губчака), а не творити лише централізовану суто політичну структуру⁴¹⁸. Так у Канаді частина гетьманців з Січової Організації (КСО) стала в опозицію до політично-організованих гетьманців (СГДК).

Перед цим колишній секретар гетьманича Данила Р. Долинський заявив гетьманцям Канади про потребу для СГД не аморфної чисельності, а характерів. Тож, вітаючи напередодні З'їзду січовиків-гетьманців, провід Головної Управи Січової Організації Канади запевняв, що «ті, що будуть на цьому З'їзді, репрезентуватимуть цим разом душу і тіло організації, минуле, сучасне і майбутнє. ...Делегати, що їдуть цим разом на З'їзд, – уявляють собою характери. Це люди ідейні, довголітньою жертвенністю і досвідом в організації нашого руху заправлені. Люди, які дорожать передусім порядком в організації і її розвитком. Надто це люди релігійні і майже без виїмків канадійські громадяни. Між цими делегатами – приїжджають на З'їзд січові ветерани не лише з Онтерія і Квебеку, але й з віддаленого від нас тисячі миль Вінніпегу»⁴¹⁹.

Вказувалося також і про не утиски т. зв. «новоприбулих», які посіли ексекутивні становища: головний писар, радники в централі (як і у провінції) тощо. Проте зауважувалося на тому, що ті люди мають працювати за ідею і що б вони зрозуміли звичайну

418 - Де і яка наша програма праці? // Український Робітник. – 1952. – Ч. 7. – 15 лютого. – С. 1, 4.

419 - У своїй власній хаті. Привіт Січовим Делегатам і Гостям на З'їзд // Український Робітник. – 1952. – Ч. 9. – 9 лютого. – С. 1.

істину, що у Канаді їм не господарювати й не вдасться накидати свої емігрантські права проти прав і законів цього краю. Утім радо вітають їхній патріотизм, свіжий запал, інтелігенцію і т. д.

Коли ж 1-2 березня 1952 р. у Торонто мав бути зібраний річний з'їзд КСО на нього прибули й члени СГДК на чолі з Михайлом Гетьманом, проте їх було впроваджено з зали нарад. Тож ця частина гетьманців перейшла в інший будинок на Бетирстріт у Торонто на власний з'їзд, де була обрана своя Головна Управа СГДК на чолі з М. Гетьманом.

Збори делегатів Союзу Гетьманців-Державників Канади обрали президію, до складу якої увійшли: Микола Базилевський, др. Михайлівський та А. Малофій⁴²⁰. Перед початком нарад у поточних справах, З'їзд прийняв три початкові рішення:

- 1) в справі допущення, як почесних членів президії, Михайла Гетьмана, полк. Порфирія Силенка і Володимира Дужого (згідно з бажанням гетьманича Д. Скоропадського);

- 2) в справі вирішення неправильності розв'язання 1-го Коша в Торонто постановою колишньої Головної Управи;

- 3) в справі протистатутного виключення з Організації п'ятих членів торонтонського Коша.

Тож, як видно, у перебіг З'їзду, через проведення до президії З'їзду та керівного складу СГД Канади, втрутився верховний керманіч Гетьманського Руху гетьманич Данило Скоропад-

Михайло Гетьман

420 - Серед впливових і активних діячів-гетьманців в Онтаріо були; у *Торонто* – М. Кміть, д-р О. Молодецький, ред. І. Корчинський, Ю. Тарнович, О. Обельницький, М. Обельницький, О. Солотвінський, М. Возний, Д. Білас, Б. Гадзевич, Д. Чабак, М. Мотта, д-р С. Годований, В. Паровінчак, М. Гетьман, В. Босий та ін.; у *Кіченері* – Н. Стусс, С. Годований, І. Пасічник, І. Пігура, С. Кіт, М. Атаманюк, С. Крамарчук, С. Бабій; у *Ніагарі Фалс* та *Ст. Кетерінс* – М. Біланд, С. Войтович, М. Татух, І. Медвідь, М. Кіршав, М. Сосяк, І. Стагенок, П. Москаль, В. Стусс, М. Назар, І. Баранюк, М. Баранюк, В. Горгота, П. Навок, А. Хома, С. Тиховецький, І. Частко, О. Свірський; у *Содбурах* – І. Гавалко, С. Стороняк, В. Сарматюк, О. Макаренко, І. Конач; у *Вайноні* – І. Михальчук; у *Віндзорі* – С. Вербовецький, М. Тимчина, І. Кульба, П. Долик, М. Комар, С. Сулима, Д. Дацюк, О. Лапка, В. Дужий, Н. Бала, М. Додик та ін.

ський. І ось чому. Зібрання не обійшлося без скандалу: коли перше з цих рішень було прийняте переважною більшістю голосів – члени колишньої Головної Управи Н. Стусс (її голова), І. Корчинський, др. С. Годований, І. Тарнович (платні урядовці) та Й. Обельницький (член колишньої Управи), які схвалили тоді позаправне виключення вищезгаданих п'яти членів Організації, покинули залу.

Крім того член Контрольної комісії колишнього складу Головної Управи М. Возний, подаючи звіт з фінансової господарки, підкреслив, що комісія не могла здійснити докладної перевірки через те, що книговодство не було як слід ведене. Коли ж З'їзд вирішив провести касовий контроль й взагалі перевірити фінансове господарювання за співучасті державного контролера, у залі з'явився відпоручник поліції й заявив, що на доручення «Екзекутиви» (а її вже після перевиборів де-юре не існувало) просить делегатів покинути приміщення, позаяк та будівля була під зарядом осіб, що покинули збори. Відтак, аби не провокувати до конфлікту інтересів, делегати З'їзду залишили приміщення і продовжили засідання в іншій залі в будинкові № 350 по тій же вулиці.

Тож делегати схвалили, між іншим, рішення про повернення прав 1-му Кошеві в Торонті й обрали нову Головну Управу у такому складі: Михайло Гетьман (головний обозний), проф. Йосиф Павлик (1-ий заступник голови), Дмитро Чабак (2-ий заступник голови), полк. Порфирій Силенко (писар), А. Возняк (скарбник), інж. Микола Абдула (організаційний референт), Микола Базилевський (референт культурних і громадських зв'язків), Володимир Дужий і Петро Багрій (члени Управи). Було також обрано членів Ревізійної комісії (Олекса Петренко, Василь Ткаченко, Емілія Остапчук) та Організаційного суду (голова – др. Михайлівський, Микита Котульський, Василь Годованський).

З'їзд виніс постанову, схвалюючи становище представників СГДК у Комітеті Українців Канади (КУК) щодо їхнього повернення до співпраці в Централі КУК і закликав Управи Відділів на місцях, щоби вони взяли активну і позитивну участь у праці

відділів КУК (якщо досі такої співпраці ще не було). Новообрана Головна Управа також звернулася до гетьманців-державників Канади та прихильників Гетьманського Руху прийняти події, що відбулися на 3'їзді зі спокоем та об'єктивним ставленням до справи у перебігу подолання тимчасової кризи в керівництві СГДК⁴²¹.

Зрештою 1 березня 1952 р. на річних зборах Української спортової організації «Січ» (СГД Канади) в Торонто було обрано нову Управу, яку очолили *Михайло Гетьман* (голова) та полковник *Порфирій Силенко* (писар). Конфлікт виник через спробу невізнання нового керівництва старим, в тому числі й в контексті розв'язання питання перебрання будинку і друкарні Організації. Тож до справи було залучено поліцію, позаяк юридичним господарем приміщення був розпущений Головною Управою 1-й Кіш у Торонто. Відтак нова Управа «Січі» засідала в іншому помешканні.

Стара ж адміністрація засіла теж 1 березня 1952 р. у Торонто (Онтаріо) в домівці Української Січової Організації Канади (вул. Бетирст, 362), де було проведено *Крайовий 3'їзд Гетьманців Канади*. Перед 3'їздом від імені Головної Управи її голова *Н. Стусс* і головний секретар *др. С. Годований* повідомляли, що членами Організації вважалися і могли бути делегатами тільки ті українці, які заповнили чи поновили свою членську заяву, одержали з канцелярії Головної Управи членську легітимізацію та хто носить нагрудну відзнаку. Тож на 3'їзд мали прибути лише легітимізовані члени-делегати, а саме: 1) провідники Округ та їх секретарі; 2) начальники Відділів та їх секретарі⁴²²; 3) делегати (по одному від кожних 10 членів кожного Відділу, по два – від 20 членів і т. д.)⁴²³.

421 - Комунікат // Ранок. – 1952. – Ч. 1. – 31 травня. – С. 5.

422 - Так, наприклад, Головною Управою СГДК було затверджено Урядників 1-го Відділу, V Округу СГДК (Монреаль, Квебек) *Івана Мамалигу* (голова) і *Василя Манька* (секретар), або ж Управу 7-го Відділу 1-ої Округу СГДК (Кіченер, Онтаріо) у складі: *Іван Пігура* (голова), *Семен Кіт* (заступник голови), *М. Атаманюк* (секретар), *С. Крамарчук* (скарбнича), *Степан Бабій* (контролер) [Розпорядок Головної Управи Союзу Гетьманців Державників Канади // Український Робітник. – 1952. – Ч. 6. – 8 лютого. – С. 4].

423 - Комунікат Головної Управи Союзу Гетьманців Державників Канади. Краєвий 3'їзд СГДК // Український Робітник. – 1952. – Ч. 4. – 25 січня. – С. 5.

Згідно з програмою З'їзду, перший день його роботи тривав за заздалегідь виробленим планом: реєстрація делегатів; відкриття о 13-й годині; зібрання оголошувалося правосильним, незважаючи на число делегатів, наявних у хвилині його відкриття; вибір Президії; зачитування привітань; оголошення головних засад звіту з останнього Крайового З'їзду 1950 року; звіт головного обозного і звіти кожного з членів Головної Управи; звіти Контрольної Комісії, управителя видавництва і редакції «Українського Робітника»; загально-інформаційні звіти кожного з Відділів; оприлюднення З'їздові вимог уряду Канади в справі деяких змін щодо назви, Статуту і програми Організації; дискусії над звітами; уділення абсолюторії уступаючій Головній Управі; програма праці на наступний рік; вибір головного обозного, головного скарбника, Контрольної Комісії та добір решти членів і урядників Головної Управи до наступного З'їзду; ухвалення постанов З'їзду⁴²⁴.

Никола Стусс

Фактично ж зібрання виявилось *Крайовим З'їздом виключно Української Січової Організації Канади*.

Зібрання відкрив Н. Стусс, після чого була державницька молитва і вшанування двома хвилинами мовчанки померлих короля Георга VI і гетьманової Олександри, а також заспівано державний гімн. Головою З'їзду одностайно обрано Й. Обельницького, секретарем С. Годованого, який зачитав привітання, що надійшли на адресу делегатів. За цим О. Молодецький зачитав з черги головні рішення ювілейного З'їзду гетьманців, що відбувся 2 липня 1950 р. у Грімсбі та подав свій протокол того зібрання Президії.

424 - Програма Річного Краєвого З'їзду Гетьманців Канади організованих // Український Робітник. - 1952. - Ч. 9. - 9 лютого. - С. 4.

За тим головний обозний Н. Стусс зачитав звіт з діяльності Організації від 1 липня 1950 р. до 1 березня 1952 р. Він, зокрема, повідомив, що після заборони СГД під час Другої світової війни в США і Канаді дух непевності відбився і на гетьманцях Канади. «В останніх двох роках приїзд гетьманців з Європи, з відмінним вихованням, з відмінним успосібленням спричинив удар, так би сказати, двох світів... Гетьманці з Європи уявляли собі гігантичну і багату організацію Січей Канади, а коли переконались, що воно так не є, почали попадати в сумнів щодо здатності Головної Управи в кермуванні організацією»⁴²⁵. Тож Н. Стусс прозвітувався, що мусив виготовити новий Статут (Правильник), здійснити перереєстрацію членів, запровадити дисципліну тощо.

Далі делегатам було зачитано листа від відомого гетьманця Т. Дацківа з Вінніпега, який не прибув на зібрання, але письмово виклав своє бачення тогочасного стану серед канадійських гетьманців й закликав учасників З'їзду до холодної розваги і поміркованості при розгляді спірних питань.

За цим свої звіти склали члени Обозної Управи, управитель видавництва і редактор «Українського Робітника» та головний писар і місцеві кошові. Після короткої дискусії, на пропозицію М. Кміти, звітність Обозної Управи було затверджено.

Коли ж настала пора виборів нового керівництва, то І. Корчинський запропонував переобрати на посаду головного обозного Н. Стусса. Проте він відмовився того уряду й висунув кандидатуру Д. Біласа, якого підтримав М. Обельницький. Таким чином Дмитра Біласа було одностайно обрано головним обозним Української Січової Організації Канади. Після виступу Д. Біласа відбулися й вибори членів Управи.

«Так, я Гетьманець, монархіст. До цього переконання прийшов я в цій останній війні, – заявив Д. Білас. – ...За мій рік праці в Обозній Управі – я достатньо зорієнтувався в головних напрямках нашої організації і роботи. Маємо побіч обов'язків

425 - Годований С. З нарад Краєвого З'їзду Січової Організації Канади в Торонто, дня 1-го березня 1952 // Український Робітник. – 1952. – Ч. 10. – 7 березня. – С. 5.

супроти самих себе і Канади, ще й обов'язки супроти України. І саме тому, що ми громадяни Канади, можемо багато допомогти Рідному Краєві в його сучасній визвольній боротьбі. В цьому буду придержуватися директив нашої Воюючої України і її Української Головної Визвольної Ради, яка веде цю боротьбу, а нас на свободі закликає її помагати затісняючи консолідацію всієї еміграції. Навіть наш Маєстат, ЯВ.П. Гетьманич одобрив це становище, що нам усім треба наперед допомогти визволити Україну боротьбою з окупантом, а потому хай нарід вискажеться, яку форму влади він у вільній Україні бажає. Ми, очевидно, бажаємо монархічної форми і обстоюватимемо правні наслідства до гетьманської булави Їх Світлости Данила.

Але рівночасно з тим – ми, гетьманська Січова Організація Канади – попіратимемо нашу геройську Українську Повстанську Армію, найвищий визвольний політичний провід на Рідних Землях Воюючої України УГВР і стремітимемо до консолідації всіх українських сил на свободі, що прагнуть Суверенної Соборної Української Держави»⁴²⁶.

Зазначу, що остання фраза була разючим порушенням субординації та повноважень в рамках Гетьманського Руху. Крім того гетьманич Д. Скоропадський, зі свого боку, прагнучи вгамувати чвари між канадійськими гетьманцями і чітко визначити та встановити посеред них організаційну структуру і дисципліну, у листі з Лондона до П. А. Силенка від 25 березня 1952 р. додав ще й власне розпорядження, яким призначив М. Гетьмана, П. Силенка і В. Дужого своїми особистими представниками у СГД Канади⁴²⁷.

Слід, при цьому, зауважити, що вже 23 листопада 1952 р. Д. Білас прилюдно зрікся вищевказаного цього свого звернення, а надто його останнього речення, зазначаючи, що він усе це не писав, хоча й до УГВР ставиться «з належною пошаною, признанням і респектом». Д. Білас з цього приводу також до-

426 - Слово нового Головного Обозного // Український Робітник. – 1952. – Ч. 10. – 7 березня. – С. 1.

427 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 506, арк. 29–30.

давав, пояснюючи: «Мене, як гетьманця, обов'язують ідеї Гетьманського Руху, бо інакше я перестав би бути гетьманцем»⁴²⁸.

Отже, стара адміністрація обрала свою Управу на чолі з інженером Дмитром Біласом як головним обозним Січової Організації (Гетьманців) Канади⁴²⁹. Членами Обозної Ради визначалися: Іван Корчинський (перший заступник – обозний осавул), Іван Ольховий (другий заступник – обозний осавул на Квебек), Степан Годований (обозний писар), Михайло Обельницький (обозний скарбник), Никола Стусс (організаційний референт Обозу). Радні: Йосиф Обельницький (провідник Обозної Округи 1), Михайло Кміть (кошовий Центрального Коша, Торонто), Юліян Тарнович (редактор «Українського Робітника»), Олександр Солотвинський (зв'язковий Обозної Ради). Контрольна Комісія: Михайло Татух, Іван Михальчук, Григорій Чорномаз (передбачалося ще оголосити референтку жіноцтва і третього заступника (осавула) на Західну Канаду)⁴³⁰.

З'їзд закінчився в опівночі окликом: «Ясновельможному Панові Гетьманичеві Данилові: Слава і God Save the Queen!»⁴³¹.

Другого дня роботи З'їзду була Служба Божа і по ній спільний обід у Січовому Домі для делегатів і гостей, а по обіді – концертний виступ драматичного гуртка бандуристів з Сейнт Кетерінс під проводом М. Татуха⁴³².

Тоді ж, 1 березня 1952 р. Українська Спортова Січова Організація Канади ухвалила на своєму з'їзді й опублікувала «Декларацію», в якій оголосила саме себе легальною і відмежовувалася від СГД Канади та від тих, хто прагнув переназвати її на СГДК. При цьому зауважувалося, що УСО Канади «деколи продовж

428 - Український Голос. - 1952. - Ч. 27. - 2 липня; Білас Д. До відома, кому треба знати // Український Робітник. - 1952. - Ч. 45. - 28 листопада. - С. 8.

429 - Білас Дмитро народився 1906 р. в Галичині на Підкарпатті. За фахом – інженер-лісник. 1948 року приїхав до Канади (спочатку до Оттави, а потім – у Торонто), де вступив до Центрального Відділу Січової Організації в Торонто, спершу як член, а потім був обраний на секретаря та члена Головної Обозної Ради.

430 - Обозна Рада (Екзекутіф кависел) Української Січової Організації (Гетьманців) Канади // Український Робітник. - 1952. - Ч. 10. - 7 березня. - С. 1.

431 - Годований С. З нарад Краєвого З'їзду Січової Організації Канади в Торонто, дня 1-го березня 1952 // Український Робітник. - 1952. - Ч. 10. - 7 березня. - С. 5.

432 - Програма Річного Краєвого З'їзду Гетьманців Канади організованих // Український Робітник. - 1952. - Ч. 9. - 9 лютого. - С. 4.

років з патріотичних почувань ідейної солідарності дозволяла називати себе також популярно і скорочено “ін юседж” – “СГД/К”»⁴³³.

Тож постановлялося вживати виключно назву “Українська Спортова Січова Організація Канади” (у популярному вживанні: Січ або Січова Організація), а не “Союз Гетьманців-Державників”. При цьому додавалося, що усі члени Січової Організації є визнавцями концепції трудової монархії (Липинського) і гетьманцями, що обстоюватимуть легітимні права на булаву роду Скоропадських.

Водночас у «Декларації» зауважувалося: «Супроти того, що ЯВ Пан Гетьманич Данило, наслідник тої ж Булави, є тепер Верховним Керманичем тої ідеї і руху, який організовано репрезентує в світі “Союз Гетьманців Державників”, Союз, якого ми, як громадяни Канади та як канадійська Січова Організація членами не були, не є і не можемо бути, зате ідейно, світоглядно, морально і матеріально той же Союз Гетьманців Державників попираємо і бажаємо попірати, ми Січова Організація Канади – від тепер й на будуче не будемо змішувати справ Союзу Гетьманців Державників з справами нашої Січової Організації, даючи таким чином підставу діяння Українській Січовій Організації Канади незалежну, від якого це не було б організованого поза Канадою політичного керівництва»⁴³⁴.

Декларацію підписали: Н. Стусс (Кіченер), Д. Білас (Торонто), С. Годований (Торонто), І. Корчинський (Торонто), Й. Обельницький (Торонто), М. Кміть (Торонто), Ю. Тарнович (Торонто), М. Мотта (Торонто), О. Молодецький (Торонто), Г. Чорномаз (Кіченер), І. Михальчук (Вайнона), І. Стецик (Вайнона), С. Войтович (Ст. Катерінс), Б. Гадзевич (Торонто), О. Солотвинський (Торон-

433 - Декларація Української “Січової” Організації Канади, схвалена Краєвим З’їздом цієї Організації в Торонто дня 1-го березня 1952 // Український Робітник. – 1952. – Ч. 10. – 7 березня. – С. 4.

434 - Декларація Української “Січової” Організації Канади, схвалена Краєвим З’їздом цієї Організації в Торонто дня 1-го березня 1952 // Український Робітник. – 1952. – Ч. 10. – 7 березня. – С. 4.

то), М. Біланд (Ніагара Фалс), І. Пігура (Кіченер), М. Атаманюк (Кіченер), П. Курман (Кінгстон), Ф. Коновальчук (Саскатун), П. Колишер (Саскатун), М. Онисик (Дервент, Алта), М. Яцейко (Дервент, Алта).

3 березня 1952 р. був також випущений Комунікат Обозної Ради Української Січової Організації Канади, в якому до відома всіх членів і відділів зорганізованих гетьманців у Канаді доводилося:

- про існування відтоді для всіх лише однієї назви – “Українська Січова Організація Канади”;
- виключно їй належить все рухоме і нерухоме майно всіх гетьманських відділів у Канаді;
- усі організовані гетьманці мають надсилати свої урядові листи, звіти, листування і членські внески винятково на адресу обозного писаря С. Годованого.

Підписав Комунікат головний обозний Дмитро Білас⁴³⁵.

Утім невдовзі, навесні 1953 р. вищевказана група січовиків-гетьманців включила вже Д. Біласа зі свого складу й на чільний пост іменувала Йосифа Обельницького.

Натомість новообрана Головна Управа УСО «Січ» (СГДК) на чолі з М. Гетьманом незабаром почала видавати свій пресовий двотижневик «Наша Дер-

Йосиф Обельницький з дружиною Марією та дітьми Лесею, Надею і Павлом (Торонто, поч. 1970-х)

жава». Що ж до старого приміщення (Гетьманського Дому), друкарні та видавництва «Український Робітник» в Торонто й в деяких інших місцевостях Канади, які були формально закріплені за чартером, що знаходився в посіданні кожночасного головно-

435 - Комунікат Обозної Ради Української Січової Організації Канади // Український Робітник. – 1952. – Ч. 10. – 7 березня. – С. 5.

го обозного Організації, то попередні посесори новій Управі у цьому відмовили. Тож створена колізія могла бути розв'язана тільки формально-правовим шляхом – рішенням відповідних судових чинників Канади, до яких і вдалася Головна Управа УСО «Січ».

У цей час Данило Скоропадський листовно закликав гетьманців до єдності: «Чесну опозицію треба тільки старатися зрозуміти, її енергію спрямувати в конструктивне русло, замість того, щоб винищувати, прив'язуючи до неї ярлик руїнництва, чи навіть зради»⁴³⁶.

У лютому 1953 р. Н. Стусс запропонував М. Гетьману створити дві союзні гетьманські організації в Канаді – КСО та УСО «Січ», проте й тоді домовитися двом таборам не вдалося⁴³⁷. Становище, що склалося між канадійськими гетьманцями, було схоже на хаос, який відображався в одній з публікацій так: «Між Гетьманцями в Канаді не зайшло ніяких засадничих змін! Були тактичні різниці і щодо зміни назви. Законність Канади мусілі встоятись. Але це не значить, щоб побіч Гетьманської Січової Організації не заіснувала ще й окремо друга паралельна організація виключно політична під назвою С.Г.Д. або іншою. І від цієї другої не-Січової Організації в Канаді буде залежати – чи стане вона по сутті Гетьманською і достойною співпраці з нею решти Гетьманців, чи ні, бо ж практично такі дві організації – одна масова (Січ) – друга пропаганди політичної (СГД) – є не лише вказані, але можливі і навіть потрібні»⁴³⁸.

24 березня 1953 р. Верховний Суд Канади вирішив: вказані матеріальні об'єкти належать УСО «Січ» і мають належати тим, кого уповноважать правно скликані і проведені Збори цієї організації. Отже група Обельницького–Стусса (за лаштунками якої

436 - Український Робітник. - 1952. - Ч. 10. - 7 березня. - С. 1.

437 - Після судового рішення // Український Робітник. - 1954. - Ч. 17. - 23 квітня. - С. 6.

438 - "Тепер вибирай!" // Український Робітник. - 1952. - Ч. 10. - 7 березня. - С. 4.

стояв В. Босий⁴³⁹) програла юридичну суперечку щодо майна та легітимності гетьманцям, очолюваним М. Гетьманом⁴⁴⁰.

Тим часом, своєю чергою, заявою Головної Управи УСО «Січ» від 16 квітня 1953 р. вказувалося, що «в Канаді нема двох “незалежних від себе груп: СГДК і «Січ»”, а є одна Гетьманська Організація, яка називається “Українська Спортова Організація «Січ» Канади”, яка від 1934 року вживає, для Українців, – для зазначення свого ідейного зв’язку з Гетьманським Рухом, як цілістю, – також прибраної назви Союз Гетьманців Державників Канади (СГДК)»⁴⁴¹.

Попри усі ці організаційні перипетії в керівних колах, життя на периферії тривало. Так, скажімо, гетьманці Гамілтона (Онтаріо) спільно з ЛВУ і СУМ зорганізували протягом 1952 року 18 загальних сходин українців з різних нагод. Гетьманці також були співорганізаторами і співучасниками урочистого святкування 28 грудня 1952 р. у Вінніпегу 40-річчя заснування українсько-католицької дієцезії в Канаді⁴⁴².

6 червня 1953 р. стараннями СГДК та Української Жіночої Організації ім. гетьманової Олександри в Торонто у залі української католицької парохії відбулися ширші святочні Сходи-ни з нагоди 35-річчя відновлення гетьманської Української Держави (1918 р.) й підняття державних українських прапорів Чорноморським флотом та 80-ліття з дня народження світлої пам’яті гетьмана П. Скоропадського, портрет якого прикрасив залу зібрання. Після застільних молитов М. Поронюк коротким словом привітав учасників Сходин. Після тосту за багаторіччя гетьманича Данила основне слово виголосив голова СГДК М. Гетьман, який у 1918 р. був співучасником творен-

439 - Варто також згадати й про те, що у 1952 р. ветеран Гетьманського Руху в Канаді і один з організаторів Українських Січей Володимир Босий брав чинну участь у нарадах впливової міжнародної католицької організації Pax Romana, що відбулися того року в Монреалі. Він був одним з головних промоуторів покликання до життя дев’ятої Комісії, яка з постійним Секретаріатом у межах Pax Romana мала відтоді спрямовувати світську католицьку еліту ідеологічно до зразка Християнської Держави. З цього приводу голова Комісії п. Веронезе з Риму запросив В. Босого, який 4 вересня 1952 р. виголосив промову про ідеологічні основи Християнської Держави [Батько і син // Український Робітник. – 1952. – Ч. 33. – 5 вересня. – С. 5].

440 - Високо тримаймо прапор Гетьманської Ідеї! // Ранок. – 1953. – Ч. 10. – 22 серпня. – С. 1.

441 - Українська Спортова Організація “Січ”. Заява // Ранок. – 1953. – Ч. 6. – 30 травня. – С. 3.

442 - Гомін України. – 1953. – Ч. 4. – 24 січня. – С. 6.

ня Української Держави й, як січовий стрілець, брав участь у її поваленні під проводом Директорії. За цим теплі слова, зосереджені на морально-християнських засадах, промовляли отці Бенеш, Цюпка і д-р Рудницький, що згадав про спадщину ідеології В. Липинського.

Кандидат на посла до канадійського парламенту сот. С. Фроляк звернув увагу на важливість традиції у житті кожної, а зокрема бездержавної нації, яка прагне до самостійного державного життя. Він також закликав присутніх скласти пожертви на перевидання «Листів до братів-хліборобів» В. Липинського, які саме почав тоді перевидавати М. Королишин. Сходина продовжилися промовами Колісника і Кордака з Торонто й Г. Одута з Оттави, а завершилися заключним словом М. Поронюка і співом національного гімну⁴⁴³.

Восени 1953-го року (як, власне, й щороку) гетьманці доєдналися до відзначень свята УПА – Дня Зброї. Особливо людно і широко його того року святкували у Вінніпезі 25 жовтня, адже до його організації долучилася ціла низка українських організацій: Станиця бувших вояків УПА, Альфа й Омега, БУК, Братство колишніх вояків 1-ї УД УНА, Жіноче товариство кн. Ольги, Товариство ім. Бесарабової, Курінь УСС, ЛВУ, ЛУКЖ, МУН, Пласт, СГД, 4-та станиця СБУВ, СУМ, Рідна Школа ім. Шашкевича, Обнова, Інститут Просвіти, ТУСМ ім. Міхновського, УКЮ, УСГ, Комітет УПВ, Українсько-Канадійське товариство прихильників Визвольної України, КУК.

Зрештою УСО «Січ» Канади (СГДК), а не КСО була легалізована державною владою цієї країни у 1954 році⁴⁴⁴. Було також створено Гетьманську Січову Гвардію на чолі з головним обозним Николою Стуссом⁴⁴⁵ (у 1950 р. було створено й гімн цієї гвардії⁴⁴⁶). Утім, попри внутрішні тертя, усі ці організації залишилися в рамках єдиного Гетьманського Руху.

443 - Святочні гетьманські сходи в Торонто // Ранок. – 1953. – Ч. 11. – 12 вересня. – С. 4.

444 - Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 3, 4.

445 - Самостійна Україна. – 1950. – Ч. 6–7. – С. 30.

446 - Український Робітник. – 1950. – Ч. 21. – 26 травня.

* * *

Відновила свою діяльність в США *Українська Гетьманська Організація Америки* (УГОА) після її припинення під час війни (у зв'язку з гоніннями на нею, закидами у співпраці з нацистами тощо). Вона була спадкоємницею двох довоєнних (1923–1939 рр.) гетьманських організацій у США: молодіжної спортивно-руханкової і парамілітарної «Січової Організації» («Січ»), заснованої С. Гриневецьким і О. Назаруком, та політичного Союзу Гетьманців Державників (СГД) з центральним осідком у Чикаго, які на початку Другої світової війни заборонила влада США, підозрюючи гетьманців у пронімецьких настроях.

Від 1943 р. гетьманці відродили свою Організацію, яка до 1948 р. діяла нелегально. Тож спадкоємцем СГД у Сполучених Штатах стала *Українська Гетьманська Організація в Америці* (УГОА), новий чартер на діяльність якої було отримано в Детройті у листопаді 1948 року.

Вже наступного року консерватори-гетьманці Б. Катамай (як редактор газети «Америка») і Л. Цегельський брали участь у IV Конгресі американських українців, що відбувся 5–6 листопада 1949 р. у Вашингтоні в готелі Statler, а провідний діяч гетьманців М. Сіминович був обраний головою його президії⁴⁴⁷. Під час другого дня роботи Конгресу Л. Цегельського було обрано членом Українського Конгресового Комітету Америки (УККА)⁴⁴⁸.

У вересні 1950 р. відбувся *Перший по війні з'їзд американських гетьманців* (УГОА), на якому були репрезентовані організації з усіх головніших міст США. Гетьманський Рух з того часу знов почав швидко розростатися, як і на своїй зорі в США понад десять років тому. До УГОА також входили окремо жіночі відділи і відділи молоді. Серед лідерів УГОА були Й. Біловус, М. Сіминович, П. Запорожець, М. Гаврилів-Буяр, В. Бачинський, П. Небоженко та ін. У 1950-х рр. коло її чинних активістів розширилося

447 - Українські Вісти. – 1949. – Ч. 95. – 27 листопада. – С. 3; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 8570, т. 1, арк. 197.

448 - Там само, арк. 198.

до 250–300 осіб, що були об'єднані у 14 відділів у всіх більших купченнях українців в США.

1950-го року Жіночий відділ УГОА⁴⁴⁹ розпочав видання у Детройті збірника «Для України», головною метою якого визначалося «поширювати і поглиблювати серед українського громадянства національно-державницький і самостійницько-соборницький напрям думання і діяння»⁴⁵⁰. Вже у першому своєму числі журнал навів слова Д. Скоропадського від 29 листопада 1949 р. про те, що «гетьманська ідеологія є революційна в розумінні боротьби за зміну триваючого від кількох століть на нашій Батьківщині різних відмін чужого, ворожого нашій Нації порядку.

Данило Скоропадський у церкві

Гетьманська ідеологія є одночасно консервативна в тому розумінні, що вона консервує (зберігає) найкращі досягнення нашої традиції, найістотніші первні українського духа та історичного досвіду. В той же час вона обмежує можливість проявів лихих навиків і хиб нашої національної вдачі, відкидає

лиху “традицію”. Тому наша ідеологія, хоч і є консервативна в точному розумінні того слова, в одночас є і революційна, але вона не є і не може бути реакційна (назадницька), як того хотілиб додати нам наші політичні противники.

Гетьманська ідеологія вимагає, як основної передумови українського правопорядку, пошани для Авторитету – Божого і світського. Бо коли буде дійсна пошана і послух для дійсних Авторитетів, а не штучно створених і підтримуваних, тоді щойно буде органічна національна єдність і один політичний провід.

449 - У той час кермо Жіночого відділу УГОА тримали: Ю. Федюк – голова, А. Біловус – організаційна референтка, С. Овчинник – референтка культурно-освітня і пресова.

450 - Для України. – 1950. – Ч. 1. – С. 2.

“Єдність” механічна і штучна, накинена партійницькою диктатурою, є одною з найбільших колод на шляху до єдності органічної національної»⁴⁵¹.

У своєму «Слові до всіх Жінок-Українок» голова Жіночого відділу УГОА Ю. Федюк, організаційна референтка А. Біловус і референтка культурно-освітня й пресова С. Овчинник закликали плекати сім'ю і християнську любов, національне виховання дітей в любові до України і, відкидати у ньому атеїзм і марксизм-соціалізм. «Не сміємо забувати, що лиш той народ, який матиме молодь сильну фізично і духово, матиме перед собою світлу будучину.

Мусимо твердо запам'ятати, що, доки наші сестри й брати по крові будуть належати до нації бездержавної, будуть позбавлені незалежності, які б не були багатства й добробут окремих її членів, в очах цивілізованого людства ми не будемо варті ліпшого відношення, як до нації рабів.

Тому кожен із нас Українців мусить спрямувати себе до високої ідеї допомогти створити на Рідних Землях Соборну Незалежну Українську Державу. Для того мусимо подбати розвинути в наших дітях нормальне почуття національної гідності, – зазначалося, між іншим, у зверненні. – Мусимо виховати наших дітей так, щоби вони мали ясно закремлений духовий український тип, ясно вирізблений позитивний український характер. Мусимо плекати в дітях войовничий дух, самостійність думання і поведження, щоби, ставши дорослими громадянами, могли бути відпорними на різні недобрі впливи, могли лишатися самі собою. Дбаймо виховати наших дітей аристократами духа. Одна з прикмет аристократизму значить – бути таким, яким ти є і ніколи не прагнути лише “здаватися” таким, а ним ніколи не бути. Аристократ духа не перешкоджає жити іншому, а рівночасно не втрачає ніколи свого особистого.

[...] Нам належить бути добрими горожанами нової прибраної Батьківщини. Але ми ні на хвилину не сміємо спускати з ока

451 - Для України. – 1950. – Ч. 1. – С. 3–4.

того лиха й тих знущань, що терплять наші сестри й брати по крові на Рідних Землях.

[...] Так думаємо ми жінки-гетьманки, так належить думати всім жінкам-українкам, бо за свою невмілість показувати своїм дітям нашу ясну путь, несемо й будемо нести ми – українські жінки – страшну кару.

Тож більше завзяття, певности і віри в свої власні сили! З вірою і надією на Бога дружньо рушаємо вперед на здійснення намічених тут завдань»⁴⁵².

Йосип Біловус

За океаном 1–3 вересня 1951 р. відбувся ще один вагомий в історії українського консерватизму форум – II З'їзд Української Гетьманської Організації Америки (УГОА). На з'їзд до Детройту прибули делегати майже від усіх гетьманських відділів США, а також делегація з Канади. Після заспіву американського гімну і молитви гетьманців-державників та гетьманського маршу З'їзд відкрив дотогочасний голова УГОА Йосип Біловус та було обрано його президію у складі П. Запорожця (голова), М. Рознатовського і П. Чемного (заступники голови), М. Гаврилів-Буяра та О. Бея (секретарі). По зачитанні привітань і телеграм з різних кінців світу від організацій і поодиноких осіб, було обрано й Резолюційну комісію у складі М. Пасіки, Є. Зиблікевича та М. Янова, а Й. Біловус та поодинокі члени Управи УГОА склали річні звіти про діяльність керівництва організації⁴⁵³.

Ділова робота З'їзду тривала майже три дні (1–3 вересня), під час якої звітувала не лише Управа, а й регіональні відділи та відбулися дискусії над питанням праці окремих членів УГОА в

Ділова робота З'їзду тривала майже три дні (1–3 вересня), під час якої звітувала не лише Управа, а й регіональні відділи та відбулися дискусії над питанням праці окремих членів УГОА в

452 - Федюк Ю., Біловус А., Овчинник С. Слово до всіх Жінок-Українок // Для України. – 1950. – Ч. 1. – С. 27–28, 30.

453 - М. Д. II-й З'їзд Української Гетьманської Організації Америки // Державницька думка. – 1951. – Ч. 3. – С. 64.

галузях харитативній, ідеологічній та громадсько-політичній. Увечері 3 вересня делегати відбули Академію пам'яті В. Липинського. Її вступною промовою відкрив Й. Біловус, після чого реферат про теоретика Гетьманського Руху зачитав проф. І. Кузич. Офіційна частина завершилася урочистим концертом.

Після Академії делегати переобрали нове керівництво УГОА: головою було знов обрано Й. Біловуса⁴⁵⁴, його заступником М. Чемного, головним секретарем М. Гаврилів-Буяра, фінансовим секретарем М. Первака. Організаційного і культурно-освітнього референтів мала покликати Головна Управа УГОА пізніше (до Головної Управи входили усі голови відділів УГОА, Контрольна комісія та Організаційний суд). Загалом же *Головна Управа УГОА* складалася з таких осіб: Йосип Біловус (голова), Михайло Чемний (місто-голова), Михайло Гаврилів-Буяр (секретар), Василь Івасик-Борис (скарбник), Михайло Первак (фінансовий секретар)⁴⁵⁵.

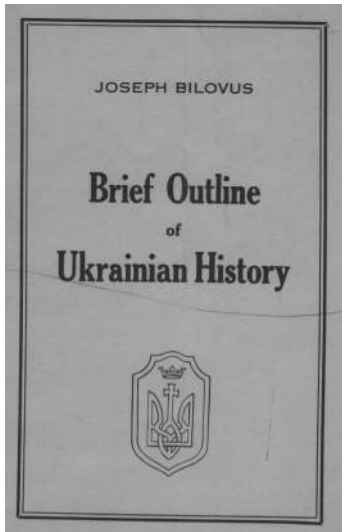
У своїх резолюціях, які 2 вересня 1951 р. від імені американських гетьманців підписали інж. П. Запорожець та інж. М. Гаврилів-Буяр, З'їзд УГОА висловив заяву лояльності президентові США Г. Трумену, окремими телеграмами вітав гетьманича Данила, гетьманову Олександру та усю родину Скоропадських, надіслав поклін-привіт ієрархам обох українських Церков (УАПЦ і УГКЦ), братні вітання усім гетьманським організаціям і тим політичним угрупованням, що прихильно ставилися до Гетьманського Руху та його ідеології, усім гетьманським і спорідненим з гетьманською ідеологією пресовим органам та висловлював своє визнання щоденникові «Америка» (за мужнє відстоювання права свободи вияву думки в обороні історичної правди).

454 - Йосип Біловус – письменник, публіцист, меценат. Народився 1 січня 1901 р. у Монреалі (Канада). Студіював у Йорктоні (Саскачеван) і на філософському факультеті в Університеті МакГілл у Гамільтоні. У Йорктоні заснував журнал «Сяйво», був засновником журналу «Нова ера». Разом із дружиною у Детройті заснував журнал «Жінка», видавав часопис «Новий час» (1938). У 1940 р. переїхав до Сент-Пітерсбургу (Флорида), був співфундатором Богоявленської церкви. Довголітній голова Товариства українських сеньйорів у Сент-Пітерсбургу. Помер 1 червня 1987 р. у Сент-Пітерсбургу.

455 - Український Робітник. – 1952. – Ч. 1. – 4 січня. – С. 13.

II З'їзд УГОА, виходячи з основного гасла Гетьманського Руху: «Бог! Гетьман! Україна!», зазначив, що стоїть на непохитному становищі, що без Божої ласки і допомоги український нарід не збудує своєї Незалежної і Соборної Держави. УГОА стверджувала про свою повну ідеологічну однозгідність з усім Гетьманським Рухом, що своєю метою ставив відродження Української Незалежної Соборної і Християнської Держави з традиційним господарем Землі Української – гетьманом всієї України і військ козацьких з династії Скоропадських, яку на той час представляв гетьманич Данило.

«Принц Данило, спадкоємець престолу, є національним прагненням українського народу, – писав з неприхованим пієтетом тогочасний провідник гетьманців США Й. Біловус. – Християнська нація та держава, що вільно живуть під конституційною монархією за зразком англійської монархії, є метою спадкоємця українського престолу та переважної більшості українців. Таким чином, син вигнаного суверена Принц Данило Скоропадський, його дім, його радники та його народ прагнуть до сучасної християнської демократії, яка однаково протистойть соціалістичній колективізації та диктаторському режиму»⁴⁵⁶.

Брошура Й. Біловуса «Brief Outline of Ukrainian History»

Американські гетьманці також за являли, що для звільнення України конче необхідно використати сприятливе міжнародне становище і протиріччя між Сходом і Заходом, проте й наголошував на необхідності творення і підтримки власних сил і збройної боротьби, що є першою і основною передумовою виборення держави. Тому З'їзд надсилав свій палкий привіт воюючій Україні та її уособленню – героїчній УПА й схиляв

456 - Bilovus J. Brief Outline of Ukrainian History. – Detroit: Corona Publishers, 1955. – P. 24.

голови перед могилами братів, що полягли в боротьбі за волю України⁴⁵⁷.

З'їзд висловив переконання, що втягування деяких американських кіл у підтримку активізації російської еміграції під проводом предтечі більшовизму А. Керенського, яка прагнула зберегти єдину-неделіму Росію, було глибокою і засадничою помилкою, що могла трагічно закінчитися і для самого Заходу із США включно. Наголошувалося, що «тільки безумовна ліквідація російського імперіялізму у всіх його видах та створення натомість незалежних держав: Української, Білоруської, Кавказьких Народів та інших, може довести до дійсного і тривалого миру в світі. Московський же нарід у своїх етнографічних межах, має як і інші народи однакове право бути вільним у своїй Московській Державі, але без імперіялістичних намагань реставрувати Росію на немосковських етнографічно територіях»⁴⁵⁸.

З'їзд стверджував, що розчленування російської тюрми народів на незалежні національні держави лежить не тільки в інтересі поневолених «червоною» Москвою народів, але також у життєвому інтересі Заходу і США. Делегати доводили своє переконання в тому, що Росія побудована на імперіялістичному загарбництві та що для побудови тривалого і справедливого миру у світі необхідне її розчленування на національні держави й що це знаходило щораз ширше розуміння також і серед визначних представників американського офіційного і неофіційного політикуму. Проте потрібно було ще докласти спільних зусиль усієї еміграції поневолених народів, аби цей погляд став панівним і вирішальним серед тих кіл, що керували вільною політикою Заходу. Тому З'їзд УГОА повністю схвалював тісну співпрацю представників поневолених Москвою народів, яка найкраще проявила себе в організації Антибільшовицького Блоку Народів (АБН) як спільного антирадянського фронту.

457 - Резолюції, ухвалені на Другому Делегатському З'їзді Української Гетьманської Організації, що відбувся в Детройті 1, 2 і 3-го вересня 1951 р. // Державницька думка. - 1951. - Ч. 4. - С. 62-63.

458 - Там само. - С. 63.

Гетьманці США визнали, що єдиною політичною репрезентацією американських українців на ту пору був Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) та закликали членство УГОА до подальшої активної підтримки УККА в тому переконанні, що він і в майбутньому буде чинником рівноваги в укладі політичних сил серед української спільноти в США і надалі доцільно з усіх сил допомагатиме в межах своїх спроможностей і законів США українській визвольній справі. З'їзд також однозгідно підтвердив, що членство УГОА і широкі кола української громадськості в США втратили віру в можливість перебудови тогочасної Української Національної Ради (УНРади) та її виконавчого органу на здоровій і сприйнятній усім творчим українським силам базі. Відтак УГОА заявляла, що усіляка матеріальна і моральна підтримка УНРаді та її органам у їхньому тогочасному вигляді є не тільки недоцільною, а й у високій мірі шкідливою для української визвольної справи. Ставлення ж УГОА до інших політичних середовищ на терені США й деінде залишалося і визначатиметься в майбутньому від їхньої постави до УГОА⁴⁵⁹.

Продовжувалася й публічна просвітньо-громадська робота. Так, наприклад, 16 грудня 1951 р. відділи УГОА в Чикаго zorganizували і влаштували успішну Академію на честь В. Липинського. Попри засніженість і морозність, того дня простору залу української католицької церкви заповнили кілька сотень гостей (членів Пласту, ОЧСУ, Народного Союзу, Провидіння і СУМ), гетьманців з Чикаго і Детройту, що прибули на свято. Гостей-гетьманців два дні приймали організатори (пані А. Фіца, пані Мостова, панство Кавка, проф. М. Пасіка, пан Матвій та ін.)⁴⁶⁰. Молоді члени СГД Чикаго і Детройту дали вибагливу культурну програму, молода Люба Запорожець зірвала своїм виступом тривалі овації. Змістовні доповіді виголосили Валентина Кавка з Чикаго та Ярослав Біловус з Детройту. Академія завершилася гетьманським маршем і національним гімном.

459 - Там само. – С. 63–64.

460 - Біловус А. Г. Академія в честь ідеолога В'ячеслава Липинського // Український Робітник. – 1952. – Ч. 4. – 25 січня. – С. 3.

У 1951 р. гетьманці-державники розпочали масові протести щодо підтримки деяких західних фінансових кіл російської еміграції, об'єднаної навколо Союзу визволення народів Росії (СВНР). У січні того року відбувся перший з'їзд московської політичної еміграції, а під кінець літа в околицях Штутгарта, в американській зоні окупації, було проведено її друге зібрання на чолі з колишнім головою Тимчасового уряду Росії А. Керенським, який прибув туди з Нью-Йорка. «Передбачаючи неминучу війну Советів з Західним світом, – писав з цього приводу один з провідних діячів СГД Канади М. Гетьман, – вони кинулись переконувати вільний західний світ, що Росію, після повалення большевицького режиму, треба зберегти такою, як вона була: неподільною імперією»⁴⁶¹. Українська еміграційна преса різко негативно відреагувала на цю спробу відродити «білий» московський імперіалізм під шатами СВНР, який намагався говорити від імені всіх поневолених «червоною» Росією народів.

Союзником українців чи не одразу ж виступив британський письменник, актор і перекладач Е. Кренкшо (Edward Crankshaw), який опублікував з цього приводу свої статті у редактованому ним лейбористському тижневику «The Observer» (Лондон) та у впливовій канадійській «The Globe and Mail» (Торонто). Британець нагадував, що А. Керенський був прем'єром-невдахою в Росії 1917-го року й такого політикана годі протиставляти по Другій світовій війні й напередодні Третньої світової Й. Сталіну (у цьому, до речі, Е. Кренкша підтримали нові емігранти-власівці та московська еміграція з Національної Трудової Спілки). Автор наголошував, що коли б дійшло до еventуального розвалу СРСР, то постало би питання чи розвалиться держава на національні держави чи залишиться єдиною або ж федеративною Росією⁴⁶². На це гетьманці твердо поставили питання, що Україна має здобути власну державну незалежність, як і інші поневолені народи, й закликали усі національні спільноти в еміграції об'єднано і суголосно виступити проти будь-яких спроб Заходу

461 - Гетьман М. Геть "опікунів" над Україною! // Державницька думка. – 1951. – Ч. 3. – С. 4.

462 - The Globe and Mail. – 1951. – 1st of September.

тим чи іншим чином підтримати російський еміграційний імперіалізм⁴⁶³.

Масові, часто навіть спонтанні та імпозантні, протести українців Європи щодо т. зв. «акції Керенського», під час яких не визначалося пріоритетів якихось еміграційних політичних концепцій чи пріоритетів на певні політичні сили, певним чином досягли успіху та набули широкого розголосу. Були почуті в еміграційних і діаспорних колах й заклики до національного єднання та відкинення провідництва у цьому процесі будь-якої політичної еміграційної сили, зокрема «УНРади», «президента» Лівичького та «екзильного уряду УНР». Відголос щодо заяв гетьманців Європи з цього приводу докотилися й по той бік Атлантики.

Наслідком цього став лист Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) за підписами заступника голови УККА Д. Галичина та ексекютивного директора УККА С. Яреми до керівництва СГД Німеччини від 15 лютого 1952 р. У листі, поміж іншого, зазначалося, що УККА прийшов до пересвідчення, що відсутність консолідації всіх українських політичних сил в Західній Європі є великим українським недоліком і грізним у наслідках національним лихом. Дописувачами запитувалося: якщо вона могла вдатися у США в рамках УККА між американськими громадянами українського походження, то чому б таке єднання не могло б здійснитися у країнах Західної Європи, йдучи на зустріч вимогам часу і найвищого національного добра, яким є українська незалежна державність? Одразу ж містилася й порада-відповідь, що УККА «стоїть на становищі, що в Західній Європі є, як відомо, один осередок, в якому повинні найти свій консолідаційний вияв усі українські політичні сили, а то: Українська Національна Рада»⁴⁶⁴.

У листі така позиція пояснювалася тим, що в УНРаді вже була об'єднана більшість українських політичних організацій й вона, як вважали в УККА, мала найбільше даних політичного

463 - Гетьман М. Геть "опікунів" над Україною! // Державницька думка. - 1951. - Ч. 3. - С. 6.

464 - Лист Українського Конгресового Комітету Америки. До Хвальної Екзекутиви Союзу Українських Гетьманців Державників Німеччина // Ранок. - 1952. - Ч. 3. - 28 червня. - С. 2.

та історичного порядку, аби бути єдиним українським репрезентативним центром в організації праці й боротьби на міжнародній арені за відновлення незалежної України. Тож УККА закликав ті політичні сили, що ще не приєдналися до УНРади, зокрема СГД та ЗЧ ОУН, увійти до її складу й таким чином створити суцільний український національно-політичний фронт під проводом одного всіма українцями визнаного еміграційного представницького осередку з великим моральним авторитетом⁴⁶⁵.

Гетьманці відповіли на такий заклик листом від 15 травня 1952 р. на ім'я президента УККА проф. Л. Добрянського, у якому, перш за все, підкреслювали, що ця відповідь узгоджена з найвищим проводом Гетьманського Руху. Підписали доволі об'ємного листа крайовий начальник СГД Німеччини і Австрії полк. А. Кмета та крайовий начальник СГД Англії пор. В. Личманенко. Гетьманці цілковито погоджувалися і визнавали важливість того, аби усі дії українських політичних організацій, що перебували на чужині та усі їхні виступи перед міжнародними чинниками були скоординованими і щоб був створений один репрезентативний орган для об'єднання активності усіх поодиноких українських угруповань, який би обстоював національно-державні позиції на міжнародному форумі та потужно протистояв ворожим Україні силам.

Було згадано, в цьому контексті, й про одностайний виступ усіх українських політичних організацій на чужині і в першу чергу у Західній Європі проти ворожої для поневолених Росією народів акції Керенського, яка яскраво виявила свою ефективність і швидко принесла позитивні наслідки. Тож, говорилося в листі, консолідація українських політичних сил в еміграції є винятково важливою і бажаною саме у час, коли світ стоїть на порозі третьої світової війни, що поставить на порядок денний кардинальні зміни державних кордонів на сході Європи й відкриє широкі можливості для відтворення Української Держави. Наголошувалося також на тому, що СГД у своїй політичній

465 - Там само.

діяльності завжди обстоював принцип чесної гри і відвертого та ясного визначення своїх цілей.

Олена, Данило, Олександра і Марія Скоропадські
(Оберстдорф, жовтень 1948 р.)

Зокрема вказувалося, що ще навесні 1948 р., під час перемовин у справі такої консолідації, СГД виразно заявив про свою готовність взяти участь у координаційному українському політичному осередку. При цьому зауважувалося, що СГД не висував претензій на провідну роль, але обстоював

тільки засаду справжньої рівноправності учасників такого осередку і, зокрема, потребу настільки широких вихідних позицій при його формуванні, щоби уможливити дружню співпрацю у ньому представників усіх, заступлених серед патріотичного українства, державних концепцій.

Проте тоді, у 1948 році, більшість українських політичних угруповань зійшлися на створенні об'єднаного політичного центру – Української Національної Ради, що базувалася б виключно на визнанні концепції т. зв. «уряду УНР» і підпорядкованості т. зв. «президентові Української Народної Республіки». Гетьманці додавали, що навіть абстрагуючись від суттєвих підстав щодо сумнівної законності останнього еміграційного уряду УНР та нелегітимності неіснуючої посади «президента УНР», незаперечним було те, що претензії вищевказаних чинників на будь-який народний мандат після того, як минуло понад 30 років після залишення ними України доконано видавалися нерезальними і несерйозними (і не лише для кожного політичного думаючого українця, а й для представників західного демократичного світу). Тому побудована на таких засадах УНРада не могла стати всеоб'єднуючим центром усіх політичних течій і

напрямів, а надто для гетьманців, а визнали її лише прихильники концепції Української Народної Республіки.

Саме тому СГД, який, звісно ж, глибоко принципово і засадничо сповідував іншу державотворчу концепцію, й не пристав до такого об'єднання. Відповідну заяву гетьманців було проігноровано, тож СГД не вступив до лав такого вузького політичного утворення як УНРада. Попри це і після створення УНРади гетьманці завжди заявляли про свою повну готовність увійти до складу українського консолідаційного політичного центру (Комітету чи УНРади – назва не була принциповою) при зміні його організаційної побудови й усуненні його односторонності. Так, зокрема, з детально обґрунтованою заявою в цій справі СГД виступив у квітні 1949 р., але на це не було дано в жодній формі суттєвої відповіді від Президії УНРади, ані від окремих політичних угруповань, що входили до її складу.

Що ж до зауваження УККА про об'єднання в УНРаді більшості політичних організацій, то гетьманці зауважували, що поважна частина тієї «більшості» була мертвими політичними тілами, що не мали організованого членства і пресових органів й не провадили жодної політичної діяльності, а отже й про їхнє існування український загальний навіть уяви не мав. Фактично ж УНРаді так і не вдалося завоювати прихильність і підтримку більшості української еміграційної людності на всіх теренах Західної Європи. Ба більше, одне поважне політичне угруповання, що раніше вступило до УНРади, по довгих роздумах виступило з неї, не погоджуючись зокрема з її постановою в питаннях, безпосередньо пов'язаних з організацією визвольної боротьби. На категоричне ж твердження УККА, що тогочасна УНРада мала найбільше даних політичного та історичного порядку, аби бути єдиним українським репрезентаційним центром, в СГД заявили, що воно аж надто лаконічне і безапеляційне, щоб бути переконливим. Крім того вказувалося, що воно позбавлене всякого мотивування й обґрунтування і цілковито ігнорувало факт, що поважна частина українського грома-

дянства в країнах Західної Європи з ним засадничо абсолютно не погоджувалася.

На закінчення у листі ще раз повторювалося, що СГД, який був основною організацією Гетьманського Руху, не відкидав, а підтверджував повну готовність увійти до складу українського політичного консолідаційного об'єднання – УНРади чи Комітету – в разі зміни його побудови в тому сенсі, що цей центр не буде тільки зосередженням прихильників концепції Української Народної Республіки, але об'єднуватиме усі напрями української політичної думки на засадах повної рівноправності. Гетьманці підкреслювали, що навчені гірким попереднім досвідом, вони не забирали у цій справі ініціативи, але заявили, що поставляться з повною увагою до усіх, спрямованих до СГД, конструктивних сугестій і пропозицій в цій справі⁴⁶⁶.

Зрештою, роз'єднаність українського еміграційно-діаспорного політикуму була настільки очевидною і безпорадною, що Я. Гайвас в мельниківському «Українському Слові» зазначав: «Звичайно, діємо. Є УНРада, є УГВРада, є бандерівсько-гетьманський бльок з АБН-ном. Всі вони є таким чи іншим центром, всі не мають над собою вже вищого чинника і всі роблять політику... А коли й приходить до зустрічей та розмов, зразу: “підпорядковуйтесь нам”, “визнайте нас” і подібні “принципові” вимоги, що породжують непроходимі суперечності.

А на ділі всі ці “принципи” хоч би й які принципові були вони, відступають на задній плян перед основною життєвою, а не теоретично-принциповою вимогою: створити єдиний український фронт.

Розв'язуючи цю проблему, треба вийти з реальних умовин. Покищо сьогодні трудно припустити, щоб УГВР з одного боку, а бандерівці і гетьманці з другого, увійшли до УНРади»⁴⁶⁷.

Думку ж ширших кіл людності можна було висловити такою риторичною заувагою з тогочасної преси триподілу еміграційного політикуму: «Українське громадянство на американсько-

466 - Лист Союзу Гетьманців Державників. До Хвальної Екзекутиви Українського Конгресового Комітету Америки, дня 15.5.52. // Ранок. – 1952. – Ч. 3. – 28 червня. – С. 2–3.

467 - Гайвас Я. А що ж ми на це? // Українське Слово. – 1951. – Ч. 514. – 16 вересня.

му континенті глибоко стурбоване, чому ось уже шостий рік по другій світовій війні не може прийти до якоїсь злагоди на політичній ділянці української еміграції в Європі, де існують крім політичного центру – УНРади, ще [ЗП] УГВР та [ЗЧ] ОУН з СГД»⁴⁶⁸. Проблема ж полягала у тому, що якщо вищезгадані УГВР, ЗЧ ОУН і СГД готові були до компромісової співпраці, то УНРада уперто і безапеляційно вважала винятково себе і свій Виконний Орган («уряд») за Державний Центр, що є виключним загальноукраїнським центром і єдиним представником українського народу⁴⁶⁹.

На заклик УККА відреагувало у травні 1952 р. й Закордонне Представництво УГВР, яке заявило, що «всі питання формально-правної натури, що стоять на перешкоді ділової єдності, мусять бути усунені з площини дискусії. До таких питань зараховуємо питання легітимності та питання державного центру [УНР], чи екзильного уряду [УНР], тим більше, що для дії такого чинника так з погляду міжнародного права, як і з огляду на конкретне політичне становище, тепер немає місця»⁴⁷⁰. Із ЗП УГВР солідаризувався й СГД, заявляючи, що усунення перешкоди у вигляді пріоритету концепції УНР і впливаючої звідти підпорядкованості «президентові УНР», а також встановлення в Європі тих же засад консолідації, що з успіхом застосувалися на американському континенті, цілком уможливили б вступ СГД до тієї ж УНРади. «Хотілося би вірити, що щире прагнення до об'єднання всіх українських політичних сил на еміграції приведе нарешті до усунення цих

Емблема Українського Конгресового
Комітету Америки

468 - Доки існуватиме триподіл української еміграції? // Новий Шлях. – 1951. – Ч. 77. – 26 вересня.

469 - Ще до питань нашої політичної координації // Гомін України. – 1951. – Ч. 40. – 6 жовтня. – С. 3, 6.

470 - Америка. – 1952. – Ч. 99-100. – 26-27 травня.

перешкод, до встановлення засад дійсної рівноправності учасників координаційної акції, й тим створить належні умови для повної всеоб'ємлючої української політичної консолідації в Західній Європі», – заявляли у червні 1952 р. гетьманці-державники⁴⁷¹.

Тож для гетьманців, словами С. Горація, була незрозумілою постава УККА, який під впливом уенерівщини (ВО УНР) не вимагав від УНРади відповідної перебудови. Що ж до УГВР (а згідно ЗП УГВР), то тут вважалося за доцільне радити їй обережніше посилатися на крайові мандати, щоби така позиція зрештою не призвела до чогось аналогічного до «смішної легальності» уряду УНР. Нагадувалося, що СГД, не входячи в систему УНРади й не заступлений в ЗП УГВР, таки брав участь у розробці об'єднувальних документів української еміграції, а також докладався й до популяризації УПА та брав і братиме участь у національно-визвольній боротьбі українців.

«Рівно ж нам є відомі прізвища гетьманців, що беруть чи брали активну участь у боротьбі УПА. Крім того вислови признання й підтримки з боку ЯВП Гетьманича Данила є найкращим показником нашого ставлення до борців УПА й визвольних змагань у Краю цілого українського народу, – зауважував С. Горацій. – Іншою справою є наше ставлення до “теоретиків” нової безкласовости й виразно соціалістичного курсу ЗП УГВР в політично-соціальній площині»⁴⁷². Разом з тим, не надаючи надто великої ваги тим розбіжностям, автор заявляв, що між СГД та УГВР мусили б встановитися тісніші взаємини, а до складу керівництва УГВР мали б увійти представники інших політичних середовищ й зокрема, в першу чергу, представники державницького світогляду – гетьманці. Тільки тоді УГВР могла б набути загальноукраїнського значення і позбутися опінії ортодоксалістів.

Вказуючи, що СГД представляє державницький світогляд і понад тисячу організованих членів та велику чисельність сим-

471 - Справа політичної консолідації // Ранок. – 1952. – Ч. 3. – 28 червня. – С. 2.

472 - Горацій С. За належні позиції Гетьманського Руху // Ранок. – 1952. – Ч. 7. – 23 серпня. – С. 2.

патиків, що рівночасно є членами інших політичних угруповань, зазначалося на необхідності відновлення Ради СГД, яка охоплювала б усі клітини СГД в цілому світі й опрацьовувала б спільні акції для внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності.

Попри певні розходження СГД з УККА щодо ставлення до УНРади, гетьманці США плідно співпрацювали з Українським Конгресовим Комітетом Америки одноставним національним фронтом, про що свідчить, зокрема, й те, що 4 липня 1952 р. у Нью-Йорку під час першого дня роботи V Конвенції УККА разом із привітанням учасникам форуму від президента Г. Трумена було зачитано, поміж привітів від інших державних і політичних діячів, також і вітання від гетьманича Данила Скоропадського⁴⁷³.

У США рядові гетьманці не тільки зберігали організаційну єдність, а й набирали через суспільні акції популярності. Так 27 квітня 1952 р. в Українському Народному Домі у Детройті з нагоди 34-ї річниці відновлення 29 квітня 1918 р. Української Гетьманської Держави заходом 1-го, 2-го і 5-го відділів УГОА було влаштовано загальноукраїнське державницьке свято. Організаційний комітет (у складі Л. Бея, Д. Куліша, Небоженка, Яворського, С. Цапа, О. Шаповала, П. Запорожця, К. Яворської, Е. Драгінди, Собко, Н. Яновій та інших) готував не лише сцену і програму, а й запросив на урочистості всю українську колонію міста. На спеціальному підвищенні зали було почіплено портрет гетьмана П. Скоропадського, роботи академічної художниці Людмили Морозової, прибраний у вишивані рушники. По боках на сцені – пальми і живі квіти, український та американський прапори.

Урочиста академія-концерт розпочався о 17-й годині виконанням на фортепіано проф. Іреною Решетилович американського гімну, прелюдією В. Барвінського, «Подихом весни» Зіндінґа та «Етюдом» Ф. Шопена. Потім маестро Садовий могутнім голосом виконав «Ой Дніпре, мій Дніпре» та «Гетьмани, гетьмани», а та-

473 - Одноставним фронтом // Український Робітник. – 1952. – Ч. 29. – 18 липня. – С. 4.

лановитий юнак І. Шалаута продекламував вірш С. Черкасенка «Гетьман». Програму свята продовжив виголошенням свого реферату на тему 29 квітня 1918 р. сучасник тих подій полк. О. Шаповал. У другій частині урочистої академії-свята взяла участь українська капела бандуристів ім. Т. Шевченка під мистецьким керівництвом В. Божики, що виконала «Кант про Поч. Божу Матір» М. Леонтовича (соло – М. Мінський), «Засвістали козаченьки» М. Лисенка, пісні «Ой нема, нема» та «У туркені» з поеми Т. Шевченка «Гамалія», а також «Байду» Г. Хоткевича⁴⁷⁴.

Жіночий 5-й Відділ УГОА ім. Св. Ольги в Геттремк

Гетьманці США також активно жертвували власні кошти на Державний Фонд, підтримку видавничого органу «Український Робітник» та інші соціально-просвітницькі справи. Так, наприклад, Жіночий 5-й Відділ УГОА ім. Св. Ольги у Геттремк (Мічіган) своїми заходами (бінго-забави, фестивалі-пікніки,

урочистості) збирали пожертви не лише на гетьманський фонд і пресу, а й на нову Рідну Школу при парохії непорочної Діви Марії та на велику українську католицьку семінарію у Вашингтоні тощо⁴⁷⁵.

Між тим, серед провідних кіл гетьманців США розгорталися внутрішні колізії, які вимагали щонайшвидшого розв'язання. Так, зокрема, 3 травня 1952 р. *розширене засідання Головної Управи УГОА* одностайно відмовило Й. Біловусові у довірі та співпраці і передало справу на розгляд Головній Контрольній комісії, яка, свою чергою, 18 травня також одноголосно своєю постановою відмовила йому у виконанні обов'язків голови УГОА. По цьо-

474 - Свято відновлення Гетьманської Держави // Ранок. - 1952. - Ч. 2. - 14 червня. - С. 4.

475 - Федюк Ю. Жіночий 5-й Відділ УГОА ім. Св. Ольги в Геттремк, Миш. // Український Робітник. - 1952. - Ч. 29. - 18 липня. - С. 5.

му на остаточне вирішення, згідно ст. 37 Статуту УГОА, справу було передано до Головного Організаційного суду.

Суть конфлікту полягала у тому, що Йосип Біловус був суспендований за протистатутне поводження і надужиття правами голови Організації, що полягало в його нереспектуванні постанов 3'їзду УГОА та рішень Головної Управи УГОА. Крім того, Й. Біловусу закидалося постійне намагання «привласнювати собі права тоталістичного “вождя” і вживати неприналежного йому “права вета”»⁴⁷⁶. Усе це порушувало ст. ст. 25, 27 і 70 Статуту УГОА. Тож Й. Біловусу були висунені умови стриматися від виступів від імені голови УГОА чи то в гетьманському організаційному житті, чи то у пресі, чи, взагалі, будь-де на зовні аж до часу вирішення його справи Головним Організаційним судом. Зі свого боку Й. Біловус не виконав поставлених вимог та прийнятих рішень і був усунений з посади, про що відповідним Комунікатом від 29 липня 1952 р. й доводили до відома гетьманців-державників тогочасний діючий голова Головної Управи УГОА М. Чемний та її головний секретар М. Гаврилів-Буяр.

За кілька днів остаточно поставив крапку у цьому питанні черговий 3'їзд УГОА.

Його підготовкою займалися діючий голова Головної Управи М. Чемний та її головний секретар інж. М. Гаврилів-Буяр⁴⁷⁷. Окремі відділи провадили власні звітні збори, де також обиралися новий голова відділу та делегати на з'їзд УГОА. Так, наприклад, 24 серпня 1952 р. відбулися загальні річні Збори УГО в Нью-Йорку. На них свій звіт зачитав уступаючий голова Організації сотн. *Петро Содоль-Зілінський*⁴⁷⁸, фінансовий референт і Контрольна комісія. Було зафіксовано загальну позитивну пра-

Петро Содоль-Зілінський

476 - Комунікат // Ранок. - 1952. - Ч. 6. - 9 серпня. - С. 3.

477 - 3'їзд Укр. Гетьм. Орг. Америки // Ранок. - 1952. - Ч. 6. - 9 серпня. - С. 1.

478 - *Гай-Нижник П. П.* Зілінський-Содоль Петро // *Енциклопедія Сучасної України*. - Т. 10. - К.: Наукове товариство ім. Т. Шевченка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. - С. 585.

цю організації за каденцію від серпня 1951 р. по серпень 1952 р., коли її чисельність зросла більш як удвоє, налагоджено справу з домівкою (приміщення для урядування і зборів) та фінансами. За ту каденцію Управа Нью-Йоркської організації УГО провела кілька національно-державницьких свят, академій тощо, з читаннями рефератів та доповідей. Найзмістовнішими з них були реферати і доповіді проф. В. Гришка, який нещодавно прибув в США до Нью-Йорка з Європи. За той минулий рік нью-йоркські гетьманці, в межах своїх скромних можливостей, надіслали до побратимів в Європу кілька пакунків з легким одягом і харчами, а також кількадесят доларів на надгробок на могилі Д. Дорошенка. Збори обрали нового голову УГО Нью-Йорка, яким на чергову каденцію став проф. Андрій Москаленко. На цих же звітних зборах було обрано й делегатів на III З'їзд УГОА в Детройті, яким були надані певні напрямні щодо їхньої праці на загальноамериканському зібранні гетьманців⁴⁷⁹.

Між тим керманич УГОА Й. Біловус, який, по суті, до часу скликання чергового З'їзду Організації, що мав розпочатися наприкінці серпня, лише формально виконував обов'язки голови, здійснив спробу переломити становище щодо своєї неминучої демісії. 16 серпня 1952 р. ним були скликані збори, в яких взяли участь члени Головної Управи, Малої Ради, члени Суду і більшість активних членів 1-го, 2-го і 5-го Відділів з метрополії Детройту⁴⁸⁰. Після вичерпної дискусії учасники зібрання⁴⁸¹ більшістю голосів дійшли до зміни у складі Головної Управи УГОА. Так, на місце головного заступника голови УГОА М. Чемного було покликано Йосифа Крупку, а замість головного секретаря М. Гаврилів-Буяра поставлено Івана Мельника⁴⁸². Не-

479 - *Вє-Де*. Річні Загальні Збори УГО А в Нью-Йорку // Ранок. – 1952. – Ч. 9. – 20 вересня. – С. 1.

480 - *Біловус Й.* Комунікат. Зміни в Головній Управі К.Г.О.А. // Український Робітник. – 1952. – Ч. 32. – 29 серпня. – С. 4.

481 - На зборах, між іншими, були присутні: з чоловіків – Біловус, Крупка, Мельник, Димян, Шеремета, Семків, Джавала, Крупка, Мельник, Дорош, Драгінда, Бей, Гнищук, Топольницький, Кошіль, Татарин, Градовий, Шостак, Деркач, Дидів, Шавінський, Івасів, Печенюк, Нищий, Бугіль, Ральченко, Прищенко, Овчинник, Мохорук, Кушнір, Нахвосстач, Гаврилів-Буяр, Запорожець, Гава, Набоженко, Цап, Яворський, Угрин, Клименко; з жіноцтва – Біловус, Мельник, Градова, Мозола, Сенишин, Роско, Фідик та інші [*Мельник І.* Окружні Збори УГОА // Український Робітник. – 1952. – Ч. 33. – 5 вересня. – С. 5].

482 - *Біловус Й.* Комунікат. Зміни в Головній Управі К.Г.О.А. // Український Робітник. – 1952. – Ч. 32. – 29 серпня. – С. 4.

вдовзі з'явилося повідомлення про вищевказані Окружні Збори Відділів УГОА метрополії Детройту і в якому від імені Головної Управи УГОА за підписами Й. Біловуса (голови), Й. Крупки (місто-голови) та І. Мельника (секретаря) вказувалося: «Більшістю голосів запало рішення, що до з'їзду ми ще неприготовані»⁴⁸³. І. Мельник (секретар зборів) додатково вказував, що «до часу, цілковитого вияснення неясної справи з резолюціями УККА, у якому брали участь наші побратими та разом з іншими погодились з визнанням УНРади, як легітимного майбутнього уряду України – рішено перевагою голосів відложити з'їзд»⁴⁸⁴. Проте вже ніщо не могло змінити визначені перебіг подій і зміну складу вищого керма УГОА, а відтак група американських гетьманців, що програла боротьбу за владу (прихильники Й. Біловуса), натомість створили власну організацію – Український Американський Гетьманський Союз (УАГС)⁴⁸⁵.

III Звичайний З'їзд делегатів Української Гетьманської Організації Америки відбувався протягом 30–31 серпня та 1 вересня 1952 р. у Детройті в залі Українсько-американського політичного клубу. Безпосередньо у З'їзді взяли участь 43 учасники з вирішальним голосом, що представляли усі відділи (окрім одного) УГОА та бл. 100 представників інших організацій й гостей (зокрема канадійських гетьманців представляли В. Дужий⁴⁸⁶, М. Бала, І. Скалицький та ін.).

483 - Окружні Збори Відділів У.Г.О.А. метрополії Дітройту // Український Робітник. – 1952. – Ч. 32. – 29 серпня. – С. 4.

484 - Мельник І. Окружні Збори УГОА // Український Робітник. – 1952. – Ч. 33. – 5 вересня. – С. 5.

485 - До складу протиборного Українського Американського Гетьманського Союзу (УАГС), зокрема, увійшли: П.Димян, Р.Семків, Й.Біловус, Ю.Кульчицький, І.Мельник, М.Чупа, А.Біловус, Й.Крупка, Я.Дидів, А.Деркач, В.Биріз, О.Джавала, М.Крук, Й.Топольницький, І.Шеремета, П.Гищук, А.Нищий, І.Татарин, І.Шавінський, Я.Печенюк, Й.Білобровка, В.Шалайко, Й.Карпінський, В.Дорош, І.Градовий, М.Провальний, Н.Бугіль, І.Бурган, П.Сергієнко, І.Лисий, І.Козак, О.Радзикович, М.Богданович, Г.Васько, М.Гусаєв, П.Біловус, В.Білик, Д.Мудрий, С.Зенюк, А.Брездень, С.Левко, Т.Ломака, М.Івасів, М.Мозола, М.Федюк, С.Гранко, Н.Будзоль, В.Кузик, С.Шостак, М.Мирусь, М.Кушнір, А.Миськів, В.Кук, Г.Василик, Й.Косій, А.Боунес, М.Бартків, В.Андрус, Д.Микитинський, Я.Кашуба, А.Ставарський, М.Лисий, Я.Біловус, Б.Дацків. А також з числа гетьманок: М.Громиків, А.Крук, М.Мельник, А.Димян, К.Цимбалюк, Ю.Федюк, К.Шавінська, М.Роско, К.Градова, А.Джигавка, М.Тупак, М.Терек, А.Мозола, М.Мохолюк, А.Скварок, В.Ксьондзик, А.Ломака, А.Терлецька, С.Карпінська, Р.Цебринська, А.Григорчук, М.Сенко, М.Курчак, М.Дацків, А.Слоюдян, Я.Білик, Є.Фідик, П.Клузик [Український Робітник. – 1954. – Ч. 19. – 21 травня. – С. 4].

486 - У 1949 р. Володимир (Вальтер) Дужий з листом Д. Скоропадського від 8 жовтня отримав у додатку до нього також і подяку від гетьманича за сумлінну працю.

З'їздом керувала Президія у складі: др. В. Бачинський (голова), др. М. Рознатовський і Т. Кошіль (заступники голови), О. Бей та О. Грицай (секретарі). Учасників і гостей зібрання привітав телеграмою гетьманич Д. Скоропадський на що З'їзд відповів сердечним вітанням верховному керманичу Гетьманського Руху. За цим було обрано Номінаційну комісію, до якої увійшли: інж. Т. Любинський, Ю. Цебринський, інж. Е. Яковенко, а також Резолюційну комісію у складі: полк. О. Шаповал, суддя Д. Левчук та інж. В. Базилевський.

Було обрано й новий склад Головної Управи УГОА, а саме: др. Мирослав Сіминович-Сіменс (голова), інж. Петро Запорожець (1-й заступник голови), ред. Євген Зиблікевич (2-й заступник голови), Михайло Чемний (3-й заступник голови), інж. Михайло Гаврилів-Буяр (головний секретар), проф. Андрій Москаленко (заступник головного секретаря), Євген Ф. Драгінда (фінансовий секретар-референт), Юліан Цебринський (головний скарбник), полк. Олександр Шаповал (пресово-видавничий референт), правник Омелян Бей (референт молоді)⁴⁸⁷.

Мирослав Сіминович-Сіменс

Радниками Головної Управи УГОА стали: Осип Грицай, Степан Гава, Пилип Димян⁴⁸⁸, Микола Небоженко, інж. Михайло Первак; заступниками радників: Василь Івасик-Бирнз⁴⁸⁹ і проф. Михайло Овчинник. Обрано також і Головну Контрольну комісію (голова – Олександр Наконечний, заступник – Яків Олійник, Тома Кошіль, Любомир Бей), Голов-

487 - Останні два були кооптовані Головною Управою.

488 - 26 вересня 1952 р. П. Димян опублікував оголошення з заявою, що він «не брав ніякої участі у т. зв. "Гетьманським З'їзді" і вибір мене на якийсь уряд не визнаю, бо як довголітній, здисциплінований член організації, визнаю уряд У.Г.О.А. з Йосифом Біловусом на чолі за легально правильний» [Український Робітник. – 1952. – Ч. 36. – 26 вересня. – С. 5].

489 - 26 вересня 1952 р. В. Івасик-Бирнз публічно оголосив заяву: «Вибір мене до Ради на З'їзді, проголошенім опозицією, не вважаю законним, бо той т. зв. "З'їзд" не був з'їздом всієї організації. Я надалі виконую обов'язки Головного Скарбника У.Г.О.А., де є Головою – Йосиф Біловус, Заступник – Йосиф Крупка, Секретар – Іван Мельник» [Український Робітник. – 1952. – Ч. 36. – 26 вересня. – С. 5].

ний Організаційний суд (голова – др. Володимир Бачинський, др. Емануїл Лужецький, др. Микола Рознатовський, Василь Яворський, Степан Цап, заступник редактора Микола Пасіка).

Далі було сформовано ще дві комісії: Статутову (др. В. Бачинський, інж. М. Гаврилів-Буяр, інж. П. Запорожець, др. М. Рознатовський, полк. О. Шаповал, підп. М. Янов) та Політично-ідеологічну (др. В. Бачинський, проф. М. Ґадзінський, проф. В. Гришко, підп. ген. шт., інж. Р. Долинський, ред. Є. Зиблікевич, ред. С. Кокот, суддя Д. Левчук, інж. Т. Любинський, др. М. Пасіка, др. М. Рознатовський, др. М. Сименович, полк. О. Шаповал)⁴⁹⁰.

З'їзд тривав у надзвичайно діловій атмосфері та поставив на порядок денний своїх нарад багато актуальних справ, вніс поправки до Статуту УГОА та намітив план майбутньої діяльності гетьманців у США. Делегатами було заслухано два реферати в організаційній ділянці, що були виголошені ред. Є. Зиблікевичем і суддею Д. Левчуком, після яких відбулася жвава дискусія. Виголосив на З'їзді свою доповідь на тему «Проблеми демократії на тлі вчення В. Липинського» й проф. В. Гришко⁴⁹¹.

У своїй Резолюції III Делегатський З'їзд УГОА традиційно склав заяву лояльності президентові США та вітав гетьманича Данила й усю родину Скоропадських, а також ієрархів УАПЦ і УГКЦ та усі братні гетьманські організації по обидва боки океану, їхні пресові і видавничі органи.

З'їзд привітав усі суспільні й продукційні стани поневоленої України, що несли тягар імперіалістичного визиску в СРСР, а також надсилав привіти всім українським політичним угрупованням, громадським, допомогим, молодечим, науково-освітнім, вояцьким та іншим організаціям та установам у США й поза ними.

УГОА закликала усі політичні і громадські організації, професійні й наукові установи в еміграції виловити з себе справді загальнонаціональний політично-громадський провід, що організував би всенаціональну, всебічну і багатогранну визвольну

490 - Комунікат Української Гетьманської Організації Америки // Ранок. – 1952. – Ч. 9. – 20 вересня. – С. 1.

491 - Українська Гетьманська Організація Америки. Комунікат // Державницька думка. – 1952. – Ч. 7-8. – С. 92-93.

акцію, скеровану в напрямі Рідних Земель, з метою відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

З'їзд зазначив, що вважає основним завданням усіх українців в еміграції реалізацію ідеї національно-визвольного фронту тільки через створення Всеукраїнського Визвольного Комітету, структура якого дозволила б включити всі партійні і позапартійні національні сили усіх континентів до праці за визволення України. Цей Комітет мав би максимально й ефективно сприяти визвольній акції на Рідних Землях до часу, аж доки би цілу українську еміграцію не було доправлено на Батьківщину. Вказувалося, що по встановленні тісного контакту з дієвим представництвом українського спротиву на Рідних Землях, Визвольний Комітет разом з ним сформував би тимчасовий український уряд, завданням якого стало би довести до того, щоби весь народ зміг фактично встановити свій законний уряд.

У цьому контексті З'їзд гетьманців США вкотре наголошував, що ігри в «уряди» на еміграції є безцільними і шкідливими, позаяк триматимуть еміграцію в стані перманентної «війни» за той чи інший «уряд» й непотрібно нівечить національну енергію політичної еміграції та стоїть на перешкоді повної й органічної консолідації на основі всебічної визвольної акції.

Принагідно З'їзд УГОА нагадував, що згідно демократичної доктрини, ніхто, окрім українського народу на Рідних Землях, не є компетентний розв'язувати проблему урядів та їхньої законності. Ця ж доктрина має й свій відкличний закон перевірки настроїв мас і кожночасного наділення урядів з волі мас кредитом довір'я. Тож, зауважували з цього приводу гетьманці США, легенда про законність і легітимність уряду УНР тридцятирічної давнини для світової демократичної Феміди вже представлялася гротесковою, тим паче у супроводі з якимись фіктивними президентами УНР, яких в тій державі ніколи не існувало тощо. Тож ні про яку легітимність еміграційного «президента» УНР А. Ливицького чи т. зв. УНРади не могло й ітися.

Виходячи з того, що основною передумовою відновлення Української Держави була організація власних національних

сил і збройна боротьба українського народу, З'їзд УГОА надсилав свій привіт неупокореній Воюючій Україні та виявляв гордість з її організованого представництва – героїчної УПА, що поповнювалася в першу чергу з посеред розбитих Советами продукуючих станів і класів. З'їзд заявив, що вважає УПА за все-національний здобуток і відкидав теоретичні спроби спролетаризувати як ідею, так і контингенти УПА та підсунути їй концепцію безкласового суспільства й усупільнення власності. Відтак УГОА висловлювала віру у здоровий глузд та інстинкт державницьких кадрів спротиву на Рідних Землях.

З'їзд УГОА також констатував, що зростання гетьманської ідеї та організації в США, перед II світовою війною обумовлювалося атмосферою конструктивно-творчої праці прокурентів на цім терені американців українського походження як з автохтонів, так і з імміграції. Було підкреслено, що УГОА була клітиною ідеологічно ідентичною зі світовим Гетьманським Рухом і на теренах США представляла інтереси не однієї класи чи вузької суспільної верстви, ідею не групову, не партійну, а всенародну, понадкласову і загальнонаціональну ідею національно-традиційного одноособового проводу, аналогічну прововоді класичної демократії – Великої Британії.

При цьому гетьманці зауважували, що гетьманській ідеї, яка полягає у християнському підложжі, є чужими концепції національної виключності й вона перебуває у цілковитій згоді з інтересами національних меншин в Україні, а самого українця трактує не за принципом крові, національної приналежності і мови, лише за ознакою державної приналежності й осілости на Українській Землі. З'їзд УГОА також заявляв, що він стоїть на становищі, що успіх боротьби демократичного світу з тоталітарним залежить, в першу чергу, від реалізації нездійснених принципів Атлантичної хартії та засад доктрини В. Вільсона. Відтак УГОА гаряче вітав прагнення ООН в напрямі забезпечення свободи окремих народів і людини, як єдино справедливої засади для міжнародного співжиття вільних націй.

Заявлялося також, що такого народу як «російський» не існує в природі, натомість живе і діє в своїх етнографічних межах московський народ, який на рівні з іншими народами Радянського Союзу має рівне право на волю у власній Московській Державі, але без імперіалістичних зазіхань на воскресіння «великої грішниці» – Росії. Що ж до цієї імперії, то З'їзд УГОА твердо став на становищі безумовної ліквідації Росії та створення натомість незалежних національних держав: Української, Московської, Білоруської, Козацької, кавказьких народів та інших. Було також схвалено творчу співпрацю поневолених Москвою народів в Антибільшовицькому Блоці Народів (АБН).

Американські гетьманці підкреслювали, що в ділянці співпраці з політичними середовищами в США і поза ними, виходитимуть з інтересів національно-державницької рації. Тож УГОА заявляла про своє толерантне ставлення до усіх українських політичних груп, а в першу чергу до тих, хто до Гетьманського Руху та його ідеології ставитиметься лояльно і не вороже. Вірний гетьманській ідеології, З'їзд наголошував, що УГОА активно підтримуватиме наставлення світового Гетьманського Руху про затиснення дружніх взаємин з усіма нацменшинними групами України.

Гетьманці США також визнавали УККА одинокою політичною репрезентацією американських українців й висловлювали надію, що УККА і надалі залишатиметься чинником рівноваги в укладі політичних сил США та допомагатиме українській визвольній справі, а тому УГОА закликав своїх членів, симпатиків і прихильників до подальшої підтримки УККА⁴⁹².

Щодо УККА, то 1 вересня 1952 р. З'їзд УГОА прийняв також окрему ухвалу, в якій нагадувалося, що у попередній своїй діяльності Український Конгресовий Комітет Америки виразно вказував на відсутність українського уряду на вигнанні й намічав створення Всесвітньої репрезентації українців⁴⁹³. Делега-

492 - Резолюції III. Делегатського З'їзду Української Гетьманської Організації Америки, що відбувся в Дітройті 30, 31 серпня і 1 вересня 1952 р. // Державницька думка. – 1952. – Ч. 7–8. – С. 93–97; Ранок. – 1952. – Ч. 11. – 18 жовтня. – С. 1–2.

493 - Ухвалу від імені Президії III Делегатського З'їзду УГОА підписали: др. Володимир Бачинський (голова),

ти-гетьманці схвалили рішення Головної Управи УГОА попередньої каденції в справі співпраці в лавах УККА.

Водночас З'їзд констатував, «що в умовах, коли престиж УН-Ради падає, коли її покидають найактивніші середовища, коли їх опанували соціалістичні й найлівіші революційні т. зв. демократичні сили, коли в самому лоні УНРади є ведена “війна” за провідні місця між тими силами, коли УНРада ігнорує національно-консервативні, суспільно-творчі громадські та професійно-станові сили, коли УНРада виявилася нездідною вести всенациональну акцію визволення Батьківщини, даючи все більше доказів, що понад ролю й вагу групової установи вона не піднеслася і є тільки корпорацією п'ятьох, а завтра чотирьох з одинадцяти політичних партій і середовищ, в умовах, коли Вільний Світ шукає для боротьби з лівацьким злом, позитивно-стабільні, реальні сили, в зв'язку з чим і українська політика повинна би виказати вичуття і свій державницький розум, – саме в цих умовах і в цьому моменті – традиційна політична лінія УККА заломилася.

Забракло сил прямувати власним самотійним шляхом. Впали дороговкази. Керівництво перестало бути Керівництвом. Замість заходитися біля реалізації власної постанови про “створення Всесвітньої Репрезентації Українців поза Сове-тами”, Керівництво УККА, всупереч своїм дванадцятирічним проголошенням, що Український Нарід, не має свого уряду на вигнанні, раптом піддавшись нашіптуванню групових “полі-тиків”, декларує і доводить до відома, що УККА нарешті віднай-шов десь загублений ще 35 років тому уряд Українського Наро-ду, до того й в готовій державній формі, та ще й законний»⁴⁹⁴. Тож в УГОА визначали такі скоки в політиці керівництва УККА як вияв втрати власного орієнтиру та відступлення від устій-неної впродовж довгих років політичної лінії американських українців, а відтак така позиція у цьому питанні вже не відо-бражала повною мірою політичних настроїв американців укра-

Омелян Бей (перший секретар) та Осип Грицай (другий секретар).

494 - Ухвала Третього З'їзду Укр. Гетм. Орг. Америки в справі: Відношення Української Гетьманської Органі-зації Америки до Українського Конгресового Комітету Америки // Ранок. – 1952. – Ч. 12. – 1 листопада. – С. 1.

їнського походження. Адже справу законності українських урядів міг трактувати лише український народ, а тому, визнаючи за такої структури УНРади, провід УККА переступив межі своєї компетенції.

Крім того III З'їзд УГОА зауважував на ігноруванні екзекутивою УККА вияснень СГД Німеччини, Австрії та Англії в справі УНРади і не поінформувала про це делегатів V Конвенції УККА, а її президія не дала можливості делегатам УККА від УГОА подати до відома пленуму Зборів свої докладні застереження до запроєктованих резолюцій, які натомість були прийняті форсовано у непарламентський спосіб. Зрештою з 828-ми делегатів перевагу голосів дали лише 434 делегати (застереження та умовини мали делегати від УГОА, ООЧСУ, Товариства прихильників визвольної боротьби, СУМ(А) та ін.). Тож, як заключали в УГОА, провід УККА дав у руки УНРадівським адептам фальшивий аргумент пишатися уявною перемогою. Відтак З'їзд УГОА вкотре підтверджував, що не визнає ні Державний Центр УНР за законний, ані УНРаду за інституцію всенационального характеру, а потрактування їх за такі з боку керівництва УККА вважає за його найбільшу політичну помилку. У зв'язку з вищевказаним, III З'їзд УГОА проголошував, що повна кооперація з Українським Конгресовим Комітетом Америки, заступленої у ньому Гетьманської Організації в США, можлива тільки тоді, коли УККА буде чинником рівноваги в укладі політичних сил серед української спільноти в Сполучених Штатах Америки⁴⁹⁵.

Відтак американські гетьманці на своєму З'їзді твердо заявили:

■ основним завданням усіх українців на еміграції є втілення ідеї національно-визвольного фронту на якнайширшій суспільній основі, який має бути уособлений Всеукраїнським Визвольним Комітетом (назва не обов'язково мала бути саме такою), структура якого дозволила б включити до його роботи усі партійні і позапартійні національні сили всіх континентів й залучити до праці за визволення України;

495 - Там само. – С. 1–2.

■ по встановленні тісного контакту з дієвим представництвом українського резистансу (УПА) на Рідних Землях, Всеукраїнський Визвольний Комітет разом з ним сформує тимчасовий Український Уряд, завданням якого і буде допровадити до того, аж поки український народ зможе фактично заходитися щодо настановлення законного Уряду України;

■ всі дипломатично-політичні заходи для створення державно-структурального тіла, що іменується “Росією”, є абсурдними;

■ УГОА стоїть на становищі безумовної ліквідації “єдиної Росії” та створення натомість незалежних національних держав: московської, української, білоруської, козацької, кавказьких народів та інших;

■ з’їзд УГОА долучається до заяв поневолених Москвою народів, що розчленування ССРСР на незалежні національні держави лежить в інтересі усіх вільних народів Заходу і справедливого замирення в світі;

■ цілковито схвалює творчу співпрацю представників поневолених Москвою народів в організації Антибольшевицького Блоку Народів (АБН), в цілях визволення цих народів з московсько-советської неволі та кличе УГОА до ще тіснішої співпраці з чинниками АБН.

10 січня 1954 р. гетьманці США взяли участь в міжнаціональному концерті колядок поневолених Москвою народів, організованому заходами Української станиці американських приятелів АБН у Чикаго. Серед почесних гостей у перших рядах однієї з найбільших зал міста в Lane Technical High School були присутніми провідний діяч Гетьманського Руху в США д-р М. Сіминович (в якості голови Ліги

Емблема Антибільшовицького
Блоку Народів

УАП) та голова УГОА ген. І. О. Павленко⁴⁹⁶. У лютому того ж року гетьманці взяли участь у черговому Конгресі АБН.

Загалом на середину 1950-х років УГОА мала у своїй структурі 14 відділів у всіх великих містах скупчення українців у США і нараховувала близько 300 членів, провідними діячами з яких були Й. Біловус, М. Сіминович, П. Запорожець, В. Бачинський, М. Гаврилів-Бояр та П. Небоженко.

Слід також зауважити і на тому, що новоприбулі з Європи у США гетьманці надали УГОА нового обличчя. Свідомі, освічені, виховані в системі планової праці, вони внесли нові вимоги до членства Гетьманських відділів, нові вимоги про проводу Організації і неприховане бажання жити загальногромадським життям й насажувати ціле емігрантське суспільство та провід політичних середовищ високими гуманними ідеалами української визвольної боротьби⁴⁹⁷.

* * *

Слід також згадати, що по Другій світовій війні значно зросла чисельність *українців в Австралії*. Перша виразна група українців, що прибула на поселення до Австралії по Другій світовій війні на підставі угоди 1947 р. між ІРО та австралійським урядом, складала 21 тис. осіб різного підданства. При цьому усі вони наполягли на тому, аби їх вважали етнічно українцями, а юридично – бездержавними. Згідно з австралійськими документами про натуралізацію іммігрантів, у 1950–1960-х рр. в Австралії налічувалося близько 21 тис. осіб українського походження⁴⁹⁸.

По війні з Німеччини через Францію виїхав до Австралії співзасновник та один з провідних діячів Гетьманського Руху Сергій Шемет, а також його небіж Богдан Шемет⁴⁹⁹. Перші роки

496 - Міжнародний концерт колядок // Гомін України. – 1954. – Ч. 6. – 6 лютого. – С. 6.

497 - Дмитро Левчук. Життя і праця. – Філадельфія: Basilian Press, 1978. – С. 108.

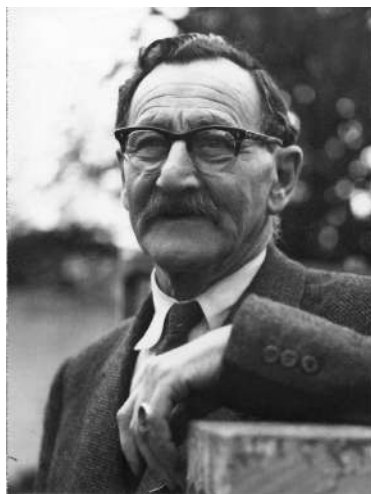
498 - Гай-Нижник П. Започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині XX ст. // Гілея. – 2013. – Вип. 79 (№ 12). – С. 155–157.

499 - Богдан Шемет належав до СГД й особисто знав й допомагав свого часу П. Скоропадському. Володів кілько-

по війні С. Шемет мешкав Гетінгені й буквально голодував там, аж поки Д. Скоропадський не налагодив йому допомогу від гетьманців з-за океану. В Австралії С. Шемет став одним з співзасновників Української Громади та Союзу Українських Організацій Австралії (СУОА), який очолював Б. Шемет. С. Шемет помер 5 травня 1957 р. у Мельборні.

1949-го року до Австралії прибув поет і перекладач Г. Вишневий, якого молоді гетьманці 1945 р. врятували від радянських спецслужб, від-транспортувавши його до спеціального табору для українців у Мюнстері⁵⁰⁰. У 1950 р. на південний континент виїхав полк. Варфоломій Мойсеєнко, який став одним з організаторів там Української Громади та став очільником її осередку у Канберрі⁵⁰¹.

4 травня 1952 р. у Канберрі заходами Української Громади в залі УМСА було влаштовано «Свято 29 квітня 1918 р.» на якому ґрунтовний реферат виголосив полк. В. Мойсеєнко, де ви-

Богдан Шемет

ма іноземними мовами. Дипломна робота Б. Шемета була німецькою мовою: «Die agrarpolitische Entwicklung in der Ukraine bis zur Revolution 1917» (111 s., Göttingen, Universität, Landw. Fakultät, Diplomarbeit, 1930). По закінченню високих студій в німецькому Університеті він перебрався до Бухаресту. Був одружений з відомою українською співачкою Лідією Симак (1908(?) – 1957), дітей подружжя не мало. В Австралії Богдан Шемет був головою Української Громади Вікторії (1952–1954, 1960–1961), заступником голови СУОА (1954–1955) та його головою (1958–1959), був обраний членом НТШ в Австралії, входив до складу багатьох управ. Очолював довгий час Головну Управу Союзу Гетьманців-Державників Австралії. Від 1980 р. був редактором двотижневика «Українець в Австралії», дописував до інших еміграційних видань, вчителював в українській школі. Помер у Мельбурні 15 квітня 1992 року. Похований на ділянці цвинтаря Фокнер.

500 - Українці Австралії. Енциклопедичний довідник. – Сідней, 2001. – С. 95.

501 - Мойсеєнко Варфоломій Явтухович (24 серпня 1894 р., с. Бабаї, Харківщина – 12 січня 1962 р., Канберра) – військовик, громадський діяч. Полковник Армії УНР. Під час 1-ї світової війни – офіцер російської армії. У квітні 1918 р. у складі 2-го Запорозького піхотного полку Запорозького корпусу Армії УНР під командуванням П. Болбочана взяв участь у поході на Крим. Від грудня 1918 р. – у 3-му (згодом – 21-му) Запорозькому полку ім. С. Наливайка Армії УНР; від червня 1920 р. – ад'ютант куреня ім. С. Наливайка 1-ї Запорозької дивізії Армії УНР. Від 1923 р. – на еміграції у Польщі (мешкав у Варшаві). 1950 року виїхав до Австралії. У 1950-х роках очолював Українську Громаду в Канберрі. Один з провідних діячів Української Громади Австралійської столичної території. Водночас брав активну участь у Гетьманському Русі, був головою Крайової Організації Союзу Гетьманців-Державників Австралії [Гай-Нижник П. П. Мойсеєнко Варфоломій Явтухович // Енциклопедія сучасної України. – Т. 21. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАНУ; НТШ, 2019].

Павло Гай-Нижник (в центрі) та один з провідних діячів гетьманців-державників Австралії Мирон Лапка (ліворуч). Київ, 1994 р.

Іван Сторожук-Вознюк – начальник МО СГД в Аделаїді (1956–1959), член Генеральної Ради Гетьманського Руху

світлив діяльність Павла та Олександри Скоропадських⁵⁰².

Місцеву Організацію СГД у Мельбурні було зорганізовано у 1952 р. Відтоді при ній відбувалися сходина, читалися реферати, влаштовувалися свята для всієї української громади (3 травня 1953 р., зокрема, настоятелем української православної церкви о. Б. Стасишиним і прот. І. Винницьким вже було відправлено панахиду по П. Скоропадському).

Гетьманці очолили й Українську Громаду Австралії, Управу якої провадив інж. Б. Шемет (членами її були проф. Т. Ляхович, інж. М. Зімницький і П. Мельниченко). У 1953 р. на сходинах українських організацій було встановлено влаштовувати академії три рази на рік – Свято державних актів, Свято української культури й Свято збройної боротьби⁵⁰³.

Провідними діячами СГД Австралії з тієї хвилі еміграції стали очільники гетьманців на континенті Сергій Шемет (голова Крайової Ради СГД Австралії), Варфоломій Мойсеєнко та Богдан Шемет; активними діячами – Мирон

502 - "Свято 29 квітня" в Кенберрі // Ранок. – 1952. – Ч. 2. – 14 червня. – С. 2.

503 - Гетьманці в Австралії // Ранок. – 1953. – Ч. 10. – 22 серпня. – С. 3.

Лапка та Михайло Зімницький. Серед дієвих членів СГДА також слід згадати полк. Н. Кріпака, О. Менцінського, М.-І. Менцінську, Н. Панасіра, І. Сірого, І. Сірка, І. Сторожук-Вознюк, К. Каздобу, І. Рубана, С. Крицького, С. Вишнівського та інших. Найдієвіші осередки СГД були у Канберрі, Мельбурні, Аделаїді та Перті.

Готуючись до річних зборів, *Гетьманська Організація та Українська Громада в Аргентині* підбивали підсумки й своєї роботи за 1952 р. в культурно-освітній ділянці. Попри доволі скромні можливості, Українська Громада Гетьманців в Аргентині на чолі з В. Цимбалом впорядковувала сходини та вечори і, пов'язуючи їх зі знаменними датами, влаштовувала громадські свята. Так, у день Святого Даніїла (30 грудня) було влаштовано свято на відзначення іменин гетьманича Данила з відправленням урочистих молебнів в обох українських Церквах (УАПЦ та УГКЦ), на яких урочисті промови виголошував Голова Управи В. Цимбал.

У лютому сходини мали траурний характер і були присвячені пам'яті гетьманової Олександри (3 лютого), доповідь про життя і діяльність якої зробив культурно-освітній референт П. Маренець, а у місцевому часописі «Українське Слово» було вміщено відповідний некролог.

У річницю відновлення гетьманської Української Держави 1918 р. було влаштовано (4 травня) святочні збори, на яких свій реферат виголосив референт спорту Української Громади М. Барселовський й відбулося прийняття для членів Організації і запрошених гостей.

На сходинах неурочистого характеру розглядалися різні організаційні питання, а також виголошувалися доповіді (як, наприклад, авторства П. Маренця 20 липня про «Битву гетьмана Богдана під Берестечком»).

Згідно з вказівками верховного керманича Гетьманського Руху Д. Скоропадського про підсилення пропагандивної праці, здійснено підготовку до видання власного пресового органу, а крім того провадилося розповсюдження гетьманської преси («Ранок», «Наша Держава») й літератури, зокрема праці

М. Забаревського (Д. Дорошенка) «Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу», видрукованої Групою гетьманців в Аргентині роботи доц. І. Павелка «Відновлення Української Держави» та інших гетьманських видань. Було також впорядковано організаційну бібліотеку на чолі з пані Грищенко. На культурно-освітній ниві особливо активно працювали гетьманці О. Сацюк, І. Павелко, В. Цимбал, М. Барселовський, які діяли також і на рівні загальноукраїнських організацій Аргентини⁵⁰⁴.

Віктор Вакуловський

У Бразилії активно діяв Хліборобсько-Освітній Союз, центральна філія якого знаходилася в Курітібі у Парані, де видавався тижневик «Хлібороб», дієвими були філії в Сан-Паулу, Апукарані, Понта Гросса, в колонії «Нова Україна» та інших місцинах, а також Жіноча секція ХОСу. Великого значення набув переїзд на мешкання до Бразилії разом з дружиною одного з ветеранів Гетьманського Руху інж. Віктора Вакуловського. Важливим інтелектуальним посиленням тамошнім гетьманцям стало прибуття до країни у 1949 р. С. Гомули,

що в Європі був першим редактором тижневика української консервативно-державницької думки «Ранок» (інші члени редколегії С. Ледянський і проф. М. Брилинський виїхали до США). Так, 10 лютого 1952 р. в Сан-Паулу гетьманці зорганізували в Українській Православній Церкві панахиду за спокій душі гетьманової Олександри Скоропадської. Правив о. Г. Сиваченко, а на панахиді були присутніми 60 осіб (в тому числі два соціаліста, уповноважених УНРадою, Дніпровий і Барвінський)⁵⁰⁵. 10 жовт-

504 - Маренець П. Гетьманці в Аргентині // Ранок. - 1952. - Ч. 13. - 15 листопада. - С. 4.

505 - Панахида за Гетьманову Олександру в Бразилії // Український Робітник. - 1952. - Ч. 14. - 4 квітня. - С. 4.

ня 1956 р. гетьманич Данило підписав наказ про кадрові призначення у керівництві СГД Бразилії⁵⁰⁶.

Гетьманці Південної Америки активно співпрацювали з міжнародною організацією «Звільнення Європи» (центр – в Буенос-Айресі, Аргентина), що об'єднувала 14 національних груп, які походили з Центральної та Східної Європи. 27–29 листопада 1959 р. «Звільнення Європи» провела в Монтевідео спільно з Комітетом націй в боротьбі з комунізмом (Монтевідео, Уругвай) Перший Конгрес за звільнення поневолених народів. До складу української делегації увійшов націонал-консерватор Богдан Коваль (серед інших членів були: Олесь Хам і Лідія Рубинець з Аргентини та Володимир Дулевич і Данило Лаврушко з Уругваю)⁵⁰⁷. У підсумку на Конгресі було створено нову міжнародну організацію – Визвольний Фронт Поневолених Націй.

Зросла чисельність Гетьманського Руху не лише в Англії, США і Канаді, а й в Австралії, Бразилії, Аргентині. На середину 1952 р. СГД мав у своїх лавах понад тисячу організованих членів та широке коло прихильників серед української еміграції та діаспори на усіх континентах планети⁵⁰⁸.

* * *

У Великій Британії з початком 1950-х чисельність гетьманців (і не тільки) збільшилася у рази, але з року в рік емігранти-скитальці українського походження все більше перебиралися головню до Північної Америки, а також меншою мірою до Америки Південної та Австралії. Такому переоблаштуванню біженців-українців сприяли не лише господарсько-побутові умови, проблеми з працевлаштуванням, сподівання на кращу долю за океаном тощо, а й регуляторно-дозвільна політика урядів держав-переможців у Другій світовій війні. Менше з тим, але в політичному розумінні як з формальної точки зору, так

506 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 380, арк. 7.

507 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11402, т. 1, арк. 305.

508 - Горацій С. За належні позиції Гетьманського Руху // Ранок. – 1952. – Ч. 7. – 23 серпня. – С. 2.

і з фактичної, центр прийняття рішень й управління Гетьманським Рухом тоді перебував в Англії, позаяк саме у Лондоні жив і працював його верховний керманіч і персоніфікатор гетьмансько-монархічної ідеї Данило Скоропадський.

Другий З'їзд Крайової Організації СГД Англії, що відбувся у лютому 1951 р. у м. Дербі, став важливою подією у новому етапі розвитку Гетьманського Руху⁵⁰⁹. На міському рівні його організацією займався начальник Місцевої Організації СГД в Дербі пор. І. Горобець. Про проведення З'їзду у листі від 10 лютого гетьмановій О. Скоропадський повідомляли Р. Долинський, В. Гнатенко та інші керівники СГД Англії⁵¹⁰.

Василь Личманенко (британський DP-табір Першої Української дивізії Української Національної Армії в Ріміні, Італія; 22 квітня 1947 р.)

На форумі були заслухані і схвалені програмові доповіді, які також стали дороговказуючими для усіх гетьманців-державників у різних країнах й для яких спонукою стали слова Д. Скоропадського: «Живемо в умовах жорстокої дійсності. В ній лише ті, що мають сильне хотіння і практичний хист перетворювати хотіння в життя, можуть вийти

переможцями»⁵¹¹. Кермо Крайовою Організацією СГД Англії тримав Василь Личманенко. Особливої важливості за своїми аналітико-ідейними та теоретично-практичними новаціями і ґрунтовністю набули доповіді підполковника Р. Долинського «Гетьманський Рух у світлі внутріукраїнської ситуації та світових подій», Я. Зінченка «Стан гетьманської преси під кутом

509 - СГД Англії як організована клітина Гетьманського Руху проіснував до останніх десятиліть XX ст., коли Організація стала менш активною, хоча й формально проіснувала до другої половини 1990-х років. Крайовими начальниками СГД у Сполученому Королівстві у різні роки були: Роман Долинський, Василь Личманенко, Петро Веселовський, Іван Марченко, Іван Горобець.

510 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 215, арк. 1.

511 - Державницька думка. – 1951. – Ч. 2. – С. 21.

зору загальноукраїнської преси» та ухвали за підсумками їхнього обговорення⁵¹².

У цей час у Великій Британії Д. Скоропадський 1 червня 1952 р. прибув до Галіфаксу, де докладно ознайомився з роботою редакції провідного на той час часопису гетьманців «Ранок» та з умовами видання цього тижневика консервативно-державницької думки. Наступного дня гетьманич, як почесний голова Союзу Українців Британії (СУБ) відвідав будинок, нещодавно придбаний українською громадою міста. Голова СУБу м. Галіфакс С. Жупанський ознайомив Д. Скоропадського з роботами по обладнанню будинку та доповів про плани розгортання у його приміщеннях діяльності різних громадських організацій⁵¹³.

У червні ж того року радянським послом в Лондоні став А. Громико, після чого українські емігранти почали отримувати листи від Посольства СРСР у Великобританії з запрошеннями повернутися до Батьківщини, а провідний гетьманський часопис «Ранок» відповів великою статтею П. Веселовського з нищівною критикою самого посла, радянського режиму та його міжнародної і внутрішньої політики⁵¹⁴.

За таких умов гетьманці стали співучасниками наради політичних установ та організацій, що започаткувала усталений контакт для цілого українського політичного життя в еміграції.

20 червня 1952 р., з пропозиції екзильного уряду УНР, у Мюнхені відбулася *конференція українських політичних сил* в особі їхніх представників: від ОУН – Ю. Бойка і М. Капустянського; від УНДО – С. Барана, М. Хробака і М. Хроновята; від УНДС – М. Лівицького, М. Шраменка та О. Юрченка; від УРДП – М. Воскобійника, В. Григоренка та І. Лихового; від УСП – С. Довгаля; від ЗП УГВР – В. Стахів і М. Мартинця; від ОУНз – Б. Кордюка, С. Ленкавського та Я. Бенцяля; від СЗСУ – І. Матюшенка; від УРДП (соц.) – І. Майстренка; від СГД – А. Кмети і М. Самойловича⁵¹⁵.

512 - Дель М. Чотири з'їзди // Державницька думка. – 1951. – Ч. 1. – С. 64.

513 - ЯВП Гетьманич Данило в Галіфаксі // Ранок. – 1952. – Ч. 2. – 14 червня. – С. 4.

514 - Веселовський П. Звабливі залицяння // Ранок. – 1952. – Ч. 5. – 26 липня. – С. 3-4.

515 - ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 14, арк. 69.

Конференцію відкрив С. Баран (УНДО), який закликав втілити мету цього зібрання і дійти до консолідації українського політикуму в еміграції. У розвиток цієї думки В. Стахів (ЗП УГВР) нагадав присутнім про доконаний факт наявності трьох еміграційних політичних центрів українства, а саме: ДЦ УНР, УГВР та СГД. Відтак ним було запропоновано створити комісію для узгодження діяльності цих політичних представницьких органів.

Своєю чергою від СГД виступив А. Кмета, який піддав різкій критиці ДЦ УНР, що веде політику узурпації влади на теренах української еміграції: «Центр УНР має під собою хиткі засади легітимності і водночас намагається перенести на українські землі готові устоєві форми, не питаючись населення, – заявив представник гетьманців. – Ми апелюємо до середовищ УНРади, щоби вони змінили конституцію й усунули клявзулю УНР. УНРада на еміграції покликана для організації визвольної боротьби, а не як “законодатний” орган. Вона не є національна, бо є представництвом лише деяких партій. Ми вважаємо, що вона має бути представництвом усіх політичних середовищ, українських церков і станових організацій. Можливо, що таке представництво мало б називатись “державний центр визвольної боротьби” або “державний Центр української репрезентації”. Це не був би екзильний уряд»⁵¹⁶.

А. Кмета також запропонував щодо питання координації принцип її втілення на тому, що вона має, на думку гетьманців, зосереджуватися і простежуватися у спланованих антиросійських діях, а в усьому іншому політичні еміграційні сили можуть діяти, виходячи зі своїх засадничих настанов.

У цьому гетьманців підтримав націоналіст бандерівського крила Б. Кордюк (ОУНз), який додав, що координація може виявлятися у консультаціях між різними політичними силами, в тому числі між тими, котрі не входять до складу УНРади. Представники і прихильники УНРади та її Виконавчого Органу, зі свого боку, відкинули закиди «правих» і відхилили їхні пропозиції, а ВО УНР ще й вказав, що розуміє величезну моральну

516 - Там само, арк. 139.

силу тієї своєї незалежності і всіма способами її оберігає»⁵¹⁷. Тож консолідаційна спроба українських еміграційних чинників вкотре провалилася.

Утім невдовзі спроба досягти хоч якогось політичного консенсусу знову відновилася. 25 червня 1952 р. відбулася нарада представників центральних українських політичних установ та середовищ (ВО УНРади, ЗП УГВР, СГД, УСП, ОУН, ЗЧ ОУН, УНДС, УРДП (обидві партії), УНДО, СЗСУ, СКТСУ). На ній діячі українського еміграційного політикуму обмінялися думками про тогочасний стан української визвольної справи та ухвалили низку рішень і висновків. Перш за все, нарадою стверджувалося, що акція Американського Комітету під проводом адмірала Керка⁵¹⁸, а також його європейського Представництва, йшла шляхом підтримки великодержавних тенденцій російської еміграції. Зокрема вказувалося, що усі російські середовища заперечували право неросійських народів на відновлення своїх самостійних держав, окупованих московсько-більшовицькою агресією, фактично підтримуючи тим імперіалістичну політику Кремля. Українці зазначали, що подальше затримання офіційної наз-

Архип Кмета у 4-му полку
Січових стрільців

517 - Пігідо Ф. Консолідація і т. зв. Непередіренство. – Новий Ульм: Видавництво «Українських вістей», 1958. – С. 13–14.

518 - Американський Комітет Визволення Народів Росії (American Committee for the Liberation of the Peoples of Russia – ACLPR, AMCOMLIB), також відомий як Американський Комітет Звільнення від більшовизму, був американською антикомуністичною організацією, заснованою 1950 року. Це було частиною проекту ЦРУ QKACTIVE. Представником координаційного комітету неросійських організацій, що представляли шість національностей (українці, грузини, азербайджанці, північнокавказці, вірмени та білоруси), який був заснований у Європі для представлення неросійських груп, які бажали приєднатися до AMCOMLIB, був М. Абрамчик. У 1953 р. AMCOMLIB заснував антикомуністичну телекомпанію Radio Liberation, пізніше відому як Радіо «Свобода». Телекомпанія одержала фінансування від Конгресу США. Адмірал розвідки ВМС США і дипломат Алан Гудріч Кірк (Керк) у лютому 1952 р. став другим президентом AMCOMLIBа. Як колишній посол США в СРСР, він курував вербуванням емігрантів у Нью-Йорку та Мюнхені, а також групою, яка пізніше склала кістяк колективу Радіо «Свобода». Проте менш ніж за рік після вступу на посаду, А. Кірк був змушений піти у відставку через погане здоров'я.

ви Комітету (Американський Комітет Визволення Народів Росії), намагання притягти представників неросійських народів СРСР до спільної з росіянами організації та вся система заходів приватних американських кіл, ясно вказували на тенденцію до зведення проблеми неросійських народів Радянського Союзу у площину немовби внутрішнього питання Росії й таким чином розкриває плани втримання «єдиної неділимої Росії» навіть по поваленні комуно-більшовизму. Ба більше, представники української еміграції закидали Американському Комітетові, що його позиція веде до нівеляції навіть тих здобутків, що їх український народ та інші неросійські народи СРСР уже вибороли в кривавій боротьбі з російським більшовизмом, а саме – формально незалежні союзні республіки з номінальним правом виходу зі складу СРСР, представництво в ООН тощо.

Учасники наради щодо поставленого Комітетом питання про самовизначення підкреслювали, що українська визвольна боротьба провадилася під гаслом відновлення проголошеної у 1918 р. української самостійної і соборної держави, а не під гаслом здійснення права на самовизначення. Тож таке гасло самовизначення на той час вважалося українськими політиками в еміграції вже регресом з огляду на українські національні інтереси, позаяк стадію самовизначення український народ вже пройшов.

Зокрема йшлося також і про те, що поставлена тоді Комітетом справа створення радіотрансляцій до народів СРСР була запламована тим, щоби мовами неросійських народів велася би фактично пропаганда «єдиної неділимої Росії». Така радіо-пропаганда від імені спільного радіокомітету і під його керівництвом справила б, на думку учасників наради, враження про «передрішення» проблеми народів СРСР у напрямку збереження єдиної Російської імперії, а це принесло би лише шкоду для справи визвольної боротьби. Тому нарада вважала, що до заходів Представництва Американського Комітету в справі радіовисилань потрібно зайняти негативне становище і до такого ставлення закликала все українське громадянство. Приватні ж

особи, які би виділилися у цій справі зі спільного українського фронту, за рішенням вказаної наради, мали би трактуватися як неприналежні до лав українського громадянства.

На нараді також було узгоджено побажання налагодження взаємних контактів і виміни інформацією поміж усіма українськими політичними установами і середовищами в справах акції російської еміграції та заходів Американського Комітету Визволення Народів Росії. Водночас нарада зауважувала, що вважає шкідливим роз'єднання в громадянському житті у деяких країнах поселення українців і закликала вжити, відповідно до місцевих умов, заходи для налагодження та об'єднання громадського життя на ділових засадах. Стверджуючи потребу здійснення координованої співдії у загальнонаціональних справах усіх українських державно-політичних сил, учасники зібрання дійшли до рішення про доцільність й у подальшому збирати подібні спільні конференції⁵¹⁹.

Зі свого боку гетьманці-державники у низці публікацій своїх діячів закликали не лише не вірити Радянському Союзові, не вірити Росії ні «білій», ні «червоній», ані якійсь «рожевій»⁵²⁰, але й не сподіватися щиро на Захід, позаяк «не підлягає ані найменшому сумніву, що коли б Західні Держави не почували загрози з боку Москви, коли б навіть уже тепер Совети відтягли свої війська в Європі за кордони 1939 року, відмовились од воєнного й політичного союзу з Китаєм і погодились на контролю виготовлення атомової зброї, то Захід задовольнився б цим і не поворухнув би й пальцем, якби Совети винищили хочби й половину українського народу й інших поневолених Москвою народів»⁵²¹. Гетьманці зауважували й на тому, що офіційні чинники Заходу говорили про самостійність Угорщини, Польщі чи Литви й ніколи прямо не заявляли про свої вимоги незалежності України. Відтак, один з провідних діячів Гетьманського Руху

519 - Нарада представників центральних українських політичних установ та середовищ (ВО УНРади, ЗП УТВР, СГД, УСП, ОУН, ЗЧ ОУН, УНДС, УРДП (обидві партії), УНДО, СЗСУ, СКТСУ) // Ранок. - 1952. - Ч. 4. - 12 липня. - С. 1.

520 - Веселовський П. Не вірте Росії // Ранок. - 1952. - Ч. 4. - 12 липня. - С. 3-4

521 - Марченко І. Твереза оцінка ситуації // Ранок. - 1952. - Ч. 3. - 28 червня. - С. 3.

І. Марченко висновував, що «зглядаючись на ближчі часи, треба виразно усвідомити собі, що Україна може стати незалежною самостійною державою тільки в наслідок третьої світової війни», позаяк тільки тоді «проблема української власнодержавності офіційно постане на міжнародньому форумі тільки з моменту виникнення цієї війни», яка безумовно призвела би до розчленування більшовицького колосу на окремі національні держави й українці мусять готувати власні сили до опанування Рідним Краєм⁵²².

Гетьманич Данило Скоропадський (другий ліворуч) у президії IV Загальних Зборів ОдВУ (Англія, Інвалідна Оселя, 24 травня 1952 р.)

«Триває нерівна боротьба за волю і незалежність України. Наближення збройного конфлікту III світової війни вселяє надію у поневолений, але так і не скорений український народ. Він воскресне у всій своїй красі, й, можливо, величний престол України знову посяде український правитель – Принц Данило, син Гетьмана Павла Скоро-

падського», – писав у ті часи меценат й один з провідних діячів гетьманців США Йосип Біловус⁵²³.

Згадкою про небезпеку нової світової війни, «що нависла над цілим людством, війни, яка цілком певно не омине і наших рідних українських просторів», розпочав своє привітання V Конгресу американських українців, який відкрився 4 липня 1952 р. у Нью-Йорку, й верховний керманіч Гетьманського Руху Д. Скоропадський⁵²⁴. Вітальні слова від гетьманича Конгресові зачитав проф. М. Гадзинський⁵²⁵.

522 - Там само. – С. 4.

523 - Bilovus J. Brief Outline of Ukrainian History. – Detroit: Corona Publishers, 1955. – P. 20.

524 - Привітання ЯВП Гетьманича Данила // Ранок. – 1952. – Ч. 5. – 26 липня. – С. 1.

525 - П'ятий Конгрес американських українців тривав у Нью-Йорку від 4 по 9 липня 1952 р. До нового складу УККА увійшли: голова – проф. Л. Добрянський, заступники – др. Д. Галичін, Т. Миник, Б. Кравців, М. Дуткевич, О. Лотоцький; секретарі – А. Батюк, др. Л. Лужницький, скарбник – Й. Лисогір, екз. директор – С. Ярема,

«До Хвальної Президії
5-го Конгресу Американських Українців.
Хвальна Президіє,

На Ваші руки складаю мій сердечний привіт всім учасникам
5-го Конгресу Американських Українців!

В обличчі небезпеки нової світової війни, що нависла над цілим людством, війни, яка цілком певно не омине і наших рідних українських просторів, від щирого серця бажаю, щоб наради Ваші пройшли з повним успіхом, щоб були вони осяяні великою любов'ю до Українського Народу і Української Землі і були виявом єдності української спільноти в Америці.

Зокрема бажаю Вам, щоб постанови, які западуть на Конгресі, були сповнені глибокого реалізму і просякнені свідомістю, що найголовнішим завданням української еміграції є з одного боку представляти перед чужинним світом цілість українських національно-державних прагнень і стремлінь, а з другого – організувати якнайбільш активну і реальну допомогу тим українським силам, які ведуть сьогодні, в так трагічних обставинах, криваву боротьбу на Українських Землях за Українську Державу.

Хай деякі політичні розходження і міркування чисто формалістичного характеру не притемлюють цих основних завдань, що стоять перед кожним українським патріотом, незалежно від його політичної чи групової приналежності, і виконання яких вимагає від усіх нас нині ще поневолена, але незгнута і духово не підкорена Україна.

Світ сьогодні сильно змалів, і те, що відбувається в житті української еміграції за океаном – еміграції духовооновленої і з'активізованої силами новоприбулих Українців зі Старого Світу – має негайний відгомін і значення для закріплення передових позицій українства в Європі, де в кінцевому висліді рішати-меться справа державного буття України.

Тому хай велич Мети, до якої стремить Український Народ в цілому, буде натхненням і дороговказом в усіх Ваших нарадах і

рішеннях підчас Конгресу, який має стати поважним етапом на нашому тернистому шляху до власної Держави.

Щасти Боже!», – написав Д. Скоропадський у своєму вітальному посланні⁵²⁶.

Надзвичайне зацікавлення серед учасників Конгресу викликав виступ міністра внутрішніх справ США О. Чепмена, що зумовило присутніх упевнитися у підтримці Білого Дому визвольної боротьби українців та у готовності офіційного Вашингтона довести протистояння з СРСР до його остаточної поразки і розпаду Радянського Союзу. «Ми не раз висловлювали наше переконання, що провідні держави Заходу в їх рішучій боротьбі проти імперіялістичної большевицької Москви неминучо стануть на шлях розчленування Росії й тому попіратимуть ідею створення незалежної Української Держави, – писала з приводу промови О. Чепмена гетьманська преса. – Але для нас було ясным, що при сьогоднішній міжнародній ситуації, коли країни Заходу ще перебувають в нормальних дипломатичних зносинах з Советами, тобто формально визнають Сов. Союз в теперішніх його кордонах – офіційним чинникам Заходу в своїх публичних виступах дуже трудно попірати ідею самостійності України»⁵²⁷.

Зі свого боку один провідних діячів СГД І. Марченко не вбачав жодних даних, що дозволяли б припускати мирне погодження поміж двома протиборними світами цих протилежних державно-устроєвих систем, що безумовно мало б призвести до колосального збройного зіткнення між демократичним Заходом та тоталітарно-соціалістичним Сходом. Як наслідок, на його думку, «ця знаменна епохальна війна має визначити життя людства на сотні років вперед» і таким чином «перемога в цій війні християнського Заходу мусить принести визволення й державну незалежність народам, тепер поневоленим Москвою»⁵²⁸. Від-

526 - Привітання ЯВП Гетьманича Данила // Ранок. – 1952. – Ч. 5. – 26 липня. – С. 1.

527 - Голос вільного світу // Ранок. – 1952. – Ч. 6. – 9 серпня. – С. 1.

528 - Марченко І. Перед вирішальним змагом // Ранок. – 1952. – Ч. 6. – 9 серпня. – С. 2.

так автор закликав українців категорично і безумовно стати на бік Заходу.

Разом з тим, згадуючи промову О. Чепмена, він зауважував, що допоки США та західні демократії перебували з Радянським Союзом у нормальних (дипломатичних) взаєминах, українській еміграції більшого від колективного Заходу, окрім прихильного ставлення до її національно-визвольної справи і визнання права українців на відновлення власної державності, вимагати та очікувати все ж не доводилося (тобто – тотальної війни з радянським блоком). І. Марченко також нагадував українцям про потребу усвідомлювати, що навіть у випадку переможної війни держав Заходу у тому поствоєнному світі США та Захід діятимуть, виходячи, перш за все, з власних державно-економічних інтересів і тому навіть гіпотетичне розчленування СРСР (Росії) не гарантуватиме доконане відновлення Української Держави, як то сталося після Першої світової війни з розпадом Російської та Австро-Угорської імперій. Він нагадував також і про «добрих сусідів», і про «народи-фаворити» з власними державними посткомуністичними проєктами, і про евентуальні претензії економічного порядку до України тощо. Тож слід було посилювати українську політичну справу в еміграції та готувати потужний національно-визвольний фронт у кожний поточний мент і наближати та бути готовими завжди до настання «часу ікс».

Глобально ж мету гетьманців щодо СРСР можна підсумувати словами П. Веселовського зі статті з не менш промовистою назвою: «Не вірте Росії!», з якою він звертався до державних діячів Заходу. «Тільки зваливши Російський кольос, здобуде людність мир і спокій у Європі, – писав П. Веселовський. – А як настане спокій в Європі, то він буде й у Азії і в Африці й у всьому світі»⁵²⁹.

На цьому тлі міжнародної напруги, гетьманці відчували гнітюче розчарування й висловили своє обурення Посланням Папи Римського Пія XII «до народів Росії» від 7 липня 1952 р., в якому Апостольський Престол зігнував усі народи, поневолені Росією, зігнував український народ, зігнував навіть церков-

529 - Веселовський П. Не вірте Росії! // Ранок. – 1952. – Ч. 4. – 12 липня. – С. 4.

Папа Римський Пій XII

но-релігійних підлеглих Йому українців греко-католиків. Натомість Папа посилав своє благословіння й обіцяв свою опіку московському народові⁵³⁰. Протести з цього приводу висловили, наприклад, й делегати Першого Конгресу українців-католиків в Аргентині та представники УГКЦ, а її друкований орган «Християнський Голос» у статті «Ad Fontes» виразно й недвозначно, «з великим жалем» і з «великим занепокоєнням» засвідчив своє непогодження з Посланням Папи Римського⁵³¹.

У зверненні до Папи Римського Загальних Зборів відділу Союзу Українців Британії Галіфаксу під головуванням гетьманця І. Марченка було висловлено прохання змінити ставлення Апостольського Престолу до українського народу⁵³². У липні 1952 р. до Англії приїздили очільники обох українських Церков: митрополит Автокефальної Православної Церкви Полікарп – голова Собору єпископів і Синоду УАПЦ⁵³³ та єпископ Греко-Католицької Церкви, граф Іван Бучко – апостольський візитатор УГКЦ в Західній Європі⁵³⁴. Невдовзі церковні ієрархи були почесними гостями на зібранні української молоді Англії.

530 - Марченко І. З вірою в перемогу Правди // Ранок. – 1952. – Ч. 13. – 15 листопада. – С. 3.

531 - Ad Fontes // Християнський Голос. – 1952. – 21 вересня.

532 - Б. М. Загальні Збори СУБ-у в Галіфаксі // // Ранок. – 1952. – Ч. 13. – 15 листопада. – С. 4.

533 - 7 березня 1952 р. Крайова Організація СГД в Англії в особі крайового начальника В. Личманенка писала митрополитові Полікарпу: «З почуттям глибокої душевної радості маємо честь вітати Ваше Високопреосвященство із великим днем Вашого Ювілею єпископського служіння, служіння Богові й Україні, незломного служіння Правді Божій на землі.

Молимо Господа Вседержителя зіслати Вам, Ваше Високопреосвященство, сил і здоров'я на много літ дальшого такого ж служіння на славу Богові і добро нашої Святої Церкви і України страдниці» [ЦДАЗ України, ф. 51, оп. 1, спр. 10, арк. 56].

534 - Найвищі достойники обох Українських Церков в Англії // Ранок. – 1952. – Ч. 5. – 26 липня. – С. 1; Ю. К. Митрополит Полікарп в Англії // Ранок. – 1952. – Ч. 6. – 9 серпня. – С. 3; Єпископ І. Бучко в Брадфордї // Ранок. – 1952. – Ч. 6. – 9 серпня. – С. 4.

2–3 серпня 1952 р. на спортивному майдані у Гудерсфільді відбувся *Крайовий Здви́г Спілки Української Молоді (СУМ)*, на який прибули у військових строях зі своїми прапорами організаційні осередки з різних районів Англії та численні гості з багатьох закутків Британії. Прибув на Здви́г і почесний голова СУБ гетьманич Д. Скоропадський,

Данило Скоропадський зустрічає митрополита УАПЦ Полікарпа, що прибув на III Крайовий Здви́г СУМ у Великій Британії. (1952, Гудерсфільд)

якого зустрів голова Крайової команди СУМ Я. Дерименда і під оплески молоді проводив до місць для почесних гостей⁵³⁵. Зауважу, що на той час в Англії перебувала значна чисельність української європейської еміграції, найбільша кількість якої зосереджувалася у громадах міст Редінг та Дідкот, де знаходився впливовий клуб англійських консерваторів⁵³⁶. На Здви́гу також були присутні й виступили з промовами митрополит УАПЦ Полікарп та апостольський візитатор кир І. Бучко.

Тут варто зауважити, що серед гетьманців на той час вже склався гурт, об'єднаний навколо часопису «Україна і Світ» та його редактора І. Сапіги, що посилено просував думку об'єднання усіх українських церков з осередком у Римі (Ватикані). «Треба усвідомити собі, що Католицька Церква отримала в спадок від старих римлян дисципліну, почуття обов'язку й уміння керувати. Православна Церква одержала від греків неспокійну, допитливу, хоч і глибоку філософську думку – і неспокійний дух та призвичаєння управляти дикунами. Це було і є тим, що одна Церква – Католицька росте, могутніє, поборює всі труднощі, а

535 - В. Л. Краєвий Здви́г СУМ-у у В. Британії // Ранок. – 1952. – Ч. 6. – 9 серпня. – С. 2–3.

536 - Суслик Р. Л. Успіх наших пісень та танців у Англії // Ранок. – 1952. – Ч. 7. – 23 серпня. – С. 4.

друга – Православна бреде у хвості політичних випадків», – вважав І. Сапіга⁵³⁷.

Він також переконував, що «Рух, який репрезентує “Україна і Світ”, об’єднує навколо себе публіцистів, літераторів, учених та мистців, нечисленну кількість інтелектуалів понад партіями й конфесіями. Наше завдання окреслили ми собі цілком чітко: будити й формувати думку в певному напрямі, поволі здобуваючи прихильників. Виходивши ж з надконфесійних, надстанових, наднаціоналістичних засад, ми пропагуємо дві основні ідеї, як позитивні, на наш погляд, для розбудови універсальної України: ідею канонічного поєднання населення України, в переважній своїй більшості християнського – через свою традиційну Православну Церкву – з осередком християнського світу в Римі та ідею роялістичного устрою Держави, як устрою дійсно універсального й гуманного, – пояснював І. Сапіга. – Нас не лякають обвинувачення в “неактуальності” наших ідей, не лякають налички “реакціонерів” чи “ретроградів”, бо ми глибоко віримо, що оболонку ідеї дає не механічне мислення її кожно-разових самоусвідомлених носіїв. Чекаючи терпляче на тих наших православних Владик, які збагнуть нарешті благо належати духово до Вселенського Осередку і започаткують потужний рух за єдину Українську Об’єднану Церкву, і на тих політичних діячів доброї волі, які понад усякими партійними інтересами об’єднуються навколо живого репрезентанта нашої роялістичної ідеї, Гетьманича Данила»⁵³⁸. Серед adeptів зближення двох Церков, що згуртувалися навколо «Україна і Світ», окрім І. Сапіги були також Б. Гомзин, В. Державин, Е. Котмаєр, М. Орест, В. Барка, І. Костецький та інші. Проте ця ідея злиття Церков з осердям у Римі так і не набула широкого кола прихильників ні серед гетьманців, ані поміж українським громадянством.

Тим часом зі шпальтів української діаспорної преси продовжувалися послідовні висловлювання гострого невдоволення від ставлення Заходу, в першу чергу США, до поневолених Мо-

537 - Сапіга І. Про церковну єдність (стаття друга) // Україна і Світ. – Зош. 10–11. – Ганновер, 1953. – С. 2.

538 - Сапіга І. Український роялізм // Україна і Світ. – Зош. 10–11. – Ганновер, 1953. – С. 4.

ською народів й зокрема щодо України. Західним демократіям закидалося їхнє прагнення до погодження з Советами. З цього приводу гетьманці грудневою (1952 р.) статтею І. Марченка, застерігали національну пресу від беззастережних обвинувачень демократичних урядів у поразництві, капітулянтстві, слабодухівстві, боягузтві тощо, позаяк цим серед українських емігрантів сіялася ворожість до країн Заходу. Така позиція, зауважував автор, базується на фальшивих засадах і є глибоко шкідливою для всієї української визвольної справи. «Можна вважати безперечним, що всі держави світу не бажають “великої” війни, тобто 3-ої світової війни й хотіли б її уникнути, – міркував він. – Країни Демократичного Світу свідомі того, які великі матеріальні руйнування має принести нова війна, скільки дорогоцінних людських жертв вона вимагатиме, й хочуть уберегти свої народи від цього лиха»⁵³⁹.

І. Марченко вказував, що Радянський Союз не переймається, натовість, життями власних громадян, проте не починає війни, позаяк не впевнений у власній перемозі у ній. Тож СРСР намагається здійснювати свої агресивні цілі «холодною» війною – підривною агентурною діяльністю й виснажуванням держав Заходу малими війнами в окремих районах світу (Корея, Індокитай). Він наголошував, що попри те, що демократичні держави нераз проголошували обстоювання ними права націй на самовизначення, «не підлягає сумніву, що вони ніколи не вестимуть великої війни тільки для визволення поневолених народів, як не велися ніколи такі війни й досі на протязі всієї дотеперішньої історії людства.

Зокрема ніколи не розпочнуть вони війни з Советами тільки для звільнення України й інших поневолених Москвою країн»⁵⁴⁰.

Гетьманець наголошував, що ні штучно організований голод у 1933 році, що призвів до смертей мільйонів українців, ані під час Другої світової війни, «Демократичний Світ не вважав, що це загрожує його власним державним інтересам, не виголосив

539 - *Марченко І. Справа Української Державности на міжнародньому полі // Ранок. – 1952. – Ч. 15. – 13 грудня. – С. 1.*

540 - Там само.

війни Советам, і навіть взагалі більш менш поважно не реагував на це нелюдське поступовання Москви»⁵⁴¹. Тож, висновував І. Марченко, «до визнання необхідності війни з Советами Демократичний Світ прийде тільки тоді, коли в поступованні Советів відчує загрозу власним державним інтересам. Але й при визнанні неминучості війни провідні державні діячі Заходу до останньої хвилини говоритимуть про своє прагнення до миру – перш за все з міркувань внутрішньополітичного характеру, щоб не відвертати від себе голосів миролюбно настроєних виборців»⁵⁴².

Крім того, зауважував автор, провідні державні діячі Заходу весь час говоритимуть не про війну, а про мир й, тим паче, не заявлятимуть про війну за незалежність України, Білорусі, Козакії, Грузії тощо, позаяк їхня приналежність до СРСР скріплена міжнародними договорами, що визнано Заходом, адже ж цілком очевидним є, що ці країни можуть отримати державну незалежність тільки в наслідку війни. Разом з тим він звертав увагу на той відрадний факт, що неофіційні, але високоавторитетні чинники американського політичного життя – проводи обох чільних партій США – у своїх деклараціях ставилися виразно позитивно до справи української державної незалежності.

«Підкреслюємо ще раз – справа державної незалежності України може бути поставлена тільки в випадку виникнення світової війни й напевне тоді буде поставлена. Треба бути реальними політиками й цей факт урахувувати. Треба урахувувати й те, що війна має свої власні закони, й що вона встановлює нові закони й державні норми, – наголошував І. Марченко.

– Коли мовиться про війну, то важливим є не те, що говориться до війни (коли ще вживається всіх заходів для збереження миру), а те, що говориться підчас і після війни. А підчас війни говориться, звичайно, інакше, як говорилося до війни»⁵⁴³. Тож автор вказував на категоричний імператив для всякого

541 - Там само.

542 - Там само.

543 - Там само. – С. 3.

здорового національного руху – «звіряйся на власні сили». Він застерігав, що ніхто тобі не допоможе, якщо ти сам є цілком нікчемний, а відтак українці весь час мусять плекати в собі й зміцнювати здоровий національний порив, організовувати свої сили, щоб у належний час усі їх віддати активному служінню національно-державній справі. І це має бути для усіх українців законом.

У той же час, І. Марченко зауважував, що принцип орієнтування на власні національні сили ані в найменшій мірі не включає потреби шукати спільників у визвольній боротьбі. І таким справжнім союзником українців об'єктивно є Сполучені Штати Америки – могутній колос Західного Світу. Кінцевим же вислідом нової великої війни має стати не лише державна незалежність України, а й те, щоби ворог був ослаблений і розчленований. Проте українці мали би розуміти, що міркування чисто пропагандивного характеру не дозволяють Заходу висловлюватись у цій справі вже одразу ж з повною виразністю.

І. Марченко закликав враховувати й інші моменти. «Помилковим було б гадати, що провідні державні мужі Заходу є чимсь нібито Небесним Провидінням чи пророками людства, що мають для себе вже цілком визначені пляни укладу державного життя людства на майбутнє, – застерігав він. – Вони є політиками практиками, що вивчають і розв'язують проблеми, що постають, у міру їх важливості й перш за все в міру їх актуальності. А проблем же цих є так багато! В стратегії майбутньої війни справа України, й інших поневолених Москвою країн є виключно важливою – що до цього не може бути двох думок. Але є інші проблеми, може не так важливі, але більш актуальні»⁵⁴⁴. Тож категоричним наказом часу тоді для українців еміграції, вказував І. Марченко, було: обстоювати твердо і непохитно принципів позиції державної незалежності для України, бути увесь час в повній психологічній готовності віддати усі свої сили для Святої Справи, уміти бути терпеливими й мусити мати міцні залізні нерви, аби не робити поспішних кроків і потягнень – з

544 - Там само.

твердою вірою в правоту української справи рішуче ждати на надходження вирішальної хвили.

Тоді ж, у грудні 1952 р. інж. М. Базилевський у своїй доповіді у Монреалі торкнувся питання про обов'язки українського політичного емігранта, які, з огляду на приналежність автора до провідних діячів Гетьманського Руху, перш за все, стосувалися саме гетьманців.

В основу першого обов'язку він поставив християнську мораль, коли кожен має себе розглядати «не як об'єкт звільнений від всяких духових зобов'язань і з того будемо гордії, а як людину, що в собі відсвічує частину Божественного, вложеного в нас Творцем, що тих духових зобов'язань має дуже багато»⁵⁴⁵. Йшлося, передусім, про неперевершений моральний кодекс, який творять десять заповідей Божих. При цьому слід було дотримуватися й українського звичаєво-морального закону.

Другим обов'язком українського політичного емігранта є обов'язок супроти ближчої громади (організації), але за умови, що та громада чи організація мусить бути в гармонії з ідеєю Української Самостійної Соборної Держави. Разом з тим українець має бути щонайбільш толерантним до інших українських організацій та інших українських інакше думаючих людей. Проте, за М. Базилевським, такий толерантності є такі межі:

а) не вільно бути толерантним супроти тих, що заперечують Бога, хоч би вони українцями себе називали;

б) не вільно бути толерантним супроти ворогів Батьківщини, хоч би вони і походили з українського народу;

в) не вільно бути толерантним супроти тих, що в українській справі шукають власного інтересу.

До цього обов'язку входить також і розбудова українського національного життя і діяльна участь в українських організаціях у країнах нового поселення.

Третім основним і найголовнішим обов'язком українського політичного емігранта є обов'язок супроти України, а надто – щодо воюючої України (УПА).

545 - Базилевський М. Обов'язки українського політичного емігранта // Ранок. – 1952. – Ч. 16. – 31 грудня. – С. 1.

Кінець 1952 року відзначився в житті української політичної еміграції відвідинами у середині грудня Європи делегації УККА у складі його голови проф. Л. Добрянського, заступника голови д-ра Д. Галичина, ексекютивного директора Я. Яреми та редактора «Українського Бюлетеня» В. Душника. 19–20 грудня 1952 р. у Мюнхені відбулася спільна нарада делегації УККА з представниками українських політичних установ і організацій, на якій члени делегації УККА подали інформацію в справі «Американського Комітету Визволення Народів Росії» й можливості участі в ньому українських представників.

Після обговорення, з цих інформаційних доповідей було скликано Тимчасову Ділову Комісію, до якої увійшли представники СГД, ЗЧ ОУН, ОУН, СЗСУ, СКТСУ, УРДП, УСП, УНДО та УНДС. Комісія мала устійнити передумови української участі в протибільшовицькій акції різних американських кіл та утримати зв'язки з УККА й відповідними американськими чинниками в справі подальшої дії на підставі вироблених позицій. Ділова Комісія мала також впродовж трьох місяців скликати спільну нараду українських політичних установ та організацій для устійнення подальших рішень і зложення перед нею свого тимчасового мандату. До складу президії Тимчасової Ділової Комісії було виділено д-ра М. Хробака (голова), полк. А. Кмету (заступник голови, СГД) та м-р. Я. Бенцала (секретар)⁵⁴⁶.

27 грудня на окремій нараді представники ВО УНРади, ЗП УГВР, СГД, ЗЧ ОУН, ОУН, СЗСУ, УРДП, УСП, УНДО, УНДС одностайно схвалили «Позиції політичних установ та організацій

щодо протибільшовицької акції різних американських кіл». У них, зокрема, зазначалося:

1. Співпраця українських політичних сил з різними американськими колами на відтинку протибільшовицької боротьби, сперта на відповідній політичній платформі, потрібна як для українських визвольних змагань, так і для загальної антирадянської боротьби. Тому вищезазначені українські установи та організації заявили свою готовність провадити боротьбу проти більшовизму і російського імперіалізму спільно з американськими антикомуністичними колами за відповідних передумов.

2. Усі одностайно вважали, що на основі політичної концепції та організаційних форм т. зв. «Координаційного Центру Антибільшовицької Боротьби» (КЦАБ), створеного заходами Американського Комітету Визволення Народів Росії, така співдія з американськими колами неможлива. Українські політичні сили зазначали, що засадничі напрямні, на яких побудовано КЦАБ, унеможлиблювали таке його реформування, яке дозволило б на українську участь у ньому, а тому будь-які заходи на цьому напрямі були недоцільними.

3. Українські політичні чинники вказували, що могли би взяти участь в акції різних американських протибільшовицьких кіл лише за забезпечення наступних передумов:

а) позитивне ставлення до боротьби за державну самостійність України та інших поневолених Москвою народів (до цього спільного фронту могли б належати тільки такі російські антибільшовицькі сили, які визнають цю засаду і дотримуватимуться її);

б) кожне національне представництво зберігає повну незалежність праці в усіх ділянках визвольної політики;

в) міжнаціональна співпраця має відбуватися на основі паритетного представництва від кожної національної групи;

г) кожна національна група має бути заступлена справжнім і репрезентаційним представництвом політичної еміграції даного народу.

4. На підставі поданих вище передумов американські чинники мали можливість зміцнити спільний антибільшовицький фронт, даючи своєю політичною концепцією і її реалізацією, запоруку здійснення цих передумов. Це також створить природні можливості для успішного діяння спільного фронту визвольної протибольшевицької боротьби народів, як давно поневолених у кордонах ССРСР, так і недавно поневолених – т.зв. сателітів⁵⁴⁷.

Водночас гетьманці продовжували критикувати УККА за його визнання ВО УНР «соціалістично-марксівської заква-ски»⁵⁴⁸, як і незаконність й нелегітимність існування само УН-Ради та титулування президентом А. Лівіцького⁵⁴⁹.

1 січня 1953 р. з членами делегації УККА (Л. Добрянським, Д. Галичиним і В. Душником) мав тривалу розмову у Лондоні гетьманич Д. Скоропадський⁵⁵⁰. Під час зустрічі були ґрунтовно обговорені проблеми української еміграції в Європі та за океаном. Зокрема було заторкнuto й питання можливості і форми співпраці українських політичних організацій з Американським Комітетом Визволення Народів Росії. Обмін думками відбувався в приязній, довірочній і неофіційній атмосфері й не мав на меті зафіксування яких небудь рішень. Наступного дня делегація УККА повернулася до Мюнхена для проведення заключної наради з Тимчасовою Діловою Комісією й незабаром відлетіла до США⁵⁵¹.

Там незабаром, 25 лютого 1953 р. Рада директорів УККА видала свій Комунікат, у якому солідаризувалася з «Позицією політичних установ та організацій щодо протибільшовицької акції різних американських кіл», яку було вироблено на згаданий вище політичній нараді 27 грудня 1952 р. і висловила подальшу

547 - Делегація У.К.К.А. в Європі // Ранок. – 1953. – Ч. 1. – 25 лютого. – С. 2; Результат Місії УККА (Укр. Інформ. Бюро) // Свобода. – 1953. – Ч. 7. – 9 січня. – С. 3.

548 - Цап С. Потрібна профілактика // Ранок. – 1952. – Ч. 15. – 13 грудня. – С. 3–4.

549 - Войнаренко О. Законний президент чи незаконно узаконене беззаконіє // Ранок. – 1952. – Ч. 15. – 13 грудня. – С. 2.

550 - До цього часу члени делегації УККА відвідали Рим, Мадрид, Париж, Брюссель і Лондон. У Римі вони мали розмови з італійськими політичними діячами, а також відвідали єпископа І. Бучка та інших українських духовних осіб. Делегацію УККА прийняв на приватній аудієнції папа Пій XII. У Мадриді, Парижі, Брюсселі та Лондоні члени делегації 27–31 грудня 1952 р. зустрілися з українськими політичними діячами.

551 - Делегація У.К.К.А. в Європі // Ранок. – 1953. – Ч. 1. – 25 лютого. – С. 2.

підтримку змагань українських політичних чинників в Європі. З цього приводу на своєму черговому засіданні 3 березня 1953 р. у Мюнхені нарада політичних установ та організацій, в якій взяли участь усі українські політичні сили, окрім соціалістів, обговорила відомості в ділянці російського імперіалізму й вирішила долати його заходи спільним українським політичним фронтом на засадах, вироблених нею 25 червня і 27 грудня 1952 р. Нарада із задоволенням сприйняла Комунікат Ради директорів УККА та обмірковувала питання подальшого об'єднання і шляху створення атмосфери взаєморозуміння, з якої в майбутньому, на підставі різних дискусій оформлятиметься конкретна концепція консолідації. За бажанням усіх політичних середовищ, представлених на нараді, було вирішено, що її збори відбуватимуться систематично щомісяця, а також можуть бути скликані позачергово на жадання того чи іншого партнера⁵⁵².

Початок 1953 р. гетьманці зустріли, відзначаючи по усіх країнах свого перебування пам'ять Олександри Скоропадської. Зокрема в Англії, де на тоді мешкав верховний керманіч Гетьманського Руху, 1 лютого після Служби Божої о. І. Гасяк відправив панахиду по гетьмановій в місцевій греко-католицькій церкві у Галіфаксі. 8 лютого 1953 р. у Брадфорді в Англії гетьманіч Д. Скоропадський відвідав місцеву українську автокефальну православну церкву, де о. С. Кіцюк у співслужінні з дияконом Р. Панченком, за великого сходу громадськості та вірних Брадфорду і Галіфаксу, відправили панахиду по світлій пам'яті гетьмановій Олександрі Скоропадській та по видатним жінкам-борцям за волю України Ользі Басараб та Олені Телізі. Під час панахиди члени жіночої організації СГД в українських національних строях несли почесну варту⁵⁵³.

За океаном же 1 березня у Торонто (Канада) у великій аудиторії УНО українське громадянство вшанувало урочистою академією 70-річчя від дня народження В. Липинського – вперше за 22 роки після його смерті. Прикметно, що під протектора-

552 - До відома Українського Громадянства // Ранок. – 1953. – Ч. 2. – 25 березня. – С. 4.

553 - Вшанування пам'яті Гетьманової Олександри // Ранок. – 1953. – Ч. 1. – 25 лютого. – С. 1.

том КВ НТШ у громадському Комітеті української організації м. Торонто об'єдналися для проведення цього свята чи не усі українські сили: КВ НТШ, УНО, Літературно-мистецький клуб, Ліга Визволення України, Воєнно-історичний інститут, СГД, Пласт, СУМ, СУЖЕРО, Ліга українських католицьких жінок, Станиця вояків УПА, Крайова Управа І Української дивізії, Жіноча Організація ім. О. Скоропадської, КП українських ветеранів, Українська стрілецька громада, Братство Карпатських січовиків, Український Канадський Легіон. Офіційно Академію відкрив вступним словом голова КВ НТШ др. Є. Вертипорох, після чого відбувся великий концерт і зі святочною промовою на тему «В'ячеслав Липинський – ідеолог української державності» виступив проф. С. Ледянський (Філадельфія, США). Далі було продекламовано слова «Прологу» до «Мойсея» І. Франка та імпозантно прочитано інж. О. Сецінським «Слово В'ячеслава Липинського до української інтелігенції». За цим тривала завершальна частина концерту, що закінчилася співом українського національного гімну⁵⁵⁴.

На європейському ж просторі Атлантики 27–28 березня 1953 р. у Лондоні відбулася важлива подія в еміграційному житті – *Загальні Збори Союзу Українців у Великій Британії (СУБ)*⁵⁵⁵. Збори відкрив голова СУБ др. О. Фундак, який потім зазначив у своєму звіті на успіхи та організованість українців в Англії, а також, що була добре поставлена правна охорона українців – кожна кривда, заподіяна українцеві, трактувалася на високому поземі. Крім того, коли в інших країнах українські громадські організації піду-

Емблема Союзу Українців у Великій Британії (СУБ)

554 - *Поронюк М.* Академія в честь Великого Державника – Вячеслава Липинського // *Ранок*. – 1953. – Ч. 3. – 15 квітня. – С. 4.

555 - До членства у президію Зборів були обрані: проф. О. Монцібович (голова), проф. Борковський (заступник голови), ред. Драбат (заступник голови) та секретарі Деремenda і Чопик. Звіти виголосили: секретар СУБу і директор Управи мгр. Т. Данилів, голова СУБу др. О. Фундак, голова Ревізійної комісії дир. П. Живогляд та інші.

падали, СУБ стояв міцно, його видатки на українське громадсько-культурне і просвітньо-наукове життя були не меншими, ніж у США, а позиції поважні, що ніхто не боявся і соромився назвати себе українцем серед інших громадян Великої Британії⁵⁵⁶. Поміж різних поточних питань Зборів СУБу, були також процедури обрання почесного голови Організації, голови СУБ, 20-ти членів його Ради, членів Ревізійної комісії та Мирового суду.

Щодо посади почесного голови СУБу, то з чотирьох листів з поданням кандидатів, на усіх них знову висувався інж. Д. Скоропадський. Зала оваціями підтримала його кандидатуру, але Д. Скоропадський, дякуючи присутнім, все ж прохав піддати його кандидатуру формальному голосуванню. Тож абсолютною одностайністю голосів усіх 218 делегатів, гетьманича Данила було обрано почесним головою СУБ⁵⁵⁷.

У своєму слові до Зборів Д. Скоропадський подякував зібранню за те, що вже у п'яте поспіль висловлює йому довір'я⁵⁵⁸. Далі ж гетьманич продовжив своє слово й з досить неочікуваною пропозицією:

«Дякую Світлим Зборам за честь і за висловлене мені вже в п'ятий раз довір'я.

Я свідомий того, що виконання обов'язків Почесного Предсідника СУБ-у не є сінекурою, а накладає на мене велику відповідальність і вимагає від мене поважної праці.

556 - СУБ засновано на установчому з'їзді 19–20 січня 1946 р. в Единбурзі (Шотландія) після кількомісячної підготовки з середини 1945 р. Першими членами Союзу були головню українці в Польських збройних силах під британським командуванням, розташованих в Об'єднаному Королівстві, і спочатку передбачалося створення Союзу Українських Вояків у Польських Збройних Силах. У 1947–1948 рр. кількість членів значно збільшилася після приїзду до країни українських Європейських добровільних робітників і колишніх вояків дивізії «Галичина», та звільнення останніх зі статусу військовополонених. Упродовж 1946–1949 рр. бл. 23 тис. 600 осіб стали членами СУБ. За той час, однак, близько 4 тис. членів емігрували до інших країн, залишили членство СУБу, або іншим чином перестали бути активними. Понад 750 осіб відмовилися від членства у зв'язку з розбіжностями, які виникли під час загальних зборів СУБ у березні 1949 р., на яких у керівництві організації здобули перевагу члени та прихильники ЗЧ ОУН та СГД (у жовтні того ж року постало Об'єднання Українців у Великій Британії). Хоча склад СУБу далі поповнювався новими членами, у першій половині 1950-х років загальна кількість активних членів значно зменшилася. У тих роках близько 2 тис. членів емігрували до інших країн. При кінці 1955 р. у лавах СУБ було близько 8 тис. 500 активних членів. Відтак ця кількість далі зменшувалася, головню через поступове збільшення смертності серед післявоєнних поселенців.

557 - На Загальних Зборах СУБ-у // Ранок. – 1953. – Ч. 3. – 15 квітня. – С. 1, 3.

558 - Не уся українська політична еміграція схвально відгукнулася на цей факт. Так, наприклад, місячник українських соціалістів «Наше Слово» так прокоментував вказану подію: «СУБ... вибрав на свого "почесного предсідника" п. Д. Скоропадського, представника найчорнішої реакційної партії» [Наше Слово. – 1953. – Ч. 14. – квітень].

Я уважно придивляюся до життя й бачу, що частина членів хоче зберегти попередній провід, а друга частина бажає освіжити його внесенням персональних змін. Розумію і тих, і других. Але кажу, що основним нашим завданням є зберегти нашу українську громадську організацію в Англії – найпотужнішу в Європі, а може й у всьому світі – для керівництва якою потрібний великий і особливий досвід.

Не хочу накидати Вам якусь конкретну думку. Але прошу найбільш вдумливо підійти до справи нового проводу, щоб реально її розв'язати. Я намічаю шлях до цього – я пропоную створити комісію-матку для того, щоб спробувати погодити чотири подані Вам листи.

Це моя Вам порада – перша порада, яку я подаю Вам після того, як Ви знову вшанували мене Вашим довір'ям, і я був би щасливий, якби Ви до моєї щирої поради поставилися з увагою.

Попередній провід нашої організації при несприятливих умовах, при відпливі багатьох за океан, при персональному скороченні апарату, зумів вив'язати добре – про це свідчить уділена йому майже одноголосно абсолюторія.

Як особа, яку Ви наділили Вашим довір'ям, я скажу декілька слів щодо стану, в якому опинився СУБ.

Здоровою є та організація, яка має добре спрацьований апарат, що користується довір'ям членів і про персональний склад якого найбільше знають.

СУБ тепер стоїть на порозі поважної кризи проводу. Одні думають, що попередній провід найбільше надається для керівництва організацією; другі, молодші, вимагають змін – це й відбито у тому, що Вам подані чотири різні листи кандидатів. Сподіваюсь, що пропонованій мною комісії пощастить ці розбіжності погодити. До складу комісії пропоную включити ред. Драбата, хор. Яворського, пор. Личманенка, інж. Мотрука й просити всечесного о. Протопресвітера С. Молчанівського очолити цю комісію»⁵⁵⁹.

559 - Слово ЯВП. Гетьманича Данила // Ранок. – 1953. – Ч. 3. – 15 квітня. – С. 3.

Проте, коли стихли оплески зали, голова Зборів СУБ проф. О. Монцібович у рішучій формі заявив, що не може поставити на голосування пропозиції про створення комісії-матки, бо ця пропозиція протирічить Статуту СУБ, згідно з яким кандидатури на голову Організації мали би бути висунуті за два тижні до Загальних Зборів. На це Д. Скоропадський, заперечуючи зазначив, що у минулому вже був прецедент, коли кандидатури змінювалися перед самими виборами. Своєю чергою П. Сарчук запропонував у цій справі запитати присутніх правників і правних дорадників СУБу. Він також заявив, що належної передвиборчої ознайомлювальної акції не було проведено й, відтак, запропонував, аби подавач листа (списку) з кандидатурою і сам новий кандидат на голову СУБ (мгр. В. Лісевич) подали Зборам відомості про його діяльність на громадському полі.

Подавач списку ч. 1 Г. Гусак на це заявив, що не погоджується на створення комісії-матки. Його підтримав голова Зборів О. Монцібович, вказавши, що після вивчення відповідних параграфів Статуту, він хоча й не знайшов у ньому нічого такого, що заперечувало б можливості скликання комісії-матки, проте заява Г. Гусака унеможлиблює усілякі кроки в цьому напрямку.

Відтак О. Монцібович запустив перехід до голосування за кандидатів на посаду голови СУБ, а саме: мгр. В. Лісевича (лист ч. 1) і д-ра О. Фундака (три інші листи). На обговоренні гетьманець проф. І. Марченко виступив з підтримкою пропозиції П. Сарчука, аби Зборам були подані відомості про нову кандидатуру, позаяк багато делегатів тільки в останні дні вперше почули прізвище В. Лісевича. Проте голова Зборів О. Монцібович проігнорував цю пропозицію, підтриману ще одним виступаючим, і не поставив її на голосування. Тож відбулося голосування, за підсумками якого діючий голова др. О. Фундак програв вибори (50 голосів «за») і новим головою СУБ було обрано мгр. Володимира Лісевича (167 голосів «за»)⁵⁶⁰.

560 - Було також обрано й Раду СУБ, до складу якої увійшли: інж. Я. Гаврилів, Є. Бірчак, пор. В. Личманенко, проф. В. Василенко, інж. Р. Калужний, проф. Р. Борковський, проф. І. Марченко, інж. Я. Мороз, проф. А. Кирпич, ред. Г. Драбат, інж. Т. Кудлик, п-ні М. Лукіяненко, М. Гринюк, М. Головач, Б. Тарнавський, сотн. Ю. Крячук, сотн. М. Ддябога, пор. В. Яворський, Б. Кульчицький, п-на А. Мирошніченко. Членами Ревізійної комісії стали: проф. О. Монцібович, пор. Б. Микитин, І. Равлюк. До складу Мирowego суду обралися: І. Крет,

Новообраний голова В. Лісевич, подякувавши зібранню, звернувся й до почесного голови Д. Скоропадського, завіривши того, що завжди керуватиметься його порадами⁵⁶¹. За підсумками голосування зробив підсумкову заяву і Д. Скоропадський, який, зокрема, сказав: «Отже сталась зміна проводу СУБ. Волю загальних зборів я шаную. Закликаю всіх членів СУБ підтримувати мгра Лісевича в його праці. Всякі недотягнення і неправильности, якщо вони матимуть місце, одмічатиму – це є мій обов'язок. Закликаю напружити всі сили для збереження нашої української громадської організації в Англії, заховуючи і на далі її всеукраїнський понадпартійний характер і розбудовуючи і скріплюючи цей клаптик нашого національного життя на чужині, де б'ється справжнє українське серце!»⁵⁶².

Невдовзі ж, 12 квітня 1953 р. за активної співучасті СУБ і СГД в англійському м. Дарбі під гаслом «Воля народам! Воля людині!» пройшла з великим успіхом антикомуністична маніфестація АБН за участі хорватської, латвійської, литовської, української та угорської національних громад. Після церковної відправи відбувся величавий похід вулицями міста з національними прапорами і транспарантами з закликами за звільнення поневолених народів. Маніфестанти також поклали вінок до пам'ятника невідомому воякові, провели віче і великий концерт за участі чоловічого хору «Гомін», танцювальної групи «Орлик», литовського драматичного гуртка та солістів п-ни Г. Солтикевич і п. І. Бабуняка⁵⁶³.

Зауважу також на тому, що перед цим 21-22 березня 1953 р. у Торонто в Канаді відбувся Конгрес АБН, у якому взяли участь білоруси, болгары, козаки, угорці, литовці, латиші, румуни, українці та хорвати. У другий день тривання Конгресу делегатами було обрано Виконавчий комітет АБН, до складу якого від українців увійшов гетьманець М. Базилевський, що свідчило про посилення авторитету Гетьманського Руху серед україн-

проф. П. Олійниченко, інж. В. Коваленко-Неклеса.

561 - На Загальних Зборах СУБ-у // Ранок. – 1953. – Ч. 3. – 15 квітня. – С. 4.

562 - Заява Почесного Предсідника СУБ-у, ЯВП. Гетьманіча Данила // Ранок. – 1953. – Ч. 3. – 15 квітня. – С. 4.

563 - "Воля народам! – Воля людині!" // Ранок. – 1953. – Ч. 3. – 15 квітня. – С. 4.

ської та європейської політичної еміграції поневолених в СРСР народів⁵⁶⁴. Цьому неабияк сприяла й особиста популярність верховного керманича Гетьманського Руху і почесного голови СУБ Д. Скоропадського, якого до того ж 18 липня 1953 р. було обрано ще й головою Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) Великої Британії⁵⁶⁵.

На той час *Гетьманський Рух категорично відмовлявся співпрацювати з російськими антирадянськими політичними чинниками*, обґрунтовано вважаючи їх єдинонеделімцями-імперіалістами.

У цьому контексті надзвичайно цінним з історичного та світоглядно характеристичного поглядів є та частина листа Д. Скоропадського від 29 травня 1952 р. до Місцевої Організації СГД в Дорнштадті (Німеччина), в якій йдеться саме щодо передумов уможливлення співпраці українців з антибільшовицькими російськими силами. «...Ніхто з відповідальних Гетьманців, а так само і я, не маємо нічого проти російського народу, яко такого. Одначе пропозиції, які привезли до Європи представники Українського Конгресового Комітету [Америки] – я мав з ними нагоду детально говорити – були такі, що їх не міг би прийняти ні один поважаючий себе і справжній Український патріот, – писав гетьманич Данило.

– Ці пропозиції рішуче відкинули б як В. К. Липинський, так і мій покійний Батько, яких погляди на подібні питання я дуже добре знаю, і які, зрештою, мали великий, якщо не рішальний вплив на моє власне виховання.

Ми можемо співпрацювати з Росіянами офіційно і в площині широкого антибільшовицького фронту тільки тоді, коли вони засадничо визнають наше право на власну самостійну Державу. Прийняття ж нами тепер запропонованого ними принципу “непередрешенства” доведе лише до того, що гострота ставлення проблеми Української Державности буде поволі затиратись,

564 - Перший у Канаді Конгрес АБН // Ранок. – 1953. – Ч. 4. – 29 квітня. – С. 4.

565 - Пленум КоДУС-у у В. Британії // Ранок. – 1953. – Ч. 9. – 25 липня. – С. 4.

і в тягу “співпраці”, ця проблема, серед навали всяких біжучих і дрібних питань, буде відставлена цілком на задній план.

В усіх подібних справах рішальними є перші кроки, – наголошував Д. Скоропадський. – Наслідки можуть бути фатальні, якщо вони зроблені в неправильному напрямку.

Звертаю Вашу увагу, що відповідні чинники Укр. Конгр. Ком. в міжчасі вже засадничо

змінювали своє ставлення до цілої проблеми, до чого в значній мірі спричинилася ясна й недвозначна постава всього патріотичного Українства в Європі, а в тому числі й Гетьманців.

В засаді можливість співпраці антибольшевицьких сил я, очевидно, не відкидаю; отже вбачаю можливість співпраці, на ясно означених умовах, і з антибольшевицькими російськими силами. Але передумова й загальна атмосфера повинні бути інші, як ті, які існують тепер.

На співпрацю на умовах, які компромітують засадничу ідею Української Державности, ми йти не можемо. Навіть коштом одержання Американських доларів – безпосередньо, або за посередництвом російських еміграційних організацій в Європі й за океаном.

Якщо постава Росіян і тих Американських кіл, які стоять за ними, зміниться, домовитися буде не так тяжко, але тільки тоді.

Повищі мої слова, – зауважував гетьманич, – не мають нічого спільного з акцією цькування Російського народу в цілому, яка ведеться частиною української преси в Європі й в Новому Світі.

Вважаю, одначе, моїм обов'язком звернути Вашу увагу, що тепер йдеться про оборону засадничих, вихідних позицій цілого патріотичного Українства перед Західним Світом, і від успіху цієї нашої боротьби буде, в значній мірі, залежати ясне і недвоз-

Тютюнова люлька Данила Скоропадського⁵⁶⁶

566 - Колекція Богдана та Ніни Марченків.

начне ставлення проблеми Української Державности і кінцевий вислід визвольних змагань Українського Народу в майбутньому.

Тому ми мусимо бути тверді в усіх засадничих справах. Можливість уступок і компромісів можемо шукати лише в питаннях другорядних і в деталях...

До повищого додаю, що офіційна точка погляду Американців по всіх питаннях, зв'язаних з Українською проблемою, ще далеко не скристалізована. Є поважні американські кола, які підпирають нас, Українців, а не Росіян. Нашим завданням є ті, нам корисні, тенденції посилити, а не починати з того, щоб гнути спини при найменшій на нас тиску з боку по суті ворожих Українській справі сил.

Демократичний Світ визнає силу не тільки фізичну, але також і моральну. Лише виявленням твердості тепер зможемо ми створити передумови для визнання Західним Світом Українського питання величиною самостійною, а не якоюсь прибудівкою до питання російського.

Небезпека знову втопитись у російським морі стоїть сьогодні перед нами в уся широчінь, а тому ми, що говоримо, що любимо Україну й прагнемо власної Держави, повинні виявити максимум обережності, передбачливості й твердості, навіть коштом великих жертв» – вказував Д. Скоропадський⁵⁶⁷.

З огляду на титанічну роботу Д. Скоропадського з усім свідомим українством, а надто у Британії та на Європейському субконтиненті, варто згадати також його слова, звернені під час вечери 14 серпня 1953 р. в Централі СУБ у Лондоні до архієпископа І. Бучка, які розкривають його геостратегічне бачення теренового та інтелектуального шляху до визволення Батьківщини. Внаслідок від'їзду величезного числа висококваліфікованих українських сил – з усіх галузей українознавства, науки і політики, – сьогодні відчувається поважне ослаблення українських позицій у Старому Світі, властиво тих позицій, говорив гетьма-

567 - Скоропадський Д. Погляди Його Світлості Гетьманича Данила щодо передумов уможливлення співпраці українців з антибольшевицькими російськими силами // Ранок. – 1953. – Ч. 11. – 12 вересня. – С. 1.

нич, які б були вихідною базою під час грядучого нового зриву. Він зауважував, що було б національною трагедією, для українців, а тим самим і для тих великих завдань, що стоять в усю широчінь перед цілим активним українством, коли б ті сили змарнувались в боротьбі за хліб насущний за океаном. «І хай ті, що в той рішальний для України момент почуватимуться на силах, дадуть себе до розпорядимости українській активній визвольній боротьбі в Європі, в свідомості, що вирішення Українського питання лежить в Старому Світі, а не в Новому, – наголошував Д. Скоропадський. – В цьому лежить запорука успіху спільного змагу українців за здобуття волі для нашого народу. Від цього в значній мірі залежатиме майбутнє Незалежної Соборної Української Держави»⁵⁶⁸.

* * *

У 1953 р. *Данило Скоропадський ще раз відвідав США*, де вирішував як професійні завдання, пов'язані безпосередньо з його робочими обов'язками в Англії, так і поточні й перспективні турботи як верховний керманіч Гетьманського Руху. Він мав прибути до Нью-Йорка 3 жовтня, проте корабель, яким плив Д. Скоропадський, через страйк у всіх портах східного узбережжя США мусив був змінити курс на канадійський порт Галіфакс. З Канади до американського Нью-Йорка Д. Скоропадський добирався трьома спеціальними потягами. Дорогою, пізно вночі на ґанку залізничного вокзалу в Монреалі його вітали понад двадцяти гетьманців, які були повідомлені наперед телеграфічно.

4 жовтня 1953 р. об 11-й годині перед полуднем гетьманіч прибув потягом з Галіфаксу на залізничну станцію Нью-Йорк Централь⁵⁶⁹. У місті «Великого Яблука» він оселився у шикарному 43-поверховому Hotel New Yorker, що на острові Мангеттен⁵⁷⁰.

568 - Р. К. Архиепископ Кир Иван Бучко в Централі СУБ-у // Ранок. – 1953. – Ч. 10. – 22 серпня. – С. 1, 3.

569 - Гетьманіч Данило в З.Д.А. // Ранок. – 1953. – Ч. 11. – 10 жовтня. – С. 1.

570 - Протягом 1940-х і 1950-х років готель був одним з наймодніших і приймав багато нью-йоркських популярних біг-бэндів, таких як Бенні Гудмен та Томмі Дорсі; багато помітних особистостей, таких як Спенсер Трейсі,

Hotel New Yorker (листівка 1953 р.), де зупинився Д. Скоропадський під час свого перебування у Нью-Йорку

Щодня він о 7.45 ранку виїжджав до фабрики й повертався до готеля опів на восьму годину вечора (шлях в один бік займав приблизно годину і двадцять хвилин).

Попри завантажений робочий графік, гетьманич все ж виокремив з нього вихідні дні для зустрічей з громадськими діячами. Він бачився лише з деякими гетьманцями, зокрема, з Р. Долинським. У суботу 17 жовтня у Нью-Йорку о 19-й годині він дав згоду на велику спільну вечерю з поверх сотнею індивідуально запрошених представників українських суспільно-політичних та освітньо-культурних кіл у рецепційній залі Fifth Avenue Hotel. При вхідних дверях готелевого будинку Д. Скоропадського зустріли відда-

ням пошани і складанням обіту шість ветеранів-відпоручників колишніх вояків Запорозького корпусу і Сердюцької дивізії та шість їхніх молодих синів.

При вході ж до бенкетової зали гостя хлібом і сіллю на українському рушнику стрічала пані полковникова Е. Дітель і китицею чудових квітів Рома Прийма. «Вітаємо Вас, Ваше Світлосте, – сказала Е. Дітель при зустрічі, – за старим нашим звичаєм, хлібом і сіллю. Хліб і сіль американські, але рушник і я – полтавські. Гарячим нашим бажанням і надією є зустрінути Вас скоро своїм хлібом і сіллю на своїй землі – як Господаря і Володаря! Слава Україні – Гетьманові Слава!».

Гетьманич, подякувавши, підняв хліб, поцілував його і перехрестився. Рома Прийма, вітаючи гостя букетом, мовила: «Хай мені буде вільно вітати Вашу Світлість від Галицької Землі та

Джоан Кроуфорд і Фідель Кастро зупинялися тут. Винахідник Нікола Тесла провів останні десять років свого життя на самоті в люксі 3327, де й помер, в основному присвячуючи свій час годівлі голубів та іноді зустрічаючись з іншими знаменитостями.

побажати, щоби дорога Вашої Світлості до гетьманської резиденції в Україні стелилася квітами». Учасники зустрічі вставанням вшанували Д. Скоропадського при його вході до зали. Після вечері першим вітав гетьманича бенкетовий тост-майстер Б. Катамай, покликаючи з черги до слова зголошених промовців, а саме: полк. Р. Долинського, проф. М. Чубатого, пані К. Пелешок, адв. Ю. Волинця, д-ра Б. Ленцика, адв. І. Барстона, д-ра Н. Процика, В. Омельченка, полк. В. Рибак, пані І. Повзанюк, інж. В. Базилевського, дир. М. Комарницького, агр. В. Щура, пані З. Полевську, проф. В. Гришка та о. мітрата Костецького.

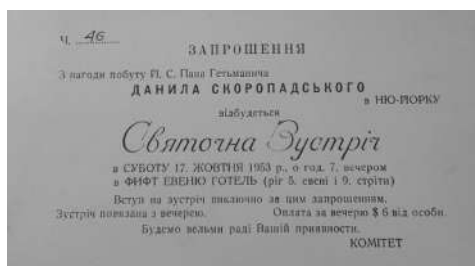
У своєму слові Д. Скоропадський торкнувся в основному двох питань: збереження української духовної субстанції в еміграції та конечності створення суцільного українського політичного представництва в еміграції як передумови успіхів у заходах в напрямі доцільної співдії та якнайбільш значимої допомоги українській визвольній боротьбі на Рідних Землях. На завершення відбулося індивідуальне представлення гетьманичеві учасників вечері з підписанням ним автографів на картках з його світлиною, що приготував комітет для влаштування тієї зустрічі⁵⁷¹.

Наступного дня (18 жовтня) Д. Скоропадський перебував вже у Філадельфії, де на окремому прийнятті його святочно вітали 18 представників різних організацій. Прийняття улашту-

Лист Данила Скоропадського до нареченої
Галини Мельник-Калужинської з готелю
New Yorker від 16 жовтня 1953 р.

571 - Гетьманич Данило в З.Д.А. Громадське прийняття в Нью-Йорку // Ранок. - 1953. - Ч. 14. - 21 листопада. - С. 1.

Запрошення до Fifth Avenue Hotel на «Святочну Зустріч» з нагоди побуту Його Світлості Гетьманчика Данила Скоропадського в Нью-Йорку (17 жовтня 1953 р.)

вав місцевий відділ СГД у домі Союзу Українок⁵⁷². При вході до зали гетьманича букетом квітів привітала 8-річна Ніна Чума, опісля чого вітальні зустрічні слова висловив голова відділу СГД у Філадельфії Василь Волчанський, який завершив їх фразою: «Дай Боже, щоб вневдовзі вітали ми Вас у Києві!». Сідаючи до столу,

гість перехрестився, після чого з промовою до нього звернувся редактор щоденника «Америка», доцент, др. Г. Лужницький⁵⁷³. Далі серед промовців були: ред. Б. Кравців, mgr. Т. Бак-Бойчук (від філії УККА у Філадельфії), др. М. Ценко (від місцевої «Самопомічі»), проф. Ю. Мачук (від «Учительської Громади»), др. П. Ісаїв (від Пласту; редактор часопису «Шлях»), Ст. Шаран (від ОЧСУ), дир. І. Гаврилів (від Союзу українських купців у Філадельфії), mgr. М. Утриско (від Централі Союзу українських католиків «Провидіння»), п. Зуляк (від ОДВУ), п. Несторук (від бувших вояків УПА), сот. М. Ліщинський (від колишніх вояків 1-ої Української дивізії УНА), ред. М. Вайда (від редакції «Карпатського Голосу»), В. Солтис (від СУМ Америки), інж. І. Сірий (від Товариства українських інженерів у Філадельфії), М. Сенік та проф. І. Іщук⁵⁷⁴.

Після привітів і вислову різних думок, слово взяв Д. Скоропадський, який згадав, як у 1937 р. він вперше бував у США і Канаді. Гетьманич щиро зізнався, що тепер, прибуваючи до США,

572 - У цей час в Англії 10–11 жовтня відбулися побратимські збори МО СГД в Дербі, скликані за ініціативою її начальника пор. І. Горобця. У зібранні взяв участь начальник СГД Англії пор. В. Личманенко та гості-побратими з дальших околиць. Першого дня був виголошений реферат інж. П. Веселовського «Історія Гетьманського Руху і його значення в українській визвольній боротьбі», після чого відбулося його обговорення та обмін думками присутніх. У другий день зборів свій реферат на тему «Сучасний міжнародний стан і українська визвольна політика» виголосив проф. І. Марченко, а по обміркуванні його доповіді, присутні обговорили матеріальний стан єдиного в Європі гетьманського часопису «Ранок» [Побратимські збори в Дербі // Ранок. – 1953. – Ч. 13. – 31 жовтня. – С. 2, 4].

573 - Свого часу Г. Лужницький у 1920-ті рр. у Львові, разом з гетьманцями гр. А. Монтрезором та І. Гладилівичем, редагував місячник «Поступ».

574 - Вайда М. Гетьманич Данило у Філадельфії // Ранок. – 1953. – Ч. 13. – 31 жовтня. – С. 2.

думав, що обставини не будуть сприяти для зустрічі з ширшим громадянством і тому бажав зустрітися тільки з гетьманцями. Однак у Нью-Йорку та у Філадельфії він все ж зустрівся з представниками громадськості і мило йому провести час серед старих і нових знайомих.

«Ми стоїмо перед подіями, – сказав, зокрема, Д. Скоропадський, – яких не було в історії. Новітня тактика, техніка й нові винаходи передбачають великі події. Ми мусимо думати. Думати швидко і діяти. Сьогодні не можемо їхати волами. Замало часу...

Ми повинні прискорити темп нашого громадського і політичного життя. Еміграція має свої непорушні закони. Ті з нас, що сьогодні є у середньому або старшому віці, за якихось 10, або 15 літ в умовах життя на чужині втратять в переважаючій більшості наше теперішнє завзяття, енергію, гін до активної боротьби. Цей елемент часу має першорядне значення. Тому, працюючи сьогодні як в напрямку нашого внутрішнього скріплення, так і по лінії ширення знання про Україну серед чужинецького світу, робім це з відповідним темпом і поспіхом, щоб не спізнитись⁵⁷⁵.

...Мені приємно бачити старих членів Гетьманського Руху. Багатьох, яких бачив 1937 р. уже 1953 [року] не бачу. Уже їх немає між живими.

Мені дуже мило, що тут зібралися представники різних груп. Я думаю, що ви прийшли не тільки побачити мене, але і почути щось від мене. Ми зійшлися, щоб не тільки вітати себе, але щоб думати, плянувати й творити. Перше питання, це справа едно-

Гетьман Данило Скоропадський на зустрічі з українцями Філадельфії (жовтень 1953 р.)

575 - Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 28.

сти. Єдність необхідна. Вона потрібна, щоб бути представником нашої ідеї і української справи. Я знаю в Англії провідних осіб, які знають російську мову і через неї читають і цікавляться українською справою. Ми мусимо показати себе, але це можливо тільки тоді, коли ми будемо сильні і тому наше завдання сьогодні, щоб межі, які розділяють нас, звужити якнайбільше.

...Перед нами завдання спільної репрезентації, підтримування визвольних змагань і рятування молодого покоління перед асиміляцією. Виховуймо українську молодь, а американську молодь треба виховувати так, щоб вона знала про своє українське походження»⁵⁷⁶. Для прикладу гетьманич навів чехів і поляків в еміграції, які на чужині зуміли зберегти свою силу і розбудовували її.

«Друге завдання і питання: чи члени Дивізії та колишнє вояцтво думає включитись у вир життя й прийняти громадянство США, чи Канади, чи думає стати до боротьби за Волю України? Або може думає так: Хочу бути без підданства і служити Україні? Не впускайте так швидко коріння в чужу землю!» – продовжував Д. Скоропадський, додаючи: «Треба робити сталий і безупинний тиск на урядові чинники – це дальші наші основні завдання. Треба обов'язково і сильно триматися своєї Церкви, бо тільки з Нею можемо зміцнити наші сили»⁵⁷⁷.

Далі гетьманич схвально розповів про Англію та англійську політичну ідеологію, а також звернув увагу й на американську державницьку традицію. По цьому він знову повернувся до питання української єдності, яку назвав дзеркалом української боротьби, згадав про листування з д-ром Бараном та невдалі спроби єднання політичної еміграції.

У цьому контексті Д. Скоропадський торкнувся й внутрішнього становища в українському еміграційному політикумі, зауважуючи: «Гетьманщина це не є видумка, а дійсність. Гетьманці – це не група людей. Час показав, що у творенні держави гетьманський погляд був правильний. Була Українська Народ-

576 - Слово Гетьманича Данила // Ранок. – 1953. – Ч. 13. – 31 жовтня. – С. 2.

577 - Там само.

ня Республіка, але її переможено. Сьогодні всі ми на еміграції, бо були слабі на Українській Землі. Найвищий час подати собі руки. Ти націоналіст, а той монархіст. Всі ми хочемо Української Держави. Я радив, щоб А. Лівіцький, А. Мельник, С. Бандера і я сіли до одного стола і “вимолотили”, як кажуть англійці, всі питання. Вони не пішли на це. Я буду радий, коли хтось конкретно виступить в справі єдності всіх Українців. Я готовий і буду дуже радий, коли це станеться»⁵⁷⁸.

Після відгуків присутніх і співу на честь гостя «Многая літа», гетьманич ще раз розвіював можливі сумніви щодо перемоги української визвольної боротьби і заохотив усі еміграційні сили до співпраці та вкотре застеріг еміграцію й діаспору від асиміляції. «Майбутнє залежить від нас. Треба єдності і праці, щоб наш побут тут був тимчасовий, бо я хочу зложити свої кості там, на Сході!», – завершив свою промову Данило Скоропадський⁵⁷⁹. Зустріч закінчилася спільним співом національного гімну України.

Після прийняття, на запрошення колишніх вояків УПА, гетьманич взяв участь в Академії з нагоди 11-х роковин УПА. На цьому урочистому зібранні Д. Скоропадський виголосив коротку і глибоку промову, пройняту твердою вірою в успішну боротьбу за Самостійну Соборну Українську Державу. Численна публіка прийняла гостя оваційно і дуже сердечно⁵⁸⁰.

У п'ятницю о 22 год. 49 хв. 23 жовтня Д. Скоропадський у товаристві Є. Зиблікевича прибув літаком з Нью-Йорка до Детройту, де його зустрічала ціла валка місцевих гетьманців і голова УСО «Січ» (СГДК) М. Гетьман, який спеціально для цього приїхав з Канади. З летовища гетьманич від'їхав до розкішного помешкання визначного члена УГОА М. Чемного у Ван Дайк (Мічіган), що у передмісті Детройту⁵⁸¹.

578 - Там само.

579 - Там само.

580 - Вайда М. Гетьманич Данило у Філадельфії // Ранок. – 1953. – Ч. 13. – 31 жовтня. – С. 2.

581 - Серед молоді в Дітроїті // Ранок. – 1953. – Ч. 14. – 21 листопада. – С. 1.

Гетьманич Данило Скоропадський на зустрічі з молодими українцями Нью-Йорка (жовтень 1953 р.)

Наступного дня Д. Скоропадський мав зустрічі на зборах СУМу та на зібранні УГОА⁵⁸². Увечері, о 20 год. 15 хв. юнацтво з різних українських організацій запросило гетьманича на святочний вечір у залі школи парохії Св. Івана Хрестителя на заході Детройта. Христина Годів вітала гостя спеціально складеним з такого приводу віршем і навіть під кінець декламування розплакалася від зворушення й подала китицю квітів, а молодь, стоячи, влаштувала овацію. Юнацтво зібралося з таких організацій: Гетьманська молодь, СУМ, Пласт, Греко-католицьке юнацтво, ОДУМ, Ліга української молоді Північної Америки та ін.

582 - Клименко П. На громадському прийнятті в Дітройті // Ранок. – 1953. – Ч. 14. – 21 листопада. – С. 2.

Головою зібрання й провідником був голова Гетьманської молоді Омелян Бей.

По урочистих привітах суддя Дмитро Левчук виголосив доповідь на тему «Завдання української молоді»⁵⁸³. Після цього з великою промовою до молоді звернувся гетьманич Данило й по ній відповів на питання присутніх. Свій виступ і відповіді Д. Скоропадський робив двома мовами (українською та англійською), заяк значне число присутнього юнацтва вже було народжене в США і не знало української⁵⁸⁴.

Наступного дня (25 жовтня) відбулося загальне громадське прийняття в аудиторії Української греко-католицької школи. Українці Детройту (духовенство, представники різних громадських і політичних організацій, молодь з СУМу і Пласту, ООЧСУ, станиці бувших вояків УПА і Першої Української Дивізії та ін. й, звісно, члени УГОА) зустрічали Д. Скоро-

Дмитро Левчук
(1958 р., Філадельфія)

583 - Дмитро Левчук народився 28 травня 1900 р. у с. Болота на Кобринщині (тому згодом й писав свої публіцистичні твори під літературним псевдонімом «Дмитро Болотюк»). Будучи за освітою юристконсультантом та економістом, він розпочав свою фахову діяльність в УСРР 1927 року секретарем Київського обласного суду. Згодом працював за фахом в різних організаціях, а навесні 1941 р. кілька разів викликався до НКВС. З початком Німецько-радянської війни був мобілізований до Червоної армії в чині капітана. Під час боїв отримав легке поранення й потрапив у полон з якого був звільнений, оскільки не вдалося довести його офіцерське минуле. У 1941 р. вже під німецькою окупацією працював начальником судового відділу Київської обласної управи, в якій місцеві консерватори вбачали праобраз майбутнього уряду України. Став прихильником гетьманської ідеології від 1942 року. У 1942-1943 рр. був мировим суддею Дарниці, а з наближенням фронту емігрував. У 1945 р. Д. Левчук став членом і юридичним радником Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині. 1949-го обраний до контрольної комісії цієї організації, а від 1951 р. – до Головної Управи ЦПУЕ. 1951 року прибув до Сполучених Штатів у Філадельфію. Член Асоціації українських правників в США, Світового Конгресу Вільних Українців, Політичної Ради Українського Конгресового Комітету Америки. Автор книги «Дивні способи виправдання антидержавної політики». Член Головної Управи УГОА, голова Політично-ідеологічної комісії Ради Гетьманського Руху, голова Ідеологічної комісії, фундатор Східно-Європейського дослідного інституту у Філадельфії і член його дирекції. У 1950 р. став членом Верховної Ради Гетьманського Руху й невдовзі – членом її Президії й кількарарозовим членом Найвищої Колегії Гетьманського Руху та головою його Управи (від III до VI сесії Ради Гетьманського Руху). Протягом двадцяти п'яти років Д. Левчук був делегатом усіх з'їздів, сесій Ради, зборів та нарад Гетьманського Руху, а також співавтором чисельних резолюцій і статутів його Проводу. Загальною загиною під колесами автомобіля 18 липня 1977 р. під час повернення з книгозбірні. Похований на українському православному цвинтарі св. Андрія в Бавнд-Бруку (Нью-Джерсі) [Місіюк В. Лідер гетьманського руху // *Культура*. – 2018. – 22 серпня; *Сарвадій Й.* Дмитро Левчук, сотник УВК трагічно загинув // *Українське Козацтво*. – 1978. – Ч. 1-2 (46-47). – Січень-Березень. – С. 62-63].

584 - Серед молоді в Дітройті // *Ранок*. – 1953. – Ч. 14. – 21 листопада. – С. 1-2.

падського спонтанним «Слава гетьманичу!». Привітальні промови тривали близько двох годин, після чого слово було надано почесному гостю. Гетьманич закликав усіх до єднання заради однієї спільної мети – Соборної Української Держави, на шляху до якої не мусить бути жодних перешкод ні релігійного, ні територіального, ані партійно-політичного характеру.

Для українців, наголошував Д. Скоропадський, найважливішим завданням є об'єднати сили для визволення Батьківщини, а хто буде при владі у ній – це є питання майбутнього і форми державного управління визначить сам народ. Накидувати ж йому наперед якусь державну форму, як, наприклад, УНР з президентом – то є підхід недемократичний, нерозумний і шкідливий, що порушує суверенні права українського народу. На завершення гетьманич сказав, що хотів би тут почути слово людей, новоприбулих з центральних земель України, найближчих своїх земляків, що багато пережили і найбільше за-

знали горя під советським ярмом та висловлював їм своє найщиріше співчуття.

По закінченні офіційної частини, найпрудкіше навколо Д. Скоропадського обступила з усіх боків молодь, прохаючи покласти власноручний підпис на запрошеннях. Згодом за автографами вишикувалася довжелезна черга. За цим почалася фотосесія й, зрештою, понад дві сотні осіб стали навколо гостя для гуртової світлини. Після цього провід УГОА попрохав присутніх негетьманців залишити залу, позаяк гетьманці прагнули зробити окрему світлину зі своїм верховним керманичем⁵⁸⁵.

Лист Данила Скоропадського до наре-
ченої Галини Мельник-Калужинської з
готелю New Yorker від 28 жовтня 1953 р.

31 жовтня в Чикаго для Д. Скоропадського Управою Ліги американців українського походження (філії УККА) було влаштовано святочну Академію. Його промова своїм змістом і формою та соборницьким спрямуванням знайшла загальне прийняття публіки. А 1 листопада гетьманич зустрічався не лише з членами УГОА, а також й з представниками «Провидіння», «Обнови», студентських організацій, Американських приятелів АБН, ООЧСУ, СУМА, Станиці бувших вояків УПА та іншими.

І в Детройті, і в Чикаго Д. Скоропадський був на Богослужбах обох українських Церков та складав офіційні візити церковним достойникам обох віровизнань. Як повідомляла американська «Свобода» (Джерсі Сіті й Нью-Йорк), «гетьманич підкреслював у своїх промовах, що найважливіше завдання української еміграції – це всіма силами допомагати визвольним змаганням поневоленої України. В цьому ділі передумовою успішної праці для визволення України, на думку гетьманича, є створення одного, авторитетного, всіх обіймаючого українського політичного проводу, в склад якого входили б провідники всіх українських політичних організацій, республіканських, націоналістичних і гетьманської. Всі ці провідники, на думку гетьманича, повинні засісти разом за один круглий стіл, дійти до спільної згоди та укласти спільні основи такого всеобіймаючого й авторитетного українського політичного Центру та його дальшої праці»⁵⁸⁶.

7 листопада 1953 р. Д. Скоропадський вилетів з Нью-Йорка й о 00 год. 15 хв. прибув до канадійського Торонта, у якому перебував два дні. Літак з гетьманичем через погодні умови (снігопади) приземлився на канадійській землі з двогодинним запізненням, та, попри це, на летовище виїхали його зустрічати на автомобілях 38 осіб (як гетьманців, так і негетьманців) під проводом головного обозного УСО «Січ» (СГДК) й редактора «Нашої Держави» Михайла Гетьмана. В очікувальній залі летовища розкішною китицею квітів високого гостя стрінула член-

586 - М. П. Гетьманич Данило Скоропадський побував у Дітройті і Шікаго // Свобода. – 1953. – Ч. 235. – 12 листопада. – С. 3.

киня місцевої Жіночої секції УСО «Січ» (СГДК). Прийнявши їх, Д. Скоропадський одразу ж почав вітатися з присутніми, подаючи кожному і кожній руку, а знайомим з часів своєї першої поїздки ще й пригадував різні дрібні події майже двадцятирічної давнини. Зрештою валка автомобілів з гостем вирушила до Торонта. По дорозі, щоби «перекусити», гуртом заїхали до одного з піонерів Гетьманського Руху в Канаді Василя Годованського, а потім Д. Скоропадський від'їхав до вже знайомого йому з мандрівки 1937–1938 рр. готелю King Edward на нічліг і подальший побут в Торонті.

Вранці 8 листопада 1953 р. гетьманич дав інтерв'ю редакторові часопису Ліги Визволення України «Гомін України» й колишньому учасникові націоналістичного підпілля (ОУН) в Україні М. Сосновському. Метою досить об'ємної розмови було дізнатися з перших вуст відомості про напрямні політики Гетьманського Руху, а також ознайомитися з поглядами Д. Скоропадського на окремі проблеми внутрішньої української еміграційної політики і загальнополітичної ситуації в світі тощо.

Вага відповідей гетьманича є тим важливішою, що у них висловлено прямою мовою бачення і ставлення верховного керманича українських націонал-консерваторів та одного з провідних діячів української еміграції й діаспори середини ХХ століття до ключових і визначальних питань свого часу та майбуття, які, поза сумнівом, турбували усю українську людність на чужині, без винятку і без огляду на її суспільно-політичні погляди, соціальне становище чи громадянську належність до будь-якої держави на будь-якому континенті. Відтак вважаю за доцільне подати цю розмову без скорочень:

«Інтерв'ю з Верховним керманичем гетьманського руху

**Консолідація українських сил –
передумова успіху нашої боротьби:**

Д. Скоропадський

Користаючи з побуту в Канаді Керманича гетьманського руху, Гетьманича Данила Скоропадського, представник “Гомону України”, відбув з ним довшу розмову, з метою дістати інфор-

мації про напрямні політики гетьманського руху, як теж познайомитися з поглядами Гетьманича на окремі проблеми внутрішньої української політики і загальнополітичної ситуації. Зі зібраними інформаціями знайомимо тепер наших читачів.

П(итання): Який характер має Ваш побут в США і Канаді і яка мета Вашого тут приїзду?

В(ідповідь): До США я прибув виключно в професійних цілях, маючи доручення фірми, де я працюю як технічний директор безпосередньо познайомитися з новими продукційними методами американської промисловості. При цій нагоді, річ ясна, я мав і маю змогу дещо часу присвятити справам руху, який очолюю, як теж маю змогу познайомитися з окремими ділянками українського життя на американському континенті. З тієї ж причини я тепер прибув теж і до Канади.

П.: Які Ваші функції в українському гетьманському русі?

В.: Я являюся Верховним керманичем гетьманського руху і з того титулу займаюся широкими організаційними справами руху, його політикою, як теж той рух репрезентую на зовні. Хочу відмітити, що в засаді наш рух, який об'єднує у своїх рядах гетьманців, розкинутих по різних країнах світу, діє децентралізовано, тобто відповідно до місцевих умов в будь-якій країні. Все таки, загальні напрямні нашої політики визначаються після моєї основної консультації з провідними діячами руху. В діяльність місцевих клітин руху я принципово не втручаюся.

П.: Як Ви розцінюєте ролі українського монархістичного руху в українському політичному і суспільному житті?

В.: Дуже просто. Ми є рухом консервативним і, спираючися на нашої українській традиції, на властивостях притаманних українській людині, ми хочемо добитися синтезу українських політич-

Інтерв'ю Данила Скоропадського на шпальтах суспільно-політичного тижневика «Гомін України» (Торонто, Канада; 1953 р.)

них концепцій, суспільних ідей, прагнень української людини у всеохоплюючій ідеї українського гетьманату, яка являється, на нашу думку, кристалізуючим центром для всього українського світу, що, однак, не виключає ні диференціації українського політичного життя, ні теж чесного змагу різних концепцій, ідей, світоглядів. За це реалізація ідеї українського гетьманату в українській державі забезпечить повний правопорядок, внутрішню рівновагу і нормальний розвиток українського політичного і суспільного життя.

П.: Які, на Ваш погляд, завдання руху, який Ви очолюєте, в українському політично-суспільному житті на еміграції, а зокрема в процесі визвольної боротьби українського народу?

Данило Скоропадський підписує автографи після зустрічі з американськими гетьманцями

В.: Наші завдання визначаються нашою програмою і нашим світоглядом. Ми прагнемо до максимальної консолідації українських сил, що є важливою передумовою для успіху нашої визвольної боротьби. Маю на увазі досягнення консолідації в дієвій площині, щоб закінчити з війною всіх проти всіх, щоб добитися замирення в українському і громадському і релігійному і політичному житті. Здійснення того постуляту було б великим кроком вперед на шляху нашої визвольної боротьби. Коли ж йдеться конкретно про рух, який я очолюю, то ми не тільки заступаємо і голосимо ідею консолідації, ми завжди були і є готові до якнайтіснішої співпраці з усіма українськими

політичними силами на базі взаємного пошанування і при застосуванні принципу "фейр плей". Зокрема ми є за найтіснішу співпрацю з українським революційним націоналістичним рухом, бо я вважаю, що координація дій революційних елементів з консервативними матиме чимале психологічне і ділове значення.

П.: Який Ваш погляд на ідею загальноукраїнського політичного центру і як таку ідею можна реалізувати?

В.: Мимо довгих і поважних зусиль з різних причин, в які я не хочу входити, ми не змогли досі консолідувати наші сили в політичному аспекті. Однак, засаднича причина, на мою думку, та, що українці не зуміли досі уточнити спільної для всіх політичних напрямків плятформи. Звертаю Вашу увагу на те, що наш погляд на такий загальнонаціональний політичний український центр ми з'ясували в заяві СГД ще на початку 1949 року. Ми тоді запропонували конференцію лідерів українських політичних напрямків для устійнення однієї справи: не передрішувати на еміграції питання устрою майбутньої звільненої української держави. Ми згодні в засаді на концепцію центру такого характеру, як Українська Національна Рада, побудованого на дійсно широких основах, але ми з принципових залогень не можемо підписуватися під ідеєю Української Народньої Республіки. Ми хочемо, щоб цієї справи не вирішувано на еміграції, без українського народу, а хочемо змагатися в першу чергу за визволення українського народу, оставляючи йому вибір форми держави. За нашим пляном національний український політичний центр повинен об'єднувати за паритетним принципом всі українські напрямки, не даючи переваги ніякій концепції державного устрою. На жаль, на наші пропозиції ми не одержали від ВО УНРади відповіді по суті, хоч наше становище ми з'ясовували на пропозицію членів самої УНРади, з якими я переговорював у часі їх побуту в Британії.

П.: Якою має бути, на Ваш погляд, українська політика під теперішню пору і де нам шукати для тієї політики опертя?

В.: Найважливішим нашим завданням у політичній площині – це акція по лінії закріплення наших самостійницьких позицій у свідомості політичних чинників світу. Звідси ми при ніякій умові не можемо втискати нашої політики в комплекс всяких КЦАБ-ів чи МАКЦ-ів, чи співпрацювати з Американським комітетом визволення від большевизму, як довго ці об'єднання і комітет стоять на позиціях непередрішення. Ми мусимо боротися за ствердження наших позицій і через те будьяка орієнтація на посторонні сили

без відповідної розбудови власних сил – була б в своїй основі неправильною. Безперечно, це не означає, що ми не зацікавлені в допомозі зі зовні, протилежно, вважаємо, що така допомога потрібна, але її не можемо добувати коштом резигнації з наших засадничих принципів. Ми цілком підтримуємо з'ясовані в постановах українських політичних груп у Мюнхені, в грудні м. р. напрямні української політичної дії й вважаємо, що дотримання цих постанов було б важним чинником на шляху до нашої дієвої консолідації.

П.: Який Ваш погляд на актуальну політику західного світу, коли беремо до уваги конфлікт Заходу з ССРСР?

В.: Я думаю, що західний світ, зокрема Британія, прагнучиме знайти якусь форму співжиття з ССРСР, вважаючи меншим лихом для себе продовження стану т. зв. холодної війни. Така тенденція ще посилилася зі смертю Сталіна, бо труднощі, в яких найшовся посталінський режим, породили на Заході надії, що може під тиском і внутрішньої і зовнішньої загрози ССРСР піде на поступки і погодження. Не аналізуючи правильності чи помилковості такого погляду, з англійської точки зору, стверджую його, однак, як факт.

На мій погляд збройний конфлікт Заходу з ССРСР все таки неминучий, але підготовчий період ще може потривати довгий час. У всілякому випадку нам треба нашу політику формувати під таким кутом і бути готовими до довшої діяльності в такій атмосфері. За останній час помічається серед наших політичних груп тенденцію поглиблювати свою діяльність серед англо-саксонського світу. Це добре. В загальному аспекті конфлікту Заходу з ССРСР, треба, однак, сподіватися, що дуже скоро буде відігравати важливу роль і Німеччина, тому, беручи до уваги її ключове положення в центрі Європи і її традиційне заінтересування Східною Європою, нам треба теж і тут закріплювати наші позиції.

П.: Чи, на Вашу гадку, повалення советської імперії можливе без зовнішнього удару, тобто виключно шляхом внутрішньої революції?

В.: Виключати повністю таку можливість не можна, але тоді ця справа може бути розв'язана лише в далекому майбутньому. Бе-

ручи до уваги експанзивні пляни Москви і враховуючи той факт, що і після смерті Сталіна, політика советського режиму засадничо не змінилася – ми більше схилиємося до гадки, що на певному етапі прийде до збройного конфлікту, що допоможе покласти кінець советській імперії. З того погляду є дуже важливою наша зовнішньополітична акція за кордоном, яку ми б повинні проводити сконсолідованим бльоком, якщо хочемо мати успіх.

П.: Яку ролью в тій зовнішньополітичній акції можуть відіграти українці США і Канади?

В.: Українці США і Канади можуть відіграти поважну роль, але все таки не можна тієї ролі перецінювати. Вважаю, що основний тягар роботи повинен спочивати на тій частині української еміграції, яка проживає в Європі, чи діє, наприклад, в США, але діє як політична еміграція, не емігранти-поселенці. Місцеві поселенці українського походження велику роль сповнять, якщо фінансово унезалежнять наші політичні чинники на еміграції, якщо допоможуть їм без турботи

за завтра діяти і вести політичну роботу. Тут важливу роль відіграє відповідна кваліфікація і підбір осіб для такої роботи, що можна теж зробити на терені США і Канади. Взагалі, коли говорити про можливість дії еміграційних політиків, то вони мусять бути до того підготовані. Коли ж вони проживають на терені США чи Канади, чи Британії і тут хочуть вести роботу, то вони мусять бодай докладно вивчити дані країни, а не, як це у нас буває, включаються до такої важливої і відповідальної роботи і без відповідної підготовки і без знання місцевих умовин. Річ ясна, така діяльність не матиме ні успіху, ні не створюватиме для нас відпо-

Мирослав Сіминович і Данило Скоропадський
(Чикаго, 31 жовтня 1953 р.)

відної opinii і авторитету. Ця остання заввага стосується в однаковій мірі і провідних осіб місцевих організацій і взагалі політиків всіх українських політичних груп. З тими браками в праці наших емігрантів мені довелося постійно зустрічатися в Британії і знаю про негативні наслідки такого стану.

П.: Як гетьманський рух уявляє собі побольшевицьку дійсність в Україні і які перспективи для закріплення української державности?

В.: На це питання коротко важко відповісти. Але я хочу сказати, що в усякому випадку уклад відносин на території України буде зумовлений такими моментами: а) в якій формі і як наступатиме звільнення терену; б) який буде український потенціал в момент звільнення; в) чи і який буде вияв волі широких народніх мас. Без сумніву, якщо в процесі звільнювання в будьякій формі терену українське населення задокументує відповідними чинами і актами свою волю, треба припускати, що відповідно до того укладеться загальна обстановка. В нашому плянуванні українських політичних чинників у загальному треба ці моменти враховувати, а зокрема не можна легковажити собі наслідків довголітнього большевицького панування.

П.: Яка може бути роля еміграції в закріплюванні української державности?

В.: На мою гадку, дуже важлива, але підпомогова. Роля еміграції – це в першу чергу роля ферментуючого політичного чинника. Вирішальне слово матиме те населення і ті люди, які зараз живуть в Україні. Тенденції ставити еміграцію в ролі якогось вирішального фактора – помилкові. Ті тенденції життя немилосердно перекреслить і події перейдуть понад голови таких еміграційних “плановиків”.

П.: Який суспільно-політичний лад в Україні прагне бачити гетьманський рух?

В.: Ми змагаємо за встановлення гетьманату. В площині організації політично-суспільного життя ми хочемо, щоб була забезпечена максимально свобода людини і її дії на глибоких християнських засадах у рямцях, схвалених державних законів, щоб

кожний громадянин держави мав змогу виявляти свою ініціативу в будьякому напрямку, річ ясна, не на шкоду загалу, чи держави. З тим пов'язана вимога забезпечення за громадянством права на приватну власність, хоч ми не виключаємо в деяких випадках ні кооперативної і суспільної власності, ні теж націоналізації, коли мова, наприклад, про шляхи, транспорт, важку промисловість і т. п. Врешті, ті питання будуть вирішені згідно з бажанням цілого народу. Хочу тут відмітити, що всякі твердження, мовляв, гетьманський рух хоче реставрувати лад зперед першої світової війни – не мають ніякої основи. Ми знаємо, що те, що вмерло і згинуло – не відживе в старих формах, і тому треба розцінювати, як звичайну інсинуацію, твердження, що гетьманський рух за віддання земель чи заводів кол[ишнім] землевласникам чи капіталістам. Одне, що ми хочемо – це оформлення здорових суспільних продукуючих верств, в тому [числі] верстви (кляси) хліборобів, на якій ми в першу чергу спираємо нашу діяльність.

П.: Яке буде становище гетьманців, коли, наприклад, український народ відкине вже на самому початку ідею монархічного ладу в Україні?

В.: Якби не випало рішення українського народу, ми останемося лояльними громадянами української держави, надіючися, що в умовах республіки ми матимемо змогу продовжувати нашу акцію за встановлення в Україні гетьманату. Так само, ми приймемо якнайактивнішу участь в процесі закріплювання української держави, не дивлячися на те, що за своєю формою вона нам, як монархістам, не відповідає»⁵⁸⁷.

Це інтерв'ю, опубліковане під провідним гаслом-заголовком «Консолідація українських сил – передумова успіху нашої боротьби: Д. Скоропадський», має надзвичайне значення з огляду відповідей верховного керманича Гетьманського Руху на визначальні питання, які тоді поставали не лише перед консерваторами-монархістами, а й перед усією українською діаспо-

587 - Консолідація українських сил – передумова успіху нашої боротьби: Д. Скоропадський // Гомін України. – 1953. – № 46. – 14 листопада. – С. 1, 6.

Данило Скоропадський серед заокеанських гетьманців (1953 р.)

рою і політичною еміграцією, та його засадниче бачення шляхів їх розв'язання, світоглядне розуміння ним національно-визвольної боротьби українського народу за умов геополітичних обставин Холодної війни й погляди гетьманича на суспільно-політичний лад майбутньої Української Держави.

Після інтерв'ю, 8 листопада від 14-ої години Д. Скоропадський зустрівся з членами УСО «Січ» (СГДК) у залі Українського відділу Канадійського Легіону. Гетьманич, зокрема, заслухав звіт про стан, діяльність і клопоти Організації, а також відповів на ставлені запитання, пояснюючи загальне становище Гетьманського Руху та щодо його внутрішньої і зовнішньої політики⁵⁸⁸.

Під вечір 7 листопада у готелі King Edward відбувся привітальний бенкет, на який з Торонта та околиць завітали не лише гетьманці, а й представники усього українського громадянства. Букетом живих квітів привітала гостя маленька Маріанна Юрків і, по проведенні високопреосвященним кир Ізидором Борецьким застільних молитов, було виголошено на честь гетьманича перший тост, а другий сказав сам Д. Скоропадський на славу королеви Єлизавети – символа єдності народів Британської Співдружності.

За цим гетьманича привітав його колишній особистий секретар полк. П. Силенко, підкреслюючи той факт, що він вітає дорогого гостя не як верховного керманіча Гетьманського Руху, а як особу, що є власністю усього українського народу, незаплямованим символом єдності всієї української родини, кришталево чисту, вільну від будь-яких недостойних закидів; як політичного провідного діяча, обдарованого всестороннім

588 - Гетьманич Данило в Канаді // Ранок. – 1953. – Ч. 15. – 26 грудня. – С. 1.

знанням, що всією своєю діяльністю здобув пошану не тільки кожного чесного українського патріота, але також і високоповажених чужинців.

Щирий привіт від майора Торонта зложив гостю др. Кучерепа, який запізнався з гетьманичем ще під час його першого приїзду до Канади у 1937 році. У своєму привітанні заступник НТШ в Канаді інж. О. Сецінський згадав, як багато зробив П. Скоропадський для українських наукових інституцій і висловив певність, що і його син піде слідом свого батька. Свою чергою видатний український письменник і голова Мистецько-літературного клубу в Канаді Улас Самчук підкреслив, що канадійські українці, віддалені на тисячі кілометрів від Рідного Краю, зберігають і на чужині рідні традиції, а в особі гетьманича вітає він того, що зберігає славні традиції наших князів-гетьманів.

Далі Д. Скоропадського вітали від Головної Управи Ліги Визволення України др. М. Гута, від УНО др. В. Гуцуляк, а представник СУЖЕРО п. Петришин передав у дарунок гостю «Білу книгу про чорні діла Кремля». Зі щирими вітальними словами також виступили: від Крайової Управи п. Колісник, від організованого українського жіноцтва Стефа Савчук, від Товариства бувших вояків УПА п. Котик, від Товариства запорожців ім. полк. П. Болбочана і Гетьманської Організації в Оттаві учасник визвольних змагань 1917–1920 рр. сотник Борис Монкевич, від Крайової Команди СУМу ред. Сенишин, від імені сеньйорів-гетьманців інж. М. Базилевич з Монреалю, від видавничої спілки «Гомін України» М. Сосновський. Він, зокрема, вітаючи Д. Скоропадського, сказав з цього приводу: «Особливо захопило мене висловлене твердження, що коли, після звільнення, укр[аїнський] нарід не прийняв би зразу монархічної державної форми, то гетьманці співпрацюватимуть лояльно, в рямцях української державности, з тим, кого нарід на першому стані визволення покличе до влади. Це знаменні слова, які засвідчують державницьку, щирю готовність служити Українській Народній Справі»⁵⁸⁹.

589 - П-юк М. На громадському прийнятті в Торонто // Ранок. – 1953. – Ч. 15. – 26 грудня. – С. 2.

Кімнати, що займав Данило Скоропадський в номері готелю New Yorker

Особливо зворушили гетьманича спомини о. Онуфріва зі Скарборо про поховання ним гетьмана П. Скоропадського. Далі вітання виголошували: представник Канадійського Федерального Уряду посол М. Старчевський з Ошави, проф. М. Садиленко, полк. Корін, В. Гультай, інж. Марко і від усього збору Східного Екзархату Української Католицької Церкви в Канаді кир І. Борецький. «Ви є одним із тих провідників, які мали б бути “придержаними властями” на Українських Землях, бо Ваша ідеологія спирається на християнських засадах, на християнському світогляді. Всі ми брати, як греко-православні, так і українці-католики, які несемо принципи Христа й за ці принципи боремось – підемо з тим провідником, який під цим знаменем перший поведе. Вірю, що Ви будете вести ті полки на Україну. Дай Боже, щоб ми вітали Вас на Вільній Українській Землі» – сказав князь Церкви⁵⁹⁰.

У відповідь на ці численні вітання Д. Скоропадський говорив про свою небуденну радість від них, казав про наболілі рани українців й, водночас, закликав до єдності, національної твердості, віросповідної терпимості та про завдання збереження українського потенціалу серед розбурханого чужинецького моря. Торкнувся гетьманич і питання допомоги українській науці на чужині та закликав молодь бути готовими до поклику, завершаючи своє слово глибокою вірою в українську національ-

590 - Там само.

ну правду, правду української державності та, в першу чергу, вірою в ласку Божу⁵⁹¹.

У неділю 8 листопада гетьманич був присутній на богослужіннях в українських католицькій і православній церквах, відвідав хворого архієпископа УАПЦ Міхаїла, а пополудні був почесно з багатьма вітаннями на святкуванні 5-річчя української спортової дружини «Україна» в Торонто. Ввечері того ж дня на літак до Нью-Йорка, а звідти і на корабель до Лондона Д. Скоропадський проводжав Торонтонський відділ СГДК⁵⁹².

Місцевий суспільно-політичний тижневик «Гомін України» зазначав з цього приводу: «Треба жаліти, що обставини не дозволили на те, щоб Гетьманич мав змогу виступити на широкому зібранні українського громадянства, яке тоді мало б змогу безпосередньо познайомитися не тільки з особою Гетьманича, але теж з його цікавими і незвичайно позитивними поглядами на окремі проблеми нашого життя і нашої національної політики. Об'єктивно бо треба ствердити, що Гетьманич Данило Скоропадський належить до того роду політичних діячів і національних провідників, які безумовно стоять на висоті завдань і до нелегкого обов'язку керівництва політичним і національним

Кімнати, що займав Данило Скоропадський в номері готелю New Yorker

591 - Там само.

592 - Гетьманич Данило в Канаді // Ранок. – 1953. – Ч. 15. – 26 грудня. – С. 1.

життям відповідно підготовлені. Особою Гетьманича міг би оправдано гордитися кожний наш політичний напрямок»⁵⁹³.

Відвідини Д. Скоропадським Північної Америки мали приватний характер, пов'язаний з професійними справами, тож за час його перебування у Сполучених Штатах і Канаді не відбувалося масових зустрічей, проте все ж таки гетьманич знайшов час не лише для розв'язання ділових питань і вирішення деталей з провідних аспектів розвитку Гетьманського Руху в Північній Америці, а й для розмов з провідними, дієвими і різноманітними представниками української громадськості в США і Канаді.

* * *

США та Канада природно ставали повоєнними великими масовими осередками Гетьманського Руху, в організаційних лавах якого перебувало чимало як інтелектуалів і простих робітників, так і новоприбулих після Другої світової війни емігрантів з УРСР та з Європи, а також і колишніх діячів ще з часів УНР та Української Держави.

Одним з таких, зокрема, був колишній соціаліст і директор Адміністративно-політичного департаменту МВС УНР за Центральної Ради, що був причетний до галасливої справи викрадення банкіра А. Доброго у квітні 1918 р., а в еміграції вже переконаний гетьманець, член 7-го Відділу УГО Америки в Чикаго Юрій Гаєвський⁵⁹⁴. Насправді широке товариство навіть і не знало про перебування серед чиказьких гетьманців цієї особи, доки він не виголосив 18 квітня 1954 р. серед своїх побратимів доповідь на тему «А що ж по большевизмі?». «Ми хочемо прийти до керування Державою, але не ми будемо в майбутньому керувати Українською Державою – тільки так можна ставити питання, бо остаточне своє слово скажуть ті, що кривавляться й зне-

593 - Гетьманич Д. Скоропадський в Торонті // Гомін України. – 1953. – № 46. – 14 листопада. – С. 1.

594 - Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. – Київ: Крок, 2019. – 626 с.; Гай-Нижник П. П. Викрадення банкіра А. Доброго в квітні 1918 року (реконструкція та аналіз подій) // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія педагогічні та історичні науки: збірник наукових праць. – Вип. СХХ (120). – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 212–228.

магають зараз у нерівній боротьбі там у Краю, чи то в лісі, чи то біля верстата, чи то в колгоспі, чи навіть і в бюрі будь-якого з Українських Міністерств», – тверезо розмірковував Ю. Гаєвський.

Він також закликав не вважати, що Совети з великою радістю визнали Україну за самостійну республіку, що зарепрезентована в ООН, або що вони прилучили Крим до УРСР під тиском Об'єднаних Націй чи через тиск еміграційних політиків, як то подавалося в діаспорних колах. То є заслугою українських людей у

Краю, що не скоряються і вірять у ліпше майбутнє і «тому ми не сміємо вимагати помсти тим мільйонам комсомольців і членів партії, що перебувають у Краю, за їх співпрацю з комуністами» – заявив доповідач⁵⁹⁵. Так, зауважував Ю. Гаєвський, адже не завжди вистачає гарячого серця, що палає любов'ю до України, а в деяких випадках до цього потрібний ще й холодний розум, який би був твердо переконаний в доконечності бачити Українську Державу ні від кого незалежною. І ті, які переконуються у цій доконечності після довгих і болючих шукань за правдою, а не всмоктали її з молоком матері, переконував він, завжди бувають фанатиками даної ідеї. Відтак Ю. Гаєвський вважав, що коли ж таких гарячих прихильників образити навіть необережно вимовленим словом, то вони легко можуть перекинутися до табору ворогів і тоді запекло та жорстоко за це помстяться.

«Здебільшого не політика робить революції, а економіка, й головною проблемою до розв'язання є земельна, що через неї завалилася Центральна Рада, бо нічого конкретного в цій справі не дала народу. Та й до цього часу ще жодна партія не сказала в цьому питанні нічого певного. Дідичів ми не можемо приве-

Юрій Гаєвський на лаві німецького військово-польового суду у справі викрадення банкіра А. Доброго (Київ, липень 1918 р.)

595 - Кавка В. Більше таких рефератів! // Ранок. – 1954. – Ч. 7. – 19 червня. – С. 2.

сти на Україну, бо, власне, ми майже ніколи не мали своїх українських дідичів. Майже всі вони були або москалі, або поляки, або малороси...

Я, як Гетьманець, – продовжував Ю. Гаєвський, – радо вітаю всіх, хто хоче конкретно обговорювати питання майбутнього устрою нашої Держави. Не будемо люто сваритися при цьому й поборювати один одного всіма дозволеними й недозволеними методами. Мусимо ми бути при цьому чесними партнерами. Адже ж коли ви граєте в преферанс або бридж, Ви боретесь проти своїх партнерів завзято й уперто, але водночас залишаєтеся їхніми добрими приятелями.

Ми, Гетьманці, за найліпшу форму правління для майбутньої Української Держави вважаємо Трудову Монархію. [...] ...Від давніх-давен закладена в душі українській: “Бог на небі – Гетьман на землі”. Гадаю, що не помилюся, коли скажу, що тепер переважна більшість людей на Україні є такої самої думки», – вважав Ю. Гаєвський⁵⁹⁶.

Доповідач зачепив багато наболілих і пекучих питань, обговорення яких раніше намагалися уникати в емігрантському політичному середовищі, в тому числі й щодо ставлення до таких державних зрадників України як М. Хвильовий, П. Тичина та інші чи, скажімо, щодо його (Ю. Гаєвського) точного вирахування кошту прожитку в майбутній Українській Державі тощо, тож його реферат викликав жваву, але коректну дискусію не лише в колах гетьманців.

Що ж стосується самого 7-го Відділу УГОА, то 14 березня 1954 р. у Чикаго (за місяць до вищевказаного читання реферату) відбулися його Загальні річні Збори. Головував за Зборах др. Ю. Гаєвський, секретарював – інж. М. Юзефович. Після заслухання звітів уступаючій Управі було уділено абсолюторію. Керівні органи Відділу явним голосуванням більшістю голосів було обрано у такому складі: голова 7-го Відділу УГОА в м. Чикаго – інж. М. Юзефович, заступник голови – К. Черевченко, секретар – п-ні В. Кавка, культурно-освітній референт – п-ні

596 - Там само.

Ф. Омелянович-Павленко, скарбник – М. Сикилинда, бухгалтер – п. Ткачинський. На голову Контрольної комісії обрано мґра І. Яремку, на членів – інж. Д. Стопкевича і п. Голуба. Організаційний суд обрано у такому складі: голова – др. Ю. Гаєвський, члени – др. Трутенко і п-ні Г. Крикливець.

Багато з новообраних керівників 7-го Відділу УГОА були новоприбулими до лав цієї місцевої гетьманської організації. Серед таких новоприбулих членів чиказьких гетьманців були: полк. Д. Стопкевич, інж. В. Стопкевич, М. Стопкевич, ген. І. Омелянович-Павленко, п-ні Ф. Омелянович-Павленко, інж. М. Юзефович, др. Ю. Гаєвський, проф. М. Гаєвська, др. В. Трутенко, А. Трутенко. Вже на другому своєму засіданні 25 березня новообрана Управа (на пропозицію культурно-освітньої референтки Ф. Омелянович-Павленко) схвалила план праці Відділу, яким передбачалося: посвячення прапору 7-го Відділу УГОА; Свячене; Свято Державності 29 квітня; весняний бал; реферат др. Ю. Гаєвського на тему «Що постане після упадку большевизму?» (про який йшлося вище); реферат др. В. Трутенка на тему «Медицина в майбутній Українській Гетьманській Державі»⁵⁹⁷.

Свято Державності 29 квітня в Чикаго гетьманці відзначили 8 травня у великій залі Association House при North street. Залу було удекоровано портретами Павла та Данила Скоропадських, а самі урочистості відкрив голова УГОА др. Мирослав Сіминович. Проф. М. Гадзинський виголосив свій реферат про Гетьманський Рух, після чого розпочалася художня частина свята, програму якої склала культосвітня референтка Ф. Омелянович-Павленко. Під час концерту виступило музичне тріо (Чижик – скрипка, Етімов – віолончель, Гаєвська – фортепіано) з виконанням тріо ре-мінор Мендельсона, пані Денисенко продекламувала вірш Л. Українки «І ти колись боролась», Ю. Клюківська заспівала веснянку «Квітка дрібная» (муз. Матюка) й «Ой не світи місяченько» (муз. Лисенка), дуєт Ю. Клюківської та К. Чопівської виконав «Коли розлучаються» й «В чарах кохан-

597 - К[авка] В. З новими силами до праці (З Гетьманського життя в Чикаго) // Ранок. – 1954. – Ч. 7. – 19 червня. – С. 4.

ня», а др. І. Рудавський – «Молитву» під акомпанемент автора-композитора проф. І. Білогруда. Окрім, власне, гетьманців, на святі були також присутніми й представники інших політичних і громадських організацій⁵⁹⁸.

23 травня з рамени 7-го Відділу УГОА в Чикаго був поданий реферат на тему «Дитячий параліч (польо), як йому запобігати та як боротися проти нього?» авторства сина відомого гетьманця ген. Валентина Трутенка, доктора медицини і також гетьманця Володимира Трутенка. А вже 29 травня гетьманці 4-го і 7-го Відділів УГОА в Чикаго влаштували Травневий бал у великій представницькій залі Герцль Валрум при Каліфорнія Авеню. Організували забаву голова Імпрезового комітету Ф. Омелянович-Павленко, організаційний референт В. Ткачук, секретарка В. Кавка за допомоги Т. Кавки, Г. Крикливець і К. Чопівської. На бал було запрошено з м. Мільвоке найбільший американський оркестр та співачок-українок Ю. Ключківську й К. Чопівську, яким акомпаніював Ю. Гаєвський. Половину чистого прибутку від цієї імпрези було призначено гетьманцями для українських студентів-емігрантів, що залишилися у країнах Західної Європи⁵⁹⁹. Слід також згадати про запальну промову В. Кавки на маніфестації США проти розправи в СРСР над в'язнями Степового табору концтабору Кенгірі (Казахстан)⁶⁰⁰.

Того ж року у Канаді добігав остаточного завершення конфлікт серед місцевих гетьманців, що постав ще 1952 року на розколотому З'їзді між КСО та УСО «Січ» (СГДК).

Ще на початку 1954 р. у Січовому будинку в Торонто 23 лютого відбулися Збори Центрального Коша Канадійської Січової Організації, на яких також були присутніми усі члени Головної Управи КСО. Збори відкрив міський кошовий М. Кміть. Робочим планом засідання були питання членських внесків, майбутнє листування з позамісцевими членами Коша і програма роботи

598 - Кавка В. Як ми відсвяткували Свято Державности // Ранок. – 1954. – Ч. 9. – 7 серпня. – С. 3.

599 - Кавка В. З життя Гетьманців у Чикаго // Ранок. – 1954. – Ч. 10. – 28 серпня. – С. 4.

600 - Кенгірське повстання тривало 42 дні – від 16 травня до 26 червня 1954 р. Повстання було жорстоко придушене 26 червня 1954 р. за допомогою армії із застосуванням танків. Приблизно 700 трупів, серед яких були й дівочі, стали розплатою за сорок днів волі.

на 1954-й рік. На пропозицію очільника КСО Й. Обельницького було одностайно прийнято рішення і програму щодо святкування під час Великодніх Свят 30-річчя Січової Організації в Канаді.

Проте головною темою засідання стало питання взаємин з конкурентом і суперником на ниві монархічного руху – Союзом Гетьманців-Державників Канади (УСО «Січ»). У дискусії слово брали Й. Обельницький, М. Кміть, його дружина, І. Мазуркевич, М. Возьний, ред. Ю. Тарнович, д-р В. Годований та О. Солотвінський. Присутні переймалися проблемою як завадити СГДК та його пресовому органу «Наша Держава» ототожнювати свою ідеологічну та організаційну роботу з гетьманським монархічним рухом в Канаді. В опублікованому повідомленні з цього приводу видно роздратованість провідників КСО, які називають гетьманців з іншого табору не інакше як «демагогами з патологічними амбіціями», «мстивими грошовими колекторами», «посміховищем», «підлабузниками Гетьманичеві».

У підсумку учасники зібрання схвалили думку, аби «при нагоді святкувань 30-літнього ювілею “Січей” Канади на це нездорове явище в нутрі СГД звернути пильну увагу ширшого українського громадянства, а зокрема ще раз заапелювати до поважних та ідейних елементів СГД по світі сущих, щоб вони цинічне використання авторитету особи Гетьманича Данила згаданими людьми остаточно припинили! Єдиною доцільною і розумною розв'язкою того “імпасе” сьогоденного Гетьман-

Йосиф Обельницький

ського Руху може бути дібрання і зібрання Паном Гетьманичем Ширшої Гетьманської Ради»⁶⁰¹.

Невдовзі, 15 березня в Кіченері (Онтаріо) за зборах 7-го Коша 1-ї Округи КСО Н. Стусс пояснював причини роздвоєння Гетьманського Руху і занепад КСО тим, що ще раніше гетьманці з різних організацій (УСХД, Українська Громада, Український Стяг, Фронт Національної Єдності, Січ тощо) об'єдналися в монолітний один Союз Гетьманців-Державників, що, мовляв він, «противиться не тільки ідеї Липинського, але законом природи»⁶⁰². Ця відсилка до суперечності СГД з теорією В. Липинського явно була згадкою про розкол в УСХД у 1930-ті роки⁶⁰³, а претензія очевидно була спрямована до часів реорганізації Гетьманського Руху й консолідації його навколо СГД, втілюваних гетьманом Павлом Скоропадським ще від кінця 1930-х років, політику якого підтримував і продовжував підпірати й гетьманич Данило⁶⁰⁴.

Н. Стусс стверджував, що Гетьманський Рух відродиться, коли головний керманіч (Данило Скоропадський) обстоюватиме організацію гетьманців і взагалі українських монархістів на підставі однородних фахових груп (наприклад клубів інтелігентів, бізнесовців, військовиків, фермерів, робітників тощо), які обстоюють легітимність гетьманського роду Скоропадських. А силувати усіх гетьманців «до одної казарми з одностайною назвою і одною командою на цілому світі, шкодить Рухові», – заявляв Н. Стусс⁶⁰⁵. Тож він наполягав на тому, що гетьманські групи можуть мати різні назви, в залежності від того, хто до них входить, й заключив, що Січова Організація в Канаді (КСО) може існувати тільки на підставі власного канадійського Статуту і обстоювати позиції Гетьманського Руху автономно.

601 - Необхідність створення Гетьманської Ради (Зі Зборів Центрального Коша КСО) // Український Робітник. – 1954. – Ч. 10. – 5 березня. – С. 2.

602 - З діяльності Канадійської Січової Організації // Український Робітник. – 1954. – Ч. 14. – 2 квітня. – С. 8.

603 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. I. 1900–1936 рр. – Київ: Саміт-книга, 2023. – 544 с., іл.

604 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. II. 1937–1945 рр. – Київ: Саміт-книга, 2024. – 588 с., іл.

605 - З діяльності Канадійської Січової Організації // Український Робітник. – 1954. – Ч. 14. – 2 квітня. – С. 8.

12 квітня 1954 р. найвищий суд Онтаріо прийняв рішення про правне членство в Канадійській Січовій Організації⁶⁰⁶ й призначив її з'їзд на 22 травня 1954 р. у Торонто. Крім того, В. Босий повідомив Головну Управу КСО, що після з'їзду без огляду на вислід зібрання, він бажає припинити своє членство в КСО й не прагне посідати жодний уряд в новій Управі Організації⁶⁰⁷.

Зрештою й УСО «Січ» Канади була легалізована й державною владою цієї країни у 1954 році⁶⁰⁸. Тим часом, готуючись до З'їзду обидва угруповання гетьманців Канади вважали його своїм й агітували прибічників, не цураючись і брудних маніпуляцій. Прибічники СГДК з УСО «Січ» 13 травня у своєму часописі закликали: «Голос членства на З'їзді 22 травня повинен стати доказом, що це не було задля особистої амбіції, а був це відрух вірних членів – старих і нових, щоб рятувати повагу Організації, яка підтримує Гетьманський Рух в Європі на землі Канади»⁶⁰⁹.

Натомість їхні опоненти з табору КСО спробували начежити на суперника не лише ярлики ракової пухлини і злодійського бунтарства, що прагне вкрасти цілу організацію січовиків-гетьманців, але й наліпити на СГД тавро «каравану комуністичного агента»⁶¹⁰. Комуністичним агентом, з руки В. Босого, було оголошено одного з європейських гетьманців Олексу Петренка та інших, що «подаючи себе за “гетьманців” – комуністи»⁶¹¹. І готувався цей заколот для дискредитації і розколу канадійського Гетьманського Руху, за версією В. Босого, комуністами, що прибули з європейських ДР-таборів під виглядом гетьманців з СГД ще від січня 1950 року. Тож тоді «фірма» СГДК влилася в

606 - Серед них, між інших, були Йосиф Обельницький, Степан Годований, Дмитро Білас, Олександр Молодецький, Василь Паровінчак, Юліан Тарнович, Михайло Возний, Іван Н. Корчинський, Ольга Мазуркевич, Тамара Панченко, Богдан Гадзевич, Михайло Кміть, Ілля Мазуркевич, Микола Мота, Петро Стецюк, Михайло Обельницький, Іван Місюрка, Дмитро Возний, Олександр Солотвінський, Дмитро Чабан, А. Возняк, Григорій Стадник, Микола Базилевський, Йосиф Печенюк, Дмитро Білас, Антін Возняк, Михайло Гетьман, Й. Павлик, П. Силенко, М. Абдула, М. Котульський та інші.

607 - Інформації Головної Управи Канадійської Січової Організації у справі З'їзду К.С.О. в Торонто 22-го травня 1954 р. // Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 2.

608 - Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 3, 4.

609 - Передз'їздові міркування // Наша Держава. – 1954. – 13 травня. – С. 1.

610 - Операція рака в КСО // Український Робітник. – 1954. – Ч. 19. – 21 травня. – С. 2.

611 - Босий В. Комуністична 4-річна змова проти Канадійської Січової Організації // Український Робітник. – 1954. – Ч. 19. – 21 травня. – С. 3.

КСО у м. Торонто і через М. Базилевського, О. Петренка, М. Поронюка, Д. Біласа, Й. Павлика та М. Абдулу почали провадити свою організаційно-адміністративну роботу. Їх підтримали навіть кошовий Відділу Січі (КСО) Торонта Григорій Стадник, колишній провідник канадійських гетьманців і ветеран Гетьманського Руху в Америці Михайло Гетьман, провідний гетьманець з Віндзора Володимир Дужий і ще й проф. Петро Солуха з Детройту (УГОА)⁶¹². Не зважив на письмову скаргу В. Босого й гетьманич Данило⁶¹³ й невдовзі стане зрозуміло чому.

Отже лави «опозиціонерів» з УСО «Січ» (СГДК) почали швидко зростати і після подвійних З'їздів 1 березня 1952 р. обидва табори вже діяли нарізно (КСО проти УСО «Січ» / СГДК), хоча й формально претендували спільно на лейблу і майно Української Спортової Організації «Січ» в Канаді. Одні згуртувалися навколо пресового органу «Український Робітник» (КСО), а інші заснували свій – «Наша Держава» (УСО «Січ» / СГДК).

Г. Стадник і Д. Скоропадський
(Англія, 19 квітня 1942 р.)⁶¹⁵

22 травня 1954 р. у Торонто відбувся *Крайовий З'їзд Української Спортової Організації «Січ»*, участь в якому мали право приймати представники обох протиборчих сторін (УСО «Січ» та КСО), які до часу розколу були офіційними членами єдиної Української Спортової Організації «Січ» в Канаді. На зібранні був присутнім представник Верховного Суду Онтаріо Ф. Г. Кошинг⁶¹⁴.

Верх з величезною перевагою здобули прихильники УСО «Січ» / СГДК. Переважною більшістю голосів

612 - КСО підтримали побажанням успіху гетьманці з США (прихильники Й. Біловуса), які після відходу з УГОА створили окрему організацію – Український Американський Гетьманський Союз [Український Робітник. – 1954. – Ч. 19. – 21 травня. – С. 4].

613 - Босий В. Комуністична 4-річна змова проти Канадійської Січової Організації // Український Робітник. – 1954. – Ч. 19. – 21 травня. – С. 3.

614 - З'їзд СГД Канади // Ранок. – 1954. – Ч. 8. – 10 липня. – С. 2.

615 - Музей гетьманства у Києві.

(86:27) до Головної Управи було обрано таких осіб: головний обозний – Григорій Стадник (він з 85-ма голосами випередив Йосифа Обельницького, що зібрав 39 голосів), заступники – М. Базилевський та І. Печенюк, писар – Д. Білас, скарбник – Возняк⁶¹⁶. Наступного дня (23 травня) у залі Українського Відділу Канадійського Легіону делегати З'їзду ухвалили наступні рішення:

«1. Вибрано нову Управу на рік 1954–1955 в складі Григ. Стадник – Голова (85 голосів, противний кандидат Й. Обельницький 39 голосів); Мик. Базилевський і Йосиф Печенюк – Заступники Голови на Сх. і Зах. Канаду, Дмитро Білас – Гол. Писар і Антін Возняк – Скарбник (збірна ліста для всіх – 86 голосів, противна ліста 27 голосів)»⁶¹⁷.

2. З'їзд ухвалив негайно спинити дальшу появу «Українського Робітника», як органу Організації, і на те місце органом Організації поставив «Нашу Державу».

3. З'їзд доручив Головній Управі негайно здійснити усі правні кроки для перебрання в посідання всього майна Організації – будинку, друкарні, видавництва.

4. З'їзд ухвалив окрему постанову з признанням для п. Михайла Гетьмана, за його працю й заслуги для Гетьманського Руху й Організації, проголосивши його почесним членом Організації.

5. З'їзд ухвалив представлений йому проект Статуту.

6. З'їзд уповноважив Головну Управу здійснити перереєстрацію членів і прийняв до відома новозголошених членів, які мають бути затверджені Головною Управою.

Також було обрано Контрольну Комісію у складі: проф. Й. Павлик (голова), Д. Чабак і Д. Возний (члени); а також Організаційний Суд до складу якого увійшли: підп. П. Силенко (голова) та інж. М. Абдула й М. Котульський (члени)⁶¹⁸.

Натомість рішення З'їзду і свою поразку не визнали в іншому таборі, до якого перейшли колишні головні обозні В. Босий,

616 - Зміцнення Гетьманців Канади // Ранок. – 1954. – Ч. 7. – 19 червня. – С. 3; З'їзд СГД Канади // Ранок. – 1954. – Ч. 8. – 10 липня. – С. 3.

617 - З'їзд СГД Канади // Ранок. – 1954. – Ч. 8. – 10 липня. – С. 3.

618 - Там само.

Й. Обельницький, Т. Дацків (Вінніпег), Н. Стусс (Кіченер), а також: М. Кміть, В. Кміть, І. Місюрка, І. Корчинський, І. Мазуркевич, О. Мазуркевич (Торонто), Г. Чорномаз (Кіченер), П. Колішір (Саскатун), І. Михальчук (Вайнон – Гримсби), С. Сулима (Віндзор), В. Паровінчак (Ніагар Фалс), І. Ольховий (Монреаль), І. Федорович (Ріджайна)⁶¹⁹. Це угруповання склали виключно гетьманці-католики, які зареєстрували нове видавництво і заснували нову щотижневу газету «Український Християнський Робітник».

Вони відразу ж засвідчили свою відданість статутіві КСО, Канаді, британській королеві, класократичній ідеї В. Липинського, ідеалові української християнської монархії та Українській Католицькій Церкві⁶²⁰. «Канадійська Січова Організація, сперта в своїм існуванні й праці на королівським законі Канади, на монархічній суспільній ідеї та на католицькій св. Вірі, ніколи не вважала себе за організацію українських політичних емігрантів, та ніколи не було її замірами ставати віткою якої небудь української партії в Європі, або експозитурою якого небудь політичного центра, чи в службі особи, хочби української зпоза Канади»⁶²¹.

Отже група акцентовано зазначила себе як суто католицька, не було згадано про гетьманську монархію роду Скоропадських і про гетьманича Данила, а також про визволення Рідного Краю і відновлення Української Держави. СГД на чолі з Данилом Скоропадським був названий цією католицькою сектою «бушуючими бездільно» по Канаді й Америці степовими емігрантами і суспільними спекулянтами, а також новоприбулими православними ненависниками католицизму в Січах під фальшивим претекстом СГДК, який діє шляхом «надужиття патріотичних і монархічних сентиментів членів Канадійської Січової Організації – Верховним Керманичем Гетьманського Руху для цілей Союзу Гетьманців Державників в Європі»⁶²².

619 - До історії Слави // Український Християнський Робітник. – 1954. – Ч. 21. – 4 червня. – С. 1.

620 - Український Християнський Робітник. – 1954. – Ч. 1. – 4 червня. – С. 1.

621 - Мости спалені! // Український Християнський Робітник. – 1954. – Ч. 1. – 4 червня. – С. 2.

622 - Український Християнський Робітник. – 1954. – Ч. 1. – 4 червня. – С. 1.

КСО-монархісти, зрештою, викрили свою удавану попередню приналежність до Гетьманського Руху, зухвало додаючи до вищесказаного: «І ці основні різниці канадійських січовиків-монархістів – від українських гетьманців в Європі – повинні були зрозуміти не тільки східні українські емігранти в Європі, але й емігранти з рядів СГД, які щойно прибули до Канади. І про ті різниці не вільно було забувати також Гетьманському Центрові, та його Керманичеві. Також не вільно було гетьманцям європейцям забувати, що ідеологія В. Липинського висказана в його славних “Листах” це річ одна – а практична організація приклонників сучасного претендента до української булави, це річ друга»⁶²³. Саме ця католицька група ексгетьманців-монархістів зачать ненависть і помсту до гетьманича Данила (цілком можливо й фізичну) і розпочне процес розкладання Гетьманського Руху через релігійне (конфесійне) протистояння і дискредитацію концепції дідичної монархії роду Скоропадських.

Внутрішнє ж організаційне життя канадійських організованих гетьманців (з лав УСО «Січ» / СГДК) зрештою знов увійшло у стаке й кероване русло. Невдовзі вони вітали 5-ту Конференцію Ліги Визволення України, що відбувалася 17–18 липня 1954 р. у Торонті. Особисто виступив на зібранні від імені СГД В. Ткаченко, а письмово до ЛВУ привітання надіслали Головна Управа СГД, інж. М. Базилевський з Монреалю та з Торонта друкований орган СГД «Наша Держава»⁶²⁴.

23 липня СГДК підтримав ініціативу «Запорожців» й взяв участь в панахиді за упокій полк. П. Болбочана, що була відслужена митр. протоієреєм о. Іванюком в українській православної церкві столичної Оттави з нагоди 35-ї річниці розстрілу полковника з наказу уряду УНР. Того ж дня о 20-й год. СГДК улаштував для українців Оттави у просторій залі місцевої греко-католицької церкви спеціальний вечір пам'яті полк. Петра Болбочана, на якому гетьманець сотн. Борис Монкевич виголосив доповідь на тему «Похід Болбочана на Крим».

623 - Мости спалені! // Український Християнський Робітник. – 1954. – Ч. 1. – 4 червня. – С. 2.

624 - 5-та Конференція Ліги Визволення України // Гомін України. – 1954. – 24 липня. – С. 6.

За президіальним столом вечір вели о. Іванюк, В. Чихарівський (як голова зборів), мгр. Паздерко та сотн. Б. Монкевич (як секретар і доповідач). В. Чихарівський у короткому вступному слові згадав визначні заслуги борців за визволення України, підкреслив вагу й значення історичної традиції для прийдешніх поколінь і запросив до слова доповідача. Б. Монкевич у своїй змістовній доповіді накреслив повний життєвий образ полковника П. Болбочана, а також подав докладні відомості про етапи його боротьби за незалежність України. Особливу увагу доповідач звернув на Кримському поході Болбочана, змалювавши одну з найкращих сторінок визвольної боротьби за державність і спробу здобути для України вихід до берегів Чорного моря на Кримському півострові. Доповідь була ілюстрована витягами з книги Б. Монкевича «Слідами новітніх запорожців», які зачитував мгр. Паздерко. В кінці доповіді, на пропозицію Б. Монкеви-

ча, усі присутні вставанням і хвилинною мовчанкою вшанували пам'ять полк. П. Болбочана. Присутні також зібрали грошову пожертву у 13,75 дол., з яких по 4 долара було призначено гетьмансько-консервативним друкованим органам «Наша Держава», «Наша Мета» і «Ранок»⁶²⁵.

Водночас у червні 1954 р. у Нью-Йорку у видавництві «Булава» нарешті було видруковано *повне перевидання «Листів до Братів хліборобів» В. Липинського*, що на той час вже встигли перетворитися на бібліографічну рідкість і випуск яких давно очікували усі гетьманці та симпатичники Гетьманського Руху. Видання було здійснено шляхом передруку вказаної праці без жодних змін (фотодруком) з віденського видан-

Повне перевидання «Листів до Братів хліборобів» В. Липинського (Нью-Йорк: Булава, 1954)

625 - Запорожець. Вшанування пам'яті полк. П. Болбочана // Ранок. - 1954. - Ч. 10. - 28 серпня. - С. 2-3.

ня «Листів до Братів хліборобів». Окремою книгою також було видано працю В. Липинського «Покликання Варягів...» та брошуру проф. П. Солухи «Монархія чи республіка», а у Лондоні видавнича спілка «Бунчук» у липні розпочала видання консервативно-гетьманського місячника літератури, мистецтва та громадського життя «За єдність нації».

Тож у 1954 р. націонал-консервативна гетьмансько-монархічна ідеологія отримала новий обрій для свого поширення через пропагандивну роботу не лише завдяки пресовим органам, а й через видання поважних теоретичних друкованих праць, в тому числі й творця концепції трудової монархії та ідеології класократичного консерватизму В'ячеслава Липинського.

У США ж того року в Детройті свій 4-й Звичайний З'їзд делегатів 4–6 вересня провела Українська Гетьманська Організація Америки (УГОА). У своєму вітанні американським гетьманцям їхні побратими з Англії (в особах І. Марченка та Ф. Дідуха) справедливо відмічали, що УГОА «є одною з найважливіших, найвпливовіших ланок Українського Гетьманського Руху» й висловлювали багато надій на підсумки її з'їзду, де, «поруч з суто організаційними питаннями, трактуватиметься принципово глибоковажлива й у той же час великої актуальнополітичної значности проблема – вироблення Конституційних Основ Української Гетьманської Держави»⁶²⁶.

Зібрання відбулося в залах Українсько-американського політичного клубу в Детройті (3464 Cicotte, City 10) й тривало за такою програмою (затвердженою ще 2 серпня 1954 р. підписами М. Сіминовича, П. Запорожця і М. Гавриліва-Буяра):

– 4 вересня (субота): від 10-ї ранку до попудні реєстрація делегатів; відкриття З'їзду о 13-й год., затвердження порядку нарад, вибір Президії З'їзду, вибір резолюційної і номінаційної комісій, заслухання протоколу 3-го З'їзду делегатів УГОА, звіти діяльності Головної Управи (включно її представництв), звіт

626 - Марченко І., Дідух Ф. До Світлої Президії 4-го З'їзду Української Гетьманської Організації Америки // Ранок. – 1954. – Ч. 10. – 28 серпня. – С. 1.

Ідеологічно-політичної комісії, звіт Головного організаційного суду, звіт делегатів про діяльність відділів УГОА;

– 5 вересня (неділя): богослужіння в українських церквах, зачитання привітів (о 12 год. 30 хв.), визначення місць осідку органів Централі на наступну каденцію, вибір нових центральних органів УГОА, вступне слово проф. В. Гришка до «Конституційних основ Української Держави...», представлення Ідеологічно-політичною комісією проєкту «Конституційних основ Української Держави в світлі програмових засад Гетьманського Руху», ухвалення резолюцій, внески і запити, закриття нарад, від 20 год. – бенкет з вступною доповіддю проф. І. Кузича на тему «Що спонукало гетьмана Богдана Хмельницького до заключення Переяславського договору»;

– 6 вересня (понеділок): від 9 год. ранку обговорення точок, які за браком часу не змогли би бути вирішені у попередній день З'їзду⁶²⁷.

На З'їзд до Детройта прибуло 72 делегати від 12 Відділів з таких місцевостей: Детройт, Чикаго, Клівленд, Нью-Йорк, Філадельфія, Міннеаполіс і Боффало. Вступне слово відкриття мовив голова УГОА д-р. Мирослав Сіминович. Головував на зібранні д-р. Володимир Бачинський, його заступниками були інсп. М. Брилинський і д-р. В. Трутенко, а секретарствували Валентина Кавка, ред. Микола Пасіка та Іван Халява. Членами Ревізійної Комісії форуму стали ред. Є. Зіблікевич і ред. М. Пасіка. У З'їзді взяли участь усі відділи УГОА (за винятком Флінту, штат Мічиган), а також члени Ідеологічно-політичної комісії та представники Головної Управи в Нью-Йорку. Окрім делегатів від УГОА на З'їзді також були присутніми делегати від СГД Канади та від УАГС. На початку З'їзду секретар зібрання прочитав привітальну телеграму, що надійшла від гетьманича Д. Скоропадського з закликом до натхненної праці в ім'я ідеї.

Тож на перший день роботи З'їзду випали опрацювання звітів поодиноких референтів з перебігу діяльності в кожній з

627 - Комунікат 4-й Звичайний З'їзд Делегатів Української Гетьманської Організації Америки відбудеться в днях від 4. до 6. вересня 1954 року в залах Українсько-Американського Політичного Клубу в Дітройті // Ранок. – 1954. – Ч. 10. – 28 серпня. – С. 1.

їхніх ділянок. Утім не усі референти спромоглися подати свої звіти точно, а не почасти побіжно. На цьому тлі детальністю та ядерністю зі своєї діяльності на терені УККА відрізнявся звіт представника Головної Управи УГОА Євгена Зиблікевича. Першого дня делегатам було зачитано і ними прийнято новий, виправлений Статут УГОА над яким два роки працювала Статутова Комісія.

Другий день розпочався з зачитування привітів, що наспіли від братніх організацій СГД Англії, Німеччини, Австрії, як також заслухано й особисті вітання представників СГД Канади, редакції «Нашої Держави», Централі ООЧСУ, Провидіння, УККА, АБН. З'їзд ухвалив надіслати привітальну телеграму гетьманичу Данилові та президентові США Д. Айзенгауверу. Ввечері у приміщенні тієї ж зали відбувся бенкет на якому проф. Іван Кузич прочитав реферат про причини і спонуки гетьмана Б. Хмельницького до заключення Переяславської угоди з Московією.

Третього дня З'їзду продовжувано працю з попереднього дня над питанням перенесення Централі й нових керівних органів УГОА. Номінаційна Комісія, до складу якої входили інж. Теодосій Любинський, Степан Гава і Микола Небоженко, представила З'їздові новий виправлений список кандидатів на пости в Головній Управі. Більшістю голосів було вирішено перенести Централю УГОА до Філадельфії, а також обрано й весь склад членів Головної Управи. Акламацією головою УГОА переобрано доктора Мирослава Сіминовича.

Крім того кульмінаційною точкою З'їзду був короткий аналіз «Конституційних основ Української Держави в світлі програмо-

Мирослав Сіминович-Сіменс

вих засад Гетьманського Руху». Його, в заступстві Д. Левчука, прочитав др. В. Бачинський, хоча й попередньо при підготовці З'їзду передбачався з цього приводу виступ проф. В. Гришка. Через брак часу не відбулося й дискусій, хоча й обмін думками з цього високовартісного і важливого матеріалу, як невдовзі зауважував О. Бей, був би дуже корисним. «Конституційні основи» були плодом 10-річної праці судді Дмитра Левчука та 2-річних міркувань проф. Василя Гришка. Відтак З'їзд запропонував Ідеологічно-політичній комісії нав'язати відносини з різними відділами УГОА й з окремими людьми, які б могли стати в пригоді до остаточного редагування «Конституційних основ»⁶²⁸.

Централю УГОА було перенесено з Детройту до Філадельфії⁶²⁹. У підсумку керівні органи УГОА набули такого складу і структури:

- Головна Управа – Президія: др. Мирослав Сіминович – голова, др. Володимир Бачинський – перший заступник з обов'язками ділового голови (Філадельфія), інж. Михайло Гаврилів-Буяр – другий заступник (Детройт), проф. Володимир Лотоцький – головний секретар;

- Члени Головної Управи: суддя Дмитро Левчук, проф. Андрій Москаленко, др. Володимир Чума, мгр. Євген Винярський, Омелян Бей, полк. Роман Долинський, радник Юрій Лінгард;

- Запасні члени Головної Управи: інж. В. Базилевський, ред. Микола Пасіка (Чикаго);

- Представники Головної Управи: інж. Т. Любинський (на Чикаго), М. Чемний (на Детройт);

- Контрольна Комісія: Василь Волчанський, посол Василь Сегейда, сотн. Петро Содоль-Зілінський; заступники (в Детройті): Степан Гава і Микола Небоженко;

- Головний Організаційний Суд: інж. Петро Запорожець, др. Є. Лужецький, Євген Драгінда, Василь Яворський, Олександр Наконечний й заступник Ю. Цебринський (усі в Детройті);

628 - Бей О. З'їзд УГОА в Дітройті // Ранок. – 1954. – Ч. 11. – 25 вересня. – С. 1.

629 - Централю УГОА перенесено з Дітройту до Філадельфії // Свобода. – 1954. – Ч. 179. – 17 вересня. – С. 1.

■ Ідеологічно-політична Комісія: проф. Василь Гришко, ред. Євген Зиблікевич, суддя Дмитро Левчук, полк. Роман Долинський, проф. Андрій Москаленко, др. Володимир Чума;

■ Комісія Гетьманського Фонду: полк. М. Янов (Янів), полк. О. Шаповал, пані О. Самойлович.

Мирослав Сіминович-Сіменс був видатним представником українства в США. У 1927 р. він одержав отаманський пірнач з рук гетьмана П. Скоропадського⁶³⁰. У 1927–1940 рр. був головним отаманом гетьманських «Січей» Америки і Канади (за власний кошт купив будинок для «Січі»). Після Другої світової війни саме він був серед ініціаторів створення ЗУДАКу та УККА, а у 1949 р. став головою УККА, почесним головою Ліги американців українського походження в Америці. Від 1952 року і по 1959-й очолював Гетьманський Рух (УГОА) в США.

М. Сіминович був також організатором і головою Українського виставкового комітету (організував український павільйон) Світової виставки в Чикаго у 1933–1934 рр. «Усі цивілізації світу проявляють себе. Український нарід мусить показати свою національну життєздатність. Це він може досягнути тоді, коли візьме участь у Всесвітній виставці. Ми хоть без власної держави, але американці трактують нас як державницький народ. Це був би непростимий національний гріх перед Рідним Краєм і перед нашим грядущим поколінням, якби ми не долучилися до цієї події», – розмістив у 1932 році в американських газетах звернення до українців 48-річний лікар М. Сіминович⁶³¹.

630 - Мирослав Сіминович-Сіменс народився 16 лютого 1885 р. у Чернівцях на Буковині в священицькій родині. Батько був священиком з с. Стриганці Товмацького повіту, що широко провадив громадську діяльність у цьому краї. М. Сіминович закінчив німецьку школу в Чернівцях і відслужив військову службу. У 1907 р. переїхав до США. По закінченні медичних студій в університеті Льюїолі (1913 р.) деякий час служив військовим лікарем у званні майора в армії США й став одним з перших лікарів-українців та громадсько-політичним діячем. Проживаючи в Америці, постійно цікавився подіями, що відбувалися в Україні. У 1917 р. після проголошення УНР працював для української справи, використовуючи при цьому свої особисті контакти з визначними американськими діячами, що жили і працювали у Франції та Англії. Він зустрічався з президентом США В. Вільсоном в українських справах у 1917 році. Під час Українських національно-визвольних змагань приїхав до Галичини. Був присутнім під час підписання Версальського мирного договору у 1919 р. У 1920 р. став членом Місії уряду ЗУНР у Лондоні, а у 1922 р. вітав святковим бенкетом приїзд митрополита Андрея Шептицького та українського хору під керівництвом Кошиця у Чикаго. Став переконаним гетьманцем і активним діячем Гетьманського Руху.

631 - Шевчук І. Український прапор замаяв на будівлі адміністрації виставки. Отже, Москва і Варшава програли // Газета по-українськи. – 2018. – 12 червня.

Марія Любас – Міс Україна-1933

У серпні 1933 р. у павільйоні проходив конкурс «Міс Україна». Серед 25 претенденток обрали 18-річну Марію Любас. Голова корпорації М. Сіминович вручив їй корону.

18 вересня 1937 р. гетьманич Д. Скоропадський взяв участь у святі Українського дня, яке відбулося в Чикаго на площі 86 та Вестерн. Увесь дохід був призначений на «українську вищу школу у Стемфордї». З нагоди приїзду гостя було влаштовано величавий бенкет 3 жовтня 1937 р. Організатором його був М. Сіминович. Його батько Николай Сіминович виступив з промовою, слова якої актуальні й сьогодні. Старий священник вітав в особі гетьма-

нича його батька, аналізуючи роки визвольної боротьби за його участі, зауважуючи: «Але знайшлися ті великорозумні вчені, що злучилися з ворогами-москолями і завалили ту нашу державу. Самі упали і нарід наш в неволю завели. То була страшна і ганебна зрада»⁶³².

М. Сіминович був активним громадсько-політичним діячем, головою і почесним членом низки українських установ у США, співорганізатором Ліги американців українського походження та відділу УЛТПА (лікарське товариство) в Чикаго, засновником-фундатором Українського Архіву-Музею в Чикаго. На його честь названо Український національний музей в Чикаго (став його першим президентом у 1954 р.). Восени 1955 р. Музей придбав триповерховий будинок, що знаходився за адресою 2453 W. Chicago av. в українському селі. Його вартість становила \$ 22,500. Першу лепту своєї благодійності у сумі \$ 5,000 вніс саме др. М. Сіминович.

632 - Цей день в історії українського Чикаго 1937 року // UApost.us. – 2019. – 12 вересня [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uapost.us/news/cey-denj-v-istoriyi-ukrayinsjkogo-chykago-1937-roku/>

26 жовтня 1958 р. з метою створення центру українського музейництва в Чикаго, відбулося об'єднання Українського національного музею з Українським музеєм міста Онтаріо (штат Каліфорнія). Музей став Храмом української культури, а його першим президентом (1954–1967) був М. Сіминович. Він творив численні пожертви на НТШ та на купівлю будинку СУМу, на Пластову домівку та видання монографії про гетьмана П. Скоропадського, на перші числа журналів «Екран» та «Українське життя», передплачував майже всю українську пресу, приймав у своєму домі багато гостей. За велику меценатську діяльність в царині української культури, Український Вільний Університет у Мюнхені присвоїв йому у 1959 р. звання почесного доктора. Помер 14 березня 1967 р., похований на цвинтарі св. Миколая в Чикаго. Мирослав Сіминович написав такі слова: «Тільки той народ заслуговує і вартий мати своє державне життя, що цінить славу минулого та зберігає пам'ятки та докази своєї історичної і культурної самобутности»⁶³³.

Серед співзвучних і побратимських Гетьманському Рухові організацій восени 1954 р. установчі зусилля поновило й Вільне Козацтво, уособлене на той час в еміграції *Організацією молоді та ветеранів Українського Вільного Козацтва*, чільними особами якого стали Петро Рубан, Петро Мартиненко та Олександр Шишко. У своєму Відкритому листі до українського громадянства в жовтні 1954 р. Організація заявляла про реорганізацію вільнокозацького руху та про своє дотримання наступних устоїв: «Оборона віри Христової, пошана й дотримання права встановленого волею Народу, вірність традиціям родинного життя,

633 - Галайчук Б. Дипломатія // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Т. 2. – Париж; – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1957. – С. 511–514; Клімчак М. Великі Українці Америки. Мирослав Сіминович-Сіменс // Нашого цвіту – по усьому світу. – 2016. – 8 вересня. URL: <https://archive.svitua.org/dozvillia/moda/item/4467-velyki-ukraintsi-ameryky-myroslav-simenovych-simens.html>; Український Національний Музей запрошує на виставку. – 2018. – 11 квітня. URL: <https://ukrainiannationalmuseum.org/український-національний-музей-запро/>; Український Національний музей в Чикаго // Ukrainian People. – 2016. – 6 липня. URL: <https://ukrainianpeople.us/український-національний-музей-в-чик/>; Клімчак М. Український Національний Музей у Чикаго святкує своє 60-річчя. 1952 рік був знаковим для української діаспори, бо зібрав у свідомий інтелектуальний гурт кілька подвижників і патріотів, які справу музею прирівнювали до справи всього їхнього життя // Час і події. – 2012. – 10 березня; Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914–1923 роках // Український історик – 1995. – Ч. 1–4. – С. 100–118.

глибока пошана до авторитету батьків та вірність до загину Маєстатові Української Землі – Господареві Держави»⁶³⁴.

Заявлялося також про те, що хоча й члени організації були «прив'язані до виплечаних на селі форм демократичного устрою [...], але історичний досвід і наша геополітична ситуація не дозволятимуть на часті зміни в Державному Керівництві»⁶³⁵. Тому, «коли врахувати гіркий досвід нашої історії, яка підкреслює найбільше джерело слабости Українського Народу – постійну й запеклу боротьбу різних отаманів й просто авантюристів за найвищу владу, – зауважували молодь і ветерани Вільнокозацького Руху, – то ініціативна група в цій справі думає й вірить, що в момент найбільшого напруження боротьби в повищих випадках, краще було б, щоб в установленій народом формі Державності умілість і тяглість проводу та захисту Держави передавалися від батька до сина, та щоб Голова Держави міг спиратися на парляментарну систему (сейм, сенат), яка була б джерелом постійного оновлення сил Українського Народу»⁶³⁶. Тож фактично ними було заявлено про свою прихильність до встановлення в майбутній соборній християнській Українській Державі конституційної монархії виборчою волею народу. Було також заявлено про відкидання форм колективізації в майбутній Українській Державі й обстоювання приватної власності та ініціативи, обмеженої законодавством на користь прибуткового господарства й оподаткування від надмірного багатства. На еміграції ж Організація Вільного Козацтва обіцялася вживати всіх заходів для покликання єдиного політичного представництва.

До національної та релігійно-християнської єдності закликали українство в еміграції й засновники позапартійного *Українського Християнського Руху (УХР)*, установче зібрання якого з ініціативи гетьманця др. М Яніва відбулося 12 вересня 1954 р. у Лондоні. До Ініціативного Комітету, що мав скликати уста-

634 - Відкритий лист до Українського Громадянства Організації Молоді та ветеранів Українського Вільного Козацтва // Ранок. – 1954. – Ч. 12. – 23 жовтня. – С. 3.

635 - Там само.

636 - Там само.

новчий з'їзд УХР, увійшли відомі в британському українському середовищі особи консервативного світогляду: князь І. Токаржевський-Карашевич⁶³⁷, граф Д. Галка-Ледоховський, М. Тарнавський⁶³⁸.

Тим часом в Англії українські ветерани-емігранти з лав ОБВУ⁶³⁹ у м. Редінг у липні 1954 р. зібралися відзначити 10-ту річницю бою під Бродами під час Другої світової війни. Битва відбулася з 13 по 22 (23) липня 1944 р. біля міста Броди на Львівщині між 13-м корпусом 1-ї танкової армії Вермахту, до складу якого входила 14-та гренадерська дивізія зброї Ваффен-СС «Галичина» (14-та Галицька СС-Добровольча дивізія), та радянськими військами 1-го Українського фронту⁶⁴⁰. Відзначити подію прибули дивізійники не лише з Редінгу, а й з Лондона, Гайвікома, Ньюгейстріта, Дідкота, Бордона, Свіндона та інших міст. У програмі відзначення річниці було передбачено й присутність Д. Скоропадського, проте гетьманич на той час ще не

Братська могила вояків дивізії «Галичина»

637 - Іван (Ян) Токаржевський-Карашевич помер невдовзі по цьому 18 листопада 1954 р. у Лондоні в приміщенні Централі СУБу несподівано, від серцевого нападу. Ян (Іван) Токаржевський-Карашевич – князь, командор Мальтійського Ордена, доктор філософії й політичних наук. Походив зі старовинного литовсько-українського (частково спольщеного) шляхетського роду. До Першої світової війни тісно співпрацював з В. Липинським. В часи Української Держави був радником Посольства Української Держави в Австро-Угорщині, потім – послом УНР в Туреччині, віце-міністром закордонних справ і керівником міністерства УНР в екзилі. У 1922 р. одружився з Оксаною Лотоцькою. У 1924–1936 рр. мешкав у Франції, потім – в Італії, у серпні 1948 р. переїхав до Великої Британії. Останні роки життя мешкав у Лондоні. Був членом ЦК АБН. Похорон покійного відбувся 27 листопада на цвинтарі Кенсінгтон (Ганнерсбері) у Лондоні (районі Гаунслоу). Поховальну відправу провів о. прелат О. Малиновський в асисті о. канцлера М. Ратушинського та о. д-ра С. Вічарука. Вінок на могилу поклав гетьманич Д. Скоропадський з теплим, прощальним словом про видатного діяча української старовинної патріотичної шляхти. З прощальними промовами виступили також проф. П. Олійніченко, проф. Д. Левицький, граф Д. Галка-Ледоховський і представники різних національностей АБН. 7 липня 1978 р. його прах було перепоховано в українському пантеоні в Бавнд-Бруку в Нью-Джерсі.

638 - Ранок. – 1954. – Ч. 12. – 23 жовтня. – С. 4.

639 - Об'єднання бувших вояків-українців у Великій Британії (англ. Association of Ukrainian Former Combatants in Great Britain) – найбільше об'єднання колишніх українських військовослужбовців, головно колишніх вояків дивізії «Галичина», які поселилися у Великій Британії після Другої світової війни.

640 - Дивіться: Heike W. D. Sie Wollten die Freiheit: Die Geschichte der Ukrainischen Division 1943–1945. – Dorheim: Podzun Verlag, n.d., 1973.

встиг повернутися зі своєї поїздки до Німеччини⁶⁴¹. Попри це, саме запрошення і внесення Д. Скоропадського до програми відзначення (головою оргкомітету був очільник відділу ОбВУ в Редінгу С. Богатирець) свідчить про високі шану та вплив, які мав гетьманич серед українських вояків-ветеранів Другої світової війни загалом і бійців дивізії «Галичина» зокрема.

* * *

«1904. ЯВП Гетьманич Данило. 1954». (Віктор Цимбал. Проект марки номіналом 50 гривень – туш)⁶⁴²

У 1954-й рік гетьманич Данило увійшов зі своїм 50-літтям (13 лютого (31 січня) 1904 р.)⁶⁴³, з яким його вітали численні релігійні та громадсько-політичні діячі, організації та установи⁶⁴⁴. Так, архієпископ кир Іван (Бучко) у вітальному посланні відзначав «найкращі прикмети ума й серця» гетьманича⁶⁴⁵, а С. Бандера бажав «Високодостойному Соленізантові в п'ятидесятиліття найширші побажання довгого віку, кріпкого здоров'я, найкращих успіхів праці для Батьківщини і всього добра»⁶⁴⁶. Колишній член Директорії УНР проф. А. Андрієвський, попри побажання щастя і здоров'я, підкрес-

641 - Суслик Л. Р. Відзначення 10-ї річниці бою під Бродами в м. Редінгу // Ранок. – 1954. – Ч. 10. – 28 серпня. – С. 4.

642 - Ukrainian Art Digest (Philadelphia Branch: Ukrainian Artist's Association in U.S.A.). – 1969. – № 9. – June. – P. 3.

643 - Того ж дня, 13 лютого свій 70-річний ювілей від дня народження і 45-ліття наукової діяльності відзначала й членкиня Гетьманського Руху, українська вчена-історикиня, професор, доктор Наталія Полонська-Василенко-Моргун.

Тоді ж, у лютому 1954 р. гетьманці США у Детройті вшановували з 35-річчям громадської діяльності заступника голови Управи УГОА Михайла Чемного.

644 - 30 січня 1954 р. Д. Скоропадський отримав телеграму зі швейцарського Цюриха від Людвіга Отта – чоловіка його наймолодшої сестри, гетьманівни Олени. У звістці повідомлялося про народження нею двох доньок-близнючок – Олександри-Єлизавети та Ірени-Доротеї.

645 - Привітання Архієпископа І. Бучка // Ранок. – 1954. – Ч. 2. – 6 березня. – С. 1; Привітання Ексцеленції Архієпископа Кир Івана // Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 1.

646 - Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 1.

лював: «В Вашій особі бачу маєстат Української Державности й перед ним клоню мою сиву голову»⁶⁴⁷. Централя ж СВУ в особах проф. В. Плюща, Н. Галушки та Є. Гарабача, поміж іншого, запевняла ювіляра: «Глибоко віримо, що в наслідок боротьби нашого народу за свою волю, і в наслідок діяльності всіх без винятку національно-державницьких сил, ми разом з Вами дочекаємось світлого дня визволення нашої Батьківщини з-під влади окупаційного режиму та відновлення Самостійної Соборної Української Держави»⁶⁴⁸.

Для вшанування ювілею гетьманича в Англії було створено Діловий комітет під головуванням мгр. В. Лісевича, до складу якого увійшли також: ред. Воропай (секретар), проф. Борковський, інж. Калюжний (відповідним наказом гетьманича Д. Скоропадського був призначений його особистим секретарем від 24 вересня 1953 р.⁶⁴⁹), пп. Микула, Гусак і Герасимчук⁶⁵⁰. До Почесного комітету увійшли чільні представники обох Українських Церков і громадських організацій⁶⁵¹.

Урочисте відзначення 50-річного ювілею Данила Скоропадського відбулося у суботу 27 лютого 1954 р. у De Vere Hotel в Лондоні, куди з'їхалися сотні українців зі столиці Англії та близьких до неї міст, а також з віддалених місцин Британії. Велика зала готелю була переповненою й ледве вмістила гостей. О 19-й годині, коли гетьманич входив до зали, його зустріли з хлібом-сіллю пані Т. Лісевич і Ф. Гончарук, який звернувся до ювіляра з такими словами:

«Ваша Світлосте, Ясновельможний Пане Гетьманичу!

647 - Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 29.

648 - Там само.

649 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 2459, арк. 1.

650 - Ще 10–11 жовтня 1953 р. на нараді членів, кандидатів і симпатиків Гетьманського Руху, організованих в МО СГД Дербі, по доповіді крайового начальника СГД в Англії В. Личманенка, були зібрані перші 22 англійські фунти на Ювілейний фонд Його світлості ясновельможного гетьманича Данила. По цьому начальник МО СГД в Дербі пор. І. Горобець і секретар сот. С. Левченко звернулися до всіх українців-державників, членів СГД, УГОА, СГДК та інших членів і прихильників Гетьманського Руху підтримати збірку коштів на Ювілейний фонд гетьманича. Прізвища усіх жертводавців обіцялося внести на лист, який мав бути піднесений ювілярові [Заклик // Ранок. – 1953. – Ч. 14. – 21 листопада. – С. 3].

651 - Відзначення 50-ліття ЯВП Гетьманича в Англії // Ранок. – 1954. – Ч. 1. – 13 лютого. – С. 3.

Від імені української громади, що тут зібралась вшанувати Ваше 50-ліття, за традицією Українського народу, за традицією Українських Князів і Гетьманів, а особливо за традицією Українських селян-хліборобів, мені одному з тих селян припала велика честь вітати Вас хлібом і сіллю.

При цьому бажаю Вам доброго здоров'я, довгих літ щасливого життя для добра нашого Українського суспільства тут на чужині і добра всього Українського Народу на Рідних Землях.

Бажаю успіху в усій Вашій праці, а найбільше в праці загальноукраїнській. Хай Бог допоможе Вам примирити нас розсварених українців і повернути разом з Вами на нашу рідну Батьківщину.

І там, у старій Українській Столиці, в Золотоверхому Києві, де лежать кістки великих прадідів Ваших, вітатиме Вашу Світлість увесь Український Нарід, як Наслідника колишньої Української Гетьманської Держави»⁶⁵².

З граційним реверансом розкішні китиці квітів піднесли гетьманичу Лідія Калюжна й п'ятирічна Маруся Деревницька. Коли ж Д. Скоропадський вступив до зали, присутні стоячки зустріли його оваціями, після чого панотці короткою молитвою благословили трапезу.

Першим привітав ювіляра голова Ювілейного комітету, голова СУБу мгр. Володимир Лісевич. «Ваша Світлосте! Вітаю Вас, Пане Гетьманичу, від Союзу Українців Британії, якого Ви є Почесним Предсідником, на який пост Вас одностайно обирають на протязі вже п'ятьох років. Цей факт говорить сам за себе. Він є визнанням Вашого високого авторитету в праці, яка потребує Вашого досвіду при розв'язанні складних, а часто й трудних питань.

На протязі останнього року я мав честь співпрацювати з Вашою Світлістю. При цьому я бачив ціхи шляхетности, розуму й відданости справі нашої організації. Навіть і при перебуванні за океаном Ви стежили за життям СУБ-у.

652 - Вшанування 50-ліття Гетьманича в Лондоні // Ранок. – 1954. – Ч. 2. – 6 березня. – С. 1.

Наша організація мусить бути центром, що об'єднує всіх українців Англії. Розвиток і ріст СУБ-у в великій мірі залежить од Вас, Пане Гетьманичу, за що всі ми повинні Вам дякувати.

Вітаю Вашу Світлість од імені присутніх, щиро бажаючи Вам: Многая Літа!»⁶⁵³.

По цих словах усі підвелися й у залі пролунало потужне «Многая Літа». Далі слово мовив від імені УАПЦ протопресвітер о. С. Молчанівський:

«Ваше Світлосте, Ясновельможний Пане Гетьманичу!

Дозвольте і мені приєднатися до всіх голосів привітань і вітати Вас, як представника родової Української аристократії, що веде родові зв'язки від наших Князів і Гетьманів, які були борцями за долю України.

Маємо надію, що і Ви в майбутні відповідальні часи будете твердо стояти в обстоюванні державно-національних інтересів Українського Народу»⁶⁵⁴.

Від УГКЦ Д. Скоропадського привітав генеральний вікарій о. мітрат М. Малиновський: Ваша Світлосте, Високодостойний Пане Гетьманичу!

У сьогоднішньому Дні зібрались ми ось тут – і представники наших організацій і поодинокі громадяни – щоби відзначити Ваш великий День, День Ювілею 50-ліття Вашого народження.

На перший погляд видавалося б, що святкування ювілею уродин не вносить для Ювілянта спеціально великої радості. Бо й справді – з чого радіти?! Невже з того, що вік Ювілянта збільшується? Але це так тільки здається... Я ж думаю, що такі святкування ювілею дають Ювілянтові неначе передишку в життєвій мандрівці; вони є нагодою, щоб самому над собою застановитися, щоб перевірити вже пройдений шлях, а відтак зійти до теперішності й з твердими постановами прямувати в майбутнє.

Шлях Ваш, Ваша Світлосте, Пане Гетьманичу, накреслений великою ідеєю й свідомістю, що наш Український Нарід у зма-

653 - Там само.

654 - Там само.

ганні й боротьбі за державність мусить іти до повної єдності – повинен бути шляхом усіх наших громадян.

Ви, Високодостойний Пане Гетьманичу, не спочивали у пройденому Вами житті, але, як то кажуть, “кидали” собою у всіх многогранних ділянках нашого національного життя, щоб у різних напрямках піднести наш нарід. Ви посідали визначні пости в наших організаціях, світили своєю відданістю Українській Справі: Ви втішалися своїм належним авторитетом і пошаною всіх. Кожен свідомий член нашої суспільности Вас належно цинив і шанував і дальше цинить і шанує.

Дай Боже, щоб Ви своїм авторитетом багато причинились до поєднання українців на чужині. На Вашому прапорі пишаться слова: Будує Україну з усіма і для всіх. В першу чергу – з Богом!

У цей радісний для Вас День бажаю Вам, Ваша Світлосте, кріпкого здоров'я, сил і витривалости. Хай Бог благословить Ваше діло, для добра нашого Українського Народу, й жийте нам на многі і благі ЛІТА!»⁶⁵⁵.

Урочистість продовжилася співом баритона Я. Бабуняка, який піднесено виконав композицію «Гетьмани! Гетьмани!». Далі з привітанням виступив крайовий начальник СГД Англії пор. В. Личманенко. «Українська воля зломлена під гвалтовною навалою північної Москви. На Українських Землях запанувала жахлива руїна. Багатьох охопив розпач...

Кров прадідів наших не дозволяє нам примиритися з цим і кличе нас до боротьби за волю України. За відвоювання власної державности бореться Український Нарід на Рідних Землях і Українська еміграція на чужині.

Але не однаковими є шляхи, якими наші люди йдуть до цього. Всі бажають волі народу, але в прагненні до цього прийшло до непогоджень, до розбиття національних сил.

На щастя Українського Народу Провидіння дає нам змогу найти загальну, спільну для всіх, точку опертя. Волею Божою в нас зберіглось те, чого бракує багатьом іншим поневоленим на-

655 - Там само.

родам – зберігся старовинний заслужений Гетьманський Рід – Рід Скоропадських.

Ми, учні Липинського, віримо, що тільки об'єднання українців навколо одного Гетьманського Роду врятує Україну й виведе її на шлях волі й державного життя.

Гетьманці всього світу доручили мені вітати Вас, Ваша Світлосте, як нашого Верховного Керманича.

Ви, Ясновельможний Пане Гетьманичу, подаєте нам високий зразок того, як треба наполегливо працювати для свого народу. Ви працюєте за своїм фахом, заробляючи свій хліб – і, поруч із цим, віддаєте багато енергії й часу праці для нації.

Твердо віримо, що прийде, й то незабаром, той день, коли в Золотоверхому Києві, з волі Українського Народу буде помазано Вас, яко Гетьмана Всієї України Данила»⁶⁵⁶.

Данило Скоропадський (посередині) під час прийняття на честь свого святкування 50-літнього ювілею. Стоять по праву руку від гетьманича: о. мітрат М. Малиновський, інж. Р. Калюжний, пор. В. Личманенко, проф. В. Щербаківський, др. І. Калюжна. Стоять по ліву руку від гетьманича: о. протопр. С. Молчанівський, mgr. В. Лісевич, Т. Лісевич, І. Марченко, Я. Марченко, О. Коростовець.

656 - Там само.

Після свого виступу В. Личманенко підніс у дар Д. Скоропадському мистецьки оздоблену гетьманським родинним гербом привітальну Адресу. Під час нетривалої перерви на трапезу присутніх чарувала своїм голосом молода українська співачка Галина Солтикевич, що виконала романс «В гаю зеленім» Остапа Нижанківського. Далі вітальну естафету перебрав інж. П. Веселовський.

«Ваша Світлосте!

Як один з українських інженерів, вітаю Вас і висловлюю Вам найкращі побажання з нагоди Вашого Ювілею.

Перш за все, бажаю Вам успіхів у Вашому Головному Ділі – Історичній Місії на славу й Велич України, і за друге, іменем всіх українських інженерів дозволю бажати Вам успіхів на полі техніки. Ви ж бо то, Гетьманич-Інженер, що високо тримаєте прапор чести українського інженера на Чужині, хоч це діло, техніка, є Вашим лише другорядним завданням.

Щастя Вам Боже у всіх Ваших Ділах!»⁶⁵⁷.

Від Об'єднання бувших вояків України (ОБВУ) Д. Скоропадського привітав сотн. Карпинець. За ним – проф. Р. Борковський, який у своєму виступі, зокрема, сказав: «Високодостойний Ювілянте, Пане Гетьманичу! В цей відповідальний час ми високо цінімо тих, що в Укр[аїнській] Визв[ольній] Боротьбі підносяться понад загальний рівень. Високо шануємо і Вас, як видатного діяча в боротьбі за українську незалежність і державність.

Ваше шляхетне поведження й висока тактовність привернули до Вас пошану всієї частини українського громадянства.

З нагоди Вашого 50-літнього Ювілею прошу прийняти привітання від українських націоналістів, об'єднаних навколо Степана Бандери»⁶⁵⁸.

Від Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) гетьманича вітав мгр. Свобода, який, зокрема, сказав: «Ясновельможний Пане Ювілянте! Від КоДУС-у й наших студентів бажаю

657 - Там само. – С. 2.

658 - Там само.

Вам подальшої плідної праці для нашого народу. Ви, Ваша Світлосте, вчили нас, що провідна верства нації завжди відновлюється через молодь – і для нашої студентської молоді Вами, як Головою КоДУС-у, зроблено дуже багато, хоч Ви і вкрай навантажені на інших ділянках. За це Вам велика й щира подяка»⁶⁵⁹.

Від Співки української молоді (СУМ) п. Микула зазначив: «Ясновельможний Ювілянте, Пане Гетьманичу! Ви завжди брали участь у наших здвигах і одушевлювали нашу молодь. Для неї Ви завжди були прикладом і зразком. Дозвольте висловити Вам найкращі побажання здоров'я і кріпких сил, потрібних для праці для України й для звеличення імені України»⁶⁶⁰.

Своєю чергою представник «Пласту» Я. Гаврих відзначив: «Усі промовці відзначали діяльність Ясновельможного Ювілянта, так що мені немовби вже й нічого говорити... Але ця діяльність є остільки багатогранною, що лишається дещо з неї і на мою долю. Я хочу вітати Пана Гетьманича, як великого друга Пласту, як Сеньйора Пласту, що багато йому допомагає, й вітаю Його пластовим привітом: Сильно! Красно! Обережно! Бистро!»⁶⁶¹.

Святочне зібрання продовжив співом жартівливої пісні «Сіяв мужик просо» Я. Бабуняк, який потім разом з Г. Солткевичем дуетом виконали «Відкиля це ти узявся?..» з безсмертного «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського.

За цим голова лондонського відділу СУБ п. Гайва в палких і чулих словах привітав Д. Скоропадського й висловив глибоку подяку за його активну участь у громадсько-культурному житті української громади Лондона, а також поба-

Данило Скоропадський (1950-ті рр.)

659 - Там само.

660 - Там само.

661 - Там само.

жав іменинникові щастя, здоров'я та успіхів в усіх задумах. Від імені української громади м. Редінг привітання виголосив голова місцевого СУБу В. Сарчук. «Ясновельможний Ювілянте! Я висловлюю побажання від тієї української громади та відд[ілу] СУБ, які Ясновельможний Пан Ювілянт на кожному разі наше прохання відвідував, а відвідував нас аж двічі; здобув собі симпатії й глибоку пошану до Його Особи.

Наша громада Редінгу занепокоєна тим станом, що в наближенню світових потрясень, ще одну сприятливу нагоду українці зустрінуть в розсваренні і роз'єднанні.

Від щирго серця бажаємо нашому Достойному Ювілянтові щоби започатковане Ним діло в напрямі об'єднання українців в один політичний центр завершилось успіхом.

Не засуджуючи Запорізької традиції безженства, ми не є байдужі до особистого щастя Ювілянта і занепокоєні тим станом, що п'ятидесятиліття Ясновельможного Ювілянта ми відзначаємо без Його наслідника. Бажаємо, щоб Дорогий Ювілянт у найближчому часі дав нам нагоду до нової радісної зустрічі з приводу свого вінчання.

Бажаємо нашому Ювілянту щастя, здоров'я, довгого віку й завершення осягнення нашого найвищого світлого Ідеалу – відтворення Самостійної Української Соборної Держави», – заявив представник української громади м. Редінг й голова місцевого СУБу⁶⁶².

Від Місцевої Організації СГД м. Дербі гетьманича привітав сотн. С. Левченко, бажаючи якнайшвидшого здійснення пророкування Т. Шевченка – «...в степах України, дай то, Боже мій, блисне Булава!», й виголосив на честь Д. Скоропадського гучне «Слава!», яке було потужно підхоплене усіма присутніми.

Від Українського Жіноцтва др. І. Калюжна сентиментально звернулася до іменинника зі словами: «Нехай усе, що тут було сказано веселить душу Вашої Світлості! Нехай кожна пелюстка квітів наповнює бадьорістю й рішучістю Ваше серце, загартовує Його для подальшої тяжкої боротьби за Долю України – в

662 - Там само.

цих привітах вітає Вас Рідна Земля голосом нашої старої славетної давнини, на прапорах якої було написано: За Віру Християнську! За Славу Українську!..

...Ми зібрались на це святкування, об'єднані одним духом – духом нашої героїчної давнини. Таке Ювілейне Свято – це є наше Євшан-Зілля, наш дорогоцінний талісман, складений з найдорожчих жемчугів нашої душі, що високо підносить наші серця.

Тримаймося ж – тільки в силі, тільки в єдності здобудеться наша воля...

...Славний Ювілянте – за словами поета, “давнини стебельце”! Ви від часів Ігоря й Ольги, Володимира, Ярослава, Князів Галицьких, славетних Гетьманів Українських – тримаєте прапор Української Незалежності і Державності.

У єдності сила! Виступаючи під одним прапором, ми переможемо!

Хай же Всевишній благословить зусилля Вашої Світлості об'єднати Український Нарід! Хай дасть Вам здоров'я, силу й кріпость! Хай дасть Вам у руки Булаву – символ незалежності Української Держави!

Слава ЯВПану Гетьманичу!

Слава Українському Народу!»⁶⁶³.

Від себе та від імені свого чоловіка-професора вітала Д. Скоропадського пані Я. Москаленко: «Ви, Ваша Світлосте, тримаєте прапор єдності всіх українських патріотичних сил. Віримо, що, разом з Вашими союзниками, Ви збудуєте парламентарну Гетьманську Державу»⁶⁶⁴.

Члени Ділового ювілейного комітету ред. О. Воропай та інж. Р. Калюжний повідомили, що на адресу гетьманича Данила надійшло 328 привітань від 1466 осіб. Звісно ж усіх їх прочитати змоги не було, проте процитовано окремі з них. Зокрема було продекларовано тексти вітань від: архієпископа І. Бучка, колишнього члена Директорії УНР А. Андрієвського, провідни-

663 - Там само.

664 - Там само.

ка ЗЧ ОУН С. Бандери, Головної Управи СБУ (підписали В. Плющ та І. Галушка), студентської громади в Лувені, табору в Новому Ульмі (171 підпис).

Так, архієпископ кир Іван Бучко, зокрема, вітав такими словами: «Маю надію, що не тільки українське громадянство на терені Великої Британії, але й по інших краях світу і то не тільки те, зорганізоване в рядах Організації Гетьманців-Державників, але й усі ті, що мали нагоду пізнати Вас зблизька і подивляти Ваші найкращі прикмети ума й серця, привітають Вас найкращими побажаннями. Я не хотів би бути останнім з тих усіх українців, що будуть разом з Вами радіти Вашим Ювілеєм. Я навіть хочу бути першим, що виявлять Вам з цієї милої нагоди почування своєї любови й пошани для Вас і хочу Вас запевнити, що насамперед дякую Милосердному Богові за ласку, що зберігає Вас серед нашої скитальщини в доброму і кріпкому здоров'ю і дає Вам змогу потрудитись для добра й слави українського імени на чужині»⁶⁶⁵.

Провідник же ЗЧ ОУН, між іншим, писав: «...Високодостойному Соленізантові в п'ятидесятиліття найщиріші побажання довгого віку, кріпкого здоров'я, найкращих успіхів праці для Батьківщини і всього добра шле Степан Бандера»⁶⁶⁶.

По цьому свої мистецькі досягнення показала танцювальна група «Легіт» з Редінгу під керівництвом балетмайстра В. Камінського, за музичного супроводу під орудою М. Телюка, а також чоловічим танцем з шаблями «Запорожець», танком-дуетом «Петрусь» й гуртовим «Гопаком» і танком у ритм мотиву пісні «Їхав козак за Дунай». Сольне виконання гопака продемонстрував ветеран української визвольної боротьби М. Дейнега. Святочний вечір завершився спільним співом «Многая Літа».

Природно, що найбільш пієтично та глорифіковано вітали Д. Скоропадського члени та осередки Гетьманського Руху. «Великим щастям є для нації – особливо у грозіві, трудні, історично відповідальні й вирішальні часи її історії – коли має вона в

665 - Привітання Екселенції Архієпископа Кир Івана // Свобода. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 1.

666 - Привітання Степана Бандери // Свобода. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 1.

своїх лавах особистість, що є високим авторитетом для цілого народу, що користується цілковитим довір'ям усіх членів нації, що тим самим об'єднує в собі всі прагнення й поривання народу, є його конденсованим розумом, волею, душею і серцем.

Щастям великим є для нашої досі знедоленої, але в первних своїх здорової, потужної, повнокровної, обдарованої Української Нації те, що в теперішні невимовно тяжкі, але водночас історично винятково важливі, переломові, багатонадійні для України часи, коли Український Нарід на Батьківщині є тяжко уярмлений лютим ворогом, а на чужині розсіяний по всіх країнах світу – є одне ім'я, ім'я Його Світлости Ясновельможного Пана Гетьманича Данила, яке 95 із 100 українців, що знають про Нього, вимовляють з ніжною любов'ю, теплом і побожною пошаною, пов'язаною з глибокою надією, що саме Він поведе нарід наш по шляху Волі й Державної Незалежності», – писав редактор провідного друкованого органу української консервативно-державницької думки «Ранок» проф. І. Марченко⁶⁶⁷.

У день народження Д. Скоропадського Яр Славутич (Григорій Жученко) написав присвяченого йому вірша, що увійшов до книги «Маєстат»:

Гетьманичеві Данилові

*...по вельможній еліті
Щемливу чую печаль.
М. Орест*

Нас, древніх віток, меншає щороку,
І давню славу, гойну і широку,
Талує плебсом збурена доба,
Споконвіків, жадаючи раба,
Нас обкрадали Польща і Росія,
Щоб дух малів, щоб згага гречкосія
Пекла на лоні втрачених полів.
Та ще не меркне велич королів

Яр Славутич

667 - Марченко І. Знаменний ювілей // Ранок. – 1954. – Ч. 1. – 13 лютого. – С. 1.

Поверх розладдя, колоту й розбрату,
Ще зрить натхненно мудрість маєстату,
Ще Альбіону ковані щити
Стоять – як стяги ладу й правоти⁶⁶⁸.

Микола Базилевський

Сотник М. Базилевський у своїй вітальній статті відмітив, серед іншого, той «важливий факт, який ціхує Ювілей Пана Гетьманича, а власне треба ствердити, що він здобув авторитет і пошану на дуже важливому відтинку нашого національного фронту – серед української патріотичної молоді. Довголітня праця серед студентства, а пізніше серед сумівців і пластунів приносить сьогодні свої плоди. Молодь, яка завжди і скрізь є особливо чутлива в питанні визнання авторитетів, уже зробила свою оцінку, – вона вийшла на

користь Його Світлости Ясновельможного Пана Гетьманича Данила»⁶⁶⁹.

Попри пафосність сказаного, ті слова не були вигадкою, адже Д. Скоропадський й справді мав надзвичайну популярність серед молоді як в двох Америках, так і в Європі, а надто – у Великій Британії. Він був почесним головою і членом Ради СУБу, займався вирішенням такого важливого питання, як створення у Великій Британії структур УАПЦ (був членом Церковної Ради УАПЦ у Великій Британії), активно допомагав українським біженцям облаштовувати їх життя на чужині (включився в діяльність Центрального Українського Допомогового Бюро), проводив велику роботу серед української молоді (від 1948 р. – незмінний голова Комісії Допомоги Українському Студентству у Великій Британії), співпрацював з Пластом, з Антибільшовицьким Блоком Народів (АБН) тощо.

668 - Славутич Я. Гетьманічеві Данилові // Україна і Світ. – Зош. 12–13. – Ганновер, 1954. – С. 27.

669 - Базилевський М. Творча Ідея перемагає // Ранок. – 1954. – Ч. 1. – 13 лютого. – С. 2.

Словами «відданості Ідеї Гетьманській і Верховному Керманичеві Руху Гетьманського» та запевненнями «всі сили віддати на користь многострадалної України-Матері нашої, на справу Її визволення від північного напасника» вітала гетьманича Управа Крайової Організації СГД в Англії на чолі з В. Личманенком⁶⁷⁰. Урочисті вітання надіслали від імені СГД в Німеччині й Австрії А. Кмета і М. Самойлович⁶⁷¹, Головні Управи Канадійської Січової Організації (КСО), Українського Американського Гетьманського Союзу (УАГС)⁶⁷², Союзу Гетьманців-Державників Канади (СГДК), Української Гетьманської Організації Америки (УГОА) в особах М. Сіминовича, П. Запорожця та М. Гавриліва-Буяра, а також з Британії Управи СУБу, СУМу та ОбВУ в Брадфордї⁶⁷³, гетьманці з Південної Америки.

В Австралії гетьманці святкували уродини Д. Скоропадського 15 серпня на Ювілейній Академії у Мельбурні, яку організував місцевий Громадський Комітет у складі: СГД, Української Громади м. Мельбурна, СУМ, Пласт і Жіночий Союз. Вранці по Службі Божій молебень за здоров'я гетьманича відправив прот. о. Винницький, а ввечері о 18-й год. розпочалася Академія. Свято відкрив крайовий начальник СГД на Австралію полк. В. Мойсієнко, який, між іншим, сказав: «Вітаємо Його Світлість не як власність Гетьманців, а як власність найширших кіл Українського Громадянства.

Ми, Гетьманці, під керівництвом Гетьманича Данила завжди стреміли до об'єднання всіх українських сил, до порозуміння всього Українського Гро-

Данило Скоропадський

670 - Ранок. - 1954. - Ч. 1. - 13 лютого. - С. 1.

671 - Там само.

672 - Український Робітник. - 1954. - Ч. 17. - 23 квітня. - С. 2.

673 - Коментар. - 1962. - Ч. 1. - С. 29.

мадянства для одного Діла, для праці по здобуттю й відбудові Незалежної Української Держави.

На жаль, цього ще не досягнуто. Але, бачучи тут представників усього українського патріотичного громадянства, маємо надію, що наша праця, праця Гетьманців над об'єднанням усіх українців, закінчиться повним успіхом.

Заявляючи свою лояльність Її Величності Королеві Єлисаветі II, зі свого боку заявляємо свою всебічну підтримку, в межах законів Австралії, Верховному Керманичеві Гетьманського Руху ЯВП. Гетьманичеві Данилові, та бажаємо Йому Многих Літ для праці на користь України та Гетьманської Ідеї, що її ЯВП. Гетьманич персоніфікує»⁶⁷⁴.

На Академії у Мельбурні П. Мельниченком і С. Шеметом були також зачитані реферати. Так, зокрема, інж. Сергій Шемет, що стояв біля витоків організованого Гетьманського Руху разом зі П. Скоропадським, В. Липинським, Д. Дорошенком, А. Монтрезором та ін., зробив доповідь-реферат на тему «Ідейна спадщина Гетьманщини». Автор на історичних прикладах доводив, що культура є фундаментом на котрому розвивається життя кожної нації. Вказавши на заснування гетьманом П. Скоропадським у 1918 р. багатьох культурних установ, доповідач особливо підкреслив почин П. Скоропадського у відновленні козацького стану, який саме й відродив українську культуру. Твердження таке з точки зору історичної правди, звісно ж, було перебільшенням, принаймні, хоча б тому, що за часів існування Української Держави гетьманові з різних причин так і не вдалося втілити в життя власний Універсал від 16 жовтня 1918 р. та Закон Ради міністрів «Про відновлення українського козацтва» від 10 серпня й затверджений ним 16 жовтня 1918 р. тощо. С. Шемет у своєму рефераті також наголосив, що гетьман особливої ваги надавав ідеї оперти державний устрій України не на політичні партії, а на класові (професійні) організації.

У великій мистецькій частині Академії взяли участь: відомий співак В. Матяш, що прибув з Сіднею, артистка Київської

674 - Відзначення 50-ліття ЯВП Гетьманича Данила в Австралії // Ранок. - 1954. - Ч. 11. - 25 вересня. - С. 4.

опери Є. Павловська, артисти Мельбурнського Українського театру О. Максимішин, С. Залеський, О. Тарнавська й М. Зімницький. Розпорядчиком по сцені під час Академії був голова КО СУМ Кардаш, а на залі – кандидати СГД В. Дейко та А. Ведмидський.

Своєю чергою, відповідаючи усім вітанням, Д. Скоропадський, як справжній лідер усієї нації у вигнанні, 21 березня 1954 р. зазначав:

«В зв'язку з моїм 50-літтям до мене надійшли численні поздоровлення, привітання й побажання від представників обох Українських Церков, від всіх клітин зорганізованого Гетьманського Руху в цілому світі, від всіх прихильників Гетьманської Ідеї, від численних політичних і суспільно-громадських організацій і установ і, нарешті, від окремих українських людей, в розсіянні сущих.

Не маючи змоги відповісти на кожний привіт зокрема, складаю цією дорогою всім тим, що згадали мене у день мого 50-літнього Ювілею, мою щиросердну подяку.

Вже майже 30 років активної роботи для України та Її Визвольної Справи лежать за моїми плечима. З вдячністю й пошаною згадую всіх тих українських людей, справжніх і чесних патріотів, з якими довелось мені під час цього довгого часу сходитись і з ними співпрацювати для спільного Українського Діла. Зокрема схиляю голову перед пам'яттю мого Пок[ійного] Батька і Пок[ійного] В. Липинського, яким найбільше завдячую те, що став на твердий і чіткий шлях боротьби за Українську Державу.

Сьогодні, як і в моїх молодих роках, я сповнений глибокою вірою в світле майбутнє України. Не дивлячись на наші дотеперішні поразки і невдачі на шляху до здійснення нашої власної державности, страшна вкладка крові і страждань, що її дало і дає далі Українство в цілому, є запорукою, що наші зусилля не пропадуть намарно.

Озброєний і загартований життєвим досвідом, буду щасливий, коли зможу в наступних роках якнайбільше допомогти здійсненню нашого національного державного ідеалу.

В моїй дальшій роботі шукатиму, як і досі, ключа до створення справжньої, органічної української єдності, яка є передумовою, а водночас і запорукою нашого кінцевого успіху.

Для досягнення цього не відкидатиму помічної руки ні одного чесного українського патріота, якому на серці лежить добро і велич України.

Входячи в новий період мого життя, молю Господа Бога, щоб скріпив усіх нас на силах і допоміг нам, українцям на чужині і на Рідних Землях, здійснити заповіти батьків наших – довести національну боротьбу нашу до перемоги, до власної Християнської, Української, Вільної, Незалежної і Соборної Держави!»⁶⁷⁵.

* * *

Популярність гетьманича серед українців діаспори була настільки великою, що серед неї почали ширитися стійкі чутки, що у Данилові Скоропадському любилася навіть англійська принцеса (майбутня королева Єлизавета II), але В. Черчилль заборонив їй з ним зустрічатися і виходити за нього заміж, бо він не був королівського роду, а згодом змусили Єлизавету вийти за Філіпа. Зауважу натомість, що гетьманич стояв осторонь британської королівської сім'ї, окрім того, що був членом Royal Automobile Club, як, власне, й багато інших відомих осіб.

Утім, мушу внести ясність у такі твердження через його молодшу сестру – гетьманівну Олену. Авторіві цієї праці О. Отт-Скоропадська у листі від 15 лютого 1998 р. з цього приводу розповіла, що «він ніяких стосунків до “Двору” не мав. Все [то] чиста фантазія, яка нажалі серед наших людей часто трапляє, особливо на Еміграції. Мій брат жив дуже скромно у дуже

675 - Подяка Й.С. ЯВП Гетьманича Данила // Ранок. – 1954. – Ч. 3. – 27 березня. – С. 1; Подяка Гетьманича // Український Робітник. – 1954. – Ч. 17. – 23 квітня. – С. 1; Подяка Гетьманича Данила Скоропадського // Шлях перемоги. – 1954. – № 7. – 11 квітня. – С. 4.

скромнові помешканні [...], все свій вільний час він віддавав українським справам. Розуміється у него були романи. Я про них добре знала, бо мій брат був мені дуже близьок. Остання жінка в його житті, була молода українка з якої він після 9 років зв'язі хотів одружитися. Але на велике нещастя мій брат раптом помер, що розуміється була важка трагедія для цієї жінки [...]»⁶⁷⁶. Відомо, що цією жінкою була волинянка Галина Мельник-Калужинська.

Припіднімимо завісу невідомості особистого життя Д. Скоропадського за допомогою спогадів його сестри Олени. Гетьманич Данило мав досить довгий зв'язок з однією англійкою, як писала авторові цих рядків у листі О. Отт-Скоропадська. То була молода вдова, яка дуже добре ставилася до українців. Він безумовно любив її, але не міг одружитися, бо після операції вона не могла мати дітей.

Зрештою, ось що згадувала наймолодша сестра Д. Скоропадського про інтимне життя свого брата (щоби не переказувати чужі родинні історії, подаю тут досить об'ємний витяг зі спогадів О. Отт-Скоропадської): «Данило зі своєю блискучою зовнішністю й приємними манерами мав величезний успіх у всіх жінок, з якими зустрічався, починаючи від моїх шкільних товаришок і кінчаючи розлученою гарною як картинка, молодю австрійською графінею й середнього віку дружиною професора, – всі вони були в захваті від Данила. Він міг би зробити шалену кар'єру Казанови. Проте він цього не робив. Данило розповідав мені, що у своїх знайомствах з жінками завжди був дуже стриманим і обережним, з деякими молодими дамами, які його обожнювали, лише грав у теніс і після цього вони ви-

Галина Мельник-
Калужинська

676 - Лист Олени Отт-Скоропадської до Павла Гай-Нижника від 15 лютого 1998 року.

пивали в клубі по склянці лимонаду, з іншими хоч і ходив на ніжні побачення, проте далі поцілунків не йшла справа. Юні дівчата цікавили його мало. Він спав лише з молодими вдовами, розлученими або нещасливими в заміжжі жінками, які шукали потіхи, завжди все зовсім без зобов'язань, щоб зберегти з усіма дружні стосунки й тоді, коли любовний зв'язок закінчувався. Із декотрими дамами, яких Данило знав у різних “категоріях”, я познайомилась під час війни або пізніше, всі вони відгукувались про Данила дуже приязно.

Данило казав мені, – писала у спогадах О. Отт-Скоропадська, – що у своєму, такому багатому на знайомства з жінками, житті по-справжньому любив лише трьох жінок. Усі інші були лише приємним проведенням часу. Його першим великим коханням була Л. М., яку я ще малою дівчинкою бачила, на жаль, лише один раз здалеку, та Данило мені про неї багато розповідав. Вона протягом багатьох років відігравала важливу роль у його берлінському житті. Майже всі молоді жінки, з якими Данило фліртував, були доньками аристократів, які цілком забезпечено жили в своїх родинях. Л. М. була зовсім інакшою. Вона була сучасною емансипованою молодого жінкою, яка вже давно міцно стояла на землі й самотійно укладала своє життя. Вона була на рік молодшою від Данила, проте вже мала відповідальну, дуже добре оплачувану працю у великому експортному підприємстві в Берліні. Знала багато іноземних мов, які вивчила за кордоном після закінчення гімназії в Штегліці. Мала різнобічні зацікавлення, була дуже начитана, любила музику, хоча сама й не грала. Окрім того, була дуже спортивною, їздила на лижах, добре вміла веслувати.

Данило познайомився з нею на святі колишнього “Кайзерівського яхт-клубу” в Потсдамі, членом якого був її батько, колишній морський офіцер. У війну після поранення батькові довелося ампутувати ногу. Під час інфляції родина втратила всі свої заощадження й мусила обходитися батьковою пенсією. Тоді стало ясно, що обидві доньки повинні якомога швидше ставати на власні ноги. Завдяки батьковим зв'язкам Л. М. відразу

після школи виїхала за кордон. Там вона дуже добре вивчила французьку, англійську й іспанську мови, при тому ще й виконувала різного роду працю, щоб заробити на своє утримання. У Франції в Парижі була гувернанткою двох маленьких дівчаток у домі дипломата, в Аргентині бухгалтеркою на гасієнді, а в Америці – вчителькою німецької мови в маленькому коледжі на середньому Заході. Після майже п'яти років перебування за кордоном вона розпочала свою працю в берлінському експортному підприємстві й заробляла лише завдяки своїй старанності та видатним мовним знанням майже удвічі більше грошей, як Данило на своїй скромній інженерній посаді у Сіменса. Нарешті Данило зустрів молоду жінку, з якою можна було провадити серйозні розмови й яка мала відповідну освіту.

Данило розповідав мені, що вони закохалися одне в одного вже при першій зустрічі. Л. М. уже зовнішньо точно відповідала типові жінок, який йому найбільше подобався. Вона була дуже стрункою, мала вузьке обличчя, коротке хвилясте волосся (наскільки я сама розгледіла), Данило казав, що в неї були дуже гарні карі очі. (Жінки цього типу справді знову й знову появлялися біля Данила, я сама пізнала чотирьох таких жінок, з якими приязнився Данило.) Вже незабаром Данило й Л. М. проводили весь свій вільний час разом. Уперше в житті Данило насправді кохав жінку. Вони разом були дуже щасливі. [...]

Данило казав мені, що це перші роки з Л. М. належали до найщасливіших у його житті. Його ще не гнітили думки про майбутнє, адже вони обоє були такими молодими, про одруження тим часом не думали. [...] Л. М. була такою самостійною, успішною в роботі жінкою, що й сама зовсім не думала про заміжжя. Окрім того, вона знала про складну Данилову ситуацію. Він дещо розповідав їй про свою роботу, вона виявляла до цього інтерес. Через це вона сприймала Данила своєрідно, він був у її житті чимось цілком особливим, вона була з ним щаслива й задоволена, так як воно й було. Вона мала власне маленьке помешкання, зовсім близько від помешкання, де її мати жила сама після батькової смерті кілька років тому. Л. М. підтриму-

вала матір фінансово й часто її відвідувала. Данило теж познайомився з її матір'ю, яка, звичайно ж, була цілком зачарована його шармом, Данило теж вважав її дуже милою, це була вито-нчена старша дама, у потсдамському стилі, яка, тим не менше, повністю сприймала зовсім інакший, модерний спосіб життя молодшої доньки. Старша донька вже давно була заміжньою в Бельгії, мала купу дітей, тож почуття бабусі були заспокоєні.

Олена і Данило Скоропадські
(Лондон, 1951 р.)

[...] Данило став дуже популярним в усіх українських колах, не лише серед організованих гетьманців. Люди навіть суто по-людськи цікавилися цим сліпучо гарним, розумним, завжди привітним молодим гетьманичем. Чому, запитували вони себе, чоловік, який міг би мати кожен жінку, й досі не одружений? Гетьманці починали серйозно непокоїтися цим, вони хотіли, щоб спадкоємність гетьманської ідеї, тісно пов'язаної з родиною Скоропадських, була забезпечена й на майбутнє.

Данило взяв стурбованість людей близько до серця й почав вести з батьком розмови про намір одружитися зі своєю коханою Л. М. Батько, звичайно, вже давно знав про Данилів зв'язок з

Л. М. Проте він ніколи не припускав, що Данило може серйозно думати про те, щоб одружитися з такою жінкою, адже це неможливо. Чому неможливо? – питається. Я гадаю, що наш любий батько, якого я дуже любила й навіть шанувала, мав у стосунку до жінок цілком старомодні погляди. Згідно з його уявленнями, дружина з нашого суспільного стану повинна була бути абсолютно добропорядною, звичайно ж, незайманою (якби йшлося про молоду вдову, то ще нехай, розлучена – вже гірше) і, звісно, вона у всьому повинна пристосовуватися до чоловіка, ніяких розмов про “рівноправність” (тільки зі своєю власною дружи-

ною він повадився інакше). А така самотійна, явно досвідчена, сучасна молода жінка, як Л. М., просто не відповідала його образів дружини для улюбленого сина. Поміж батьком і сином відбулося багато розмов, які закінчилися нічим. Мабуть, у глибині душі батько розумів, що, властиво, немає жодної причини категорично відмовляти Данилові в його бажанні одружитися. Л. М. була здоровою, красивою жінкою, освіченою, з доброї родини, а те, що вона була німкою, тоді ще не грало надто великої ролі. Батько, зі свого боку, навіть чесно намагався зрозуміти Данилове бажання одружитися. У щоденнику він пише: «Я познайомився з Даниловою дамою, так, нічого особливого». Що, мабуть, мало означати – для мого сина не досить добра.

Дивовижно, але Данило не боровся за це одруження, хоча, напевно, по-справжньому любив Л. М. Значно пізніше я зрозуміла, що йому в цьому перешкодило. Між Данилом і Л. М. усе залишилося по-старому, вони були щасливі разом. Про спільне майбутнє й одруження не йшлося. Гетьманці й далі мусили непокоїтися»⁶⁷⁷.

Під час перебування Д. Скоропадського в Англії під час Другої світової війни у його житті з'явилися дві інші жінки. Однією з них була донька власниці будинку, в якому він знімав квартиру. З нею він познайомився під час одного з перших великих нальотів німецької авіації на їхню ділянку столиці Британії (хоча й вже знав, що вона мешкає на верхньому поверсі будинку, проте ще ніколи не зустрічався особисто). «Данило казав мені, що М. Г., властиво, зовсім не належала до його типу, – згадувала його сестра Олена. – Пізніше я теж із нею познайомилась, вона й справді була зовсім інакшою, ніж улюблений Данилів тип жінок, хоча теж висока і струнка, але з білявими локонами й блакитними очима. Коли я з нею познайомилася, їй уже було 46 років, вона все ще була дуже красивою дамою зі справжньою елеганцією.

677 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 440–444.

Данило розповідав, що вона від початку справила на нього велике враження, менше як жінка, а більше як особистість із особливим випромінюванням. Вона діяла на нього, як він казав, “поетично”, що теж було цілком близьке до реальності. М. Г. мала успішне маленьке видавництво дитячої літератури, до якого вона час від часу давала чарівні історії про тварин, які сама дуже талановито ілюструвала.

Окрім того, її завжди оточувала легка меланхолія, яка їй дуже личила, що разом із стрункою як тополя постаттю й одухотвореними блакитними очима будило в Данилові інстинкт захисника»⁶⁷⁸. М. Г. ще зовсім юною втратила батька, її мати була заможною діловою жінкою, що влаштувала сина й дочку в добру школу-інтернат, а сама дуже успішно зайнялася нафтовим підприємством. Після закінчення школи, М. Г. закінчила престижний коледж (навчаючись частково у Франції, адже добре розмовляла французькою й любила французький живопис і літературу). Вона була заручена з молодим французьким дипломатом, який незадовго перед весіллям загинув у автокатастрофі. Не знаходячи розради, вона незабаром вийшла заміж за майора британської армії сера Г., який незадовго до початку Другої світової війни загинув на її очах, зламавши собі шию на мисливських перегонах, і від якого вона мала сина. Коли М. Г. зустріла Д. Скоропадського її синові виповнилося вісім років, він жив на селі, навчаючись у школі-інтернаті.

М. Г. і Данило Скоропадський закохалися одне в одного і стали дуже щасливою парою. Тоді гетьманич навіть купив собі скрипку і знову почав регулярно грати на цьому інструменті, а також читати на сон не лише американські кримінальні романи, а й добротну літературу. Пара відвідувала концерти, які щодня де-небудь відбувалися в Лондоні, незважаючи на війну, оглядала численні картинні галереї, каталася на човнах каналами лондонських парків і на велосипедах у Гайд-Парку.

678 - Там само. – С. 448.

«Наша родина у Ваннзее дуже мало знала про Данилове життя, – згадувала О. Отт-Скоропадська. – [...] В кожному разі, він повідомив батькові про свій новий серйозний зв'язок з М. Г. Батько був заклопотаний і негайно вислав листа, щоб “в усякому випадку почекати з рішенням до кінця війни”. М. Г. виявляла велику цікавість до Данилової праці для українців. Данило розповідав мені, що вона по-справжньому захоплювалася українцями. Завдяки її різноманітним зв'язкам у вищих англійських колах вона могла багато в чому допомогти Данилові. Вона знайомила його з впливовими людьми. Також організовувала в цих колах доброчинні концерти, в яких виступали справді добрі українські хори й солісти, збирала гроші на різні справи, наприклад, на український санаторій, де українці могли б відпочивати після операцій тощо. Чи справді вона це робила через небайдужість до української справи, чи через кохання до Данила, я не знаю, в кожному разі, це робило Данила щасливим»⁶⁷⁹. Проте щастя тривало недовго. Через складну операцію жінка втратила можливість завагітніти й народити дитину, що було передумовою для одруження з гетьманичем. Усвідомлюючи це, вона сама розірвала стосунки, а Д. Скоропадський переїхав жити в іншу квартиру в іншому будинку, який також належав матері М. Г., з якою вони залишилися добрими друзями.

Після цього у Д. Скоропадського зав'язалися тісні стосунки з його віддаленою кузиною Машенькою, яка несподівано з'явилася в Англії. Наймолодша сестра гетьманича Данила Олена знала цю кузину Машеньку ще зі шкільних років, коли вона на пару днів загостювала у Скоропадських в Ваннзее. «Я тоді дуже нею захоплювалась, адже вона була такою елегантною, а я сама – ще незграбною школяркою, – писала гетьманівна Олена про свою родичку Машеньку. – Вона точно відповідала Даниловому улюбленому типові жінок. Та тоді він її зовсім не зауважував, оскільки був зайнятий кимось іншим. А зараз у Лондоні обоє були раді відновити родинні контакти, та й не лише родинні.

679 - Там само. – С. 450–451.

Вони дуже подобались одне одному, проте знали, що обом про тривалий зв'язок не йдеться. Машенька могла залишатися в Англії лише тимчасово. Вона закорінилася в Італії, де мешкала від дитинства, й, окрім того, була росіянкою з плоті й крові, хоч і дуже толерантною й інтернаціонально налаштованою.

Данило розповідав мені, що Машенька дуже допомогла йому

Марія Олсуф'єва і Марко Мікаеллес з трьома синами (Флоренція, кінець 1930-х)

в багатьох аспектах. Не кажучи вже про те, що завжди, приходячи до нього по вихідних, спершу прибирала квартиру, пилюсила й готувала йому щось смачне, вона завжди піднімала його на дусі. [...] З Машенькою він міг вільно, без ніяких перешкод, поговорити про все. Вона була для нього свого роду матір'ю-сповідницею й, водночас, такою

сповненою гумору, що з нею він міг сміятися стільки, як ще ніколи з жодною жінкою за все своє життя»⁶⁸⁰.

Мені вдалося встановити, що таємничою кузиною Машенькою, особою, ім'я і прізвище якої гетьманівна О. Отт-Скоропадська у своїх спогадах приховала, була ніхто інша як графиня Марія Василівна Олсуф'єва. У цей час вона вже була одружена з флорентійцем швейцарського походження М. Мікаеллісом.

Додам принагідно, що Марія Олсуф'єва (Машенька) згодом перекладе італійською «Архіпелаг ГУЛАГ» А. Солженіцина й матиме з ним особисту зустріч. Її переклад стане першим виданням цієї книги італійською мовою⁶⁸¹. У 1970 р. їй вперше і востаннє вдалося потрапити до СРСР і разом із сином відвідати Київ, де познайомилася з акад. М. Амосовим.

680 - Там само. – С. 452.

681 - *Solženicyn A. Arcipelago Gulag: 3 vol. / trad. it. di Maria Olsuf'eva, ed. a cura di Sergio Rapetti. – Milano: Mondadori, 1974–1978. – Vol. I. – 607 p.; Vol. II. – 688 p.; Vol. III. – 641 p.*

Інше велике кохання гетьманича пов'язане з однією українкою родом з Волині. Вони познайомилися 1948 року. У першу ж зустріч він дав їй свій номер телефону, проте вона за рік часу так ним і не скористалася. Потім Д. Скоропадський жартував, що вона виявилася єдиною жінкою, яка не зателефонувала йому першого ж вечора, чим і зацікавила. За гострий характер гетьманич не раз називав її “волинська сіль”, але здебільшого говорив про нею як про “маленьку брюнетку” і “свою кішечку”. Протягом дев'яти років зв'язку він не міг з нею одружитися через те, що ця українка довгий час не мала офіційних документів про смерть під час війни свого чоловіка. Цим коханням гетьманича була донька волинського православного священика Галина Мельник-Калужинська, а її мати походила зі старовинного шляхетського волинського роду і була уроджена Дунін-Борковська.

Галина Яківна Калужинська народилася 6 березня 1914 р. у с. Тростянка на Володимирщині, землі Волині. Після початку Першої світової війни, передбачаючи небезпеку, дід Галини збудував у підгір'ї печеру, у якій родина перебувала під час найнебезпечніших боїв. Після закінчення війни її батько, вирішив розвести плантацію тютюну. Згодом польська влада оголосила тютюнову монополію, тож серед населення почався бунт. Батько Галини разом з іншими потрапив до в'язниці й був засуджений на 12 років позбавлення волі. Після арешту тата її мати Марися Калужинська з донькою та її меншим братом Ясем поїхали до Варшави.

У 1936 р. Галина закінчила Першу міську школу ремесел. У Варшаві вона також вступила до товариського осередку «Український клуб», де співала у хорі. 9 лютого 1937 р. влаштувалася на посаду модельєра трикотажних виробів німецької фірми Нлі

Галина Мельник-Калужинська
(Лондон, 1950-ті роки)

Нал в Лодзі. 1 вересня 1939 р. її заарештувала польська поліція й відправила до концтабору в Березі-Картузькій. Проте під час транспортування на станції Колюшкі поблизу Скерневін німецька авіація розбомбила потяг з інтернованими й відтак їй вдалося утекти.

У Лодзі, вона знайшла роботу в майстерні, де шила одяг для сестер милосердя з Червоного Хреста, які працювали в госпіталях. Згодом вийшла заміж за лікаря Миколу Мельника, якого через деякий час заарештувало Гестапо. Більше вона його не бачила. У 1943 р. при Червоному Хресті у Варшаві закінчила курси медсестер і працювала в госпіталі, що містився біля німецького м. Ульм. Саме тут знайомий лікар забрав її з сином до Дрездена. У цей час розпочалися регулярні бомбардування і вона змушена була переїжджати з місця на місце. Через Бренерський перевал в Альпах на кордоні Австрії та Італії Галина потрапила до Італії, переживши негаразди та арешти.

Втікаючи від наступу Советів з Польщі, Галині після довгих поневірянь на руках з маленьким сином Андрієм вдалося у 2 грудня 1946 р. потрапити до Лондона. Вісім місяців їй з дитиною довелося прожити у таборі на півночі Англії, але за сприяння польської письменниці й мистецтвознавиці С. Загорської Галина винайняла в центрі Лондона житло з чотирьох кімнат. Згодом вона прийняла на квартиру гетьманця з Варшави полк. П. Силенка з дружиною. Саме до члена СГД П. Силенка одного дня 1948 року й завітав Д. Скоропадський⁶⁸².

Г. Мельник-Калужинська була симпатичною й енергійною людиною, мала свій будинок (у столичному Вест-Гемпстед, на вул. Мінстер Роад, 63) і власний салон мод у Лондоні, який відвідували досить солідні клієнти.

Коли 1951 року Олена Отт-Скоропадська зі своїм чоловіком Людвігом приїздили до Д. Скоропадського у Лондон, швейцарське подружжя мало нагоду познайомитися з цією обраницею гетьманича. «Ми познайомилися з Галею відразу після нашого

682 - Мельник-Калужинська Г. Галя Мельник-Калужинська – Волинянка. Автобіографія // «Роде наш красний...». Волинь у долях країн і людських документах. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 257–260.

прибуття, – згадувала гетьманівна. – Вона нам дуже сподобалась. Дивовижно відповідала тому ж типові, вона могла б бути сестрою Машеньки, наступницею якої була, тільки щонайменше на десять років молодшою. Галя була швидше маленька, дуже дрібненька, мала вузьке привабливе обличчя, дуже темні мигдалевидні очі, гладко зачесане назад чорне блискуче волосся, вродлива, трохи східного вигляду молода жінка, точнісінько як Машенька, в чийй родині багато разів траплялася татарська кров.

Ми помітили, що Галя справді любила Данила. Він нам здавався в поведженні з нею в нашій присутності трохи скутим, щойно коли в якийсь момент, коли за нами ніхто не спостерігав, змогла прошепотіти, що вона мені дуже подобається, він став вільнішим.

Галя була цікавою, дуже енергійною, працьовитою молодою жінкою, яка вже дуже рано була змушена пробиватися самостійно. [...] З маленькою дитиною (тоді в Лондоні Данило розповідав мені, що це дитина її покійної сестри, яку вона врятувала, а тепер у виданому на Волині збірнику про волинські постаті, в якому розказана також Галина-історія, написано, що це була її власна дитина) [...].

З допомогою однієї знайомої з варшавських часів, польки, Галя зуміла облаштувати в Лондоні салон одягу. Коли Данило познайомився з Галею, вона вже мала гарненький власний будиночок неподалік від його помешкання і дуже успішний салон модельного одягу, який у молодих жінок дипломатів вважався найпрестижнішим і становив своєрідний таємний шифр, яким вони обмінювалися. Галині високоелегантні моделі, які вона виготовляла разом з багатьма помічницями, справді були дуже вишуканими»⁶⁸³.

Гетьманівна О. Отт-Скоропадська згадувала, що коли вона пізніше розбирала родинний архів, то знайшла листа Данила до провідних українських діячів, в якому він ще влітку 1953 р. написав, що зустрів молоду українську жінку, з якою хотів би

683 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 454–455.

одружитися. Проте тоді Д. Скоропадський так і не відіслав це листовне повідомлення про свої наміри.

Під час відвідання сестри Олени у Швейцарії в липні–серпні 1954 р. Д. Скоропадський багато говорив про Г. Мельник, зокрема, й про те, що такий щасливий любити жінку, з якою вперше в житті може розмовляти найріднішою мовою – українською. Але тоді він ухилився від відповіді на питання про одруження. 2 серпня Д. Скоропадський виїхав з Цюриха в Німеччину до баварського Оберстдорфа, де навідав своїх сестер Марію, Єлисавету та брата Петра, який з дитинства хворів на епілепсію. Вдруге гетьманич приїздив до Цюриха та Оберстдорфа влітку 1955 року.

Гетьманівна Олена вважала, що можливо саме хвороба брата стримувала Данила від одруження через прихований страх, що в його дітей теж може генетично виявитися епілепсія. Утім, гадаю, народження в неї двох здорових доньок-близнючок, яких гетьманич безмежно любив, надали йому більшої впевненості і насаги щодо розв'язання власного сімейного питання.

Після смерті брата у березні 1956 року ⁶⁸⁴, Д. Скоропадський вже у травні почав відкрито говорити з деякими провідними гетьманцями в Англії про свої плани одружитися з Г. Мельник-Калужинською. «Для Галі Мельник її вже дев'ятирічний зв'язок з Данилом напевно не завжди був легким, – ділиться своїми міркуваннями О. Отт-Скоропадська у спогадах. – Про них обох багато пліткували поміж українцями, це було нормально. Та в деяких українських колах, особливо тих, де Галя знали мало, а то й зовсім не знали, до неї, як до Данилової коханки, ставилися дуже вороже. Проти неї поширювали найсміховинніші звинувачення. Пробували звести Данила з іншими жінками. Інтригували проти Галі Мельник у найпідліші способи, як пізніше виявилося, навіть люди, яким вона наївно довіряла.

Галя протягом усього часу поводитись бездоганно, вона ніколи ніде не випихалася наперед, а навпаки, незважаючи на своє

684 - Петро Павлович Скоропадський помер в Оберстдорфі у березні 1956 р. після короткої хвороби (у нього відмовили нирки).

колі. Офіційне ж повідомлення про заручини мало статися на початку березня 1957 р., а саме одруження – відразу після Великодня (матерію для весільної сукні вже було замовлено)...

* * *

Тим часом на чергових *річних Загальних зборах Союзу Українців Британії (СУБ)*, що відбулися 26–27 березня 1954 р. у Лондоні, Д. Скоропадського знову було переобрано почесним головою СУБ (208 голосів – за, 1 голос – утримався)⁶⁸⁶, а головою обрано проф. Д. Левицького (186 голосів)⁶⁸⁷.

Членами Ради СУБу, більшість з яких складали гетьманці, також були обрані такі особи: проф. Р. Борковський, проф. І. Марченко, ред. Г. Драбат, Б. Тарнавський, mgr. М. Карпинець, інж. Т. Кудлик, пор. В. Личманенко, проф. І. Ратушний, М. Гринюк, проф. А. Кирнич, інж. П. Сесь, інж. Р. Калюжний, проф. В. Василенко, інж. Ю. Крячук, сот. С. Левченко, проф. І. Войтович, Б. Кульчицький, інж. П. Веселовський. До Контрольної Комісії увійшли: інж. М. Гаврилів, інж. С. Живогляд та І. Равлюк. Мировий Суд склали: суддя С. Крет, проф. І. Голубович і Л. Рись⁶⁸⁸.

Після свого переобрання Д. Скоропадський подякував присутнім за довіру й, зокрема, звернувся до учасників зборів з такою промовою:

«Дозвольте мені сказати Вам ще декілька слів, які заторкують ширші проблеми нашого тутешнього життя.

Я, очевидно, свідомий, що серед членів самого СУБ-у існує певна опозиція, яка вважає, що керівну роль в суспільно-громадських організаціях, а особливо в таких поважних і розгалужених, як СУБ, повинні відігравати лише люди, які не є заангажовані в активній політичній роботі. Тільки тоді – так говорить ця опозиція – дана організація може заховати свій суто суспільно-громадський характер.

686 - ЯВ. Гетьманіч Почесним Головою "СУБ" // Український Робітник. - 1954. - Ч. 17. - 23 квітня. - С. 1.

687 - Ранок. - 1954. - Ч. 3. - 27 березня. - С. 2.

688 - ЯВ. Гетьманіч Почесним Головою "СУБ" // Свобода. - 1954. - Ч. 17. - 23 квітня. - С. 1.

З таким підходом я рішуче не погоджуюсь. Я вважав і вважаю, що саме ті люди, які мають ясно окреслені й чіткі політичні переконання й ведуть певну політичну активну роботу в національно-патріотичному напрямку, є надзвичайно цінним елементом серед нашої української суспільності. Унеможливлення для них брати активну участь у суспільно-громадському житті, і, коли вони на це заслуговують, на керівних постах – було б рівнозначним піддаванню їх певному остракізму, на який вони абсолютно не заслуговують.

В цій країні, яка є центром найбільшої в світі справжньої і державотворчої демократії, ми бачимо на кожному кроці приклади, що загальновідомі політичні діячі того чи іншого політичного напрямку водночас відіграють головну роль в чисто суспільно-громадських організаціях. І це є цілком природньо, бо всяка людина, широко розвинена в повному розумінні того слова, не може стояти цілком осторонь політичних проблем, які є складовою й надзвичайно важливою частиною життя даної громади.

Тому я вважав і вважаю, що українські люди, які є активними на політичній ниві, можуть і повинні, в залежності від обставин, брати активну участь також і в житті суспільно-громадському.

Це особливо стосується СУБ-у, бо ж є загальновідомим, що його провідні чинники і національно-політичні угруповання, з якими вони тісно співпрацювали, були й є далі на сьогодні основним внутрішнім хребтом цієї нашої головної суспільно-громадської організації в Англії.

Данило Скоропадський
(художник В. Цимбал; 1954 р.)

Зрештою всі Ви знали й знаєте, що й я сам беру активну участь в українській політичній роботі, якої кінцевою ціллю є визволення України й відбудова Української Держави.

Вважаю, що цим шляхом ми повинні йти й далі – бо цей шлях намітився на тутешньому ґрунті цілком природньо.

Очевидно є що кожна людина – чи вона належить до того чи іншого політичного угруповання чи ні – не сміє намагатись використовувати дану суспільно-громадську організацію для своїх вузько партійних цілей, а натомість повинна мати перед очима інтереси Української Спільноти в цілому. Так робити можна й треба, й – якщо кинути зором на весь пройдений СУБ-ом шлях – то по цій властиво лінії й ішла наша організація на протязі всіх останніх років.

СУБ є центром Українського організованого життя в Англії. Це так. Але я є свідомий того, що певна, хоч порівнюючи дуже невелика частина Українського Громадянства, не стоїть у рядах цієї нашої центральної організації. Моїм щирим бажанням, яке – я є певен – поділяєте й усі Ви, є, щоб усі українці доброї волі, усі українські патріоти, увійшли в загальне й активне річиче нашого суспільно-громадського життя.

Одним з наших важливих завдань є знайти шляхи, щоб таку єдність уможливити й здійснити.

Бо ж тільки справжня й повна українська єдність є передумовою й водночас запорукою того, що всі ми зможемо в максимальній степені виконати наш великий обов'язок супроти нашого народу, який так завзято бореться за власну Державу, за Україну!»⁶⁸⁹.

Незабаром відбулася й інша важлива в житті британських українців подія – 3-й З'їзд Союзу Гетьманців Державників Англії, що тривав 17–18 квітня 1954 р. у м. Дербі. 17 квітня о 15 год. 30 хв. зібрання відкрив крайовий начальник СГД Англії, учасник Перших визвольних змагань в Армії УНР, поручник Першої Укра-

689 - Слово Гетьманича Данила // Ранок. – 1954. – Ч. 4. – 17 квітня. – С. 1, 3.

їнської дивізії Української Національної Армії в Другій світовій війні *Василь Личманенко*.

З'їзд СГД Англії відвідав й гетьманич Данило, який виступив перед його делегатами з привітальною промовою.

«Пані і Панове, Гетьманки й Гетьманці!

Як зазначив Краєвий Начальник, сьогодні ми починаємо працю 3-го З'їзду С.Г.Д. Англії.

Я пам'ятаю ті часи під час війни й кілька місяців після війни, коли в Англії крім мене і св[ітлої] пам[яті] д-ра В. Коростовця зовсім не було ще українців. Але скоро прибули українські во-яки з польського корпусу – це знаменувало початок організації української громади в цій країні. Пізніше прибули українці з Німеччини, українські вояки з Італії – й українське життя тут ступнево почало набирати тих форм, які воно має тепер.

Українці організувались тут на громадському полі. Створилася громадська організація СУБ, яка і сьогодні є основною підвалиною тутешнього українського громадського життя.

Почалося розвиватися тут і політичне життя. Створилась Краєва Організація Союзу Гетьманців Державників, яка мала досі два З'їзди.

Ви, Пані і Панове, маєте добрий життєвий досвід; маєте свою думку, як треба нам вести працю для досягнення поставленої перед нами цілі. А ціль наша – створення й скріплення Незалежної Суверенної Соборної Української Держави. Нашою глибокою вірою є, що тільки в формах Гетьманської Державности ця наша ціль найкраще й найпевніше може бути досягнута.

Вас, організованих Гетьманців, у Англії є не так багато, але роля Гетьманців тут є дуже великою. І, крім того, наша гетьманська праця не обмежується Англією. Ми тісно пов'язані з українцями-гетьманцями за океаном, які є дуже сильні духом.

Можу з певністю сказати Вам, що Гетьманці об'єднані між собою краще, ніж українці, належні до інших політичних угруповань – це пояснюється тим, що ми зпаяні одним творчим духом, одною Великою Ідеєю.

В праці З'їзду ми матимем змогу й час обговорити всі важливі проблеми, що стоять перед нашою Організацією. В нашому Гетьманському Русі нема диктаторства – по всіх питаннях буде вільний обмін думок.

Бажаю З'їздові повного успіху в його праці!»⁶⁹⁰.

У перший день зібрання одразу ж було обрано Президію З'їзду, до складу якої увійшли: інж. П. Сесь (голова), сотн. С. Левченко (заступник голови), інж. А. Курочкин (секретар). Ревізійну комісію склали: проф. І. Марченко, інж. Р. Калюжний, інж. П. Веселовський. З'їздові було зачитано надіслані на його адресу привітання, після чого прийнято порядок денний роботи: звіт Крайової Управи СГД Англії; звіт Ревізійної комісії; дискусія над звітами; видання членських відзнак новим членам СГД Англії; встановлення висоти членської вкладки; номінація керівних органів СГД Англії; доповідь Ф. Нагірного «Сучасні проблеми Гетьманського Руху»; доповідь проф. І. Марченка «Питання тактики Гетьманського Руху»; доповідь пор. В. Личманенка «Організація Гетьманської преси»; дискусія по доповідях; евентуальні внески.

Звітуючи про діяльність Крайової Управи СГД Англії, В. Личманенко зазначив, що число організованих гетьманців в країні не надто велике, але їхня чисельність ступнево збільшується, а вплив гетьманців на тамошнє українське життя – значний. Він підкреслив, що на той час в Англії не було жодної української організації, в якій не відчувався б вплив гетьманців. Пояснювалося це тим, що гетьманці, перш за все, – державники, що стоять завжди на загально-національних державницьких позиціях.

В. Личманенко зауважив на тому, що дехто говорить, що тільки масові політичні організації можуть претендувати на керівництво, проте з прикладів інших народів доповідач ствердив, що врешті не маси творять історію. Часто провідний гурт людей, що є носіями здорової державотворчої ідеї, доводив він, складає спочатку тільки незначну меншість людности, але

690 - Привітання Гетьманіча Данила // Ранок. – 1954. – Ч. 5. – 8 травня. – С. 1.

ступнево вони поширюють свій вплив і, врешті, й уся народна маса йде за ними. З іншого боку маються й протилежні явища, вказував В. Личманенко й наводив у приклад створення УНРади у 1948 р., коли її спочатку вітала переважна більшість українського еміграційного суспільства, але ідейна та духовна убогість цієї політичної формації дуже скоро відвернула від неї симпатії української людности.

Він також відзначив, що праця СГД Англії відбувається під безпосереднім керівництвом гетьманича Данила, який в одному зі своїх канадійських інтерв'ю зазначив, що гетьманці вірно служитимуть українському народові та Українській Державі й у тому разі, якщо вона формуватиметься, не як монархія. Утім, мовляв В. Личманенко, він особисто є глибоко переконаним, що тільки монархічний гетьманський устрій зможе належно державно оформити й скріпити звільнену Україну.

«Часто доводиться нам чути, – казав далі В. Личманенко, – закиди щодо співпраці гетьманців з бандерівцями на громадському, а частково й на політичному полі. Може де в чому ці закиди й мають слушність, але ми мусимо ствердити, що ця співпраця в багатьох відношеннях була корисною для загальної української справи.

На цій співпраці базується праця СУБ-у, може найкраще організованої української громадської централі на чужині.

Василь Личманенко (бри-
танський DP-табір Першої
Української дивізії Української
Національної Армії в Ріміні,
Італія; травень 1946 р.)

Другий приклад – спільність наша з бандерівцями в ставленні до УНРади є тільки корисною для політичного оформлення й усвідомлення української еміграції.

По-третє – тільки рішуча позиція гетьманців і бандерівців була вирішальною в тому, що не дійшло до шкідливого для Української Визвольної Справи погодження з московськими єдінонеделімцями на який шлях готові були ступити УНРадівські кола.

Знаменитим є те, – казав доповідач, – що число прихильників і симпатиків Гетьм[анського] Руху значно перевищує число його організованих членів. Це дає нам певність, що в вирішальні часи число членів Гетьм[анського] Руху в багато разів збільшиться»⁶⁹¹.

Крайовий начальник СГД Англії вказав, що в праці очолюваної ним Організації було й багато недоліків, серед яких, зокрема, було названо недостатність, майже брак пропагандивної праці. Проте, зауважив він, у цій справі започатковано низку заходів, про які говоритиметься окремо. «Нашим завданням є поширення вивчення творчості В. Липинського, – додав В. Личманенко. – На щастя, декілька днів тому до нас надійшла праця, яка є популяризацією творів Липинського.

Кр[айова] Управа СГДА в своїй праці дістає вказівки від Пана Гетьманича. Є проєкт створення Гетьманського Центру – для полегшення праці Пана Гетьманича. Цей проєкт розглядається Його Світлістю й можна сподіватися, що він найде добре розв'язання»⁶⁹². На закінчення своєї звітної доповіді крайовий начальник прохав учасників З'їзду щиро зазначити всі хиби в діяльності Крайової Управи.

Секретар-скарбник Крайової Управи П. Живогляд у своїй доповіді коротко визначив основні засади Гетьманського Руху й подав діловий і фінансовий звіт про діяльність Управи. Поручник І. Горобець зачитав звіт Ревізійної комісії, яка давала задовільну оцінку діяльності Крайової Управи.

691 - 3-ій З'їзд С.Г.Д. Англії // Ранок. – 1954. – Ч. 5. – 8 травня. – С. 1.

692 - Там само.

У дискусії над звітами взяли участь проф. І. Марченко, інж. П. Веселовський, сотн. С. Левченко, які зазначали, що в надзвичайно несприятливих умовах Крайова Управа проявила багато енергії, робила максимум того, що було в її силах, і високо тримала прапор Гетьманської Ідеї. С. Левченко, зокрема, вніс пропозицію висловити подяку уступаючій Крайовій Управі за проведену нею організаційну і політично-ідеологічну працю, яку було одностайно прийнято.

По цьому гетьманич Д. Скоропадський особисто видав членські відзнаки побратимам, що після відбуття кандидатського стажу ставали дійсними членами СГД, бажаючи їм активно працювати для гетьманської справи.

О 18 год. 30 хв. роботу З'їзду було перервано й учасники зібрання попрямували на Академію до зали ІМКА, присвячену роковинам відновлення Української Держави у 1918 році⁶⁹³. Академію відкрив сотн. С. Левченко, а пор. В. Личманенко виступив з коротким вступним словом, підкреслюючи значення дня відновлення гетьманської держави П. Скоропадським. Змістовну доповідь про історію Гетьманату 1918 р. виголосив інж. П. Веселовський. Відкриваючи художню частину Академії, С. Левченко з великим піднесенням продекламував вірш С. Черкасенка «Гетьман». Тенор О. Пицько натхненно виконав «Ой Дніпре, мій Дніпре!», «Владико неба і землі» та італійською «Аве Марія». Невеликий, але добре заспіваний український чоловічий хор з Ноттінггему (диригент О. Піцькс) виконав «Почаївську Божу матір» та українські народні пісні, а молода Н. Сесь – радісну весняну веселку, після чого з глибоким почуття продекламувала вірш С. Левченка «На честь Гетьманича». Сам же С. Левченко поділився особи-

Фрачний знак СГД

693 - Там само.

стими спогадами про зустріч з гетьманом П. Скоропадським у 1918 р. й чуло зачитав свого вірша «Я не пізнав тебе, мій Київ». Велику естетичну насолоду принесло слухачам майстерне виконання Білинською і Росинецьким сцени-дуета Одарки і Карася з опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм»⁶⁹⁴.

Оваційними оплесками зустріли усі присутні оголошення про виступ гетьманича Данила. У своєму короткому слові Д. Скоропадський зазначив, що у Великобританії йому майже ніколи не доводиться виступати публічно, торкаючись політичних українських проблем. Переважно виступає він тут як почесний голова СУБу в питаннях британського українського суспільно-політичного життя. «Цей святковий вечір, – казав прелегент, – присвячений роковинам відновлення Української Гетьманської Держави в 1918 році, яка нерадісним розвитком подій потім була повалена, як, незабаром після того, була повалена взагалі Українська Незалежна Держава. Україна знову була уярмлена, а ми опинились вигнанцями на чужині.

Але Українська Гетьманська Ідея пережила занепад Української Держави, пережила всі ці тяжкі роки, росте й розвивається далі, не тому, – зауважував Д. Скоропадський – що мій Батько і Я, як також багато активних Гетьманців, служили й служимо цій Ідеї, а тому, що Ідея ця глибоко закорінилася в Українському Народі й є органічно пов'язаною з його життям.

В цій Ідеї я виховався з молодих років під керівництвом головним чином св[ітлої] пам[яті] мого Батька і Вяч[еслава] Липинського – тому й у пізніші роки в моїй свідомості Гетьманська Ідея завжди тісно пов'язувалась з усією Українською дійсністю.

Всі ви знаєте мене, – продовжував Д. Скоропадський, – як українського патріота, який справу України ставить понад усе. І для всього Гетьманського Руху ідея Батьківщини стоїть вище навіть від самої Гетьманської Ідеї. Гетьманський Рух становить своїм завданням донести велику Гетьманську Ідею – чесну, чисту, незаплямлену, нескомпромітовану, невищерблену й у той

694 - Б. М. Гетьманська Академія в Дербі // Ранок. – 1954. – Ч. 5. – 8 травня. – С. 2.

же час активно діючу – до нашого Народу на Батьківщині. Принести її як поважний дар, як наш цінний внесок у скарбницю національно-державної Визвольної Боротьби Українського Народу»⁶⁹⁵.

Гетьманич також зазначив, що у засаді толерантно ставиться до усіх українців доброї волі, до яких би політичних угруповань вони не належали. Він також сказав, що був би щасливий, якби у взаєминах поміж українцями був той дух толерантності, який є в Англії, де голова опозиції навіть отримує від держави платню, як особа, що виконує важливу й корисну функцію. Наприкінці своєї промови Д. Скоропадський зазначив, що українська еміграція перебуває в особливо тяжкому стані, в значно гіршому, ніж то було після Першої світової війни. Тоді українська еміграція мала вільний доступ до українських земель – до Галичини, Буковини, Волині, Карпатської України, а тепер, зауважував гетьманич, ми не маємо зовсім доступу до Рідних Земель. «Тим у більшій мірі мусимо ми завжди дбати про те, щоб усі українці були об'єднані. Цього вимагають інтереси нашої Визвольної Боротьби – цього вимагає від нас наша Батьківщина Україна», – завершив Д. Скоропадський⁶⁹⁶. Ці заключні слова гетьманича були вкриті гучними довготривалими оплесками. По них у залі потужно залунав спів гімну «Ще не вмерла Україна».

18 квітня праця З'їзду відновилася о 9 год. 5 хв. ранку з формування нових керівних органів Крайової Організації СГД Англії. На пропозицію Д. Скоропадського висувати кандидатів на крайового начальника, єдиним таким одноголосно було обрано пор. В. Личманенка, якого й було затверджено гетьманичем на наступну каденцію з висловом побажання повного успіху в його праці. Своєю чергою В. Личманенко дякував за виказане йому довір'я і висловив при цьому дорікання тим, кого у попередній діяльності доводилося тягти за вуха й, відповідно, відмітив тих, хто працював активно, зокрема Місцевій Організа-

695 - Слово ЯВП Гетьманича // Ранок. – 1954. – Ч. 5. – 8 травня. – С. 2.

696 - Там само.

ції СГД м. Дербі. Він також закликав усіх працювати напружено й завжди бути готовими до вирішального змагу за Українську Волю, за Українську Державність.

Після обговорення були обрані делегатами та затверджені гетьманичем й кандидати в члени Крайової Управи, а саме: інж. П. Веселовський (заступник крайового начальника), П. Живогляд (секретар-скарбник), Ю. Крячук (член Управи). До складу Ревізійної комісії були обрані: пор. І. Горобець, Л. Синківська, Ф. Гончарук. До складу Організаційного суду увійшли: голова – інж. П. Сесь, члени – сотн. С. Левченко, інж. М. Харченко. Після обговорення було також встановлено висоту членської місячної вкладки на майбутнє.

Понад годину тривала доповідь Ф. Нагірного на тему «Сучасні проблеми Гетьманського Руху», у якій автор подав свою оцінку тогочасного міжнародного становища й у зв'язку з цим визначив перспективи української визвольної боротьби. Доповідач підкреслював необхідність якнайшвидшого вироблення чіткої політичної програми Гетьманського Руху й потребу здійснення більшої централізації Гетьманського Руху шляхом створення в скорому часі Гетьманського Центру.

Проф. І. Марченко зачитав доповідь на тему «Питання тактики Гетьманського Руху», яка фактично була програмовою щодо його діяльності, тож заслуговує на детальне викладення. Перш за все, доповідач зазначив, що Гетьманський Рух є єдиним з усіх українських політичних течій, що має солідну, геніально розроблену В. Липинським, ідеологію. Проте, зауважував І. Марченко, СГД «не є якимсь “Т[оварист]вом прихильників Гетьманської Ідеї” – він є бойовою політичною організацією Гетьманського Руху, яка становить перед собою виразну ціль, боротись за визволення України і здвигнення Української Гетьманської Держави під зверхністю Гетьманського Роду Скоропадських, очоленого на цей час ЯВП Гетьманичем Данилом»⁶⁹⁷.

697 - Марченко Ів. Питання тактики Гетьманського Руху (Доповідь виголошена на 3-му З'їзді С.Г.Д. Англії) // Ранок. – 1954. – Ч. 6. – 29 травня. – С. 1.

Автор зазначив, що в умовах демократичного світового устрою сам народ, не якась більша чи менша група політиканів, а весь народ у цілому вирішує справу встановлення тої чи іншої державної форми правління. Тож і монархія не встановлюватиметься якоюсь своєю чи чужою воєнною силою, або ж за використання часової кон'юнктурної політичної ситуації, а може існувати чи бути встановлена тільки тоді, коли це відповідатиме виразно визначеній волі народу. Крім того, він зауважував, що якщо для обрання на президентську посаду достатньо волі 51% голосів виборців, то монарх потребує підтримки переважної більшості населення. Тож, у цьому контексті, І. Марченко був переконаний, що гетьманці мали право сподіватися, що голос переважної більшості широких мас українського народу бути прихильним до гетьманської монархічної ідеї.

Ідея ця, на його думку, за останні роки знайшла потужний відгомін серед ширших кіл українського загалу. Вочевидь, доповідач мав на увазі еміграційно-діаспорні кола українства. Як приклад він навів, що в пору популярності серед еміграційного політикуму УНРади в жовтні–листопаді 1948 р., маси українців у Німеччині влаштували оваційну зустріч гетьманичу Данилу. Красномовним йому видавався й той факт, що українці Англії, в своїй масовій організації СУБ вже шостий рік поспіль обирали Д. Скоропадського своїм почесним головою, як і надуспішна серед українців різних політичних переконань зустріч гетьманича у США та Канаді. Відтак гетьманці були переконані, що й в Україні, на Рідних Землях співвітчизники переважною більшістю сприймуть і підтримають ідею спадкової української конституційної монархії. Підтвердження цьому вони вбачали, зокрема, й у тому, що люди нової еміграції, які по війні прибули на чужину з України, в великій кількості влилися в Гетьманський Рух. Обґрунтування й переконання такі, слід сказати, навряд чи відповідали дійсності і були, швидше, видаванням бажаного за дійсне, ніж зрізом справжнього обширу і глибини прихильностей українців у чужині, а тим паче – в самій Україні.

Менше з тим, І. Марченко закликав членів СГД та прихильників не складати руки, мовляв успіх гетьманської ідеї вже є передрішений, а готуватися до прикладання величезних зусиль, щоб на Рідних Землях при вирішенні питання про форму української державності, «голос історичної правди й конечности» був почутий кожним українцем і кожною українкою. При цьому він застерігав гетьманців не бути надто оптимістами і не сміти будувати фантастичні плани, що Україна за тогочасного стану речей буде звільнена виключно власними силами, а дотримуватися реалізму. Визнаючи високий стан військової потужності московського окупанта, доповідач все ж вважав, що є всі підстави припускати, що розвиток світових подій і саме ймовірність виникнення збройного міжнародного конфлікту могли призвести до заломлення бойової міці більшовицьких зайд, і це дасть великий шанс для визволення українського народу.

Водночас І. Марченко зауважував, що неможливо з певністю передбачити, за яких умов та обставин відбуватиметься звільнення України. Зокрема зазначалося, що важко передбачити й те, чи будуть українські емігранти з теренів Європи допущені до справи відбудови своєї Батьківщини, адже у разі спалаху світової війни переїзд з однієї країни до іншої буде, безперечно, суворо регульований. Менше з тим, доповідач висловив свою віру у те, що державна мудрість керівників Заходу підкаже їм, що українські емігранти, кровно зв'язані зі своєю Батьківщиною, й у той же час збагачені досвідом життя в демократичних країнах, добре ознайомлені з західною культурою й громадсько-державним устроєм, будуть дуже корисними своєму народові й допоміжними в організації його життя. Тим самим еміграція стане корисною й для всієї справи побудови нового світового ладу після звільнення світу від комуністичної пошесті.

Усе вищесказане, зазначив І. Марченко, визначало основні точки тогочасної й на найближче майбутнє тактичної лінії Гетьманського Руху, повсякчас маючи перед своїми духовними очима Рідний Край, той, що скаже вирішальне слово й від якого залежатиме, чи матиме кінцевий успіх Велика Гетьманська

Ідея, служінню якій вони присягали. Тому й, додавав доповідач, нікого з гетьманців не мусять вабити жодні часові, переходові матеріальні чи якогось іншого характеру вигоди; не мусять вони заподадливо домагатися ласкавого слова чи “прихильного ставлення” більшого чи меншого гурта “політиків” чи журналістів, яких примхлива доля, як пухирі на воді, винесла на поверхню еміграційного життя. Не мусять гетьманців вабити жодні вигоди, які хоч у найменшій мірі відхилили б їх від ідейної принципової лінії Гетьманського Руху.

«Ми ставимо своїм основним завданням плекати Велику Державницьку Гетьманську Ідею, органічно пов'язану з славетними традиціями нашого народу – цілу, непохитну, несплямлену, незахмарену, невищерблену й у той же час діючу, активну – й принести її на Рідну Землю, як наш цінний внесок до скарбниці Визвольної Боротьби Нашого Народу», – наголосив І. Марченко⁶⁹⁸. Це обумовлює позицію й поступовання Гетьманського Руху в житті української еміграції, продовжував він, і гетьманці, як послідовні державники, завжди обстоювали й обстоюватимуть поєднання усіх патріотичних конструктивних сил в еміграції для обстоювання загальнонаціональних цілей. Проте і в ім'я єдності не сміють гетьманці поступатися своїми принциповими ідеологічними засадами.

Оратор запевнив, що в українському еміграційному громадсько-політичному житті гетьманці завжди готові йти опліч і співпрацювати з усіма іншими українськими політичними угрупованнями, якщо така праця не примушує їх відходити від основних

Никифор Блаватний – виховатець і охоронець гетьманця Данила у 1918 р. (в еміграції – один з провідних діячів консервативного і націоналістичного рухів в Аргентині)

698 - Там само.

засад їхньої ідеології. В противному разі гетьманці йдуть власним шляхом – незалежно від того, чи підтримують їх якісь інші політичні угруповання. «Досвід минулого свідчить, що Гетьманський Рух внутрішньо є остільки потужним, що він є в стані провадити таку незалежну лінію», – додав І. Марченко⁶⁹⁹.

Цим пояснювалося й ставлення Гетьманського Руху до тієї спроби поєднання усіх українських політичних сил в еміграції, яка у 1948 р. призвела до створення т. зв. Української Національної Ради. На перших порах гетьманці вітали думку про створення УНРади й брали активну участь у попередніх перемовинах з приводу її створення. Проте коли з'ясувалося, що при організації УНРади грубо порушувалися засади здорової демократії й те, що УНРада – в нічому не обґрунтованому передрішенні волі українського народу – формувалася під республіканським прапором, СГД не вступив до УНРади. Зрештою висновувалося, що досвід майже шістьох років переконливо показав, що ця тогочасна позиція Гетьманського Руху була цілком слушною.

У 1949 р. гетьманці намагалися знайти шлях до зближення з УНРадою, пропонуючи їй перебудову на засадах справжньої рівноправності усіх учасників і пошановання ідеологічних заłoженнь кожного з них. Але ці намагання Гетьманського Руху не призвели ні до чого з причини рішучого небажання керівників УНРади зійти зі своїх нездорових і неприйнятних для Гетьманського Руху позицій. При цьому І. Марченко здійснив екскурс в історію формування та структуризації УНРади та її партійно-політичного членства: ОУНр/ЗЧ ОУН (вийшла з УНРади у 1950 р.), ОУНм, УНДО, УНДС, УРДП та УСП, а також осіб й груп людей, що долучилися до цього політичного товариства – Селянської Партії та Союзу конструктивно-творчих сил (чи не єдиним членом якого був інж. Прокопчук). У цій конструкції три партії (УНДО, УНДС і соціалістична УСП) становили штучну більшість й дві партії (ОУНм і УРДП) – меншість, причому ОУНм складала виразну опозицію та не входила до Виконав-

699 - Там само.

чого органу УНРади. Отже, підсумовував І. Марченко, «отак то недемократично й впрост анекдотично виглядає побудова цієї української еміграційної політичної формації, що привласнила собі гучну назву “Українська Національна Рада”, яка вважає себе управненою обирати “Президента Української Народньої Республіки”»⁷⁰⁰.

Тож, зауважував І. Марченко, про вступ СГД до такої анти-демократичної та ще й республіканської ідеологічно інституції, звісно ж, не могло бути й мови. Проте гетьманці не відрізали шлях до пошуку компромісів з метою повної консолідації українських національних сил в еміграції, як це зазначалося в останній офіційній заяві СГД у 1952 р. та підкреслювалося у всіх нещодавніх промовах гетьманича Данила в США, Канаді та Англії.

Доповідач також відмітив, що в усіх країнах розселення українців гетьманці приймають активну участь у громадському житті еміграції. Було заторкнuto й питання тіснішої співпраці СГД з бандерівською ОУН (ЗЧ ОУН) після її виходу з УНРади – перш за все на громадському відтинку й у найбільшій мірі в Німеччині та Англії. Утім, до щільнішого політичного поєднання двох сил не дійшло, позаяк деякі схильності Проводу ЗЧ ОУН у питаннях як внутрішньої, так і зовнішньої політики викликали з боку гетьманців часом дуже гостру критику. Але той факт, зауважував І. Марченко, що співпраця на громадянському відтинку тривала вже декілька років, свідчить про те, що є глибші причини, які обумовлюють таку співпрацю. А саме, вказував він, – потужний жертвенний національно-державний патріотизм, що є природно характерним для українських людей, об’єднаних Гетьманським Рухом та революційною Організацією Українських Націоналістів, і мабуть є тим елементом, що в’яже ці два українські політичні середовища. Згадав І. Марченко, принагідно, й про нещодавні нерадісні події в лавах ЗЧ ОУН, що призвели до розладу у їхньому проводі, й додав з цього при-

700 - Там само. – С. 2.

воду: «Гетьманці, як і все українське патріотичне громадянство, з задоволенням констатують, що розколу не сталося, й що ОУНР лишається й надалі потужним політичним організмом, що є поважним організуючим чинником в українському політичному житті»⁷⁰¹.

Нагадаю, що навесні 1954 р. у лавах політичного союзника Гетьманського Руху – Організації Українських Націоналістів – постало нове загострення серед нещодавно сформованої керівної «трійки» ЗЧ ОУН (Л. Ребет, З. Матла, С. Бандера), яке загрожувало новим розколом Організації, який зрештою й відбувся невдовзі⁷⁰². За таких обставин провідний гетьмансько-консервативний часопис «Ранок» зазначав: «Всіх українських патріотів глибоко засмучує всякий факт розбиття українських політичних організацій, що веде до розпорошення української політичної еміграції, до зменшення її загальної потужності – бо ж чудово знаємо ми, що з такого розбиття дуже тішаться вороги українського народу»⁷⁰³. Гетьманці зауважували, що ОУН являла собою поважний чинник в українській визвольній боротьбі, об'єднуючи в своїх лавах багато щирих і жертвенних українських патріотів на Батьківщині й на чужині, а відтак висловлювали сподівання, що здоровий кістяк Організації знайде шлях до подолання кризи у Проводі. Разом з тим, «ураховуючи тяжкий досвід усіх дотеперішніх внутрішньоорганізаційних конфліктів, – зауважували гетьманці, – бачимо, що тепер уже трудно рахувати на мирне полагодження цього конфлікту, що набрав дуже гострих форм»⁷⁰⁴. Водночас СГД закликав обидві сторони націоналістів-революціонерів, позаяк у кризі були відсутні ідеологічні розбіжності, цілковито припинити полеміку у пресі і розв'язати свій внутрішній конфлікт організаційним

701 - Там само.

702 - Див.: Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.

703 - З українського політичного життя. В ОУН р // Ранок. – 1954. – Ч. 3. – 27 березня. – С. 1–2.

704 - Там само. – С. 2.

шляхом задля збереження доброго українського імені перед іншими поневоленими народами і перед Західним Світом.

Торкнувся І. Марченко у своїй доповіді й церковно-релігійного питання, зазначивши, що Гетьманський Рух твердо стоїть на засаді В. Липинського конечності співіснування в Україні обох її національних Церков – УАПЦ та УГКЦ. Відтак, наголосив він, «у вже існуючій незалежній Українській Державі, в процесі довшого співжиття будуть знайдені шляхи й форми для унормування релігійних відносин і релігійного питання, що матиме далекосяжне й може рішальне значення для державного буття цілої Української нації»⁷⁰⁵.

Щодо ставлення до інших народів, то перш за все підкреслювалося, що Гетьманський Рух за двополярного світу твердо, виразно і недвозначно визначав своє місце на боці західного демократичного світу, з глибоким задоволенням приймаючи заяву на Конференції в Бермудах провідних мужів Заходу про їхнє прагнення до звільнення народів Східної Європи. Гетьманський Рух дотримувався засад, що усі народи, поневолені Росією – білоруси, казаки, народи Кавказу, балтійські народи та інші, – є природними спільниками українського народу й усіляке навіть далекосягаюче зближення з цими народами відповідає національно-державним інтересам українського народу. Зокрема, обстоюваний багатьма українськими діячами проект федеративного об'єднання України й Казакії під зверхністю гетьмана всієї України й козацьких військ заслуговує – в разі підтримання цього проєкту народами Казакії – повної й прихильної уваги.

Що ж до народів, які в недавньому минулому були чи залишалися поневолювачами українського народу – в першу чергу йшлося про москалів і поляків – то в ставленні до них і до евентуальних проєктів зближення з ними визнавалося за необхідне дотримуватися максимальної стриманості та обережності. З огляду на це, належало виходити з заложення, що всім росі-

705 - Марченко Ів. Питання тактики Гетьманського Руху (Доповідь виголошена на 3-му З'їзді С.Г.Д. Англії) // Ранок. – 1954. – Ч. 6. – 29 травня. – С. 2.

янам, навіть тим, які були антикомуністично налаштовані, дуже імпонувала тогочасна державна і військова потужність Радянської Росії.

«Всі росіяни перебувають тепер у полоні імперіялістичних тенденцій, і у них годі шукати прихильного ставлення до вивольних змагань Українського Народу. Тільки рішуче зламлення мілітарної потужности Сов[ітської] Росії може спричинитися до відходу росіян від їхньої імперіялістичної ментальности.

Між суверенною Українською Державою й Московщиною безперечно мусять врешті встановитися нормальні добросусідські відносини – але підвалини цього закладатимуться тільки після рішучого знищення теперішньої військово-державної потужности Сов[ітської] Росії. До того ж часу всякі спроби зближення українців з будьякими угрупованнями московської еміграції є небезпечними й дуже шкідливими для Української Визвольної Справи», – завершив свою доповідь Іван Марченко⁷⁰⁶.

О 12 год. 30 хв. З'їзд перервав свою роботу – делегати пішли на Службу Божу до Православної Церкви, яку правив прот. О. Довгаль.

Після того, як о 15 год. 10 хв. праця З'їзду відновилася, В. Личманенко виголосив доповідь «Організація гетьманської преси». Доповідач обстоював думку, що для піднесення гетьманської пропагандивної акції слід приступити до розгорнення в Англії ширшого гетьманського видавництва, а в першу чергу – видавати політично-літературний журнал, присвячений питанням ідеології Гетьманського Руху. Після докладного обговорення його виступу було ухвалено започаткувати видання такого журналу й зобов'язати всіх членів СГД внести на втілення цієї мети одноразову пожертву в розмірі трьох фунтів. Рішення про такий внесок було прийнято переважною більшістю голосів (1 – проти; 1 – утримався).

Далі З'їзд перейшов до дискусії по доповідях Ф. Нагірного та І. Марченка. Участь в обговоренні взяв і Д. Скоропадський, який

⁷⁰⁶ - Там само.

зазначив, що доповідь Ф. Нагірного містить багато цінних думок, але водночас й обґрунтував своє непогодження з багатьма твердженнями, що мали місце у доповіді. У цьому ж дусі висловилися й пор. В. Личманенко, проф. І. Марченко та інж. П. Сесь. Непогодження з деякими позиціями у доповіді І. Марченка озвучив й побратим Ф. Гончарук.

У підсумку по доповіді «Сучасні проблеми Гетьманського Руху» (Ф. Нагірного) було прийнято резолюцію такого змісту:

«З'їзд Союзу Гетьманців Державників Англії вважає, що в обличчі виразного наближення 3-ої Світової Війни існує поважна небезпека для визвольних змагань Українського Народу з боку єдінонеделімських тенденцій деяких кіл Західних Держав у їх трактуванню російської імперської проблеми.

З'їзд вважає, що для досягнення успіху в змаганні за спрямування державотворчої роботи на Рідних Землях у єдино вірне здорове річище, пророчо визначене Вяч. Липинським, що веде до створення Суверенної Гетьманської Держави, очоленої Гетьманським Родом Скоропадських, вже тепер треба дбати про готування кадрів пропагандистів, що могли б нести Гетьманську Ідею в маси Української Людности на Батьківщині.

З'їзд вважає, що є крайня необхідність у якомога скоршому часі розробити й опублікувати для загального відома основні програмові засади Гетьманського Руху, в урахуванні того, що в умовах перебування на чужині укладення реальної чіткої програми не є здійснимим»⁷⁰⁷.

Василь Личманенко

707 - 3-ій З'їзд С.Г.Д. Англії // Ранок. - 1954. - Ч. 5. - 8 травня. - С. 2.

Далі особистий секретар гетьманича Данила інж. Р. Калюжний подав З'їздові низку внесків та інформацій ділового характеру.

При кінці З'їзду з заключним словом виступив Д. Скоропадський, який, між іншим, зазначив, що в основному схвалює доповідь проф. І. Марченка «Питання тактики Гетьманського Руху». Гетьманич висловив також своє вдовolenня роботою З'їзду і висловив певність, що він матиме поважний позитивний вплив на подальший розвиток і зміцнення гетьманських позицій серед українців в Англії. Д. Скоропадський побажав усім учасникам З'їзду й далі активно, напружено працювати в змаганні за перемогу Гетьманської Ідеї.

Закриваючи З'їзд, його голова інж. П. Сесь дякував усім учасникам за виявлену активність, МО СГД м. Дербі в особі пор. І. Горобця за вмилу, дбайливу організацію праці зібрання. О 19-й годині співом Національного Гімну закінчився З'їзд СГД Англії.

Невдовзі, 15 травня 1954 р. на запрошення Громадського комітету з організації протестаційного Віча об 23 год. 30 хв. до Рочделя (Ланкашир) потягом прибув Д. Скоропадський. На двірці гетьманича зустріли голова Громадського комітету інж. А. Курочкин, заступник голови др. А. Лук'яненко, Т. Нестеренко, крайовий начальник СГД Англії пор. В. Личманенко й численні гетьманці. Звідти Д. Скоропадський попрямував до помешкання А. Курочкина, де йому було приготовлено ночівлю. При вході гетьманича зустріла з хлібом-сіллю на вишиваному рушнику пані Г. Курочкина, промовивши: «Вітаю Вас, Ваша Світлосте, за нашими українським звичаєм хлібом-сіллю. Дай Боже, щоб ми й весь наш Нарід якнайскорше зустрічали й вітали Вас під радісні дзвони Святої Софії в Столичному Києві»⁷⁰⁸. Зі словами «Слава Україні – Гетьманові Слава!» донька господарів панна Нела піднесла гостю розкішну китицю квітів.

Наступного дня, у неділю 16 травня о 12-й год. Д. Скоропадський у супроводі гетьманців прибув до місцевої православної церкви на Службу Богу, яку відправляв о. прот. А. Мирошні-

708 - Гетьманич Данило в Рочделю // Ранок. – 1954. – Ч. 6. – 29 травня. – С. 3.

ченко. Перед кінцем літургії протоієрей вітав гостей і по цьому відправив панахиду по світлій пам'яті гетьманові Павлі й гетьмановій Олександрі Скоропадських. Заупокійна трапеза, яку організували сім'ї Курочкиних і Нестеренків, відбувалася у помешканні Курочкиних за участі гетьманців у теплій інтимній атмосфері, в спогадах про життя і діяльність батьків гетьманича. О 16-й годині Д. Скоропадський прибув на протестаційне Віче.

16 травня 1954 р. у вщент заповненій залі Pioneer Hall у британському Рочделі відбулося протестаційне Віче з відзначення 300-ліття боротьби України проти Московщини. На сцені – велика карта України, над нею – державний прапор України і Тризуб, а у самій залі – великі протестаційні плакати. О 16-й годині Віче відкрив голова організаційного Громадського комітету інж. А. Курочкин, який одразу ж запропонував покликати на почесного голову Віча Д. Скоропадського, що й було схвалено присутніми тривалими оваційними оплесками. До президії зібрання також було запрошено членів Оргкомітету, присутніх членів Ради СУБу, представників громадських організацій та інших поневолених народів. По цьому змістовну доповідь, що в історичній послідовності подавала етапи поневолення України Москвою, виголосив А. Курочкин (англійською мовою переклад доповіді зачитав п. Смачило), що завершив свою промову заклик «Хочемо ми, щоб наш голос протесту дійшов до нашого Народу, й щоб уся наша нація була готова до повалення комунізму й відбудови нашої Української Незалежної Соборної Держави! – Держави Шевченка, Лесі Українки, Держави Липинського, Міхновського, полк. Болбочана, Генерала Чупринки, держави безсмертної слави УПА, держави нової Доби – Доби Трудової Монархії»⁷⁰⁹.

Бурхливими оплесками було зустрівто повідомлення про надання слова гетьманичу Данилу, який, зокрема, звернувся до присутніх з такою промовою:

709 - Протестаційне Віче // Ранок. – 1954. – Ч. 6. – 29 травня. – С. 3.

Президія святкування восьмиріччя СУМу (Спілки Української Молоді у Великій Британії)
Третій праворуч – Данило Скоропадський (Лондон, 1954 р.; світлина Музею гетьманства)

«Вельмишановні Пані і Панове!

Ми зібрались тут – Українці з усіх Земель України – для того, щоб виконати частину великого обов'язку супроти нашої Батьківщини. Говорю “частину”, бо обов'язок наш охоплює властиво ціле наше життя: жити для того, щоб служити Україні і боротись за Неї. Цей наш сьогоднішній обов'язок виконати можемо лише ми, вигнанці на чужині поза межами нашої Рідної Землі, бо лише ми можемо піднести свій голос в захист тих незчисленних мільйонів нашої людности на великих просторах України, що сьогодні не мають доступу до вільного Західного Світу, того світу, до якого й ми по праву і у висліді нашої історії, яко суто християнська нація, належимо.

Сьогодні ми, поновно підносимо свій голос проти трьохсотлітнього переслідування нас Москвою.

Я щасливий, що в цьому місті, як і в інших місцях скупчення українців на еміграції, створився загально-український Комітет, який організує цей виступ. Це ознака того, що Українці, там де йдеться про інтереси, спільні для цілого українства, можуть виступати спільно і зорганізовано, незалежно від політичних, чи релігійних розбіжностей. Це є ознакою того, що ми маємо прикмети для того, щоб бути державною нацією, а не скупчення людей, у яких групові, чи суто місцеві різниці перевищують життєві інтереси загалу.

Звертаю, одначе, Вашу увагу на те, що таких, правда дуже цінних, важливих і патріотичних виступів не досить. Сьогодні ввечері, всі ми розійдемося, для того, щоб завтра знову братись за нашу щоденну заробітчанську працю. Увага наша і наша загострена думка повинна тому кожночасно працювати в напрямку знайдення ключа для справжньої всеукраїнської і дієвої єдності на чужині, яка повинна бути оформлена і зреалізована у відповідних організаційних формах. Тільки тоді ми зможемо виконати наш найвищий обов'язок, в моменті коли почнуться рішальні зрушення на Сході Європи, а може в цілому світі і до яких ми повинні з якнайбільшою свідомістю свого обов'язку готуватись...

Ми повинні прискорити темпо нашого громадського і політичного життя. Еміграція має свої непорушні закони. Ті з нас, що сьогодні є у середньому або старшому віці, за якихось 10, або 15 літ, в умовах життя на чужині втратять в переважаючій більшості наше теперішнє завзяття, енергію, гін до активної боротьби. Цей елемент часу має першорядне значення. Тому, працюючи сьогодні як в напрямку нашого внутрішнього скріплення, так і по лінії ширення знання про Україну серед чужинного світу, робім це з відповідним темпом і поспіхом, щоб не спізнитись.

Також не забуваймо за наше молоде покоління, яке на чужині завжди стоїть в обличчі найбільшої небезпеки – передчасної асиміляції і винародовлення. В цій ділянці найбільше може зробити наше жіноцтво, наші матері, від яких залежить вселити в

душі наших молодших глибоке почуття своєї приналежності до хоч сьогодні поневоленої, але великої Нації.

Кінчаючи це своє коротке слово, закликаю всіх Вас, Українці з усіх Земель України до відчуття важливості часу, який ми переживаємо, закликаю Вас до плекання довір'я один до другого, бо ж тільки на довір'ї може спочивати справжня, активна і успішна національна робота. Закликаю Вас до всенаціональної єдності в обличчі завдань, які стоять перед усіма нами»⁷¹⁰.

Після тривалих оваційних оплесків на промову Д. Скоропадського, своє слово і привітання виголосив представник Козацького Руху Кудрявців, який сказав, що козацький народ бореться за визволення від московського поневолення й вітає визвольну боротьбу українського народу. Оратор також висловив сподівання, що й з боку українців буде повне розуміння козацьких визвольних прагнень, що з боку українських керівників буде подаватися на засадах взаємності, підтримка козакам. За цим П. Драгомирецький зачитав резолюцію, яка з додатком пор. В. Личманенка була схвалена акламацією.

У художній частині Віча виступив чоловічий хор Рочделю під керівництвом М. Стека, який чудово виконав «Ой гук, мати, гук», «Ой закувала та сива зозуля» та інші пісні. Потім учасники Віча здійснили містом величавий та імпозантний похід з колоною маленьких дітей у барвистих українських строях, що простягнувся на декілька кварталів, який завершився покладанням квітів до могили невідомого вояка. При покладенні вінка хвилинною мовчанкою було вшановано пам'ять жертв московського поневолення, після чого, так само організовано, похід повернувся до місця виходу⁷¹¹. О 18-й годині Д. Скоропадський виїхав до Лондона, де у неділю 23 травня відвідав греко-католицьку церкву, в якій о. канцлер М. Ратушинський після літургії відправив панахиду по гетьманові України Павлу та його дружині⁷¹².

710 - Слово Гетьманича Данила // Ранок. - 1954. - Ч. 6. - 29 травня. - С. 3.

711 - Протестаційне Віче // Ранок. - 1954. - Ч. 6. - 29 травня. - С. 3.

712 - Гетьманич Данило в Рочделю // Ранок. - 1954. - Ч. 6. - 29 травня. - С. 3.

На той час вже було незаперечним фактом те, що саме Лондон став головним і єдиним Центром Гетьманського Руху, як місце перебування гетьманича Д. Скоропадського. Саме звідси Центр давав гетьманським організаціям по усьому світу напрямні, координував потягнення начальників, допускаючи відхилення лише в зв'язку з вимогою закону країни перебування чи її державної влади⁷¹³.

* * *

Проблема єдності політичних чинників та питання створення ними на засадах взаємного розумного компромісу спільного національно-визвольного фронту постійно була наріжним каменем українського суспільного життя в еміграції від другої чверті ХХ століття й, водночас, висіла над ним дамокловим мечем вічного розбрату, попри щораз новий досвід історичних поразок, що вказував на нагальній необхідності соборної ідейної щирості, духових чеснот, дієвих зусиль і людських сил в ім'я досягнення священної мети – відродження Української Держави.

У цьому контексті доречно буде навести спогади гетьманівни О. Скоропадської про міркування у тих часах щодо «Листів до братів-хліборобів» й, відповідно, щодо викладеної в них теоретичної концепції В. Липинського, висловлених у 1950-х роках її братом – гетьманичем Данилом. Уривок завеликий, але він вартий того, аби навести його цілісно:

«Я мушу розказати два епізоди з моїм братом Данилом, над якими я останній час багато думала, – згадувала О. Отт-Ско-

Гетьманіч Данило Скоропадський (Віктор Цимбал; проект марки номіналом 10 гривень – туш; 1954 р.)

713 - Рознатовський М. Бог – Гетьман – Україна // Ранок. – 1954. – Ч. 7. – 19 червня. – С. 1.

ропадська 1992 року. – Це було після похорону моєї матері у самому початку січня 1952 року в Оберстдорфі. Приблизно 20 гетьманців, організованих або прихильників, сиділи разом за великим столом у кафе на вокзалі і чекали на автобус, щоб вертати до Мюнхена. З нашої родини був Данило, чоловік моєї сестри Єлисавети, п. Кужим і я. Мої сестри і мій чоловік пішли раніш додому. Розмовляли про різні справи. Чомусь мова зайшла про твори Липинського. Мій брат Данило сказав, що його “Листи до братів-хліборобів” у великих частинах більше не відповідають фактам, які сталися при більшовизмі. Між ним і професором Гришком почалася дискусія на цю тему. І раптом мій брат спитав присутніх гетьманців: “А панове, скажіть мені одверто, хто з вас дійсно добре читав Липинського “Листи до братів-хліборобів”, твір, на якому побудована ідеологія Гетьманського руху, але будьте чесні, панове!” Виявилось, що зі всіх присутніх лише 4 особи (включно мого брата) дійсно знали “Листи...”, всі інші або їх почали читати і потім залишили, або зовсім і не починали їх читати. Один пан сказав: “Ці “Листи” не можна так просто читати, їх треба студіювати, і на це я ще ніколи не мав часу”.

Мій брат всіх вислухав і потім сказав з усмішкою: “Знаєте, я вже раніш казав моєму батькові, що для того, щоб думки Липинського були дійсно плідними, з цими “Листами [до братів-хліборобів]” треба щось зробити, бо так як вони є – їх занадто тяжко читати. Зараз я пропоную з них зробити щось як “Reader’s Digest” (після війни дуже популярний американський журнал, в якому Ви можете прочитати, наприклад, весь зміст “Війни і миру” на 3 сторінках). Всі почали сміятися. Я пам’ятаю, що і я також сміялася і думала: “Даниле, це некультурно”. Це було на початку 1952 року.

Другий епізод був влітку 1955 року. Данило жив декілька днів у нас в Цюріху. Він дивився на мої книжки, шукаючи щось читати, і випадково натрапив на “Листи до братів-хліборобів” Липинського, які я після смерті моєї матері забрала до себе в Швейцарію. Я немов сьогодні бачу і чую, як Данило,

перелистуючи книгу, ходив по кімнаті і дуже жваво говорив за змістом приблизно так: “Я все ще не знайшов науковця-історика, який зробив би мені з цих “Листів [до братів-хліборобів]” таку екстракцію, щоб кожний зацікавлений у своїй державі українець або українка міг би їх легко читати і зрозуміти без огляду на його інтелектуальний рівень. Наші науковці сидять у своїх баштах із слонової кості, думають своїми спеціальними категоріями і зовсім не розуміють, що людям потрібно. Лише екстремісти знають, як робити пропаганду, і тому вони мають такі успіхи”. Данило говорив і про еліту, і про аристократію – відчувалось, що ця проблематика його вже давно займала»⁷¹⁴.

6 вересня у Лондоні українські науковці влаштували прес-конференцію з метою ознайомити британську пресу зі становищем української науки під московською окупацією та у Вільному Світі, в якій взяли участь почесний голова СУБ і верховний керманич Гетьманського Руху Д. Скоропадський, голова Централі СУБ Д. Левицький та заступниця голови Світового Об'єднання Жіночих Організацій і голова Союзу Українок Америки О. Лотоцька⁷¹⁵.

20 жовтня у Лондоні, при Генеральному Вікаріяті Апостольського Візитатора було скликано Комітет для вшанування 12 грудня пам'яті митрополита А. Шептицького на чолі з почесним головою генеральним вікарієм апостольського візитатора о. Митратом Малиновським, до складу якого увійшов також і Д. Скоропадський⁷¹⁶.

Невдовзі, 22 жовтня 1954 р. гетьманич Данило телеграмою на ім'я проф. Борковського вітав членство ОУН в Англії, яке відзначало у Манчестері 25-річчя Організації. «Сердечний привіт Вашому зібранню в Манчестері.

714 - *Отт-Скоропадська О.* Як наша родина ставилася до В'ячеслава Липинського // *Липинський В.* Студії. – Т. 1. В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 243–244.

715 - За єдність нації. – 1954. – Ч. 2. – Жовтень. – С. 18.

716 - Там само. – Ч. 3. – Листопад. – С. 6.

Схиляю свою голову перед пам'яттю всіх членів ОУН, що загинули в боротьбі за нашу національну справу. Хай жертви цілого нашого Народу скріплять нашу непохитну волю продовжувати цю боротьбу в душі солідарности і єдності до кінцевої перемоги, якою є Вільна Соборна Україна», – написав Д. Скоропадський⁷¹⁷.

Про єдність у боротьбі за волю України говорив Д. Скоропадський й 7 листопада на святочній академії на честь Богоматері й Свята Покрови – Свята УПА, що була організована заходами місцевих відділів СУБ, СУМ та ОБВУ. На академію, що розпочалася з богослужіння о. І. Музички, прийшла чисельна українська громада. По прибутті до зали Д. Скоропадського його вітали представники місцевих установ та діти недільної школи на чолі з вчителькою І. Польняк, а також М. Титко (від відділу СУБ), Масляний (від осередку СУМ), а китицю квітів від діточок гетьманичу піднесла М. Мулик. Академію відкрив місцевий хор під керівництвом В. Кріцуна піснею «Дума про Почаївську Божу Матір». Вступне слово виголосив голова відділу СУБ М. Титко, за яким виступали інші промовці, декламанти та діти.

У своєму слові Д. Скоропадський яскраво підкреслив значення збройної сили, відмітив героїчні подвиги УПА і закликав всіх українців до спільної співпраці на користь поневоленої, але нескореної Батьківщини, яке закінчив гаслом: «Єдність в праці й боротьбі буде запорукою нашої перемоги!»⁷¹⁸. Академія закінчилася співом національного гімну.

У жовтні 1954 р. на шпальтах провідного гетьманського часопису «Ранок» питання національної і релігійної єдності українців в еміграції торкнувся також і його редактор та один провідних діячів СГД в Англії проф. І. Марченко. Він, зокрема, вказував, що закликаючи українців забути такі порівняно дрібні антагонізми, що розділяють їх, та об'єднатися у думці і чині навколо величезної історичної ваги завдання – звільнення й відтворення Незалежної Суверенної Української Держави,

717 - Телеграма Й. С. Я Пана Гетьманича Данила Скоропадського // За єдність нації. – 1954. – Ч. 3. – Листопад. – С. 6.

718 - За єдність нації. – 1954. – Ч. 4. – Грудень. – С. 17.

багато хто вбачає у факті роз'єднання емігрантської спільноти тільки горезвісний вияв нібито органічної тяжкої хвороби українського організму, української буцімто споконвічної нездатності об'єднатися в єдиному, всенародному пориві, в спільному національному гоні. Якби це було вірним, переконував І. Марченко, то було б це дійсно фатальним і в корені підривало б нашу віру в майбутню перемогу української національно державної справи, в відродження й скріплення власної Української Держави, проте на щастя, це не є вірним!

Іван Марченко

Разом з тим автор зауважував, що «уважна аналіза сучасного стану української еміграційної громади, як і інших національних спільнот, переконливо говорить нам, що саме дія ворожої підривної агентурної праці є головною причиною нашого роз'єднання й розбиття»⁷¹⁹.

Власне І. Марченко цілком тверезо не вважав такий факт чимось дивним чи незвичним, адже усі держави завжди прикладали певних зусиль до підривної і розкладової діяльності на теренах інших держав, витрачали немалі кошти на розвідувальну і шпигунську мережу тощо. Проте, відзначав він, ніким і ще ніколи до того інші держави не вкладали у цю сферу таких величезних коштів як Радянський Союз – 1,4 млрд дол. США у підривну роботу закордоном. І це не лише керовані і спонсовані з СРСР по усьому світові Комуністичні партії, а й люди, які ніколи не називали себе комуністами, але які пролазили у різні шари суспільства, в різні політичні й громадські організації, сіючи скрізь баламуту й розбрат, ослаблюючи і розхитуючи національне і державне життя.

719 - Марченко І. До справи національної єдності // Ранок. – 1954. – Ч. 12. – 23 жовтня. – С. 2.

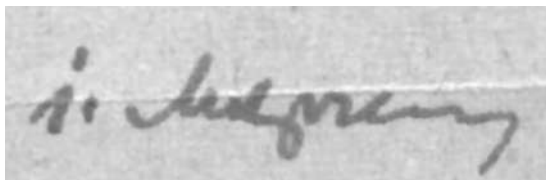
Того року увесь Вільний Світ якраз був вражений тим, що особливо довірена особа – начальник таємної поліції (контррозвідки – Федеральної служби захисту Конституції Німеччини / Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV) Західної Німеччини др. Отто Йон – виявився радянським агентом й опинився у Німеччині Східній⁷²⁰. Тож в автора не було сумнівів, що радянська агентурна мережа охоплювала й такі небезпечні для СРСР еміграційні національні спільноти як російська, польська, грузинська й, в першу, чергу – українську. І якщо тубільні суспільства країн Заходу мали потужний апарат контррозвідки, то емігрантські спільноти на цьому тлі виглядали цілком вразливими і безборонними. Підозр і взаємних звинувачень додавали й політична загостреність емігрантського політикуму та полярність в оцінці «запроданстві» лівих правими і навпаки.

Тож І. Марченко, переконаний у засиллі радянської агентури в еміграційному середовищі (надто – в Європі), закликав емі-

720 - Уроженець Марбурга (1909) Отто Йон 1935 року отримав ступінь доктора права в Марбурзькому університеті. Від 1937 по 1944 рр. О. Йон працював юрисконсультантом авіакомпанії «Люфтваффе», де його шефом був К. Бонхейф, через якого О. Йон встановив контакти з німецьким рухом Опору. Є відомості, що під час війни О. Йон співпрацював з англійською розвідкою MI6. Йон брав участь у підготовці замаху на А. Гітлера 20 липня 1944 р. Після провалу замаху страчено брата О. Йона, Ганса, а сам Отто зумів через Мадрид і Лісабон втекти до Великої Британії, куди він прибув у листопаді 1944 р. У Великій Британії О. Йон до кінця війни працював на британській радіостанції «Солдатське радіо Кале», яка вела німецькою мовою антигітлерівську пропаганду для солдатів Вермахту. Після війни О. Йон служив наглядачем у британському таборі для німецьких військовополонених, а також був свідком звинувачення на Нюрнберзькому процесі та перекладачем на процесі проти генерал-фельдмаршала Е. Манштейна. 4 грудня 1950 р. О. Йон був призначений президентом шойно створеної Федеральної служби захисту конституції Німеччини (контррозвідки ФРН). 20 липня 1954 р. у Західному Берліні, в Бендлер-блоці, у колишній штаб-квартирі Верховного командування німецьких сухопутних сил, лише на рівні федерального уряду ФРН відбувся урочистий захід, присвячений 10-й річниці змови 20 липня 1944 р. У цій церемонії брав участь й О. Йон, після чого він зник і з'явився за три дні у Східному Берліні. На прес-конференції у Східному Берліні О. Йон заявив, що вирішив переїхати до НДР, оскільки, на його думку, канцлер К. Аденауер веде політику ремілітаризації Німеччини, а на високі посади у ФРН призначаються колишні нацисти, такі як Т. Оберлендер та Р. Гелен. Втеча О. Йона викликала у ФРН великий скандал, у центрі якого знаходилися федеральний канцлер К. Аденауер та міністр внутрішніх справ Г. Шредер. Вперше у повоєнні роки у ФРН публічно обговорювалося питання, що колишні гестапівці приймаються на службу до Федеральної служби захисту конституції. О. Йон з НДР був переправлений до СРСР, де від 24 серпня по 12 грудня 1954 р. його багаторазово допитували в КДБ, що, однак, не дало СРСР особливих результатів. Копії протоколів допитів О. Йона ще тоді були передані Міністерству держбезпеки НДР («Штазі»). Після перебування в СРСР, О. Йон був повернений до НДР, де перебував під постійним наглядом «Штазі». 12 грудня 1955 р. за допомогою данського журналіста Г. Бонде-Генріксена О. Йон знову втік, цього разу зі Східного Берліна до Західного. У ФРН він був негайно заарештований та звинувачений у державній зраді. На суді О. Йон стверджував, що перейшов у НДР не добровільно, а був викрадений агентом радянських спецслужб В. Вольгемут, але суд не визнавав його доводи і 22 грудня 1956 р. Третім сенатом Федерального суду в Карлсруе О. Йона було засуджено до чотирьох років тюрми. 27 липня 1958 р. О. Йон був достроково звільнений і разом з дружиною переселився до Австрії в Іннсбрук-Ігльс, де жив у колишній фортеці «Гоєнбург». Протягом багатьох років він намагався домогтися реабілітації від влади ФРН, але в реабілітації йому було відмовлено: суд констатував, що будь-яких доказів його викрадення спецслужбами СРСР або НДР не виявлено. О. Йон помер у 1997 р. в санаторії Інсбрука.

грацію не заплющувати на це очі й не заколисувати себе солодкими ілюзіями, повністю не довіряти навіть найближчим співпрацівникам, а викривати, констатувати небезпеку, що мало бути завжди першим кроком до поборення її. «Ці ворожі посланці серед нас намагаються увійти в усі ділянки нашого національного організму, залізти в усі його шпари, – наголошував І. Марченко. – Є вони в усіх наших політичних, громадських і інших організаціях, намагаючись посісти в них впливову позицію... І мають всі вони одно-єдине завдання – всіляко ослаблювати українську еміграційну національну спільноту, підривати її ідейно-національну спрямованість, намагатися вести її за облудливими фальшивими гаслами, зневажувати її високі духово-мобілізуючі авторитети й підносити на п'єдестал фальшиві, отруйні авторитети різних винниченків і хвильових, а головне – роз'єднувати, роз'єднувати й роз'єднувати... Поборювати всі потягнення до загальнонаціонального об'єднання...»⁷²¹.

Автор вказує, що полегшує підривну роботу ворога й те, що в української еміграції не було всенаціональної консолідації, не було єдиного авторитетного українського політичного центру. Зауважу-

Підпис проф. Івана Марченка (1954 р.)

ючи, що в дійсності серед еміграції у політичному, релігійному і громадському секторах не існувало скільки-небудь поважних і суттєвих причин для цих розколів, він відтак припускає, що переважну роль в них грали згубні ворожі впливи. Але, тверезо оцінюючи в усій цілості стан української визвольної справи, І. Марченко все ж стверджує, що українці не мають підстав, не можуть й не мусять робити песимістичні висновки, бо й досі не зломилися і не опускають прапора визвольної боротьби. «Нема формально-організаційної загальноукраїнської єдності,

721 - Марченко І. До справи національної єдності // Ранок. – 1954. – Ч. 12. – 23 жовтня. – С. 2.

але єдність ця в багатьох відношеннях здійснюється на ділі. Українці Австралії чи Бразилії не поривають духових зв'язків з українцями Німеччини, Англії, Канади. При наглій загрозі з боку єдинонеделімців всі українські політичні угруповання одностайно виступили в обстоюванні загрозованих національних позицій, примусивши збанкрутувати новітніх малоросів, гулаївців. Поставили українці рішучий спротив і намаганням вихвалити до небес національних зрадників – Винниченка й Хвильового», – констатував І. Марченко⁷²². А це свідчило, додавав він, про живучість і міць відродженої української національно-державницької свідомості, яка за сприятливих обставин безперечно виявить свою колосальну творчу силу.

Закликав автор не бути песимістами й при оцінці перспектив розвитку української національно-державної справи на Рідних Землях та відрізнити їх від взаємин між українцями, що заїснували на той час в еміграції. Він згадав, зокрема, про величезний патріотичний, самоврядний, громадсько-організаційний, культурно-освітній та державницький потенціал і завзяття, що виявилися в українців з радянщини в ДР-таборах, які відмовилися повертатися «на рідину», і як вони сприяли піднесенню політичного рівня українського еміграційного суспільства. Варто нагадати, що й сам проф. І. Марченко належав до числа тих втікачів з УРСР / СРСР. «Ці такі разючі досягнення були можливі лише тому, що всі українські емігранти були перейняті тоді духом всенациональної єдності, духом соборності. Українець з Слобожанщини чи з Херсонщини й буковинець чи гуцул, хоч і мали значні відмінності в мові, релігійних обрядах і побутових звичаях, але почували себе братами – синами одної матері України. Обидві церкви – У.А.П.Ц. і У.Г.К.Ц. – розвивалися дружно й попирали одна одну. Так, в атмосфері цілковитої української братерської єдності, були створені солідні національні цінності, що збереглися й пізніше, коли на жаль єдність ця похитнулася», – засвідчував він⁷²³. Лиш згодом,

722 - Там само.

723 - Там само. – С. 4.

коли радянська агентура зорієнтувалася у новоствореній ситуації, вона виробила нову тактику і вправною, досвідченою рукою, орудуючи демагогічними гаслами, почала сіяти й роздмухувати антагонізм між православними й греко-католиками, між східняками і західняками (виділяли ще й окремо «волиняків»), а потім з'явилися й нові антагоністи – «синодальники» й «соборноправники» тощо.

І. Марченко припускав, що з великою мірою правдоподібності звільнення України відбудеться за військового розгрому московського більшовицького колоса, коли буде винесено смертельний удар у голову того потворного спрута, що простягнув свої смертоносні лапи на усі народи світу. «Тоді той всенародній потужний потяг до всенациональної єдності, який є непоборний ворогом і сьогодні, – завершував він, – охопить усіх членів нашої нації, всіх українців доброї волі і, як у 1945–46 роках поведе їх до дружньої творчої праці по відтворенню й відбудові Вільної, Незалежної Суверенної Соборної Української Держави»⁷²⁴.

У цей час інтелектуальне крило Гетьманського Руху прагне вивести на новий рівень осмислення українського монархізму і націонал-консерватизму.

Так, наприклад, Ілля Сапіга вважав, що є великою помилкою вважати, що в еміграції не варто виробляти державницьких моделей чи світоглядно-ідеологічних засад для суспільно-політичного ладу майбутньої визволеної України, позаяк, мовляв, усе має обрати і вирішити сам народ у Краї. Але, задається питанням, міркував І. Сапіга у 1953-му році: що, властиво, треба розуміти під словом «народ». Коли розпочнеться національно-визвольна війна, коли молодь перебуватиме на полях боїв, а свідому інтелігенцію Совети знов знищать або вивезуть до Уфи чи Казахстану, хто вирішуватиме політичну долю відродженої держави у ці дослівно перші її години? І чи можна причислити до «народу» ті прошарки, що були насаджені окупантом і які залишаться в українських обласних та районних центрах, над-

724 - Там само.

то, коли самозарозумілі насадженні ООН чинники чинитимуть спершу пасивний, а далі й активний опір починанням нашим державникам? Чи належать до «народу» мільйони засланих з-поміж советського населення України? Чи, може, ним є мисленний індивід, який мислить Україною і для України, для якої мова, де б він не перебував, є не простим способом порозуміння, але духовою мовою спільноти, мовою Держави, – отже, чи не належить, тим більше, до «народу» кожен, хто має змогу мислити по-українському вільно, кожен емігрант?

Ілля Сапіга

І кого вважати за «народ» найбезпомилніший: селян, робітників, грамотних і суцільно неграмотних, трударів і ледарів вкупі, спекулянтів і злочинців українського походження поруч з українцями чесними, розумними, творчими, діяльними тощо? Тобто, що є «народ»: просте арифметичне число, статистично занотовані мільйони – чи певна якість, певний добір, народ як збірний дух, як колективна історична пам'ять, втілена в думках, словах, діях найкращих і найрозумніших, найчесніших і найшляхетніших?

І. Сапіга відповідає: «Ми рішуче за народ як якість. Історія наша знає такі парадоксальні періоди, коли український народ появляла одна-єдина людина: Шевченко. Цей світлий приклад дає нам право твердити, що поодинокі позитивні зусилля може бути тисячкратно вартіснішим, ніж колективний чин мас, якщо цим чином рухає сліпа стихія, чиста сила руйнування. Ми ставимо інтелектуальну діяльність Сковороди над криваву різанину Коліївщини, державотворчі аспірації гетьмана Павла [Скоропадського] над хиткий анархізм отаманів, Липинського над шаповалівців та хвилювистів. Віддані своїй ідеї і свідомі своїх людських меж, ми вважаємо, що кожне слово, виречене

індивідуально в позитивному напрямі, має цінність у собі, а в майбутньому втілюватиметься не через механічне голосування, а виключно вагою своєї якості. І тому ми не боїмось ані проєктів, ані погроз, виниклих на еміграції: для нас бо існує поділ не на “краєве” й “еміграціне”, лише на якісне і неякісне»⁷²⁵.

З огляду, на такий націонал-консервативний підхід, І. Сапіга закликав політичних діячів доброї волі, кожного українця позитивного чину ідейної еміграції, з якого б політичного середовища хто не походив, до гармонії національних сил і скерованого об'єднання понад усілякими партійними інтересами «навколо живого репрезентанта нашої роялістичної ідеї, Гетьманича Данила».

Відтак поставало ще одне визначальне питання: суті ідеології Гетьманського Руху. І. Сапіга (в тому числі й від кола своїх однодумців-гетьманців Б. Гомзина, В. Державина, І. Костецького, В. Барки, М. Ореста, Я. Славутича, Е. Котмаєра, Г. Коха та ін.) заявляє, що для означення гетьманського світогляду вони замість застарілого «монархізм» свідомо вживають слово «роялізм». Вони вважали, що слово «монархізм», яке так само не українського походження, не відповідає широкому поняттю новітнього монархізму, а сама ж назва «монархізм» викликає в людей заздалегідь застереження й ідентифікується із zdeгенерованим старим «царизмом» і деспотизмом, що вже віджили свій вік.

Відколи П. Скоропадський відновив в Україні гетьманат, а згодом став на чолі Гетьманського Руху в середовищі гетьман-

Яр Славутич після отримання докторського ступеня (1954 р.)

725 - Сапіга І. Український роялізм // Україна і Світ. – Зош. 10–11. – Ганновер, 1953. – С. 4.

ців не припинялися дискусії щодо його організаційної програми і тактики. І хоча сама ідеологія була вичерпно викладена В. Липинським у його «Листах до братів-хліборобів», проте в них не було подано рамок тих ідей. Тож, перебуваючи на початках під впливом розуміння монархізму (роялізму) в його російському чи австрійському формах і не збагнувши добре республіканізму, гетьманці більше уваги звертали на тактичні сторони ідеології, шукаючи для неї відповідної назви й усталюючи соціально-економічну програму, в основу її клали засади зреформованого капіталізму.

В. Державин

Новоприбула ж під час Другої світової війни еміграція, що довгий час перебувала і виховувалася під впливом марксистських доктрин і забобонів zdeгенерованого республіканізму, самозрозуміло захопилася бажанням передусім ревізувати господарчо-соціальну програму Гетьманського Руху на засадах матеріалізму. Тож, щоб здобути маси, нова еміграція переробила й свою тактику і ці зміни наблизили гетьманські організації до республіканських партій. Таким чином й тактика та стала більш розпливчатою і релятивною.

Однак, зауважував І. Сапіга, обґрунтування Гетьманського Руху на зреформованому державно-приватному капіталізмі і на дрібних землевласниках на той час вже не розв'язувало проблеми здійснення самої роялістичної ідеї, що є понадкласовою. Він вважав, що питання матеріального порядку може вирішити кожна партія, аж до соціалістичної включно. Натомість Гетьманський Рух є рухом нематеріалізованим і рухом духовим. Недарма ж гетьманці знаходили спільну мову з українськими

націоналістами-революціонерами, позаяк й ті й ті прагнули здобути Українську Державу революційним шляхом. Різниця полягала лише в тому, що одні віддавали першість силі фізичній, а другі – силі духовій (а на думку В. Липинського, до створення Української Держави спричинилась би, перш за все, революція духу народного).

Тож І. Сапіга та коло його однодумці були переконаними, що коли Гетьманський Рух переставити на чисто партійні рейки, він втратить усю свою привабливість і стане партією “старших панів”, що задивлені у минуле, або ще гірше – партією консервативною, яка невідомо що має в еміграції консервувати. Але, як казав один з adeptів тих роялістів-гетьманців І. Костецький, світ завжди йде вперед і гадані повороти назад у дійсності є кроком уперед.

На погляд цього кола гетьманців роялістична українська ідеологія повинна базуватися на сталих, твердих, чітких і безкомпромісових засадах. «Її основним гаслом повинно бути – “вперед за Бога, Правду і Вселюдську Любов”. Питання економічно-соціальні треба розв’язувати в площині духу, – переконував І. Сапіга. – Проблеми аграрної політики на Україні чи кооперації фабрик – речі змінні, і їх належить залишити рішенням самого народу. Так само змінними є соціальні проблеми, від розв’язання яких залежить добробут окремого робітника і матеріальне забезпечення його родини. Єдині речі, над якими роялісти повинні зупинятися, це – Церква, освіта і форма державного ладу»⁷²⁶.

Ігор Костецький

726 - Там само. – С. 6.

Він був упевнений, що кризу християнства оминути не пощастить, а ще гірше – звести християнство до форми національної Церкви. Матеріалізм релігійний ворожий духові й правдивій свободі, а всяка ж бо вузько національна Церква мусить у своїх членах виховувати ненависть до іншої національної Церкви, вважав І. Сапіга. А Українська Держава постане тоді, коли в громадянстві розвинеться ідеалізм, що є єдиним порятунком, якщо банкрутує раціоналістична діалектика чи звичайна матеріалістична калькуляція. Тому для роялістів було б бажаним, щоб християнські Церкви знайшли між собою «модус вівенді» порозуміння і почали зближуватися.

Визнаючи потребу духової революції, роялісти вважали, що Церква в державі мала би посідати незалежне від світської влади місце: не панує над владою, але й не підлягає їй. «Кожен рояліст, не формально, а по суті, ставить Бога над Нацією, бо Нація дочасна, а Бог є вічний, і від Його Божих велінь залежить, чи буде нація існувати, чи ні, – пояснював він. – Цим роялісти ще раз відрізняються від решти політиків і від деяких церковних діячів, що проказують: “Голос народу – голос Божий”»⁷²⁷.

Елізабет Котмаєр

Роялістичну ідеологію краще зрозуміє освічена людина, тому гетьманці виступали за безплатну освіту (але й тут могли бути зміни, позаяк все залежить від самих людей і тих обставин, в яких люди опиняться). Крім того роялізм, як ідея ієрархічного порядку, є явищем наскрізь універсальним супроти не тільки певних територій, а й цілості землі. І він сам по собі не є жодною партією. Поза державним ладом ніщо дочасне його не цікавить. При цьому, додає І. Сапіга, універсальний

727 - Там само.

роялізм вважає, що усі люди користуються рівними правами і мають рівні обов'язки, зберігаючи повне право плекати свої національні особливості, з мовою включно.

Він також стверджував, що аби зберегти чистоту роялістичної ідеології, потрібно бути обережним у нав'язуванні контакту з республіканцями, а святим обов'язком кожного справжнього рояліста має бути завдання – роз'яснювати недолугість республіканського ладу з його засадничою нетолерантністю, продажністю, нещирістю. Роялісти можуть співпрацювати навіть з соціалістами, якщо ті не заперечують роялізму й, водночас, не надавати великого значення чистоту націоналізму, але й і не заперечувати його.

«В роялістичній державі в основу всього кладеться людина. Роялісти – рішені вороги всякої масовості, бо вбачають у ній поневолення людської творчої волі, згляхшальтування й примусове створення несвідомою більшістю, хоч зовні й “поступових” (Советський Союз), умов життя. Роялістична держава – одна родина вільних членів вільної сем'ї, з послухом і пошаною до батька – голови держави», – зазначав І. Сапіга⁷²⁸. Він вважав, що основною клітиною державного життя є родина, тому роялісти будуть стало боротися за чистоту родинного життя і за збереження родини. Гетьманці також виступали за повне рівноправ'я жінки і чоловіка.

Вищезгадані роялісти-гетьманці також виступали за те, аби в державі, яка мала стояти на захисті окремої людини, було ліквідовано за можливості органи примусу і першим кроком прибрано слова «поліція» і «міліція», а натомість подібний орган мусить бути заступлений «державною сторожою» –

Василь Барка

728 - Там само.

таким собі публічним дорадництвом Міністерства справедливості. Державна сторожа мала би бути побудована на базі самооборони.

Справи господарчого порядку, якщо вони не є загальнодержавними, і справи порядку соціального вирішувалися б окружними, обласними або державними народними радами. Ці ж справи могли б розв'язуватися також і плебісцитами. Зміни господарчо-соціальні не вимагали би апробації гетьмана, але могли бути впроваджені в життя (якщо вони не суперечать загальнодержавним інтересам) постійно працюючими науково-дослідними, господарчими та соціальними інститутами, на чолі яких стояли би іменовані гетьманом директори.

При цьому впроваджувалася б якнайширша децентралізація. Роялістична держава мала би визволити людину з рабства матеріалістичних забобонів і зробити її паном своєї, ніким незв'язуваної волі й сумління. Тому найголовнішу увагу було би присвячено правовому і матеріальному станові окремої людини та її духовому вихованню. На можливий закид, що перевага окремої людини над масами послабить спаяність держави, роялісти-гетьманці відповідали, що вони пишуть про те, як має бути, а не про українське кутківство, яке буйно зросло на українському еміграційному ґрунті. І запевняли: вільна людина у вільній державі буде запорукою державної спаяності.

Роялісти-гетьманці зауважували, що у цілому світі відбуваються зміни, людина намагається вирватися з застарілих форм співжиття та з закостенілих законів. Вони глибоко вірили, що настає час, коли від віків зневажувана людина чи то на користь певних класів, чи то на гадану державу, чи на користь міфічного колективу мас, голосно заявить, що не бажає республіканських експериментів, а прагне Бога і хоче ладу, в якому людина наново стала би подобою Бога.

Роялісти заявляли, що досі усі вправлялися в самоомані, стверджуючи, що держава потрібна для народу чи народів. На цій підставі – підставі конечності державного життя – українців все ще тримали в лабетах «єдиної-неділимої». Однак вони

були переконаними, що не може бути ідеалом для вільної людини й держава, подібна до тітовської Югославії, гітлерівської Німеччини чи муссолінівської Італії.

Роялістична держава, оповідав І. Сапіга, буде виховувати народ не у формах нездорової амбіції, а в любові до свого ближнього, навіть упослідженого природою; вона шукатиме нових природних можливостей збільшити багатства свої і не буде автоматично, як це роблять республіки для самореклами, тільки ділити існуючі вже блага. «Щастям для людини є не держава, – наголошував він, – а та форма співжиття людей, яка не обмежує волі людини і дає можливість тій людині почувати себе як у себе в хаті. Та держава є добра, яка дає людині найбільше задоволення. А такою державою може бути тільки роялістична держава – понадпартійна, понадкласова, держава для всіх людей»⁷²⁹.

Сучасні ж форми державності намагаються якомога більше закріпачити людину. Якщо світ і далі йтиме шляхом бездуховності, правом вкорочувати життя старим і немічним, шляхом примусового обмеження народжуваності і примусового обмеження часу життя людини, роялісти-гетьманці зарікалися боротися проти цих шкідливих тенденцій часу і цього продукту республіканізму. Вони вірили у те, що світ зміниться на ліпше і що ще прийде доба розвитку духової культури, високого, ушляхетнюючого людство мистецтва, що прийде щаслива доба Духу.

На початку 1950-х років у лавах гетьманців, як і серед прихильників Гетьманського Руху, зростала занепокоєність тим, що українські консерватори-монархісти все ще не виробили струнку й чітку осучаснену програмову модель архітектури

Михайло Орест

729 - Там само. – С. 7.

Союз Гетьманців Державників.
Членська виказка
(членський квиток СГД; Лондон)

майбутньої Української Держави, яку б запропонували українській громадськості, а також відсутність у гетьманича Д. Скоропадського, вік якого вже перетнув 50-річну позначку, нащадків.

Зконцентрований вираз цих викликів було, зокрема, акцентовано у статті «За об'єктивну переоцінку Гетьманського Руху», опублікованій на початку березня 1956 р. під криптонімом «І. Ф.» в американській українській щоденній газеті «Свобода». Автор, яким певно був Іван Федорович з Чикаго, звернув увагу, що в останньому числі гетьманського часопису «Батьківщина» (Торонто, Канада) було вміщено дві заяви: одна за підписом

о. д-ра В. Кушніра від КУК із закликом до гетьманців пристати до консолідації з УНРадою; інша – за підписом особистого секретаря Д. Скоропадського інж. Р. Калюжного, який стверджував, що гетьманський провід обмірковує цю пропозицію з належною увагою. Відтак, обережно сподіваючись, що кригу зламано, автор статті у «Свободі» перейнявся двома аспектами щодо переоцінки Гетьманського Руху: перший – це концепція дідичної монархії; другий – властиво, сам організований Гетьманський Рух.

Питання дідичної монархії, власне, являло собою проблему академічного характеру, а її каменем спотикання була справа «непередрішування» форми майбутньої держави – яку мав би вирішити нарід загальним голосуванням – плебісцитом: за республіку чи за дідичне гетьманство. Тож, оминаючи той факт, що наслідком світової війни цілком можливо Україна могла би, як і Німеччина по Другій світовій, підпасти під тимчасовий період окупації силами переможців і, навіть, уникаючи проблему,

чи взагалі гетьманич Данило дожив би до часу того плебісциту, існував й інший факт – вислід кожного референдуму завжди заздалегідь є сумнівний і проблематичний (у т. ч. він міг би бути від'ємним і для гетьманців-монархістів). І за таких умов, відсутністю шлюбу й, відповідно, нащадків, 52-річний Д. Скоропадський «до розпачу доводить гетьманських легітимістів, які побоюються, що гетьманський рід Скоропадських зустрине доля гетьманського роду Орликів» і, за таких обставин, «квестія дідичного гетьманства є чисто абстрактною, а не практичною справою»⁷³⁰.

З огляду на вищезазначене, еміграційним соціалістам і демократам небезпідставно закидалося у їхній політичній впертості й небажання досягти компромісу з гетьманцями принаймні чисто формального характеру, відкидаючи непрактичне буквоніство: замість «екзильний уряд УНР» уживати назву «Державний Центр на еміграції», а слово «президент» змінити на «Голова Державного Центру».

Підтверджував цей докір, як причину не вступу до УНРади, на її IV сесії у своїй звітній доповіді й заступник голови Виконного Органу УНРади С. Довгаль. «Представники Союзу Гетьманців Державників запропонували змінити статут УНРади, щоб в тім статуті не було визначено форми української державности, себто щоб там не було згадки про Державний Центр Української Народньої Республіки, а говорилося загалом про українську державу. Для ведення дальших переговорів у справі консолідації представники СГД запропонували скласти комісію, до якої увійшли б представники УНРади й СГД, – доповідав він.

– ...СГД пропонує створити комісію для переговорів, але вже наперед заявляє, що вони хотіли б консолідуватись на базі УНРади, а не на базі УНР, розуміючи ту консолідацію, як об'єднання без визначення й навіть без згадки про минулу форму української демократичної державности, себто пропонують

730 - І. Ф. За об'єктивну переоцінку Гетьманського Руху // Свобода. – 1956. – № 40. – 2 березня. – С. 2.

фактично позицію непередрішенства й розрив з славним минулим, яке ось уже сорок років окрилює український народ у боротьбі з окупантом і визначає мету для майбутнього.

З наведеного виходить, що політичні партії, які досі перебувають поза УНРадою, хочуть способом ліквідації Державного Центру УНР досягти консолідації. Ми вважаємо, що такої консолідації українська визвольна справа не потребує»⁷³¹.

Інша справа – Гетьманський Рух як політична організація українських консервативних сил, вказував І. Федорович у вищезгаданій публікації. Автор статті нагадував, що гетьманці могли похвалитися тим, що їхніми симпатиками були такі визначні особи як митрополит Василь Липківський і митрополит Андрей Шептицький. Гетьманцями стали командант Легіону УСС, генерал і начальний вождь УГА Мирон Тарнавський та низка інших вищих військових старшин, як організатор Богданівського полку, командир Правобережного фронту Армії УНР, військовий міністр УНР, командир Холмсько-Галицького фронту, генерал-хорунжий Олександр Шаповал, полк. Варфоломій Євтимович, полк. Петро Болбочан та інші. Серед людей творчо-наукової праці гетьманцями стали письменники Василь Пачовський та Спиридон Черкасенко, а також політики – державний діяч і дипломат ЗУНР Лонгин Цегельський, один з провідних діячів антигетьманського заклоту Директорії, державний діяч УНР і ЗУНР, дипломат і публіцист Осип Назарук, член СВУ Олександр Скоропис-Йолтуховський, член Директорії УНР Афанасій Андрієвський та інші.

Чи захоплювалися усі ті люди особами Павла або ж Данила Скоропадських, зазначав автор, – це річ зглядна, але річ у тому, що усі вони були українськими патріотами та носіями консервативного світогляду й прагнули вияву консервативних сил у формі якоїсь організації. «Треба признати, що в організованій формі ці консервативні елементи виявляють подиву гідну спаяність і льюальність до свого проводу. Коли основоположник

731 - Довгаль С. Звітна доповідь Виконавчого Органу УНРади (від 12.3.1954 до 12.3.1957) // Четверта Сесія Української Національної Ради (16–21 березня 1957 р.). Матеріали і документи. – На чужині, 1957. – С. 25, 26.

гетьманської ідеології Вячеслав Липинський розійшовся на тлі практичної політики з гетьманом Павлом Скоропадським і група т. зв. “братчиків” виступила з гетьманського руху – головна маса гетьманців залишилася вірна гетьманові, і рух “братчиків” зник, – аналізував автор на шпальтах «Свободи». – Це саме повторилося недавно в Канаді, де рух т. зв. “босівщини” змагав вигравати католиків проти православних, старих імігрантів проти нових. Справа дійшла аж до канадійського суду і закінчилася провалом “босівщини”, а перемогою льюальних гетьманців»⁷³².

У США гетьманців очолював сенйор українсько-американських діячів, меценат і діяч загальнонаціонального масштабу др. Мирослав Сімене-Сіминович, а у Філадельфії прогетьманською була націоналістично-консервативна газета «Америка» (головний редактор – Євген Зиблікевич) – часопис Союзу українців-католиків «Провидіння». У Нью-Йорку книги гетьманського і загально-українського змісту друкувало видавництво «Булава»⁷³³. Головою правління був д-р Богдан Коваль, а до його складу входили о. Всеволод Метельницький, інж. Володимир Базилевський, полк. Вукол Дітель, ред. Євген Зиблікевич та ін.⁷³⁴

У Канаді гетьманці започаткували свій друкований орган «Батьківщина», редагований у пропагандивний спосіб, а його тогочасний провідний журналіст Остап Войнаренко був фанатичним гетьманцем і ярим супротивником усього республіканського.

Окрім міцної організації СГД Англії, в континентальній Європі у 1950-х роках провідною була вже порівняно нечисельна *Крайова Організація СГД на Німеччину й Австрію*. У 1950 р. крайовим начальником СГД був І. Оліфер (секретарював о. Кугикевич). Щоправда самі гетьманці в цих країнах давно були невдоволені такими управителями. Ще 22 липня 1948 р. один з провідних діячів Гетьманського Руху В. Гришко сповіщав Д. Скоро-

732 - І. Ф. За об'єктивну переоцінку Гетьманського Руху // Свобода. – 1956. – № 40. – 2 березня. – С. 5.

733 - Америка. – 1960. – 12 березня.

734 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11402, т. 1, арк. 392–393.

падському «про відчайдушні сигнали з боку проф. Овчинника, що в становищі краєвого нач[альника] жодної солідної справи й міроприємства не може ні закінчити, ні оформити з огляду на відчутність Нач[альника] С.Г.Д.»⁷³⁵. Такий стан підмінював організаційне життя і паралізовував діяльність СГД в Німеччині та Австрії, що викликало з усіх боків нарікання. В. Гришко, а через нього й М. Овчинник, неодноразово ставили перед гетьманичем питання проводу і навіть вимагали звільнення нечинного крайового начальника СГД на Німеччину та Австрію.

У той час німецькі й австрійські гетьманці зіткнулися з проблемами фінансування таборів, урядовими законами і розпорядженнями в цих країнах, через що виникали питання можливих репресій і бойкоту та реакції на це – ігнорування чи протестування. На кону стояли робочі місця членів СГД, які на той час по факту були злидненими біженцями від Советів внаслідок закінчення світової війни. Йшлося ж про існування і збереження фізичної субстанції членства СГД в Німеччині та Австрії. Об'єктивно Вищий Провід Гетьманського Руху не міг вплинути на становище ані фінансово, ані директивно, тож В. Гришко запитував у Д. Скоропадського щодо доцільності проведення крайового з'їзду, щоби членство само схвалило подальшу тактику дій, або зміни крайового керівництва й надання відповідних директив⁷³⁶.

Врешті, від 1951 р. І. Оліфера змінив Архип Кмета. Найпотужнішою місцевою організацією-осередком тамошніх гетьманців була МО СГД Мюнхен-Людвігсфельд, яку до від'їзду за океан очолював проф. А. Москаленко, а потім о. Г. Добровольський (скарбник – Г. Деркач, секретар – Л. Лисенко)⁷³⁷.

У 1953 р. (28 жовтня) особистий секретар Д. Скоропадського інж. Родіон Калюжний надіслав до місцевих організацій Німеччини та Австрії листи щодо необхідності подання ними до канцелярії гетьманича у Лондоні таких матеріалів: а) заповнених

735 - ЦДІАК України. – Ф. 1219. – Оп. 4. – Спр. 211. – Арк. 4.

736 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 211, арк. 6 зв.–7.

737 - Archiv der Ukrainischen Freien Universität, ф. Г-1, спр. 2, оп. 9.

побрatимами-гетьманцями анкет; б) опiнii щодо «залицання УНРади до КЦАБу та МАКЦ, а також реестр тих українських та чужинецьких сил, якi цю стару грішницю рятувати збираються»; в) вiдомості про групу Доленко – проф. Дубровського «як тепер, так і в минувшині»; г) вiдомості з приводу святкування Дня янгола (31 грудня) та Дня народження (13 лютого) його свiтлості ясновельможного гетьманича Данила⁷³⁸. Святкували гетьманці також дні народження не лише гетьманича Данила, а й гетьманівен Марії та Єлисавети. 13 жовтня 1953 р. проф. Н. Полонська-Василенко читала в оселі МО СГД Мюнхен-Людвігсфельд (Christliches Hof, Dachauerstrasse, 9) свій реферат на честь 35-річчя постановня Української Держави 1918 року⁷³⁹.

Архип Кмета

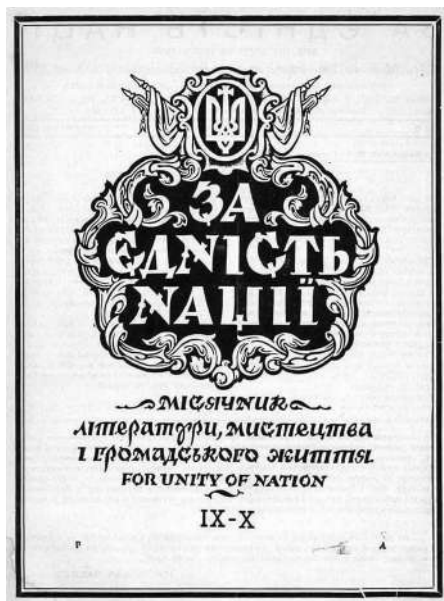
Тоді ж виникло протистояння між очільником СГД Німеччини й Австрії та гетьманцями Нового Ульму. Початок суперечки поклав наказ крайового начальника СГД на Німеччину й Австрію А. Кмети від 15 червня 1953 р. про звільнення полк. Сергія Сидоренка з посади голови МО СГД в Новому Ульмі та призначення на це місце його заступника – сотн. Тихона Кальника. Проти цього звільнення повстала чи не уся новоульмівська організація гетьманців, а розв'язувати конфлікт навіть змушений був Надзвичайний Товариський Організаційний Суд у Лондоні (наказ про його створення видав Р. Калюжний 21 вересня 1953 р.)⁷⁴⁰.

Серед відомих та активних членів німецько-австрійської СГД, як видно з пожертв на видавничий фонд журналу «За єд-

738 - Там само, оп. 8.

739 - Там само, оп. 9.

740 - Там само, оп. 10.

ність нації», у 1954 р. були: Арсеній Медяник, проф. Григорій Ващенко, д-р Григорій Деркач (член Гетьманського Руху від 1925 р.), Наталія Дорошенко, інж. Лука Лисенко, проф. Іван Мірчук, проф. Томашівська, інж. Андрій Швець, Мартин Прозоровський, І. Галушка, Павло Погасій, Архип Кмета⁷⁴¹, Степан Горак, Микола Василів, Юхим Бойченко, Петро Романенко, Петро Міщенко, Наталя Полонська-Василенко (Моргун), Іван Моргун, Олександр Моргун, о. Гавриїл Добровольський, Михайло Самойлович та інші⁷⁴².

14 березня 1955 р. Д. Скоропадський видав наказ щодо проведення контрольно-ревізійних заходів та анкетного З'їзду СГД на Німеччину й Австрію. Що цікаво, гетьманич задає питання: де знаходиться бібліотека, що була свого часу (у 1946–1948 рр.) куплена мюнхенською Міською Організацією СДГ, а також як упорядковано бібліотеку та архів, що залишилися після від'їзду за океан проф. В. Гришка? Крім того Д. Скоропадський зволів дістати звіт про те, що було зроблено для поширення гетьманського впливу серед молоді на теренах Німеччини та Австрії?⁷⁴³

3 травня 1955 р. Архип Кмета склав свої повноваження крайового начальника СГД на Німеччину й Австрію та передав їх своєму заступникові М. Самойловичу⁷⁴⁴. 29 червня 1955 р. Д. Скоропадський написав листа до М. Самойловича до якого

741 - Зазначу, що до політико-ідеологічної спадщини Архипа Кмети належить розробка у 1953 р. Декларації, схеми організації та завдань Національного Емігрантського Союзу Українців (НЕСУ).

742 - Archiv der Ukrainischen Freien Universität, ф. Г-1, спр. 2, оп. 7.

743 - Там само, оп. 4.

744 - Там само, оп. 3.

додав свій наказ про проведення 6–8 серпня 1955 р. у м. Аугсбурзі З'їзду СГД Німеччини й Австрії та його порядок денний⁷⁴⁵, а вже 20 липня крайовим начальником СГД на Німеччину й Австрію Михайлом Самойловичем, відповідно, було видано наказ про проведення Крайового З'їзду Організації⁷⁴⁶. 1 серпня листа з запитанням про участь у зазначеному з'їзді було надіслано у Людвігсбург до С. Горака (спільно з С. Сколибогом-Нагаєм)⁷⁴⁷.

6–8 серпня 1955 р. на З'їзді *Крайової Організації СГД на Німеччину й Австрію*⁷⁴⁸ її новим крайовим начальником став інж. проф. С. Сколибог-Нагай. 18 серпня 1955 р. він призначив начальником обласної організації СГД на Баварію і Північну Німеччину (колишні американську і французьку окупаційні зони) полк. С. Сидоренка⁷⁴⁹. На той час той також був редактором видання гетьманців-державників, українських монархістів-класократів, прихильників і симпатиків Гетьманського Руху «Українська Когорта» (Ukrainische Verein Monarchisten Klasokraten), другий збірник якого вийшов у липні-жовтні 1955 р. в оселі Новий Ульм на Дунаї (Vorwerk Straße, 33/6)⁷⁵⁰. Основним питанням З'їзду, окрім організаційних питань, були розгляд надісланого з США проекту «Основ Конституції» й обговорення загального становища Гетьманського Руху у світі.

У зв'язку з тим, що у травні 1955 р. обласний начальник СГД на Баварію і Північну Німеччину о. Г. Добровольський склав свої повноваження через переїзд до Англії⁷⁵¹, начальником в ній став С. Сидоренко. 20 серпня 1955 р. він надіслав листа-звернення до Міських Організацій СГД Мюнхена, Регенсбурга, Аугсбурга, Ландсгута, Нюрнберга, Нового Ульма, Дорнштадта (очільник – І. Мірчук), а також Обласним Організаціям СГД

745 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 498, арк. 6–7.

746 - Archiv der Ukrainischen Freien Universität, ф. Г-1, спр. 2, оп. 2.

747 - Там само.

748 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1197, арк. 1–60.

749 - Archiv der Ukrainischen Freien Universität, ф. Г-1, спр. 2, оп. 2.

750 - Там само, спр. 1, оп. 1.

751 - Там само, спр. 2, оп. 3.

Сергій Сидоренко

англійської окупаційної зони, чотирьом сотникам і полк. Генштабу СГД А. Силіну щодо З'їзду Крайової СГД на Німеччину й Австрію.

Тим часом крайовий начальник СГД С. Сколибог-Нагай 7 грудня 1955 р. оголосив наказ щодо виборів і призначення нового обласного начальника МО СГД такого важливого осередку як Мюнхен-Людвігсфельд⁷⁵². Зазначу принагідно, що о. Г. Добровольський у своєму звіті від 24 травня 1955 р. до тогочасного крайового начальника СГД на Німеччину й Австрію М. Самойловича вказував: кількість організації в околиці Мюнхен-Людвігсфельд тоді складала 14 дійсних членів та 1 кандидат (М. Прозоровський); членські внески не сплачуються через розселеність членів організації та їх невідрадний матеріальний стан; загальних зборів Організації, так само, як рефератів і святкувань, не відбувалося, натомість були сходи певної частини членів для обговорення тактичних моментів, як-ось: під час виборів ЦПУЕН та ін.; серед книжок, яких бракує побратимам: «Листи до братів хліборобів» В. Липинського та літератури, «що обговорювала б саме ідеологію Гетьманського Руху, а не говорила б про одне і те саме більше 10 років»⁷⁵³.

З наступного листа тому ж адресатові дізнаємося, що станом на 25 травня 1955 р. списки діючих членів Мюнхенської Організації СГД включали таких осіб: Михайло Самойлович, о. Гавриїл Добровольський, Пелагія Добровольська, Арсеній Медяник, проф. Григорій Ващенко, д-р Григорій Деркач, Наталія Дорошенко, інж. Лука Лусенко, проф. Іван Мірчук, проф. Томашівська, інж. Андрій Швець, І. Галушка, Павло Погасій,

752 - Там само.

753 - Там само.

проф. Степан Горак; кандидат: Мартин Прозоровський (подав повторну заяву на вступ до МО СГД Мюнхен-Людвігсфельд 22 травня 1955 р.). До 23 березня зі складу МО СГД у Мюнхені вибув М. Василів з Регенсбургу, ще 3 листопада 1954 р. до МО СГД у Дорнштадті перейшли Ю. Бойченко, П. Романенко, П. Міщенко, Н. Полонська-Василенко (Моргун)⁷⁵⁴, І. Моргун та О. Моргун⁷⁵⁵.

Микола Самойлович

Попри порівняно нечисельну кількість дійсних членів Крайової Організації СГД в Німеччині й Австрії, велика частина якої наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років виїхала за океан, надзвичайно великим було коло особистих прихильників гетьманича Данила. Очільник Гетьманської Громади в Новому Ульмі полк. Сергій Сидоренко зазначав, що на тоді «створилася, крім прихильників і симпатиків Гетьманського Руху, ще й нова група почитателів Особи Його Світлості Принца Данила» і додавав, для прикладу, що в їхній Ново-Ульмівській Оселі на 550 дорослих мешканців більша половина є саме отих прихильників, симпатиків і почитателів саме окремо гетьманича⁷⁵⁶.

Водночас він задавався питанням: чому так сталося, що багато шанувальників Д. Скоропадського з «Його блискучим політичним умом, який може й межує з генієм нашої доби» і прихильників Гетьманського Руху не були його організовані-

754 - Н. Полонської-Василенко та О. Моргун взяли шлюб 5 серпня 1948 р. у Михайлівській церкві в Міттенвальді.

755 - Існує посвідка Крайової Управи СГД Німеччини й Австрії від 20 квітня 1958 р. про те, що проф. О. Моргун є головою Крайового Організаційного Суду СГД. У той час О. Моргун працював над питаннями: координації з МО СГД в Ульмі, суспільно-економічного ладу в майбутній Українській Державі; українського колонізаційного кооперативного Товариства «Січ»; Церкви; творчої спадщини В. Липинського; засадами більшовизму і синдикалізму та ін.

756 - Сидоренко С. До Президії З'їзду Гетьманців Канади УСО в Торонті // Український Християнський Робітник. – 1954. – Ч. 1. – 4 червня. – С. 2.

ми членами. Причини ж С. Сидоренко вбачав у тому, що такий стан зумовлений «характером і діяльністю провідників Гетьманського Руху усіх рангів та невідповідним послухом багатьох із нас, а також небачними і несправедливими посувами старших в Гетьманському Рухові супроти своїх підлеглих, а підлеглих супроти старших, що в сумі й дало зло Гетьманському Рухові, а Його Світлості великі турботи.

Кипучої діяльності у рядах організованих гетьманців, яка енергійно реагувала б на всі ідеї й посуви Його Світлості й гармонізувала б повищими прикметами нашого монарха Данила – немає! А послух в багатьох випадках порушений.

Розбіжності в гармонії повищих порівнянь надто для всіх очевидні!, – наголошував С. Сидоренко. – Оце й ті причини, що українські маси горнутья безпосередньо до Особи Його Світлості, а відвертаються від організованих рядів гетьманців»⁷⁵⁷.

Ілля Сапіга

У Німеччині у той час видавався поважний і добре редагований інж. Іллею Сапігою журнал «Україна і Світ», який, побіч дідичної монархії, пропагував поєднання Православної Церкви з Римським Престолом. Журнал об'єднав навколо себе таких знаних консерваторів як проф. В. Державин, Борис Гомзин, Ігор Костецький, Василь Барка, Михайло Орест, Яр Славутич, а також таких німців як Елізабет Котмаер і Ганс Кох – імена яких говорять самі за себе.

Тож не дарма вже згадуваний автор статті у «Свободі» (Джерсі Сіті / Нью-Йорк) обгрунтовано доводив: «Значення гетьманського руху – в розумінні організації консервативних сил – виступає яскраво на полі сучасного стану націоналістичного руху. Сам ідеолог

націоналізму Д. Донцов еволюціонував в сторону “традиціоналізму”, від якого до гетьманства вже лише один крок. Серед самих націоналістів змагаються тепер течії – демократична і консервативна. І не можна не зауважити, що група полк. Мельника йде на співпрацю з УНР, а група п. Бандери гравітує в сторону гетьманців. “Джентельменське порозуміння” п. Бандери з гетьманичем Данилом Скоропадським замінюється в тіснішу співпрацю»⁷⁵⁸.

Відтак аналітик вітав таке посилення і поширення українського консервативно-гетьманського політикуму, зазначаючи, що поступові сили не допускають до закріплення нації, а консервативні стримують поступові від непродуманих, нерозважливих кроків. Тож, як не парадоксально, але правдиво, що поступові сили є там сильнішими, де сильна консервативна верства, позаяк у змагу з консерватизмом поступовство гартується і міцнішає. «Тому то й зріст українських консервативних сил належить вітати, – робив висновок автор. – Нам треба взоруватися не на хаотичній демократії французького континентального типу, але на здоровій демократії англо-американського типу, де у двопартійній системі (консерватисти і лейбористи в Англії, республіканці і демократи в Америці), консервативні і поступові сили міняються при владі. І тому теж треба дивитися на гетьманців не як на ворогів, яких треба “знищити”, а радше як на вияв консервативних українських сил, з якими можна шляхетно ривалізувати в змагу за провід нації і з якими можна для добра Нації успішно співпрацювати»⁷⁵⁹.

Власне, у Нью-Йорку в рамках місцевого Відділу Українського Конгресового Комітету Америки, чільництво в якому тримала коаліція націоналістів-бандерівців і монархістів-гетьманців, було вирішено 22 травня 1955 р. урочисто пам’янути П. Скоропадського у десятиріччя його смерті. До спільного оргкомітету також приєдналися представники ООЧСУ, СУМА, АП АБН та «Український Самостійний Золотий Хрест». З цього при-

758 - І. Ф. За об’єктивну переоцінку Гетьманського Руху // Свобода. – 1956. – Ч. 40. – 2 березня. – С. 5.

759 - Там само.

воду Громадський Комітет Нью-Йорка видав відповідну прокламацію⁷⁶⁰. За кілька днів (28–30 травня) представники УГОА вже були серед делегатів 6-го Конгресу УККА, що відбувся у Нью-Йорку, на якому також було зачитано й привітання від гетьманича Д. Скоропадського⁷⁶¹.

Гетьманці ж Канади 21 січня 1955 р. співорганізували разом з українськими церковними і національними організаціями і провели в Монреалі акцію в обороні України й 13 лютого Громадське віче у залі Mont Saint-Louis, на якому були присутніми бл. 800 осіб. Того ж дня, 13 лютого 1955 р. СГДК був серед органі-

заторів та учасників Громадського віче в Вінніпегу, що зібрало бл. 600 українців-громадян міста та поближких околиць (Портедж ля Прері, Гонор, Лакпорт, Селкірк, Транскон, Ст. Боніфас) у просторій залі «Просвіти»⁷⁶².

У Канаді, як скажімо в Едмонтоні, також склалася певна коаліція, але вже в рамках Комітету Українців Канади, де в травні 1955 р. гетьманець Іван Ісаїв здав звіт про свою каденцію головування в місцевому КУК, а до складу нової Управи було обрано члена СГД Іллю Боцюрківа. Тут місцевий відділ КУКу творили представники БУК, СГДК, СУС, УНО, Пласту і УНС⁷⁶³.

Яскравим прикладом української співпраці був і захід, наприклад, коли гетьманки США спіль-

760 - Історія, ідеологія, політика одного середовища // Самостійна Україна. – 1955. – Ч. 6. – Червень. – С. 16.

761 - 6-ий Конгрес УКК закінчився повною консолідацією // Українські Вісті. – 1955. – Ч. 24. – 13 червня. – С. 4.

762 - В обороні України // Гомін України. – 1955. – Ч. 9. – 26 лютого. – С. 1.

763 - Збори Відділу КУК в Едмонтоні // Свобода. – 1955. – Ч. 102. – 28 травня. – С. 4.

но з Окружною Радою Союзу Українок та іншими жіночими організаціями влаштували 8 квітня 1956 р. у Чикаго Жалобну маніфестацію із «вшанування пам'яті 500 українських жінок, що згинили геройською смертю, розчавлені советськими танками під час повстання політичних в'язнів у концентраційному таборі невідомої праці Кінгрір»⁷⁶⁴. Від УГОА палку промову виголосила В. Кавка. В акції також взяв участь колишній конгресмен США Ч. Керстен, промова якого була прочитана й у Конгресі США⁷⁶⁵.

Слід також додати, що до консолідації усіх емігрантських політичних сил у 1955 р. закликала й сесія Панамериканської Української Конференції (ПАУК), яка відбулася в Торонто 14–25 вересня і яка запропонувала своє посередництво у цій справі⁷⁶⁶. Частково наслідком тих зусиль стала низка зустрічей президента ДЦ УНР в екзилі С. Витвицького з представниками інших політичних чинників, що відбулася у січні 1957 року. Так, утім, знову безрезультатно завершилися його перемовини з представниками від ЗЧ ОУН та від УРДП (групи «Вперед»). Не дійшло до порозуміння й з СГД. Гетьманці пропонували в якості компромісу уникнути у статуті УНРади визначення форми майбутньої української державності до часу її відновлення в самій Україні (не визначати її як УНР, а натомість – Українською Державою). Ними також пропонувалося утворити комісію, до складу якої увійшли б представники УНРади і СГД, для розробки шляхів і засад консолідації, проте представники УНРади не пристали до таких вимог⁷⁶⁷.

Натомість співпраця української еміграції в Британії під проводом гетьманича набувала чимраз більших обсягів і по-

764 - Шикаго, Ілл. Спільними силами // Свобода. – 1956. – Ч. 108. – 8 червня. – С. 3.

765 - До складу Ділового комітету Жалобної маніфестації увійшли: Окружна Рада і відділи Союзу Українок Америки, відділи Української Гетьманської Організації Америки, Український Золотий Хрест, Товариство княгині Ольги при церкві св. Миколая, Католицька Акція Пань, Українське Жіноче Допомогове Товариство, Антибільшовицький Блок Народів, ООЧСУ, Товариство бувших вояків УПА, СУМА і Пласт.

766 - Гетьманці Америки брали активну участь у загальноукраїнських організаціях та у їхніх всенародних заходах. Так, наприклад, у тому ж 1955-му році (29 жовтня і 25 листопада) члени СГД В. Філіпович і Д. Янківський були обрані до Громадського Суду Управи філії УККА в Міннеаполісі [Свобода. – 1956. – Ч. 9. – 17 січня. – С. 3].

767 - Бойдуник О. Четверта Сесія УНРади і консолідація // Свобода. – 1957. – Ч. 32. – 16 лютого. – С. 2–3.

тужності. Слід згадати й про СУБ, почесним очільником якого був Д. Скоропадський. На 1955-й рік ця суспільно-громадська організація охоплювала у своїх лавах більшість українців, що проживали на терені Англії, Валії (Вельсу) та Шотландії й мала мережу зі 120 клітин у більших осередках скупчення українців по всій Британії, зокрема у Лондоні, Бредфорді, Манчестері, Нотінггеми, Дербі, Лестері та інших містах.

Так, наприклад, 23 квітня 1955 р. Д. Скоропадський відвідав на запрошення місцевого відділу СУБ місцеву українську громаду в місті Болтон (Англія). На залізничному двірці його зустріли чільні представники відділів СУБ, ОБВУ, СУМу, активний член місцевої української громади сотн. М. Горобців та адміністратор СУБівського дому в Болтоні М. Конятин. На честь гостя в одній з найкращих зал Болтона був улаштований великодній обід – «Свячене». На трапезі, окрім понад 150 українців, були присутніми й англійські гості на чолі з мером міста та його дружиною. «Свячене» поблагословив душпастир о. Гаврилук. Після нього виступив Д. Скоропадський і, вітаючи від свого імені та від імені СУБ присутніх гостей, зупинився на цілій низці питань, що пов'язані з українською національною роботою на чужині загалом, а зокрема й у Великій Британії. Після української частини своєї промови, гетьманич привітав мера міста, його дружину та всіх присутніх англійських гостей. За цим йшли привітання від ОБВУ та СУМу, а потім Д. Скоропадський проголосив тост за здоров'я королеви Єлизавети II.

Наступного дня гетьманич перебував на Службі Божій в місцевій українській церкві. Після молитов і обіду Д. Скоропадський виступив перед місцевою українською громадою з промовою на тему «Українська справа на фоні загального політичного положення в світі»⁷⁶⁸. Пізно вночі гетьманич повернувся до Лондона, де 1 травня був присутній у греко-католиць-

768 - За єдність націй. - 1955. - Ч. 5. - Травень. - С. 20.

кій церкві на панахиді за спокій душі світлої пам'яті гетьмана П. Скоропадського.

1955-го року Союз Українців у Великій Британії (СУБ) відзначав 10-літній ювілей. З цієї нагоди у Лондоні 26–27 березня відбулися *десяті річні Загальні Збори СУБ*. На них Данило Скоропадський звернувся з промовою до присутніх делегатів:

«[...] Я сердечно дякую Загальним Зборам за честь бути знову обраним Почесним Предсідником Союзу Українців у Великій Британії. Це почуття вдячності побільшується ще й тим, що це вже сьомий раз, як Загальні Збори наділяють мене своїм довір'ям на цьому відповідальному посту Дорадника нашого Союзу. З теплим почуттям згадую свою співпрацю під час минулих каденцій з усіма керівними органами Союзу, з якими ділив приємні й тяжкі хвилини нашої роботи, серед – часом – складних обставин для добра нашої громади в цій країні [...].

Дозволю собі тепер сказати кілька слів про СУБ і його роботу в цілому. Цей Союз в своїй основі є організацією всеукраїнською, патріотичною і понадпартійною. Всі українці повинні знайти в ньому місце, з яких Українських земель вони не походили б і до якого віровизнання не належали б. СУБ не є організацією політичною, але з другого боку, – не можна забороняти людям, що мають ясно окреслене політичне обличчя, брати в ньому активну, а якщо вони мають для цього дані, то й провідну роль. Скажу більше, я не можу уявити собі людини повноцінної, в повному розумінні цього слова, яка не мала б ясного погляду на політичні питання і ці свої погляди не уміла б обстоювати, беручи одночасно, в тій чи іншій формі, активну участь в політичному житті даної громади. Бо ж, зрештою, політика є

Данило Скоропадський в робочому кабінеті (Лондон, 1950–ті роки)

невід'ємною частиною буття кожної здорової спільноти. Інша річ, безперечно, що було б крайнє неправильним, коли б організації чисто суспільно-громадського характеру, як наприклад СУБ, які об'єднують людей різних політичних вір і напрямків, використовувались тими чи іншими угрупованнями в чисто партійних чи групових цілях. Такі суспільно-громадські організації можуть існувати і розвиватися тільки при плеканні духа толерації в питаннях порядку політичного, але одночасно, на широкій основі загального патріотизму, спільного для всіх українців, яким дорога справа визволення нашого народу і створення Української Держави.

Я знаю, що в чинностях кожної людської спільноти не можна завжди уникнути недотягнень і відхилень від деяких принципових засад. Це так, але їх треба всіма силами направляти, маючи перед очима добро громади. А тому занадто не драматизуймо їх, особливо в наших, часто нездорових, еміграційних обставинах; натомість звертаймо якнайчастіше наші очі на справжню велику драму і трагедію, що їх переживає наш народ на Рідних Землях, і який кличе нас до єдності. Нашим обов'язком є Йому всемірно допомогти.

І тут не можу не звернути уваги на велику небезпеку, що загрожує кожній українській громаді, яка перебуває серед чужого оточення, в чужій державі. А є це небезпека зашвидкого вrostання в чужу землю, наслідком чого є повільний відхід від активного українського суспільно-громадського й політичного життя. Цьому процесові асиміляції підлягають всі еміграції, але в першу чергу наймолодше їх покоління. Ця небезпека часто не оминає і старших людей. Бо дійсно, з міркувань чисто особистих, а може й родинних інтересів, чи не було б найліпше цілковито відійти від активного, громадського українського життя, входячи натомість, в міру можливості і уміння в життя тутешньої країни, стаючи членами всяких клубів і товариств, дбаючи виключно за здобуття для себе матеріальної бази. Так, може такий крок для декого з нас був би вигідніший, але чи ж маємо ми право забувати за ті

основні і трагічні причини, які приневолили нас залишити свою рідну Українську Землю?! Я щасливий ствердити, що переважна більшість українців у цій країні по цьому шляху найменшого опору не пішла. Не пішов по ній і я, бо Україну люблю і глибоко вірю в силу, живучість і невгнутість Українського Народу! [...]»⁷⁶⁹.

Нагадаю, принагідно, що Данило Скоропадський ніколи не приймав жодного громадянства жодної держави, позаяк вважав себе громадянином виключно Української Держави.

Того ж (1955-го) року в Англії Комісія Допомоги Українському Студентству (КоДУС), що формально була секцією СУБ, але діяла як автономна одиниця з окремим проводом, на своєму Пленумі прийняла новий правильник, на основі якого стипендії мали виділятися не лише студентам вищої школи, а й середньошкільній молоді й, головню, які готувалися до вступу в університети. Тож з тогорічного прибутку КоДУСу у 987 фунтів, на стипендії молодим українцям було виділено 560 фунтів. Було обрано й Екзекутиву КоДУС на наступний (1956-й) рік, до складу якої увійшли: Д. Скоропадський (голова), інж. Я. Мотрук (містоголова), mgr. Д. Бартків (секретар), інж. Р. Калюжний (член). Контрольну комісію очолив генеральний вікарій УКЦ в Англії о. прелат А. Малиновський⁷⁷⁰.

Додам також, що наприкінці липня 1955 р. Д. Скоропадський відвідав Цюрих у Швейцарії, де бачився зі своїми небогами-близнючками та наймолодшою сестрою Оленою, після чого на початку серпня прибув до Оберстдорфа в Баварії (Німеччина) для зустрічі з сестрами Марією та Єлисаветою.

У 1956 р. Д. Скоропадський був організатором 10-тисячної протестної демонстрації українців і поляків у Лондоні, що приурочувалася приїзду до Великобританії очільника Радянського Союзу М. Хрущова. Її учасники звернулися до британського

769 - Промова Й. С. ЯВП Гетьманича Данила на 10-х Річних Загальних Зборах СУБ в Лондоні (Англія) // За єдність нації. - 1955. - Ч. 5. - Травень. - С. 16.

770 - Свобода. - 1957. - Ч. 213. - 4 листопада. - С. 4.

уряду з петиціями засудити тоталітарний режим в СРСР і порушити питання про самовизначення українського народу.

Водночас гетьманич безапеляційно відхилив співпрацю і з російською еміграцією, заявляючи: «Треба, щоб у нас була цілковита виразність у справі відношення до Росії. Я пригадую часті вислови Батька, що Росія є для нас найбільшою небезпекою. На протязі віків вона завжди намагалася розкласти й розкладала різні національні організми. Розкладала вона й українську націю, примушуючи її після Полтави йти на службу Росії. Співпраці з російською еміграцією не може бути, особливо тепер. Всі російські емігранти в своїй засаді є імперіалістами. Вони можуть пристати хіба тільки на якусь автономію, яку пізніше знищать [...]».

Життя наше на еміграції є тяжке. Нашим головним завданням тут, – наголошував гетьманич, – є зберегти наш доріст від асиміляції. Всі ми бажаємо, щоб скоріше прийшов кінець теперішньому стану застою в міжнародньому житті. Я вірю, що ще доживу до того часу, коли буде творитися українська держава.

Переді мною, як зверхником Гетьманського Руху, стоїть завдання: принести Гетьманську Ідею на суд українського народу».

Перебуваючи у 1956 р. востаннє в Канаді, Д. Скоропадський на зустрічі з членами і прихильниками Гетьманського Руху у Торонто, відповідаючи на різні запитання, як засвідчував М. Королишин, зокрема, сказав і таке: «Я змагаюся за встановлення в Україні Гетьманства, бо вважаю, що воно є найбільш відповідною державною формою для українського народу. Але якщо Україна вибере собі іншу державну форму, я також буду служити Україні, не відмовляючись легальними засобами стреміти до відновлення Гетьманства»⁷⁷¹.

Він щиро дякував своїм послідовникам і прихильникам за шану до своєї особи, зазначаючи, що «вияв Вашої уваги та зичливості є для мене великою моральною підпорою на життєво-

771 - Jubilee Publication of "Batkovshchyna" (Our Country) dedicated to the 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky April 29th 1918. – Toronto, 1978. – P. 183/

му шляху і дає мені нові і свіжі сили для продовження боротьби за спільне і дороге всім нам Українське Діло»⁷⁷². В той же час, Д. Скоропадський мислив далеко ширше і значно глибше за вузькі програмово-ідеологічні теорії чи партійно-організаційні догми й саме тому керувався у своєму житті принципами загальнонаціонального поступу: «В моїй дальшій роботі шукатиму, як і досі, ключа до створення справжньої, органічної української єдності, яка є передумовою, а водночас і запорукою нашого кінцевого успіху, – вказував на своє політичне кредо гетьманич. – Для досягнення цього не відкидатиму помічної руки ні одного чесного українського патріота, якому на серці лежить добро і велич України»⁷⁷³.

Нажаль, не судилося Данилові Скоропадському дожити до радісних днів звільнення України з комуно-радянсько-російської неволі. Зовсім несподівано для всієї української громади діаспори та української еміграції на початку 1957 року гетьманич Данило пішов з життя.

* * *

У лютому 1957 року увесь український світ сколихнула приголомшлива звістка: «У суботу, 23 лютого, несподівано помер у Лондоні (Англія) керівник організованого гетьманського руху Гетьманич Данило Скоропадський»⁷⁷⁴. Сухі рядки Комунікату СГД повідомляли про крововилив у мозок, що сталося, імовірно, через перевтому⁷⁷⁵.

22 лютого 1957 р. ввечері п'ятниці, після роботи Д. Скоропадський мав ще якісь клопоти у середмісті Лондона і повер-

772 - Подяка Гетьманича Данила // За єдність нації. – 1955. – Ч. 2-3. – лютий-березень. – С. 1.

773 - За єдність нації. – 1955. – Ч. 2-3. – лютий-березень. – С. 1.

774 - Гетьманич Данило Скоропадський помер у Лондоні // Українські Вісті. – 1957. – Ч. 10. – 11 березня. – С. 1.

775 - Життя Д. Скоропадського було застраховане. Листування з приводу отримання виплат у зв'язку зі смертю гетьманича у березні 1957 р. з його сестрами, зокрема з О. Отт-Скоропадською, вело Міністерство пенсій і національного страхування Великої Британії. Від середини квітня до середини грудня 1957 р. тривало юридичне листування адвокатської фірми Braby and Waller (м. Лондон) з М. П. Скоропадською-Монтрезор, О. П. Скоропадською-Отт та Г. Мельник-Калужинською щодо розподілу майна померлого Д. П. Скоропадського [ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 5, спр. 598, арк. 1, 2; спр. 599, арк. 1-5].

Данило Скоропадський

нувся з роботи додому бл. 19-ї години й відразу сів за стіл, щоб іще попрацювати. Він виглядав добре й був цілком задоволений. Коло дев'ятої вечора Данило і Марія Скоропадські затишно повечеряли в його кімнаті. За цей час було кілька телефонних дзвінків, усе цілком нормально. Десять опів на одинадцяту зі стола було прибрано й гетьманич вмовстився на свою кушетку, а гетьманівна навпроти нього в єдиному у помешканні зручному кріслі. Під час звичайного сімейного спілкування Данило і Марія пили чай, після чого він приліг на диван.

Розмова перейшла на тему про її повернення назад до Баварії у неділю.

Було близько 22-ї години, коли гетьманич нагло вскочив й оперся на стіну. На запитання гетьманівни: «Що з тобою?», гетьманич встиг лише відповісти: «Почуваю себе погано. Страшенно болить голова». М. Скоропадська поклала брата на диван, відкрила вікно, згасила електропічку та наклала мокрий холодний рушник на його голову. За кілька хвилин Д. Скоропадський втратив притомність⁷⁷⁶. Не приходячи до тями, він вирвав усю спожиту перед тим їжу. Маріка відразу зрозуміла, що з ним, мабуть, трапилося щось погане. Данилове обличчя було спотворене гримасою, але це минуло.

М. Скоропадська терміново зателефонувала Г. Мельник-Калужинській, яка разом з лікарем за неповних півгодини примчали до хворого. Данило лежав непритомний й важко дихав. Лікар наказав негайно перевезти гетьманича до шпиталю, куди вони одразу ж поїхали санітарною машиною, заледве знісши хворого з третього поверху будинку. У шпиталі New

776 - Марченко І. Обставини смерті Гетьманича Данила // Батьківщина. – 1963. – Ч. 2. – Лютий.

End у Гемпстеді, попри надання негайної допомоги і дихання киснем, привести до свідомості гетьманича не вдалося. Хворого намагалися врятувати 7 шпитальних лікарів та запрошений приватний спеціальний лікар, але безрезультатно⁷⁷⁷. Після повідомлення про небезпечне становище, гетьманівна Марія виявила бажання привезти до лікарні православного священника.

Ось як згодом писав про ту мить П. Веселовському І. Крушельницький у листі від 11 березня 1957 р.: «Після півночі (здається о год. 1.30) з 22 на 23 лютого 1957 року, мене викликала по телефону пані Г. Мельник-Калужинська, яка, як пізніше мені було сказано, пригадала собі в таких обставинах мій домашній

Гетьманич Данило Скоропадський у кабінеті за робочим столом (Лондон, 1950–ті рр.)

777 - Батьківщина. – 1957. – Р. XXI. – Ч. 8–9. – С. 1.

телефон. З розмови, яка вив'язалась між Гетьманівною Марією і мною, я довідався, що Гетьманича непритомного перевезено до Н'ю Енд Госпиталь, Гемпстед, звідки телефонували названі ВШ. Пані, та що Він смертельно хворий. Гетьманівна Марія просила мене якнайшвидше покликати православного священика до Гетьманича. Після цього я негайно зателефонував кілька разів до офіційного будинку УАПЦ в Лондоні, однак звідтіля не було ніякої відповіді. Усвідомлюючи собі, що в такому випадку кожна хвилина дуже важна, а не маючи телефонічного сполучення з отцем Протопресвітером С. Молчанівським на його приватному помешканні я вирішив зателефонувати до живучого у недалекій віддалі від о. Прот. С. Молчанівського, графа Гальки-Ледоховського і просити його негайно поїхати до священика і привезти його до Хворого. Граф Ледоховський дуже щиро відгукнувся на мою просьбу і запевнив, що полагодить справу зі священиком. Тільки після цього я і присутній при цьому п. І. Дмитрів негайно поїхали до госпіталю, щоб піддержати в горю названих вгорі Вш. Пань і бути на місці до всяких послуг. За півгодини після нашого прибуття до госпіталю, прибули туди о. Прот. С. Молчанівський і граф Ледоховський»⁷⁷⁸.

Голова УАПЦ у Великобританії о. Сергій Молчанівський устиг здійснити таїнство єлепомазання над помираючим Д. Скоропадським, який, не приходячи до себе, помер о 7 год. 05 хв. ранку 23 лютого 1957 року. Медичний висновок констатував, що причиною смерті був крововилив у мозок, хоча посмертного розтину при цьому не було зроблено⁷⁷⁹.

Ось, що було занотовано у короткій історії хвороби, складеної 6 лютого 1958 р. старшим домовим лікарем М. І. Сіменом:

778 - Веселовський П. Моє свідчення // Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 9.

779 - Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 2.

Archway Group
Hospital Management Committee

As requested in your letter
of the 4th October.

*With the Compliments of the
Surgeon-Superintendent*

New End Hospital,
New End, Hampstead,
London, N.W.3.

6th October 1958

TELEPHONE: HAMPSTEAD 5444

NEW END HOSPITAL

NEW END

HAMPSTEAD

LONDON, N.W.3.

SUMMARY OF CASE

CASE No.	A09557
NAME	Daniel SKOROFADSKY
ADDRESS	49 Greencroft Gardens, N.W.6.
AGE	53
ADMITTED	23.2.57.
~~DISCHARGED~~	~~DIED~~ 23.2.57.
DIAGNOSIS	Pontine haemorrhage.

This patient was admitted on 23rd February with a history of having been quite well until that evening, and having suddenly lost consciousness after complaining of slight headache. Since then he had vomited repeatedly.

On examination he was slightly cyanosed, with stertorous breathing, and was deeply comatose. No abnormal signs in any system. C.N.S. - he had pin-point pupils with slight reaction to light, no neck rigidity. Flaccidity of all limbs. All reflexes present and equal, bilateral extensor plantar response. Urine contained no sugar and no protein.

His general condition remained much the same, but his temperature rose to 106°F and he developed Cheynes-Stokes respirations and died at 7 a.m. A diagnosis of pontine haemorrhage was made, and no post mortem was performed.

Yours sincerely,

M.J. Seaman
Senior House Physician.

Archway Group
Hospital Management Committee

Як просили у листі
від 4 жовтня

*З найкращими побажаннями від
хірурга-суперінтенданта*

*New End Hospital,
New End, Hampstead,
London, N.W.3
6 Лютого 1958*

TELEPHONE:
HAMPSTEAD 5444
NEW END HOSPITAL
NEW END
HAMPSTEAD
LONDON, N.W.3

ПІДСУМОК СПРАВИ

СПРАВА №	АО 9557
ІМ'Я	Данило Скоропадський
АДРЕСА	49, Грінкрофт Гарденс
ВІК	53
ПРИЙНЯТИЙ	23.2.57
ВИПИСАНИЙ	Помер 23.2.57
ДІАГНОЗ	Стовбуровий геморагічний інсульт

Цей пацієнт був прийнятий 23 лютого, почуваячись досить добре до того вечора [22 лютого], і після скарги на незначний головний біль втратив свідомість. З тих пір він неодноразово блював.

На огляді він був злегка посинілий, мав ускладнене дихання і перебував у глибокій комі. Ознаки абнормальності відсутні у всіх системах. Центральна нервова система – зіниці звужені зі слабкою реакцією на світло, ригідність шиї відсутня. В'ялість усіх кінцівок. Усі рефлекси наявні та однакові, білатеральний (двобічний) плантарний рефлекс екстензора. Сеча не містила цукор і протеїн.

Його загальний стан залишався незмінним, але температура зросла до 106 градусів за Фаренгейтом, він набув дихання Чейна-Стокса і помер о 7 ранку. Було поставлено діагноз Стівбуровий геморагічний інсульт, розтину не було виконано.

Щиро ваш,
М. J. Seaman
вищий лікар⁷⁸⁰

Пізніше секретар хірурга суперінтенданта New End госпіталю (в системі Виконавчого комітету Арчвейської групи шпиталів) 13 лютого 1964 р. уточнював щодо смерті Д. Скоропадського:

«Засвідчуємо оцим, що названий вгорі пацієнт був прийнятий до цього госпіталю 23 лютого 1957 року о годині 12.05 ночі й помер того ж самого дня о годині 7.05 ранку.

Посмертного розтину не було зроблено»⁷⁸¹.

Чому ж не було зроблено розтину? Проф. І. Марченко свідчив, що на поставлене лікареві запитання, чи не вважає він за потрібне і доцільне здійснити розтин тіла, той відповів, що за всіма зовнішніми ознаками, причина смерті є цілком ясною і не викликає жодних підозр до якоїсь іншої причини. Тому він не вважає за потрібне робити розтин тіла, але якщо виявлять бажання родичі, такий розтин буде зроблено.

«Як і належить в таких випадках, – оповідав І. Марченко, – усіма вважалося, що в усіх питаннях, пов'язаних із смертю Гетьманича Данила, вирішальний голос мала приявна Його сестра Гетьманівна Марія. Але коли звернулися до Неї, то Гетьманівна Марія заявила, що, як сама лікар, Вона теж вважає причину смерті цілком ясною, не визнає потрібним переводити секцію тіла й категорично проти цього висловлюється. Гетьманівна Марія твердо стояла на своєму – та секція так і не була переведена»⁷⁸². Тут слід зауважити, що І. Марченко не був самовидцем тих подій, а переповідав їх, а тому варто уточнити й на тому, що

780 - Там само. – С. 2а.

781 - Там само. – С. 4а.

782 - Марченко І. Обставини смерті Гетьманича Данила // Батьківщина. – 1963. – Ч. 2. – Лютий.

розмову з лікарем мала не М. Скоропадська, а П. Веселовський. І саме П. Веселовський, після телефонічної розмови з гетьманівною Марією, яка тоді відпочивала на квартирі Г. Мельник-Калужинської, о 12-й годині дня 23 лютого остаточно дав згоду на нездійснення розтину тіла гетьманича.

Гетьманівна Олена, зі слів гетьманівни Марії, пише у спогадах, що у лікарні сестрі стало зле й після уколу, лікар наказав їй та Г. Мельник їхати додому. Одним таксі вони поїхали до Данилового помешкання, Галя допомогла Маріці роздягтися й лягти до ліжка. Потім вона поприбирала в Даниловій кімнаті й поїхала до себе додому. «Після телефонної розмови зі мною, – згадує О. Отт-Скоропадська, – Галя дала Маріці ще поспати до пів на дев'яту, а тоді повідомила про смерть Данила. Галя весь час поводилась навдивовижу спокійно й витримано.

МОЛИТВА УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНИКІВ

*Молимося Тобі, Боже наш,
За Гетьмана і за Гетьманський Рід!
За одну для всіх і вищу од всіх Законну, Маєстатичну
і загальну Державну Українську Владу!
За всю Землю Українську!
За спільну всім місцевим "уділам", "вірам", "партіям"
і "народом" Батьківщину!
За ціле зромадянство Українське!
За основу Його буття, як Державної Нації,
за Церкву!
За єдність семі-родини!
За співпрацю класів!
За Армію!*

Маріка відразу ж поїхала до шпиталю, щоб побачити Данила. Лікар запитав Маріку, чи вона бажає *post mortem*. На це вона відповіла: "Якби ви мали які-небудь сумніви щодо причини смерті, ви б зробили *post mortem*, не питаючи згоди. Мені це не потрібно". (Вона мабуть, згадала про те, як Данило ще раніше часто казав, що йому не подобається, коли риються в мертвих. Він би не хотів, щоб у ньому копирсалися. Те саме він казав і мені, коли ми, обговорюючи кримінальний роман, який обоє читали, розмовляли про подібні

пов'язані зі смертю речі, він ще при цьому жартував, і ми разом сміялися...)»⁷⁸³.

Після повернення зі шпиталю М. Скоропадська ще до полудня подзвонила до добре знайомого їй керівника гетьманської організації в Англії П. Веселовського і ще до кількох українців, а Г. Мельник теж обдзвонювала англійських українців і друзів, зокрема й головного редактора української газети СУБ І. Крушельницького. Невдовзі усі вони прибули до помешкання.

Про смерть українського гетьманича повідомила з жалем не лише українська емігрантська та англійська і німецька преса, а й американська. Так щоденник «Свобода» (США) у посмертній статті про Д. Скоропадського, про яку йому сповістив Т. Джус (син В. Джуса) наголошував, що гетьманич «до кінця життя залишався громадянином Української Держави, не приймаючи громадянства ні Вел. Британії, ні ЗДА, хоч мав для цього всі можливості»⁷⁸⁴. Зокрема 27 лютого щоденник The New York Times зазначав у підзаголовку про смерть «лідера руху за повернення української монархії», а New York Herald Tribune написав у заголовку про смерть «претендента на український престол». Звістка про смерть гетьманича розлетілася по усьому світові, адже британська радіостанція двічі сповістила про цю несподівану трагедію.

Тим часом до Лондона зі Швейцарії негайно прибула й гетьманівна Олена з чоловіком Людвігом. «Добра організація СУБ у Лондоні показала себе з найкращого боку, – згадувала вона. – Вже у неділю пополудні було створено позапартійний комітет, який мав займатися всіма питаннями, пов'язаними з урочистим похованням. Те, що це має бути велика урочистість, було зрозуміло всім. Адже Данила високо шанували всі українці, незалежно від їхнього політичного спрямування й соціального статусу, а багато людей його ще й любили. Тож зараз ішлося вже не про партійну приналежність, гетьманич належав не лише гетьманцям, за ним сумували всі. Я чула це з усіх боків. Вже в понеділок уранці

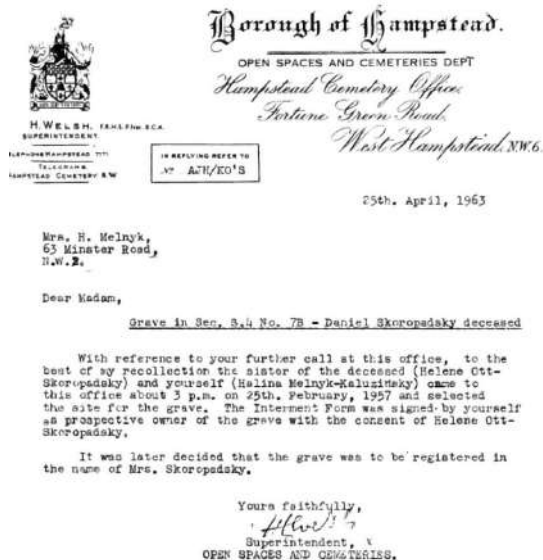
783 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 461–462.

784 - Помер Гетьманич Данило Скоропадський // Свобода. – 1957. – № 38. – 27 лютого. – С. 1.

люди з комітету прийшли до нас у Данилове помешкання. Я мусила їх приймати, Маріка все ще була дуже слаба.

Вже перед тим ми з Марікою і Галею все обговорили, чого б ми хотіли стосовно Данилового поховання. Всі ми повністю підтримали Галину пропозицією, щоб поховати Данила на цвинтарі Гемпстед Гілл, зовсім неподалік. (Я випадково довідалась, що Данило знав цей цвинтар і він йому подобався. 1951 року він розповідав мені, що йому подобається те, що він такий малий порівняно з іншими лондонськими цвинтарями. Данило відвідував цей цвинтар разом із М. Г., батько якої був там похований. Цього я Галі, звичайно, не сказала. Дивно, але Данило, точнісінько як я (і мій Люкс теж), любив відвідувати цвинтарі. Цю схильність Данило і я, мабуть, успадкували від батька, якому теж подобалися цвинтарі. Він казав, що на цвинтарі можна не лише знайти спокій, але й вивчати історію)»⁷⁸⁵.

Місце для могили (сектор С. 4. № 7 В) обирали молодша сестра гетьманича Олена та його наречена Галина, які 25 лютого 1957 р. о 15-й годині прибули на цвинтар Hampstead Hill. Формуляр для похорону підписала Галина Мельник-Калужинська за згодою Олени Отт-Скоропадської. Пізніше, як повідомляв 25 квітня 1963 р. суперінтендант Бюро цвинтаря Г. Вельш, було вирішено, що могила все ж має бути зареєстрована на ім'я О. Отт-Скоропадської⁷⁸⁶.

785 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. - Львів: Літопис, 2013. - С. 462-463.

786 - Коментар. - Ч. 3. - Лондон: Млин, 1971. - С. 2b.

Свідоцтво про смерть №364, згідно з Актом реєстрації народжень і смертей, було вироблено у під-дистрикті Північний Гемпстед муніципального міста Гемпстед й видано сестрі померлого Олені Отт-Скоропадській 27 лютого 1957 р. у місці побуту: 49 Грінкрофт Гарденс П.3.6 за підписом реєстратора Ф. А. Краґґіля⁷⁸⁷.

HB 654973

CERTIFIED COPY of an ENTRY OF DEATH Pursuant to the Births and Deaths Registration Act, 1953

(Printed by authority of the Registrar General.)

Registration District HAMPSHIRE in the METROPOLITAN BOROUGH OF HAMPSHIRE

1957. Death in the Sub-district of HAMPSHIRE NORTH in the

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
No.	Where and when died	Name and surname	Sex	Age	Occupation	Cause of death	Signature, description, and residence of informant	When registered	Signature of registrar
364	Twenty Ninth February 1957 New End, Haverhill, Hampshire	Daniel SKOROPADSKY	Male	53	Technical Draughtsman	Heart Failure Certified by D. Dubowitz M.B.	Helen C. Skoropadsky State 49 Greenacre Gardens H.W.L.	Twenty Sixth February 1957	V.A. Cragg Registrar

I, JOHN STENLEY CLERK, Superintendent Registrar of the District of HAMPSHIRE, do hereby certify that this is a true copy of the entry No. 364 in the Register Book of Deaths No. 11 in the LONDON BOROUGH OF CAMDEN for the above-named Sub-district.

Witness my Hand this 1st day of April, 1968.

JOHN STENLEY CLERK, Superintendent Registrar

Я, Джон Стенлі Клер, управитель Реєстратури в дистрикті Гемпстед, в муніциальному відділі Лондона Камден, посвідчую, що ця копія є точним відписом запису № 364 у Реєстровій книзі смертей № 11 вищеназваного під-дистрикту та що ця Реєстрова книга знаходиться тепер легально у моїй опіці.

Засвідчую це моїм підписом
1 квітня 1968 р.

Д. С. Клер
(Управитель Реєстратури)

Крайовий начальник СГД в Англії інж. П. Веселовський згадував, що за 19 днів до своєї смерті, тобто 4 лютого 1957 р., Д. Скоропадський надіслав йому листа, написаного аж опісля 2-ї години ночі, в якому перепрошував, що довго не писав і нарікав на завантаженість роботою, як професійною, так і суспільно-політичною. Крім того гетьманич згадав, що багато часу віддавав спілкуванню з своєю старшою сестрою Марією, яка приїхала до

Англії з Німеччини ще наприкінці листопада 1956 р. і наприкінці лютого 1957 р. мала повернутися до Оберстдорфу. Проте гетьманич мав намір схилити її до переїзду в Британію на постійне проживання. Д. Скоропадський обіцяв за кілька днів написати адресатові цілу низку цікавих деталей про тамошні події та про всілякі нові його плани...

Слід також зауважити, що за кілька днів по отриманні цього листа, П. Веселовський мав з гетьманичем розмову телефоном і просив його відпочити від праці, нагадуючи, що той не раз скаржився йому на перевтому. Утім Д. Скоропадський відповів йому, що «в українському ділі відпочинку не може бути так довго, доки не здобудемо волі Україні, але і по здобутті прийдеться важко працювати, щоб знову не згубити Україну. Люблю Україну, люблю українську справу, без них і жити не хочу»⁷⁸⁸. То були останні слова гетьманича, які почув П. Веселовський за його життя.

Невдовзі в ніч з 22-го на 23-тє лютого 1957 р. о 3 год. 15 хв. до помешкання Веселовських принесли телеграму з повідомленням, що Д. Скоропадський важко хворий. Першим же ранковим потягом П. Веселовський від'їхав о 4.32 год. до Лондона, куди прибув о 7.05 год. ранку. Цієї миті гетьманич помер. У помешканні Д. Скоропадського нікого не було, телефон не відповідав, тож П. Веселовський попрямував у помешкання Калюжних, де й від Ірини та Ліди Калюжних дізнався про приступ, госпіталізацію і смерть гетьманича. Тоді ж було надіслано телеграми з трагічною звісткою П. Сесю і В. Личманенку. Незабаром П. Веселовського та Л. Калюжну викликали до дому Г. Мельник-Калужинської, де вже перебувала гетьманівна Марія й куди згодом приїхали редактор газети «Українська Думка» І. Кушельницький та референт суспільної опіки СУБу М. Черний. За цим М. Скоропадська-Монтрезор, П. Веселовський, М. Черний і Л. Калюжна автом поїхали на помешкання Д. Скоропадського, аби взяти речі для переодягнення покійного й відправитися

до шпиталю, а І. Крушельницький (за дорученням П. Веселовського) розпочав скликання представників українських організацій до збору по обіді у приміщенні СУБ для створення Похоронного комітету⁷⁸⁹.

Для проведення похоронів померлого у Лондоні було створено Громадський комітет з представників усіх діючих у Британії українських громадсько-культурних і політичних організацій. Спочатку його очолював крайовий начальник СГД в Англії П. Веселовський, а потім головування Комітетом перебрав на себе секретар гетьманича інж. Р. Калюжний.

Комітет для вшанування св. пам'яті гетьманича Данила Скоропадського, за згодою гетьманівни Марії, було створено у полудневі години 23 лютого 1957 р. До його складу увійшли: проф. Д. Левицький, сот. М. Білий-Карпинець, ред. І. Крушельницький, інж. П. Веселовський, інж. М. Черний, інж. Р. Калюжний, тобто усі особи, які так чи інакше були тісно зв'язані з працею і діяльністю покійного у Великобританії.

О. Отт-Скоропадська пригадувала, що втішилася, коли серед членів Комітету, яких зустрічала, побачила свого давнього знайомого ще з часів Берліна Михайла Чорного, який у Лондоні працював офіцером-громадським помічником у СУБ (Welfare-Officer). «Він плакав, вітаючись зі мною, – занотувала вона у спо-

ARCHWAY GROUP HOSPITAL MANAGEMENT COMMITTEE

NEW END HOSPITAL

NEW END

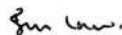
HAMPSTEAD . LONDON N.W.3

HAMPSTEAD 7131

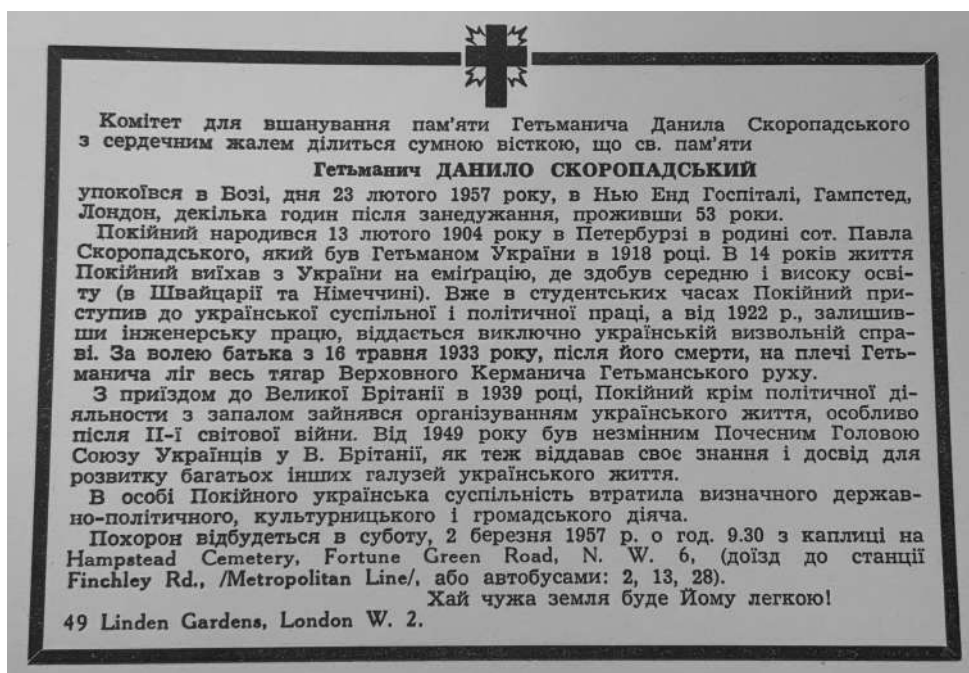
13th February, 1964

re:- Mr. Daniel SKOROPADSKY,
49 Greencroft Gardens, N.W.6.

This is to certify that the above-named patient
was admitted to this hospital on 23rd February, 1957 at
12.05 a.m. and died on the same date at 7.05 a.m. No
Post Mortem was performed.

Secretary to
Surgeon Superintendent

Повідомлення Комітету для вшанування пам'яті гетьманича Данила Скоропадського про смерть верховного керманича Гетьманського Руху

гадах, – і деякі інші люди теж мали сльози на очах. Черний не належав до жодної партії. Політикою він не цікавився, тільки людьми. Він уже віддавна співпрацював з нашою родиною. Данила він любив, і Данило йому повністю довіряв. Черний був одним із небагатьох українців, кому Данило ще від початку розповідав про свої стосунки з Галею Мельник, він просив Черного допомогти Галі, якщо колись виникне така потреба. Черний дуже допоміг не лише Галі, але й Маріці та мені. Він мав здоровий глузд і вмів своєю спокійною розсудливою поведінкою знову привести до ладу наші, трьох жінок, часом перебільшені емоції. Разом із ним я полагодила всі особисті формальності щодо Данила. Черний добре розумівся на цих справах завдяки своїй роботі в СУБ»⁷⁹⁰.

790 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 463.

На виразне бажання М. Скоропадської-Монтрезор Комітет мав не обмежувати участі в його роботі усім українським суспільно-громадським, церковним, науковим установам чи політичним партіям, організаціям та рухам як в Європі, так і за океаном.

На черговому засіданні Комітету, яке відбулося 26 лютого 1957 р. о 19.30 вечора у помешканні Централі СУБу в Лондоні взяв участь увесь актив української політичної еміграції, окрім соціалістів. Тоді ж до складу Комітету ще були включені: мгр. М. Д. Батків, інж. В. Коханівський, М. Француженко, мгр. А. Камінський (як представник преси), др. О. Фундак, інж. Храпливий, А. Костюк, І. Дмитрів, проф. В. Шаян, І. Довгоп'ят, Н. Бондаренко, інж. Гаврих.

Головні ухвали того дня були такими:

1) похорони Д. Скоропадського мають бути як проводи з земного життя його не як почесного голови СУБу, що було тимчасовим і додатковим заняттям небіжчика, а тільки як гетьманича України, голову українського монархічного Гетьманського Руху, як державного мужа, який працював для усього українського народу;

2) виявом такого становища Комітету буде те, що його головою буде інж. Р. Калюжний як секретар гетьманича, що з ним тісно співпрацював;

3) Комітет видасть Комунікат, підписаний усіма його членами: представниками українських політичних і суспільних організацій, в якому оголосить день поховання гетьманича Д. Скоропадського Днем української національної жалоби;

4) секретарем Комітету обрано мгр. Д. Барткова;

5) дубова труна під час похорону має бути покрита по цілій довжині і ширині віка китайкою так, що на ній лежатиме український національний прапор, який сягатиме, починаючи від віка аж до того місця на віку, де починається обличчя покійного; зверху, на національному прапорі, на симетричній середині віка труни, покласти ручно намальований олійними фарбами

Значок СГД

на шовку королівської блакиті значок СГД, що в ньому є герб роду Скоропадських;

6) труну з цвинтарної каплички на цвинтарі Гемпстід по трасі 370–400 ярдів нестимуть українські люди усіх політичних переконань і безпартійні, без різниць віровизнаневих, класових, станових чи професійних (дотримання порядку під час похорону доручається сот. М. Білому-Карпинцеві – голові ОБВУ);

7) інженер Р. Калюжний діє як голова Комітету для вшанування св. пам'яті гетьманича Данила Скоропадського і йому є підпорядковані усі складові частини Комітету. З огляду на те, що число промовців, які бажали би промовляти над труною гетьманича, є дуже велике, а часу, по винесенню труни з цвинтарної каплички є всього 40–45 хв., голова Комітету сам має визначити порядок похоронних промовців й у своїй кінцевій промові мусить теж згадати всіх тих, яким він через брак часу не дав можливості говорити;

8) якщо будуть якісь грошові впливи на покриття коштів похорону Д. Скоропадського, то в жодному разі не оголошувати їх у пресі⁷⁹¹;

9) позаяк у Лондоні немає таких українських людей, які могли б добре і зі смаком написати на стрічках до вінків чи китиць живих квітів, треба попередити кожного, хто хоче скласти вінок чи китицю живих квітів на могилі гетьманича, аби він сам заздалегідь подбав про відповідний напис (в противному разі

791 - У Фінансовому звіті Комітету від 30 січня 1960 р. вказувалося, що було зібрано пожертв на 153 англійських фунтів стерлінгів, усі з яких було витрачено. У доповненні до попереднього звіту, що було датоване 15 лютим 1960 р., зазначалося, що з тієї суми 146.10.0 англ. ф. були пожертвовані від 7 організацій і 1.00.0 англ. ф. – від приватної особи. Пожертви на Академії 23 лютого 1958 р. і продаж фотознімків надгробної плити на могилі Д. Скоропадського склали ще 5.10.0 англ. фунтів [Українська Думка. – 1960. – Ч. 5. – 4 лютого; – Ч. 7. – 18 лютого].

вінки і китиці живих квітів будуть без написів або зі звичайною допискою на папері)⁷⁹².

24 лютого родина Д. Скоропадського опублікувала скорботне повідомлення:

«З глибоким сердечним жалем ділимося з цілим Українством в розсіянні сущим сумною вісткою, що наш Любий Брат Гетьманич Данило, Верховний Керманич Гетьманського Руху спочив у Бозі дня 23-го лютого 1957 року о годині 7.05 рано.

Похорон відбудеться у суботу 2-го березня 1957 р.

Марія Скоропадська-Монтрезор
Єлисавета Скоропадська-Кужім
Олена Скоропадська-Отт

Лондон, дня 24-го лютого 1957 р.»⁷⁹³

Невдовзі у пресі було опубліковано Комунікат Комітету для вшанування світлої пам'яті гетьманича Данила Скоропадського. Зокрема повідомлялося, що до складу Комітету увійшли представники 14 українських громадських і політичних організацій у Великобританії, а саме: Демократичне Об'єднання бувших репресованих українців під Советами, Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів (ЗЧ ОУН), Комісія допомоги українському студентству (КОДУС), Легія Українських Повстанців, Об'єднання бувших вояків України у Великій Британії (ОбВУ), Об'єднання Демократичної Української молоді (ОДУМ), Об'єднання Українців у Великій Британії, Організація Українських Націоналістів Закордоном (ОУН-з), Організація Українських Націоналістів-Солідаристів (ОУН-с), «Пласт», Союз Гетьманців-Державників (СГД), Союз Українців у Великій Британії (СУБ), Спілка Української Молоді (СУМ), Українська Револьюційно-Демократична партія (УРДП). У Комунікаті, як і планувалося, день похорону Д. Скоропадського (2 березня 1957 р.) проголошувався Днем загальнонаціональної жалоби⁷⁹⁴.

792 - Батьківщина. - 1957. - Р. XXI. - Ч. 8-9.

793 - Коментар. - Ч. 3. - Лондон: Млин, 1971. - С. 15.

794 - Українська Думка. - 1957. - Ч. 9. - 28 лютого. - С. 1.

Надгробок на могилі гетьманича Данила Скоропадського в Лондоні

«Ми висловили побажання, щоб Данилове поховання відбувалося за православним обрядом, – згадувала гетьманівна Олена. – Коли захочуть відслужити екуменічну Службу Божу разом із греко-католицьким духовенством, нам би це дуже підійшло. Наша родина завжди підтримувала добрі відносини з греко-католицьким духовенством. І особливо Данило, який перед війною під час своїх подорожей по Америці і Канаді знайшов добрих друзів серед грекокатолицьких достойників і далі підтримував цю дружбу»⁷⁹⁵.

Похорон розпочався о 9-й ранку 2 березня 1957 р. на цвинтарі Hampstead Hill у Лондоні, що був неподалік від постійного мешкання покійного гетьманича Данила, й тривав до 12-ї години. Місце, де розташовано його могилу, закуплено на вічно. Релігійний похоронний обряд виконало українське православне духовенство, що з'їхалося з усієї Великобританії, очолюване головою УАПЦ у Британії о. протопресвітером Сергієм Молчанівським.

Похоронний обряд почався у цвинтарній каплиці. Співав хор лондонської православної парафії під управою Нагнибиди⁷⁹⁶. В день похорону на небі сяло яскраве сонце. В Гемпстеді, який є містом майже суцільних садів, цвіло в усіх садочках. «Уздовж усіх доріг стояли розквітлі різними кольорами деревця, було чудово, і все ж у мене було так важко на серці, що найбільше мені хотілось би безперестанку плакати. Та сліз усе ще не було, я наче закам'яніла, – згадувала О. Отт-Скоропадська. – Велика

795 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 463.

796 - Похорон бл. п. Гетьманича Данила Скоропадського // Українські Вісті. – 1957. – Ч. 12. – 25 березня. – С. 1.

церква на цвинтарі Гемпстед Гілл була переповненою, коли ми з Марікою й Галею туди увійшли. Вчотирьох ми пройшли довгим центральним проходом наперед, де стояла Данилова труна, оточена духовенством у ризах. Я почула, як люди зашепотіли, напевно: “А хто четверта?” Я була рада, що за Галиною порадю, так само, як вона й Маріка, закрила лице вуаллю. Я відчувала, як вдивлялися у нас люди. Вони, мабуть, довго мусили на нас чекати, оскільки українець, який мав завезти нас своїм великим автом, приїхав запізно.

Священики почали співати. Хтось запитав: “Чи треба відкрити труну?” – “Ні”, – сказала я голосно. Я боялася, що Галя, яка досі трималася так добре, – можливо, вона так само закам’яніла, як і я, – побачивши мертвого Данила, може не витримати,

Похорон гетьманича Данила Скоропадського (Лондон, Hampstead Hill, 2 березня 1957 р.)

та й за себе я не була певна. Труна залишилась закритою. Я чула пізніше, що дехто був цим розчарований, вони хотіли ще раз побачити покійного.

Служба Божа була урочистою, хор співав дуже гарно. Я думала про Данила. Чому він мав померти таким молодим! Він ще так багато міг би зробити. Праця для України була найважливішою в його житті, для неї він жив і весь час страждав, страждав через вічні дріб'язкові суперечки поміж українцями, страждав через егоїзм окремих, які через власне перебільшене честолюбство забували спільну велику мету. Як часто я чула від Данила, як колись і від батька, трохи іронічний вираз: "Він образився і відійшов". Данило своє головне завдання завжди вбачав у тому, щоб переконати українців, які жили в еміграції, що, піднявшись над різними політичними партійними сварками, вони повинні шукати спільність.

Він був переконаний у тому, що майбутня Україна – він твердо вірив у те, що раніше чи пізніше вона знову відродиться, – може бути створена лише за взаємної толерантності й співпраці всіх творчих сил українського народу, незалежно від різниці переконань. Іноді він був скептичним і не раз висловлював це в розмовах зі мною, чи взагалі така співпраця зі старим поколінням українських політиків, які надто міцно закорінені в давній політичній партійній метушні, може призвести до доброго результату, та в молодь вірив твердо. В Гетьманському русі, як у понадпартійному утворенні він вбачав, не будучи обмеженим гетьманцем, найкращий шлях для об'єднання всіх людей доброї волі, щоб досягти спільної мети – самостійної вільної України. Це було властиве кредо всієї його праці, а тепер він помер. Що станеться з його працею?

Церковні дзвони почали сумно дзвонити. Похоронна процесія вирушила до могили»⁷⁹⁷.

Попереду хрест, який несли молоді українці, обабіч – церковні хоругви, далі йшло багато духовних осіб, хор. Попереду

797 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 464–465.

процесії йшли делегації з близько 70 вінками від родини Скоропадських, від нареченої, від СГД, гетьманських організацій Великої Британії, Австрії, Канади, США, Німеччини, гетьманських станиць Британії, Чикаго, Торонто та інших, а також від Союзу Українців Великобританії, Об'єднання Українців у Великій Британії, ЦК Антибільшовицького Блоку Народів (АБН), ЗЧ-ОУН / ОУН (р), ОУН (с), ЦК УРДП, ОБВУ, СУМ, «Пласт», КодУС, ОДУМ, ОКВУ, Представництва Виконного Органу УНР-ади, УАПЦ, УГКЦ, Об'єднання Українських Жінок, Української студентської громади, Легії Українських Повстанців, Капели бандуристів ім. Т. Шевченка в Америці, мистецьких груп «Гомін» та «Орлик» з Манчестера, від Англо-Українського товариства в Болтоні, дирекції та робітників фірми «Джус-Фастенерс» та особисто від пана і пані Джус з США, від українців Манчестера, Редінга, Болтона, Рочдейля, Дарби, Гадерсфільда, Лондона та інших друзів, приятелів і шанувальників Д. Скоропадського серед українців та чужинців з різних країн світу⁷⁹⁸.

Труну несли найближчі побратими гетьманича, чергуючись по шестеро так, щоби дати можливість більшості віднести на своїх плечах у вічність останнього гетьманича України. Несли Його українці без різниці походження, політичних і релігійних сповідань⁷⁹⁹. Там воістину була єдність українців в еміграції, чи не вперше, але єдність у спільному горі втрати незамінного державного мужа.

За домовиною йшли: гетьманівна Марія, як найстарший член родини, по праву руку від неї був голова СУБ проф. Д. Левицький, а по ліву – крайовий начальник СГД в Англії П. Веселовський.

Потім ішли гетьманівна Олена зі своїм чоловіком Людвігом і поміж ними наречена – Галина Мельник-Калужинська, що була вже вагітною (невдовзі вона втратить дитину), й мала на

798 - Куцинський А. Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські. – Чикаго: Накладом 4-го Відділу Української Гетьманської Організації Америки в Чикаго, 1968. – С. 57–58; Веселовський П. Моє свідчення // Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 12.

799 - Там само.

Галина Мельник-Калужинська

руці зарученевий перстень з рубіном і перстень роду Скоропадських, який за життя носив Данило⁸⁰⁰. Цим Марія та Олена Скоропадські хотіли показати всім людям, що вони визнають Галину як наречену Данила, хоча офіційні заручини ще так і не відбулися.

Згідно з волею Д. Скоропадського, яку він якось висловив своїм сестрам Марії та Олені, третя частина його майнової спадщини після смерті призначалася Г. Мельник-Калужинській⁸⁰¹. З цією жінкою гетьманич зустрічався 9 років і неофіційно за-

ручився 13 лютого⁸⁰², за десять днів до своєї смерті, а офіційне повідомлення про їхнє вінчання мало бути опубліковане у пресі саме на початку березня 1957 р., вінчання ж – одразу по Великодніх святах⁸⁰³.

За ними у процесії йшли члени Похоронного комітету, а потім представники українських організацій, британські представники та особисті приятелі Д. Скоропадського. Понад 300 осіб з китицями квітів прийшли навечно попрощатися з гетьманичем всієї України.

О 9 год. 30 хв. перед полуднем Данила Скоропадського було поховано на цвинтарі Hampstead Hill у столиці Англії в при-

800 - Веселовський П. Перші роковини // Ми і світ (Торонто). – 1958. – № 46. – С. 20.

801 - Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 12.

802 - Як свідчив тогочасний Крайовий начальник СГД в Англії П. Веселовський, заручини з Г. Мельник-Калужинською відбулися з благословення та в присутності гетьманівни Марії у Лондоні, проте багато чільних в Гетьманському Русі осіб були проти того шлюбу, зокрема Р. Калюжний, І. Марченко та окремі діячі-гетьманці в США та Канаді. Ба більше, в офіційному гетьманському друкованому органі «Батьківщина», що видавався у Торонто, при друці промови Крайового начальника СГД в Англії, яку він виголосив при відкритті IV З'їзду СГД в Британії, було вилучено його фразу «Помер Гетьманич напередодні шлюбу з Пані Галиною Мельник-Калужинською» [Веселовський П. Лист до Г. Мельник-Калужинської від 10 листопада 1957 р. // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 19].

803 - Веселовський П. Лист до Г. Мельник-Калужинської від 10 листопада 1957 р. // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 17; Ралдузіна Т. П. Штрихи до портрета спадкоємця останнього гетьмана України Данила Скоропадського (1904–1957 рр.) // Український історичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 106.

сутності великого здвигу народу при трьохстах офіційних делегатах від різних організацій. Похоронні відправи провів о. протопр. С. Молчанівський (голова УАПЦ у Великобританії) за присутності о. прелата М. Малиновського (Апостольського візитатора і генерального вікарія УКЦ у Великобританії).

Дубову домовину, вкриту малиновим оксамитом (китайкою), українським національним прапором і намальованим на шовку родовим гербом Скоропадських, було спущено разом з труною до могили. Лиш китайка-оксамит була потім подарована гетьманівною Марією Українській Автокефальній Православній Церкві в Лондоні.

«В цей жахливо трагічний мент, перед ще незасипаною могилою видатного, жертвенного борця за Українську Гетьманську Державність, у нашому безмежному жалю, у нашій зворушеності й жалобі ми підносимо і голос подяки до Всевишнього, що ці люди, ці високо шляхетні особистості, без найменшої плями в усіх своїх поступованнях, люди з мудрою прозорливістю, були, що вони жили серед нас, що вони належали до нашої великої страдницької нації й вірно служили їй, що вони залишили глибокий незгладимий слід у нашому національно-державницькому думанні, у цьому історичному шляху нашого народу. Доля не судила їм дожити до здійснення тої Великої Ідеї, якій Вони служили, яку репрезентували й яку втілювали. Але Ідея, Ними відроджена, не вмерла разом з Ними; вона пустила глибокі корені в свідомості Українського Народу, вона житиме й далі, шукатиме і знайде нові шляхи для свого оформлення й, віримо ми, переможе, створюючи Вічну Пам'ять і Вічну Славу її новаторам.

Прощай, Дорогий Гетьманичу! Хай легкою буде чужа земля, що тимчасово вкриватиме твоє тіло, поки воно буде перенесене до Столиці України Києва, до Усипальниці, в якій Український Нарід зберігатиме для нащадків прах найкращих своїх синів», – написав у некролозі на смерть Данила Скоропадсько-

го один з провідних діячів Гетьманського Руху, професор д-р. І. Марченко⁸⁰⁴.

Прощальне слово на цвинтарі почав о. Сергій Молчанівський від УАПЦ, назвавши покійного не тільки аристократом за походженням, але і за духом.

Від УГКЦ промовляв генеральний вікарій Апостольського візитатора всеч. о. прелат Олександр Малиновський, що сказав: «У свіжу могилу ліг чоловік, якого ми загально любили і поважали. Він як суверен умів цінити всі релігійні і світські цінності свого народу. Хоч був православного віровизнання, з великою повагою і толерантністю відносився до української католицької церкви⁸⁰⁵.

...Дякую Тобі, Гетьманичу, за те, що Ти, як справжній Суверен так толерантно і по християнськи ставився до українців іншого віровизнання, бо ж при іншому способі думання і дії це питання можна було легко завогнити. Дякую Тобі, Гетьманичу!»⁸⁰⁶

Наступним говорив голова СУБ проф. Д. Левицький, який, між іншим, сказав, що покійний був Муж світлого духа, великого серця, що будучи аристократом за походженням, був правдивим демократом у найкращому розумінні цього слова.

Від імені СГД та від прихильників Гетьманського Руху проводжав своїм словом верховного керманіча П. Веселовський, який підкреслив, що Покійний завжди працював для свого народу без уваги на майбутній державний устрій вільної України. Він також оголосив, що з несподіваною смертю гетьманича усі права й обов'язки в Роді Скоропадських, згідно спадкового закону, перейшли на її світлість гетьманівну Марію Скоропадську-Монтрезор. Там же, на ще відкритій могилі він прирік вірність гетьманців в світі сущих правній спадкоємниці монаршої булави.

Люди говорили про деталі останніх днів гетьманича, про його плани на майбутнє, про його важкі будні та про самопошвяту українській і монархічній справі, про його зусилля до ін-

804 - Марченко І. Прощай Гетьманичу!!! // ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 1.

805 - Похорон бл. п. Гетьманича Данила Скоропадського // Українські Вісті. – 1957. – Ч. 12. – 25 березня. – С. 1.

806 - Веселовський П. Мое свідчення // Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 13.

теграції всіх політичних течій в еміграції, про його аристократизм не лише з походження, але й за духом⁸⁰⁷.

Від ОУН під проводом А. Мельника, ОУБ і ЦК УРДП прощальні слова виголосив інж. В. Коханівський, який окреслив Покійного як великого українського патріота, що в своєму житті керувався лише загальним українським добром, а тому в Його особі український нарід втратив найвидатнішого репрезентанта.

Надгробок на могилі гетьманича
Данила Скоропадського в Лондоні

З великим жалем промовляв граф Д. Галка-Ледоховський, а за ним скорботне слово казав від хліборобів селянин Ф. Гончарук, який мовив, що зерно, яке посіяв Покійний, буйно розростеться на Україні й свого часу український народ збиратиме багаті жнива. Голова Англо-Українського товариства в Болтоні завершив свою промову зі сльозами на очах. Останнім говорив голова Похоронного комітету і колишній ад'ютант гетьманича інж. Р. Калюжний, що прощався від імені тих, хто вже не мали змоги говорити з огляду на те, що похорон згідно закону у суботу мав закінчитися до 12 години дня.

«Над могилою знову лунали молитви й надгробні промови, все відбувалося дуже довго, – згадувала гетьманівна Олена. – Я стояла поруч із нещасною Галею. Що вона мала відчувати в цей момент? Вона мені подобалась і мені було її безмежно шкода. Уявіть собі: дев'ять років кохати чоловіка, через цю любов терпіти звинувачення й образи, сподіваючись усе-таки про себе на добру розв'язку, а потім, коли нарешті, нарешті все мало бути

807 - Похорон Д. П. Скоропадського // Українські Вісті. – 1957. – 10 березня.

добре, за кілька днів перед офіційними заручинами – смерть коханого чоловіка, яка перекреслює всі сподівання! Галя була в моїх очах глибоко трагічною постаттю»⁸⁰⁸.

Наприкінці уся жалібна громада заспівала «Боже, Великий, Всесильний, нам Україну храни!» і ще довго не розходилася, висловлюючи своє співчуття родині і нареченій Покійного, ще довго ніхто не хотів покидати навекі вже гетьманича України.

Проект пам'ятної надгробної плити, виготовлений проф. Р. Лісовським, був одобрений особисто гетьманівною Марією Скоропадською-Монтрезор⁸⁰⁹. Ось, що вона писала з цього приводу голові Комітету з вшанування св. пам'яті гетьманича Данила Р. Калюжному:

«Я переглянула проект нагробної плити роботи Проф. Роберта Лісовського, яка має бути поставлена на могилі мого любого брата св. пам'яті Гетьманича Данила і він мені подобається.

Якщо формальність того вимагає, то я цей проект схвалюю.

Поставлення надгробної плити на могилі Покійного, оплата за неї, оплата за роботу Проф. Р. Лісовського чи видання проєктованої Вами монографії про св. пам'яті Брата мого Данила, то це вже справа Комітету, який Ви маєте честь очолювати.

Вважаю, що Ваш Комітет зробить все необхідне у тому напрямі, аби на яких 30–40 років могила мого Покійного Брата Данила була належно охоронювана і в порядку удержувана.

Вже раніше я дала згоду, щоби вшанування свого любого Брата Данила носило всеукраїнський, а не суто гетьманський характер і тому, від'їжджаючи з гостинної Англії, ще раз це підтверджую.

Дальшу свою працю Комітет вестиме цілком самостійно.

Лондонський Комітет по вшануванні св. пам'яті Гетьманича Данила під Вашим головуванням вважаю центральним громадським комітетом по вшануванні св. пам'яті Покійного і вірю, що цей Комітет гідно сповнить те почесне завдання, для якого він був утворений.

808 - *Отт-Скоропадська О.* Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 465.

809 - Батьківщина. – 1957. – Р. XXI. – Ч. 18–19.

Щиро дякую всім членам Комітету по вшануванні св. пам'яті Гетьманича Данила, які так гідно і достойно 2-го березня 1957 року віддали останню послугу передчасно спочилому незабутньому Брату нашому Гетьманичу Данилові й цим дали незаперечний доказ, що ідея Української Незалежної Соборної Держави, якій Він до останнього свого віддиху вірно служив, є вища і сильніша за будьякі партійні чи групові програми, які нас лише хвилює роз'єднують»⁸¹⁰.

16 березня 1957 р. було оприлюднено офіційний Комунікат про обставини смерті Д. Скоропадського, підписаний особистим секретарем гетьманича і головою Похоронного комітету для вшанування св. пам'яті гетьманича Данила Скоропадського інж. Родіоном Калюжним⁸¹¹. За три роки по тому Комітет припинив своє існування, так і не спромігшися видати монографію про життя та діяльність Д. Скоропадського.

Надгробну пам'ятну плиту на могилі гетьманича Данила Скоропадського було встановлено і освячено 23 лютого 1958 р. – у першу річницю його смерті. На надгробку гетьманича було викарбовано напис, що свідчив про його життєве credo: «Будую Україну для всіх і з усіма».

Про це свідчив і колишній член Директорії УНР О. Андрієвський, який 1954 р. у листі до гетьманича писав: «У Вашій особі я бачу маєстат української державності й перед Вами клоню мою сиву голову»⁸¹².

Надгробна пам'ятна плита на могилі гетьманича Данила Скоропадського у Лондоні (встановлена 1977 р.)

810 - Українська Думка. – 1957. – Ч. 23. – 6 червня.

811 - Батьківщина. – 1957. – Р. XXI. – Ч. 8-9. – С. 1.

812 - Лист колишнього члена Директорії УНР О. Андрієвського до гетьманича Данила. 12 лютого 1954 р. // Коментар 1. – Лондон: Млин, 1971. – С. 29.

Один з провідників ЗЧ ОУН Я. Стецько, який у своєму прощальному слові до Д. Скоропадського писав: «Українці втратили в особі гетьманича визначну постать, щирого українського патріота, самостійника і соборника, людину високої особистої культури і такту, аристократа не тільки по крові, але передусім по духу, [...] у своїй діяльності він мав тільки основну мету – українську державність»⁸¹³.

Пізніше американський бізнесмен В. Джус, в англійській філії підприємства якого працював гетьманич, запропонував викупити його квартиру і створити в ній історико-меморіальний музей Д. Скоропадського, якого він дуже цінував і поважав як людину⁸¹⁴.

Один з провідних діячів СГД і Гетьманського Руху проф. І. Марченко у некролозі по Д. Скоропадському з розпачем зазначав, що «у теперішні, вирішальні для долі Українського Народу, часи нема другої людини, яка б у такій мірі, як Гетьманич Данило, об'єднувала, зосереджувала в своїй особі всі найпалкіші найщиріші, найінтимніші національні поривання й сподівання нашої людности. [...] Прощай, Дорогий Гетьманичу! Хай легкою буде чужа земля, що тимчасово вкриватиме твоє тіло, поки воно буде перенесене до Столиці України Києва, до Усипальниці, в якій Український Нарід зберігатиме для нащадків прах найкращих своїх синів»⁸¹⁵.

Архієпископ Іван (Рим, 2 квітня 1957 р.): «Ім'я Великого Покійника й Його широко відома патріотична діяльність остануться назавжди зв'язані з історичними вже визвольними змаганнями українського народу за останні десятиріччя, а втрата Його Найдостойнішої Особи тим болючіша, що з Ним відійшов від нас останній мужеський нащадок гетьманського роду Скоропадських»⁸¹⁶.

813 - Стецько Я. Замість прощального слова на могилі Гетьманича Данила // Українська думка. – 1957. – Ч. 10. – 7 березня.

814 - Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 62.

815 - ГДА СЗРУ. – Ф. 1. – Спр. 10490. – Т. 2. – Арк. 1.

816 - Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 67.

Я. Стецько, ЗЧ ОУН, колишній голова Українського Державного Правління (Мюнхен, 27 лютого 1957 р.): «З глибоким смутком прийняв я вістку про несподівану смерть Й. С. Гетьманича Данила. Це невіджалувана втрата не тільки для найближчої Рідні, але всієї української спільноти. Це відійшов від нас на віки великий український Патріот, непересічний громадський і політичний діяч, який не знав компромісів, якщо йшлося про ідеал Його трудолюбивого життя: Суверенну Соборну Українську Державу. Незвичайно обдарований політик на міжнародньому відтинку і передусім скромна і благородна людина, яка Своїми прикметами була прикладом для свого оточення.

Український Гетьманський Рух поніс найбільшу втрату, але доля завдала удар теж усій українській спільності, вириваючи з її передових лав Людину непересічного формату, яку заступити буде незвичайно важко»⁸¹⁷.

Співчуття родині Скоропадських, членам і прихильникам СГД опублікував й Провід Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів (ЗЧ ОУН)⁸¹⁸.

Центральний Комітет Антибільшовицького Блоку Народів зазначав, що несподівано помер не лише верховний керманич Гетьманського Руху Д. Скоропадський, а й «великий приятель народів АБН і постійний його співробітник»⁸¹⁹.

М. Капустянський (заступник голови ПУН, генерал-хорунжий, 24 лютого 1957 р.): «Провід Українських Націоналістів з сумом довідався про несподівану і передчасну смерть Голови Вашого Союзу – Ясновельможного Гетьманича Данила Скоропадського – і з цього приводу складає Вам своє глибоке співчуття.

Члени ПУН, які мали нагоду стикатися з Покійником, заховають якнайкращі спогади про Нього як людину, патріота та політичного діяча.

Смерть Данила Скоропадського є великою втратою для української еміграції, а особливо тяжкою є та втрата для Вашої Ор-

817 - Там само.

818 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 1.

819 - Там само, арк. 76.

ганізації – Союзу Гетьманців Державників – для якого Покійник був більше як лідером.

Бажаємо Вашій Організації перебути цю невіджалувану втрату, щоб могли далі працювати на добро нашої Батьківщини»⁸²⁰.

Подібні жалобні листи і телеграми надіслати й опублікували також Л. Бачинський (канцлер І-го Куреня УПС), проф. В. Шаян та А. Костюк (від Ради та Управи Об'єднання Українців у Великобританії), Дж. Ф. Стюарт (голова Шотландської Ліги для Європейської Свободи), проф. В. К. Матюс (Лондонський університет), Латвійська Національна Рада у Великій Британії, Організація українських жінок у Великій Британії, др. К. Ляхер, ген. Л. Прхаля (від Чеського Національного Комітету) і З. Слядечек (від Чеського Допомогового Комітету), УВАН у Німеччині, проф. Т. Волошин і проф. О. Кульчицький (від Централі КодУ-Су), М. Павлюк і Є. Мاستикаш (від Президії УНО), О. Падучак і А. Кущинський (від Управи Українського осередку в Парагваї⁸²¹), Український Конгресовий Комітет Америки й Комітет Українців Канади, усі гетьманські і консервативні осередки та інші діячі, партії та організації⁸²².

Професор, протоїрей І. Губаржевський опублікував посмертну згадку про Д. Скоропадського, в якій, зокрема, зазначав: «Ми не можемо не побачити в Покійному людину високої культури, справжньої і глибокої інтелігентности того рівня, досягти якого повинна прагнути українська інтелігенція, і якого вона досягла, на жаль, лише в окремих одиницях.

Він, безперечно, був видатною особистістю, і ми щиро скорбимо з приводу тієї втрати, яку всі ми понесли, і яку поніс особливо гетьманський рух»⁸²³.

Письменник і журналіст Н. Ріпецький, згадуючи слова гетьманича, що він працюватиме для України, хоч вона і не-

820 - Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 67.

821 - Українська Думка. – 1957. – 4 липня.

822 - Коментар. – Ч. 3. – Лондон: Млин, 1971. – С. 74.

823 - Губаржевський І. Данило Скоропадський (посмертна згадка) // Українські Вісті. – 1957. – Ч. 18. – 10 березня.

гетьманська була б в майбутньому, писав: «Можна бути монархістом, чи республіканцем, можна бути противником ідеї відродження українського гетьманства, як можна було не визнавати Гетьманича Данила переємцем української гетьманської булави, але кожен мусів бачити в Його особі палкого українського патріота, патріота чину, не слова, мужа, який умів приймати гідно почесі й вияви пошани, що їх не скупила Йому українська громада, але й умів тій українській громаді самовіддано служити...

Враз із незвичайною повагою, із дійсно незвичайним достоїнством, яке променювало від Його постаті, стелилася від Нього і незвичайна скромність, скромність така притоменна великим людям»⁸²⁴.

Голова Антибільшовицького Блоку Народів (АБН) і один з чільних діячів ЗЧ ОУН під проводом С. Бандери Я. Стецько в одній зі своїх статей відзначав не лише патріотизм, шляхетність і безкомпромісовість Д. Скоропадського у боротьбі за Українську державну незалежність, але й глибину, широчінь і перспективу його політичної думки. «Данило Павлович Скоропадський вмів розрізняти ієрархію вартостей і завдань у визвольній боротьбі, постійно відмічаючи необхідність зовнішньо-політичної роботи, як основної на чужині і допоміжної в революційній боротьбі Батьківщини. Тривалою історичною заслугою його діяльності

Гетьманівна Марія Скоропадська-Монтрезор на похороні Данила Скоропадського (Лондон, Hampstead Hill, 2 березня 1957 р.)

824 - Ріпечкий Н. Спи, Гетьмане... // Батьківщина. – 1957. – 2 березня.

було те, що він знав вагу і роль революційно-визвольної боротьби в Україні і намагався спрямувати кермований ним рух якраз в русло моральної і політичної підтримки для боротьби на Рідних Землях, – зазначав Я. Стецько. – Ця обставина, що в основному Гетьманський Рух на чужині станув від років на позиції прихильного відношення до революційно-визвольних формацій в Україні і самої революційної боротьби – це першочергова заслуга Покійного Гетьманича. Він мав широку перспективу у своїх поглядах на взаємовідносини поміж традиціоналістичними і революційними силами, він був свідомий, що поворот до всяких творчих традицій в Україні можливий тільки тоді, коли буде силою меч скинутий сучасний лад ворожої окупації і в основах звалений стан рабства національного і соціального. Тому ідея національної революції – тобто національно-визвольної війни – була йому близькою і зовсім не перешкождала його традиціоналістичному світоглядові.

Ставлячись прихильно до революційно-визвольної боротьби і її формацій, Покійний Гетьманич був свідомий безповоротності пережитків минулого. Він глядів тверезо в майбутнє і з минулого витягав те вічне і незмінне в українських традиціях, ставлячи завжди в центрі добро нації як цілості, а не одної класи чи соціального прошарку»⁸²⁵.

Суспільно-політичний тижневик націоналістичного спрямування «Гомін України», що видавався в Торонто й фактично був друкованим органом Ліги Визволення України, на своїй першій шпальті розмістив статтю під заголовком «Велика втрата», в якій, зокрема, зазначалося: «Несподівана смерть керманича гетьманського руху, Гетьманича Данила Скоропадського – це велика і болюча втрата, що до глибини сколихнула всією українською громадськістю. В особі Гетьманича Данила гетьманський рух втратив свого репрезентанта і провідника, а вся українська спільнота людину великої індивідуальності,

825 - Стецько Я. Замість прощального слова на могилі Гетьманича Данила // Українська думка. – 1957. – Ч. 10. – 7 березня.

що втішалася заслуженою пошаною й авторитетом серед своїх і чужих»⁸²⁶.

Газета також відзначала велику об'єднувальну роботу Д. Скоропадського як серед української еміграції, так і серед англійського політичного світу в напрямку української визвольної справи, а успіхи АБН в Англії – це у великій мірі заслуга саме гетьма-

Данило Скоропадський
(Лондон, 1953 р.; кадр з відео хроніки)⁸²⁷

нича. «Ненадійна смерть у дні 23 лютого ц. р. в наслідок серцевої атаки, – говорилося у пропам'ятній посмертній згадці в газеті, – вирвала з рядів українського народу людину, яка належала до того роду політичних діячів і провідників, що стоять на висоті своїх завдань і до нелегкого керівництва політичним і національним життям є належно підготовані»⁸²⁸.

А в іншому часописі («Місія України») зауважувалося на тому, що кожен патріот глибоко відчув, якої величезної втрати зазнало їхнє покоління зі смертю Д. Скоропадського. «Він був справжнім аристократом, як у національно-політичному, так і в особистому житті, послідовно борючись за вільну Християнську Українську Незалежну Соборну Державу. Тому то вся цілість української еміграції із такою відданою любов'ю і глибокою пошаною присвячує Йому так багато уваги у пресі і радіо та влаштовує Жалібні Академії і громадські сходини.

826 - Велика втрата // Гомін України. – 1957. – № 11. – 9 березня. – С. 1.

827 - Гетьманіч Данило Скоропадський (Лондон, 1953) / Hetmanych (Prince) Danylo Skoropadsky (London, 1953) // Павло Гай-Нижник: історія, політика, ідеологія. YouTube. – 2022. – 22 вересня: <https://www.youtube.com/watch?v=VTPAzO5Mcu4&list=PLYxtKGQNAJ2t50NndkJs37LMKT7-PbNp3&index=5>

828 - Велика втрата // Гомін України. – 1957. – № 11. – 9 березня. – С. 12.

Нащадки присягають перед Його Маєстатичною Постаттю, що гідно здійснять Його Заповіти»⁸²⁹.

Смерть Данила Скоропадського стала приголомшенням для української діаспори взагалі і особливо для членів Гетьманського Руху та родини Скоропадських. Адже гетьманич мав чудове здоров'я і ніколи не скаржився на самопочуття. «Гетьманич Данило був міцної фізичної будови й видавалося, що Він тішився цілком добрим здоров'ям. Пам'ятаю, мене завжди дивувало, що Гетьманич, маючи вже понад п'ятдесятку, як молодик, не сховався, а збігав по сходах – і вниз і вгору, – згадував про Д. Скоропадського І. Марченко. – Не хотів Він мати авта, кажучи, що воно створювало б для нього в Лондоні незручності, але мав мотоцикл і залюбки їздив ним щодня до свого заводу, а одного літа, для розваги, їздив аж до Шкотії. Був витривалий у праці, хоч Йому часто доводилося працювати до пізньої ночі.

До лікарів Гетьманич аж ніяк не вчащав. Пам'ятаю, що колись, принагідно, я сказав Гетьманичеві, що Йому не вадило б поконсультуватися з лікарями щодо встановлення певного життєвого режиму, але Він зневажливо відповів мені, що Його рід кріпкий, що Його діди й прадіди все жили до 70–80 років»⁸³⁰.

Загадкову таємницю обставин його смерті не розкрито й донині. У ті сумні дні, перебуваючи у горі й жалю, сім'я Скоропадських не дала дозвіл здійснити розтин для встановлення причин його смерті. Раптова смерть здорової людини вразила й тих українців, які часто і близько спілкувалися з гетьманичем.

У тому, що Д. Скоропадський був замордований була переконаною, зокрема, його наречена Г. Мельник-Калужинська. Ось, що вона говорила наприкінці 1961 р. з цього приводу в інтерв'ю М. Скрипнику⁸³¹:

829 - Гідно здійснимо Його заповіти! // Місія України. – 1957. – Травень–червень.

830 - Марченко І. Обставини смерті Гетьманича Данила // Батьківщина. – 1963. – Ч. 2. – Лютий.

831 - Микола Скрипник товаришував з родиною Скоропадських від 1922 р., бував частим гостем в їхньому будинку в Ванзее, а до того – навчався разом з гетьманичем Данилом і був з ним членом студентської корпорації «Дніпро» під час навчання у Вищій Технічній Школі. Ще як молодий гетьманець М. Скрипник був знайомий з такими діячами Гетьманського Руху як В. Липинський, А. Монтрезор, Д. Дорошенко, С. Шемет, О. Скоропис-Йолтуховський, С. Томашівський, М. Тимофіїв та ін. У 1960 р., будучи делегатом від державного патентного управління Нідерландів в Лондоні, М. Скрипник познайомився у Кеттерінзі з крайовим началь-

«Запитання: “Найдостойніша Пані! Вам напевно відомо, що в українській пресі з’явилися публікації, в яких висловлюється думка, що бл. пам. Гетьманич Данило Скоропадський був замордований тими ж самими нечистими силами, які знищили також інших чільних провідників українських визвольних змагань. Навіть чужоземні посли – наприклад Баварського Парляменту – Пан Прохазка та Пан Гакша протестують прилюдно проти цих політичних скритовбивств.

Галина Мельник-Калужинська

Я є переконаний, що Українське Громадянство з великою увагою почуло б тепер Вашу думку в цій справі, бо ж Ви протягом кількох років, як Його Наречена, аж до смерти Гетьманича були Йому найближчою, довіреною людиною і, без сумніву, є встані дати правдивий звіт про обставини Його загадкової смерти напередодні одруження з Вами. Чи Ви думаєте, що Гетьманич Данило помер нормальною смертю?”

Відповідь: “Ні. І цю мою думку я висловила свого часу не тільки Гетьманівні Марії, але й іншим особам з ближчого оточення Гетьманича. Мої спроби спричинитися відомими лише мені фактами до вияснення обставин, а може й причин Його смерти, на превеликий жаль, наразилися на гострий спротив з боку міродайних чинників Гетьманського Руху. Мене не тільки не було запрошено дати звіт, як то мали робити очевидці смерти Гетьманича, але мені було навіть повернено назад подані мною дванадцять історичних документів з життя Гетьманича, бо від-

ником СГД в Англії П. Веселовським, який невдовзі представив його й Г. Мельник-Калужинській. М. Скрипник двічі відвідував у Баварії та Швейцарії гетьманівен Єлисавету та Олену, з якими підтримував листування [Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 13–14].

повідні чинники “вважали безпідставним залишити в архіві Гетьманської Управи прилоги” надіслані мною разом з листом”.

Запитання: “Чим пояснюєте Ви таке дивне й кари гідне поведення гетьманської організації супроти честі й доброго імені Гетьманича Данила та Його Нареченої?”

Відповідь: “Я маю підстави думати, що гетьманська організація за всяку ціну хоче замовчати перед публічною опінією той дуже разючий факт, що Гетьманич був замордований напередодні одруження зі мною, після наших заручин, які були доказом непорушної постанови Гетьманича”⁸³².

Зі свого боку гетьманівна О. Отт-Скоропадська вважала, що після смерті Д. Скоропадського, Г. Мельник-Калужинська «звихнулася на абсурдних теоріях змови, що нібито Данила вбили провідні гетьманці з греко-католицьких кіл через майбутнє одруження з нею. У зв’язку з цим вона закидала нас, трьох сестер, такими сповненими ненавистю листами, що ми розі-

рвали з нею контакти. З огляду на Данила ця справа мене боліла, він усього цього не хотів би. До Галі я й далі могла відчувати лише співчуття»⁸³³.

У 1995 та 1998 роках Г. Мельник-Калужинська відвідала Україну й під час подорожей передала до Волинського краєзнавчого музею та Музею історії міста Києва матеріали, що стосуються життя та діяльності Д. Скоропадського, української діаспори в Лондоні та Англії. Вона померла 13 грудня 2002 р. у Лондоні й була похована на лондонському цвинтарі Гамстед поруч із сином Андрієм.

Могила Галини Мельник-Калужинської та її сина Андрія Мельника у Лондоні

832 - Скрипник М. Інтерв'ю з нареченою Гетьманича Данила Скоропадського пані Галиною Мельник-Калужинською // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 11.

833 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 465.

Однак не лише наречена Д. Скоропадського думала, що гетьманича вбили, в цьому були переконані й багато інших українців. Зрештою задумувалася над цим і його наймолодша сестра, яка у книзі своїх спогадів з цього приводу зазначила: «З різних боків мене знову й знову запитують, яка моя думка. На це я завжди відповідала однаково, роблю це і зараз: не знаю.

Коли Данило помер, ані Маріка, ані я (а тоді, думаю, і Галя) не сумнівалися в його природній смерті. Данилові напади мігрені, явно високий кров'яний тиск, нездоровий спосіб життя робили діагноз

“смерть від крововиливу в мозок” дуже ймовірним. Але пізніше, у 1958 році, в Німеччині почалися вбивства інших українських політиків. Якийсь час по тому я прочитала в газеті повідомлення про випадки хвороб в українському інформаційному бюро в Мюнхені від отрути, підсипаної в сільнички у їдальні, – зауважувала гетьманівна. – Це змусило мене глибоко задуматись: моя сестра Маріка під час перебування в Лондоні через своє здоров'я завжди готувала страви цілком без солі. Данило ж завжди сипав із сільнички у свою їжу величезні кількості солі. Данилове помешкання було відкрите для всіх людей, він часто приймав і незнайомих йому доти осіб. Було б дуже легко покласти отруту в його сільничку. Та коли це було так, тоді за цим стояли ті самі кола, які чинили вбивства, що було доведено, й інших українських політиків. Висновок: я вважаю Данилове вбивство можливим, проте цього не знаю»⁸³⁴.

Олена Отт-Скоропадська та її чоловік
Людвіг Отт при могилі Данила Скоропадського в Лондоні

834 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 466.

Можливо відповідь на питання «чому?» настала смерть одного з провідників української еміграції, представника старих часів і, разом з тим, молодого покоління українців діаспори, захована у зачинених архівах КГБ у Москві, адже саме звідти були спрямовані підступні і результативні, але приховані, замаху на багатьох лідерів української еміграції. Зокрема українське громадянство закордоном знов почало перейматися несподіваною смертю Д. Скоропадського тоді, як виявилися справжні причини смертей, що настали після нього – Л. Ребета (перший діагноз: серцевий напад) і С. Бандери (перший діагноз: параліч серця і тріщина в основі черепа, внаслідок падіння). І лише дотошність німецької медично-кримінальної комісії, а потім – зізнання радянського вбивці-агента Б. Сташинського викрили тепер уже усім відомі обставини смертей цих діячів. Підозру також викликала й послідовність смертей: Д. Скоропадський (23 лютого 1957 р.), Л. Ребет (12 жовтня 1957 р.), С. Бандера (15 жовтня 1959 р.). Зрештою, у 1992 р. колишній начальник Зовнішньої розвідки СРСР й одноденний голова КГБ СРСР Л. Шебаршін у своїх мемуарах фактично підтвердив: Данило Скоропадський став жертвою терористичного акту, підготовленого радянськими спецслужбами, позаяк гетьманич являв загрозу для СРСР⁸³⁵.

Після тих шокуючих викриттів про скритовбивства цілком виправдано виникла підозра й щодо отруєння гетьманича. Так, наприклад, достеменно невідомо чи Д. Скоропадський приїхав мотоциклом з заводу одразу додому чи все ж заїжджав перед цим традиційно до ресторану? На чому спирається версія про домішання отрути у сільничку, якою користувався керманич консерваторів-монархістів у ресторані або ж вдома?

Чи зустрічався він того вечора, як зазвичай кожної п'ятниці, зі своїм секретарем Р. Калюжним? І чому цього ад'ютанта не могли видзвонити тієї ночі і зранку, хоча відомо, що його сім'я (Калюжних) того дня приходила на помешкання гетьманича попрощатися з гетьманівною Марією, яка у неділю мала від'їха-

835 - Шебаршін Л. В. Рука Москвы. Записки начальника советской разведки. – М.: Центр-100, 1992. – С. 255; Наука и техника. – 2011. – № 4. – С. 70–71.

ти з Лондона до Оберстдорфа? І хто ще зустрічався того вечора у п'ятницю 22 лютого з гетьманичем і гетьманівною?

Чи відповідає дійсності історія, ходжена серед гетьманців, про змову «католицької групи» у Гетьманському Русі та шантування нею гетьманівни Марії? Чому гетьманець-католик Є. Зиблікевич зірвав після смерті Д. Скоропадського його портрет зі стіни і, при свідках, чавив його ногами, а згодом очолив заснований гетьманцями у Філадельфії Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, до якого Марія Скоропадська-Монтрезор передала архів Гетьманського Руху, що у себе особисто зберігав до своєї смерті її брат?

Звідки, зрештою, тогочасна німецька преса взяла, коментуючи подію, що Данила Скоропадського отруїв агент КГБ «Сергей», який довго стежив за гетьманичем?⁸³⁶ Чи не йдеться про епізод, коли під час допиту убивця Л. Ребета і С. Бандери Б. Сташинський розповів, що в лютому 1957 року інший кілер КГБ убив у Лондоні Данила Скоропадського за допомогою експериментальної версії отруйної пневматичної зброї⁸³⁷. Питань більше, ніж відповідей... Та й чи мають вони справді стосунок до смерті Д. Скоропадського і чи не є

Данило Скоропадський
(1950-ті роки)

версія про його таємне отруєння породженням скритовбивчою істерією еміграції часів початку Холодної війни та уявою вічних конспірологів про всюдисущє КГБ? Без надійних і переконливих свідчень, судово-медичної експертизи останків гетьманіча та документальних доказів з архівів спецслужб ця справа ще довго буде плідним ґрунтом для зрощення імовірних та неймо-

836 - Горобець І. Гетьманіч Данило Скоропадський (До 25-ліття з дня смерті) // За Всенациональну Єдність. – 36. 2. – Торонто, 1983. – С. 133.

837 - West N. Spycraft secrets: an espionage A-Z. – Stroud, Gloucestershire: The History Press, 2016. – С. 44.

вірних версій і спекуляцій різного роду публіцистами і літераторами...

В українській емігрантській і в світовій пресі, навіть у виступах членів баварського парламенту, з кінця 50-х – початку 60-х рр. XX ст. почали з'являтися і лунати підозри щодо неприродності смерті гетьманича Данила і чи не була вона наслідком ретельно вивіреного та підступного отруєння. Так, зокрема, делегат від Загальнонімецької партії Прохазка звернувся 28 листопада 1961 р. до баварського прем'єра Егарда з письмовою інтерпеляцією щодо заходів оборони населення від скритовбивств з боку московських агентів. Невдовзі, 30 листопада на засіданні баварського парламенту депутат від Християнсько-Соціального Союзу Гакш знов торкнувся цієї теми. «Українці [...] це зразкова національна група [в Баварії]. Вона провадить сьогодні боротьбу на життя і смерть, – наголошував Гакш. – У тих скритовбивствах, що про них я згадую, є система. Я можу подати цілий ряд імен: провідник українських націоналістів полковник Коновалець, гетьман[ич] Скоропадський, Лев Ребет і Степан Бандера. Всі вони вмерли таємничою смертю, або начебто від розриву серця»⁸³⁸.

Данило Скоропадський був відвертим ворогом комуністів й Росії та патріотом України і саме за це, очевидно, міг заплатити своїм життям. Він воістину став одним з останніх видатних провідників української еміграції. «Не маємо сумніву, що ненадійна смерть Гетьманича Данила була актом першого ганебного, може ще не так удосконаленим способом, скритовбивства, що його застосувала комуністична Москва саме проти нього першого, бо він мав ту символічну силу маєстату, якої не мав ніхто в тоді живучих і послідовуючих наших політичних провідників, – вважав А. Кущинський. – Він своїм походженням ірраціонально втілював в собі славу і велич минулих українських віків, що виявилось в його характері, здібностях, в його поставі і в усій привабливості для кожного його істоті. Тому він міг стати

838 - Московські вбивці Бандери перед судом. Збірка матеріалів / За ред. Д. Чайковського. – Мюнхен: Українське видавництво, 1965. – С. 66.

об'єдинителем усіх українців. А того найбільше боялася й боїться Москва всіх кольорів»⁸³⁹.

Водночас неможливо й нині не погодитися зі словами І. Ісаїва, який у тому далекому 1957-му зауважував: «Назавжди перервалася нитка історії нашого народу, що лучила його з правною, історичною владою на протязі століть. Не стало останнього правного наслідника українського гетьманського роду Скоропадських, якого голова, Гетьман Павло Скоропадський, відновив Українську Державу в квітні 1918 р. Смерть його сина Данила, правного наслідника Гетьмана Павла, це дуже трагічна подія. Її наслідки відчує український нарід надовго. Негайно відчують ті наслідки українські консерватисти, гетьманці, основою політичної теорії яких було визнання правоправної гетьманської династії Скоропадських, якої бл. п. Гетьманич Данило, нежонатий, був останнім правним державним наслідником»⁸⁴⁰.

Данило Скоропадський був одним з найсимпатичніших і найпрогресивніших українських політичних провідників в еміграції. «Він був справжнім демократом, який якнайкращою конструктивною працею для визволення своєї країни та залізною національною солідарністю намагався забезпечити авторитет для майбутнього уряду України. Данило Скоропадський був більш реалістичним, ніж будь-хто зі своїх політичних прихильників, оскільки наголошував на тому, що українська монархія може бути встановлена

839 - Куцинський А. Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські. – Чикаго, 1968. – С. 57.

840 - Ісаїв І. Над свіжою могилою Гетьманича Данила Скоропадського // Українські Вісті. – 1957. – Ч. 10. – 11 березня. – С. 4.

лише за бажанням більшості населення визволеної України. Він завжди був готовий співпрацювати з усіма українськими силами, які працювали за незалежність, республіканськими чи монархічними», – цілком обґрунтовано вважав М. Чубатий⁸⁴¹.

Завдяки цьому гетьманич здобув глибоку пошану і справжню симпатію з усіх кіл української еміграції. Його смерть була великою втратою для кожної української самостійницької партії та незамінною втратою для українського монархічного руху. Данило Скоропадський ніколи не приймав громадянства жодної іншої країни. До самої смерті вважав себе громадянином Української Держави.

«Людське життя – це явище надзвичайно складне та багатогранне. Зібрати його в одну форму неможливо. Основні мотиви й імпульси для кожного чину, в більшості випадків, лежать у площині чуттєвості та підсвідомості. Наявність ірраціональних прагнень і хотінь обумовлює, головним чином, існування даної національної спільноти. Відсутність їх – означає смерть, – написав свої думки про життя гетьманич Данило Скоропадський у передмові до ще не опублікованого Альманаху СУБу незадовго до своєї смерті. – Я належу до оптимістів... До таких повинен належати кожний українець. Забагато є різних інших невеселих фактів і подій, щоб ще в цьому відношенні, у відношенні до питання наших сил і спроможностей, піддаватися песимізму. Людський організм піддається розкладові шкідливих бактерій тільки тоді, коли в ньому немає сильної душі, немає надії на життя і бажання боротьби за нього...

Дійсно, щоб мати вплив на життя, треба брати в ньому участь»⁸⁴².

841 - Chubaty N. D. Hetmanych Danylo Skoropadsky. 1904–1954 // The Ukrainian Quarterly. – 1957. – Vol. 13. – Iss 1. – P. 77.

842 - Українська Думка. – 1958. – 20 березня.

Науково-популярне видання

Павло Гай-Нижник

Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух

Книга III

Частина 1

1945–1957

Дизайн та верстка: Любомир Олянич
Відповідальна за випуск: Марія Ротарчук
Директор з друку: Андрій Бодейчук
Директор видавництва: Іван Степурін

Підписано до друку 14.04.2025.
Формат 70х100/16. Ум. друк. арк. 47,77.
Папір офсетний. Друк офсетний.

Видавництво «САМІТ-КНИГА»
Україна, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
Тел.: (063) 757-74-80. sbook.com.ua, sinbook@ukr.net
Видавниче свідоцтво ДК 5335 від 20.04.2017

Павло Павлович Гай-Нижник (нар. 28 травня 1971) – український історик, поет, громадсько-політичний діяч. Доктор історичних наук (2008), академік Української академії наук (2010), Академії політичних наук України (2018), президент-академік Української академії геополітики та геостратегії (2022). Заступник директора Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (2020–2022). Провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Є одним з провідних ідеологів і теоретиків сучасного націонал-консерватизму в Україні, лідер Націонал-консервативного руху «Булава». Член Експертної ради з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму при Міністерстві культури та інформаційної політики України.

«Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух» – історико-політологічна трилогія, в якій висвітлюються та аналізуються розвиток ідеології українського націонал-консерватизму та його теоретичні засади від початку ХХ ст. і до початку ХХІ ст. Зокрема розглянуто розвиток українського консерватизму як різновиду суспільно-політичної думки, моделі побудови Української Держави, її політичної та економічної системи тощо, засади українського націонал-консерватизму, теорії класократії та концепції трудової монархії, а також перебіг зародження й діяльності Гетьманського Руху в еміграції.

Праця насичена витягами з програмних документів, праць і промов теоретиків, ідеологів та провідних діячів українського націонал-консерватизму і Гетьманського Руху. До наукового обігу введено численні, раніше маловідомі і невідомі джерела історико-політологічного характеру, зокрема з документальної бази радянських, німецьких, польських, американських, британських тощо спецслужб у поєднанні з документальними матеріалами українських політичних партій та організацій, що стосувалися українського державотворення, національно-визвольного фронту, націонал-консервативного політикуму та світового Гетьманського Руху. Простежено, висвітлено та проаналізовано політичну діяльність консервативно-гетьманських організацій як в контексті загальноукраїнського політикуму та його національно-визвольних змагань, так і з огляду на геополітичне і внутрішньополітичне становище в Європі та у світі.

Частина перша Книги третьої хронологічно охоплює відстань від 1945-го по 1957-й роки. У книзі йдеться про часи від завершення Другої світової війни (травень 1945 р.) до смерті гетьманича Данила Скоропадського (лютий 1957 р.). Відтворено повоєнний процес діяльності Союзу Гетьманців-Державників (СГД) на чолі регентом Гетьманського Руху гетьмановою Олександрою Скоропадською та на чолі (від 1948 р.) з верховним керманичем гетьманичем Данилом Скоропадським. Висвітлено функціонування гетьманських організацій в Європі, Північній Америці, Південній Америці та Австралії. Зокрема проаналізовано внутрішні суперечки в СГД Англії, СГД Німеччини й Австрії, СГД Канади та Українській Гетьманській Організації Америки (УГОА). Зображено політику Гетьманського Руху щодо становища українців в ДР-таборах, а також щодо Центрального Представництва Української Еміграції в Європі (ЦПUE), Союзу Українців у Великобританії (СУБ), Конгресу Українців Канади (КУК), Українського Конгресового Комітету Америки (УККА), Пан-Американської Української Конференції (ПАУК), Української Головної Визвольної Ради (УГВР), Української Національної Ради (УНРади), Української Повстанської Армії (УПА), Антибільшовицького Блоку Народів (АБН) тощо. Проаналізовано взаємини СГД (Гетьманського Руху) з провідними політичними силами (ДЦ УНР, ОУН, ЗЧ ОУН та УРДП), домовленість Д. Скоропадського з С. Бандерою щодо політичного союзу СГД з ЗЧ ОУН та становище і політику гетьманців щодо створення єдиного українського національно-визвольного фронту в еміграції, а також ставлення Гетьманського Руху до “білої” російської еміграції, “червоних” росіян та усієї Росії–СРСР. Подано промови Данила Скоропадського щодо різних сфер українського національного життя і державотворення. Відображено позиції провідних діячів Гетьманського Руху щодо бачення ними становища Церкви, економічного і соціально-політичного ладу в майбутній Українській Державі та її конституційного устрою. Висвітлено аспекти інтимного життя Д. Скоропадського, його громадсько-політичну діяльність та зміни у структуризації і кермуванні Гетьманським Рухом. Відтворено останні хвилини життя гетьманича Данила, обставини та загадки його несподіваної смерті й останній (поховальний) шлях одного з провідних діячів української діаспори та еміграції.